DE NAVORSCHER.

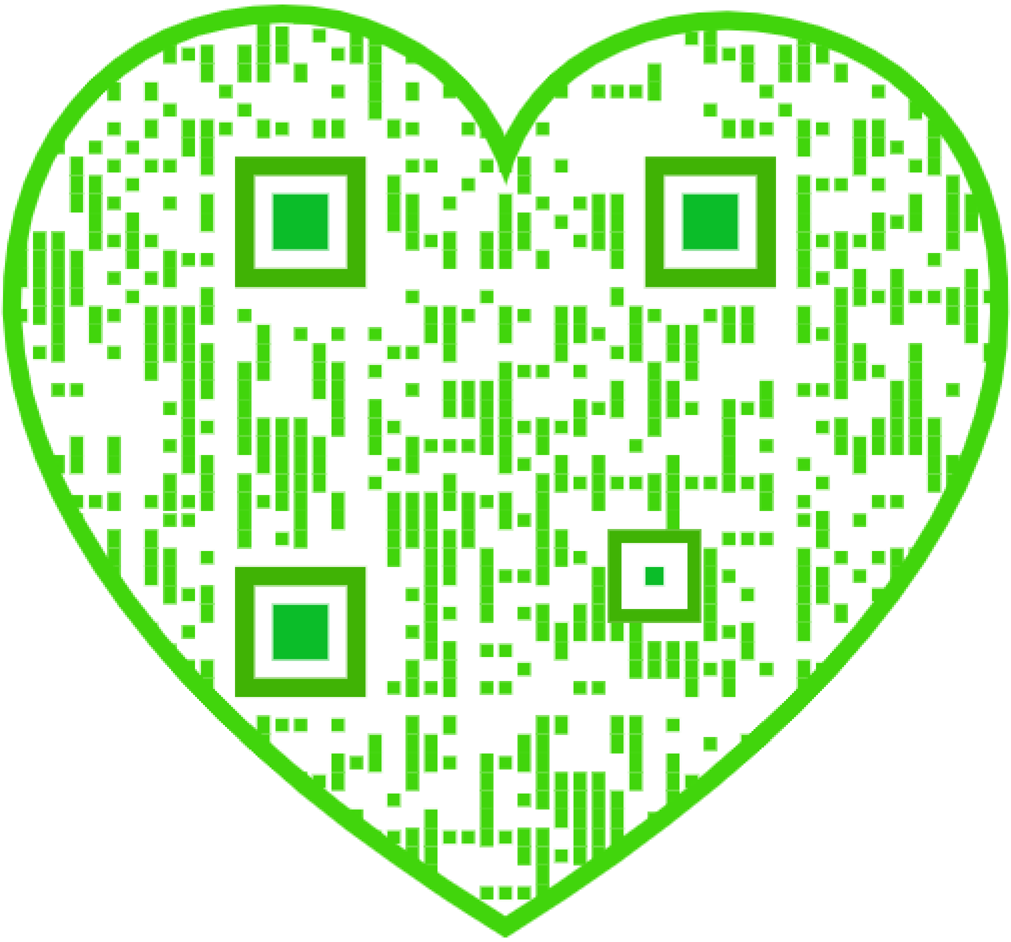

DE NAVORSCHER.

EEN MIDDEL TOT

GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER

TUSSCHEN ALLEN

DIE IETS WETEN, IETS

TE VRAGEN HEBBEN OF IETS KUNNEN OPLOSSEN

ONDER BESTUUR VAN

J. F. VAN SOMEREN,

Bibliothecaris der Rijksuniversiteit te Utrecht.

Twee en Vijftigste Jaargang.

UTRECHT

C. SNOEK Wz.

1902.

GESCHIEDENIS.

IETS OVER VROUWEN IN DE 17e EEUW.

Algemeen wordt wel aangenomen, door de feministen althans, dat de 19e eeuw, de verlichte, ook daardoor zich gunstig onderscheidde van vorige eeuwen, dat *zij* voor het eerst heeft hoog geheven de vaan van „vrouwenrecht en vrouwenarbeid." Toch, — hadden in diezelfde eeuw tal van Hollandsche officieren gediend in een buitenlandsch leger en jaar op jaar vruchteloos uitgezien naar het billijk loon hunner diensten, ik twijfel of zelfs de meest vooruitstrevende geëmancipeerde dan had durven verwachten, dat een vrouw door den Staat zou worden afgezonden tot behartiging der belangen zijner verongelijkte onderdanen. „Tot zulk een verlicht standpunt zal eerst de jonge 20e eeuw kunnen voortschrijden", zullen de strijdsters en strijders (want ook zulke edelmoedigen zijn er) voor de belangen der niet meer zwakke sekse meenen. Och neen! Reeds haar overgrootmoeder — gezegend zij haar assche, want onder haar en haar voorgangster *waren* wij een volk vol heldenmoed en zongen niet slechts daarvan — onze glorierijke 17e eeuw heeft het stoute stuk bestaan, waarvoor hare kleindochter ware teruggedeinsd. In het jaar onzes Heeren 1667 namelijk kwam Adriane Riffets bij koning Frederik III namens de Staten-Generaal aandringen op betaling der achterstallige soldij van Hollandsche officieren, die in Deenschen dienst waren geweest. Zou het met de erkenning der vrouwenrechten gaan als met het Engelsche absolutisme? Geen straffer aristocraten kende dat land dan de Tudors: Henry VIII, Bloody Mary, Elizabeth. Zij namen als hun vanzelfsprekend recht de onderwerping aan, die zonder tegenspraak hun werd betoond. Zoodra echter de eerste Stuart, Jacob I, op schoolsche wijs zijn volk wou leeren, dat zijn recht op hunne volstrekte gehoorzaam-

heid onweerlegbaar was, kwam de weerlegging en de gehoorzaamheid begon te verdwijnen. In een tijd toen men niet sprak over gelijkheid der seksen, ontving Adriane Riffets eene opdracht, die tegenwoordig naar alle waarschijnlijkheid alleen een manlijk diplomaat zou durven ambieeren; in de 19e eeuw sprak men wel van die gelijkheid — en veel! — en hebben daarin onze luidroepende zusters het zoo ver al gebracht als zij?

Eer hebben de Staten-Generaal intusschen niet ingelegd met hunne keus, zoomin als deze voordeel bracht aan de zonen van Mars, in wier belang ze werd gedaan; want de reis der moedige schoone, die hunne zaak ging bepleiten, bleef nutteloos, omdat zij de papieren, die de rechtmatigheid hunner vorderingen moesten bewijzen, bij vergissing had laten liggen in Den Haag, en noch hare bekoorlijkheid, noch hare bekwaamheid in de oogen der beide ad hoc benoemde commissarissen zulk een gemis konden vergoeden.

Ziehier letterlijk weergegeven wat ik over Adriane Riffets' zending vond in een handschrift, bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen. [1])

* * *

Intercessionales	Intercessie van
fra de Herrer Stater-General udi de Forenede Nederlande til Hans Kongelige Majestet udi Danmark og Norge K. Friderich den Tredie for en deel Hollandske officerer, som havde staaet udi Hans Majestets tieniste, og udi gage endnu havde til gode 13217 Rdlr., hvilken summa Staterne begierer at H. M. vil lade betale, eller og assignere dennem betalningen paa den deel af subsidie-pengene, som	de Heeren Staten-Generaal in de Vereenigde Nederlanden bij Zijne Koninklijke Majesteit Frederik III, Koning van Denemarken en Noorwegen, voor eenige Hollandsche officieren, die in dienst van Z. M. waren geweest en aan gage nog te goed hadden 13217 rijksdaalders; welke som de Staten Z. M. verzoeken te laten betalen of hun assignatie te geven ter betaling daarvan, op het hem door de

1) Bibliotheca Regia Hafniensis 4⁰ No. 2659: Instructiën, orders, resolutiën, enz. van Frederik III aan zijne vertegenwoordigers in Holland, betreffende gemeenschappelijke belangen der beide staten van 1651—1665. Fol. 119—124.

Provintzerne Holland, Zeeland eller Utrecht tilkommer at erlegge.	provinciën Holland, Zeeland of Utrecht verschuldigde subsidiegeld.
Datert den Haeg den 19 Oct. 1667.	Gedateerd den Haag, 19 Oct. 1667.

* * *

Doorluchtigste Grootmagtigste Coninck.

Wij en twijfelen niet of Uwe Conincklijcke Majesteit sal noch wel in ferscher memorie wesen wat wij bij onze missive van den 19 Apr. laestleden [1]) in faveur ende op de ootmoedige bede van verscheyde officieren, alle onderdaenen van desen Staet, dewelcke hier bevoorns in dienst van Uwe Coninglycke Majesteit zijn geëmployeert geweest ende ter saeke van dien noch merckelijcke sommen van penningen ten achteren zijn, geschreven ende vriendt-naeburlijk versocht hebben. Ende hadden wij niet anders verwacht, dan dat Uwe Conincklycke Majesteit soodaenigen prompten voorsiening gedaen soude hebben, ten eynde dat de voornoemde geïnteresseerden t' eenemael clachtloos gestellt ende wij vervolgens bevrijt souden zijn geweest van Uwe Conincklycke Majesteit verder omtrent dese saeke moeyelijk te moeten vallen. Doch de erfgenaemen van weylen Antony la Mere, gewesen capitain ten dienste deser lande, mitsgaders de voornoemde andere geïnteresseerden hebben ons huyde clachtlyk te kennen gegeven, dat syluyde niettegenstaande de voornoemde onse brieven van voorschrijvens ende alle aengewende debvoiren geene d' alderminste volldoeninge in dese haere soo rechtmaetige saeke en hebben weten t' erlangen: ende dewijl de meergeseide geïnteresseerden dienvolgens weder bij requeste in aller ootmoedigkeit ons om naedere brieven van voorschrijvens aen Uwe Coninglycke Majesteit versocht hebben, ende dat wij de suplicanten geern in dese haere deugdelijke pretensiën verholpen sagen, soo hebben wij niet connen afwesen Uwe Coninglycke Majesteit nochmaels mit desen gants vriendt-naburelyk te versoeken, dat deselve, alnoch favorable reflexie maekende op de deugdelijkheit van de pretensiën en de gelegenheid van de gemelde geïnterresseerden, aen deselve assignatie op d' eene

[1]) Deze brief van 19 April is niet in hetzelfde handschrift opgenomen.

of de andere van de geunieerde provinciën, 't zij Hollandt, Zeelandt ofte Utrecht ter somme van 13217 rijksdalers gelieve te verleenen, omme uyt derselver quote van 't geene tot de bewuste subsidiën uytcrachte van d' opgerechte alliantie aen Uwe Coninglyke Majesteit gefourneert moet worden, van hunne achterstallige tractementen betaelt te moogen werden. Waertoe ons verlatende, bidden God allmachtig, Doorluchtigste Grootmachtige Coningk, Uwe Conincklyke Majesteit te conserveeren in frische gesontheit ende geluckige coningklyke regeeringe. In den Haege den 19 Oct. 1667.

* * *

Hans Kongelige Majestets til Danmark og Norge K. Friderich den Tredies giensvar paa justforanförte General-Staternes intercessionales for en deel Hollandske officerere, indeholdende at en quinde, navnlig Adriane Riffets vel var hidkommen for at solicitere berörte officerere's betalning, men havde ikke medbragt til beviis paa fordringerne noget det allermindste document enten in copia eller originali:

Thi kunde H. M. uden at see afreigning giort met hans skatkammer ikke lade give nogen assignation til betalning, isoer som en deel af fordringerne vare over 30 aar g(amle). Datert Kiöbenhavn den 27 Nov. 1667.

Antwoord van Z. K. M. Frederik III, Koning van Denemarken en Noorwegen, op den voorafgaanden brief van intercessie van de Staten-Generaal voor eenige Hollandsche officieren, bevattende mededeeling dat eene vrouw, genaamd Adriane Riffets, wel was hier gekomen om betaling te verzoeken voor de voornoemde officieren, maar geen het minste document, hetzij in copie, hetzij in origineel, had medegebracht tot bewijs van de rechtmatigheid der vorderingen; waarom Z. M., zonder inzage eener afrekening, met zijne schatkamer gedaan, geenerlei assignatie tot betaling kon geven, inzonderheid omdat sommige der vorderingen meer dan 30 jaar oud waren. Gedateerd Kopenhagen 27 Nov. 1667.

* * *

Friderich den Tredie med Guds naade Konge til Danmark

Wij Frederik III bij de gratie Gods Koning van Denemarken

ag Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarschen, Greve til Oldenburg og Delmenhorst, tilbyde de Höi og Mogende Herrer Stater-General udi de Forenede Nederlande, vores sijnderlig gode venner og allierte naboer, vores naboe-venlig helsen og hvad meere kioert og got vi formaar tilfore.

Höi og Mogende Herrer, synderling gode venner og allierte Naboer. Saasom Eders Höi og Mogenheders nabovenlig skrivelse, dat. Haegh den 19 Oct. st. loci, os vel er til hoende kommen, fornemmelig der i bestaaende, at Eders Höi og Mogenheder deris indstendige begiering reïterer(er) angaaende adskillige officerer (som for mange aar siden her udi tieniste skal have voeret) deris praetendere [1]) de fordringer, saa have vi til nabovenlig svar ei villet underlade, Eders Höi og Mogenheder hermed at forstendige, at vi, til at lade kiende vores naboe-venlig redebonhet til at föie Eders Höi og Mogenheder i alle muelige maader, strax haver forordned tvende commissarier og dennem befaled den med Eders Höi og Mogenheders foreskrivelse hidkomne quinde, ved navn Adriane Riffets, for sig at fordre

[1]) Hs. praetenderende.

en Noorwegen, van Wenden en Gothen; Hertog in Sleeswijk, Holstein, Stormarn en Ditmarschen, Graaf tot Oldenburg en Delmenhorst, bieden aan de HoogMogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, onze bijzonder goede vrienden en geallieerde naburen, vooraf onze vriendnabuurlijke groete en wat verder vriendschappelijks en goeds wij maar kunnen.

HoogMogende Heeren, zeer goede vrienden en geallieerde naburen. Aangezien Uwer HoogMogenden vriend-nabuurlijk schrijven, gedateerd Den Haag 19 October stilo loci, ons in goede orde heeft bereikt, hetwelk voornamelijk bestaat in eene herhaling van Uwer Hoogmogenden dringend verlangen aangaande de gepretendeerde vorderingen van onderscheiden officieren (die vele jaren geleden in dienst van ons land moeten zijn geweest) zoo hebben wij niet willen nalaten, Uwe Hoog Mogenden bij dezen te doen weten, dat wij, ten einde onze bereidwilligheid te toonen om Uwe Hoog Mogenden op alle mogelijke wijzen ter wille te zijn, terstond twee commissarissen hebben aangesteld en hun bevolen de vrouw die met Uwer HoogMogenden missive hierheen is gekomen, genaamd

og med fliid eftersee og overveie hvis breve, beviiser og documenter hun kunde have at fremviise og os saaledis om bem^te^ fordringers beskaffenhed deris underdanigste relation at giöre; hvilket de og uforsömmed haver efterkommet, og os underdanigst remonstrered ikke alleniste bem^te^ Adriane Riffets [1]) ei det allermindste brev eller document, enten copie eller original, at have haft at fremlegge, slige fordringer og praetensioner med at beviise og verificere, foregivende sig det i den Haeg at have efterladt, og derfor self bekiendende, sig intet uden nöiagtig beviis at kunne praetendere; men endogsaa at fordringerne i sig self vare gamle, somme endog over 30 aar, og at sligt ingenlunde uden rigtig paa vores skattkammer giorde afreignings fremviisning kunde passere eller nogensinde gotgiordt vorde. Hvilket altsammen naar Eders Höi og Mogenheder tilbörligen eftertenker, skal de uden tvivl komme i den mening, de vedkommende ringe föie at have haft, for saa slet grundede praetensioners skyld Eders Höi og Mogenheders om nogen intercessionalskrivelse at umage og bemöie,

[1]) Hs. Roffets.

Adriane Riffets, voor zich te doen verschijnen, de brieven, bewijzen en documenten die zij mocht kunnen overleggen met ijver na te zien en te overwegen, en ons dan onderdanigst rapport uit te brengen over de zaak der genoemde vorderingen; hetgeen zij ook zonder verzuim zijn nagekomen en hebben ons alleronderdanigst te kennen gegeven dat genoemde Adriane Riffets [1]) niet alleen niet het allerkleinste geschrift of document, hetzij in copie, hetzij in origineel, had kunnen overleggen, om dusdanige vorderingen en pretensiën daarmede te bewijzen en te verificeeren, — voorgevende dat zij die in Den Haag had achtergelaten — en daarom zelf had moeten bekennen dat zij niets kon pretendeeren zonder voldoend bewijs; maar dat ook de vorderingen zelf zeer oud waren, sommige wel over de 30 jaar, en dat men ze dus geenszins kon laten gelden of eenigerwijze daaraan voldoen, dan op vertoon eener nauwkeurige, met onze schatkamer gemaakte afrekening. Al hetwelk wanneer Uwe Hoog Mogenden behoorlijk overwegen, zullen zij ongetwijfeld tot de slotsom komen, dat het den belanghebbenden weinig paste

[1]) Hs. Roffets.

end sige at Eders Höi og Mogenheder skulde begiere, de derfor af de hos Eders Höi og Mogenheder endnu resterende subsidie-penge at maatte vorde betalt, helst efterdi Eders Höi og Mogenheder vel skal vide at erindre sig, samme subsidiepenges rigtige og precise betalning saa ufeilbarligen som vexel-penges at voere loved og tilsagd, og det foruden nogen assignationers, praetensioners eller deslige praetexters exception i hvad navn det og have kunde. Vi forblive Eders Höi og Mogenheder, nest önske under den Allerhöiestes milde protection, til al angenem og nabo-venlig venskab erbödig og genegen.

Givet paa vort slot. Kiöbenhavn den 27 Nov. 1667.

FRIDERICH.

om voor zoo weinig gegronde aanspraken Uwe Hoogmogenden lastig te vallen en aan te dringen op een schrijven van intercessie, laat staan dan dat Uwe Hoogmogenden zouden begeeren, dat zij moesten worden betaald van de ons nog bij Uwe Hoogmogenden resteerende subsidiegelden, vooral nademaal Uwe Hoogmogenden zich wel zullen weten te herinneren, dat de juiste en nauwkeurige betaling dier subsidiegelden met even volkomen zekerheid is beloofd en toegezegd, als die van het wisselgeld, en dat wel zonder exceptie van eenige assignatie, pretensie of dergelijke pretexten onder wat naam die ook mochten doorgaan. Wij blijven jegens Uwe Hoogmogenden, die wij aanbevelen in de liefderijke bescherming des Allerhoogsten, gezind en genegen tot alle aangename en vriendnabuurlijke gevoelens.

Gegeven op ons slot. Kopenhagen 27 November 1667.

FREDERIK.

* * *

Waren de Staten-Generaal in de 17e eeuw blijkens het bovenstaande weinig huiverig zich te bedienen van vrouwenarbeid op een daarvoor, naar men zou denken, minder geëigend terrein, ook voor de rechten hunner vrouwelijke onderdanen zorgden zij met bekwamen ijver, zooals de lectuur der beide onderstaande stukken kan bewijzen. [1])

[1]) Bibliotheca Regia Hafniensis, 4o. No. 2659 fol. 181–182, 191–192.

General Staterne udi de Forenede Nederlande deris missive til Hans Kongelige Majestet til Danmark og Norge K. Friderich den Tredie angaaende Ariantje Gillisz afg. cap. Gillis Leendertz daatter, som 1863 Rdr. haver ad fordre, for hvilken fordring Staterne begierer H. M. vil fornöie hende, i henseende, til hendes afg. Faders signalirede [1]) tieniste, eller og tillade Staterne af de H. M. hos dennem tilkommende subsidiepenge hende at betale.

Datert i den Haeg den 25 Sept. 1668.

Missive van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden aan Z. K. M. Frederik III, Koning van Denemarken en Noorwegen, betreffende Ariantje Gillisz, dochter van wijlen kapitein Gilles Leendertz, die eene vordering heeft van 1863 rijksdaalders; aan welke vordering de Staten verlangen dat Z. M. met het oog op de uitnemende diensten haars overleden vaders, moge voldoen, of ook aan de Staten moge vergunnen haar te betalen uit de Z. M. van hen toekomende subsidie-gelden.

Gedateerd den Haag 25 Sept. 1668.

* * *

Doorluchtigste Grootmachtige Coninck.

Dewijl wij met verwonderinge uyt de requeste van Ariantie Gilles, dochter van wylen Gillis Leendertz, woonende tot Maerslandssluys, gesien ende vernomen hebben, dat de suppliante, niettegenstaende so vele ende menichvuldige aengewende sollicitations ende poursuites, tot noch toe geen voldoeninge · heeft weeten te erlangen over een somma van 1863 ryksdalers, afslaende solutum, dewelke haer van Uw Coninklyke Majesteit volgens blykelyke bescheiden noch deugdelijk zijn competerende; ende wyders considereerende dat de voorseide schuld niet alleen liquide ende in confesso is, maar dat Uwe Conincklyke Majesteit hierbevoorns in den ijare 1661 over de voorseide saeke all een formeele assignatie op de subsidiën, dien deselve doenmaels sustineerde hem van desen Staat te competeren, verleent heeft, mitsgaeders dat wy de voornoemde suppliante ook seer geerne in dese haere soo rechtmaetige en billige saeke gevoordert ende tot haar intentie verholpen sagen; — soo hebben wy ter ernstige ende ootmoedige bede van selve niet connen afwesen,

[1]) Hs. signalirerede.

Uw Coninglyke Majesteit nochmaels mits desen gants vriendnaburlyk ende serieuselijk te versoeken, dat deselve de meergenoemde suppliante van haer deugdelijk achterwesen nu eenmael, naer soo veele sollicitatiens ende poursuites als voorn. ende in consideratie van de gesignaleerde diensten, dewelcke de voornoemde capitein Gillis Leendertz aen Uw Coninglyke Majesteit heeft gedaen, promptelijk gelieve te voldoen ofte andersints goedt te vinden ende vervolgens soodaenige ordre te stellen ende die voorsieninge te doen, dat wy de voornoemde Ariaentje Gillisz uyt de subsidie-penningen, dewelcke Uw Conincklyke Majesteit van dezen Staet nog zijn competerende, mogen betaelen ende alsoo clachteloos stellen. Hetwelck wy van Uwe Conincklyke Majesteit bekende ende aengeboorne discretie ende bescheidenheit seekerlyk sullen verwachten ende tegemoet sien, bereijt zijnde omme sulxs t' allen tijdt tegens Uwe Conincklyke Majesteit ende desselfs onderdaenen gantz vriend nabuerlyk te verschuldigen ende te erkennen.

Daermede eijndigende sullen wij bidden God almachtig, doorluchtigste grootmachtige coninck, Uwe Coningcklyke Majesteit te willen nemen in sijn heilige protectie ende conserveeren in frische gesontheit en geluckige regeeringe. In den Haegh den 25 Sept. 1668.

General Staternes recommendations-skrivelse til Hans Kongelig Majestet til Danmark og Norg, Kong Friderich den Tredie angaaende at good, kort og fuld justice maa vederfares Arnoult Pelt, kiöbmand udi Amsterdam som paa hans egne og hans moders Susanne van Gansepoels veigne reiser til Kiöbenhavn, for sammesteds ved retten at indtale en deel anselige praetensioner, som de til Jonas Trelond og andre udi Hans Majestets rige boende haver.

Datert den Haag den 7 Nov. 1668.

Aanbevelingsbrief van de Staten-Generaal aan Z. K. M. Frederik III, Koning van Denemarken en Noorwegen, verzoekende dat goed, kort en volledig recht moge wedervaren aan Arnould Pelt, koopman te Amsterdam, die namens zichzelf en zijne moeder Susanne van Gansepoel naar Kopenhagen reist, om daar ter plaatse langs gerechtelijken weg in te vorderen eenige aanzienlijke sommen die Jonas Trelond en andere inwoners van Z. M. rijk hun verschuldigd zijn.

Gedateerd den Haag 7 Nov. 1668.

Doorluchtigste grootmachtige Coninck,

Susanne van Gansepoel, weduwe van wijlen Arnoldt Peldt, in syn leven coopman tot Amsterdam, heeft ons huyden by requeste te kennen gegeven dat sy, soo voor haerselven in 't particuliere, als met ende nevens haer soon Arnoult Peldt, jegenwoordigh mede coopman tot Amsterdam, werckelyke pretensiën ende saeken uytstaende hadde jegens Jonas Trelond, mitsgaders verscheyde andere personen tot Copenhagen ende elders in U Coninckiyke Majesteits ryk wonende, volgens de respective rekeningen ende bescheyden daervan synde. Doch dewyl de voorn. personen met goede ende vryntschap tot geen redelykheit gebracht connen werden, dat de supplicantin genootdruckt was geworden, den voornoemden haer soon met behoorelyke vollmacht derwaerts te senden om de voorseide personen met recht te vervolgen, en omdat den voornoemde Arnoult Peldt te beter in syne rechtmaetige saeke tot syn oogmerck mochte comen te geraeken, daerinne wy seer gaerne hem gevordert ende verholpen zagen, soo hebben wy ter ernstige ende ootmoedige bede van voornoemde suppliante niet connen afwesen, Uw Conincklyke Majesteit mits desen gantz vrundtnabuyrelijk te versoeken, dat deselve aen de meergemelde Peldt wegens de voornoemde saeken ende pretensiën gelieve te doen en laeten wedervaeren goedt, cort en onvertoogen recht en complement van justitie, hetwelcke wy by voorvallende occasiën jegens Uw Conincklyke Majesteit ende derselven onderdaenen sullen verschuldigen ende erkennen. Waermede eyndigende bidden God almachtig, Doorluchtigste Grootmachtige Coningck, Uwe Coninklyke Majesteit te willen nemen in zijn heylige protectie ende conserveeren in frische gesontheit en geluckige regeeringe. In den Haag den 7 Nov. 1668.

Tot mijn leedwezen bevat het handschrift, waaraan ik het bovenstaande ontleende, niet de antwoorden van Frederik de III op de beide laatste missives der Staten-Generaal. Ik kan dus mijne lezers niet mededeelen, of deze meer succes hadden als beschermers hunner vrouwelijke onderdanen dan als lastgevers van een harer.

Lucie Miedema.

EEN VERLOREN ZEESLAG.

DOOR EDUARD VAN BIEMA.

Onder de leervakken, die in onze eerste schooljaren een groote plaats bekleeden, behoort zeker de Vaderlandsche geschiedenis, te beginnen met de Batavieren en te eindigen met de terugkomst van Koning Willem I. Maar niet alle verschillende tijdvakken worden natuurlijk even uitgebreid behandeld en dus is onze allereerste indruk wel deze, dat we veel roem behaald hebben in de zestiende en zeventiende eeuw; eerst in den tachtigjarigen oorlog en vervolgens in de zee-oorlogen tegen Engeland, waarin het recht natuurlijk volkomen aan onze zijde was. We hebben geleerd, dat de tweede Engelsche oorlog ontstond niet alleen omdat de Engelschen naijverig waren op onzen handel, maar ook omdat Koning Karel II zich op De Witt wilde wreken, die zijn neefje, Prins Willem onderdrukte.

Hoe dit zij, de onderwijzer heeft in dezen oorlog een welkome gelegenheid om op indrukwekkende wijze te vertellen van den tocht naar Chattam en den Vierdaagschen Zeeslag, waarin de onzen zich zoo roemrijk hebben onderscheiden en bijna Londen veroverd hadden; en met een licht sprongetje kan men heenwippen over de min eervolle gebeurtenissen uit dit tijdperk.

Wanneer wij in ons Rijksmuseum den spiegel aanschouwen van de „Royal Charles," bij Chattam door Kapitein Tobyas en Luitenant Bartholomeus Jacobs vermeesterd, of in de Admiralenzaal dit feit vereeuwigd zien door het kleurrijke penseel van een Van de Velde, worden wij versterkt in het geloof onzer kinderjaren aan de onfeilbaarheid van Hollandschen moed en trouw.

En toch geeft o. a. die tweede Engelsche oorlog een heel leelijk vlekje te zien; wij bedoelen den slag bij „Lowesthoff" ten zuiden van „Yarmouth" aan de Engelsche kust tusschen 11 en 13 Juni 1665 geleverd; en wij zijn in de gelegenheid daaromtrent eenige bizonderheden mede te deelen, geput uit onuitgegeven brieven, den dag na den terugkeer der vloot aan de Regeering van Amsterdam gericht door den burgemeester Gerard Hasselaar en den Gedeputeerde op 's lands vloot, B. van Vrijbergh. De eerste heeft deze berichten opgeteekend naar de mon-

delinge mededeelingen van „Tromp", „Evertsen" en „de Liefde."

Deze Hasselaar, een van de invloedrijkste leden der Regeering, die zich o. a. ook onsterfelijk heeft gemaakt door het ontwerpen der Amstel-sluizen, — welke wel eenigszins het mooi bederven van onze binnenstad met de fijn opgaande lijnen harer sierlijke klokketorens, schijnt in zijn tijd beschouwd te zijn geworden als een autoriteit op het gebied van oorlogs-aangelegenheden. Reeds in 1653 was hij naar 's lands vloot geweest; in 1667 zien wij hem met Joan Eleman, uit de Leidsche Vroedschap, belast om de vloot van geschut te voorzien en in 1668 vinden wij hem weer met dezen als gecommitteerde voor de versterking van Naarden.

Men zou zelfs kunnen beweren, dat hij op het veld van eer gestorven is; want in den nacht van 28 Juni 1672, toen hij een ronde deed op de Amsterdamsche wallen, werd hij door een even onhandig als vol-ijverig schutter in de dij geschoten, en na lang sukkelen overleed hij een jaar later aan de gevolgen van deze kwetsuur.

Het moet zulk een man wel hard zijn gevallen het relaas te doen van een nederlaag, en toch verliest hij in zijn schrijven de vormen der wellevendheid zoo weinig uit het oog, dat hij besluit met de volgende zinsnede, die wij voor de curiositeit even willen aanstippen. Zij luidt als volgt: „UEd Gr. Achtb. gelieve door de haestigh: de stijl en het krabbeligh geschrifte nae haar aengebooren heusheijd te verschoonen."

Op 5 Juni 1665 had de Amsterdamsche Vroedschap den voorslag van de Gedeputeerde Staten van Holland afgewezen om gecommitteerden op de vloot te zenden, daar zij overtuigd was, dat De Witt's tegenwoordigheid als zoodanig reeds het misnoegen van den opperbevelhebber, Wassenaar had gewekt. Maar toch waren hunne verwachtingen te hoog gespannen betreffende de te verwachten generale bataille dan dat ze niet zouden gewenscht hebben, zoo spoedig mogelijk den uitslag te vernemen. Het mag ons dus niet verwonderen den burgemeester Hasselaar op besogne te Nieuwe-Diep te vinden. Men verwachtte een schitterende overwinning en de Vroedschap was zelfs zoo voorbarig om in hare zitting van 11 Juni te verzekeren, dat zij bij eene victorie alles zou aanwenden dat kon leiden tot een eerlijken vrede. Wij zullen zien hoe het kwam, dat deze verwach-

ting gelogenstraft werd, niettegenstaande de groote zorgen, besteed aan de uitrusting van de vloot, die oneindig veel beter was dan in den eersten Engelschen oorlog. Zij telde 103 schepen, 7 jachten, 11 branders en 32 galjoten, bemand met 21000 koppen en gewapend met 4869 stukken.

De Britsche vloot van ongeveer gelijke sterkte telde 109 schepen, behalve 21 branders en 7 kleinere vaartuigen. Zij was bewapend met 4192 vuurmonden en bemand met 22000 koppen.

Wanneer men deze getallen ziet, kan men zich eerst rekenschap geven van het talent der Oud-Hollandsche zeeschilders, die, uit zulk een chaos zoo treffende en fijngepenseelde momenten aan het nageslacht wisten over te leveren. En vergelijkt men hiermede de voorstellingen van hedendaagsche zeeslagen, zooals b.v. die tusschen de Amerikanen en de Spanjaarden, dan moet men wel bekennen, dat deze aan omvang verloren en aan eenvoud gewonnen, maar dat de vroegere een grootscheren indruk moeten gemaakt hebben.

Het opperbevel over onze vloot werd gevoerd door Jacob van Wassenaar Heer van Obdam en Zuidwijk, die zich reeds in zijn strijd tegen den Zweedschen Admiraal Wrangel in 1658 nabij het slot Kroonenburg onderscheiden had. Onder hem dienden mannen als Jan Evertsen, Kortenaer, Stellingwerf, Cornelis Evertsen de Oude, De Liefde, Banckers, Cornelis Tromp e. a.

De Engelsche schepen commandeerde de broeder van Koning Karel, de Hertog van York, bijgestaan door Prins Robert, (zoon van den Winterkoning Frederik van de Paltz), de admiraals Penn, Montague, Graaf Sandwich, Lawson, Aysene en Mengs, en de kapiteins Clark, Allan, Spragg enz.

Op 1 Mei waren de Engelschen uitgezeild om het oversteken van onze vloot te beletten en tevens om wat uitgaande koopvaarders buit te maken, maar een storm verijdelde hun plan en noopte ze de Engelsche havens weer op te zoeken.

Na een algemeenen biddag maakten de onzen zich dit respijt ten nutte en kozen op 22 en 24 Mei het ruime sop. Zelfs had het Zeeuwsche eskader onder Jan Evertsen dadelijk eenig succes door het buitmaken van eenige koopvaarders.

Maar dat lag niet in de bedoeling van de Algemeene Staten en de Raadpensionaris verzuimde niet, er Wassenaar uitdrukkelijk op te wijzen, dat Hunne Hoogmogenden een spoedig treffen

wenschten. En toen de vloot tengevolge van den tegenwind eenige dagen onder de kust bleef, werd den opperbevelhebber hun misnoegen kenbaar gemaakt en hem in een schrijven van 8 Juni gelast den vijand onder de Engelsche kusten op te zoeken. De Witt zette aan deze missieve nog meer klem bij door aan te bieden zelf bij deze onderneming tegenwoordig te zijn. Wassenaar beschouwde deze aanbieding als een bewijs van wantrouwen en liet haar onbeantwoord; hij was terecht verontwaardigd over een dergelijke inmenging in zijn zaken en besloot uit baloorigheid den strijd aan te binden, er mocht daarvan komen wat wilde.

Er zijn meer voorbeelden van hoe de bewegingen van leger en vloot dikwijls belemmerd zijn geworden doordat onkundigen boven de bevelhebbers gesteld waren; en ook in de zoo weinig eervolle uitkomst van deze onderneming ligt een veroordeeling van een dergelijk verlammend systeem van hiërarchie.

Op den namiddag van Donderdag 11 Juni kwam de vijand in het gezicht; er woei een Noord Oost koelte, maar de onzen konden de Engelschen niet aanzeilen, daar deze zich nog bevonden onder de banken van het z. g. „Koningsdiep."

Vrijdags was er zulk een windstilte, dat we de vijandelijke vloot, die steeds onder de banken bleef en die beter bestuurd was dan de onze, slechts op 2 mijlen konden naderen. Maar Zaterdags vóór zonsopgang veranderde de wind in het voordeel der Engelschen, die hiervan gebruik maakten om de onzen nabij te komen.

Dat Wassenaar in de gegeven omstandigheden den strijd niet heeft gemeden, is door alle deskundigen van die dagen als een misslag beschouwd. Maar wij weten wat hem aandreef. „Hunne Hoogmogenden hadden het gelast en de gevolgen waren voor hun rekening!" — Geheel onverwachts gaf hij het sein tot den aanval zonder vooraf krijgsraad met zijn vlag-officieren belegd te hebben.

Het ongelukkige gevolg van deze overijlde handelwijze was, dat de vlaggeschepen, niet bedacht op een onmiddellijk treffen, zich allen bij elkaar bevonden en niet meer den tijd hadden zich aan het hoofd te stellen van hunne zeven smaldeelen, die her- en derwaarts verspreid lagen. En voorts was de verdeeling der vloot onder zooveel bevelhebbers niet bevorderlijk voor de een-

heid van handeling. Ieder eskader werkte op zichzelf zonder naar een algemeen bevel te luisteren en dit bracht reeds bij den aanvang van het gevecht verwarring teweeg.

De beide vloten schaarden zich in uitgestrekte linie; Wassenaars plan was op den vijand in te storten maar volgens Kortenaar „liep hij te laag" en onder een hevig vuur liepen ze elkaar voorbij. Het Engelsche geschut bleek verder te dragen dan het onze en richtte meer schade aan en om vijf uur in den morgen werd Kortenaar, die op de „Groot Hollandia" het bevel voerde „met een groft ijzer van voren geschoten, so dat hem het hert achter uit het lijf op de lenden hing."

Het eenige voordeel werd behaald door Tromp en Tjerck Heddes de Vries, die door hun vuur in het voorbijzeilen de „Charity" afgesneden, welke kort daarna door Jan de Haan geënterd en genomen werd.

De dood van Kortenaar was noodlottig voor onze wapenen. De kapitein van de Groot Hollandia was met een prijs naar Holland en de luitenant werd door den admiraal ongeschikt geacht om het bevel over dien bodem te voeren zoodat de stuurman, Ate Intes Stinstra dit overnam. Deze beschaamde deerlijk het in hem gestelde vertrouwen door onmiddelijk met de admiraalsvlag in top op de vlucht te slaan en door zijn voorbeeld vele anderen mee te sleepen.

Onder dezen bevonden zich zeven schepen door de O. I. C. uitgerust waarvan onze berichtgever getuigt, dat de meeste kapiteinen derzelve zich uiterst lafhartig gedroegen; zij mengden zich flauw of in het geheel niet in den strijd en sommige namen de proppen geheel niet van hun stukken.

De verwarring werd hoe langer hoe grooter en vele schepen waren zoo opeengedrongen, dat iedere beweging belemmerd was. Hiervan maakt Graaf Sandwich gebruik om onze linie te verbreken en de „Royal Charles" onder het bevel van York volgt zijn voorbeeld en begint een moorddadig gevecht met de „Eendraght", het schip van Wassenaar. Lang en hevig is de strijd; de volle lagen bulderen over de waterspiegel; de Hertog zelf wordt licht gewond en ziet drie zijner volgelingen aan zijne zijde vallen. Wassenaar is een oogenblik in het voordeel; hij beproeft hem te enteren, maar zijn voornemen wordt verijdeld doordat een van de Engelsche kapiteins zijn aanvoerder te hulp

komt. Eenige uren duurt het zoo voort, toen vliegt de „Eendraght" met donderend geweld in de lucht. [1])

Men heeft nooit kunnen ervaren of het treurige lot van het Admiraalschip veroorzaakt is door eigen kruit of door een schot van den vijand.

Niemand der opvarenden werd gered of weergevonden, hetgeen echter den Staten niet belette den Heer van Obdam op 's lands kosten te begraven en in de Groote kerk te 's Gravenhage een gedenkteeken aan zijn nagedachtenis te wijden.

Met de ontploffing van de „Eendraght" eindigt het algemeen gevecht. Velen volgen Kortenaars Admiraalsvlag in den waan, dat er een bevel tot wegzeilen wordt gegeven; enkele bevelhebbers trachten de vlucht te stuiten, maar deze werd weldra algemeen.

En voortdurend, hoe meer de onzen afdeinzen, des te dichter dringen de Engelschen aan en vermeesteren schip op schip. — Jacob de Reus, aan boord van de Maarseveen der O. I. Compagdie verdedigt zich tegen een groote overmacht. Op verscheidene plaatsen onder den waterlijn doorboord en bijna zinkend, raakt zijn schip verward in het tuig van de „Ter Goes" en de „Swanenburg", gevoerd door de kapiteinen Du Bois en Kuyper. Aan deze onontwarbare kluwen hecht zich een Engelsche brander; geen pogingen tot redding baten; zij geraken in brand en vliegen met luide knallen gelijktijdig in de lucht.

Bastiaan Centen entert Graaf Sandwich's bodem en vermeestert het dek, doch daar hij geen hulp krijgt moet hij zijn buit loslaten en spoedig daarna treft hem, door een brander aangestoken, hetzelfde lot als Wassenaar. De „Coevorden", de „Prins Maurits" en de „Stad Utrecht," worden eveneens een prooi der vlammen, terwijl negen schepen door de Engelschen achterhaald en genomen worden.

Ons verlies in dezen slag bedroeg 17 bodems en velen daarvan werden prijsgemaakt niet alleen door de superioriteit des vijands, maar ook grootendeels door de muiterij der bemanning, die op sommige schepen de kapiteinen tot overgave dwong.

---

[1]) De voorstelling van dit aangrijpende oogenblik is voor ons bewaard geworden door een schets van Willem v. d. Velde, die vermoedelijk het gevecht bijwoonde. Deze teekening behoorde eertijds tot de verzameling van den Minister Verstolk van Soelen.

HET WAPEN VAN ELIAS ARDES.

Zonder een misverstand aan boord aan de „Royal Charles" zouden onze verliezen ongetwijfeld veel omvangrijker zijn geweest. De lichtgewonde Hertog van York was gedurende de vervolging der Hollanders gaan rusten, daar het gevaar voor de zijnen voorbij was, en een zijner kamerheeren, Brounker, die waarschijnlijk vond, dat het spel lang genoeg had geduurd of die zich onbehagelijk begon te voelen aan boord, gaf geheel eigenmachtig bevel om de zeilen te minderen. — Zijne handelwijze, die den onzen ten goede kwam, wekte in Engeland groot misnoegen toen de toedracht der zaak er bekend werd.

Ook ginds verwachtte men met spanning den uitslag van het gevecht. Vrijdags kon men er het schieten van uit zee hooren en koeriers van het hof galoppeerden voortdurend heen en weer tusschen Harwich en de hoofdstad. Het hof hield de berichten zooveel mogelijk geheim, maar door eenige binnengeloopen kolenschepen vernam men, dat York een groot deel van hun volk had ingenomen ter vervanging van zieken en deserteurs, en dat hij wederrechtelijk zestien beladen Zweedsche koopvaarders had aangehouden, toen ze zijne linie passeerden, met het doel zich daarvan te bedienen. Men wist ook, dat hem van uit den Tower een groote hoeveelheid amunitie was toegevoerd.

In tegenstelling met de groote verliezen aan onze zijde verloren de Engelschen slechts één bodem, de „Charity" en 800 man en konden zij dus, wat dat betrof, tevreden zijn.

De slag kostte bij de Hollanders het leven aan de drie luit.-Admiralen, Obdam, Kortenaer en Stellingwerf en aan vele kapiteinen, waaronder de zoon van den Vice-Admiraal Banckers.

Aan manschappen verloren wij 4000 man, daaronder waren 2234 gevangenen, behalve ettelijke, die door de Engelschen te Ipswich aan land waren gezet. Tot deze laatsten behoorde een jong meisje, Willemtje Gerrits uit Emden, die reeds eenige jaren als busschieter gediend had op de Maarseveen. Zij was negentien jaar oud en men liet haar onmiddelijk vrij, toen een met haar dienend neefje verklapt had, dat ze tot het zwakke geslacht behoorde.

Men kan zich onder de gegeven omstandigheden de verbittering verklaren die ten onzent tegen de vlootvoogden heerschte, zoo hevig zelfs, dat de 65-jarige Jan Evertsen, toen hij te Brielle

aan wal stapte, door het grauw, waaronder vele verwanten van de met de „Eendraght" gesneuvelden, langs de straten gesleept en in het water geworpen werd.

Hij werd uit deze benarde positie gered door de hulp van eenige gezeten burgers, bijgestaan door de mannen der bezetting.

Evertsen was de eenige, die te Brielle te landde. Zijn schip de „Hoff van Zeeland" had zeventien schoten onder de waterlijn bekomen; hij had 13 dooden en 40 gewonden, en meer dan 15000 pond kruit verschoten. Toen de Admiraal van zijn broeder Cornelis het sneuvelen van Kortenaer vernam, heesch hij onmiddelijk de Admiraalsvlag, zette een vuur op en stevende naar de door de Staten als verzamelplaats aangewezen Maasmonding, die hij behouden bereikte met tien schepen.

Cornelis volgde hem niet, maar sloot zich bij Tromp aan, die op eigendunkelijke wijze langs de kust koers zette naar Texel en met zijn eskader de schepen dekte, die Kortenaars vlag in die richting waren gevolgd. Zij wisten de Engelschen op een afstand te houden en landden in den namiddag van den 14den Juni met 57 à 58 schepen. Van hen ontving Hasselaar het oorlogsnieuws, dus heet van den rooster en hij uit zijn verontwaardiging in de volgende woorden:

„D' eerlijke luiden heur dapper beklagen, dat zij met zooveel schelmen zijn opgescheept geweest, want het derde part van alle onze maght niet gevoghten en heeft, zoodat het voor waer al te bedroeft is, de Vyand soo goedkoop eene soo groote reputatie te laten volghen."

De meeste officieren verklaarden hem rondborstig zich te schamen, dat ze voor de Engelschen hadden moeten vluchten, die, hoewel zegevierend en de onzen tot voor de gaten jagend, niet den moed hadden gehad ze onder schot te naderen.

Verscheidene bevelhebbers zooals Staghouwer, Schley en De Vries hadden zich wegens hun gedrag voor een krijgsraad te verantwoorden, doch werden vrijgesproken en weer in het bevel hunner bodems hersteld. Maar toch is het begrijpelijk dat zulke feiten treurig moesten werken op de tucht onder de minderen en de Gedeputeerde Van Vrijbergh bericht, dat 64 deserteurs van het schip van Kapitein Pieter Bronsen, dien hij met name noemt, een kaag vermeesterd hebben, waarmede zij vermoedelijk naar Amsterdam zeilden. De Staten-Generaal sommeerde hen

bij publicatie om binnen 8 dagen aan boord terug te komen of, zoo niet, als overloopers streng gestraft te worden. Vijf der matrozen werden te Amsterdam gevat en door den substituut-Waterschout Willem Looteman, pede legato, teruggebracht aan boord van den Schout bij Nacht De Liefde. Dat zij daar een aangename ontvangst gehad hebben betwijfelen wij zeer.

Iets later nog werd aan de Amsterdamsche Burgemeesteren de opsporing verzocht van de Amsterdammers, die zich den Zondag na den slag in zee voor Petten bevonden aan boord van het schip Ylst van Kapitein Codde v. d. Burgh. Men verlangde van deze mannen te vernemen of het schip toen alleen was of met andere schepen en wat de kapitein had gezegd, en hoe zijn contenantie was geweest; waaruit men kan afleiden, dat deze zeeman zich niet roemrijk onderscheiden moet hebben.

Het duurde wel een paar maanden voordat het ontzag weer op de vloot hersteld was, maar in Augustus kon Hasselaer aan zijne mede-burgemeesteren melden, dat de discipline dier dagen gehandhaafd was door het ophangen van een baldadige en het geeselen en brandmerken van twee anderen en met voldoening bericht hij, dat op de 87 à 88 schepen onder het volk nu „goede gehoorsaamheid werd gespeurd."

En dat moet wel zoo zijn geweest, want juist een jaar na de groote nederlaag kon de Hollandsche zeemacht de smet uitwisschen, die op haar kleefde en nam zij een geduchte weerwraak over de geleden schande.

Nederlanders te Altona en Hamburg (L, 241, 532). — Zie ook: La communauté réformée de Hambourg-Altona. Histoire de ses origines (1588—1686), suivie de documents historiques et généalogiques et du catalogue des membres de 1588 jusqu' à nos jours, par H. Roehrich, pasteur de la communauté de Hambourg. Paris, Fischbacher, 1885.

G.

OUDHEIDKUNDE.

DE KLEINOODIËN EN JUWEELEN VAN MARIA STUART.

(*Met portret.*[1]).

Het is wel bekend, dat Maria Stuart eene zeer talrijke en fraaie collectie kleinoodiën en juweelen heeft bezeten. De kunst van 't vervaardigen van geëmailleerde invatsels en monteersels, had in de periode, waarin zij leefde, een hooge trap van ontwikkeling bereikt, welke zichtbaar is aan al de bijoux uit dien tijd. Omtrent de juweelen van de rampspoedige koningin van Frankrijk en Schotland, deelt Andrew Lang een aantal curieuse bijzonderheden mede, welke bewijzen, hoezeer 't romantische steeds alles omzweefde, wat met de Stuarts in verband stond, zelfs nadat 't laatste oir in de rechte lijn, als priester en pensionnaire van den regeerenden vorst was overleden.

De inventarissen van den boedel van Maria Stuart, zooals die was vóór haren val, zijn in 1863 op bewonderenswaardige wijze uitgegeven, op initiatief van de Bannatyne-Club, en voorzien van eene geleerde voorrede en van noten door Dr. Joseph Robertson. De „Lettres de Marie Stuart" van prins Labanoff bevatten eenige inventarissen, zooals die opgemaakt zijn gedurende hare achttienjarige gevangenschap. Ook bestaan er lijsten, opgemaakt door vrienden of vijanden, Engelschen of Schotten, die op onderscheidene tijdstippen beheerders of bewaarders waren van hare schatten. Voor 't geen wij wenschen mede te deelen, is het voldoende den inventaris te raadplegen van 1566. Den 19den Juni van dat jaar schonk de koningin op Edinburgh-Castle het leven aan Jacobus VI. De ellende en de gevaren, waaraan zij was blootgesteld geweest, de schok, dien de vermoording van Rizzio, bijna in hare onmiddellijke tegenwoordig-

[1]) Zie blz. 25. Het portret is verkleind naar een zeer zeldzaam origineel, tijdens het leven der vorstin vervaardigd door R. V. Zie den Catalogus bij Fred. Muller & Co. 1895, No. 622.

heid, haar had toegebracht, hadden hare gezondheid geknakt. Zij verwachtte dan ook, dat zij er niet zou doorkomen, en 't leven er afbrengen, dies gelastte zij een van hare Maria's, [1]) Maria Livingstone, eene inventaris op te maken van hare juweelen, ten einde die, ingeval ze mocht komen te overlijden, te kunnen nalaten aan hare vrienden. Dit document werd, in originali, ontdekt in een ongeordend dossier van het „Register Office", in 1854. 't Werd voor 't eerst uitgegeven in 1863. Deze feiten gelieve men even te onthouden.

Het document vertoont watervlekken hier en daar. Maria legateert de „*Great Harry*", een geschenk van Henri II van Frankrijk en de kostbaarste harer steenen, aan de Kroon: *pour memoyre de moy*. Een diamanten kruis wordt ook aan de Kroon vermaakt „ter herinnering aan 't Lotharingsch Verbond". Zeven kleinoodiën worden vermaakt aan de toekomstige koninginnen van Schotland (zij zelf was op ééne na de laatste) en de monteersels de „ouches" daarvan mochten *nimmer* veranderd worden. Buitenlandsche bloedverwanten en vrienden, waaronder de Guises, en de dochter van Moray, haren bastaardbroeder, krijgen eveneens juweelen, zooals ook de Ladies of Mar, Argyll, en Livingstone en anderen. Zes en twintig legaten worden bestemd voor Darnley, waaronder met juweelen bezette horlogiën, rijk geëmailleerde met diamanten versierde ketenen „tot dezelve", en de trouwring, met diamanten en rood email kwam terug „*au Roy qui me le donne*". Toch had Moray de brutaliteit om bij de andere beschuldigingen, die hij voor Elizabeth's „Commissioners" tegen Maria Stuart inbracht, ook nog deze te voegen, „dat Maria *niets* had vermaakt aan haar gemaal!" Ook beschuldigde hij haar, dat zij nog „*golf*" gespeeld had na Darnley's dood. Bothwell krijgt een diamanten ring in zwart email, benevens een sieraad, bezet met vele diamanten. Ook de Maria's en de hofdames worden bedacht.

En nu het mysterieuse. Waar is de boel gebleven?

De vreemdste dezer onvervulde vermakingen is die aan Joseph Rizzio, broeder en opvolger, als privaat secretaris, van den om hals gebrachten David Rizzio. Joseph was een achttienjarig jongeling, Volgens eene opgave van den Franschen am-

[1]) Mary Beaton. Mary Seton Mary Carmichael. Mary Livingstone.

bassadeur, werd hij, tien dagen na zijn broeders dood tot diens opvolger benoemd; hetwelk „kwalijk gezinden aanleiding geeft, hem te belasteren, daar de koningin geneigd blijkt, hem grootelijks te bevoorrechten, en hij als knaap van achttien jaren nog weinig competentie in zaken bezit." Na Juni 1556 valt op hem de een of de andere verdenking van oneerlijkheid. Met den moord op Darnley gepleegd rijzen er meer verdenkingen tegen hem. Vóór het bijeenkomen van 't Parlement in April 1567, heeft hij Schotland verlaten. Volgens een zekere Paris, een Franschman, die de hand heeft gehad in Darnley's dood, ging Joseph op Maria's verlangen heen. Als de beroemde z.g. „*Casket Letters*" van Maria aan Bothwell echt zijn, dan moet Darnley, toen hij te Glasgow was, reeds verlangd hebben, dat Maria Joseph zou ontslaan en wegzenden.

Voor dezen Joseph Rizzio nu, zijn er op de inventaris van 1566, drie legaten.

Een hanger met tien robijnen *en tortue* en een parel onderaan: *a Joseph que son frère mavoyt done.*" David Rizzio had in zijne geschenken een fortuin gevonden; zelfs Moray heeft hem eens een „fraaien diamant" cadeau gedaan. Hij kon dus wel wat missen op zijne beurt. Dan is er een ring met smaragd en wit émail, en een sieraad, bezet met „een en twintig diamanten zoo groote als kleine." Dit sieraad komt op de vroegere inventarissen niet voor. De ring moet gegeven worden: „door Joseph aan den persoon, dien ik hem heb genoemd." Het diamanten sieraad moet ter hand gesteld worden „door Joseph aan den persoon, dien ik hem heb genoemd, en hij moet er een ontvangbewijs voor hebben." Dr. Robertson teekent hierbij aan: „Zij moeten ter hand gesteld worden aan iemand, wiens naam de koningin haren secretaris gezegd heeft, doch dien zij niet aan 't papier heeft durven toevertrouwen. 't Zou nutteloos zijn te trachten, *nu* een geheim te doorgronden, dat *toen* zoo angstvallig werd bewaard" (Preface.)

En hoe buitengewoon het moge schijnen, éénmaal is dat geheim *misschien* op het punt geweest, onthuld te worden, in onze eeuw, door een jong officier, die er niets van wist! In 1851 was Dr. William Gregory, M. D. en F. R. S., professor in de chemie aan de universiteit van Edinburgh. In datzelfde jaar

gaf hij in het licht zijne: „Letters to a candid Inquirer on Animal Magnetism.” De professor was lang geen skepticus op het gebied van occultisme; en ofschoon hij over 't algemeen eerlijk schijnt te zijn, heeft hij toch in vele gevallen zijn geloof wel wat lichtvaardig geschonken. Het bovenstaande werkje is dan ook vol met allerlei doodgewone spookhistories, enkele afkomstig van Sir David Brewster, maar steeds absoluut ongegarandeerd door de waarnemers of eenig ander bewijs. De professor had ook veel vertrouwen in een zekeren Major Buckley, die wel deed aan hypnotisme en mesmerisme, doch wiens experimenten niet van dien aard waren, dat ze later door wetenschappelijke mannen van de scholen van Parijs of Nancy, of door Gurney in Engeland, met succes werden herhaald. De majoor placht namelijk zijne subjecten *clairvoyant* te maken. Zijne methode was daarbij als volgt: Hij maakte, wanneer hij een subject had gevonden, eerst langzame „*passes*” van zijn eigen voorhoofd naar zijn eigen borst. Als dit de verschijning van een blauwachtig licht in zijn gelaat tengevolge heeft, dan zal het object waarschijnlijk helderziende worden, en kunnen waarnemen, wat er in een gesloten doos of in een notedop zit. Het blauwe licht (de onbewuste profetische voorschemering der X-stralen!) maakte, zooals het het heette, de wanden doorzichtig. Vier en veertig van 's majoors patienten konden mottootjes lezen in notedoppen! 't Is duidelijk, dat de majoor zelf hier de motor van 't experiment was, door zijn blauw licht! Orthodox hypnotisme erkent echter geen occulte of magnetische invloeden in den hypnotiseur; de gehypnotiseerde doet alles zelf, 't gaat alles van hem uit. En in een gesloten doos zien kan hij *niet*. Gurney echter, helt wel eenigszins over tot het gevoelen, dat er een soort dergelijke invloed bestaan *moet*, dien men nog niet begrijpt, in enkele hypnotiseurs. Doch om tot onze juweelen terug te keeren.

„Op den 15 November 1845”, staat er opgeteekend in 't journaal van den majoor, „hypnotiseerde ik een jong officier. Deze jonge man zeide tot mij in zijn slaap: „Ik heb een zonderlingen droom gehad over uw ring, of liever over den steen van dien ring, (een camee van Antonius en Cleopatra). Hij gaf nu voor, dat deze steen aan koningin Maria Stuart was geschonken, „door een man, een vreemdeling uit Italië, tegelijk met andere

zaken. Hij kwam uit Napels (de ring); het was niet het oorspronkelijke goud, het invatsel was vernieuwd. Zij heeft hem slechts éénmaal gedragen. De persoon, die hem haar schonk was een muzikant." Toen schreef hij, alsof hij bezig was iets te copieeren uit een document, den naam *Rizzie* of *Rizzio* neer en ging voort met schrijven.

Rizzio nu was musicus, maar hij schreef zijn naam *Riccio*. „Dit alles is geheim", zeide de officier. Daarna zeide hij, dat hij een stuk perkament zag, waarop middenin, een diamanten kruis stond. „De kleinste diamant is grooter dan deze," hierbij wees hij op een van 4 caraat. Er waren dus „groote en kleine diamanten" aan, evenals in 't geheime legaat. Maria droeg het sieraad „onzichtbaar". Dit perkament is vertoond in 't Hoogerhuis" (Waar? In Schotland of bij de Westminister Commissie voor de Casket Letters?). Daarna verklaarde de officier, dat hij de diamanten zag in eene geheime bewaarplaats in een boerderij, een vroeger slot." De ring met de cameo werd Maria van den vinger getrokken door een man, die hem in een vlaag van jaloezie „in 't water wierp". „De koningin zat toen in een draagstoel „een soort van bed met gordijnen." Nu wordt er, in een der inventarissen, werkelijk melding gemaakt, van den draagstoel der koningin, die versierd was met carmozijn fluweelen gordijnen met gouden franje. Gewoonlijk reed zij te paard, maar tegen hare bevalling zal zij wel van den draagstoel gebruik gemaakt hebben.

De jonge man copieerde nu het perkamenten document uit, en drie weken daarna, eveneens onder hypnose, corrigeerde hij het. Het was een vel perkament, versierd in de hoeken met de bladeren en bloemen van 't Schotsche embleem, de distel; verlucht en beschilderd met goud. Toen ik, eenigen tijd, na over deze dingen geschreven te hebben, eens in Edinburgh Castle was, zegt Andrew Lang, en toevallig opkeek naar het plafond van de zaal, waar Jacobus VI is geboren, ontwaarde ik, dat dit plafond in vierkante vakken was verdeeld, die aan elk der hoeken de bladeren en de bloem droegen van de distel, met goud versierd! Het schilderwerk dateerde uit 1617. Wist de jonge officier dit? Midden in het document lag 't kleinood, waarop stonden de letters M. S., „een klein woordje" en R. Op 't perkament was geschreven: *Vous Amez par* . . . (vlek door schim-

mel ontstaan) *vous êtes bonne. Votre Ami.* Dit *par* . . . . is natuurlijk *parce que.*

Dr. Gregory acht het waarschijnlijk, dat Rizzio aan Maria een ring of een kruis heeft geschonken; maar een zoo kostbaar geschenk als 't besprokene niet. Dit had zij misschien wel van

den Paus, door Rizzio's bemiddeling. Nu is 't niet bekend, of Maria van den Paus ooit juweelen heeft gekregen. Op den 31sten Januari 1565—66 zond zij den bisschop van Dunblane naar Pius V, als een bewijs van hare blijdschap over diens verheffing tot den Heiligen Stoel. In Juli 1566 erkent zij ontvangen

te hebben van den Paus een geschenk in geld. Hij kan haar daarbij echter ook wel een kostbaar kleinood gezonden hebben. Door te veronderstellen, dat Rizzio niet in staat was der koningin een zeer kostbaar sieraad te schenken, geeft Dr. Gregory duidelijk blijk, dat de inventaris van 1566 hem niet bekend was. Deze werd dan ook pas gevonden, drie jaar na de verschijning van zijn boek. Dat de majoor en de jonge officier in 1845 bekend zouden zijn geweest met een document, dat weggestopt was in een ongeordend dossier van gerechtelijke stukken uit het Register House, is eenvoudig *niet* te denken. Toch vinden wij in den inventaris van 1566 het bewijs, dat Rizzio de koningin een *zeer kostbaar* geschenk gaf: een kleinood bezet met robijnen. En ook vinden wij, dat zij een hanger had met „een en twintig diamanten groote en kleine", dien zij door haren privaatsecretaris, Joseph Rizzio, David's broeder, wilde doen toekomen, aan een persoon, dien zij, om bepaalde redenen, niet in 't openbaar wilde noemen. Was die geheimzinnige persoon de Paus, en was hij de oorspronkelijke schenker van de diamanten, die de koningin, zooals de jonge officier zeide, *niet zichtbaar* droeg?

Het bewuste kleinood wordt niet gevonden op de Catalogi van vóór 1566, en was dus waarschijnlijk pas verkregen. 't Kan *niet* Maria's bedoeling zijn geweest, het in 't geheim te zenden naar Bothwell; want, zooals wij hebben gezien, *hem* maakte zij twee legaten in 't openbaar. De naam van den bedoelden bedeelde blijft dus gehuld in mysterie. Er is gefantaseerd over een bloedverwant van Chastelard, en over den Paus. Wie weet? De jonge officier is later niet meer door den majoor gehypnotiseerd. Ook is „de boerderij", vroeger „slot", waar de diamanten verstopt heetten, een onopgehelderd mysterie gebleven.

Wanneer wij nu eens even bedenken, dat het bovenvermelde werd gepubliceerd *drie* jaar *vóór* de ontdekking van den inventaris van 1566, dan zal iedereen moeten toegeven, dat er een allermerkwaardigste coincidentie valt aan te toonen, tusschen de *beweerde visioenen* en de *historische feiten*, die betrekking hebben op Dr. Robertson's mysterie van de diamanten.

In 1851, toen Dr. Gregory zijn verhaal in 't licht gaf, wist waarschijnlijk geen levende ziel, dat Maria ooit kostbare geschenken had ontvangen van Rizzio; en evenmin, dat zij een kleinood had bezeten, bezet met „een en twintig diamanten groote en

kleine", waaraan zooveel mysterieus was vastgeknoopt. Het visioen was dus vrij wel juist, en, se non è vero è ben trovato; en als de majoor borduurde, dan was zijn vertelling van dat reisdetail „in een soort bed met gordijnen", wellicht de „draagstoel van karmozijnrood fluweel", eene gelukkige inspiratie. Wat 's majoors eigen camee betreft, die kon, wanneer de visie waarheid bevatte, moeilijk op den catalogus der juweelen voorkomen. Darnley kan hem wel in 't water geworpen hebben, vóórdat de inventaris en het testament werden opgemaakt, daar de ring maar éénmaal is gedragen, vóór den moord op Rizzio. 't Is niet onmogelijk, dat de reis in den draagstoel is geweest van Seaton — waar men van plan was Rizzio te dooden — naar Edinburgh. Er was ook een plan beraamd, volgens 't welk hij zou gemoord worden, onder het tennissen met Darnley. (Brief aan Cosimo, Groothertog van Toscane, bij Labanoff VII. p. 72.) Voor het overige zijn bijna al de kleinoodiën beschreven als versierd met émail, in den bekoorlijk fraaien stijl uit die dagen. De verspreiding van de juweelen van Maria nam een aanvang na de vermoording van Darnley. In 1567 maakte zij het gouden doopvont, dat door Elizabeth gezonden was voor het doopfeest van Jacobus, te gelde. Volgens den graaf van Morton, en op gezegde van een soldenier, ontving Bothwell aan juweelen eene waarde van 6000 pond sterling. Bij zijne vlucht liet Bothwell deze in Edinburgh Castle achter. Op den 17 Juni 1567 maakten de insurgente Lords een inventaris op van de goederen der Koningin, op Holyrood Castle aanwezig, zegt Calderwood; en Adam Blackwood voegt daaraan toe, dat zij zich die goederen ook toeëigenden en dat „Maria en haar zoon daarvan slechts luttel konden terug krijgen." Toen Moray de Koningin in hare gevangenis te Loch Leven bezocht, droeg zij hem op, hare juweelen onder zijne hoede te nemen; en ongeveer op den 10 Sept. 1567 had hij ze in zijn bezit. Den 1e Mei 1568 schreef Maria aan Elizabeth en beklaagde zich in dat schrijven, dat zij niet bij machte was, aan de Engelsche Koningin een ring, een talisman van vriendschap en protectie, terug te geven, omdat die in 't bezit was Moray. Bij hare ontsnapping kreeg zij den ring terug en zond hem aan Elizabeth. Krachtens dien talisman ging zij zelf naar Engeland. Wij weten hoe het met dien tocht is afgeloopen. In April 1568 was Moray bezig te trachten, eenige

der kleinoodiën heimelijk in Londen te verkoopen. Hij slaagde en Elizabeth betaalde hem £ 3000. Er waren onder de verkochte juweelen eenige uiterst kostbare parelen, waarvoor Elizabeth, die hare marine liet hongerlijden, zoowel als hare ambassadeurs, deze voor dien tijd aanzienlijke som betaalde. In 1570 ontving Moray van de hand van den „beleedigden Bothwell" zijn zoo wel verdiende loon. Zijne vrouw hield echter de hand op „Great Harry" en op andere kostbare voorwerpen. Het grootste gedeelte van Maria's juweelen bleef in het kasteel, waar zij zich bevonden, toen Kirkaldy of Grange die sterkte bezet hield voor de gevangene koningin. Grange zond er enkele ten verkoop naar Londen en Frankrijk, en tevens onderscheidene, naar men beweert, naar een opkooper-handlanger van Elizabeth. Kort voor den val van 't kasteel, werden eenige juweelen verborgen in een rotsspleet, anderen vielen in handen van Sir William Drury, die de Engelsche belegeringstroepen aanvoerde. De verborgen juweelen en regalia werden gemakkelijk ontdekt. Morton slaagde er in, de meeste der overblijvende kleinoodiën, waaronder ook de „Great Harry" af te persen van Drury, van Moray's weduwe en van onderscheiden handelaars. In 1578 kreeg Jacobus VI een groot gedeelte van het gestolene van Morton terug. De diamant, de „Great Harry", werd door Jacobus bij zijne troonsbestijging in Engeland toegevoegd aan een juweel: „Mirror of Great Britain" genoemd.

Toen Elizabeth haar hartewensch vervuld had gekregen, d.w.z. toen Maria's hoofd was gevallen onder den bijl van den scherprechter, werd er van Maria's goederen een catalogus gemaakt op Fotheringay, den 20 Februari 1586. Wij vinden daarop: „een geëmailleerd gouden plaatje, waarop de beeltenis van den koning van Schotland." Een gouden, blauw geëmailleerd boekje met kleine (z.g. miniatuur d.i. eigenlijk in menie, *minium* uitgevoerd) afbeeldsels van den koning en de koningin van Frankrijk, bezat Maria ook. Met „een gouden vogeltje, groen geëmailleerd" wordt zeker de papegaai, die wij in een vroegeren inventaris vinden, bedoeld. Een knaapje in émail (somtijds als „een Cupido" genoemd) is een herinnering uit gelukkiger dagen; 't was een geschenk van haar eersten man, tegelijk met robijnen, diamanten en een groote parel. Ook had zij nog steeds het miniatuurportret van haren eersten man in een geëmailleerd doosje, en

een sieraad van goud en parelen, dat ook op de andere catalogi voorkomt. Een kleinood in den vorm van een schildpad is zeker de „rubied tortue", het geschenk van David Rizzio. Onderscheidene snuisterijen werden door de koningin vermaakt aan een zekeren Bastian Parez, die trouwde op den dag van den moord van Darnley. In 't geheel zijn er omstreeks tachtig stuks kleinoodiën en juweelen; maar diamanten zijn er slechts drie, en deze zijn niet groot.

Dat was dus het wrakhout van al die schipbreuken: schipbreuken op de zee des geluks, op de baren der macht, op den waterspiegel van goeden naam en faam; nameloos wee, waarin alles verloren ging, behalve moed en geloof. Het is zeer moeielijk de verdere lotgevallen van Maria's juweelen na te speuren. Zooals wij reeds gezien hebben, veranderde Jacobus VI het monteersel van de „Great Harry" en hetzelfde lot zal wel het deel geweest zijn van een groot aantal der byoux, die uit de handen van Lady Moray en Morton gered werden; terwijl de bezitters van de diamanten, die aan Elizabeth en aan particulieren verkocht werden, ook al niet scrupuleuser zullen zijn te werk gegaan. De mode in de juweelen verandert, de diamanten en robijnen blijven wat zij zijn; maar de steenen zijn, wanneer zij eenmaal herzet worden, niet meer te herkennen. De burgeroorlog heeft, zooals het heet, de juweelen van Karel I her- en derwaarts doen verspreiden; en wij weten dat zijne gemalin niets meer kon doen, om hare getrouwen te beloonen, dan hun een haarlok schenken, besloten in een doosje van kristal. In 1688 bracht Jacobus II veel van zijn bezittingen over naar Frankrijk, waar hij ook al niet fortuinlijk er mee was. Zijn zoon, de Chevalier de St. George, voegde toe aan zijn eigen écrin, de Sobieski-juweelen, die zijne gemalin, Maria Clementina, had meegebracht. Op hare portretten draagt zij onderscheidene kleinoodiën en sieraden, die Prins Karel en de Hertog van York later door vererving weer verkregen. De prins verpande zijn aandeel, evenals ook de hertog van York, om de uitgaven van 't jaar 1745 te kunnen bestrijden; maar hij kreeg onderscheidene ervan weer in zijn bezit, die later, zooals Sir Horace Mann zegt, gedragen zijn door Karels dochter, de hertogin van Albany. Bij 't overlijden van deze vorstin, werd kardinaal York erfgenaam; maar hij moest van zijne juweelen

afstand doen, toen de Fransche revolutionnaire legers in Italië huishielden.

Op de tentoonstelling van Stuart-relieken, gehouden in 1889 te Londen, zijn er nog een klein aantal kunstvoorwerpen uit de voormalige écrins der rampspoedige koningin bijeengebracht. De hertog van Norfolk leende den gouden rozenkrans,'t gouden crucifix en 't parelsnoer van Maria, welke kleinoodiën door de gravin Arundel in 't bezit van de Howards van Corbey waren gekomen. Lord Balfour of Burleigh zond onderscheidene nummers in, waaronder een drinkkan van agaat, afkomstig van sir James Balfour, die het noodlottige „Casket" met zijn inhoud in veiligheid bracht voor de insurgente Lords. Grappig is de indruk, dien men krijgt, wanneer men op den catalogus dezen trouwelooze ziet aangeduid als „de trouwe aanhanger der koningin!" Mr. Murray Threipland van Fingask leende een horloge van Maria en Mr. James Fraser-Tytler ook een horloge, dat de Koningin op den dag vóór haar dood ten geschenke gaf aan een harer dienaren. Haar zegelring als Koningin van Frankrijk berust in het Britsch Museum. Een gouden ring met een intaglio-afbeelding van Maria in kwarts, die eens in eigendom toebehoorde aan den Kardinaal Hertog van York, werd afgestaan voor die gelegenheid door Captain Anstruther Thomson.

Dergelijke relieken zullen er nog wel meer geweest zijn onder de familieringen, die door Prins Charles achtergelaten werden in 1746, onder de hoede van Cluny Macpherson; maar deze kreeg hij terug, nadat hij in 1766 geraakt was tot zijn titulairen troon en erfenis van nihil. Lord Aberdeen bezit een geëmailleerden hanger, die door Maria ten geschenke werd gegeven aan Sir Patric Gordon. 't Meest interessant is nog een kleinood, vermeld in den Fotheringay-catalogus, die na Maria's dood verscheen. 't Is een geëmailleerd beeldje van een knaap, bezet met diamanten, robijnen en parelen, een geschenk van den Dauphin, tijdens haar eerste huwelijk. Deze bekoorlijk fraaie en weemoedig stemmende reliquie, die Maria overal vergezelde, als Koningin van Frankrijk, als Koningin-Weduwe van Frankrijk, als gemalin van Darnley en van Bothwell, als gevangene van Elizabeth, en waarvan zij niet dan op den dag harer executie afstand deed, is nu in 't bezit van den heer James Fraser-Tytler. Eene afbeelding er van is te zien in de geïllustreerde exempla-

ren van den catalogus der Stuart-tentoonstelling. De knaap wordt voorgesteld, terwijl hij tracht een muis te bemachtigen.

Ziedaar in digesto, 't geen de geleerde Andrew Lang weet mede te deelen omtrent de relieken en kleinodiën van de rampspoedigste aller Koninginnen. Wanneer in doode dingen een mystiek overblijfseltje kon huizen van de groote menschelijke hartstochten, die 't leven beroerden van hen, die ze eenmaal bezaten, dan zouden weinige snuisterijen, door overledenen nagelaten, een rijkere erfenis van herinneringen bezitten dan de juweelen, die eenmaal de écrins vulden of den goddelijken boezem sierden van *Mary Queen of Scots.*

Heerenveen. R. D. NAUTA.

Adresbord. — In het Rijksmuseum te Amsterdam bevindt zich onder n°. 152 een bord van blauw aardewerk, vermoedelijk van het laatst der 17de of begin der 18de eeuw, waarop het volgende opschrift voorkomt:

YAN, OUDENS
coopman
in alderhande,
soorte van aarde
werk in het groot
en klein.

Omstreeks wanneer leefde deze Jan Oudens?
Waar woonde hij?

F. P. OUDENS.

HET WAPEN VAN ELIAS ARDES.

In het gemeentehuis te Rijnsburg hangt in Burgemeesters kamer een rouwbord met bovenstaand wapen, waaromheen de woorden Obiit — Anno — 1662 — 29 Juni. —

Langen tijd heeft men te vergeefs naar den eigenaar van dat wapen gezocht, tòt het mij door een toeval gelukte dien te ontdekken. Bij een onderzoek naar overdrachts-documenten van onroerende goederen, in 1656 in erfpacht gegeven, waartoe de Heer F. Rooseboom te Nijmegen mij welwillend in de gelegenheid stelde, trof ik de bewuste figuur aan als zegel hangende aan een verklaring van Schout en Schepenen van Rijnsburg, waaruit mij duidelijk bleek dat het zegel van Elias Ardes was, daar diens naam in het stuk als Schout werd vermeld.

Bij een nasporing in 's Rijks Oorkondenhuis te 's Gravenhage werden mij in een doos met den titel: „Opdrachten van Rijnsburg 1651—1695" twee perkamenten getoond betreffende verkoop van een zelfde stuk land in 1658 en 1663, welke stukken aan elkaar verbonden waren en twee zegels droegen, het eene van Elias Ardes en het andere van Nicolaas van Persijn. Op deze zegels stond als randschrift: Sigillum Domini Ardes (deze naam slecht leesbaar) Bailliu tot Reinsburgh; en op het andere: S. Nicolai A. Persijn. I. U. L.

Ook hier bleek uit de stukken dat het eerste van Ardes moest zijn. Uit een vroegere opdracht van het jaar 1633 vernam ik dat Reinsburgh toen geen eigen wapen bezat, en de Schout daarom zijn eigen wapen gebruikte; hier waren twee verschillende wapens voorhanden, die mij deden zien dat dit in 1663 nog het geval was.

Het wapen van Persyn is genoegzaam bekend.

Wie was nu Elias Ardes?

Elias Ardes komt in de opdrachten jaren achtereen voor als „Bailluwe ende Schout in den Ambachte en de Heerlicheyt van Rijnsburch."

Tusschen de door hem onderteekende stukken en die van zijn voorganger Anthonis Rijndorp is een groote gaping. Laatstgenoemde eindigt met een stuk van 8 Mei 1649 als provisioneel Schout. Elias Ardes komt het eerst voor in een stuk van 21 Juni 1652.

Gelukkig is er echter nog een dingboek van Rijnsburg op het Rijks-archief bewaard en daaruit blijkt dat Elias Ardes den 24sten Nov. 1649 als Baljuw over de Heerlijkheid van Rynsburgh, Boscoop, Ackersdijk en Vrouwen Venne is opgetreden.

Zijn aanstelling als zoodanig heb ik niet kunnen vinden.

In de protocollen komt zijn naam *het laatst* voor onder een stuk dat 11 Juni 1662 gedagteekend is, terwijl den 9 Nov. 1662 N. van Persyn voor het eerst als zijn opvolger optreedt.

Beide schouten hebben dus in Nov. voor het eerst hun ambt aanvaard.

Ook in Den Haag begon het ambtelijk jaar met St. Catharina (24 Nov.).

Door de welwillendheid van den Heer Meiboom, Burgemeester van Rijnsburg, kwam ik in het bezit van een teekening van het wapen, hiernevens afgebeeld.

Aan den Heer Wildeman ben ik de voornaamste der hier volgende gegevens verschuldigd, betreffende Ardes zelf en zijn geslacht.

In het Album der Leidsche studenten komt voor:

12 Mei 1631 Abraham Ardesius, Hagiensis. 14 L.
17 Oct. 1631 *Elias Ardesius.* 12.
4 Febr. 1632 Abraham Ardesius, Hollandus 20.
16 Sept. 1634 Petrus Ardes, Hagiensis. 14.
15 Sept. 1677 Willhem Ardes id 20 J.

Te Dordrecht en te 's Gravenhage werden de volgende familiebijzonderheden opgeteekend:

Dordrecht. — *François Ardes* en *Mariken Gerrits d^{r}.* laten doopen:
. . Oct. 1591 Maria.
. . Oct. 1593 Anna.

. . Jan. 1596 Lijsbeth.
. . Aug. 1598 Bernardijn.
. . April 1600 Cornelis.

's Gravenhage. Ondertr. i/d Groote Kerk 1 Febr. 1654 *Abraham Ardes* en *Anna Wegewaert.* Zij laten doopen in de Kloosterkerk:
21 Sept. 1655 Pieter.
15 Sept. 1656 Wilhelmina.
5 Mei 1658 (ongenoemd kind).

Gehuwd i/d. Groote Kerk 12 Juli 1656 *Pieter Ardes*, drost van Wouw en *Wilhelmina Ketting.* Zij laten doopen in de Gr. Kerk:
2 Febr. 1661 Maria.
4 Juni 1662 Willem Hendrik.
23 Jan. 1664 Frederik Balfort.
25 Sept. 1665 Cornelia Wilhelmina.
(in de Kloosterkerk. Bij haar vaders naam staat Rentm^{r}-gen^{r}. van Z. H.)
16 Jan. 1667 Pieternella.
15 Jan. 1870 Engelbrecht.

Uit bovenstaande gegevens zou men welhaast opmaken dat Elias Ardes noch Hagiensis noch Hollandus is geweest. Hij kan dus tot den Gelderschen tak behoord hebben.

Vermoedelijk was hij, evenals zijn naamgenoot Pieter Ardes, Orangist, daar hij reeds in 1649 tot Baljuw van Rijnsburg werd aangesteld, wat destijds een zeer aanzienlijke betrekking mocht worden genoemd. Pieter Ardes was Rentmeester Generaal van Z. H., en onder dagteekening van 15 Nov. 1693 komt een juffrouw Ardes voor in het gevolg van Willem III, zooals blijkt uit het Dagboek van Constantyn Huigens door het Historisch Genootschap in het licht gegeven.

Eindelijk zijn in het Haagsche Gemeente-archief uitvoerige berichten te vinden over een Ardes uit het laatst der 17de eeuw, die niettegenstaande hevig verzet van hoogerhand, door Burgemeesters uit Den Haag is verbannen.

Omtrent Elias weten we dus niet veel. [1]) Mogelijk dat het bovenstaande anderen op het spoor brengt.

W. Meijer.

Franchimont (XXXVII, 567). — Mr. Johan Franchimont, ook wel Jacob geheeten, woonde eerst als advokaat te Mijdrecht daarna op het tegenoverliggende Uithoorn (Thamen aan den Amstel). In laatstgenoemde heerlijkheid bekleedde hij de betrekking van secretaris. Hij behoorde tot de Remonstr. Geref. gemeente en ressorteerde daarom kerkelijk onder Zevenhoven. Van hem werden een zestal kinderen in het doopregister van Zevenhoven aangeteekend; ze werden door den Remonstr. predikant ten huize van den vader gedoopt. Hunne namen waren:

a. Walburg, gedoopt „tot Meidreght" 17 Sept. 1668; b. Gerardus, gedoopt te Uithoorn 23 Oct. 1675; c. Elisabeth, 25 Juli 1677; d. Elisabeth, 20 Dec. 1678; e. Henrica, 3 Dec. 1680; f. Jacoba, 5 Nov. 1685. De naam van zijn vrouw is ons niet gebleken; in het oudste doopregister der Remonstr. Geref. Gemeente van Zevenhoven werden alleen de namen der vaders opgegeven (tot 1706).

De Heer A. J. Servaas van Royen geeft op bldz, 97, 98 van Nav. XXXII den inventaris van de bibliotheek van Etienne Franchemont (in 1647).

Op den 4 Aug. 1898 huwden te Amsterdam C. F. N. F. Franchimont en A. P. Schrey. Den 21 Oct. 1875 verbonden N. L. P. Franchimont en M. W. Hendrichs zich in den echt. Zij vierden 21 Oct. 1900 te Dordrecht hun 25 j. feest en wonnen kinderen. Een broeder van dezen laatsten Franchimont was: Henri Hubert Nicolas Fr., die 7 Febr. 1900 te Apeldoorn in den ouderdom van 47 jaar overleed. Hij was de jongste broeder van Dr. A. P. N. Fr. te Leiden en van P. N. L. Fr. te Amsterdam. — Eene J. Franchimont woont te Rotterdam.

Oudshoorn. W. M. C. Regt.

---

[1]) Het eenige dat mij bekend is, is dat onder zijn bewind, en wel in 1656 een aanzienlijke vermeerdering van ingezetenen in Rijnsburg viel waar te nemen, bestaande vermoedelijk in hoofdzaak uit Collegianten, die zich bij voorkeur te Rijnsburg vestigden als het hun elders soms lastig werd gemaakt.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN

AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIEN TE CEYLON

DOOR MR. F. H. DE VOS. [1])

NIEPER.

Jan Willem Nieper van Verden, opperchirurgijn te Colombo, O.-I. C., tr. te Colombo, 14 Aug. 1740, Isabella Fockens van Jaffna, † te Colombo 13 Juli 1754, d. v. Anike Fockens, † te Colombo 13 Juli 1740. Bij wie:

I. Jan Mattheus, ged. te Galle 16 Dec. 1741, † aldaar 7 Febr. 1743.

II. Catherina Aeida, ged. te Galle 3 Juni 1743, † aldaar 17 Nov. 1743.

III. Jacob Frederick, ged. te Galle 23 Sept. 1745, † te Galle 23 April 1751.

VAN LIER.

Salomon van Lier van Cochin, Fiskaal, Trincomalie 1750, tr. te Colombo 6 Sept. 1722, Adriana Kloecke, ged. te Colombo 1704, d. v. Hendrik Kloecke van Hamburg, assistent O.-I. C. en van Maria Kruyzen. Bij wie:

I. Joan, ged. te Colombo 12 Maart 1724.

II. Joan Adriaan, boekhouder O.-I. C., ged. te Colombo 3 Oct. 1728, tr. te Colombo 28 Juni 1751 Anna Cornelia Dormieux van Trincomalie, wed. v. Nicolaas Arnoldus Mom, assistent O.-I. C.

III. Salomon, ged. te Colombo 13 April 1732, tr. Simonia Johanna Spaar. Bij wie:

Anna Sophia, ged. te Colombo 7 Sept. 1749, tr. (1) Jean Eli du Mourin, onderkoopman O.-I. C., en (2) tr. Colombo 14 Jan. 1768 Daniël Ditloff Graaf von Ranzow.

Een Battus Jacobus van Lier van Batavia, tr. te Colombo 1740 Anna Elizabeth Harmensz v. Colombo. Bij wie:

I. Susanna Francins, ged. te Colombo 3 Jan. 1745.

II. Christina Regina, ged. te Colombo 28 Mei 1747.

---

[1]) Vervolg van Nav. LI, blz. 571.

VON HAGT.

Augustus von Hagt van Hamburg, tr. te Colombo 1 Sept. 1743 Margareta Vertangen van Colombo, † Jan. 1758. Bij wie:

I. Maria Johanna Dianira, ged. te Colombo 28 Oct. 1751.
II. Anna Margaretha, ged. te Colombo 25 Jan. 1758.
III. Arent, assistent O.-I. C., tr. te Colombo 20 Mei 1770 Susanna Maria Cheval, d. v. Jacobus Cheval v. Leiden, A⁰ 1749 met 't schip „Zeelandia" en van Margaretha Thysen. Bij wie:
  1. Susanna Margareta, ged. te Colombo 17 Mei 1772, † aldaar 12 Juni 1827, tr. (1) te Colombo 20 Mei 1787 Pieter Johan Muller v. Colombo, boekhouder (2) te Colombo 4 Oct. 1795, Johannes Camp van Amsterdam, assistent O.-I. C.
  2. Reynier Jacobus, ged. te Colombo 6 Febr. 1774.
  3. Johannes Arent, ged te Colombo 18 Jan. 1775.
  4. Jacobus Ernestus, ged. te Colombo 28 Jan. 1776, tr. te Galle Jan. 1805 Agnesia Emerentia de Jong Bij wie:
    a. Pieter Ernestus, ged. te Colombo 29 Sept. 1805.
    b. Susanna Emilia, geb. te Colombo 12 Jan. 1806.
    c. Frederick Hendrik ged. te Colombo 8 Mei 1807.
    d. Charlotte Eliza, ged. te Colombo 1 Juli 1808. tr. 4 Mei 1825 Pieter Willem de Vos.
    e. Lucretia Eliza, ged. te Colombo 2 Sept. 1809.
    f. Abraham Theodorus, ged. te Colombo 26 Sept. 1810.
    g. George Augustus, ged. te Colombo 12 Mei 1812.

VAN SCHULER.

Pieter Willem Ferdinand Adriaan van Schuler (z. v. Jan van Schuler en van Adriana Sophia van Reede van Oudshoorn) geb. te Utrecht 2 Nov. 1757, opperkoopman O.-I. C., † te Galle 1 Aug. 1796, tr. te Colombo 13 Juli 1783 Wilhelmina Catherina Leembruggen, geb. te Negapatnam 28 Juli 1768 † te Galle 10 Aug. 1796. Bij wie:

I. Johan Hendrik ged. te Colombo 23 Jan. 1785.
II. Godard Willem Adriaan ged. te Colombo 28 Jan. 1787,

III. Louis Carel Constantijn ged. te Colombo 8 Febr. 1789.
IV. Willem Jacob ged. te Galle 26 Juni 1791.
V. Elias, ged. te Galle 17 Mrt. 1793, † 3 April 1817, tr. (1) 1811 Catharina Francina Martheze, en (2) 19 Aug. 1815 Justina Susanna Augier. Uit dit 2de huw. één kind. Anna Carlina Wilhelmina Susanna.
VI. Sophia Adriana, ged. te Galle 16 Sept. 1794.

CRAMER.

Robertus Cramer van Amsterdam, Dissave v. Colombo, † te Colombo, 23 Oct. 1760, tr. (1) Elizabeth Steenhuyzen. Bij wie:
I. Hendrik, onderkoopman O.-I. C., ged. te Galle 22 Jan. 1735. tr. te Galle 5 April 1760, Cornelia Elsebe de Salve (Nav. XLIX, 566).
II. Catherina Magdalena (Dina), ged. te Galle 25 Aug. 1737, tr. te Colombo 30 Juli 1758, Henricus Leembruggen v. Leiden, Dissave v. Colombo.
Robertus Cramer tr. (2) te Colombo 9 Mei 1751, Magdalena Elizabeth van Hek van Jaffna, wed. v. Francois van de Rondewerken, boekhouder O.-I. C. Bij wie:
III. Maria Elizabeth, ged. te Colombo 8 Juni 1755.
IV. Anna Henriette ged. te Colombo 12 Juni 1757.
V. Magdalena Theodora, ged. te Colombo 25 Febr. 1759.

VERTANGEN.

Pieter Vertangen v. Colombo, assistent O.-I., C. tr. aldaar 9 April 1693, Maria Lambertsz v. Colombo, wed. v. Magnus van Steennauw. Bij wie:
I. Jacobus tr. (1) te Colombo 16 Juli 1719 Maria de Silva. Bij wie:
1. Gijsberta ged. te Colombo 28 April 1720.
2. Brigandina Elandia ged. te Colombo 8 Nov. 1722, tr. aldaar 6 Dec. 1739 Balthazar Rode v. Hamburg.
Jacobus tr. (2) te Colombo, 24 Sept. 1730 Johanna de Rosairo. Bij wie:
3. Marie, ged. te Colombo 17 Oct. 1734.
Jacobus tr. (3) te Colombo 27 Nov. 1735 Isabella Silliars ged. te Colombo 27 April 1698 d. v. Robert Sillars en v. Anna Margareta Meyenberg v. Cochin. Bij wie:

4. Jacob Robert, ged. te Colombo Mrt. 1736.
5. Anna Elizabeth ged. te Colombo 24 Nov. 1737 tr. aldaar 30 Juni 1765 Johan Anthon Roel v. Herpenstein.

II. Gillis, ged. te Colombo 27 Mrt. 1701.
III. Pieter, ged. te Colombo 19 April 1704.
IV. Lambert ged. te Colombo 28 Mrt. 1706.
V. Gijsberta, ged. te Colombo 27 Mrt. 1712, tr. (1) te Colombo 11 Oct. 1733 Pieter Huyberts de Ruyter van Oudewater, en (2) te Colombo 22 Mei 1740 Johannes Coster van Colombo.
VI. Petrus ged. te Colombo 17 Jan. 1717 tr. te Colombo 27 Febr. 1740 Elizabeth Faber v. Colombo. Bij wie:
1. Johanna Maria, ged. te Colombo Juni 1741, tr. aldaar 7 Nov. 1762 Johan Hendrik Nieuwenhuyzen van Dammen.
2. Casper Hendrik ged. te Colombo 19 Dec. 1745.

SCHROTER.

Carl Frederick Schroter, Dissave van Jaffna, geb. te Hildesheim, naar Indië A⁰ 1751 met 't schip Spandewaal, † te Colombo 1805, tr. aldaar 12 Nov. 1758 Helena Cornelia Kriekenbeek. Bij wie:

I. Barent Frederick, ged. te Colombo 23 Nov. 1760.
II. Johan Hendrik, ged. te Galle 9 Dec. 1764, tr. Helligonda Rosetta Carolina van Rossum. Bij wie:
Willem Frederik, ged. te Galle 16 Nov. 1794.
III. Carl Frederick, Predikant, ged. te Colombo 27 Nov. 1774, † 18 Mrt. 1840, tr. Geertruida Petronella Gilbert, d. v. Johan Jacob Gilbert van Geertruidenberg, boekhouder O.-I. C., en van Bernarda Susanna Kriekenbeek. Bij wie:
1. Gerrit Cornelis, ged. 6 Mei 1799.
2. Frederica Jacoba, ged. te Colombo 3 Oct. 1802.
3. Johan.
IV. Elizabeth Cornelia, tr. Theodorus van Teylingen, Hoofd der Mahabadde ('t Caneel-Departement), z. v. Christiaan van Teylingen, Gouverneur van Negapatnam, en van Magdalena Wilhelmina Hester Kleybert, geb. 29 Aug. 1740, d. v. Johannes Christoffel Kleybert van Schwijn-

furt, Dissave van Jaffna, en van Hester Agathe Wouters.

N.B. Helligonda Rosetta Carolina van Rossum bovengenoemd tr. (2) te Colombo 11 Mrt. 1798 als weduwe Schroter, Benedict Edward Reyne.

DE BEVERE.

David de Bevere van Batavia, assistent O.-I. C. (wellicht z. v. Willem Hendrik de Bevere van Oosterwijk, met 't schip „China" naar O. I. als Vaandrig A° 1688, daarna Hoofd der Militie te Colombo) tr. (1) te Colombo 2 Mrt. 1721 Christina de Kelcq. Bij wie:

I. Pieter Cornelis, ged. te Colombo 20 Sept. 1722.

David de Bevere, tr. (2) te Colombo 15 Jan. 1736 Elizabeth Andriesen van Trincomalie. Bij wie:

II. Wilhelmina Henrietta, ged. te Colombo 14 Apr. 1737.
III. Susanna Catherina, ged. te Colombo 1738.
IV. Jacoba Celestina, ged. te Colombo 20 Mrt. 1740.
V. Willem Hendrik, ged. te Colombo 12 Aug. 1742.
VI. Agnesia Emerentia, ged. te Colombo 17 Aug. 1744, tr. aldaar 22 Mrt. 1763 Barent de Jong.
VII. Ernestus Wilhelmus, ged. te Colombo 20 Mrt. 1749.
VIII. Elizabeth Carolina, ged. te Colombo 30 Mrt. 1749.

HOFFMAN.

Jan Carel Hoffman van Praag, adjudant, tr. (1) Wilhelmina Boogaart. Bij wie:

I. Johan Leopold, assistent O.-I. C., ged. te Colombo 24 Mrt. 1753, tr. aldaar 11 Juli 1773 Johanna Carolina Hofland, ged. te Colombo 24 Febr. 1754, d. v. Gabriël Hofland en van Johanna Caspersz. Bij wie:
  1. Carel Willem, tr. 22 Juli 1804 Dorothea Wilhelmina van der Smagt.
  2. Judith Gerardina, ged. te Colombo 8 Aug. 1784.

Jan Carel Hoffman tr. (2) te Colombo 10 Dec. 1758 Maria Bijl, ged. te Colombo 30 Mei 1728, (d. v. Lambert Bijl en van Englantina Ziep) en wed. v. Adriaan Oostdijk van Zierikzee. Bij wie:

II. Johannes Lambertus, ged. te Colombo 11 Nov. 1759.
III. Libertina Maria, ged. te Colombo 22 Febr. 1761.

POTGER.

Everhard Lodewijk Potger van Brandenburg, tr. (1) te Colombo 12 Dec. 1751 Elizabeth de Kretzer, en (2) te Colombo 26 Mei 1754 Maria Margaretha Fritsius. Uit 't 1ste huw.:

I. Louisa Petronella, ged. te Colombo 22 Oct. 1752.

II. Bernard Lodewijk, assistent O.-I. C., ged. te Colombo 18 Febr. 1754, tr. aldaar 24 Jan. 1779 Sophia Elizabeth Vogelaar van Colombo. Bij wie:

1. Johanna Dorothea, ged. te Colombo 21 Nov. 1779, † 3 Sept. 1798, tr. Pieter Gerrardus de Vos.
2. Cornelis Everhardus, ged. te Colombo 8 Apr. 1781, tr. aldaar 24 Juni 1804 Wilhelmina Frederica Friedel, v. Colombo.
3. Wilhelmina Petronella, ged. te Colombo 13 Apr. 1783.
4. Clara Sophia, ged. te Colombo 16 Juli 1786.

TER ZIJDE.

Hugo Adriaansz ter Zijde van Leiden, boekhouder O.-I. C., tr. (1) Dominga de Zousa, en (2) te Colombo 21 Juli 1681 Adriana Mol, ged. te Colombo 15 Mei 1661 (d. v. Jan Janz. Mol v. Dordrecht en Ignasia Vas) en wed. v. Christoffel Roos, Chirurgijn O.-I. C. Uit het 1ste huw.:

I. Aletta, ged. te Colombo 21 Sept. 1670, tr. aldaar 13 Oct. 1685 Joris Piphron van Harlingen, Chirurgijn O.-I. C. Adriaan, ged. te Colombo 31 Jan. 1675, tr. aldaar 19 Febr. 1696 Johanna van Kerkhoven van Jaffna. Bij wie:

1. Aletta, ged. te Colombo 24 Jan. 1697, tr. aldaar 26 Febr. 1713 Paulo d'Alaide van Negapatnam, vrij koopman.
2. Hugo, ged. te Colombo 4 Mrt. 1703.
3. Gerrard, ged. te Colombo 30 Mrt. 1710.

BIERENS.

Jan Bierens van Amsterdam, opperhoofd te Madura, † vóór 4 Aug. 1720, tr. te Colombo 25 Mrt. 1685 Anthonica Magnus v. Colombo, ged. 23 Dec. 1668, (d. v. Mattheus Magnus v. Gulik en van Anthonica Ferrera). Bij wie:

I. Anna Cecilia, ged. te Colombo 21 Apr. 1686.

II. Jan, ged. te Tutucorin 1 Jan. 1688.

III. Dirk, Hoofd-Administrateur te Colombo, ged. te Tutucorin 9 Apr. 1690, tr. te Colombo 25 Oct. 1711 Catherina Toorzee (Nav. L, 242). Bij wie:
  1. Jan, ged. te Colombo 9 Nov. 1712.
  2. Henrietta, ged. te Colombo 19 Nov. 1728.
  3. Maria Agneta, tr. Arent Pietersz de Moor.

MAGNUS.

Mattheus Magnus van Gulik, tr. Anthonica Ferrera. Bij wie:
I. Catrina, ged. te Colombo 5 Febr. 1659, tr. aldaar Febr. 1671 Johannes Jacobus Bruyneck van Worms, opperchirurgijn O.-I. C.
II. Gertruida, ged. te Colombo 15 Jan. 1660, tr. aldaar 9 Febr. 1680 Gerard van der Plas van 's Gravenhage, boekhouder O.-I. C.
III. Johannes, ged. te Columbo 17 Nov. 1661.
IV. Anthonica, ged. te Colombo 25 Dec. 1668, tr. (1) aldaar 25 Maart 1685 Jan Bierens en (2) 4 Aug. 1720 Gerrit Kalden van Wezel (Vreeswijk ?) kapt.-luit. O.-I. C.

DE REDER.

Friedrich Wilhelm Baron de Reder, commandeur v. Jaffna, † aldaar 27 Maart 1769, tr. Constantia Carolina, Barones v. Kerbus. Bij wie:
I. Henriette Jugendreich, Barones de Reder, geb. te Lichnitz, † te Colombo 16 Apr. 1778, tr. te Colombo 1 Febr. 1766 Cornelis de Cock van Emden, Dissave te Colombo.
II. Constantia Agnita, Barones de Reder, geb. te Zutphen 13 Sept. 1741, tr. te Colombo 23 Jan. 1763 Christiaan Rose, chirurgijn, geb. te Neu-Rüppen 1719.

ERFSON.

Johannes Erfson van Amsterdam, krankbezoeker, tr. te Colombo 14 Dec. 1738 Maria Ligtveld van Colombo, ged. aldaar 4 Jan. 1720 d. v. Jan Ligtveld van Nörr-Köping en van Elizabeth Cruynwinkel van Colombo. Bij wie:
I. Elizabeth Johanna, ged. te Colombo 21 Febr. 1740, tr. aldaar 7 Juni 1767 Hermanus Loos van Colombo, assistent O.-I. C.

II. Jacobus Carolus, ged. te Colombo 4 Juni 1741.

III. Johannes Warnardus, assistent O.-I. C., ged. te Colombo 19 Juli 1744, tr. (1) Johanna Marcus, en (2) te Colombo 24 Juni 1770 Sophia Milhuyzen van Colombo, ged. aldaar 24 Maart 1754, d. v. Jurgen Milhuyzen, en van Maria Jansz. Bij wie:

1. Maria Johanna, tr. te Colombo 6 Mei 1792 Isaäc Augustinus Pierez van Colombo, boekhouder,
2. Elizabeth, ged. te Colombo 6 Febr. 1774, tr. aldaar 24 Maart 1805 Johannes Frederik Conderlag.
3. Gertruida Cornelia, ged. te Colombo 20 Aug. 1780, tr. (1) Jan. Frederick Rühne, en (2) te Colombo 16 Sept. 1798 Johan Godlieb Bertram v. Colombo.
4. Petrus Warnardus, ged. te Colombo 24 Oct. 1874, tr. aldaar 10 Jan. 1802 Philippine Christina Boomgaard van Colombo.
5. Sophia Margareta, ged. te Colombo 18 Juli 1790.

Conderlag.

Johannes Conderlag van Hessen-Cassel, tr. 5 Mei 1782 Susanna Louisa Siller. Bij wie:

I. Johanna Jacoba, tr. te Colombo 16 Febr. 1800 Johan Hendrick Oorloff.

II. Johan Frederick, ged. te Colombo 9 Sept. 1785, tr. (1) te Colombo 24 Maart 1805 Elizabeth Erfson. Bij wie:

1. Maria Elizabeth, ged. te Colombo 10 Aug. 1805, tr. George Nel, ged. te Colombo 17 Dec. 1797, z. v. Frederick August Nel en van Catharina Petronella da Fonseça.

Johan Frederik, tr. (2) te Colombo 6 Maart 1808 Elizabeth Mortier, wed. van Lodewijk Singer. Bij wie:

2. Johan Willem tr. (1) . . . . . Morgan, d. v. Richard Owen Morgan v. Masulipatnam, Havenmeester te Colombo en van Bernarda Lucretia Lourensz. Bij wie:
   (a) Wilfred tr. Frances Prins.
   (b) Emma tr. . . . . . Stuart.

   Johan Willem tr. (2) . . . . . Doebratsz.

CAMP.

Christianus Camp van Amsterdam, Predikant O.-I. C., geb. te Amsterdam 20 Mrt. 1745, † te Colombo 17 Aug. 1805, tr. Catherina Bosch, geb. te Amsterdam 12 Dec. 1747, † te Colombo 4 Juli 1789. Deze waren wellicht ouders van:

Johannes Camp geb. te Amsterdam, Assistent O.-I. C., tr. te Colombo 4 Oct. 1795 Susanna Margareta von Hagt, geb. te Colombo 13 Mei 1772, † ald. 12 Juni 1827, wed. v. Pieter Johan Muller. Bij wie:

I. Catherina Henrietta, ged. te Colombo 23 Oct. 1796, tr. Johannes Hendrik Jonklaas.
II. Gualterus Pieter, ged. te Colombo 28 Jan. 1797.
III. Johanna Ernestina, ged. te Colombo 15 Sept. 1799.
IV. Johanna Theodora Adriana Elizabeth, ged. te Colombo 2 Nov. 1800.

(*Wordt vervolgd.*)

Kervenheim. — Dat de „methode imaginative", waarvan le Chevalier C. de Borman in zijn schoongeschreven stuk, — zie Navr. LI, 141 en elders, — gewaagt, ook spreken kan in historisch vaststaande bijzonderheden, die gemakkelijk zijn na te gaan, blijke uit ibidem, L, 360, waar Elisabeth, eene der vele natuurlijke kinderen van Johan II hertog van Kleef, graaf van der Marck, gezegd wordt, in vereeniging met haren echtgenoot Govert v. Bemmel, in 1521 beleend te zijn met Kervenheim. Is dit Kervenheim of Kervendonk in het Land van Kleef? Zoo neen, maar is hier sprake van „Kervenhem nu Kernheim" (A° 1473), adellijk huis te Ede (Veluwe), dan leert het Geldersch Leenregister (vgl. Navr. XXV, 259) gansch iets anders. De uitgave der Leenregistratuur in „Gelre", door Baron Sloet en Dr. Van Veen, stuk II (1899), blz. 76 [Kwartier van Veluwe] getuigt, dat „Aleyt van Bemmel, na dode hares vaders, „Alberts beleent" is met Kernheim onder Ede 4 Sept. 1481, „beheltlick harer moder Stijne, d. i. Stijne Velkeners, huijsfrou Alberts v. Bemmel", een tocht, waarbij Joost v. Wese hulder is. Als gade van Johan v. Arnhem ziet Aleid v. B. zich in 1495 beleend. Zij stelt als weduwe, 20 Jan. 1533 haren zoon Zeger v. A., bij nieuwe be-

leening, tot hulder aan; laat 9 Oct. '38 den leeneed vernieuwen, en is 24 Juli '43 dood, als wanneer haar zoon Zeger v. A. haar erfgenaam is.

Doch „Navr." LI, 163 toont aan, dat achter Docter Eingebert de Boumelle niemand anders schuilen kan dan Dr. Elbert de Leeuw (Elbertus Leoninus), geboortig van Zalt-Bommel.

Bergeyk. JAC. A.

Von Casimir. — Bestaan er afstammelingen in Nederland van Carl Leopold von Casimir, Kapt. in het Holl. regiment Imhoff (patent van 30 Aug. 1748)?

Den Haag. HARTE.

Wapen gevraagd (LI, 581). — In een wapenboek van Nederl. geslachten, in mijn bezit, eigenhandig aangelegd door J. van Wieringen (geb. 1688, † 1720) komen drie wapens voor, waarin een boom, om wiens stam een slang zich kronkelt, en wel:

1°. van de familie *Krul* tot Amsterdam en Delft, waarin de boom op een zilveren veld met groene kruin en slang rood, zijnde de kleur van den stam des booms niet aangegeven.

2°. van de familie *Van der Lingen*, waarin ook het veld van zilver, de boom met groene kruin en de slang blauw, en

3°. van de familie *Ornia*, zijnde dit wapen in vier vakken verdeeld. In het bovenvak rechts en het benedenvak links, de boom met gekronkelde slang, zijnde die boom met groene kruin en bruinen stam op een zilveren veld en de slang mede van zilver.

In de beide andere vakken een gouden haan op een rood veld.

Amersfoort. MR. H. C.

KERKGESCHIEDENIS.

DE HERVORMDE KERK TE BOSKOOP.

DOOR W. M. C. REGT.

Wanneer te Boskoop het eerste kerkgebouw werd gesticht vonden wij nergens vermeld. Men vindt opgeteekend dat het vóór de Reformatie een parochiekerk was, waartoe, behalve de ingezetenen van Boskoop, ook die van Zuidwijk behoorden. De kerk was aan de bizondere bescherming van den H. *Johannes Baptista* opgedragen; de begeving der kerkelijke bedieningen kwam der Abdisse van Rijnsburg als eigenaresse der heerlijkheid toe. In 1549 werd hier een geheel nieuwe kerk gebouwd, die inwendig van niet geringe middelen ter opluistering der openbare eeredienst was voorzien. Na de godsdienstverandering is zij al spoedig aan de Hervormden, als hier verreweg de meerheid uitmakende, overgegaan en overeenkomstig dier leerbegrippen van haar gewijde sieraden ontdaan. Met Boskoop werd in dien tijd gecombineerd het toen nog welvarende dorp Middelburg en wel zóódanig, dat de predikant van Boskoop verplicht was eenige malen per jaar in de kerk te Middelburg den dienst te verrichten. Volgens Plemper, Beschr. van Alphen, genoot de Bosk. leeraar dáárvoor uit de Rijnsburgsche Abdijgoederen een aparte toelage. In lateren tijd is die dienst al meer ingekrompen; in het begin der vorige eeuw betrad de predikant van Boskoop nog alleen maar met Paschen en Pinksteren den Middelburgschen kansel. Thans nog levende personen weten zich dat nog zeer goed voor te stellen. Het was volgens hen een aardig uitstapje en zeer oorspronkelijk ook. De predikant (toen *Ds. Witsenburg*) en de kerkeraad voeren er in een breede schouw naar toe, terwijl eenige gemeenteleden, meest jongelui, wandelden. Omstreeks het midden der vorige eeuw is die eigenaardige gewoonte in

onbruik geraakt en het kerkje te Middelburg wegens bouwvalligheid afgebroken.

Het beroep van den predikant was voorheen een collatie van de eigenaressen der heerlijkheid en niettegenstaande zij als Abdissen den R. C. godsdienst beleden, is dit recht haar nimmer betwist. In het archief der classis van Leiden vind men dan ook een acte van consent, waaruit blijkt dat *Anna van Berchem*, laatste Abdis van Rijnsburg, in 1612 vergunde, dat *Petrus Engelrave* als predikant te Boskoop beroepen werd.

Gemelde *P. Engelrave* was in zijn tijd een ijverig aanhanger der leerstellingen van Arminius en werd daarom nog staande de Nationale Synode in zijn dienst geschorst en later door de Synode te Leiden afgezet. Hij weigerde de Acte van Stilstand te teekenen en werd om die reden 10 Sept. 1619 gebannen. Zijn prediking te Boskoop heeft het stichten van een Remonstr. gemeente aldaar tengevolge gehad.

Na een tijdsverloop van twee en een halve eeuw was het in 1549 gestichte kerkgebouw dermate vervallen, dat men voor algeheele instorting vreesde. Vooral de oudejaarsavondstorm van 1778 had veel schade aangericht. Een onderzoek in Juni 1779 vanwege de regeering ingesteld door den architect *Schonck*, geassisteerd door eenige metselaars- en timmermansbazen, bracht aan het licht, dat de muren op verscheidene plaatsen gezakt, de zware binten uit elkander en sommige zelfs geheel los lagen. Het gevaar was dus zóó „eminent" dat men genoodzaakt was de meest gevaarlijke plaatsen te schoren. Daar niettegenstaande de genomen maatregelen de zakking voortging en het gevaar voor instorting toenam, besloot men het gebouw geheel te sloopen, en een nieuw te stichten, waartoe men dan ook van de regeering „consent" verkreeg. Te dien einde werd er in den tuin der pastorie een houten loods opgericht, naar model en bestek van den architect *Schonck*. Reeds in de volgende maand, 7 Juli 1779 werd de afbraak van het oude gebouw aan den meestbiedende verkocht en een jaar na dato, 17 Juli 1780, kon het heiwerk van het nieuwe worden aanbesteed.

Voor den opbouw was veel geld noodig. Men berekende 40 à 50 duizend gulden. Daar deze som de draagkracht der niet zeer rijke gemeente te boven ging, zag men zich genoodzaakt de hulp der hooge regeering in te roepen. De opbrengst

van het verkochte oude kerkgebouw bedroeg met eenige kerkelijke fondsen de som van *f* 6000. De Edelen en Ridderschap (wellicht in hun hoedanigheid van administrateuren der voormalige Rijnsburgsche abdijgoederen) en *Prins Willem V* droegen aanzienlijke sommen bij.

De intresten voor het tekortkomende werden volgens octrooy der regeering d. d. 24 Aug. 1781 op deze wijze gedekt:

Boskoop verkreeg:

vrijdom van den 100^{en} en 200^{en} penning voor de op te nemen kapitalen;

vrijdom van belasting op 's lands grove waren en rondemaat voor de aan te voeren materialen;

de opbrengst van den tol aan de hooge brug te B.; volgens rekeningen daarvan zijnde, bedroeg deze circa *f* 120;

boven het gewone toltarief aldaar te mogen heffen van ieder schip, groot 20 last en daarboven, jaarlijks acht stuivers; van elk vaartuig, groot 10 tot en met 19 last, vier stuivers;

een verhoogd tarief voor de zitplaatsen in de kerk, met 1, 2, of *f* 3 naar gelang van hun rang;

boven het gewone recht voor het begraven in de kerk te mogen heffen voor een lijk boven 12 jaar *f* 2.50; beneden dien ouderdom *f* 1.50 en voor op het kerkhof *f* 1;

boven het gewone recht voor trouwen binnen den gerechte van Boskoop, vier gulden, voor zoover n.l. het te trouwen paar niet pro deo huwde;

voor iedere stoop wijns of gedistilleerd, te Boskoop veraccijnsd wordende, te mogen heffen twee stuivers;

den vijftigsten penning van het bestiaal (hieronder verstond men koop, verkoop en slacht van het vee).

Twee jaar later was de bouw voltooid. De toenmalige leeraar *Willem van Catz Smallenburg* wijdde op den 3^{en} Augustus 1783 het nieuwe gebouw in, tot tekst voor zijn wijdingspredikatie kiezende Hagg. II vs. 8b, 9 en 10.

Het nieuwe kerkgebouw voldeed in alle opzichten goed. Aan den zuid- en oostkant bood het een ingang aan. Voor den eersten vond men in den buitenmuur ter weerszijden van de deur twee gedenksteenen, den opbouw der kerk betreffende. Op den eersten stond: „*De eerste steen der fondamenten gelegd den 23 Augustus 1781 door Jan van Wilgen Dz.*" Op den anderen las men:

„*De eerste steen van het gebouw gelegd* 25 *Maart* 1782 *door Jan Ravestein Medenblik.*" [1]) Bij den oostelijken ingang vertoonde zich binnen het kerkgebouw een portaal, waarboven in het klein het model dezer kerk gezien werd. Het gebouw had inwendig voldoende ruimte en was gedekt door drie naast elkaar staande daken, die aan het geheel een kruisvorm gaven. Achter den predikstoel, die met een fraaien koperen bijbellegger pronkte, in 1663 door een zekeren *Lindenburg* aan de kerk vereerd, hing een groot en sierlijk bord, waarop de Wet der Tien Geboden kunstig was geschreven en dat volgens het onderschrift voor rekening van eene *Jannigje Roozendaal* dáár was geplaatst. Het gemeentebestuur gebruikte in deze kerk een vrije bank, die met onderscheidene familiewapens was opgeluisterd. Aan de westzijde van het gebouw bevond zich een fraai orgel, waarboven drie bijna levensgroote beelden stonden, voorstellende het Geloof, de Hoop en de Liefde. Blijkens een paar aanwijzingen onder het orgel werd daarvoor „de eerste steen gelegd" door *Hendrik Schoorel* [2]) op den 8 Juni 1807. Den 18 December 1808 werd het speeltuig in gebruik genomen. *Willem van Catz Smallenburg* hield daarbij een toepasselijke leerrede, naar aanleiding van Psalm XXXIII vs. 1—3, terwijl de heer *Wilbeck*, subst. organist en klokkenist te Gouda, het kunstwerk, gefabriceerd door den orgelmaker *J. J. Vool* te Amsterdam, aan de toehoorders in al zijn waarde deed kennen.

De kerk prijkte met een toren; deze ging van onder tot boven vierkant op tot den klokkezolder, waar een omloop met balustrade omzet werd gevonden. Hierboven rees een tamelijk hooge spits, die een schoon aanzien had. Van binnen hing in den toren een klok, waarop het volgende vers:

Die buyten 't gelooff
Hoorende dooff
Waeren, gelyken den klocken,
Door mynen klanck,
Tot Boschcoops danck
Moet ick ter waerheyd locken.

---

[1]) Zijn zoon woonde circa 1850 te Gouda. Hij was daar advocaat en bekleedde de waardigheid van Burgemeester van het meer genoemde Middelburg.

[2]) Een afstammeling van *Schoorel* is thans secretaris der gemeente Boskoop.

Volgens het onderschrift was deze klok in 1680 gegoten.

Waarschijnlijk is bij de slooping van het oude kerkgebouw de toren blijven staan. Van den preekstoel werd beweerd, dat deze een geschenk was van *Prins Willem V.* Deze bewering vond ik nergens bevestigd.

* * *

De hierboven beschreven kerk bestaat sedert 1895 niet meer. Op Dinsdag den 1sten October van dat jaar ontstond er des namiddags brand in een schuurtje ten zuiden van de Dorpstraat, westelijk van de rivier de Gouwe, welke brand zich uitbreidde tot verschillende daarbij staande gebouwen.

De brandende stukken riet van de daken, die zich door den hevigen Z.-O. wind door de lucht verspreidden, bereikten de spits van den kerktoren, waarvan al wat brandbaar was door het vuur werd vernield en vervolgens de kerk deden afbranden. Een schoon gebouw is op dezelfde plaats herrezen. Aanvankelijk meende het gemeentebestuur den toren slechts gedeeltelijk op te bouwen, doch toen na onderzoek de oude fondeeringen onvoldoende bleken, besloot de gemeenteraad tot den bouw van een nieuwen.

Bij het ontblooten der fondeeringen bleek het duidelijk dat op de plaats van den nu afgebroken toren een vroegeren toren op een raamwerk was gebouwd, waar tusschen wilgen- en elzenhouten slieten, lang 0,75—0,50 M waren ingeheid en voor den bouw van eerstgenoemde toren versterkingen hadden plaats gehad. De tegenwoordige toren is gebouwd op 81 palen, lang 12 M., die voldoende stuit en zekerheid voor den bouw gaven.

Woensdag den 29 April 1896 waren de hei- en fondeeringswerken gereed en had de plechtige eerste steenlegging plaats door den Burgemeester *Evert Gerrit Cornelis de Groot van Embden.* Vervolgens werden daarbij nog steenen gelegd door de wethouders *Arie Koster Mzn.*, en *Gerrit Boer Jz.*, door het raadslid *W. C. Boer Sr.* en door de dames *H. G. R. de Groot van Embden-van Meurs*, *J. Koster-van Heyningen*, *A. S. Veldhuyzen-Fremoira* en *A. Burgersdijk.*

Ter herinnering voegde men daarbij: een bestek, waarin waren aangegeven de wijzigingen, een teekening *a.* der gevonden

fondeering, *b.* een teekening der fondeering zooals die bleek gerestaureerd te zijn, *c.* een plan van de nieuwe fondeering en een teekening van de gemaakte fondeering. Verder een ex. van alle op dat tijdstip in Nederland gangbare muntstukken, een foto van de kerk met toren vóór — en een dito van de kerk na den brand.

Het geheel was gesloten in een looden koker en ging vergezeld van een oorkonde, onderteekend door den Burgemeester. Deze oorkonde vermeldde de oorzaak van den brand, de namen van den bouwmeester *Leendert Burgersdijk* (gemeente-bouwmeester van Gouda), en van den aannemer *Hendrik Jan Nederhorst Sr.* wonende te Gouda. Bovendien bevatte de oorkonde het navolgende:

Quis quis es, hanc thecam post saecula multa repertam
Qui invenies, nostras ne male sperne preces;
Ne mora sit, tu hanc redde quibus temporibus istis
Contigit imperii frena tenere loci.
Sic Pater Omnipetens sine fine tibique tuisque
Dum tibi vita datur, semper adesto favens!

(Wie gij ook zijt, die deze bus na vele eeuwen ontdekt, zult vinden, neem deze bede van ons ter harte. Geef onverwijld deze bus over aan hen, die in dien tijd het bestuur van uwe woonplaats uitmaken. Dan moge de Almachtige U en de uwen, zoolang u 't leven gegeven wordt, steeds zegenend nabij zijn).

Deze looden koker werd, goed gesloten, den 14 Juli 1896 in den toren gemetseld.

* * *

Bij de afbraak van den toren deden de werklieden (10 April 1896) een eigenaardige vondst. Op circa 12 meter hoogte van den beganen grond vonden de metselaars, in den ruim één meter dikken muur, vijf boekjes uit de 16e eeuw. Het gemeentebebestuur stelde die tijdelijk ter beschikking van den Leidschen hoogleeraar *Dr. J. G. R. Acquoy* en deze gaf daarvan in het *Archief voor Nederl. Kerkgeschiedenis* uitvoerige beschrijving. Het eerste der 5 boekjes, gedrukt te Leiden ± 1549 bevat 3 preekjes over „Gheloove," „Hoope" en „Liefde." Het tweede is een Duitsch-Nederrijnsch liederboekje van 1554. Het derde een

psalmboekje van 1566, gebruikt bij de geuzenpreek. Dit laatste was geheel onbekend. Het vierde een Nederl. geloofsbelijdenis van 1566, waarvan nog maar één exemplaar in de bibliotheek te Brussel bestond, en het laatste een Heidelbergsche Catechismus van 1566, ook een unicum. [1])

De boekjes hadden gedurende hun meer dan driehonderdjarig verblijf in het bovenste van den torenmuur slechts weinig geleden en misschien zouden zij nog geheel gaaf zijn, indien niet een tor of eenig ander insect, dat bij de inmetseling was meegemetseld, aan sommige van de boekjes had geknaagd. Gelukkig is dit insect daarbij in zooverre critisch te werk gegaan dat juist het belangrijkste der vijf boekjes, de zooeven genoemde gezangbundel, zoogoed als geheel gespaard bleef, en het werkje dat de meeste sporen van afknaging vertoonde, was het minst belangrijke van de vijf.

Het is bekend hoe in den hervormingstijd alle boeken op reformatie betrekking hebbende, vlijtig werden opgespoord en verbrand.

Hebben we in de inmetseling van deze boekjes het werk te zien van een reformatorisch gezind pastoor, die ze op deze wijze aan de vernielingswoede trachtte te onttrekken? Wij weten het niet en kunnen er alleen naar raden.

* * *

De Herv. Gemeente te Boskoop is sedert haar ontstaan door 23 predikanten bediend. Voor hen, die daarin belangstellen, volgt hier een lijst met eenige levensbizonderheden gestoffeerd.

1. *Gerardus Jacobi Douwe,* waarschijnlijk geboren te Gouda, werd in 1573 de eerste predikant te Boskoop. Het was voor hem weinig raadzaam alhier te blijven toen de Spanjaarden Leiden belegerden, waarom hij in 1574 van hier de vlucht nam. Hij predikte toen te Stolwijk en keerde in '75 naar Boskoop terug. In 1576 vinden wij hem te Westmaas, vanwaar hij den 8 Sept 1577 naar Waddingsveen werd beroepen onder voorwaarde dat hij daar zou blijven, zoolang als hij aan de gemeente voldeed en dat men hem den dienst zou mogen opzeggen, mits hem een vierendeeljaars te voren waarschuwende. Hij nam dit beroep aan en schijnt dáár ten genoege der gemeente te zijn

[1]) De boekjes zijn ten geschenke gegeven aan de Koninkl. Bibliotheek te 's Gravenhage.

werkzaam geweest, want hij stond daar tot aan zijn dood in 1595. Zie over hem: Christelijk Maandschrift voor den besch. stand. 1857 pag. 512; Kist en Moll, Kerkh. Archief III: 78, alwaar hij *Gerardus Roschius* wordt genaamd.

Tot in 1592 schijnt Boskoop met Waddingsveen te zijn gecombineerd. Alstoen verkreeg ook Boskoop weer een eigen predikant in den persoon van:

2. *IJsbrand Reineri.* Hij kwam hier in 1592 en is in hetzelfde jaar vertrokken naar Zoeterwoude. In 1599 beriep men hem te Sassenheim, waar hij in 1614 van zijn dienst werd ontzet. Waarschijnlijk geschiedde dit om zijn Remonstrantsche gevoelens.

3. *Esaias Gallus*, wiens eigenlijke naam was: *de Haen*, werd te Deventer geboren en studeerde aan de Hoogeschool te Leiden, waar hij 27 Juli 1590 werd ingeschreven. Proponent geworden, trad hij in 1602 te Boskoop in dienst en is daar waarschijnlijk in of kort voor 1612 overleden.

4. *Petrus Engelrave* werd in 1585 ergens in Engeland geboren. Hij werd student te Leiden 20 April 1610. Na het voleindigen van zijn studiën, in 1612 beroepen en bevestigd te Boskoop. Wegens zijn van de Dordsche Synode afwijkende gevoelens in 1619 door de Synodale Gedeputeerden in zijn dienst geschorst en later door de Synoke te Leiden afgezet. Daar hij weigerde de Acte van Stilstand te onderteekenen werd hij den 10 Sept. uit het land gebannen en naar Waalwijk gevoerd, waar hij de vergaderingen der Remonstranten, zoowel als die te Antwerpen gehouden werden, bijwoonde. In 1621 begaf hij zich naar Holstein, waar hij eerst op het slot te Tonningen predikte en vanwaar hij zich later metterwoon naar Frederiksstad verplaatste, waar hij met anderen den dienst waarnam. In 1627 verkreeg hij van den vorst vergunning om het notariaat waar te nemen en vroeg als gevolg daarvan in Maart zijn ontslag van het predikambt, daar hij beide betrekkingen niet tegelijk kon waarnemen. Volgens sommigen zou hij later tot de R. C. Kerk zijn overgegaan. Wat echter zijn verdere levensloop was, bleef ons onbekend.

Zie v. d. Aa, Biogr. Wdb; — J. Regenboog, Hist. der Remonstr. II: 215 nota, — J. Tideman, De Rem. Broedersch I: 67, 98, 195, 197, 316, — Dr. H. C. Rogge, J. Uitenbogaert III: 10, 191.

5. *Cornelis van Leeuwen*, *Matthijsz* was van 1617 tot 1619 werkzaam te Hazerswoude bij de doleerende kerke, zijnde de predikant aldaar, *J. Scotenus*, remonstrantschgezind. In 1619 trad hij te Boskoop in dienst en is daar in 1637 overleden. Zie *Brandt*, Hist. der Reform II: 460. Zijn gelijknamige zoon werd zijn opvolger in den dienst.

6. *Cornelius van Leeuwen*. Als proponent in dienst getreden 1637, is hij hier in 1681 overleden. Zijn zoon, de beroemde *Gerbrand v. L.*, professor in de theologie te Amsterdam, zag op den 9 Sept. 1643 in de pastorie te Boskoop het eerste levenslicht.

7. *Arnoldus Verwey*, geb. 1648 werd proponent zijnde, in 1682 te Boskoop beroepen en bevestigd. Hij vertrok in 1701 van hier naar Noordwijk-binnen, verzocht daar in 1729 wegens zijn hoogen leeftijd zijn emeritaat en verkreeg dat eervol. Op den 1 Januari 1730 deed hij te Noordwijk-binnen afscheid, ging op zijn buitenplaats te Driebrugge wonen en overleed daar 16 Juli 1735, bijna 87 jaar oud zijnde. Zijn overschot werd in de kerk van het nabijgelegen Waarder begraven.

8. *Johannes Akkerman* werd als proponent in 1702 beroepen en bevestigd tot predikant te Boskoop. In 1747 verzocht en verkreeg hij zijn eervol emeritaat. Eerst op den 23 April 1749 preekte hij afscheid, tevens zijn opvolger *G. Webster* bevestigende. Wanneer hij overleed bleef ons onbekend.

9. *Gijsbert Webster*. Geboren 16 December 1720, was hij de oomzegger of neef van *Everard W.*, predt. te Edam.

In 1746 kandidaat geworden, benoemde men hem 8 Sept. 1747 tot rector aan de latijnsche school te Edam, tevens als predikant te Volendam. In laatstgenoemde plaats op den 24 September bevestigd door zijn neef *E. Webster*, predt te Edam.

Op den 7 Jan. 1749 beriep men hem naar Boskoop; hij nam alstoen afscheid van zijn gemeente te Volendam op den 16 Febr. en werd 23 April te Boskoop bevestigd door zijn voorganger in den dienst aldaar, den emeritus predikant *Akkerman*, die tot tekst koos Numeri XXVII: 22 en 23, terwijl de bevestigde zijn intree deed met Hebr. VI: 7 en 8.

Op den 21 Dec. 1766 preekte *Webster* nog 's morgens te Boskoop over Openbaring XIX: 9b en 's middags over Matth. X: 32. 's Avonds van denzelfden dag overleed hij door een onverwacht

toeval om 9 uur, oud zijnde 46 jaar en 5 dagen. Hij stierf ongehuwd.

Ludovicus van der Groe, predt. te Zoeterwoude, herdacht den volgenden Zondag den doode naar aanleiding van Tim. V : 13.

10. *Dr. Hadrianus van Tol.* Geb. 1744 als zoon van *Abraham Arnoldus v. T.* predt. te Lopik, en kleinzoon van *Ds. Theodorus* te Woudenberg. Hij was de behuwdoom van *Ds. G. D. Swanenburg* te Bunschoten.

Den 7 April 1766 promoveerde hij te Utrecht, na verdediging van een dissertatie, tot theol. doct.

Op den 14 April '67 beriep men hem te Boskoop. Hij werd hier 28 Juni d. a. v. bevestigd door *F. Burmans*, theol. prof. te Utrecht met een rede over Jerem. I vs. 17a terwijl hij zijn intrede deed met Hoogl. II vs 5a. In 1774 sloot hij de Z. Holl. Synode te Breda met Ps. CXXII vs 1—5. Hij deed te Boskoop afscheid 11 Mei 1777 met Jes. XXI vs. 18, als zijnde den 13 Febr. beroepen te Wormer.

In 1783 vertrok hij vandaar als predikant naar Edam, was in 1788 assessor der N. H. Synode te Alkmaar en in 1794 wederom aldaar in dezelfde hoedanigheid. In 1817 vierde hij zijn 50 j. dienst, werd in 1818 salvo honore et stipendio emeritus en overleed te Amsterdam 18 Aug. 1831, oud zijnde 87 jaren.

11. *Willem van Catz Smallenburg* werd in 1755 geb. uit *Ds. Frederik*, predt. te Nootdorp, en *Agatha v. Breest.* Hij was de broeder van *Ds. Nicolaas.*

Als proponent te Leiden beriep men hem 15 Juli 1777 te Boskoop. Op den 5 Oct. '77 aldaar bevestigd door *Ds. A. J. Vatebender*, predt. te Hazerswoude, met 1 Tim. I vs. 15a. In 1783 wijdde hij te Boskoop het nieuwe kerkgebouw in. Om zijn patriotsche gevoelens werd hij ingevolge Resol. van Gec. Raden der Staten van H. en W. Fr. van 15 Sept. 1789, van zijn dienst ontzet.

12. *Ferdinand Everaars* werd geb. in Dec. 1755. Hij studeerde te Utrecht en werd 27 Oct. 1778 bij de Classis aldaar kandidaat.

In 1779 beroepen tot predikant te St. Kruis, vertrok hij van daar in 1782 naar Ouwerkerk in Zeeland. Alhier staande werd 20 Sept. 1790 op hem het beroep naar Boskoop uitgebracht, welk beroep door hem werd aangenomen. Hij werd 14 Nov. te Boskoop bevestigd door *Ds. J. Beausar*, predt. te Woubrugge

die tot tekst koos Matth. XXVIII vs. 18—20, terwijl hij zijn intrede deed met 2 Petr. I vs. 2.

Toen in 1795 door de toenmalige regeering werd bepaald dat de predikanten, die in 1787 tengevolge der revolutie uit hunne betrekkingen waren ontslagen, desbegeerende weder bij hun vorige gemeenten den dienst konden hervatten, behoorde daartoe ook de gewezen predikant van Boskoop *W. van Catz Smallenburg.* Deze nu wenschte bij zijn vorige gemeente terug te keeren tengevolge waarvan *Everaars* eenigen tijd buiten betrekking geraakte en zich toen metterwoon te Alfen vestigde. Kort slechts duurde deze toestand. In 1796 nam hij een beroep aan naar Zegveld. Vandaar vertrok hij in 1799 naar Zwartewaal en was in 1802 praeses der Z. H. Synode te Schiedam. Wegens ouderdom en gezichtsverzwakking is hij te Zwartewaal 1 April 1824 op verzoek emeritus geworden. De laatste jaren zijns levens woonde hij te Amsterdam, ten huize van zijn eenige dochter, die met den apotheker *Termaat* was gehuwd. Hier overleed hij 31 Juli 1840, oud zijnde 84 jaar en 7 mnd.

13. *Willem van Catz Smallenburg.* Na zijn afzetting beroepen te Borselen 14 Jan. 1790 nam hij dit beroep aan en verbleef hier tot 1795. Zooals reeds bij *Everaars* werd vermeld is hij door de regeering in zijn dienst te Boskoop hersteld. Op den 30 Nov. hervatte hij zijn dienst aldaar, predikende bij die gelegenheid over Handel. X : 42 en 43.

In 1808 wijding van het nieuwe kerkorgel (zie boven).

Hij is te Boskoop in den dienst der gemeente overleden op den 26 Maart 1825, oud bijna 70 jaren, een weduwe nalatende.

14. *Gerard Guillaume van den Broek.* Als kandidaat in dienst getreden te Klaaswaal op 14 April 1822, nam hij vandaar een beroep aan naar Boskoop, waar hij den 7 Mei 1826 werd bevestigd. Hier eindigde hij zijn dienst op den 19 November 1837 met Joh. IV vs. 35—38, al zijnde in Juli te voren beroepen naar Leiderdorp. Aldaar werd hij in 1866 emeritus.

15. *Abraham van Witsenburg.* Geb. 1809. Hij was kandt. bij het Prov. Kbst. van Z. Holland, toen hij 10 Nov. 1830 te Hoogmade werd beroepen. Den 6 Mrt. 1831 aldaar bevestigd. Vanhier vertrok hij in 1833 naar Bleiswijk.

Op den 17 Jan. 1838 beroepen te Boskoop, werd hij alhier 6 Mei van dat jaar bevestigd door *Ds. J. F. Lantzendorffer*, predt.

te Welsum, met 2 Cor. V : 10. Hij zelf deed intree met 2 Cor. III : 12.

Hij legt 1 Juli 1853 salvo honore zijn dienst neder na den 26 Juni te Boskoop van zijn gemeente te hebben afscheid genomen met Philipp I vs. 27a.

In 1844 verscheen een 8-tal leerredenen, uitgegeven door den ring Alfen, ten voordeele der Prot. Gemeente te Curaçao. Daarin plaatste *v. Witsenburg* een leerrede over Genes. III vs. 11—13.

Hij was gehuwd met *H. H. Zaalberg*, die te Boskoop 13 Jan. 1842 overleed, oud 35 jaar. Op haar dood gaf haar echtgenoot een leerrede uit over 2 Cor. I vs. 6*a*.

Hijzelf overleed te Tolen 19 Mrt. 1868 ten huize van zijn schoonzoon *A. Barenbrugh*, predt. aldaar, bij wien hij sedert twee jaren woonde, en bereikte den leeftijd van 59 jaar.

Justus van Witsenburg, predt. te Westzaandam, was zijn zoon; *Ds. A. P. G. Jorissen* te Ter Aar zijn schoonzoon.

16. *Jacob Jeremias Richard.* Geb. 1823. Werd in 1847 kandidaat bij het Prov. Kerkbest. van Utrecht.

Als zoodanig in 1848 beroepen en bevest. te Blauwkapel, wijdde hij daar 4 Aug. 1850 de vernieuwde kerk in.

Op den 1 Juli 1853 beroepen te Boskoop en daar 16 Oct. bevest. door *L. Dibbits*, predt. te Utrecht, met een rede over 1 Cor. III vs 5—7. Hijzelf deed zijn intrede met 1 Cor. II vs. 2. Hij nam te Boskoop 10 Juni 1855 van zijn gemeente afscheid met 1 Thess. IV vs. 1, 2; als zijnde den 2 Mrt. te voren beroepen naar Hilversum.

In 1856 nam hij vandaar een herhaald beroep aan naar Zeist, en in 1868 een dito naar Breda. In 1872 vertrok hij naar Vlissingen, in 1878 naar Hoogland en werd 1 Sept. 1889 in laatstgenoemde gemeente salvo honore et stipendio emeritus.

Hij was gehuwd met *Anna Jacoba Maria Geertruida Nieuwenhuis,* dochter van den Leidschen Hoogleeraar, uit diens 2e huwelijk. Zij overleed te Prinsenhage. 4 Sept. 1877, oud zijnde bijna 50 jaar.

17. *Joannes Martinus Verf*, geb. in 1823, denkelijk te Elburg, waar zijn vader *J. P.* toen als predikant stond. (Deze was resp. predt. te Maasbommel 1802, te Wijk bij Gorinchem 1804, te Bleskensgraaf 1806, te Emmelekamp 1809, te Hasselt 1816, te Elburg 1818 en te Hierden 1825, waar hij 16 Nov. 1848, oud bijna 70 jaar, overleed).

Hij werd in 1848 kandt. bij het Prov. Kbst. v. Utrecht en als zoodanig in 1849 beroepen en bevest. te Mastenbroek. Hier ontving hij 26 Sept. 1855 een beroep naar Boskoop, waaraan hij gehoor gaf. Te Boskoop bevest. door zijn zwager *J. J. Scheuer*, laatst predt. te Batavia met 1 Cor. XVI vs. 14. Intrede met 2 Cor. XIII vs. 9b.

Hij deed te Boskoop zijn afscheidspredikatie 22 Juni 1856 met 2 Tim. I vs. 13, als zijnde den 15 Mei 1856 benoemd tot Indisch predikant. Voor den Indischen dienst 20 Juni te 's Hage ingezegend door *Prof. A. W. van Hengel.*

In 1857 predt. geworden te Soemanap op Madoera en in 1862 te Amboina. Hij was echter niet tegen het klimaat bestand en verkreeg in 1863 een twee jarig verlof naar Europa tot herstel van gezondheid. De zeereis baatte hem echter niet. Hij overleed bij zijn aankomst te Zwolle, 20 Dec. 1863, oud 40 jaar een weduwe (*L. Scheuer*) en twee kinderen nalatende. Zijn stoffelijk overschot rust op de begraafplaats „Bergklooster" te Zwolle.

In de Kerkel. Courant van 2 Januari 1864 moet zijn levensbericht voorkomen.

18. *Willem Swart* werd te Boskoop in 1856 van uit Schagen beroepen en nam hier in 1865 zijn emeritaat.

19. *Karel George Frederik Wilhelmus Ham*, geboren 1835. Werd in 1858 kandt. bij het Prov. Kbst. van Ovl. Als zoodanig beroepen te Berkenwoude en aldaar 16 October 1859 bevestigd. Vandaar in 1865 beroepen te Boskoop, stond hij hier tot 1884 in welk jaar hij naar Middelharnis vertrok en daar 28 Sept. werd bevestigd.

Hij schreef uitnemende werkjes voor de cathechisatie en bezorgde een zeer geroemde vertaling van Schiller's „Lied von der Glocke."

29. *A. Jentink Phz.*, geboren in 1835, werd hij in 1860 kandt. in Ovl. Pred. te Terwispel 13 Jan. 1861. Petten 1873. Driehuizen 1876. Oostzaan 1878. Boskoop 1885. Afscheid 30 Sept. 1888. Marssum 7 Oct. 1888. De Rijp 27 Nov. 1892.

21. *C. Woutman*, kandt. in Zeeland 1882. Predt. te Arkel 14 Jan. 1883. Berkhout 1885. Boskoop 13 Oct. 1889. Aartswoud 1894.

22. *G. A. Lolcama,* kandt in N.-Brabant en Limburg 1890. Predt. te Rockanje 5 April 1891. Boskoop 1894. In 1900 vertrokken naar Bergen op Zoom.

23. *H. L. Kniphuisen Azn.*, kandt. in N.-Br. en L. 1890. Pred. te Ouddorp 5 Oct. 1890. Boskoop 1900.

Hij is broeder van *G. A. Kn.*, predikant te Schagerbrug, en zoon van *Albertus Maagh Kniphuisen*, predt. te Abbekerk en Lambertschaag (overleden als emeritus te Heiloo 9 Dec. 1898, oud ruim 75 jaar) en van Vrouwe *Sara Maria Catharina van Bronckhorst* (reeds vroeger overleden).

De hier behandelde gemeente behoort onder de Classis van Leiden, Ring Alfen, telt circa 1500 zielen en heeft vrij beroep door middel van een kiescollege. Haar voorganger behoort sedert tal van jaren tot de moderne richting op godsdienstig gebied.

Oudshoorn.

Ulysses von Salis (LI, 209). — Ulysses Ritter von Salis-Marschlin, schrijver van vele staathuishoudkundige geschriften alsook van de „Bildergallerie der Heimwehkranken; ein Lesebuch für Leidende" werd, als oudste zoon van Johan Gubert von S.-M., geb. 25 Aug. 1728 op het kasteel te M. Hij stierf in ballingschap 6 Oct. 1800 te Weenen. Uit zijn huwelijk met Barbara Nicola von Rosenroll († 1793) liet hij vijf kinderen na, van wie twee zoons: Johann Rudolf en Karel Ulysses zich verdienstelijk hebben gemaakt als beoefenaars van natuurwetenschappen.

Of deze nakomelingen hebben gehad, is mij onbekend.

RED.

Mattheus Crom. — In den verkoopcatalogus der bibliotheek van René de la Faille, die door den boekhandelaar P. Kockx te Antwerpen in 1878 onder den hamer werd gebracht, komen de navolgende drukken voor van den Antwerpschen boekdrukker Mattheus Crom, op wiens pers tal van kettersche boekjes het licht hebben gezien.

No. 10. Dat begrip der gheheelder Bibelen int corte. De

thien gheboden, door Moyses ghegeven, ende van Christe verclaert. Antw. 1542. 8°.

No. 25. Novum testamentum latino germanum. Dat nieuwe Testament in latijn ende duyts. Antw. 1539. 4°.

„ 73. Harmoniae Evangelicae libri quatuor. Elenchus harmoniae autore Andrea Osiandro. Antw. 1540. 8°.

Ter vergelijking met andere uitgaven van denzelfden drukker, die onder mijn bereik zijn, zou ik zeer gaarne willen vernemen, wie, of welke openbare bibliotheek thans bezitter is van bovenstaande, zeer zeldzame en voor de geschiedenis der eerste bijbeluitgaven ongetwijfeld hoogst belangrijke werkjes.

RED.

GESCHIEDENIS.

DE „GARDE D' HONNEUR" PIETER JAN CLIFFORD.

„*Pieter Jan Clifford*, was sedert enige jaaren boekhouder in de Wissel-bank der stad Amsterdam. — Op den 5en April 1813 wierd door den Franschen Keijzer Napoleon een decreet genomen, waarbij vier Regimenten Husaren onder de benaming van Gardes D'honneur werden opgerigt, en te zamen gesteld uyt de Fatsoenlijkste en meest vermogende Jongelingen van alle Landen aan zijne heerschappij onderworpen; hij — en zijn broeder George Clifford Pz. wierden tengevolge daarvan, op den 25 April 1813 bij de Prefect van 't Departement hunner inwoning opgeroepen, en hij alstoen onherroepelijk bestemd tot Garde d'Honneur in 't 2de Regiment 't welk te Metz wierd opgerigt, onder 't opzigt der Generaal *Le Pic* die tot Collonel over 't zelve was benoemd, en gelast zig geheel en al voor zijne privé rekening uit te rusten: terwijl zijn broeder tot 2de Lieutenant bij de Nationale Garde der stad Amsterdam geplaatst wierd. Den 9de July daaraanvolgende kwam hij in dienst — en ontfong van den Prefect den 14 dito eene aanstelling tot provisionelle Commandant over de volgende 42 Jongelingen (allen evenals hij tot Garde d'Honneur benoemt, om dezelve uytmakende, de derde der Vier afdeelingen, waar in 't uyt Amsterdam geleverde getal van . . . . . Gardes d'Honneur was verdeeld, den volgende dag naar Metz te geleyden, alwaar zij dan ook den 4den Augustus 1813 arriveerden) met name:

Johannes Luden, als Maréchal de Logis en *Jean van der Vliet*, mede Maréchal de Logis;

Jan Christiaan Lechleitner, *Abraham Vinkeles*, *Evert Scheer van Lauk en Laurens Jan van den Houten*, alle 4 Brigadiers; *Cornelis Alewijn*, *Nicolaas Bastert*, *Willem Blaauw*, *Isaäc Bleydesteyn*, *Willem van den Broeke*, *Pieter Bel Junior*, *Jan Andreas Boymans*, *Jacob Willem Clant*, *Gysbert Jan Dommer*, *Gerrit*

Jacob Gilhuis, *Hendrik Hooft Graafland*, *Jan Jacob de Geer tot Remhuyze*, *Jan Jacob van Ghesel*, *Jan Koopman*, *Jan Christiaan Glavimans*, *Justus Jan van Hemert*, *Johan Wilhelm Hazebroek*, *Arend van Halmaël*, *Pieter Jager Willemsz.*, *Cornelis Leonard Boury Kolff*, *Dirk Hendrik ten Kate*, *Isaäk Kops*, *Johan Hendrik Meyntz*, *Theod. Bernard*, *Anton Meulman*, *Jan Meulman*, *Mattheus Arnold Nosse*, *Henricus Franciscus Ninaber*, *Jan Peelen*, *Willem Roëll*, *Justus van Rinckhuyzen*, *Willem Gerard Story*, *Daniël Bertrand Schnek*, *Jacob Abraham Verhamme*, *Jan Jacob Vereul*, *Arnold Wijnand en Cornelis Abraham de Wit*;

tot de quartier makers waaren *Vinkeles*, *Schnek* en *Nosse* — en over de Bagagie, *Van den Houte*, *Hazebroek* en *Meyntz* — benoemd.

Hij wierd den 14 Augustus 1813 als Wagtmeester bij de 11[de] Comp. 2[de] Regiment aangesteld en vervolgens verplaatst in de 9[de] Comp. en marcheerde daarmede korte tijd daarna, naar 't Groote Leeger in Duytschland, en heeft, daar hun Regiment bij de Fransche Garde Dragonders was gevoegd, deel gehad, aan de gevegten tegen de Gealieerde Mogendheden op den 14[de] October 1813 bij Wurtsen, 16 October bij Wachau, 18 October bij Leipzich en 30 October bij Hanau. Tijdens hij in 't leeger was, wierd hij door den Keyzer Napoleon op den 11[de] September 1813 tot Eerste Lieutenant bij dat Regiment (waarvan 't origineele brevet hem in de armee nagesonden, door Vijandelijke Patrouilles is onderschept geworden) benoemt.

Hij trok den 3[den] Novbr. 1813 met 't retireerend Fransche Leeger te Mayntz den Rhijn weder over en wierden te Spiers en ommestreeken gelegen.

De steeds toenemende vorderingen der Legers van de Vereenigde Mogendheden, de Vlugt van de Fransche Hoofd-beampten, en 't verlaaten der Fransche Legers van ons grondgebied, bragten de Verlossing van 't Fransch Keizerlijk beheer, over zijn Vaderland te weege: en hij wierd toen even als alle Hollanders ontwapend en eyndelijk ten gevolge van 't deserteeren veelen zijner cameraden te Wenstad in de gevangenis geplaatz, dog vervolgens weder ontslagen en als gijzelaars in de maand December van dat zelve jaar onder bewaring van Gensdarmes naar 't binnenste van Frankrijk vervoerd en eindelijk te Bourges weder onder 't toeversigt van den zelven Collonel *le Pic* gesteld —

die hem als Commandant en cheff van alle daar bij een gebragte zoo Hollandsche als Italiaansche en tot andre natien behoorende Gardes d'Honneur aanstelde — de Verbondene Legers Napoleon tot den Afstand aller Zijner Waardigheden gedwongen hebbende en Lodewijk de 18^{den} weder tot Koning van Frankrijk hebbende hersteld, wierden alle de Gardes d'Honneurs bij een besluyt van 't Provisioneel Gouvernement ('t geen tot den aankomst des Konings 't Rijk bestuurden) en dato 12 April 1814 (des begeerende) uyt den dienst ontslagen en van de nodige passen tot hunne terugryse voorzien — en hij arriveerde op den 19de Mey 1814 in eene goeden welstand in zijne geboorte stad terug."

Volgt in het handschr.: „Naamlijst der steeden door welken mijn zoon *P. I. Clifford*, na zijn vertrek op 15 July 1813 als Garde d'Honneur tot retour op 19 Mey 1814 is gepasseerd"; maar die, als zijnde van geen belang, wij hier achterwege laten.

Bovenstaande aanteekeningen, in 't bezit van *Jhr. W. H. A. Clifford* te Baarn, zijn te boek gesteld spoedig na de terugkomst van den Garde d' Honneur door diens vader *Jhr. Pieter Clifford*, die te Amsterdam overleed den 2^{en} Novembr. 1818. *Jhr. Pieter Jan Clifford*, geboren te Amsterdam 22 Februari 1787, overleden aldaar 8 Mei 1836, huwde te Amsterdam 14 Maart 1828: *Lucretia Johanna Barensfeld*, geboren te Amsterdam 16 Juli 1782, overleden aldaar 29 Januari, begraven te Muiderberg 2 Februari 1862, dochter van *Jan Werner Christiaan Barensfeld* en van *Johanna Nieuwland*, die hem geene kinderen schonk.

Apeldoorn. JHR. H. H. ROËLL.

TWEE MERKWAARDIGE DOCUMENTEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN UTRECHT.

Hoe de Franschen in 1672 te Utrecht huishielden, is in 't algemeen uit verschillende bronnen welbekend. Toch meenen wij door de mededeeling van de twee hierna volgende stukken den lezers geen ondienst te doen, daar het eene, een gedrukte en waarschijnlijk ruim verspreide brief, een aardig kijkje geeft op de samenstelling van het Fransche bezettingsleger en door een ooggetuige schijnt te zijn geschreven; terwijl het andere eene publicatie is, waaraan het anders steeds bovenaan gedrukte

Utrechtsche Stadswapen ontbreekt, en die in der haast schijnt te zijn uitgevaardigd om te voorkomen dat de toorn des „Allerchristelijksten Konings" of van den Franschen opperbevelhebber ter stede, opgewekt door den inhoud van een vorigen brief, waarvan hieronder sprake is, zich zou openbaren in verscherpte dwangmaatregelen en „vexatien". RED.

Brief uyt Uytrecht, geschreven den 12 Julii, 1672.

Gunstige Vrient, ick kan niet langer nalaten aen UE. bekent te maken den toestant der saken alhier, sedert de komste van 't Leger van den Koningh van Vranckrijck, dat ten deele in, en ten deele om dese stadt is gelegen, en 't gros by en om de Koningh tot Zeyst, twee uuren van hier, bestaende niet soo seer in weerbare Mannen, als wel in den treyn van den Adel, Knechts, Soetelaers, en ander gevolgh: soo dat ick geloof dat de weerbare Mannen ontrent vijftien duysent uytmaken, en het gevolgh wel dertigh duysent, hoe wel de roep wel van sestigh duysent is. By 't Leger zijn twaelf gemeene Stucken, halve slangen genaemt, en veertien koopere Schuytjens, of Schouchjes, staende twee in malkanderen op eenen wagen, daer veel gevolg by gaet, gelijk voorseyt is. De oorsaeck hier af is, dat de Compagnien kleyn, en datter veel Officiers zijn van groote afkomst, en veel Adel, die veel Knechts by haer hebben: Jongens, Soetelaers, en soodanigen, die Paerden, Koeijen, en Schapen steelen, sijner in groote menighte. Geen Ritmeester, of hy heeft wel twintigh of dertigh dienaers; en daar zijn oock Kapiteynen, die Paerden en veel knechten hebben. Daer zijn Muskettiers van den Koningh, die twee, drie, ja vier knechten en jongens hebben. Ick geloof datter niet een Ruyter is, of hy heeft een jongen; 't welck den Treyn grootelijcks vermeerdert. De rovery van Paerden, Koeijen en Schapen is soo groot, dat sy niets overlaten, waer sy komen. Daer is niet soo slecht, of soo mager, of sy nemen 't mede: ja het schijnt dat in die Natie sulck een roofgierigh hert is. dat sy, waer sy komen, niet laten blijven, als sy'er maar een stuyver voor meenen te krijgen. De Paerden, Beesten, en Schapen nemense in sulcken overvloet wech, dat se een Koe verkoopen voor een of twee Schellingen, en datter veel eerlijcke

[1]) De brief is een planodruk in 2 kolommen en berust evenals de Publicatie ter Universiteitsbibliotheek te Utrecht. Red.

Burgers en Inwoonders zijn, die dese Rovers niet willen gelijck zijn; en daerom konnense haer daer noch niet voor quijt worden. Men soude by honderde Schapen konnen krijgen voor vier of vijf stuyvers het stuck. Onder allen heeft een Burger, die hem hielt als of hy Schapen wilde koopen, aen my verhaelt dat sy hem twee of drie hondert presenteerden: en doen hy voorgaf dat hy veel meer wilde hebben, presenteerden sy hem vijftien hondert te leveren, soo hy geldt wilde bieden. Als sy maer vijf stuyvers krijgen, soo sullen sy geen soo armen Schaepherder op de Heyde ontsien. hem alle syne Schapen soo aenstonts af te halen, en voor haer henen te drijven. Gisterenavont hebbe ick drie of Franse Soldaten, ware rovers, meer dan seventigh Beesten voor haer heen in 't Leger sien drijven, alle magere Melck-Koeijen, niet waerdigh om te slachten, als om de huyt te verkoopen. Maer alsoo de heelders van de huyden soo vervult sijn, en die niet weer quijt konnen worden, soo wetense daer niet meer mede uyt te rechten, terwijle alhier veel eerlijcke Leerbereyders woonen, die haer aen den Roof niet schuldigh willen maken. Alles watse ten platten lande in de huysen vinden, nemense wegh. Sy breken 't loot, en de loodepijpen van de Pompen af, gelijck oock de Brouketels der huyslieden; en sy vernielen alles, waer sy by komen, al is 't noch soo goet, of slecht. Dat de lieden wel acht of tien gulden sal kosten, om te herstellen, geven sy om acht of tien stuyvers, en dit plegen sy noch aen de geenen, die haer aen haren Koningh hebben onderworpen, en dat ter plaetse, daer den Koningh selfs in Persoon is. De Boomen, daer halfrijpe Kerssen aen zijn, worden alle de tacken afgescheurt, en gebroken, ja met bijlen afgehackt, als sy haer niet konnen afrucken en scheuren. Sy konnen oock haer steelen en bedriegen niet laten, als sy in de stadt wat komen koopen, gelijck op verscheyde plaetsen. Daer sy een party goet hadden gekost, toonde een van haer een Pistolet van achtien gulden, en bewondse in een briefjen, en als de lieden die wisselden, met een deel gelts weer te geven, verwisselden se die onder de handt, met een pampiertjen van een halve Rijcksdaelder, soo dat de lieden, in plaets van achtien gulden, vonden een halve Rijksdaelder, gelijck op verscheyde plaetsen soodanige bedriegeryen gepleeght worden. oock bij eerlijcke Kooplieden, daer sy France Rijckdaalders begeerden

te wisselen voor Pistoletten, en daer sy onder de handt de toegetelde Rijcksdaalders wechnamen. Het groen Koren, volgens Krijghs-gebruyck tot het voeder voor de Paerden geschickt, sleepen sy met sulcken overvloedt in de Legers, en in de Stadt, dat het niet naer d'oorbaer wordt gebruyckt, maer alles vernielt en verdorven, tot twee uuren in 't ront, daer de Legers leggen; en nu 't Koren op is, tasten sy de Hooykampen aen; soo dat alles vernielt wordt. Indien datter noch eenige Paerden en Beesten mochten overblijven, soo salder te Winter niet voor te eeten zijn; selfs oock niet voor de Landtlieden, die nu van alles worden berooft; soo dat ick de grootste elent te gemoet sie, die men bedencken kan. De Landtlieden sullen niet hebben, de Ambachtsman wint niet; soo dat by-naer alles stil staet, waer uyt U E. (eylaes) een geheel verderf kan sien, dat nauwewelijcks is te repareeren, alsoo de Lieden niet behouden om wederom aen te maken. Onse twee Borgermeesters werden op een brief, van Uytrecht naer Amsterdam gesonden, en door de druck aldaer gemeen gemaeckt, te weten van eenige klachten over 't verderf, van des Koninghs wegen voorgehouden een biljet te teyckenen, daer af de inhout is, dat alles alhier wel gaet en dese blode Lieden teyckenen dit alles, omme de ongunst van den Koningh niet op haer hals te halen. Maer sy teyckenen leugenen, en dencken niet dat de Godt der waerheydt haar daer over sal straffen, en dat sy Sijne gunste sullen verliesen, alsoo sy het contrarie dagelijcks voor haer oogen sien, en de Vader van de Burgermeester van der Dusse in syn eygen Bogaerden en Landeryen wel gewaer is geworden. 't Is waer, 't Leger consumeert Bier, Wijn, Broodt en Haver: oock wordter by de Linnewinckels wel iet verkoft, maer de Wijn en Haver gelden veel geld; Haver bynaer eens soo hoogh, als voor desen; maer die beyde sijn haest uyt verkoft. Echter is alle andere Neeringe te niet: daer wordt niet getimmert, of gemetselt: Knoopmakers, Lint- en Passementwerckers, Lakenbereyders, voort alles staet stil, soo dat de gemeene Lieden niet te doen hebben; en alles wordt duer. Eylaes een droevigen tijdt voor de Gemeente. Dit alles is maer een begin van de smerten. Daer was geseydt dat den Koningh de Kerck, Magistraet, Previlegien, Finantien, en Academie in sijn geheel soude laten: maer verre is 't van daer. Op Vrydagh, d'achtste van Julii, heeft den Koningh staet van

de Finantien ge-eyscht, en de penningen, die noch by de Cantooren werden bevonden, begeerde hy te hebben: waer uyt men kan oordeelen wat de Regeeringh sal wesen, als sy de Administratie van de Cantooren niet hebben, omme daer mede alle lasten van de Cantooren te betalen. Men hoort al wederom van nieuwe smerte. Voorleden Saturdagh, de negende van Julii, werde door de Kardinaal van Bouillon de Borgermeester aengeseydt, dat den Koningh, als een Overheerder van de Stadt, de groote Kerck voor hem begeerde; en niet lang daer naer werde de Preeckstoel, die recht voor 't Koor staet, met het Doophuysjen, en alles dat het Koor afsloot, wech genomen, en een Outaer opgerecht, en Stoelen uyt de Kerck geworpen, en van de Bancken en Lystwerck van 't Doophuysjen, door de Fransche Soldaten, die rontom de Kerck met menichten de wacht hadden, vuerengestoockt. De grootste Klocken begonden in die selve stont te lvyden, dat den geheelen nacht geduert heeft; soo dat de helft van de Stadt door dat swaer geluyt niet heeft konnen rusten. Dit duerde tot aen Sondagh tot negen nuren, als wanneer door de voornoemde Kardinael de eerste Misse is gedaen, en voort den heelen dagh van andere Papen gepreeckt en gevespert; met sulck een geloop van die van de Roomse Kerck, dat die groote Kerck, naer my bericht is benaut was om in te wesen. Daer wordt rontom ten platten Lande alle dagen van soo veel brandstichtingh gehoort, dat het bedroeft is te hooren. De Huysluyden zijn uyt haer huysen gevlucht, om dat sy het travailleeren van de Franssen niet konnen uytstaan, en daer wordt dan door haer alles aen stucken geslagen, gestoockt en gesmoockt tot dat eyndelijck de Huysen aen brant raken. Voor de Stadts Poorten ontsiense haer niet Boomen af te hacken tot haer Hutten, hout van de Houtkoopers in menighte te steelen, de daken van de Huysen te nemen, en het Stroo in de stadt te slepen. In somma alles wordt bedorven, en de Magistraten hebben weiniger daer tegen te seggen, als een Jongen die een Half Vat t'huys brenght. Ick vertrouwe dat het daer noch niet by sal blijven, maar dat men haest alles weer van nieuwe swarigheydt sal hooren alsoo sy geen contentement sullen nemen, voor en aleer wy van lichamelycke middelen, en geestelijcke schatten sullen ontroofd zijn. Nu, laet ons aen de uyterlijcke Kerck niet blijven hangen, maer des te yveriger aen de Heere den Godt der Heyrscharen,

die beyde Ziel en Lichaem kan behouden, en oock verderven in de Helle. Ick verhoope dat Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt, en Groeningerlandt, dese menighvuldige onderdruckinge siende, met macht en yver den Vyandt sullen tegenstaen, en hare vryheydt, met hulpe van den Almogenden Godt, behouden, op dat wy noch aldaer een schuylplaats mochten vinden, alsoo wy 't alhier al moede zijn, Niet te winnen consumeert alles; en daer noch by soe swaerlijck belet en belemmert met volck, dat men sijn huys niet seker is. Daer zijn vier Regimenten te voet, en ses hondert Paerden in de Stadt; en daer wordt geseydt van noch vier Regimenten Switsers. De Fransche seggen dat wy oock Yren sullen binnen krijgen. De Switsers zijn noch een beleeft volck, en geschickt, ook niet soo diefachtigh. Maer de Franschen tasten over al toe. De Yren sijn niet beter, soo van haer getuyght wordt. Wil dat de heele Winter duuren, soo blijfter niet heel, of sy sullen 't af-breken, en branden. Eylaes, klachte op klachte, wee op wee: daer omme laet ons nu alle van onse sonden afstant doen, en een ygelyck sich in nedrigheyt verootmoedigen voor den Heere onsen Godt, met berou en leetwesen van onse voorgaende sonden, met belofte en beterschap van 't toekomende op dat de Heere syn slaende handt noch van ons wende, en den Vyant die door eenen wegh is gecomen, door tien wegen wederom van ons keere: 't welck ick my en alle Patriotten van ons Vaderlandt beveele: Amen.

Op Maendagh de elfde van Julius, verstonden wy dat des Konings Leger geheel wech was getrocken, na boven toe, sommige seggen na Maestricht, en andere na Vranckrijck, watter af is, sal men haest hooren. Gisteren quam oock veel volcks na dese stadt, 't welck van Woerden quam, dat van de Franschen is verlaten; die 't al hadden beginnen te verstercken. Men segt het selfde van Montfoort en Oudewater; en dat des Princen volk ons ook alhier binnen korte tijdt sal ontsetten. Wat hier af is, sal den tijdt leeren. God de Heere wil ons redden uyt dese benautheit. Immers al 't geene, dat ik schrijve, is de waerheit; en ick verhoope dat sulcks sal strecken dat anderen haer sullen defendeeren, om niet onder sulck een lastigh jock te komen.

t' Uytrecht den 12 *Iulii*, 1672. Zijt gegroet van uw Dienstwillige N. N.

Synde gebleecken eenen Brief gedruckt in Hollandt, ende gedateert binnen Stadt van Utrecht inde welcke gestelt zijn vele disordren gemaeckt door de troepen van den Koningh, hebben wy gelooft ons devoir ende redelijck te zijn reeckenschap te geven aen het gemeen vande goede ordre die daar onderhouden is, na dat de troepen van Syn Majesteyt aldaar zijn binnen gekomen. de Soldaten sijn altijdt geweest op de wall, haer luyden, is verboden geweest te komen inde Stadt met hare degens, het welcke seer rigoureuselijck is geobserveert geweest, ende wy konnen zeggen met de waarheydt, dat tot nu toe daar geene klachten geweest zijn als van twe van onze Inwoonders, die de clementie vanden Koningh heeft gepardonneert, ende die soomense hadt geabandonneert aen onse Justitie seer strengelijck souden sijn gestraft geweest over die feyten aen de welcke de Crijchsraet haer hebben geoordeelt culpabel te sijn. Ende sonder te verbergen eene waerheyt daer van alle onze Borgers sijn getuygen, ende die geconfirmeert heeft de goede intentien vanden Coningh voor onze Stadt, wy konnen niet doen als ons te prijzen van de diligentie en het goed secours der Officieren inde nacht van vier of vijf by het vuer dat quam in het Huys van een van onze Borgers daar niet een Fransche gelogeert was, niet hebbende laten binnenkomen eenen Soldaet in de Straat daer den brand was, ende die altijd gehouden hebbende op de Wal, ende wy konnen seggen dat na de troepen van den Koning sijn geweest binnen de Stadt ende het Leger sijner Armeen dicht by, daer niet geweest is als eene groote consumptie van vivres die toegebracht heeft, ende toebrengt een groote overvloed van geld.

Ten oirkonde bij ons onderschreven als regeerende Borgemeesteren der Stadt Utrecht, onderteeckent binnen d'selve Stadt den 26 Juny 1672.

J. van der Dussen. Corn. van der Voort.

OUDHEIDKUNDE.

HET GEMEENLANDSHUIS TE DELFT.

DOOR M. G. WILDEMAN.

I.

De teboekstelling van de geschiedenis eener woning, die in den loop der tijden door verschillende omstandigheden een zekere historische waarde heeft verkregen, brengt eigenaardige moeilijkheden met zich. — Stedenbeschrijvers, hoe nauwkeurig soms in hunne langdradige ontboezemingen, schonken over 't algemeen te weinig aandacht aan de steenen reuzen, die hen omringden, 't zij omdat de belangrijkheid nog niet het toppunt had bereikt, of wel omdat hun oog en hart meer werd geboeid door andere zaken, welke de verheerlijking van de geboorteplaats volgens hun gevoelen meer ten goede kwamen. Daarbij komt nog, dat door het verloren gaan van bewijsstukken de schakel der lotwisselingen van zoo'n huis dikwijls wordt onderbroken, en men dus moet volstaan, met in algemeene omtrekken een beeld te vormen, dat niettemin voor hen, die iets gevoelen voor geschiedenis, niet onverschillig kan zijn.

* * *

Wat Jacob de Riemer voor Den Haag deed, volbrachten Boitet en van Bleiswijk voor Delft, hoewel deze laatsten bij den eerste wat uitvoerigheid betreft, verre ten achter staan. De geschiedenis van het Gemeenlandshuis is in enkele regels door hen behandeld. Toch kan men hun rechtstreeks daarvan geen verwijt maken, daar zij vermoedelijk geen inzage konden verkrijgen van de stukken, toebehoorende aan het Hoogheemraadschap Delfland, en de op 't stadhuis berustende registers en bescheiden zonder twijfel in babylonische verwarring verkeerden — alhoewel toen de schennende hand van een op onverantwoordelijke

wijze handelend gemeentebestuur nog geen hoogst gewichtige documenten aan papiermolens en lompenkooplieden overdroeg. [1])

* * *

Beter dan door de Delftsche geschiedschrijvers leeren wij de geschiedenis van het genoemde huis kennen uit een proces, door een afstamling van den stichter over den eigendom gevoerd.

De Delftsche historiografen zijn het er allen over eens, dat het huis werd gebouwd voor *Jan de Huyter*, schout van Delft en baljuw van Delfland, uit penningen, hem aangekomen uit de nalatenschap van een Neurenburger koopman, die hem uit dankbaarheid voor ondervonden gastvrijheid tijdens een vervolging, zijn geheele vermogen vermaakte. Vandaar de ros- of simbellen, welke overal in de gevel- en andere versieringen zijn aangebracht. We komen daarop later terug.

Genoemde Jan Jansz. de Heuter of de Heuyter gehuwd met Petronella Cornelisdr. behoorde tot een zeer aanzienlijk Delftsch geslacht. Hij stamde in rechte lijn af van Willem Claesz. de H. en Catharina Pietersdr. van Voorhout, 2de zoon van Claes Willemsz. de Heuter, wiens oudste zoon Jan Claesz. de H., ook schout van Delft was in de eerste helft der 15de eeuw.

Evenals zoovele anderen is Jan de Heuyter bij de nadering der Spaansche troepen aan den haal gegaan, en vindt men verder van hem geen spoor. Zijn huis en have liet hij à l'abandon en zoo werd zijn voor dien tijd rijk gebouwd verblijf spoedig gerangschikt onder de zoogenaamde geannoteerde huizen.

Op den 14 Juli 1575 werd door de Staten van Holland geresolveerd, dat zij „by believen van Syne Princelycke Excellentie „besloten int openbaer te verkopen alle de huysen ende erven „binnen de besloten steden ende vlecken toebehoort hebbende alle „verloopene ende uytgewekene uyt deselve landen ten behoeve „van de gemeene saecke aengeslagen, biljetten geteykent ende „in elke stede ofte vlecken te koop gestelt syn; ende sal de

---

[1]) Dergelijke ergerlijke feiten deden zich te Delft een 40 à 50 jaren geleden voor. Ouden van dagen weten dit nog in kleuren en geuren mede te deelen. Zoo werden de doopboeken van Schipluiden door een kruidenier gebruikt om suiker, koffie enz, aan zijn klanten af te leveren. Had hij papier noodig dan ging hij maar naar 't stadhuis. Driewerf *schande* over zoo'n beheer!

„voorsz. Verkoopinge alomme in deselve steden ende vlecken „gedaen worden by sekere Commissarissen", enz.

Den 28 Juli d. a. v. werden de Commissarissen benoemd; voor Delft was het de burgemeester Jan Cincq, die met 2 door den magistraat nader aan te wijzen schepenen, het bevel ten uitvoer moest brengen. Tevens werd op dien datum hun Instructie in deze vastgesteld.

Dat de magistraat van Delft zich het lot van het fraaie huis aantrok, blijkt uit het Memoriaal van Burgemeesteren i. d. 15 Dec. 1575.

„Mijn Heeren de Burgemeesters deser stede bevindende dat de huysinge toebehoort hebbende Jan de Hoyter geheel en al mettertijd vervallen soude doordien dat deselve niet bewoond en word dat oock dikwils bevonden is geweest dat by nagte de deuren ende vensteren van denselven huyse openstonden waar uitvoerig inconvenient van brand ofte anders soude moge komen, hebben omme hierin te voorsien gecomm. en committ. mits desen Jan Zowier eertijts conchierge van 't Hoff in den Hage, omme bij provisie in der qualiteyt als voren thuys te bewonen mitsgaders tselve te reynigen en schoon te houden tot wederseggen van myn Heeren na den tyd van drie maanden."

Hij zou daarvoor genieten 3 ponden vl. 's jaars, — doch reeds binnen de 14 dagen was het huis verkocht [1]) aan Mr. Paulus Buys en Mr. Cornelis de Coninck, die het ongeveer twee jaar later (16 Mei 1577) overdroegen voor *f* 2500 aan Burgemeesteren van Delft „tot behouff van derselver stede." — Het schijnt toen dienst te hebben gedaan als stadslogement, daar in de verkoopacte in dato 20 dec. 1583 ten behoeve van den graaf Philips van Hohenlohe-Langenburg [2]) gesproken wordt van „seekere huysinge ende erve genaempt *'s Heeren herberge.*" —

Men mag aannemen, dat het huis in dezen tijd reeds veel veranderingen onderging. In 1594 had het bijna tot logement gediend aan Emilia van Nassau, en als wieg aan de eerste-

[1]) De koopprijs is nergens te vinden. De registers van transporten uit dien tijd, benevens een „Blaffaert" van huizen zijn spoorloos verdwenen en vermoedelijk in molen of vuilnisbak voor immer vergaan.

[2]) Geb. 17 Febr. 1550, † te IJsselstein 6 Mrt. 1606 en in Duitschland begraven. Hij woonde te Buren 7 Febr. 1595, Maria prinses van Oranje-Nassau (dochter van den Vader des Vaderlands) geb. te Breda 7 Febr. 1556, † te Buren 30 Sept. 1616.

ling uit haar romantisch huwelijk met Emanuel van Portugal. Daar de graaf van Hohenlohe, door resolutie van de S. G. van 10 Sept. 1594 toestemming had verkregen om aan de onbestorven weduwvrouw met het oog op haar aanstaande bevalling een zijner Heerlijke huizen tijdelijk af te staan, werd zijn huis in Delft daartoe door hem in gereedheid gebracht. Nauwelijks was dit evenwel den Staten ter oore gekomen, of een contrabevel hield in dat dit de bedoeling niet was geweest; men meende een der Heerlijke huizen in Duitschland, bang als men was den gerechten toorn van prins Maurits op den hals te halen! [1])

Tot 1636 bleef het huis in het bezit der grafelijke familie Van Hohenlohe. Den 19[den] Aug. van dat jaar worden Mrs. Jean de Groot, Guillaume de Lange en Johan de Salengre [2]) door George Frederik, graaf zu Hohenlohe-Langenbung, overste, als momber van zijn „Vetters" Joachim Albrecht en Hendrik Frederik, graven van Hohenlohe, gemachtigd om het huis te verkoopen.

In dezen tijd schijnt door Jacob de Heuyter, kleinzoon van den stichter, een proces te zijn geëntameerd, althans eerst den 1sten Maart 1639 werden de voorwaarden van den verkoop vastgesteld en het huis als volgt omschreven:

„En laet eenen yegelicken bij dezen weten,

„dat de Heeren Mrs. Jan de Groot, Guillaume de Langen ende „Jan de Salengre, raeden van den Heere grave van Hohenlohe, „daertoe gecommitteert, willen vercopen den seer schoone Huy- „zinge en(de) Erve, genaemt 't Hoff van den Grave van Hohenlohe, „hebbende eenen blaeuwen arduynen gevel ende eenen tooren „daerop, waervan het betimmerte breet is 60 ghemeene voeten, „ende het Erff daarnevens 40, tsamen voor aen de straet breedt „100 voeten, zijnde hetzelve aen de Noort-sijde bevrijdt met „eenen schoonen arduynen muyr ende een groote poort, daer „door men met een koetse van vier ende ses paerden bequaemelic „can in ende uytrijden, toebehoorende den voorgemelten Heere

---

1) Vgl. o.a. het boeiend en geschiedkundig betoog van Lodewijk Mulder in De Gids 1886, getiteld: Emilia van Nassau.

2) Johan Sallengre, won. te Delft (raad en tresorier van den grave Van Hohenlohe) gehuwd met J°. Maria van Teylingen, verkoopt 11 Mei 1643 de hun toebehoorende helft van de hofstede Leyduin onder Heemstede, groot 8 morgen 543 roede, aan de wed. Van Bosvelt geb. Anna Deyman voor f 3750.—. (Reg. van Transporten. Heemstede.)

„Grave van Hohenlohe, staende en gelegen binnen Delft aen „de oude Delft bij de Oude Kerck, enz."

Evenwel werd eerst den 22 Febr. 1643 de koopbrief ten behoeve van Jean de Salengre bezegeld. De koop had plaats voor *f* 24000.—. De procuratie en acte van ratificatie van den graaf van Hohenlohe zijn gedateerd 21 Maart.

Toch zou het nog een jaar duren eer Jean de Salengre in het ongestoord bezit van 't huis geraakte.

Pieter de Heuter, Heer van Oudheusden „als advoijeerende de proceduren geintenteert door zijn broeder Jacob", richtte een nota tot de Staten van Holland, waaruit we enkele punten overnemen, als staande in onmiddelijk verband met de geschiedenis van het huis. Hij relateert o. a.:

„dat eertyts syn Impetrants predecesseurs ofte ascendenten, gewoont hebbende binnen de stad Delft ende aldaer bedienende de honorabelste ende aensienlicxte ampten ofte bedieningen bij deselve oftewel bij den ouden Heer *Jan de Huyter* sijn Impts atavus ofte overovergrootvader in sijn leven *Bailliuw* ende *Dijckgraeff* van *Delfflant* ende *Schout* der voorsz. stede *Delft getimmert synde seeckere seer magnifique ende plaijsante huysinge staende ant oude Delft*, *dicht bij de oude Kerck aldaer*, soo tot sijn Ed. als sijner descendenten commoditeijt ende bewooninge hebbende dienvolgende de voorn. ouden Heer Johan de Huyter bij sijne testamentaire dispositie van date den XIX April des jaers XV hondert XXXVII naer Paesschen de voorsz. huysinge ende erve gemaeckt aen *Jan de Huyter* sijn *soons Soon*, die geweest was sijn Impts. *outoom paternel* met expresse prohibitie van deselve niet te mogen alieneren en belastinge ofte subjectie omme bij sijn overlijden sonder kinderen te moeten comen op *Jacob de Huyter* syn Impts. *grootvader ofte deszelfs kinderen* ofte so deselve Jacob mochte comen te overlijden sonder kinderen naer te laten op de verdere kinderen en erffgen. van de voorn. Heere testateur welke volgende hoewel voorn huysinge en erve den voorn. sijne Impts. predecesseuren niet en hadde mogen werden ontvremt maer ter contrarie denzelve huysinge mits overlijden van de voorn. *Jan en Jacob de Huyter* is gecomen geweest op *Jr. Jan de Huyter* syn Impts. *vader* ende bij overlijden van deselve *Jr. Johan* op *hem*, Impt. in desen was evenwel sulcx dat opgecomen wesende dewyle de voorn. Jan

de Huyter, Impts. oudtoom de voors. huysinge vermogens de testamente van syn grootvader noch was possiderende, alhier waeren ontstaan de troublen ofte binnenlandsche oorlogen de Burgemrs. indertyt der stadt Delft de possessie der voorsz. huysinge ende erve hadden geincorporeert ofte weten te bemachtigen sonder daervan eenige deuchdelicke tytel off opdrachte van de voorsz. des Impts. predecesseuren ofte dengenen daer toe recht hebbende te hebben becomen, synde *deselve huysinge en erve in de voorn. tyt van de troubles gebruyckt geweest voor de residentie van desen hove, geduyrende den tijd dat het hoff van hier uyt 's Gravenhage was geretireert binnen de voors. stadt Delft* sonder deselve huysinge en erve aen de voors. Jan de Huyter noch andere syn Imptr. predecesseurs wederom te hebben willen inruimen maer deselve daervan tegens alle recht ende redenen gepriveert gehouden niettegenstaende behoirlycke devoiren om tot recouvrement van dien te comen bij ofte van vanwege denselve getenteerd hebbende ter contrarie de voorsz. huisinge en erve gedaen inruymen Ho. Memo: denzelve Grave van Hohenloo die deselve oock niet ter goeder trouwen hadde gaen occuperen als sijne Gen. niet onbewust maer deselve ontwyffelijck kennisse gedaen wesende van dat het metten eygendom der voors. huysinge en erve gelegen" . . . . enz.

Evenwel gaf het hof van Holland reeds den 18 Januari 1644 approbatie over den koop, terwijl de Staten Generaal i. d. 25 Januari d. a. v. de volgende aanschrijving richtten aan den Hoogen Raad tot inschrijving vant mandament van Appel van de Huyter.

„Edele Erentfeste hochgeerde wyse voorsienige seer discrete goede vrienden,

„Wij komen in ervaringe dat wijlen Jacob de Huyter hem heeft laten gelusten proces in cas van arrest en(de) rau-actie te moveren voor den hoove van hollant ter saecke van seeckere huysinge staende binnen de stadt Delft op ende jegens de Raeden vanden Graeve van hohenloo dewelcke daer over in guarand geroepen hebbende den Burgemeesteren ende regeerders der Stadt Delft en die wederom haer garand gesocht hebbende op onse gecommitteerde Raeden hebben deselve goet gevonden het guarand aan te nemen ende dienvolgende Pieter van Luchtenburch

als haren procureur gelast de voorsz. saecke in rechte te defen. deren dewelcke met behoorlycke assistentie van advocaten tot diversche malen voor commissarissen vanden voorsz. hoove gecompareert synde heeft hij onder andere mede wel geconcludeert tot niet ontfanckel(yckheijt) maer oock door de kennis vant geene in de voorz. saecke over den tijt vant sestich jaeren is gepasseert bij ordine genomen contrarie conclusie ende gedaen reconventie waerop de voorsz. saecke voldongen by memorien en additien beschreven ende sulcke gebracht zynde in state van wysen ende ondertusschen den voorn. Jacob de Huyter deser wereld sijnde comen te overlijden, is daer naer by meer gemelden hove op den 19 december des verleden jaers 1643 op den naem van Pr. de Huyter heere van Outheusden als advoyeerende de proceduyren by den voorn. Jacob de Huyter synen broeder geintenteert, sententie gewesen ten voordeel van voorn. van Luchtenburch by dewelcke gerejecteert is de requeste civile bij den voorn. de Huyter van de hooge overicheyt geobtineert en hem synen eysch ende conclusie aldaer gedaen en genomen ontseyt oock hij in reconventie is gecondemneert den selven Luchtenburch qualitate qua te betalen de kosten schaden en interesten bij den Grave van Hohenloo ofte het recht van hem vercrijgende door de gedane insinuatie en protestatie mitsgaders arrest ende institutie van voorsz. processe alrede gehadt en geleden en noch te hebben en te lijden, mitsgaders in de boete van voorz. gerejecteerde regte civile ende in de costen van de processe alles tot taxatie en moderatie van voorn. hoove welcke voorn. sententie met volcomen kennisse van saecke gewesen alhoewel den voornoemden de Huyter wel behoort hadde te acquiesceren, soo schijnt het nochthans dat het hem gelieft heeft daer van te appelleren aen den hoogen rade, ook mandament in cas d' appel met de clausule van inhibitie te lichten en hetzelve te doen exploicteren prefigerende daartoe eenen dach van recht en tegens den 2[en] february deses jaars 1614 waer naer den voorn. procur. voor weynich dagen becomen hebbende copie van voorn. de Huyter additien heeft deselve daer uyt ondervonden dat bij ons all in den jare XVC tweeentachtich in de voorn. saecke is gestelt zoodanigen ordre dat daerinde by geenige rechters heeft mogen getreden werden, hetwelcke nochtans den voorn. de Huyter en die van synen

rede niet onbekend is geweest als daervan by syne voorz. additien selffs mentie gemaekt hebbende, zynde de voorz. saecke soo gelegen dat op den XVIe Juli des voorn. jaars 1582 bij ons verklaert is, alsoo Jan de Huyter de Burgers en Regeerders der stadt Delft voor den voorn. hove hadde doen citeren aengaende de vercofte huysinge staende binnen de voorn. stede die van voorn. de Huyter was gecomen, dat achtervolgende de pacificatie tot Gendt gemaect egeene kennisse van voorz. saecke van Jan de Huyter nochte gelijcke saecken by eenige raden ofte rechters int particulier soude mogen genomen werden maer alleenlyck de geene die de Staten Generael daertoe souden mogen eligeren ende dat daeromme die van de voorsz. rade egeene verdere kennisse van voorsz. saecke ofte diergelycke en souden nemen totdat anders daerine soude wesen voorsien ende geordonneert, waernaer op den X September deszelven Jaers 1582 by Commissarissen vanden voorsz. hoove versocht synde verclaringe ofte oock in Justicie geene kennisse soude mogen genomen werden van deselve en diergelycke saecken alwaer gesustineert wert egeene ofte onbehoorl. alieecatie voor de pacificatie gedaen te sijn hebben wy verclaert te persisteren by de voorgeroerde resolutie van den XVI July met byvoeginge dat ons by attestatie van Mr. Pauwels Buys, en Cornelis Coningh was gebleecken dat de voorsz. huysinge by hem met haere consorten in den Jaere 70 en 75 van onse gecommitteerden was gecocht en wederom by hen de magistraten van Delft getransporteerd als naer behooren."

Zoo had dan den 2 Februari 1644 het definitief transport ten behoeve van Jean de Salengre plaats. Deze zal het gebouw evenwel slechts op speculatie hebben gekocht, daar hij het bij acte van 4 Juli 1645 overdroeg aan de Hoogheemraden van Delfland voor f 30,000 — benevens f 150 speldegeld voor des verkoopers huisvrouw. — Den 3 Juni van 't zelfde jaar was reeds bepaald, dat behalve de onkosten van overdracht, alle bestedingen van het muur- of metselwerk alsmede de materialen, daarin tot reparatie dienende, ten laste van Hoogheemraden zouden komen [1])

[1]) Volgens de rekening van 1645 werd aan Joh. de Sallengre voor kalk, steen en andere materialen, die hij reeds in 't huis had leggen, 199 pd. en 13 sch. betaald. De XLe penning en duit op de gulden voor de armen bedroeg 987.— pd. Aan reparatiën werd in dat jaar pl. m. f 9000,— besteed. Zoo kwamen er 60 prüysse deelen van Dansick, waarvoor 326 pd. werd betaald. Aan Henrick Swaeff, steenhouwer werd f 80 betaald voor „een paer marmer

Eerst bij resolutie van 23 Maart 1646 konden Hoofdingelanden zich met den aankoop vereenigen.

Bij dit besluit releveeren zij n.l. hoe dijkgraaf en hoogheemraden reeds in 1638 hadden voorgedragen, om het Huis van den graaf van Hohenlohe tot een gemeenlandshuis aan te koopen, waarop zij (hoofdingelanden) hun bedenkingen hadden ingebracht op den 9 December van dat jaar, waarbij zij o. a. wezen op de groote koopsom, de noodige reparatiën, de hooge verponding enz., terwijl zij niet waren ingelicht wat voor voordeelen er van te verwachten waren, en tot welk doel het huis eigenlijk zou worden ingericht.

Evenwel was de zaak daarbij gebleven, en hadden dijkgraaf en hoogheemraden in deze verder niets van zich laten hooren, doch zonder hen (hoofdingelanden) te raadplegen, het huis gekocht [1]) en een groote reparatie en verandering daaraan ondernomen, van alle welke handelingen het college thans goedgevonden had opening te doen, met opgaaf van redenen waarom de koop was gesloten, en nu aan hen (hoofdingelanden) om approbatie verzochten. Het college had dus een daad verricht „strijdich met d' ordre ende de last der heeren hooftingelanden bij hare instructie

---

posten ende witte ende blauwe hartsteenen tegeltjens int *voorsalet*. In 1646 werd alleen aan den timmerman voort 't maken van een nieuwe „gaelderye, camer en washuys" f 2300.— besteed, en beliepen de onkosten van 't geheel in orde brengen wel weer pl. m. f 7000.— waarvan wij de volgende posten releveeren:

Franck Jansen, metselaer, een nieuwe muur 834 pd.

Bartelmees Drijffhout, steenhouwer, 875 pd. (hartsteen tot bevrijding van den tuin).

Henryck Swaeff, steenhouwer 111 pd. 17 sch., hartsteene tegelen soo op de plaets als in de galderije ten getale van 4808 grauwe en blauwe.

Franck Jansen metselaar 112 pd. 19 sch.

Klaes Meessen, nieuwe pomp 97 pd.

Cornelis vander Graeff, geschilderde tegeltjes 133 pd.

Sicktis Janssen, glaesmaecker 588 pd. voor spiegelglazen.

Willem van Oudekercke, schilderen en vergulden 208.15.— pd.

[1]) Het college had ter bestrijding van de onkosten van aankoop een geldleening van f 30000 ad $4^1/_2$ % aangegaan waarop de volgende, in de rekeningen steeds wederkeerende posten slaan:

Anna van Loon, wed. Adriaen Spierinck ende Hans Putmans bet. 1350 pd. te XL grooten't pondt in banco tot Amsterdam over een jaer interest van dertich duysent guldens by haer luyden aen 't gemeenlandt van Delfflandt gedaen tot betalinge vant gemeenlants huys jegens $4^1/_2$ ten hondert int jaer verschenen XV Juli 1646.

Philippe Serrurier, coopman tot Amsterdam bet. 10 pd. 2 sch., 6 deniers tersaecke van $^3/_4$ par rento van 1350 pd. corant geldt voor banckgeldt om de selve in banco in te schrijven op den naam van Hans Putmans.

ende commissie gegeven, waarom deselve 't geenszins conden toestaen". *Il y a des accomodements avec* enz., was hier ook van toepassing, en de resolutie vervolgt woordelijk: „doch geleth zijnde op de naerder verklaringe bij de welgemelte Heeren Dijckgraeff en(de) hooghe heemraden gedaen, van dat zij verstonden dat dit werck alsvooren behoort hadden de Heeren hooftingelanden ghecommuniceert geweest te zijn, en(de) dat men oversulcx tselffve zoude houden als nyet gedaen alsoo sy oock rondel(ijck) verclaerden hijer mede in geender handen maniere te willen crencken ofte vercorten d' ordre, trecht ende dispositie d' heeren hooftingelanden in de saken van Delffl(an)t by institutie van 't zelve collegie en(de) hare instructie gegeven, soo ist dat de heeren hooftingelanden, aennemen(de) dselve verclaringe ende d' sake mede opnemende als ongedaen, gesien de conditien van coope, brieve van opdracht acten van versekeringe en(de) andere munimenten daer toe dienen(de) oock genegen zijnde (tot voorcominge van meerder verwijderinge) in desen te te gaen met alle goede insichten, sonder prejuditie van 't recht hen by hare instructie gegeven", enz. . . . . .

Verder werd nog uitdrukkelijk gestipuleerd, dat het huis zou dienen tot het „erigeeren van een secretarie", en dat dus ook alle charters, privilegien, en andere stukken daar bewaard zouden worden door den secretaris, en de penningmeester er zijne zitdagen zou houden.

Eerst in 1648 ging men er serieus toe over, om het huis te restaureeren en naar eisch in te richten. Zoo berusten in 't archief de „Conditien ende Voorwaerden waer naer de Ed. Heeren Dijckgraeff en de hooge heemraden van Delfflandt willen besteden seker hartsteen werck dat gestelt sal werden in de gevel van het gemeenlantshuys staende binnen de stadt Delft," enz. . . . . .

Daarin vinden we o. a. dat gebruikt moet worden: „goede vaste bentemer steen", dat men het oude werck uytbreecken, en het nieuwe werck staerten (zal) 6 en 8 duym. Verder mag „het schilt daer den arent in sal gehouwen worden" uit niet meer dan drie stukken bestaan, en de onderste schilden uit vier stukken „alles heel dicht aan den anderen gevoucht ende in de gevel gestelt."

„Het oude hartsteene *kruys kosijn*" moet worden uitge-

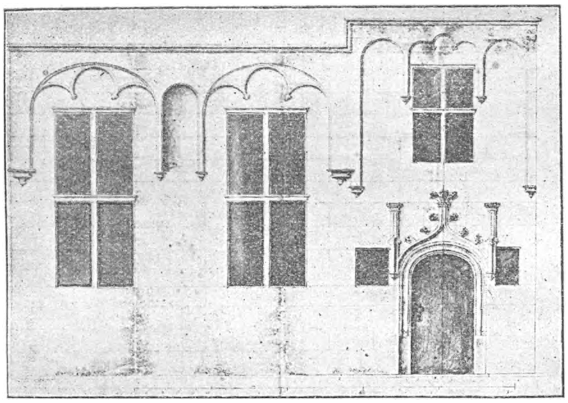

broken en worden vervangen door 2 hartsteenen kloosterkozijnen (zie afb. hierboven).

Het is mij niet mogen gelukken een afbeelding te ontdekken van het huis, zooals het zich vertoonde vóór 1648. Noch het Rijks Prentenkabinet, noch Delft zijn er van in 't bezit. Jammer voorwaar, daar het nu zeer moeilijk is een goed beeld te vormen van den oorspronkelijken toestand van het uit een ruime beurs gebouwde heerenhuis.

Het bezit van het waardige gebouw gaf den Hoogheemraden in 1649 aanleiding. om „tot teycken van goede eenicheyt onder den anderen" een gouden (verguld zilveren) beker te laten vervaardigen, waarvan de Resolutiën van dat jaar 't volgende relateeren:

„D'wel Edele Heeren Hooge Heemraden van Delfflant tot teycken van goede enicheyt onder den andren, tot continuatie van dien en (de) eeuwige memorie voor de successeuren pro prys sumptibus hebben(de) gedaen maecken een silvere vergulde coppe met de wapenen van heeren Diderich van Schagen vryheer van Goudriaen etc. Nicolaes van (der) Duyn heere van Rijswijck etc. Albrecht van Wassenaer heere van Alckemade etc. Jacob van (der) Graeff heere van Hogeveen etc. ende Corn. Musch heere van Waelsdorp etc. alsdoen hooge heemraden omringt es deselve Coppe op huyden den XVII September XVI negen ende veertich in den gemeenelantshuyze tot Delff gebracht en(de) gelaten met ordonnantie van ten euwigen Memorie als vooren te blijven."

Was reeds in 1645 het torentje hersteld, waarvoor aan den

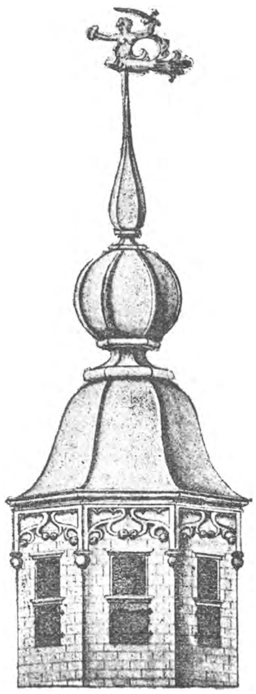

koperslager Matthijs Pieters Alderkerck 236 £. — 8. sch. „ter saeke van een nieuwen coperen appel en het vermaecken van de meeremin" (sic) en aan Adriaen Delff 88 £. 6 sch. werd betaald voor „goudt ende blausel en arbeitsloon verdient int vergulden van de meerminne ende den appel," — in 1651 kreeg de vierschaar een nieuwen schoorsteenmantel, in 1655 werd een priëel in den tuin gebouwd, en in 1660 het „heckgen in de vierschaar" gesteld.

De oudst aanwezige inventaris dateert van Mei 1663; daaruit is slechts zeer vaag het aantal vertrekken af te leiden, en wordt zelfs van den voorhal niet gesproken.

Verplaatsen we ons even in de Meimaand van genoemd jaar 1663 en treden we met den bewoner het voorsalet [1]) binnen. Ons oog wordt dadelijk geboeid door een goudleeren behang met het wapen van Delfland, [2]) alleen onderbroken door de ramen en den schoorsteen, „waarin een schilderij van een waterval" is vervat. Een ronde tafel gedekt met een „turcx tafelkleet met een russche leer" is omgeven door eenige stoelen met russisch leeren zittingen. Een spiegel [3]) met een zwarte kleerborstel, een kapstok met zwarte knoppen, een klein vierkant tafeltje en een groen schut van vier ramen voltooien het niet luxueus mobilair. Het achter-salet geeft

---

[1]) Blijkens inventaris 1692 was het ameublement aangevuld met: een vierkant tafeltje en 2 guéridons van „Saccardane-hout", een spiegel met vergulde lijst en 4 armen 12 andere stoelen „uit bloemen gestoocken of geweeven van diversche couleuren."

[2]) Dit behangsel was in 1692 geborgen op „d' allerbovenste zolder. In 1708 werd het weder voor den dag gehaald en geplaatst in de kamer boven het voorsalet.

Reeds in 1651 was aan Nicolaas Fremin of Fremy 1140 pd. 6 Sch., betaald voor goudleer; — terwijl de rekening van 1649 spreekt van 292 pd. van Maximiliaan van der Gucht bet. voor 't maken en leveren van twee stucken tapijt voor beijde schoorsteenen in de saletten met het waepen daerin van Hertoch Albert.

[3]) In de rekening van 1651 komt voor 60 pd. aan Van Santen voor 2 spiegels betaald; in die van 1667 aan Catharina ter Smetten voor een spiegel 85 pd.

ons een gobelin [1]) te aanschouwen, een lange uittrektafel met groen tafelkleed, een groen lakensche rustbank, 38 groen lakensche stoelen, een groen schut van 4 ramen, twee groene gordijnen, terwijl van uit den schouw ons 2 glimmende koperen ringen tegenblinken. [2])

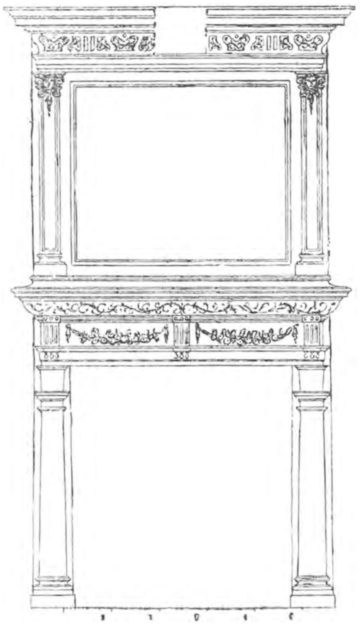

De vierschaar, eveneens versierd met een gobelin-behangsel, bevat met een groote uittrektafel, zes stoelen met leeuwen en met groen laken bekleed; een tafelkleed en gordijnen van dergelijke kleur voltooien 't ameublement. [3])

Van de andere vertrekken is de beschrijving van 't ameublement niet der moeite waard, alleen verdient vermelding, dat in alle inventarissen wordt genoemd in een kamer boven 't achtersalet, een schoorsteenstuk, voorstellende „musicanten."

Wat het zilverwerk betreft, zoo is vrijwel na te gaan wat eens aanwezig was.

Zoo wordt genoemd in 1663: Een silver gedreven cop met een dexsel, genaemt hertoge Albrecht met het waepen van Delfland en(de) de waepenen van (de) heeren hoogheemraden omringht. A⁰ 1649. (zie hiervoren).

Zoo zijn er twee gedreven zilveren lampetten met bekkens

[1]) Wellicht ook geleverd door Max. van der Gucht in 1647, toen hem, op rekeningen van de tapijten 2100 pd. werd betaald. Het is zeer te betreuren, dat de losse stukken, bij de rekeningen behoorende, eerst van af 1663 aanwezig zijn. Die gedetailleerde quitantien zijn over 't algemeen hoogst merkwaardig. — Onbegrijpelijk is het, dat deze documenten verloren gingen, nadat voor het archief van 't Hoogheemraadschap zoo'n rustige tijd was aangebroken.

[2]) Volgens rekening 1652 werd aan Claes Dispontijn 24 pd. betaald voor twee verguld köperen ringen. In Mei 1692 was een en ander vermeerderd met een vierkant tafeltje met lade en slot, waarop een groen laken kleed met zijden franje en een spiegel met zwarte lijst.

[3]) In rekening 1648 komt de volgende post voor: Betaelt 510 pd. 14 sch. tersaeke van 42 stoelen van groen laecken met vergulde nagels ende groene sijde frange, soo om te gebruijcken in de vierschare van hooge heemraden als te gebruijcken wanneer 's lants rekeninge ende anders gedaan wordt.

geweest (waarvan één in 1688 gemaakt); 12 ronde zilveren zoutvaatjes, 24 zilveren lepels met platte stelen. — In 1708 was een en ander aangevuld met 6 vierkante zilveren kandelaars met het wapen van Delfland; 2 zilveren soeplepels met id.; 24 messen met zilveren heften en gegraveerd wapen. [1])

Toen in 1697 de gezanten van Frankrijk, Spanje en Engeland op het Huis te Nieuwburg met de Staten zouden beraadslagen over de vredesvoorstellen, waaruit de Vrede van Rijswijk ontstond, bleek het spoedig, dat in de hofplaats logies zou ontbreken, daar genoemde Heeren als 't ware een match schene aan te willen gaan, wie met het meest schitterend gevolg voor den dag zou komen.

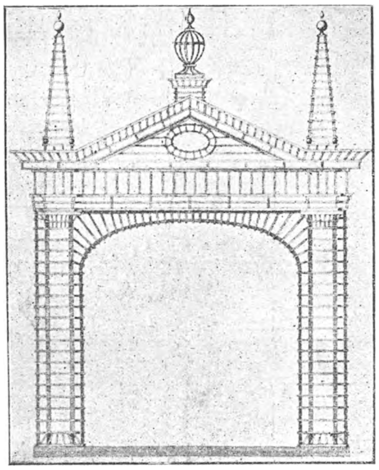

H. H. Hoogheemraden hadden dadelijk zich bereid verklaard om, wanneer de nood aan den man kwam, hun Huis te verhuren, welk aanbod door de Gecommitteerde Raden bij resolutie van 1 Maart van genoemd jaar gereedelijk werd aanvaard. In de vergadering van den 3den van die maand bracht de commies Van Neck rapport uit van een door hem gebracht bezoek aan Delft bij den Heer Callières, een der „plenipotentiarissen van Sijne Coninglijcke Majesteijt van Frankrijck tot de aenstaende vreedehandelingh", daarbij mededeelende, dat hij het Gemeenlandshuis verhuurd had voor

[1]) Van al dat schoons is tot heden de beker alleen bewaard gebleven. De Fransche revolutie en hare gevolgen deed ook hier opruiming houden van waardevolle souvenirs Den 26 Maart 1795 werd aan den Ontvanger der Gemeene middelen te Delft overgegeven:

1 zilveren lampetkan en schotel, getaxeerd	f 525,—.—
1 „ dito	- 341.14
6 dito kandelaars	- 361.4—
2 tabakscomforen	- 63,—.—
12 zoutvaten	- 152.5

De rekening van 1649 bevat een post van 591 pd. 18 sch. wegens door Johannes v. d. Maa geleverd zilveren lampet met lepels en zoutvaatjes.

f 400,— 's maands, aan „Son Exellence le comte de Crécy Verjus, conseiller du Roy en ses Conseils et plénipotentiaire de Sa Majesté très Chrétienne pour la paix générale".

Een inventaris van goederen, in het huis gelaten (alle meubelen waren elders geborgen), werd den 21 Maart d. a. v. onderteekend door „Frischman de Ransonière."

Daar de Vrede van Rijswijk den 30 Sept. 1697 werd bekrachtigd, mag men aannemen, dat het Hoogheemraadschap voor dien korten tijd, 11 Maart—11 October, een som van *f* 2800 ontving.

(*Wordt vervolgd.*)

Schijtgeel. — In een Leidsche Ct. van 1751 wordt te koop geboden een vat „Schijtgeel." Wat is dat? Een verfstof?

F. E.

Sakkerdanenhout — (Zie ook noot 1 op blz. 81 hiervoor) — komt voor in eene advertentie van 1756. Welke houtsoort wordt daarmede bedoeld?

F. E.

Panthalon of Forte-Piano. — Onder de meubelen van een inboedel, die in 1774 te koop werd geboden, komt o. a. voor „een panthalon of forte-piano." Werd een clavecimbaal of piano-forte, zooals het later heet, ook „panthalon" genaamd? Hoezoo?

RED.

FRAGMENT GENEALOGIE DE HUYTER. (Uit de verzameling Gm.s. van der Lely).

CLAES WILLEMSZ HEUTER × BAERTJE TIELMANS dr.

1. Jan Claesz. Heuter, Schout van Delft. tr. Yme Suete.
2. Willem Claesz de Heuter tr. Catharina Pieters dr. van Voorhout.[1])
3. Aecht Claes dr. de Heuter. tr. Jacob Claesz. van Bleiswijk.
4. Heyl Claes dr. de Heuter. tr. Dirck Aldewerelt.
5. Yda Claesdr de Heuter. tr. Dirk Duyst van Voorhout.

Kinderen van 1:
- Mr. Jacob Jansz. Heuter, Karthuizer in Engeland † 1474.
- Willempje Margriet Jans dr. Heuter. tr. Claes. Dirck Jakobsz.
  - Heiltge Claesdr. tr. Cornelis Dircksz.

Kinderen van 2:
- Margaretha Willems dr. de Heuter. zuster van St. Aechte.
- Claes Willemsz. de Heuter. tr. Clementia Janbroer, Pietersd. van 's Gravensande.
  - Catharina Claes dr. de Heuter, suster van St. Aechte.
  - Mr. Jan de Heuter. Claesz. tr. Aechte. Jan Soncken dr.
  - Tije Claes dr. de Heuter. Mater van St. Aechte.
  - Soetge. Claes dr. de Heuter. Mater van St. Aechte, na haar zuster.
  - Willem Claesz. de Heuter, Karthuizer.
- Russent Willems dr. de Heuter. tr. Kerstant van Alckemade.[2])
- Pieter Willemsz. de Heuter. tr. Machtelt Willem van Leentgens dr.
  - Catharina Pieters dr. de Heuter. tr. Gijsbrecht Gewyns.

Kinderen van Mr. Jan de Heuter Claesz. en Aechte Jan Soncken dr.:
- Clementia Jans dr. te Heuter. tr. Mr. Jacob. Pynsz.[3])
- Geertruid. Jans dr. de Heuter. tr. Jacob Albrechtsr.
- Jan Jansz. de Heuter, Schout. tr. Petronella. Cornelis dr.
  - Mr. Jan Jansz. de Heuter. tr. N. N.
    - N. N. Suys[4]) Presidents dr. × Jan Jansz. de Heuter.
    - Jacob Jansz. de Heuter. tr. N. N.
      - Jr. Jan de Heuter. × N. N
        - Jan de Heuter.
        - Pieter de Heuter van Achttienhoven.

1) Zie van Leeuwen, 1138.
2) Zie v. Leeuwen, Bat. Ill. 834.
3) Zie o. a. Kok op Ferwerda Gen. Pynssen van der Aa, 8e generatie.
4) Zij heette Barbara, en werd den 8 Mei 1580 beluid in de Groote Kerk te 's-Gravenhage. — Zie mijn aanteek. uit de Rentmeesters rekeningen 1577—1588 in „De Wapenheraut" 1902.

TWEE WERKGEVINGSCONTRACTEN

VAN AMSTERDAMSCHE BOEKDRUKKERSPATROONS UIT DE JAREN 1681 EN 1723.

Dewijle by de meesters der Boek-drukkerijen deser stede ondervonden wordt de groote onordentelickheydt die heden by velen hunner knechts gepleegd wordt, in 't overloopen van d' eene Druckery op d'andere, sonder aen hun Meesters daervan vooraf de minste kennisse te geven, noch op hun schade, bederf van Papieren, of andere verhinderingen acht te nemen; zoo hebben wij ondergeschrevene Drucker-meesters gesamentlijk belooft dese Artikelen met malkanderen getrouwelijck 't onderhouden, te weten:

Eerstelijck, dat geen Meester van Knecht, of Knecht van Meester sal mogen veranderen, tenzy sij-lieden malkanderen acht dagen te voren gewaarschouwt hebben: En sulks geschiedende, sal de Meester aen den geseyden Knecht een Handschrift overgeven, waer mede hy by een ander Meester, daer hy tracht te wercken, vertoonen kan, dat hij op behoorlicke manier van sijn meester afgescheyden is. Doch indien de knecht quaedt werck maekt, of te langh Op-treckt, sal de Meester in 't voorseyden niet gehouden wesen.

Ten tweeden, sal geen Meester vermogen eenigh Knecht te werck te stellen, 't en zy hy het voernoemde Handt-schrift van de Meester, daer hy laetst gewerckt heeft, komt te vertoonen, op de verbeurte van vijf-en-twintig-guldens.

Ten derden, indien echter eenigh Meester, uyt bysondere inzichten, genegen was, om een Knecht in 't werck te stellen, die wegens zijn slecht comportement of anderszins, sonder Handschrift hem mocht; soo sal deselve Meester gehouden syn (ingevolge van het zesde Artijckel der ordonnantie hieronder [1]) uytgedruckt) hem geen werck te geven, voor en aleer hy de

[1]) Geen Meester sal een Knecht noch Leer-jongen mogen aennemen, voor en aleer hij den voorgaende Meester (zoo de Knecht te vooren in de Stadt gewerkt heeft) sal hebben gesproken, of sij oock in vriendtschap van den anderen gescheyden zijn, op de verbeurte van 3 gulden, ten behoeve van 't voorz. Gildt.

voorgaende Meester sal hebben gesproken, om wat reden hij de voorz. Knecht, sonder het meergemelte Handt-schrift van hem heeft laten gaen; op de verbeurte van gelijcke vijf-en-twintigh guldens.

Eindelijk, in dien yemandt over 't gene voorschreven is, quam in Boete te vervallen, sal de selve gehouden zijn sulcks aenstonts aen de Overluyden, of die se zenden sullen, ten besten van desen Gilde, te betalen. En tot nakominge dezes verbinden wij ondergeschrevene onse Personen en Goederen. deselve submitterende alle Rechten en Rechteren. Aldus gedaen in Amsterdam, den 7 July 1681.

Abraham Wolfganck.	Hieronymus Sweerts.
Gillis Joosten Zaagman.	Paulus Matthijsz.
Joan Bleau.	Herman Aeltsz.
Otto Barentsz Smient.	Cornelis Jansz. Zwol.
Daniel Bakkamude.	Christoffel Conradus.
Pieter Messchaart.	Joannes Stichter.
Casparus Lootsman.	De Weduwe van Jacob de Lange.
Willem de Jonge.	Alexander Lintman.
Jacobus Bouman.	Jan Appelaar.
Hendrick Hermensz.	Frans Lamminga.
Pieter Timmers.	Jacobus van Hardenberg.
Jan Witvoet.	Willem Gort.
Barent Otto Smient.	Dirck Boeteman.
Abraham Oloffsz.	Philips Levi.
Lucas Bijsterius.	

'T AMSTERDAM.

Gedrukt bij Gilles Joosten Zoogman, op de Voorburghwal, over de Nieuwe-straet.

* *
*

De tweede kennisgeving strekte tot bijlage aan een verzoekschrift aan Heeren Burgemeester en Regeerders der Stad Amsterdam, dat wij daaraan laten voorafgaan.

Geven met verschuldigde eerbiedigheyd te kennen de hieronder geteekende Mrs. Boekdrukkers dezer stede dat zijl. nu zeedert eenige tijdt ondraagelijke baldadigheden van hun ar-

beidsvolk hebben moeten uytstaan, door dien hetselve veeltijds weygert het werk zo uyt te voeren, als hen bevolen wordt; dan gelt op de hand vordert en het selve ontfangen hebbende, het bij hen aangenoomen werk ten halve laat leggen en zig op anderen winkels verhuurt; en ziende de supp^ten^ in deezen met werken overlaaden, extravagant ende onbehoorlijck loon eysschen, alle het welke de suppn. in deesen heeft genootzaakt om hunne voorige accoorden onder elkander aangegaan, kragtdadigen vast te stellen en na te komen, enkel en alleen om hun voorz. werkvolk in goeden orde te houden, zooals UEd. Groot Agtb. in de annexe contracte sullen zien; welk doende supp^ten^ (schoon het selve met een goed oogmerk is geschiedt] het voorz. werkvolk heeft aangezet (door oprooijinge van eenige quaadaardige onder hen) om niet alleen van hunne winkels af te loopen en die geheel te verlaaten, maar ook hunne meesters te dreigen met hen te zullen grieven, in 't waater te gooijen, de glaazen uyt te werpen enz. en dewijl het geschaapen staat, dat, zo de voorz. baldadigheijd niet in tijds gestuit werd, daar verscheidene ongelegenheden uyt zullen spruiten, keeren de supp. zig in alle onderdanigheijd tot UEd. Groot Achtb. gedienstiglijk verzoe kende dat het UEd. Gr. Achtb. behagen mag in de voorz. wanordre te voorzien ten besten der supp^n^.

20 January 1724. 't Welk doende enz.

(w.g.) R. Wetstein. Willem & David Goeree.
Isaak van der Putten. Hendrik Bruijn.
Assuerus Lansvelt.
Pieter Ouleander directeur d'^e^Erve Schippers
Allard Aaltsz. drukkerije.
Hendrik Smets. Marten Smets.

* * *

Wij ondergeschreven Meesters Boekdrukkers zijn met den anderen overeengekomen op de navolgende Artikelen.

1°. Dat niemandt eenig knecht, 't zij zetter of drukker van des anderen Winkel zal vermogen aan te nemen tenzij hij een brieffie of attestatie van zijn laatsten Meester vertoont, dat hij hem wel ordentelyk gediendt heeft; op de verbeurte van vijf en twintig gulden van den Meester, die sulks niet stiptelijk volvoert, welke breuke aan de oudste der Meesters Drukkers zal

moeten voldaan werden; 't geene volgens de meeste stemmen en oordeel van ons ondergeteekenden zal geamployeert werden zonder dat Iemandt zich met proces zal mogen behelpen.

2°. Indien eenig different over 't Loon zo van zetten als drukken, tusschen Meester en Knegt mogt ontstaan, zo zal de Meester twee van ons ondergeschreven tot *Arbieters* verkiezen, om van de billikheyd der zaken te oordeelen.

3°. Bij aldien eenig zetter of drukker van een van ons ondergeteekendes winkel afgaande, zonder eenig brieffie te kunnen bekomen, en, uythoofden van dien, bij niemandt van ons ondergeteekende konnende aangenomen worden, zig zoude wille bedienen om op een andere Drukkerij, buyten ons contract zijnde, te willen gaan werken, om, daardoor zonder attestatie of brieffie, bij ons ondergeschrevenen te kunne aangenomen worden; zo zal de voorz. zetter of Drukker, door ons ondergetekenden, niet mogen aangenoomen, of te werk gesteldt werden, tenzij hij zes maanden op een andere drukkerij gewerkt heeft, zullende de Meesters, bij wien zo eene te werk komt, acht dagen tijd hebben om daarna te inquireeren.

4°. Deze artikelen zullen bij provisie ses jaaren standt grijpen; en met 1° December 1723 haaren aanvang nemen.

Aldus gedaan en gerezolveerdt op de Gildekamer van het Boekverkoopers, Boekdrukkers &ct. Gilde, den 28 November 1723.

(w.g. als boven.)

Mededeg. naar de orgineelen door de *Red.*

Swemmer-koets. — In de 's-Gravenhaagsche Courant van 16 Nov. 1573 wordt o.a. te koop aangeboden „een moderne Swemmer-koets; bekleed met rood tryp, franjes en passement; een voor- en twee zijglasen; alsmede een swemmers buyte-koetsje", bekleed als voren. Wat zijn dat voor koetsen? RED.

UITTREKSELS UIT DE DOOPBOEKEN VAN HATTEM.

MEDEGEDEELD DOOR F. A. HOEFER [1]).

D.

1635.	30 Sept.	*Garrit*	Mons. *van Dongen.*
1636 – 1637. 16 Oct. – 20 Aug.		*Wendeltjen*	Gerrit *van Dongen.*
1639.	12 Apr.	*Johanna*.	Jonker *van Dongen.*
1655.	25 Nov.	*Harmina*	Jonker *Dompseler.*
1665.	2 Juli.	*Daniël*	Jan *Drost.*
1668.	31 Mei.	*Anna Geertruyt* . .	Jan *Drost.*
	5 Juli.	*Willem*	Wilhelmus *Dalmahooij.*
1669.	26 Mei.	*Willem*	Wilhelmus *Dalmahooij.*
1670.	9 Juli.	*Salomon*.	Jan *Drost.*
	23 Oct.	*Lucas*.	Wilhelmus *Dalmahooij.*
1672.	2 Juni.	*Arent*.	Derk *van Dongen.*
	18 Nov.	*Maria*.	Jan *Dorst.*
1673.	28 Mrt.	*Lucas*.	Wilhelmus *Dalmahooij.*
1674.	15 Mrt.	*Simeon*	Jan *Dorst*, Trijntjen *Theunis.*
1675.	4 Apr.	*Evert Hardeman*. .	Derk *van Dongen*, Geusjen *Aarents.*
1775.	20 Mei.	*Wolter*	Wilhelmus *Dalmakooij.*
1718.	9 Oct.	*Antony Jans* . . .	Melchior *Daendels,* capitein, en Gerardina Greve.
1720.	27 Oct.	*Jan*	Als boven.
1722.	27 Sept.	*Maria*.	Als boven.
1724.	13 Dec.	*Anna*	Als boven.
1726.	28 Aug.	*Antonij Jan*. . . .	Als boven.
1747.	15 Oct.	*Hermanus Bernardus*	Johan Christiaan *Dinckgreve* en Elisabeth Heylever.

[1]) Vervolg van Nav. LI, blz. 239.

1749.	9 Mrt.	*Cornelis*	Als boven.
1750.	14 Juni.	*Andreas*	Burchard Johan *Daendels* en Josine Christina Tulleken.
1751.	24 Febr.	*Aleida Catharina.* .	Johan Christiaan *Dinckgreve* en Elisabeth Heylever.
1751.	28 Jan.	*Egbert*	Burchard Johan *Daendels* en Josina Christina Tulleken, getuige: Anna Geertruijd Tulleken.
1653.	23 Dec.	*Cornelis*	Johann Christaen *Dinckgreve* en Elisabeth Heylever..
	26 Dec.	*Andreas Gosuinus* .	Burchard Johan *Daendels* en Josina Christina Tulleken, doopgetuige: Anna Maria Altetus, weduwe Tulleken.
1755.	2 Nov.	*Oswald*	Als boven, getuige: Anna Geertruijd Tulleken.
1756.	2 Mei.	*Albertus*	Johann Christiaan *Dinck greve* en Elisabeth Heylever.
1757.	16 Febr.	*Hermanna Wilhelmina Christina* .	Burchard Johan *Daendels* en Josina Christina Tulleken, getuige: Anna Geertruid Tulleken.
1758.	3 Dec.	*Elisabeth.* . - . .	Johan Christiaan *Dinckgreve* en Elisabeth Heylever.
1760.	23 Mrt.	*Egbert.*	Burchard Johan *Daendels* en Josina Christina Tulleken, doopgetuige: Anna Geertruyd Tulleken.
1761.	6 Sept.	*Johanna Christina* .	Johan Christian *Dinckgreve* en Elisabeth Heylever.

1762.	24 Oct.	*Herman Willem* . .	Burchard Johan *Daendels* en Josina Christina Tulleken, getuige: Anna Geertruid Tulleken.
1765.	16 Mei.	*Anna Maria Sibilla* .	Als boven, getuige: Anna Maria Altetus, wed. Tulleken.
1767.	16 Dec.	*Egbert Antoni* . .	Als boven, zonder getuige.
1769.	22 Sept.	*Albert*.	Marten *Duion* en Anna Albers.
1770.	22 Juli.	*Maria Theodora Sibilla*	Burchard Johan *Daendels* en Josina Christina Tulleken.
1772.	16 Febr.	*Dirk Christiaan* . .	Als boven.
1773.	16 Mei.	*Dirk Christiaan* . .	Als boven.
1781.	22 Mrt.	*Johan Christiaan* .	Jan Hendrik *van Dijk* en Alijda Katharina *Dinckgreve*.
1784.	6 Juni.	*Geertruida*. . . .	Jan Hendrik *van Dijk* en Aleijda Catharina Dinckgreve.
1786.	21 Juni.	*Willem*	Albartus Johannes *van Doornum* en Johanna Wilhelma Aleida van Vlierden.
1789.	Jan.	*Willem*	Jan Hendrik *van Dijk* en Aleijda Catharina Dinckgreve
1790.	2 Mei.	*Gerhardus Asuerus* .	Gerrit *van Doornum* en Geertruijd Johanna Hester Goudsteen.
1793.	26 Mei.	*Burchard Johan* . .	Egbert Antonij *Daendels* en Hermina Henrietta Otters.
1795.	25 Apr.	*Josina Maria Christina*.	Herman Willem *Daendels* en Alida Elisabeth Reiniera van Vlierden, doopgetuige Josina Chris-

			tina Tulleken, wed. Daendels.
1796.	5 Juni.	*Rutger Herman Hendrik*	Egbert Antoni *Daendels* en Hermina Henrietta Otters, getuige Maria Otters, geb. Bonck.
1800.	9 Nov.	*Hermanna Wilhelma.*	Herman Willem *Daendels* en Alida Elisabeth Reinira van Vlierden.
1802	7 Febr.	*Egbert Andreas*	Als boven.
	28 Febr.	*Josina Christina*	Egbert Antonij *Daendels* en Hermina Henrietta Otters.
	14 Juni.	*Carl Philip Friederich Georg.*	August Friederich *Emde* en Sophia Friederika Hubnerin [1])
1803.	3 Apr.	*Augustus Derk*	Herman Willem *Daendels* en Alida Elisabeth Reiniera van Vlierden.
1804.	18 Nov.	*Henriette Geertruide Theodore*	Als boven.
1805.	14 Juli.	*Rutger Maria.*	Egbert Antoni *Daendels* en Hermina Henrietta Otters.
1806.	21 Juli geb. 21 Aug. ged.	*Louis Françoise.*	Herman Willem *Daendels* en Alida Elisabeth Reiniera van Vlierden.
1807.	20 Maart geb. 5 April ged.	*Herman Willem* **E.**	Egbert Antoni *Daendels* en Hermina Henrietta Otters.
1808.	20 Sept. geb. 8 Oct. ged.	*Josina Maria Christina*	Als boven.

[1]) Bij arrest van het Provinciaal Gerechtshof van Gelderland van 17 Sept. 1862 is gelast aan te teekenen, dat de voornamen moeten gesteld worden *Carl Philip Friederich Georg*, geslachtsnaam *van Emden* en de namen der moeder *Anna Josephina Frederica Hubner*

1770.	8 Apr.	*Wingarda Wilhelmina*	Nikolaus *van Echteren* en Maria Françoise Pelichet, getuigen: Anthoni van Echteren en Magareta Catharina van Echteren.
1774.	1 Mei.	*Susanna Maria Françoisa*	Ouders als boven; getuigen waren Leonard Daniel Pelichet en Susanna Philippina Gabion.

F.

1770.	24 Jan.	*Hendrikje Jans* . .	Evert *Lafleur* en Sophia Schultink.
1773.	2 Mei.	*Antoni*	Evert *Lafleur* en Trijntje Harms.
	27 Oct.	*Cornelia Jacoba* . .	Jean Theodore *Frêse* en Anna Helena van de Graaff.
1776.	28 Apr.	*Frans Christoph.* . .	Als boven.
	1 Sept.	*Herman*	Evert *Lafleur* en Trinje Herms.
1778.	4 Oct.	*Fransina Christopha.*	Jean Theodore *Frese* en Anna Helena van de Graaff.
1784.	1 Aug.	*Maria Lucia* . . .	Jean Theodora *Frese* en Anna Helena van de Graaff.

G.

1634.	3 Aug.	*Janneken*	Burgem. *Greve.*
	15 Oct.	*Anneken*	Derk *op Gelder.*
	14 Dec.	*Jan*	Jan *van Galen.*
1636.	10 Apr.	*Anne*	Jan *op Gelder.*
1636–1637. 16 Oct.—20 Aug.		*Aaltjen*	Jan *van Galen.*
		Giesbert	Derk *op Gelder.*
1637.	10 Sept.	*Hendrikjen*	Burgem. Giesbert *Greve.*
1638.	7 Oct.	*Jacob*	Burgem. Giesbert *Greve.*
	23 Nov.	*Pellegrom*	Jan *op Gelder.*

1639.	20 Mrt.	*Hendrik*	Derk *op Gelder.*
1640.	23 Febr.	*Garrit*	Jan *van Galen.*
	10 Mei.	*Antonetta*	Burgem. Gerrit *van Galen.*
1641.	1 Dec.	*Jacobjen*	Jan *op Gelder.*
1642.	9 Febr.	*Jacobjen*	Derk *op Gelder.*
	28 Aug.	*Hendrikjen*	Burgem. Giesbert *Greve.*
1653.	27 Aug.	*Margarieta*	Meester *Geerligh.*
	24 Nov.	*Peter*	Melchior *Greve.*
1654.	4 Mei.	*Gerrit Jan*	Burgem. *Galen.*
1656.	17 Aug.	*Gosuinus.*	Domini Alteti *Gosuini.*
	9 Nov.	*Maria.*	Mr. *Geerlig.*
1659.	24 Mrt.	*Maria.*	Anna *van Galen.*
	1 Apl.	*Willem*	Mr. *Geerlig.*
	24 Apr.	*Gies Bartus*	Burgem. Melchior *Greve.*
	28 Aug.	*Theodora*	Jan *op Gelder.*
	2 Dec.	*Wilhelmus*	Altetus *Gosuinus.*
1661.	27 Apr.	*Anna Maria*	Do. Altetus *Gosuini.*
1662.	6 Aug.	*Elisabeth Bartha*	Do. Altetus *Gosuini.*
1663.	25 Sept.	*Wilhelmus*	Do. Altetus *Gosuini.*
1664.	30 Mei.	*Theodora.*	Hendrik *op Gelder*
1665.	8 Febr.	*Eva Elisabeth*	Domini Altetus *Gosuini.*
	14 Mei.	*Johanna*	Burgem. Melchior *Greve.*
1667.	5 Febr.	*Lambert*	Hendrik *op Gelder.*
	23 Oct.	*Willem Hendrik*	Do. Altetus *Gosuini.*
1668.	19 Febr.	*Driesjen*	Garrit *van Galen.*
1669.	27 Jan.	*Willem*	Domini Alteti *Gosuini.*
	25 Apr.	*Jan*	Garrit *van Galen.*
	23 Juni.	*Abigail*	Hendrik *op Gelder.*
1670.	23 Jan.	*Hendrik Willem*	Jan *op Gelder.*
	27 Mrt.	*Margarieta*	Garrit *op Gelder.*
1671.	28 Sept.	*Pelgrim*	Jan *op Gelder.*
1672.	10 Juli.	*Anna Geertruid*	Garrit *op Gelder.*
1674.	26 Aug.	*Hadewig Gerharda*	Jan *op Gelder.*
1675.	3 Juni.	(oningevuld)	Gerrit *op Gelder* en Magtelt Kilouts.
	16 Sept.	*Steven*	Jan *van Galen.*
	13 Oct.	*Bartha*	Do. Altetus *Gosuini.*
	17 Oct.	*Aleijda Freda*	Johan *op Gelder* en Willemina Gelings.

1676.	9 Nov.	*Jacob*	Garrit *van Galen* en Jannigjen Jans.
1678.	30 Juni.	*Hadewijg Gerharda*.	Jan *op Gelder* en Willemina Geeling.
1679.	30 Mrt.	*Anna Maria* . . .	Ds. Altetus *Gosuini* en Margarita Vreinckx.
1680.	14 Mrt.	*Driesje*	Garrit *van Galen* en Jannigjen Jans.
1682.	4 Juni.	*Berent*	Arent Berent *van Gelder* en Aaltje Peters.
1684.	6 Juli.	*Jacobjen*	Garrit *van Galen* en Jannigjen Jans.
1685.	1 Juli.	*Derck*	Giesbert *op Gelder* en Abigail Coops.
1686.	18 Juli.	*Garrit Hendrik* . .	Burgem. Jan *Greve* en Maria Jordens.
1687.	22 Mei.	*Hendrina*	Giesbert *op Gelder* en Abigail Coops.
	8 Juli.	*Geertruijt Johanna Hester*.	Majoor Giesbert *Greve* en Elbarta Johanna Schrassert.
	30 Sept.	*Geertruijt*	Rentm. Peter *Greve* en Johanna Jacoba van Ingen.
1687.	2 Oct.	*Garrit*	Burgem. Jan *Greve* en Maria Jordens.
1688.	5 Dec.	*Engeltjen*	Giesbert *Greve* en Albarta Johanna Schrassert.
1689.	16 Dec.	*Derk Jan*	Giesbert *op Gelder* en Abigail Coops.
1690.	13 Jan.	*Gerhardina*. . . .	Burgem. Johan *Greve* en Maria Jordens.
	7 Mei.	*Engeltjen*.	Rentmeester Pater *Greve* en Johanna Jacoba van Ingen.
1691.	25 Oct.	*Engelberta*	Giesbert *Greve* en Elbarta Schrassert.
	9 Dec.	*Melchior*	Rentmeester Peter *Greve* en Johanna Jacoba v. Ingen.

1692.	17 Apr.	*Engeltjen*	Burgem. Johan *Greve* en Maria Jordens.
1694.	23. Nov.	*Evert*	Peter *Greve* en Johanna Jacoba van Ingen.
1699.	19 Juli.	*Gerrighjen*	Marten *van Galen* en Berta Gerrits.
1700.	19 Nov.	*Janna*	Jan *van Galen* en Gieltjen Wildemans
	15 Dec.	*Matthea*	Theodoor *op Gelder*, onecht.
1701.	6 Apr.	*Jacobtjen*	Jan *van Galen* en Marie Gerrits.
	30 Oct.	*Janna*	Marten *van Galen* en Geertruijd Gerrits.
1702.	31 Dec.	*Jan*	Jan *van Galen* en Marij Gerrits.
1704.	28 Sept.	*Gerritjen*	Als boven.
1706.	5 Febr.	*Gerrighjen*	Als boven.
	5 Mei.	*Balthus*	Marten *van Galen* en Lutjen Balthuss.
1707.	31 Aug.	*Gerrit*	Jacob *Gigas* en Grietjen Gerrits.
	25 Nov.	*Harmijn*	Jan *van Galen* en Marij Gerrits.
1711.	28 Oct.	*Christoffer*	Jacob *Gigas* en Grietjen Gerrits.
1713.	13 Sept.	*Jochem Johan* en *Maria Antonia*	Burgem. Gerhard *Greve* en Wobbina Everharda Greve.
1715.	6 Dec.	*Jochemina Engelina.*	Burgem. Gerrit *Greve* en Wobbina Everharda Greve.
1717.	23 Dec.	*Annegjien*	Jacob *Gigars* en Grietje Gerrits.
1718.	3 Apr.	*Johan*	Burgem. Gerrit *Greve* en Wobbina Everarda Greve.
1720.	20 Nov.	*Antony* en *Maria*	Als boven.

1721.	20 Juli.	*Greve*	Jan *Greve* en Jentje Aerds.
1723.	17 Oct.	*Derk*	Als boven.
1726.	6 Dec.	*Tomas*	Als boven.
1728.	8 Aug.	*Tijman*	Als boven.
1730.	8 Oct.	*Anna*	Als boven.
1734.	4 Juli.	*Tijmen*	Als boven.
	25 Dec.	*Geertruij*.	Jan *van Gaelen* en Johanna van Gaelen.
1735.	6 Febr.	*Maria Ida*	Mechior *Greve*, burgem. en Johanna Reinera Brouweirus.
1736.	19 Febr.	*Maria*.	Jan *van Gaelen* en Johanna van Gaelen.
1737.	6 Maart.	*Peternella*	Melchior *Greve*, burgem. en Johanna Reinera Brouwerius.
1738.	27 Apr.	*Margareta*	Johanna *Gresselius* en Maria Peters.
1739.	23 Aug.	*Johanna Jacoba* . .	Melchior *Greve* en Johanna Reiniera Brouwerius.
	25 Oct.	*Catarynne*	Jan *van Galen* en Grietjen Legermans.
1740.	28 Aug.	*Annigjen*.	Jan *Greve* en Reintjen Roeberts.
1741.	28 Mei.	*Evert*	Marten *van Galen* en Eva Kelders.-
	6 Sept.	*Catharina*	Jan *van Galen* en Margrita Legermans.
1745.	21 Nov.	*Fransola*.	Melchior *Greve* en Johanna Reinera Brouwerius.
1761.	1 Jan.	*Engebertus*	Abraham *Goudsteen* en Elberta Rolina Westenberg.
1763.	5 Jan.	*Anna Judith* . . .	Abraham *Goudstein* en Elbarta Roelina Westenberg.
1766.	27 Juni.	*Sara Judith* . . .	Als boven.
1769.	27 Maart.	*Marten*	Evert *van Galen* en Harmpje Daniëls.

1771.	30 Jan.	*Daniel*	Als boven.
	6 Maart.	*Hana Grevea* . . .	Abraham *Goudstein* en Alberta Rolina Westenberg.
1787.	10 Febr.	*Herman Johan* . .	Alidanus Jan *Greven* en Johanna Françoisa Henrietta Tulleken.
1789.	5 Apr.	*Oswald François*. .	Als boven.
1790.	24 Nov.	*Hendrik Willem* . .	Als boven.

(*Wordt vervolgd*).

Het wapen van Prins Hendrik der Nederlanden. — De *Staats-Ct.* van 28 Nov. j.l. bevatte een Kon. Besluit van 30 Sept., No. 214*a*, waarbij wordt bepaald, dat aan Z. K. H. den Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg, wordt verleend het navolgende wapen:

Gevierendeeld: I. in azuur, bezaaid met gouden blokken, een leeuw van goud, gekroond van hetzelfde, getongd van geel, in den rechtervoorklauw opgeheven houdende in schuinlinkschen stand een zilveren zwaard met gevest van goud en in den linker een bundel pijlen van zilver met gouden punten, de punten omhoog en de pijlen te zamen gebonden met een gouden lint;

II. in goud een aanziende stierenkop met afgerukt halsvel van sabel, gehoornd van zilver, getongd van keel en gekroond met een vijfbladerige kroon van goud;

III. doorsneden van keel en goud;

IV. in azuur een griffioen van goud, getongd van keel;

Om het schild hangt de keten met het kruis van de Mecklenburgsche Huisorde van de Wendische Kroon (linie Mecklenburg-Schwerin).

Twee helmen: De eerste getralied en gesierd van goud, gevoerd van keel, met dekkleeden van goud en azuur en gekroond met eene vijfbladerige kroon van goud; helmteeken: een vlucht van sabel met een zilveren schuinbalk, waarop drie lindebladeren met de stelen omhoog van sinopel.

De tweede getralied en gesierd van goud, gevoerd van keel, gekroond met de Wendische Kroon, met dekkleeden van goud en sabel; helmteeken: Vijf rechtop geplaatste, van boven toege-

spitste, palen — een scherm — van sabel, goud, keel, zilver en azuur, waarachter een schildje volgens het tweede kwartier, op de rechterzijde liggend, zoodat de linkerhelft van de daarop voorkomende wapenfiguur zichtbaar is, en waarboven een driedubbele pauwestaart oprijst.

Schildhouders: rechts een gouden leeuw gekroond van hetzelfde en getongd van keel; links een gouden griffioen getongd van keel.

De schildhouders staan op een lint van keel, waarop met gouden Gothische letters het devies: „Per aspera ad astra."

Alles geplaatst op een mantel van azuur, bezaaid met leeuwen en blokken als van het eerste kwartier, geboord met goud, met hermelijn gevoerd, opgebonden met kwasten van goud en gedekt door eene Koninklijke Kroon.

* * *

Wij namen de officieële beschrijving hierin over, omdat velen onzer lezers na verloop van jaren wellicht zich niet meer herinneren, in welk no. der *Staats-Courant* ze is voorgekomen, en deze bovendien gemeenlijk niet onder ieders bereik is. RED.

Wapen Bangeman? (LI, 595). — Volgens het Armorial van Rietstap (die geen wapen *Bangeman* geeft), is dat van *Bangeman Huijgens:* d'argent à deux pals d'azur; à une étoile (6) d'or brochant sur les deux pals; dat van *Huijgens,* Brab. Sept., la Haye, Utrecht, d'argent à deux pals d'azur. — Vergelijk *Huijgens* St. Trond.

Christiaan Diederik Emerens Johan *Bangeman* (zoon van Willem Vincent en van Catharina Constantia *Huijgens*) gedoopt te 's Hertogenbosch 4 Nov. 1772, nam op begeerte van zijn Oom Diederik *Huijgens*, dato Luik 25 Juli 1781, diens naam en wapen aan, opdat deze niet met hem zouden uitsterven en heette zich na dien tijd: *Bangeman Huijgens.* Hij wordt na de revolutie van 1795, gezant in Denemarken en trouwt aldaar eene gravin *Van Löwendal.*

Aangezien beide boven omschreven wapens, behalve de 6-puntige ster, hetzelfde zijn, veronderstel ik dat het wapen met de twee palen van azuur op een zilverveld, dat van *Huijgens* is en niet dat van *Bangeman.*

Anna Theresia Jacoba, zuster van bovengenoemde *Bangeman*

(*Huijgens*), huwde 8 Juli 1795 met Jan Willem Simon *van Haersolte*. Welligt kan laatstgenoemd geslacht inlichtingen geven omtrent het wapen-*Bangeman*.

Den Haag. A. C. SNOUCKAERT V. S.

Limburg-Bronckhorst. – Wie indertijd het voorrecht gehad heeft Graaf W. van Limburg Stirum, oud-majoor der Artillerie en kamerheer des Konings i. b. d. te kennen en op prijs te stellen, aarzelt een oogenblik of hij wel iets zal schrijven, dat, hoe welwillend ook bedoeld, toch eenigszins critiseert het verdienstelijke werk: „Stamtafel der Graven van Limburg Stirum", dat genoemde Heer in 1878 voltooide, zonder het in den handel te brengen. De overtuiging echter, dat de geëerde schrijver in zijn' stamtafel nooit iets anders bedoelde te zeggen, dan wat hij voor waar hield, geeft mij den moed iets over zijn werk te zeggen, zonder te willen beweren dat ik er iets aan verbeteren zal!

Er is echter iets in den stamtafel, dat met andere bronnen in strijd is, en daarop alleen wil ik wijzen. Op blz. 24. Gen. 11 lezen wij: „Herman Georg, Graaf van Limburg-Bronckhorst, „Heer van Stirum, Wisch en Borculo, † 27 Augustus 1574, „trouwde 7 Juny 1554, Maria Gravin van Hoya, dr. van Jodocus „en Anna Margaretha von Gleichen".

Terwijl ik bezig was iets na te zien, vond ik toevallig eene opgaaf, die wel eenigszins in strijd was met het bovengenoemde. In de werken toch van Hamelmann († einde der zestiende eeuw) over gebeurtenissen in Westphalen, den Nederrhijn enz., die in 1711 verzameld en in 't Latijn uitgegeven zijn door den rechtsgeleerde Ernst Casimir Wasserbach, en opgedragen aan zijn Landsheer, Friederich Adolf Landgraf zur Lippe, vinden wij onder den naam Brunkhorst vermeld:

„Brunkhorst, een graafschap, welks laatste mannelijk Erfgenaam en Graaf, Jodocus, zonder Erfgenamen stierf; daar hij „er geene had bij Maria Gravin Hoya, kwam het toen aan Hermann Georg in Limburg, Heer in Stirum en Wisch, en toen „zijn zijne Erfgenamen van daar verdreven".

Deze laatste opmerking is althans niet van Hamelmann, daar die gebeurtenis lang na zijn dood voorviel. Ik meen echter dat die zoogenaamde verdrijving wel niet zoo bloedig zal geweest

zijn, daar de afstammelinge van Graaf Herman Georg, n.l. Maria Gravin van Limburg-Bronckhorst, geb. 24 October 1689, door haar huwelijk met Philip Landgraf v. Hessen Philipsthal, op 27 Augustus 1714 het Graafschap Bronckhorst in het geslacht van haren echtgenoot overbracht!

Nu doen zich deze vragen op:

1. Was Jodocus een Graaf Hoya en de vader van Marie, of was hij de kinderlooze echtgenoot van Maria Gravin Hoya?
2. Kan ook Maria Gravin Hoya eerst met Jodocus v. Bronckhorst gehuwd zijn, en daarna met Gr. H. G. v. Limburg? Kan zij niet van haren eersten echtgenoot, die geene kinderen naliet, Bronckhorst geërfd hebben?

Ik weet ze niet te beantwoorden! Die dat wel kan, late het niet na!

Apeldoorn. L.

Van Bambeek (LI, 581). —

Nicolaas v. B. tr: Barbera de Vierendeel.	Nicolaas v. B. nata tot Leyden tr: Elizabeth van den Belle, dr. Cornelis Augustijnzen Gerbregt van Egmont zij obiit 1649.	Nicolaas v. B. nat. 1600 tr. 28 April 1638 Agatha Bas nat: 1611 dr. Dirk Jacobsz. Bas en Margaretha Snoek.

Genealogie van Bambeek, manuscript Berewoud.

JAC. REEPMAKER.

Officier Van der Miele (LI, 579). – Het Officiersboekje van 1766 geeft aan Lieut. *J. P. Van der Mijll* (aangesteld) 23 April 1745; hij was toen (1766, in garnizoen te Utrecht bij het 1e Bat. v. h. Reg. Inf. Maleprade. Volgens een fragment généalogie „voeren zij een hert in hun wapen en schrijven zich Mijll, Mijhle (van der—)"; — en verder: „Johan Philip van der Mijll, vendrig in het Reg. Inf. van Pallandt, 7 Dec. 1723, leefde nog 1766. Hij was zoon van Casper en van Johanna Marcourt uit Luik; zij was Roomsch, — en huwde met Johanna van Meurs." De généalogie geeft vier kinderen op.

Het Regiment had na Pallandt tot chefs: Van Dordt en Maleprade, werd in 1752 vereenigd met dat van de Guy, die het behield, en kreeg na hem weder Maleprade.

Ik denk dat Van der Miele en J. P. van der Mijll één persoon is.

Den Haag. A. C. SNOUCKAERT V. S.

Van der Miele (LI, 579.) = Van der Mijle. — De bedoelde officier is misschien de bij Vorsterman van Oyen, II, 312, vermelde. Van Spaen vermoedt, dat deze Van der Mijle's door bastaardij gesproten waren uit het oude geslacht, waaraan dr. Schotel een werk wilde wijden, dat echter niet verder kwam dan de 1e aflevering. PETER V. MEURS.

Nederl. nederzettingen in den vreemde. — Er wordt in De Nav. nog al eens gevraagd naar afstammelingen van Nederlanders, die zich in het buitenland gevestigd hebben. In de Pfalz, in de Markgraafschap Brandenburg, in Holstein, op Rügen en in andere streken van Duitschland en Scandinavië vindt men nazaten van Hollandsche uitgewekenen, die slechts in den geslachtsnaam, in enkele gebruiken of in familiestukken de herinnering aan hunne afkomst bewaard hebben. Dr. A. van den Velden te Weimar, een geleerde van naam, die sinds jaren zich heeft bezig gehouden met het opsporen van in Duitschland gezetelde Hollandsche familiën en daarover meer dan een zeer belangrijke mededeeling in druk liet uitgaan, heeft thans weder een kostelijke bijdrage geschonken door de uitgave van zijne „Genealogische Nachrichten über eenige der ältesten Familiën der Neustadt Hanau. Weimar, Selbstverlag 1901".

Het stadskwartier, de Neustadt Hanau", is in 1597 onder de regeering van Graaf Filip Lodewijk II van Hanau-Münzenberg, vermoedelijk op aansporing van zijne ondernemende en voortvarende Gemalin Katharina Belgia v. Nassau, dochter van den grooten Zwijger, gesticht door uitgeweken Nederlandsche aanhangers der Hervorming, deels Vlamingen, deels Walen, en door den Landsvorst met belangrijke voorrechten, zooals vrije godsdienstoefening in Duitsche, Nederl. en Fransche taal, eigen Stadsbestuur en dergelijke meer begiftigd. Uit de kerkregisters van Hanau, Keulen, Frankfurt a. M. en Frankenthal ontleende de Schrijver zijne berichten, die op 24 familiën betrekking hebben,

waarvan er verscheidene tot Nederland mogen gerekend worden. Aan het slot van dit werkje bevindt zich een uitvoerige naamlijst ook van de aangehuwde geslachten en een wapenplaat. Met des te meer ingenomenheid vermelden wij deze in genealogischen zin zoo beteekenisvolle bijdrage, omdat de Heer Van den Velden de opbrengst er van bestemd heeft tot leniging van den nood der Zuid-Afrikaansche Boeren-gezinnen. Deswegens zij het dubbel aanbevolen! RED.

Von Hüffel (LI, 579). – Lehr, le livre d'or du patriciat de Strasbourg, zegt: „Les Hüffel, les Spender, les Jung et les Erb étaient quatre branches d'une seule et même famille, qu'on trouve dans les charges de magistrature dès les temps les plus reculés". Als eerste wordt door hem genoemd: „Raimbaut Hüffel stetmeistre en 1308". Verder worden door hem vermeld: „Jacques, fils de Henri, bailli de Marckolsheim, épousa Marthe Boecklin de Boecklinsau. Le fils issu de ce mariage, Jean Henri, accrut notablement sa fortune en suite de son union avec Elisabeth de Windeck, et transmit à ses decendants le nom de sa femme avec le sire propen. Parmi ses fils on compte Philippe Jacques, † 1672, marié avec Sophie Sybille Zorn de Bulach". Uit dit huwelijk vermeldt hij o.a. een zoon, Frédéric Jean, die in Holland tot een hoogen militairen rang opklom. Hij wordt ook vermeld in v. Doorninck, geslachtkundige aanteekeningen, p. 123–139. Lehr schijnt zijne bijzonderheden omtrent deze familie voornamelijk ontleend te hebben aan Schoepflerus Alsatia illustrata. Nadere bijzonderheden zullen te vinden zijn in: Oberbadisches Geschlechterbuch, herausgegeben von der Badischen Historischen Kommission, bearbeitet von J. Kindler von Knolboch. Heideldelberg, Carl Winter's Universitäts Buchhandlung. Of dit alphabetisch geordende werk reeds tot *Hüffel* voltooid is, is mij onbekend. Het wapen is (volgens Rietstap) d'or à un demi-vol de sa posé en fasce. Ook Lehr geeft hetzelfde wapen op, de vleugel echter beladen met een gouden wassenaar. De familie is, meen ik, uitgestorven.

Den Haag. D. RUTGERS VAN ROZENBURG.

Von Hüffel (LI, 579). – Van de twee aldaar genoemde broeders, waarvan Julius Burchard de oudste was, als zijnde geboren uit

het 1e huwelijk van Frederik Johan, vind ik dat zij beiden even als hun Vader heeten *Van Hüffel tot Nieuwendeck.* Welligt kan de ligging van Nieuwendeck opgespoord worden en aanleiding geven tot de oplossing van een gedeelte der vraag. — De Vader was Luit.-Generaal Chef van een regiment infanterie in Statendienst, Gouverneur der Citadel van Doornik; sterft 1733 (32 ?). Mogelijk is hij aldaar begraven met zijn wapen; — hetwelk ook wel te vinden zal wezen bij de aangehuwde familics.

Den Haag. A. C. SNOUCKAERT v. S.

Van de Venne (LI, 581). — Jacoba Valckenier tr: Mr. Joan Graafland zone Cornelis ex Clara Lucas dr: Van de Venne.

Cornelis Graafland hertr: Clara van de Venne, dr. Pieters van de Venne en Catharina Cloeck Jacobsdochter.

1625, 19 Sept. compareerde Pieter van de Venne van Amsterd., oud 29 jaren, drogist, zijn ouders dood, geass: met Lucas van de Venne, zijn Oom wonende op 't Water, ter eenre, en Catharina Cloeck; etc.

Geneal. Valckenier, Graafland en Cloeck, ms.: Berewoud.

JAC. REEPMAKER.

Wapen gevraagd (LI, 581). — Volgens het Armorial van Rietstap is dit het wapen van *Van Zinnicq* in Brabant. D'argent à un chêne de sinople, le fût accolé d'un serpent d'azur. — De Eikelhof behoorde in 1841 aan Mr. P. H. J. IJssel de Schepper, zie v. d. Aa, geographisch woordenboek.

Den Haag. A. C. SNOUCKAERT v. S.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN

AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIEN TE CEYLON

DOOR MR. F. H. DE VOS. [1]

MEKERN.

Martinus Mekern van Groningen, Secretaris v. Politie O.-I. C. te Colombo, tr. te Colombo 29 Maart 1772 Judith Charlotta Lever van Bergen-op-Zoom, geb. 11 Jan. 1753, † te Colombo 9 Sept 1782. (Lap. Zeyl. 29.) Bij wie:

[1] Vervolg van Nav. LII, blz. 44.

I. Eva tr. Johan Frederic Conradie v. Kirckheim wedr. v. Justina Petronella de Lij.
II. Marten ged. te Colombo 12 Aug. 1773.
III. Anna Helena, ged. te Colombo 19 Maart 1775, tr. Perius Muntz v. Harlingen, luit. ter zee, wedr. v. Johanna Theodora Jacoba Borwater.
IV. Marten Hendrik, ged. te Colombo 27 Oct. 1776.
V. Willem Adrianus, ged. te Colombo 26 Febr. 1780.

De Bordes.

Jacobus de Bordes v.Amsterdam, boekhouder, tr. te Colombo 17 Febr. 1771 Johanna Gertruida Fybrandsz, ged. te Colombo 15 Juni 1755, d. v. Joan Joachim Fybrandsz, predikant, en v. Catherina Elizabeth Dormieux. Bij wie:
I. Johanna Arnoldina Elizabeth, ged. te Colombo 17 April 1775, tr. aldaar 20 Juli 1788 Jean Jacques David D'Estandau v. Rijnsburg, Onderkoopman O.-I. C., † te Galle 22 Oct. 1815.
II. Petronella Antonia, ged. te Colombo 17 Juli 1776 † 11 Mei 1801, tr. 20 Febr. 1791 August Christiaan Anton Graaf van Ranzow.
III. Arnout Jacobus, ged. te . . . 29 Augustus 1779.

Bles.

Marcellus Bles v. Tilburg, koopman O.-I. C., tr. te Colombo 24 Dec. 1747, Anna Maria de Caauw v. Colombo, ged. aldaar Nov. 1727, d. v. Antony de Caauw, vrijburger en Helena Ritscher van Negombo. Bij wie:
I. Cornelia, ged. te Colombo 8 Sept. 1748.
II. Helena, ged. te Colombo 13 Maart 1750.
III. Susanna Gertruida, ged. te Colombo 7 April 1751.
IV. Casparus Govert, ged. te Colombo 19 Maart 1752.
V. Arnolda, ged. te Colombo 3 Aug. 1754.
VI. Michael, ged. te Colombo 3 Aug. 1755.

De Haart.

Benjamin Pieter de Haart van Tiel, Onderkoopman en Hoofd van Negombo O.-I. C., † te Batavia 15 Dec. 1808, tr. te Colombo 26 Nov. 1786 Gertruida Johanna Leembruggen,

geb. te Negapatnam 10 Mei 1771, d. v. Henricus Leembruggen en v. Dorothea Maria Dies. Bij wie:

I. Johan Philip, ged. te Colombo 27 Jan. 1788.
II. Willem Jacob, ged. te Colombo 16 Mei 1790.
III. Henrietta, ged. te Colombo 23 Sept. 1792.
IV. Charlotta Gertruida, ged. te Colombo 13 April 1797.
V. Hendrik, ged. te Colombo 20 Febr. 1803.

PFEIFFER.

Joan Christoffel Pfeiffer v. Maagdenburg, Fiskaal te Trincomalie tr. . . . . Bij wie:

Jan Coenraad, Assistent O.-I. C., geb. te Trincomalie, tr. te Colombo 31 Mei 1778 Johanna Margareta Pompeüs van Colombo, ged. aldaar 17 April 1763 d. v. Jacobus Pompeüs v. Jaffna, Assistent O.-I. C. en Salomina Sophia Sperling v. Tutucorin. Bij wie:

I. Lydia Sophia Carolina, ged. te Colombo 3 Oct. 1779, tr. aldaar 2 Oct. 1796 Johannes Wilhelmus Recourt de la Chaume.
II. Christiaan Albertus, ged. te Colombo 16 Sept 1781.
III. Henricus Johannes, ged. te Colombo 26 Jan. 1783.
IV. Samuel Willem, ged. te Colombo 25 Dec. 1785.
V. Carolus Everhardus, ged. te Colombo 10 Febr. 1793.
VI. Johanna Charlotta, ged. te Colombo 6 Maart 1796.

(Wordt vervolgd.)

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Kwakel (LI, 565). — Een kwakel is een hoog en smal houten voetbruggetje, hoog op palen boven 't water, met trapjes aan beide zijden op den oever. In dezen zin is dit woord *kwakel* in vele streken van ons land gangbaar, onder anderen hier in Kennemerland is het in volle gebruik.

In *De Zaansche Volkstaal*, van Dr. G. J. Boekenoogen, vind men, op het woord *kwakel*, het volgende vermeld:

„*Kwakel,* een hooge, smalle houten brug. Thans ongebruikelijk." (Aan de Zaan namelijk). „Op de *Kaart v. d. Uytw. Sl.* 8 heet „de brug over de ringvaart der Wijde-Wormer aan den weg naar Purmerland *quakel*, en op dezelfde kaart worden ook ver„scheidene andere bruggen aldus genoemd. Een buurtschap in „de gemeente Uithoorn heet de Kwakel. Volgens *Taalgids* 2, „108, is het woord nog in N.-Holl. bekend. Het komt ook „elders in Holl. voor, vgl. Bleyswijck, *Beschrijving v. Delft* II, „676: *Een houte Quaeckel ofte Heul van correspondentie om van „d'eene wegh op d'ander te konnen komen.*"

Onder Prinsenhage in Noord-Brabant is nog een huis als *het Kwakelhuis* bekend.

Met het woord *kwakkel* of kwartel, den naam van eenen vogel, heeft dit woord *kwakel*, brug, zeker geene verwantschap.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Drinkliet (LI, 556.) — Den lacchenden Apoll, etc. is ook door Dr. Stoett opgemerkt en achter zijn Hooft-uitgave (I, 393) meegedeeld.

Ook hij houdt er voor, dat het niet van P. C. Hooft is.

Ik had geen gelegenheid eerder dan nu Stoett z'n werk na te slaan.

Is 't misschien van W. D. Hooft?

B. H.

GESCHIEDENIS.

HET BELEGERD DEVENTER.

In een boekje met eigenhandige aanteekeningen mijns grootvaders trof ik eenige bijzonderheden aan, betreffende den tijd, waarin Deventer, de stad zijner inwoning en geboorte, belegerd werd, en het komt mij voor, dat ze merkwaardig genoeg zijn om hier mede te deelen.

De stad werd door het garnizoen in staat van beleg gesteld, waardoor alle civile beambten onder militaire orders stonden, en wel in zes artikels, geteekend den negenden November 1813, des avonds te 6 uur. Op Vrijdag den 12den November, des avonds tusschen 5 en 6 uur, vertoonden zich eenige kozakken voor de stad aan de Brinkpoort en verjoegen de werklieden en de douaniers, die daar als terraciers alles ruïneerden onder de orders van den franschen ingenieur Captein Morlet; deze bekwam daarbij eene lichte verwonding, een houw. Op den drie en twintigsten November werd de stad door een voorbijtrekkend corps Pruissen beschoten, tengevolge waarvan mijn grootvader een kogel van 6 pd. door het dak kreeg. Den vier en twintigsten trok men uit de Brinkpoort en stak daar alles in brand; den vijf en twintigsten over de lange brug, waar ook alles verwoest en verbrand werd. Er werd geplunderd en dit alles werd op een onmenschelijke wijze door de Franschen uitgevoerd. De generaal, Schinner, een Zwitser, was ondragelijk, brutaal, onmenscht; hij eischte van de stad 50,000 gld. die de burgers moesten opbrengen, nadat zij ieder al *f* 15, *f* 10,– sommigen minder hadden opgebracht; ook had men eens *f* 7,– meerder of minder betaald. In Februari 1814 werd er 25,000 gld. geëischt. De commandant der stad heette Maymat; in den raad van verdediging waren de generaal, de commandant, twee ingenieurs

en de luitenant der gendarmerie Boban, een ondragelijke, doldriftige gek. Het stelsel van devasteeren, ruineeren zonder noodzaak was aan de orde en men wist op allerlei wijze den burgers geld af te persen. De sousprefect der stad heette Van Gobelschroij, een Brabander, de maire Abraham van Suchtelen, de commissaris van politie Terpstra, een wrevelig man, die de menschen veel geplaagd had. De sous-prefect had in een rapport van de maand October 1813 aan de prefectuur te Zwolle gemeld: „Esprit publique à Deventer . . . . très mauvais; les Protestants en plus grand nombre . . . . très intolérans; aucun des habitans attaché à la cause française où à celle de l'Empereur, excepté Monsieur Terpstra, commissaire de police". — „Dit rapport," schrijft mijn grootvader, „was leugenachtig, want veele inwoonders, zelfs ook nog protestanten, waaren de franschen toegedaan, daarenboven was dit van den Heer van Gobelschroij zeer valsch, zeer slegt; hij was bij de burgers en inwoonders wel gezien, men liet hem in de huizen toe en waaren wij ongelukkig fransch gebleven, de Keijzer zoude ons dit gemaakt rapport hebben doen boeten door straffen van opbrengst, of de stad nog eenigen tijd in staat van beleg te laaten".

Men deed onderscheidene uitvallen, waarbij de omliggende boerenwoningen en de landlieden veel leden; hun vee, paarden en schapen werden door het garnizoen in de vesting gebracht. Bij een dier uitvallen werd er ten huize van mijn overgrootouders, die toen even buiten de vesting woonden, geplunderd, vernield en verbrand. Twee voorname inwoonders, H. van Loghem junior Hendrikszoon, gehuwd met eene juffrouw Jordens, en Otto Westenenk, werden de stad uitgezet; eerstgenoemde door een detachement soldaten, laatstgenoemde door gendarmes. Eene vrouw werd zwaar gewond, doordat een soldaat den kogel had doorgehakt om de hoenders en eenden der burgers dood te schieten; het geweer ging af op den Brink, bij het huis van den Heer G. J. Budde en de vrouw stierf aan de gevolgen der verwonding. Het garnizoen had honderd twaalf zieken; de meesten leden aan gecompliceerde krets of schurft. Men beroofde door requisitie de publieke gebouwen en de kerken van het lood om geweerkogels te maken. „Ik zat," schrijft mijn grootvader, „toen juist als ouderling, doch wilde in het geeven niet toestemmen, dat ook door eenparigheid van stemmen beslooten

werd". Met geweld werd het daarop weggenomen. Hout, turf, wijn, rijst, geparelde garst, honig, kaarsen, olie, laken, linnen, beddedekens en honderd andere zaken werden geeischt en er moest maar aan voldaan worden ! De menschen hielpen elkander waar zij konden; men leende elkander geld met het grootste vertrouwen, men vond lieden, die, zoo lang de stad belegerd was, geen interest wilden, gelijk onder anderen de heeren Van der Graaf en Schmaus. De nood der armen steeg zeer hoog, men deed bij inschrijving eene extra-collecte, die om de *f* 1000 — opbracht. Bijzonder opmerkelijk was het, dat staande de stad gecerneerd was, men voor geld de stad konde uitkomen.

Tot mijn spijt zijn de laatste zes bladzijden van het boekje er uit geknipt, want blijkbaar teekende mijn grootvader hierover nog meer op.

Spijkerbosch bij Olst. VAN HOEVELL.

MEDEDEELINGEN OVER MAARSCHALK MARMONT.

Toen Napoleon in 1803 plannen beraamde om met een machtig leger het Kanaal over te steken, ten einde het arrogante Albion te verpletteren, behoorde ook ons vaderland met een troepenmacht en een flotille die expeditie te steunen.

De troepenmacht, die hier te lande daarvoor was aangewezen, werd het 2e legercorps genoemd en stond onder bevel van den Generaal Marmont, den lateren Maarschalk en Hertog van Ragusa. Als krijgsoverste kon hij, volgens de mémoires van den Generaal Baron Thiébault, over het oorlogvoeren mooie wetenschappelijke beschouwingen geven, maar ondanks zijn groote dapperheid waren zijn militaire talenten in de praktijk maar matig.

Den 4en Februari 1804 kwam Marmont te 's Gravenhage aan om het opperbevel van ons leger over te nemen van den Generaal Claude Victor Perrin.

Zijn eerste werk was verbetering te brengen in het lot der Bataafsche troepen, wier verpleging zeer verwaarloosd was.

Voorts werd door hem een groote troepenmacht geconcentreerd op de Zeisterhei, die in Augustus 1804 20,758 man telde. Toen deze troepen door hun gestadige oefening en door het kampleven in een goed gediciplineerd legerkorps waren herschapen, kwam Marmont op het denkbeeld, teneinde zijne soldaten aangenaam bezig te houden, op de heide een blijvend monument te stichten. Dientengevolge vond het opwerpen der bekende piramide van Austerlitz plaats, waarmede den 9^{en} Sept. 1804 een aanvang werd genomen bij gelegenheid der uitreiking van het Legioen van Eer.

Iemand, die in die dagen een bezoek aan het kamp bracht, schreef hieromtrent in een zijner nagelaten brieven, gedagteekend 29 October 1804:

„.... Met Reinier heb ik het Camp te Zeijst van 20 duizend man gezien en op een vlakte van 12 uuren de manoeuvres en 't vuuren van 20 duizend Infanterie, Cavallery en Artillery superbe gezien, jammer maar dezelve als sprinkhanen van ons land aangemerkt moeten worden."

In het volgend jaar betrokken de voor de expeditie bestemde troepen tegen einde Mei wederom het kamp bij Zeist. Generaal Marmont nam toen met zijn staf zijn intrek op de buitenplaats Sparrendaal te Driebergen. [1])

Schrijver dier bovengemelde briefaanteekening zegt in een brief van 6 Mei 1805:

„Uwe beklaging over de toestand van dit land is niet zonder reeden; dan men hoopt — maar op wat grond — voortaan alles goeds; en men verzekert dat geene heffingen voortaan zullen geschieden, dit was een gewenschte zaak.

De Fransche Broeders speelen intusschen in 't .... hier in de stadt bij aanhoudendheid de baas als in een overwonnen land. Marmont heeft de gantze Amersfoorder Heij uit eenige honderden morgens gekogt, waar zijn piramide in 't camp voorl. jaar gemaakt is en wil daar eene colonie stichten van Franse soldaten met Holl. meijsjes, en daar hij veel geld heeft — als een schatrijke banquiersdochter van Parijs getrout hebbende — zal hij, zegt men, ontzaggelijke kosten doen. Het camp word

---

[1]) Haarlemmer Courant 1805.

daar intusschen opnieuw voor 15 à 20 duizend man betrokken, dat ons land schroomelijk veel moet kosten."

Marmont was een gefortuneerd man door zijn huwelijk met een dochter van den Parijschen bankier Perrégaux, doch welke echt, die kinderloos bleef, na de restauratie door echtscheiding ontbonden werd. Door de kleine kolonie, die zich op zijn initiatief op een half uur afstand van de piramide nederzette en die hij onder toezicht der Amsterdamsche regeering stelde, verrees het gehucht Austerlitz. Zijn denkbeeld echter, een gemeente van eenige beteekenis te kunnen stichten, mocht zich niet verwezenlijken.

Ten slotte acht ik 't niet ondienstig, nog een briefaanteekening te laten volgen over de nieuwe belastingen door den Raadpensionaris Schimmelpenninck geheven:

„Het door Schimmelpenninck uitgevonden stelsel eener nieuwe heffing van belastingen is begonnen te werken, doch met vele stribbelingen. Dezelve zijn veelal op Engelsche wijze ingericht, onder anderen een Patentrecht, dat men niets, tot het geringste mag verkoopen, als met een Landszegel bezet, een ieder moet in proportie voor de neering die hij uitoefent zig een patent aanschaffen, waarvan het hoogste van *f* 170,— is en tot *f* 1,— toe vermindert. Verder moet een ieder, die poeder in het haar wil dragen, zig een patent van *f* 1.00 aanschaffen, doch waarvan de militairen vrij zijn. De luxe is ongemeen bezwaart en voor ieder knegt die men houdt, moet men *f* 30,-- jaarlijks betaalen, terwijl de vrouwelijke dienstboden wel 3/4 minder betaalen. De impost is op eenige zaken vermindert en op andere verzwaart; die op wijnen wordt geheven, maakt alle sluiking onmogelijk; de effecten zijn door de gegronde hoop, dat men door deeze importante vermenigvuldiging geen heffingen meer zal behoeven, gerezen."

Marmont beoordeelt Schimmelpenninck in zijn mémoires als een man van groote bekwaamheid, welsprekend, oprecht, maar alleen wat te veel ter goeder trouw voor den tijd en de omstandigheden, waarin hij heeft geleefd en wiens vaderlijk bestuur bij zijn onderdanen niet altijd veel waardeering mocht ondervinden.

C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

Vrijenban bij Delft.

EEN SCHIMPDICHT VAN 1830.

HET LIED DER VIER HEEREN.

Wijs: Vivat Oranje Hoezee!

Wie doet de toekomst duister zijn? Van Tets [1])
Wie ziet er door een zwart gordijn? Van Tets
Wie ziet dat ontrouw en verraad
Daar achter op geschreven staat
Van Tets! (3 maal).

Wie is de grootste Oranje klant? de Kees [2])
Wie dient zijn vorst en niet zijn land? de Kees
Wie is er, en wie is er niet?
Wie is er weer, voor dat men 't ziet?
de Kees! (3 maal).

Wie houdt zich voor een groot profeet? Graaf Gijs! [3])
Wie schrijft blauwboekjes bij de vleet? Graaf Gijs!
Van Prins, van Vrede en van Crediet?
Houdt op, Graaf Gijs, gij weet het niet,
O Gijs! (3 maal)

Wien doet de brand van Brussel smart? de Prins [4]!)
Wie heeft er een regt Brabantsch hart? de Prins!
Wie stelde zich maar gansch op 't end
Aan 't hoofd van 't Belgisch mouvement?
De Prins! (3 maal).

Medegedeeld door L. J. KUIJCK.

---

[1]) Mr. A. W. N. van Tets van Goudriaan, geb. 1771, † 1837, Minister van Finantiën sinds 1828.

[2]) Mr. Cornelis F. van Maanen, geb. 1769, † 1846, Minister van Justitie, eerst onder Koning Lodewijk, later onder Koning Willem I en II.

[3]) Mr. Gijsbert Karel graaf van Hogendorp, geb. 1762, † 1834, die in 't laatst zijns levens bij Koning Willem I in ongenade was gevallen.

[4]) De Kroonprins, later Koning Willem II, wien bij het begin van den Belgischen opstand Belgische sympathieën en troon-aspiratieën verweten werden. Red.

OUDHEIDKUNDE.

HET VROUWENOPROER TE CULEMBORG
IN DEN JARE 1650.

De Historische Beschrijvinge van Culemborg, door A. W. K. Voet van Oudheusden 1753, geeft ons op pag. 286 e. v. een wijdloopig verhaal van „een vreezelijk oproer uit een geringe oorzaek ontstaen." De schrijver zegt vooraf: „Ik zal hier woordelijk inlassen het Bericht van de Magistraet, en 't geen verder aengetekent vinde in de Schriften van den Heer Raed Nicolaes Bosch", waaruit volgt, dat hij de zaak slechts van éene — de rooskleurige zijde beschouwt. Het spreekt toch van zelf, dat het Gemeentebestuur wel voldoende redenen zal aangeven, om eene uitgevaardigde verordening als nuttig en noodig voor het algemeen welzijn te qualificeeren, al blijkt later dat men zich een weinig vergaloppeerd heeft. Op het gemeente-archief van Amersfoort berust echter een brief van eene Marie van Bornbergen, destijds woonachtig te Culemborg, geschreven aan hare familie te Amersfoort, waaruit wel blijkt, dat het een eenigszins egoïste handeling van den Raad was, zij 't dan ook ten behoeve van de gemeentekas. Zeer zeker gelooven wij, dat het doel van deze verordening aangaande het gemaal (malen van koorn) is geweest eene betere regeling van een verkeerden gang van zaken, doch tevens moeten wij daarbij opmerken, dat door het feitelijk heffen van eene belasting van vijf cent voor elken zak graan, zoowel de minder gegoede burger als de zakkendragers gedupeerd werden. Het zijn dan ook voornamelijk de verbitterde echtgenooten dezer lieden, die aan hare ergernis lucht geven en op de haar eigen lieftallige wijze aandringen op herstel van den vorigen toestand. Men kan zeker niet meer verlangen dan eene vrouwenbeweging, door eene vrouw beschreven, evenals men dit

thans — 250 jaren later — niet minder zou verwachten. Voor dit machtig argument bezwijkende, geven wij het eigenaardige epistel in zijn origineelen eenvoud weer. Duidelijkheidshalve zullen we ingrijpen dáár, waar wij in onzen verlichten tijd behept zijn met de kwaal om leesteekens te bezigen, en de thans onontbeerlijke met een streepje aangeven, evenzoo de beteekenis der door ons verwaarloosde woorden en uitdrukkingen tusschen haakjes plaatsen.

„Weet lieve broeders als dat ick gesont tuijs gecommen ben/ got heb lof/ broeders U. L. (ulieden) hebt altemet verlangen om wat nus (nieuws) van culenburch te hoorren / soo schrif ik U.L. wat nus / want ons heerren (de magistraat) hebben het gemael gehoet (gehoed = in bescherming genomen?) en niet wijllen hebben dat die luij haer coornen (meervoud van koorn) op die mullen brochten / maer sij hadden een waegen met een bel gemaeckt / als die luij dat hoorden soo sou elck daer sijn sack op leggen en daer een stuver van geven / soo hebben der een deel wijven bij die heerren en den drost geweest en seijden dat sij dat niet geven en wijllen en hebben den droest den mantel vant lijf getogen en die camellaer (kameraar) geslagen waarover den drost een van die vrouwen boven liet setten (waarschijnlijk een arrestkamertje in den toren) soo sijn sij daer na van den havendijck commen trecken na die nijpoert (Nieuwpoort, later Nieuwstad) als een vendel soldaten op haer beckens gecloep en al die wijven meegenomen en soo na het stathuis getogen / doen die heerren haer sagen commen soo gingen sij op het stathuis en setten die boeijen (boden) met half spiessen voor het stathuis om die vrouen daer af te keeren / maar die vrouen gingen daer tegen aen en seijden dat sij die vrou weer of (beneden) hebben wijlden en het gemael oock of sij souden haer tegen die heeren setten / soo drongen sij om op het stathuis te commen / soo stack een van die boijen met sijn spies een vrou dat sij bloede en sij schooten van het stathuis / doen dat die vrouen sagen soo villen sij aen als verwoede menssen en smetten soo met steen dat die boijen niet en wijsten hoe sij int huis commen souden en hebben soo met steen gesmetten, dat daer niet een glas int stathuis gebleven en is en die duer (deur) een groot gat in / hadden sij die duer opgecregen sij souden die heerren vernielt hebben / die heerren hadden genoch te doen, dat sij haer lif verberchden /

sij saetten boven bij die clock / den drost quam met gevouen handen bidden, dat sij ophouen souden / hij sou haer die vrou weedergeven en het gemael sou weesen als het te voren geweest hadt / doen hielden sij op en die vrou quam of / doen gingen sij danssen ende na die nupoort / doen quammen sij altemael weerom en seijden dat daer niet meede (tevreden) en waaren of die drost most die clock laeten trecken (afluiden) van verordeningen, enz.) of sij souden weer aengaen / hetwelck terstont gedaen is dat die clock getogen is en het blijven sou als het te vooren was / ick en can het U L altemaal niet schrijven als het geschiet is / die heele stat was in roeren / daer en was niet een huijs of het was toegeslotten / wat dunck U L van die vrouen van culenburch / cunnen sij niet optrecken / U L wijlt die mannen op sijen trecken maer ick hadt wel gewijlt dat U L dit optrecken gesijen hadt (emancipatie der vrouw in de zeventiende eeuw!) en dat ick den ermen een halfe gulden gegeven hadt / (zeker om doortocht te verkrijgen) ick was even tuis gecommen doen het geschieden / hiermede sijt altemael van hartten seer gegroet / niemant vergeten en ontbiet mijn ees (laat mij eens weten) hoe het met suster al is.

U L suster marija
van bornbergen.

Het adres luidt: *Aen den eersamen seer*
discreten hermen van
bornberghen brorer (brouwer)
tot amersfoort,

Mededeg. door A. J. VALEWINK.

Musico (L, 471–74, 572, LI, 34, 183). — Sedert Dr. J. W. Muller in dit tijdschrift de aandacht vestigde op de historische etymologie van het woord, waarmede worden aangetoond zekere huizen van vermaak, die men in het laatst der 17e en in de 18e eeuw in enkele groote steden van ons land, maar hoofdzakelijk te Amsterdam aantrof, heb ik geene gelegenheid ongebruikt gelaten om de eindoplossing van die vraag te bevorderen. Snuffelende in oude reisbeschrijvingen, waarin, naar ik vermoedde, iets zou kunnen voorkomen tot opheldering van het woord,

kwam ik een opmerkelijke passage tegen in: Salmon's Modern history: on the present state of all nations etc. (first edition). Vol. VIII. London 1728, blz. 311. Niet omdat de mededeeling van die zinsnede iets afdoet tot verklaring van het woord „musico", maar omdat zij eene omstandigheid meldt, die mij onbekend was, en die mij eenigszins doet betwijfelen of de schrijver in dit opzicht goed ingelicht is. Hij schrijft: „For here (d. i. Holland) are musick-houses, which pay a tax to the States for a license to entertain as many wenches as they please, and the girls pay each of them another tax every time they are admitted into these . . . . schools, whither the people resort to them openly without fear or shame; the scandal is as little in being found at one of these houses, as at a play-house with us". Tot dusver onze berichtgever. Vrage: Welke belasting had de houder van zulkeen huis „aan de Staten" (?) te betalen? Was het een „vergunningsrecht"? Een bijzondere belasting? En wat moesten de vrouwspersonen betalen, die zieh voor toelating aanmeldden? O. THOMASSEN.

Menschensmeer (LI, 565). — Wat is dit? En tot welk medisch gebruik diende dit?

Menschensmeer was het vet, dat genomen werd uit de lijken van hen, die krachtens een vonnis door den beul waren ter dood gebracht of wel van zelfmoordenaars. Hiermede werd een zalf gemaakt, waaraan men groote genezende kracht toeschreef, zooals aan de Holloway-zalf van lateren tijd. De beul was de leverancier van dat vet, en hem werd zelfs toegestaan als geautoriseerd kwakzalver de zieken met de daaruit bereide zalf te behandelen. In het pas verschenen werk van den Archivaris van Nijmegen, H. J. D. van Schevickhaven,: „Penschetsen uit Nijmegen's Verleden", Tweede bundel, wordt op blz. 241 medegedeeld, dat in 1609 de stad Nijmegen aan „Mr. Hans Scherprichter f 15,— betaalde voor de cure van seker arme verlaeten vrouw". Uit hetgeen daar verder wordt medegedeeld blijkt dat de beul aanspraak maakte op het monopolie voor de leverantie van dat vet, ook waar het zelfmoordenaars gold, en de chirurgijns, die de lijkopening hadden verricht, dit niet zouden mogen leveren. Wij lezen daar: „In de raadszitting van 8 Maart 1620 beklaagde zich een apotheker, dat de scherprechter hem lasterde,

als off hij in syn officie soude getreden syn, ter oorsaecke dat hij eenich menschsmeer, uyt een dood corpus gesneden, verkocht had. De apotheker beweerde, dat hij het stuk niet zelf uit het lijk gesneden had, maar dat dit door de chirurgyns bij de autopsie van een zelfmoordenaar geschied was; waarop de scherprechter verklaarde, dat hij niet den apotheker bedoeld had in zijn opmerking, maar degeene, die 't zelve smeer buten hem hadden uytgesneden." M.

Roomsch-Koningskroon (L, 54, 445). — Hen, die zich interesseeren voor den vorm en het bestaan van de kroon, waarmede eertijds de Roomsch-Koningen des Duitschen Rijks gekroond werden, verwijzen wij naar een belangrijk artikel van E. Krahl in: Der Deutsche Herold, Zeitschrift etc. jg. 1902, no. 1, blz. 7. Dit artikel is vergezeld van een goed uitgevoerde plaat met afbeeldingen van de Oostenrijksche keizers- en de Hongaarsche koningskronen. De schrijver beweert: dat de kroon waarmede de gekozene Roomsch-Koningen sedert Maximiliaan I gekroond werden, berust in de Keizerlijke Schatkamer te Weenen, en dat bepaaldelijk *deze* kroon gebruikt is bij de koningskroningen! Zouden de onderzoekingen van Mr. Veder en pastoor Klönne dan toch in verkeerde richting geleid zijn? Red.

Hooger-Onderwijs-reclame in 1756. — „Mr. L. Jonxis, Adv. en Rector te Purmerende maakt bekend, dat hij ingezien hebbende den grooten yver en oppassinge van zijne Discipelen in de Latijnse & C. Taalen en verdere Weetenschappen, geresolveerd heeft, als niet langer durvende uytstellen, om den yver en goede oppassinge zijner Leerlingen niet te verzwakken, Promotie te doen met Pryzen op den 11 Nov. 1756, zullende het Exaamen geschieden den 8 dito, tot wiens gehoor de Liefhebberen verzogt worden." (Opr. Haarl. Ct. van 14 Oct. 1756).

Q. N.

Meisjes-kostschool-conditiën van omstr. 1770. — Opschrift: „Conditiën van 't Fransch Juffrouwen kost-school, te Oosterhout bij Breda."

Men neemt aan de jonge juffrouwen te onderwyzen, in de Fransche en Nederduytsche taalen, het leezen, schryven en cyf-

feren, beneffens naayen, breyen, bordueren etc. ende alles wat in een goede Fransche kostschool geleerd word, als ook het geene dat tot een goede christelyke opvoedinge behoord; genietende wyders kost, drank en legging, benevens het bewassen van haare linnen, alles voor een somme van f 170-0-0 's jaarlijks; mitsgaders voor een plaats, boek en stooff in de groote kerk f 2-10-0. Voor den paruykmaker f 10-0-0.

De Onder-Mademoiselle geniet voor een douceur, als wanneer de jonge juffrouwen in de kost komen en uyt het school gaan, als ook te Nieuwjaar en de Kermis, eene somme van 2 guldens en de dienst-meyden 1 gulden.

De jonge juffrouwen brengen meede een zilvere lepel en vork, een tafelmes, twee tinne borden, een dito kamerpot, 6 servetten, twee paar slaaplaakens, twee sloopen en twee handdoeken, blyvende alle het voor-gemelde in het school.

De jonge juffrouwen konnen (zoo Ouders of Voogden zulks begeeren) het onderwijs genieten van een musicant, die de voornaamste instrumenten leerd bespelen; als ook het onderwijs van een goede dans-meester, yder à f 2-10-0 de loopende maand, of per les 3 stuyvers, en voor het leeren der teykenen f 2-10-0 per loopende maand.

Cornelia Kock.

* * *

Aanteekening. Deze regeling van de voorwaarden, waarop de jonge juffrouwen tot leerlingen worden aangenomen, toont een zeer practisch overleg. Niet alleen is het kostgeld van f 170.— zeer billijk, — met inbegrip der dans-, muziek- en teekenlessen zou het klimmen tot ruim f 250.—, maar ook de bepaling dat al het medegebrachte zilver en linnen bij het verlaten der school zou achter blijven, stelde de kostschoolhoudster gemakkelijk in de gelegenheid om haar zilver- en haar linnenkast aan te vullen.

U. Medegedeeld door L. J. Kuijck.

Officieren „bij de Debris" worden uitgenoodigd hunne attestatie de vita in te leveren. Wat zijn dat voor officieren? Officieren bij de Dépots? F. E.

Kosthuis voor gepensioneerde officieren. — „J. D. de Riaz,

thans wonende te Leerdam, maekt aen alle officieren, die op pensioen gesteld zijn, bekend, dat hij zal beginnen personen in de kost te nemen, zullende dezelve voor kost en logement, en dagelijks over de maeltyd een halve bouteille wyn. niet meer als twee honderd gulden in het jaer betaelen." ('s Gravenh. Courant van 23 Febr. 1753). Q. N.

„Stadskind" verklaard. — „Jurriaan van Lanckom, Deurwaarder van den . . . Geregte der stad Utrecht, adverteerd aan allen en iegelijk, dat Hij uit kragte van speciale Authorisatie van welgem. Geregte op den 15 Jan. 1757 bij Edicte heeft gepubliceerd: 't Geregte verklaard Mr. Justus van Cuylenborgh Prodigus, ofte Stadskind, interdiceerende denzelve eenige zijner Goederen te veraliëneren . . . . mitsgaders allen en een iegelijk om denzelven iets te crediteeren, ofte met hem . . . te contracteeren, alles op poene van Nullité". (Leidsche Ct. van 17 Jan. 1757). Q. N.

Valsche gebitten. — Op de vraag sinds wanneer deze door tandmeesters zijn vervaardigd en bij het publiek ingang vonden, geeft wellicht de onderstaande advertentie antwoord: „Haarlem. Aanstaande Donderdag zal de Kies- en Tandmeester Samuel Lehmans alhier te spreeken of te ontbieden zyn, in 't Logement de Leeuwrik, in de Kruisstraat; die hunne tanden willen laaten schoonmaaken, pijnelijke kiezen uitneemen, *valsche tanden inzetten*, of die der kinderen laaten rangeeren, gelieven zich in tijds te melden, blijft niet langer dan 2 uur". (Opr. Haarl. Ct. van 21 Nov. 1797.) Soortgelijke advertentiën plaatste deze Lehmans, die de tandmeesterszaak zijns vaders Lehman Joseph had voortgezet sinds 1 Juli 1774. Ook in 1794 plaatste hij een soortgelijke, doch grootere advertentie in de Utr. Ct. van 26 Febr., waarin hij aankondigt valsche tanden te kunnen inzetten, die van de eigen tanden niet te onderscheiden zijn. Hij had destijds een grooten concurrent in zekeren Simon Nathans, die evenals hij het land afreisde.

Mededeg. door de Red.

Geestelijke zusters als heelmeesteressen? — „De Geestelijke Dochters uit het Klooster te Craanenburg zullen den 24 dezer

maand wederom in deeze Stad komen, om onder toelating van het *Collegium Chirurgicum* de remedie tegens de Kanker te appliceeren. Zij zullen gelogeerd en te spreeken zijn op de Voorstraat bij den Mr. Schoenmaker H. van Dunningen en zullen 12 dagen vertoeven." (Utr. Court. van 14 April 1794.) Ongeloofelijk maar toch waar? RED.

Prijzen van Japansch porcelein en Delftsch aardewerk in 1756. — „Word bekend gemaakt, dat . . . D. Verwey en C. van Os, koopluyden in Porceleynen en allerley fyn Delfs Aardewerk, te bekomen zijn: Heele mooye Porceleyne Borden met witte en bruine Randen voor 8 st., dito beter soort voor 9 st. en extra mooye voor 10 st. Dito curieuse geëmailleerde voor 13 st. het stuk; noch verscheyde soorten van Soup-Borden met witte en bruyne Randen, alles tot een civiele Prijs. Alsook noch extra Porceleyne Spoelkommen, Marseillewerk met goud geschilderd, à 16 st. N.B. Dewijl door quaadaartige smoussen word uytgestrooid, alsof het geen Porceleyne Borden zijn, zo presenteeren de Verkoopers 100 Guldens voor den Armen, als dezelve niet oprecht Oost-Indisch Porceleyn zijn". (Opr. Haarl. Ct. van 1 Juli 1756). — Wat is „Marseillewerk"? RED.

Driejarige Onderwijscursus in de XVIIIe eeuw. „Op de buitenplaats Sluisoord bij Maarsen, wordt onderwijs gegeven in het leezen, schrijven, cijferen, teekenen, den Hervormden Godsdienst, de Geographie, Algemeene en Vaderlandsche Historie, Latijnsche, Italiaansche, Grieksche, Hoogduitsche en Fransche taalen; ook na de gewoone uuren van oeffening, bijzonder onderwijs in 't Recht der Natuur, 't Staatsrecht, enz. De Prijs voor kost en onderwijs der Taalen is, 't eerste jaar *f* 400.—, 't 2de *f* 500.—, 't 3de *f* 600.—. 's Jaars éénmaal vacantie van 1 Aug. tot half Sept. volgens conditien. Zich te adresseeren op Sluisoord bij den Directeur Mr. J. G. Ernst van Schaumburg". (Holl. Historische Ct. van 22 Juli 1786.) F. E.

BRIELSCHE ORDONNANTIES VAN 1606 en 1623

BETREFFENDE DE SCHUTTERIJ.

---

13 Mei 1606. Nopende de wapenschouwinge. [1])

Dewyle den tweeden dach van Pincxteren es naeckende ende anstaende, op welcken dach ordinaris men doet reveue van wapenen, tot welcken eynde de schutterie compareren ende marcheren in haer volle geweer, ende dat men op andere jaren gesien ende gemerct heeft groote disordre, doordien veele van deselve schutteren, tot den dranck zeer genegen sijnde ende die liever hebbende als de ordere ende eere van de stadt, hen seer met droncken drincken [2]) hebben ontgaen [3]), causerende nyet alleen een disordre in de voorseyde wapenschouwinge, maer oock veroorsaeckende andere inconveniënten, die daeruuyt souden mogen rysen: soo es by mijn heeren [4]) burgemeesteren ende regierders der stede van den Briele gekuert, geordonneert ende gestatueert [5]), dat nyemant van de burgerye, tsy mannen ofte vrouwen, geduyrende den voorseyden tocht ende wapenschou-

---

[1]) De hier volgende ordonnantie werd in 1613 en latere jaren vernieuwd.

[2]) Later bijgevoegd: „ende schencken".

[3]) In 1623 werd hier bijgevoegd: „alsoock met t' schieten naer de goede luyden glasen, deuren ende vensteren."

[4]) In 1623 werd hier ingevoegd: „bailliu."

[5]) In plaats van wat volgt werd in 1623 geschreven: „dat niemant, wye hy sy, gedurende den voorseyden tocht ende wapenschouwinge hem en vervordere aen imant van de burgerie te schencken wijn, byer ofte anderen stercken dranck; dat oock geene herbergiers ofte andere byer op de strate sullen mogen setten met cannen ofte anders, noch dat t' selve by imant van de schutterye sal mogen worden aengevaert om te drincken; dat mede niemant van de schutters en sullen mogen schieten naer de goede luyden glasen, deuren ofte vensteren; gelijck oock niemandt naer den tocht met sijt- ofte halsgeweer sal mogen compareren in de doelen, op peyne etc. Later werd *burgerie* doorgeschrapt en vervangen door: „voorseyde schuttery, t' sy binnenshuys ofte op de straet." Wat *„op peyne"* volgt werd na 1623 veranderd in: „Wye bevonden werd contrarye desen gedaen te hebben, daerover verbeuren sal een boete van thyen gulden ten behouff van den armen deser stede ende voorts gestraft. Vorders also men mede bevint, dat eenige petulante ende moetwillige personen hen op den voorseyden Pincxtertocht vervorderen te schyeten naer ende in de vendels, daeruut geschapen staen eenige inconveniënten te geschyeden, omme waerinne te remediëren ende versyen: soo wert by desen geordonneert ende gestatueert, dat niemant hem en sal vervorderen te schyeten in offe naer de vendels, op peyne als wederhorighe gestraft te werden ende voorts te vervallen in gelijcke boete van thyen gulden."

winge en sullen mogen schencken wijn ofte swaer byer, op peynne van gestraft te werden als moetwillige perturbatuers van de goede ordre ende overtreders van de ordonnantie der magistraten ende daerover tot arbitragie gecorrigeert te werden.

6 Dec. 1623. Nopende de burgerwacht.

Alsoo burgemeesteren ende vroetschappen der stede van den Brielle bevinden, dat de wacht zoo behoorlijcke niet en wert onderhouden als wel schutterlijck ende billick is, hebben om 't selve te beteren geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueeren by desen de volgende articulen, willende ende begeerende, dat zoewel hooftmans, capiteynen, lieutenanten, vendrichs, sergeanten, adelborsten, quartiermeesters, haere lieutenanten, gemeene schutters, stadtsboden, knechten van de vendels, poortiers, elcx int zyne, henluyden daernaer zullen reguleren, opte boeten, straffen ende peenen, daerinne begrepen, alle welcke boeten ende peenen sonder aensien van persoonen by den E. heer majoor sullen werden geïnnet ende geëxecuteert paratelijck by pandinge, sonder eenich vertreck, simulatie ofte conniventie.

1. In den eersten sullen de stadtsboden gehouden zijn des avonts een vol halff uyre te luyen, ten eynde dat een iegelijck hem in tijts totte wacht bereyde, ende smorgens een quartier uyrs naer t' afschieten van de wacht, op een boete van twaelff stuyvers ten proffyte vant quartier, dat de wacht heeft.

2. Item zullen de stadtsboden by gebeurten, soo langhe de rolle van de hooftluyden geduyrt, gehouden zijn d'selve hooftluyden sdaechs te vooren aen te spreecken ende des avonts compareren opt oplesen ende den majoor aenseggen wiens wacht het dien nacht is, ende aldaer blyven totdat den hooftman geryeft sal zijn, op een boete van zes stuyvers ten proffyte als vooren.

3. Van gelijcken de schuttersknecht vant vendel, dat de wacht heeft, ten eynde sekerlijck geweten werde, off de schutters behoorlijck zijn aengesproken; oock mede de poortwachters, dat zy vóórt oplesen inbrengen allen de namen ende toenamen van de vremde passanten, die des snachts binnen de stadt logeren ende waer die ter herberge zijn, op een boete van zes stuyvers.

4. Dat oock alle herbergiers ende drooge gasteriehouders [1])

---

[1]) Later is hier bijgevoegd: „ofte die slapers logeren."

gehouden zullen zijn vóórt uytsetten van de eerste schiltwacht aen te brengen met naem ende toenaem alle de gasten ende persoonen, die binnen haeren huyse sullen logeren, oock van waer d'selve haere nachtgasten zijn, uytgesondert [1]) de heeren commissarissen van de Ed: Ho: Mo: heeren Staten, de Ed. Gecommitteerde Raden ende die in commissie vant lant reysen, met haere knechten ende gevolch, telcken op een boete van ider persoon XXX stuyvers.

5. Dat van gelijcken de borgers alle vremde persoonen, die tot haeren huyse logeren, geen bloetverwanten sijnde, den eersten avont sullen aenbrengen, op een boete van XV stuyvers.

6. Item dat niemant in de vroetschap ofte dienende magestraet ofte die als hooftluyden waecken, noch gheen capiteynen, lieutenanten ofte vendrichs, van de wacht sullen vrij sijn, dan alleen de twee dienende burgemeesters ende die boven de tsestich jaren out zijn.

7. Item dat alle persoonen, des avonts de wacht hebbende, niemant uytgesondert, met haer behoorlijcke geweer, daer zy op gestelt zijn, een quartier uyrs naer tafflaeten van de wachtclocke, sullen moeten geweesen opt stadthuys opt oplesen, versyen met cruyt, loot ende lonten met ses kogels, ses maten buscruyt ende een vadem lonten, op een boete, den hooftman, adelborst, sergeant, quartiermeester, luytenant, ses [1]) stuyvers, ende een gemeen schutter vyer [3]) stuyvers.

8. Ende en sal niemant sijn musquet ofte roer naer tluyen van de clocke ofte smorgens vóórt luyen moghen affschieten, op een boete van XXX stuyvers ende correctie.

9. Item dat niemant naert oplesen van de wacht niet en sal mogen wechgaen dan met consent op sijn beurte, ende wedercommen binnen een uyre ende dan den geheelen nacht op de wacht blyven, behalven den hooftman, die weder opte wacht sal comen vóór de clocke thyen uyren, ende alsdan mede opte wacht blyven den geheele nacht ende versorgen, dat de binnenals buytenronden wel ende behoorlijck werden gedaen. Ende sal oock den sergeant, adelborst, quartiermeester ofte zynen lieutenant van de wacht niet mogen gaen dan met consent van

---

[1]) Er staat „uytgesondeert."
[2]) Later veranderd in: *acht.*
[3]) Later veranderd in: *ses.*

den hooftman: welverstaende dat zy malcanderen sullen mogen vervangen, behoudelijck dat altijt den officier opte wacht blijft ende corts wedercomen vóórt uytsetten als vooren, telcken op een boete van ses stuyvers.

10. Item ofter van den geheelen nacht gheen hooftman, sergeant, adelborst, quartiermeester ofte lieutenant opte wacht en quaeme, zal verbeuren ten behouve vant quartier, dat de wacht heeft, achthien [1]) stuyvers, ende een gemeen schutter twaelff stuyvers, alle welcke boeten zullen comen ten profyte vant quartier, dat de wacht heeft [2]).

11. Item sal den quartiermeester ofte lieutenant van de wacht gehouden sijn alle zijn volck op te lesen, elck met alsulcken geweer, daer zy op gestelt zijn, opte boete van acht stuyvers; t' savonts vóórt uytsetten van de eerste schiltwacht ende smorgens vóórt affgaen sijn volck oplesen. Ende zoo iemant absent waere, sal verbeuren vyer stuyvers. Ende sal een iegelijck gehouden wesen sijn musquet ofte roer des smorgens, als den trommel slaet, aff te schieten, opte boete van vier stuyvers.

12. Item sal den quartiermeester ofte lieutenant niemant mogen opteeckenen off verloff gheven om van de wacht te blyven, opte boete van XII stuyvers; maer sal een ander in sijn plaetse huyeren, soo iemant te becomen is; ende sullen alle nachte ten minsten twintich uytstaenders ofte rondegangers opte wacht moeten wesen, op een boete, by den quartiermeester ofte lieutenant te verbeuren ten proffyte van de crijchsraet, van drie Carolusguldens.

13. Item zal den quartiermeester ofte lieutenant gehouden wesen den geheelen nacht op te blyven, ende beneffens hem twee van de schutters snachts wacker houden, diet haer beurte wesen sal naest uyt te gaen, op een boete van vyer stuyvers.

14. Item soo iemandt geroepen wert om ter schiltwacht ofte ter ronde te gaan ende terstont sulcx niet en dede, dat [waere] op een boete van vier stuyvers.

15. Item sal een iegelijck schutter wel toesyen, dat hy opte schiltwacht niet en slaept nochte sijn ronde versuympt, maer

---

[1]) Later veranderd in: „XXIIII."

[2]) Later is hier bijgevoegd: „sonder nochtans dat deselve boeten op de wacht sullen mogen werden verdroncken."

volcomentlijck ommegaet, op een boete van dertich stuyvers ende correctie. Ende en sal niemant van sijn schiltwacht binnen mogen comen, noch daer affgaen om eeniger oorsaecke, maer daer blyven, totdat hy verlost wert, op gelijcke boete als vooren.

16. Item en sal niemandt in tyde van alarm van sijn wacht mogen gaen buyten consent van den hooftman, adelborst, quartiermeester ofte zynen lieutenant, opte boete ende correctie als vooren.

17. Ende offt gebeurde datter branto prese, twelck Godt verhoeden wil, soo en sal niemant van de wacht naer den brant moghen loopen off gaen. Ende alle schutteren ende officieren, die de wacht niet en hebben, zullen gehouden wesen, als den trommel slaet, met haer volle geweer, wel voorsyen van cruyt, loot ende lonten, te comen voor haer vendrichs logement. Zoe wie contrarie doet, zal verbeuren gelijcke boete ende correctie als vooren.

18. Item en sullen gheen vreemde, geen schutters sijnde, des avonts op stadthuys ofte wacht mogen comen, noch oock eenige jonghers, opte verbeurte van haer hoet, muts ofte opperste cleet.

19. Item sal men opte wacht gheen byer [1]) by kitten, tonnekens ofte halff-vaten mogen brengen om te drincken, opde verbeurte van dertich stuyvers, by den quartyermeester ofte zynen lieutenant ten proffite van de crijsraet te betalen.

20. Item en sal niemant droncken ter wacht comen, noch en sal men niet moegen vloucken off sweeren by den naeme Godts, ofte lasterlijck spreecken, twist ofte gekijff, noch met cruyt eenige mynen ofte loopende vyerkens maecken, veel minder die aensteecken, noch deen den anderen om t' hooft slaen ofte onbeschaemdelijcken winden laten; maer een iegelijck sal hem schutterlijck [2]) dragen, syne officiers respecteren ende gehoorsaem wesen, als eerlijcke schutters betaempt. Wie ter contrarie doet ofte schuldich bevonden wert in dese ofte diergelicke dingen, tselve sal staen tot correctie van t' quartier, aleer se van de wacht gaen, ende by negligentie [3]) tot correctie van de chrijsraet.

---

[1]) Later is bijgevoegd: „ofte brandewijn by kannen."
[2]) Er staat: „schuttelijck."
[3]) Er staat: „neglientie."

21. Item off alsulcke ofte diergelijcke dingen ofte eenige ongeregeltheden mochten gebeuren, soo sal den quartiermeester ofte synen lieutenant alles opteeckenen ende tselve den majoor, den capiteyn ofte in sijn absentie den lieutenant des smorghens vóór de middach aengeven, ten eynde zulcx by de crijschraet gestraft werde.

22. Item sal den heer majoor alle de boeten aen de quartiermeesteren ofte haere lieutenanten betaelen ende zijn gelt des anderen daechs door een stadtsbode weder doen eysschen. Ende soo hy binnen XXIIII uyren niet betaelt en wert, sal den burgemeester-thesaurier hem sijn uytgeleyde gelt wederom geven ende tselve weder inwinnen tweeschat [1]) mette costen.

23. Alle boeten, breucken, condempnatiënen de appoinctementen van de cryschraet sullen by denghenen, die se verbeurt heeft ofte gecondempneert is, betaelt werden ofte ten minsten genamptiseert, voor ende aleer hy voor de heeren magestraten gehoort sal werden, op pene van datelijcke executie.

24. Indyen iemandt bevonden wert dese onse ordonnantie ende beveelen te vilipenderen, t'sy met door te snyden, besmeeren, becladden ofte in eeniger manieren te raseren, zullen wy houden voor infaem ende eerloos, ende bovendyen straffen aen den lyve, andere ten exemple. Eenen iegelijcken houde hem hyervan gewaerschout.

25. Ende off in dese onse ordonnantie eenige poincten ofte articulen versuympt waeren te stellen, ofte dat in deselve eenige duysterheyt soude mogen bevonden werden, soo reserveren wy dinterpretatiën tonswaert, omme deselve te veranderen ende corrigeren naer onse goede geliefte, willende ende begeerende dat eenen iegelijcken, wye het zy, hem hiernaer zal reguleren.

Aldus gedaen ende gearresteert in de vroetschappe der stede van den Brielle opt stadthuys den VIen December anno XVIc dryentwintich.

Medegedeeld door H. DE JAGER.

---

[1]) Er staat: „tweeschut."

Vraag. — In verband met de recente verschijning der dissertatie van Mr. David van Embden: Darwinisme en democratie. Maatschappelijke vooruitgang en *de hulp aan het zwakke* ('s Gravenh. M. Nijhoff 1901) herinner ik mij eenige jaren geleden te hebben gelezen een 18deeëuwsche verhandeling, waarin op overtuigende gronden werd aangetoond dat *de menschelijke samenleving er niet het minste belang bij heeft, dat ongeneeslijke* physiek-, psychisch- of sociaal-*zieken in het leven worden gehouden.* Wie kan mij den titel, die mij ontschoten is, weder terechtbrengen?

F. EVERTS.

Redoute. — „Den Burger Velthoven adverteert, dat ten zijnen huize *in den Bak*, op heden Maandagavond ten 9 uuren een REDOUTE zal gehouden worden, met Muziek en Illuminatie, de entree voor ieder Burger een Sesthalv, kunnende een Burgeres mede brengen." (Stichtsche Ct. van 13 Juni 1795). Vraag: Wat beteekent hier redoute, en hoe komt dit woord aan die afwijkende beteekenis? F. E.

Rijwiel-prototype? — „Geduurende de kermis zal op de Botermarkt te Amsterdam in een tent te zien zijn, een Mechanicq rijtuig, waarvan de weerga nooit te zien is geweest; hetzelve wordt gereeden zonder Paarden, hard en langzaam na verkiezing van den Rijder, ook zal men aldaar vertoonen een armstoel zeer kunstig gemaakt, voor lieden die niet gaan kunnen, welke met dezelve zonder adsistendie van de eene kamer in de andere kunnen rijden. De Prijs is voor ieder Persoon 6 stuyvers."

(Stichtsche Ct. van 25 Sept. 1795). F. E.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Boschuysen. — In van Leeuwens „Batavia Illustrata" staat op bladz. 881: Het wapen van Boschysen is een schilt *vol Lampen*, onder en boven d'een tegen d'ander van Lasuyr en van Silver.

Wat is in de heraldiek een lamp? Wat is vol? Vol moest een aantal zijn? L. — N.

Lampe. Meuble en forme de vase allongé, avec un bec et une anse. C'est la forme la plus usiteé, mais il y en a qui différent de celle-ci." (Rietstap, Armorial général, I, p. XXV. Zie ook plaat VI, 2e rij no. 8, waarop de lamp is afgebeeld; ibid. no 11 en 12 zijn lampen in den vorm van brandende toortsen.) Vol zal zijn = bezaaid (semé).
RED.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN

AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIEN TE CEYLON

DOOR MR. F. H. DE VOS. [1])

VAN DER BRUGGE.

Dirk Willem van der Brugge, Vaandrig d. O.-I. C., tr. Arnouda Deliana Cornelia Loten, d. v. Johan Gideon Loten (Jan Carelszoon), Gouverneur v. Ceylon, geb. te Utrecht 16 Mei 1710, naar O.-I. met 't schip Beekvliet, † te Utrecht 25 Dec. 1789, en van Anna Henriette Beaumont, geb. te Kaap G/H. 13 Nov. 1716, † te Colombo 10 Aug. 1755. Bij wie:

I. Jan Carl Gideon, ged. te Colombo 15 Apr. 1753.

II. Albert Anthony Cornelis, ged. te Colombo 31 Mrt. 1754, † aldaar 30 Juli 1755.

III. Anna Henriette, ged. te Colombo 20 Apr. 1755.

SOHSTEN.

Gustavus Fredericus Sohsten van Greifswald, „geauthorizeerde"

[1]) Vorvolg van Nav. LII, blz 107.

te Matara", O.-I. C., † vóór 11 Dec. 1763, tr. te Colombo 11 Mei 1749, Anna Maria Doebratz, ged. te Colombo 27 Febr. 1735, d. v. Jacobus Doebratsz en van Sassira Gomez. Bij wie:

I. Henricus Wolfraad, Secretaris v. d. Landraad te Matara, geb. 1754, † te Tutucorin 21 Jan. 1824, tr. te Colombo 11 Febr. 1781 Dorothea Henrietta Diedericksz van Trincomalie. Bij wie:
   1. Jacoba Eliza ged. te Colombo 25 Dec. 1784.
   2. Gustavus Adrianus Diederich ged. te Colombo 15 Apr. 1787, tr. Georgiana van de Kasteele.
   3. Rudolphina Dorothea, ged. te Colombo 12 Juli 1789.
   4. Henry Francis, Opperhoofd van Coromandel, tr. Anna Pochont, geb. 1792, † 1 Mrt. 1866. Bij wie:
      Jacoba Maria Elvira, geb. 28 Apr. 1823, † 1 Jan. 1825.

Voor 't wapen Sohsten zie: Monumental remains of the Dutch East India Co in the Presidency of Madras, plaat 62 (Nav. XLIX, bl. 63 n.)

VAN SPRANG.

Arnoldus van Sprang van Vlissingen, Kapitein d. O.-I. C., tr. te Colombo 24 Dec. 1747 Cornelia Schokman, ged. te Colombo 30 Jan. 1732, d. v. Arent Jansz Schokman en van Cornelia Verschuur. Bij wie:

Julius Cornelis, ged. te Colombo 7 Juni 1750, Administrateur te Jaffna, tr. Anna Henrietta Cramer, ged. te Colombo 12 Juni 1757, d. v. Robertus Cramer v. Amsterdam, Dissave van Colombo, en van Magdalena Elizabeth van Hek van Jaffna. Bij wie:

Arnoldus Jacobus, ged. te Colombo 31 Mrt. 1776.

FOENANDER.

Samuel Pieter Foenander van Kalmar, Kapitein der Genie d. O.-I. C., tr. te Colombo, 10 Febr. 1793, Johanna Dorothea Juliana Wilhelmina Schorer van Trincomalie, geb. 10 Febr. 1775, † 8 Nov. 1853, d. v. Jan Willem Schorer v. Middelburg, Opperhoofd te Trincomalie, en van Juliana Cornelia Lebeck. Bij wie:

I. Johan (Samuel?) Pieter ged. te Colombo 24 Mrt. 1799, tr. te Colombo 12 Dec. 1820 Marie Elizabeth van der Straeten, geb. 3 Oct. 1806, † 3 Dec. 1821. Bij wie:

1. Julia Eliza, geb. 3 Dec. 1821, tr. Petrus François Flanderka.
2. Henry A...., geb. 10 Mei 1822, tr. 18 Oct. 1852 Maria Elizabeth Sansoni. Bij wie:
   a. Julian.
   b. Wilfred.
   c. Marcus.
   d. Hugh.
   e. Cyril.
   f. Clarence.
   g. Lucilla tr. Francis Flanderka.
   h. Kate.
   i. Florence.
   j. Maria.
3. Frank J..., Templer, tr. 27 Febr. 1851 Eliza Gerrardina Ludekens, geb. 25 Mrt. 1832.
4. John Armour tr. 25 Mei 1857 Harriet Leonora Ludekens, geb. 23 Dec. 1834.
5. Annetta Charlotta Angelina, geb. 5 Aug. 1824, tr. 15 Dec. 1842 Dr. John Garvin, geb. 31 Maart 1820.
6. Seraphina Sophia, geb. 27 Dec. 1827, tr. Johan Willem van Dort.

SANSONI.

Joseph Sansoni, † 3 Nov. 1807, tr. te Colombo 27 Juli 1800 Johanna Dorothea Juliana Wilhelmina Schorer, wed. v. Samuel Pieter Foenander. Bij wie:

I. Serafina, † jong.
II. Engelina Sophia Wilhelmina, geb. 4 Sept. 1805, ged. te Galle 6 Oct. 1805.
III. Louis, † te Galle 10 Febr. 1831.
IV. Joseph, geb. 14 Feb. 1808, † 1 Mrt. 1831.
V. Janus Roland, geb. 1805 † 8 Nov. 1837.

FLANDERKA.

Petrus Flanderka v. Laukow, Vaandrig, daarna Kapitein d. O.-I. C., tr. (1) 7 Juli 1793 Elizabeth van der Straaten van Colombo, geb. 15 Febr. 1776, † 24 Mrt. 1795. Hij tr. (2) S. W. C. Staal, geb. 1779, † te Calpentijn 1 Juli 1838. Bij wie:

Petrus Francois, † te Jaffna 20 Apr. 1855, tr. te Colombo 5 Apr. 1841 Juli Eliza Foenander, geb. 3 Dec. 1821, d. v.

Samuel Pieter Foenander en Maria Elizabeth van der Straaten. Bij wie:

1. Louis, Civil service, tr. . . . Shepherd.
2. Francis tr. Lucilla Foenander.
3. Charles.
4. Sophia tr. . . . Cramer.
5. Mathilde Sophia, † te Colombo 1 Apr. 1843.
6. Julia Eliza.
7. Marianne tr. 4 Mei 1872 Louis Percival Garvin.
8. Agnes Alice, † te Colombo 5 Jan. 1857.
9. Anna.

GIFFENING.

Frederik Bernard Giffening v. Demmin, Boekhouder d. O.-I. C., tr. te Colombo 30 Mrt. 1760 Gertruida Henrietta Lobeek, ged. te Colombo 13 Jan. 1743, d. v. Carel Lobeek van Fustenauw (Westphalen) Oppermeester te Tutucorin, en v. Regina Maria Holst v. Colombo. Bij wie:

I. Bernard Abraham, Predikant, tr. te Colombo 5 Sept. 1784 Maria Sophia Francius, ged. te Colombo 29 Dec. 1754 d. v. Johan Rudolph Francius v. Koerland en v. Sophia Jacoba Giethoorn, en wed. v. Hendrik Willem Hickler Luit. der Jagers. Bij wie:
   1. Abraham, ged. te Colombo 4 Dec. 1785.
   2. Johan Frederik, ged. te Colombo 4 Febr. 1787, Lid v. d. Wetg. Raad, † zonder huw.
   3. Sara Johanna Sophia tr. Frans Philip Fretz.

II. Joan Gerrard, ged. te Colombo 28 Oct. 1764.

III. Jacomina Gerrardina, ged. te Colombo 29 Aug. 1766.

IV. Francina Lydia, ged. te Colombo 12 Jan. 1772.

V. Cornelia Jacoba, ged. te Colombo 12 Oct. 1774.

FELSINGER.

Nicolaas Felsinger van Oberhorstel, Vaandrig d. O.-I. C., tr. te Colombo 22 Juni 1766 Petronella Johanna de Bevere van Colombo. Bij wie:

I. David Hilianus Albertus, ged. te Colombo 28 Aug. 1768.

II. Gabriel Nicolaas, „aankweekeling bij de pen" O.-I. C., tr. te Colombo 17 Oct. 1790 Catharina Voogt van Colombo. Bij wie:
   a. Elianus Wilhelmus, ged. te Colombo 25 Oct. 1795.

III. Henricus Carolus Emanuel, ged. te Colombo 4 Mrt. 1770.
IV. Willem Hendrik, ged. te Colombo 17 Nov. 1771, tr. Cornelia Charlotte de Mel. Bij wie:
Sophia Charlotte, ged. te Colombo 31 Mrt. 1799.

VAN LIJNDEN.

Stephen Baron van Lijnden van Blitterswijck, Kapitein der artillerie O.-I. C., geb. 23 Febr. 1766, † 8 April 1830 (z. v. Johan Nicolaas van Lynden en v. Anna Schrijver), tr. te Colombo 6, Jan 1793 Henrietta Magdalena Leembruggen. Bij wie:
I. Anna Johanna Susanna, ged. te Colombo 6 Oct. 1793, tr. aldaar 24 Nov. 1811 Jean Guilliaum du Bois de Lassossay.
II. Jane tr. (1) John Walbeoff, Kapitein a/h. Kaneel Departement; (2) Kapitein Swing; (3) Kapitein Fagan.
III. Adriana Cornelia, ged. te Colombo 26 Jan. 1800.
IV. Otilia Wilhelmina Henrietta, ged. 2 Aug. 1801.

MULLER.

Pieter Muller v. Niedermendig, tr. te Colombo 26 Sept. 1761 Susanna (? Josina) Elizabeth Schoe v. Colombo, bij wie:
I. Pieter Johan, Boekhouder d. O.-I. C., ged. te Colombo 22 Mei 1763, tr. aldaar 13 Mei 1787 Susanna Margaretha van Aagt, bij wie:
1. Arnoldina (Josina ?) Johanna, geb. te Colombo 1 Jan. 1789, † aldaar 5 Nov. 1859, tr. aldaar 20 Oct. 1805 Cornelis Godfried van der Smagt. (XLIX, 565.)
2. Lambert Adriana, ged. te Colombo 18 Juli 1790.
II. Willem Jacob, ged. te Colombo 27 Juli 1766.
III. Cornelia Magdalena, ged. te Colombo 6 Maart 1768.

MAARTENSZ.

Antony Maartensz. Vrijburger te Jaffna, tr. Magdalena Elisabeth Verwijk, † 1744. Bij wie:
I. Louis, Negotie-overdrager te Jaffna 1769, geb. 1730, tr. (1) 11 Febr. 1753, Dorothea Magdalena Cramer (Jurgensdochter) en (2) 11 Dec. 1769 Anna Christina Verhagen d. v. Jacobus Verhagen en v. Dorothea Schrader. Bij wie:
Magdalena Elizabeth, tr. Abraham Lodewijk de Niesse.
II. Erasmus, geb. 1736 tr. Maria Elizabeth Fransz. Bij wie:
1. Antony, Administrateur te Trincomalie, geb. 1766, tr, 12 Oct. 1795 Geertruida Adriana Petronella Hartz.

d. v. Johan Hendrik Hartz, Chirurgijn d. O.-I. C. Bij wie:

a. Erasmus Hendrik, geb. 1796.

b. John George, geb. 1798, tr. . . . .
Bij wie:
aa. Henry Charles, tr. . . . . Hunter.
bb. John George, tr. . . . . Kock.

c. Louis Mattheus, geb. 1801, tr. . . . . Bij wie:
aa. Alexander Godlieb, Med. Dr., tr. (1) 30 Juli 1862 Jane Henrietta Wendt en (2) Juni 1881 Agnes Buttery. Uit het eerste huw.:
aa. Eliza Alexandra, geb. 15 Juli 1863, tr. (1) Francis Adolphus Speldewinde; (2) Edwin de Livera, Med. Dr.
bb. Alexander Godlieb, geb. 2 Juni 1864.
cc. Isabella Louisa, geb. 14 Aug. 1866, tr. Ernest Henley Joseph.
dd. Mary Frances Ninetta, geb. 22 Juni 1868, tr. Cecil Buttery.
ee. Clara Angelina, geb. 8 Juni 1873, tr. J. N. Caldera.
dd. Louis Mattheus, geb. 9 Juli 1876.
ee. Jane Anna, geb. 11 Juni 1877.

d. Gerardus Joachim, geb. 1803.

e. Johannes Alexander, geb. 1812.

2. Johannes Alexander, tr. (1) 16 Dec. 1798 Johanna Elizabeth van der Spar (Adriaansdochter). Bij wie:
a. Johan Adriaan, geb. 3 Mei 1804.
Johannes Alexander, tr. (2) 16 Sept. 1804 Susanna Elizabeth Hester Mooijaart, geb. 15 Oct. 1781, d. v. Wouter Christoffel Mooijaart en van Cornelia Anthonia Dormieux. Bij wie:
b. Wouter Jacob Nicolaas, geb. 1807, tr.... Margenout, Bij wie:
aa. Agnes, tr. Wallace Toussaint.
c. Johan Gerrard, geb. 1809.
d. Dorethea Constantia, geb. 1814.
e. Marie Cornelia Petronella, geb. 1818.
f. Ferdinand Adolf, geb. 1824, tr. . . . . Speldewinde.

BAUERT.

Jan Bauert van Treptow in Mecklenburg, Luit. en hoofd van het Fort Kaletura, Dissave van Matara, daarna Opperkoopman d. O.-I. C., tr. te Colombo 29 Sept. 1744, Catharina Berghuys van Galle, ged. aldaar 24 Mei 1722, d. v. Dirk Berghuys en v. Adriana Swinnas. Bij wie:

I. Wilhelmina Elisabeth, ged. te Colombo 3 Dec. 1747

II. Julius Valentijn, ged. te Colombo 16 Febr. 1749, Assistent d. O.-I. C., tr. te Colombo 27 Oct. 1771, Maria Magdalena Potken d. v. Gabriel Willem Potken en van Henrietta Huberta Racket van Jaffna.

III. eene dochter † jong te Matara 22 Sept. 1756.

VAN DEN BROECK.

Arnoud van den Broeck, van Welsbeck, tr. te Colombo 2 Mei 1717 Maria Fernando. Bij wie:

I. Francina, ged. te Colombo 15 Mei 1718.

II. Johannes, Kapitein-Luitenant, ged. te Colombo 2 Juni 1720, tr. (1) aldaar 30 Oct. 1757 Engelberta Plantina de Moor, ged. te Colombo 30 April 1741, d. v. Engelbert de Moor en van Plantina van de Rondewerken. Bij wie:

1. Arnoud Engelbert, ged. te Colombo 21 Jan. 1759, Johannes, tr. (2) te Galle 17 Juni 1770, Gertruida Cornelia van Zitter, ged. te Galle 28 April 1754, dr. Claas van Zitter en van Cornelia van Duuren. Bij wie:

2. Beata Cornelia, ged. 14 Febr. 1773, tr. te Galle 24 Aug. 1788, Pieter Gerrardus de Vos, boekhouder d. O.-I. C.

Johannes, tr. (3) te Galle 24 Febr. 1782, Maria Gilauw v. Galle wed. v. Casper Sieling, Kapitein der burgerij.

GOLDESTEIN.

Daniel Goldestein van Treptow, „Adjunct van den Fiskaal" d.O.-I. C. te Colombo, tr. (1) Louisa Stiermans, ged. te Colombo 28 Aug. 1712, d. v. Hendrik Stiermans en v. Louisa da Costa. Bij wie:

I. Ernestus Christiaan, ged. te Colombo 5 Mei 1743, Assistent d. O.-I. C., tr. te Galle 29 Mei 1763, Helena Maria Barendsz van Galle.

II. Catharina Louisa, ged. te Colombo 20 Juni 1745.

Daniel Goldestein, tr. (2) te Colombo 17 Juni 1746, Anna Maria van den Berg, ged. te Colombo 19 Nov. 1719, d. v. Antony van den Berg en van Geertruida van Oyen.

III. Elizabeth Gertruida, ged. te Colombo 23 Juli 1747.

IV. Johannes Daniel, ged. te Colombo 17 Nov. 1748, Assistent d. O.-I. C., tr. te Galle 30 Aug. 1772 Sara Susanna Hendeling van Galle.

Daniel Goldestein, tr. (3) 2 Nov. 1749. Dorothea Herris Bouty, ged. te Colombo 12 Maart 1730, d. v. Joan Herris Bouty en van Anna Francina Luyck. Bij wie:

V. Clara Catharina, ged. te Colombo 14 Febr. 1750.

VI. Maria Francina, ged. te Colombo 25 Febr. 1752 tr. aldaar 13 Juli 1766 Ary Pieter van der Smagt.

VII. Gustaaf Godfried Lodewijk, ged. te Colombo 22 April 1753.

VIII. Jan Christoffel, ged. te Colombo 5 Mei 1754, Assistent d. O.-I. C., tr. aldaar 15 Nov. 1789 Petronella Maria Carolina de Waas. Bij wie:

a. Johanna Christoffel, ged. te Colombo 21 Oct. 1798.

b. Jean Charles, ged. te Colombo 27 April 1800.

c. PetronellaMagdalena, ged. te Colombo 29 Juni 1755, tr. aldaar 1 Nov. 1772 Michael Roelof van Cuylenburg, Assistent d. O.-I. C.

(*Wordt vervolgd.*)

Adelscertificaat-Spierinck. — „Nous Gerard de Poelgheest Hoochmade, 'tOudekerck et Jan de Duvenuoirde et Wroude, Sr. de Warmondt Jacobswoude et Alckemade et Joost de Ghiessen Amptsman de la ville de Wommel, Wommelré et Tillreswerden & c. certiffions et attestons par cestes pour chose véritable tous ceux qu'il appartiendra, que Jacques Spierinck Vanwell, Escuier, Sr. De la Cauchie et Mouuance, fils de feu Arent Spierinck Vanwell demeurant présentement en la ville de Tournay, est gentilhomme issus d'ancienne noblesse militaire, sans Bastardise Bourgeoisie ou villainie aucune, portant pour armes de sable à une roue d'or et que la mère dudit Arent Spierinck Vanwell estait de la maison Poelgheest, scachant tout ceque dessus par

la cognoissance- qu'auons eu nous et nos prédecesseurs, de ladite maison de Spierinck, de leurs parens et alliez de leur généalogie et descente, outre les bons témoignages que nous en ont rendus gens bien entendus et versez en matière de noblesse, par diuers et anciens tiltres ce que pour plus emplement vérifier et confirmer auons ces présentes firmez de nos scings manuels accoutumez, et fait appendre nos seels en cire rouge armoiez de nos armes. Fait en la Haye en Hollande.

(Signé) Poelgheest.
J. v. Duuenvoirde et Wroude.
Joost van Ghiessen.

Il est ainsij à ladite attestation originel en parchemin sain et entier signé et sellé comme est dit cij dessus témoin le notaire royal de la Résidence de Cambray soubsigné le dix de juin mil cyncent douze. (s.) A. Goubet.
1712 notaire.

U. Medegedeeld door den eigenaar L. J. KUIJCK.

Taffaré. — Wie eenige inlichting kan geven omtrent Anna Taffaré, woonachtig te Utrecht omstr. 1843 en hare familie, alsook betreffende Dr. Daniel Nunes de Tavarez, poorter te Zwolle, † omstr. 1789, haar vermoedelijken vader, zal den onderget. met mededeeling zeer verplichten. RED.

Leicester. — Wie was „de zwager van de vrouw van Leicester?" In 1586 kwam hij met zijne dienaars en begeleid door 6 soldaten van Medenblik naar Alkmaar, waarvoor die stad in Augustus de volgende betalingen deed:

Aan Pieter Pieterse, waard in het Moriaanshoofd, voor verteerde kosten	f	107 : 15 : —
Aan Huybert Pietersz., waard te Egmond aan Zee, als boven.	„	34 : 17 : 8
Aan Symon Pietersz., waard, voor verteering der soldaten	„	8 : 1 : —
Aan Cornelia Jansdr., waardin in het Gulden Hooft, als boven	„	7 : 5 : —
Samen . .	f	157 : 18 : 8

C. W. B.

Rootbeen (LI, 576). — Dat het in *Nav.* XLI, 362, vermelde cachet tusschen 1727 en 1747 vervaardigd werd, blijkt hieruit, dat het aan den eenen kant het wapen Van Meurs, en aan den anderen dat van Rootbeen bevat. Hendrik van Meurs nu trouwde in 1727 met Beatrix Rootbeen, die in 1747 stierf. Het cachet is van zilver, en eigenlijk een koker, waarin een zilveren tandenstoker, oorlepel en dergelijke zaken. Eigenaar ervan is mr. dr. J. H. van Meurs, vice-president van de Rotterdamsche rechtbank. Uit een duidelijker afdruk dan ik vroeger onder oogen had, zie ik, dat het been boven de knie is afgesneden. Altijd is sprake geweest van het benedenstuk van een been, niet van een bovenstuk.

Dat het veld zilver is, wordt bevestigd door een alliantiewapen dat onlangs in mijn bezit kwam. Op het mannelijk wapen van Rootbeen zijn geen kleuren aangegeven. Het vrouwelijk is in goud 3 langwerpige vierkanten van 5 en 3 aangesloten paarlen (?); de middelste van iedere rij iets grooter dan de andere, met 3 aangesloten paarlen van den rechterboven naar den linker benedenhoek, de middelste ook iets grooter. Daar men dus de kleuren zooveel mogelijk heeft willen aangeven, moet het blanke veld van Rootbeen zilver voorstellen.

PETER VAN MEURS.

Van Veltdriel. — Men vraagt mij naar een betrouwbaar portret van Johan van Veltdriel, Burgemeester van Dokkum omstr. 1630. Kan een der Friesche navorschers daaromtrent wellicht inlichting geven? Daarmede zal hij zeer verplichten

Utr. RED.

Van Sonneveld. — Bij P. van Goethem, boekdrukker te Middelburg, verscheen in 1658 „Vlaemsche bazuyne ofte trompet tot inwijinge van de nieuwe kercke op het Zas van Gent", zijnde de inwijdingsrede van den tweeden predikant Ds. Daniel van Sonneveld over 1e brief van Petrus 2 vers 5, op Zondag 20 Jan. van dat jaar. Bezit iemand of eenig genootschap dit boekske, waarmede ik gaarne eens zou kennismaken, en wie wil het mij voor eenige dagen afstaan?

Ds. D. van Sonneveld was eenige zoon (of kind?) van Josua v. S., konsul te Venetië, en was denkelijk geboren te Middelburg ongeveer 1611.

's Gravenhage. FRED. CALAND.

TAAL EN LETTERKUNDE.

BILDERDIJKIANA [1])

DOOR

H. DE JAGER.

LXXII.

Arntzenius' „Dichterlijk Tafereel der stad Leijden," door Bilderdijk geparodiëerd.

Den 29sten November 1859 trad mijn Vader in eene vergadering van de Rotterdamsche afdeeling der Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen als spreker op [2]), en droeg 35 coupletten voor uit Bilderdijks Parodie, getiteld: *„Het Dichterlijk Tafereel der stad Leyden, in den avond en nacht van den 12en van Louwmaand 1807, door Mr. R. H. Arntzenius, aan een oud Liefhebber der Dichtkunst voorgelezen."* Die coupletten leidde hij in met de volgende voorafspraak: [3])

„Het is met de letterkunde van een volk, zooals met den grond, dien het bewoont: alle planten tieren er niet even welig. Wij kunnen, ook op het gebied der letteren, in het algemeen de vergelijking met andere natiën uitstaan; maar er zijn ook bij ons vakken, die schaars zijn bearbeid. Bepaaldelijk is dit het geval met die soorten van poëzij, welke tot het satirieke behooren; onder anderen met de parodie. Wij verdrinken bijna in den vloed van ernstige, zedelijke, stichtelijke, met één woord, zooals één onzer Tijdschriften onlangs een bundel karakteriseerde, van *deftige* poëzij; maar welgekruide scherts, maar geestige luim: hoeveel bundels moet Ge wel doorbladeren, om er iets van aan te treffen? En dan de fijne hekeling, die er gelegen is in de meer of minder getrouwe navolging van een dichtstuk, welks ernst in scherts wordt verkeerd, met levendigen,

---

[1]) Vervolg van Nav. LI, blz. 486.

[2]) Wat mijn Vader toen voordroeg, las hij daarna nog eens voor, en wel op den 25sten Jan. 1860, in eene vergadering van de Rotterdamsche afdeeling der Maatschappij tot Nut van het Algemeen.

[3]) Deze voorafspraak is hier medegedeeld naar 't M. S. mijns Vaders en dus naar de toen door hem gevolgde spelling.

gepasten luim, zonder bitterheid van toon, zonder platheid of onvoegzaamheid van uitdrukking, met één woord, de parodie, zoo geschikt om den geest van verstandigen en beschaafden te boeijen en het oorbare met het genoegelijke te mengelen: hoe zeldzaam zijn de proeven, waarop wij te onzent kunnen wijzen! Dit verschijnsel is niet vreemd te achten. Wie het Derde Stuk van Ockerses voortreffelijke Vaderlandsche Karakterkunde heeft gelezen, zal het gereedelijk kunnen verklaren uit den aard onzes Volks, dat te allen tijde meer werk heeft gemaakt van het verstand, dan van het vernuft; meer van wat leerde en stichtte, dan van wat ontspande of vermaakte. Doch er komt meer bij: onze schrijvers toonen niet alleen weinig lust of aanleg, om de roede der satire te zwaaijen: onze natie toonde zich ook weinig geschikt of gezind om haar te verdragen: zij is daartoe te ketelig, te ligt geraakt. Er behoort bij ons moed toe, om met eene kritiek in het openbaar op te treden, indien ze niet bloot loftuitend is, en menigeen, die haar ondernam, had wrange gevolgen te verduren. Bepaal U bij de zaak zooveel Gij wilt, wees onpartijdig en bescheiden zooveel Gij kunt: alligt verdenkt men U hier van boozen toeleg, dààr van persoonlijke veete, elders van bijoogmerken."

„Zou een dichter onder ons het wagen, zonder het schild der anonymiteit, een parodie uit te geven op het werk van een gevierden naam? Ik geloof, niet ligt, zoo hij althans eene reputatie te verliezen en haar lief heeft. Meer dan 60 jaar lang heeft men zóó weinig den vervaardiger gekend van de geestige parodie op Feiths Alrik en Aspasia, dat de verzamelaars van curiositeiten haar steeds op de rij van Bilderdijks werken plaatsten, terwijl het nu kort geleden is uitgemaakt, dat Kinker er de auteur van is ([1]). En geen wonder! Een hekeling van het werk van den braven en verdienstelijken Feith moest bij velen bijna voor heiligschennis gelden. Men vergat, dat de braafheid

[1]) Later oordeelde de Spreker, dat het dichtstuk niet alleen op naam van Kinker moest worden gesteld. Men zie De Navorscher, 1877, blz. 330. In mijn bezit is een bundeltje, waarin zijn samengevat de „Romanzes door Mr. Rh. Feith", de 2de druk der Parodie op de romance Alrik en Aspasia, brieven van Van Hall, L. W. Bilderdijk en Abr. de Vries, en 2 portretten van Feith. In dat bundeltje ligt eene inhoudsopgave van de hand mijns Vaders en de Parodie is aldus aangeduid: (Mr. J. Kinker en W. Bilderdijk) De Alrik en Aspasia van Mr. Rh. Feith enz. Tweede Druk. aanmerkelijk verm. en op Muzyk gesteld (z. pl. of j.).

en verdienstelijkheid van den heer Feith daarbij geheel onaangerand, zelfs onaangeroerd bleven, en dat de fijne spotternij alleen het dichtstuk als zoodanig betrof, hetzij dan verdiend of onverdiend. Sommigen ergerden zich, toen voor eenige jaren de Gids — een tijdschrift dat dan ook *geboren* schijnt om ergernis te geven — het vers van Tollens parodiëerde, dat „De Vogelen" ten opschrift heeft. Ik voor mij, hoe zeer een vereerder van den man en dichter Tollens tevens, zag niets aanstootelijks in de vrij onschuldige scherts, die een oogenblik de musschen voor de muizen deed plaats maken. Geparodiëerd te worden is wel beschouwd eene onderscheiding, eene hulde, die men niet aan alledaagsche verzen bewijst; maar aan zulke, die de opmerkzaamheid wekken. Men heeft die eer bewezen b.v. aan Bilderdijks „Ode op Napoleon", aan Schillers „Lied von der Glocke", en men zegt dat niemands werken zoo veel parodiën hebben uitgelokt als die van Homerus. Ik zie ook niet in, hoe eene parodie aan een vers eigenlijk schaden kan. Is de parodie slecht, dan gaat zij dood terwijl het vers blijft leven; is zij goed, dan blijft zij met het vers — of houdt misschien wel het vers — in eere. Wie weet, of Feiths Alrik en Aspasia, zonder het keerdicht er op gemaakt, nog wel leven zou!"

„Schaars bedeelden die wij, b.v. in vergelijking met de Franschen, in 't genoemde dichtvak zijn, moeten wij, hetgeen wij daarin verdienstelijks bezitten, zoo veel te meer waarderen. Tot de geestigste, die mij bekend zijn, behooren voorzeker de stukken van Kinker, die door eene hernieuwde uitgave wel aan de vergetelheid mogten onttrokken worden, waarin zij gedompeld zijn. Ik wil er in deze oogenblikken het mijne aan doen, de dichtsoort bij U op te houden, door Uwe aandacht te vestigen op eene nog ongedrukte proeve van nederlandsche parodie, die in betrekking staat tot de ramp van Leiden. 'k Geloof niet dat iemand Uwer vragen zal, welke ramp ik bedoel. Het ongeval toch, op den 12 Januarij 1807 die stad overkomen, is zóó vermaard geworden, dat, alsof zij geene andere rampen had, de uitdrukking „ramp van Leiden" voldoende is, om ieder te doen gevoelen wat men meent. Niet zoo bekend is het, dat onder de naslepen van Leidens ramp behoort het schrijven en uitgeven van een groot aantal kleine geschriften: verhalen, beschrijvingen, leerredenen en vooral gedichten, althans verzen; onder de

laatste uitmuntende en goede, als die van Bilderdijk, Tollens, Bussing, Scharp, Zubli, van Reesema, van Hengel en anderen; ook weinig beteekenende en slechte van genoemden en ongenoemden, en in zóó verre eene ramp bij de ramp. Nog treuriger echter is het, dat onder de schare der rouwklagers zelve er brand ontstond, en wel over de vraag: of het door hen bezongen of besproken ongeluk al dan niet als een Godsstraf aan te merken was. In lierzangen en prozaschriften beweerde men het voor en tegen. Die het eerste deden werden begroet met de namen van vuige priesters en huichelaars; het laatste, met die van heiligschenners en godslasteraars; en verbeeldt U, de stukken, waarin men elkaar dus schold, werden, volgens het getuigenis der auteurs zelve, meerendeels uitgegeven met het menschlievende doel, om den nood der ongelukkige Leidenaren te verligten. In het bezit van een vrij volledige verzameling dier stukken, zou het mij alzoo niet moeijelijk vallen U eene niet onvermakelijke bijdrage aan te bieden over de rampen van de ramp van Leiden. Voor het tegenwoordige is dit echter mijne bedoeling niet. 'k Wilde alleen Uwe welwillende aandacht inroepen voor eenige coupletten uit eene soort van parodie op één der gedichten op Leidens ramp; 'k bedoel het: „*Dichterlijk Tafereel der stad Leijden, in den Avond en Nacht van den 12en van Louwmaand 1807, door Mr. R. H. Arntzenius, uitgesproken in Diligentia enz.*" Het gedicht is een lierzang in 37 tienregelige coupletten, in der tijd afzonderlijk, en in 1825 onder 's Mans Nagelatene Gedichten uitgegeven. Bilderdijk, die zelf later een tafereel van de ramp gaf, dat hij in de Leidsche Afdeeling onzer Maatschappij deed voorlezen, en wel door den heer Siegenbeek — die, volgens 's Dichters eigen woorden, de uitvoering edelmoedig op zich nam; waardoor (mede volgens 's Dichters zeggen) de Vergadering won en het vers eene toejuiching verwierf, boven hetgeen het zonder dit had mogen verwachten; door Siegenbeek (herhaal ik) die, volgens 's Dichters verklaring van wat jaren later, door zijn moffen-uitspraak de taal gansch heeft bedorven ([1]). (Men ziet in 't voorbij-

---

[1]) Menh erinnere zich Bilderdijks versje ***Mofsch en Duitsch.*** Met andere gedichten van Bilderdijk deelde ik dit versje mede in de ***Dietsche Warande,*** N. R. III. 147 en volgg. Toen ik ze ter plaatsing opzond aan den Redacteur der ***Dietsche Warande,*** stelde ik voor ze te laten drukken onder den titel: ***Onuitgegeven Gedichten van W. Bilderdijk***

gaan, dat Bilderdijk ook wel eens parodiën op zijn eigen phrasen leverde, en wel in proza, en zelfs in plat proza)".

„Bilderdijk dan had den inval op Arntzenius' lierzang een gedicht te maken van niet minder dan 126 insgelijks tienregelige coupletten. Het is nimmer in druk uitgegeven, maar berust alleen in afschrift bij enkele verzamelaars. Het eigen H. S. des Dichters is door mij bij wijlen mijn vriend Klinkert te Amsterdam gezien".

„Op de vraag wat Bilderdijk bewogen hebbe tot zulk een arbeid bloot tot eigen liefhebberij, heeft men geantwoord, dat hij den lof niet verdragen kon, die aan het vers van Arntzenius werd toegezwaaid. Wie 's Mans karakter kennen, zullen met mij zulk eene uitlegging der zaak niet onaannemelijk achten. Ook is het waar, dat het vers van Arntzenius door de Aristarchen van dien tijd bijzonder werd geprezen, zooals mij uit verschillende Tijdschriften is gebleken (1). 't Gedicht intusschen van Bilderdijk is stellig géén lofspraak. De vorm er van is in zoo verre een parodie, als het uitdrukkingen of denkbeelden overneemt en belagchelijk voorstelt; doch hij wijkt daarvan af, voor zoo verre het een doorloopende commentaar behelst (2).

Medegedeeld door H. de Jager, en aan dien titel voegde ik een noot toe met de mededeeling dat de aanteekeningen aan den voet der bladzijden van mijns Vaders hand waren. Alb. Thijm schreef mij: „Dankbaar zal ik ze (de toegezonden gedichten) onder den door U aangegeven titel in mijne *Warande* opnemen." Intusschen verschenen de gedichten niet onder den door mij aangegeven titel. Er staat boven: *Onuitgegeven vaerzen van Mr. Willem Bilderdijk*, en de noot betreffende de aanteekeningen werd weggelaten en vervangen door eene andere, welke de herkomst der aanteekeningen niet vermeldt.

1) In de *Vad. Letteroefeningen* werd het vers na zijn verschijning aangekondigd met de volgende woorden:

„Een dichterlijk tafereel, inderdaad van eenen *Dichter*, met algemeene toejuiching door eene zeer geachte Maatschappij aangehoord, op verzoek van derzelver Bestuurders uitgegeven, en almede ten behoeve van Leiden gedrukt. Dit alles is eene zoo sterke aanbeveling, dat wij 'er niets willen bijvoegen. Die eenigen smaak voor poëzij heeft, maakte zich dit stuk reeds eigen, en voorzeker niemand vond zich te leur gesteld. Wij zijn slechts verlegen, welke coupletten wij, zo voor hun, wien hetzelve nog niet onder de oogen kwam, als vooral ook tot sieraad onzer Letteroefeningen, willen uitkiezen. En toch geven wij gaarne eene kleine proeve; welaan de volgende verzen moeten ieder voldoen."

Alsdan volgen de coupletten 23—25 en 26.

2) In zijne *Nadere Bijdrage tot de lijst van Bilderdijks werken* (Vad. Letteroeff. 1860) noemde mijn Vader het dichtstuk een „parodie of liever persiflage van het *Dichterlijk Tafereel* van Arntzenius."

De toon van het stuk blijkt reeds uit het zoogenaamd:

NOODZAKELIJK VOORBERICHT.

Gelief toch, Lezer, wel te letten
Op 't geen wy op den tijtel zetten.
Dit is een **Dichterlijk** *Tafreel!*
In deze en al dat slag van Oden
Is zoo'n vermaning zeer van nooden;
Zoo steekt de gaffel in den steel.

Het is geen Proza, moet gy weten;
Maar, spijt die ouden trants Poëeten,
't Is Dichtkunst, wel van tien karaat.
Gy zoudt by 't lezen dit niet gissen;
Waarom we U tijdig vergewissen,
Eer dat ge een oog in 't boekjen slaat.

„De overgenomen regels of uitdrukkingen zijn in Bilderdijks H.S. door rooden inkt onderscheiden van het door hem bijgevoegde: een kenteeken, dat bij de mondelinge voordragt natuurlijk niet is weêr te geven. Ik vlei mij echter dat in de proeven, voor welker mededeeling ik Uwe welwillende aandacht inroep, die onderscheiding U niet moeijelijk zal vallen."

Vervolgens werden voorgedragen de coupletten 1—3, 23, 25—31, 42, 43, 55—58, 62, 66, 67, 112—126.

Het Dichtstuk dat, toen mijn Vader zijne voordracht hield, op een paar coupletten na [1]), nog ongedrukt was, werd sedert uitgegeven. Dr. J. van Vloten, aan wien door den bekenden Geleerde Dr. A. S. Kok een door hem vervaardigd afschrift van het gedicht gezonden was alleen ter inzage, en geenszins met de bedoeling om het in druk te laten verschijnen, gaf er eene plaats aan in zijne *Bloemlezing uit de dichtwerken van Mr. Willem Bilderdijk, naar tijdsorde gerangschikt en in verband gebracht met zijn leven en brieven*, in 1869 verschenen te Leiden en Deventer, bij Noothoven van Goor en A. ter Gunne [2]).

---

[1]) De coupletten 31 en 67 liet Bilderdijk drukken in aanteekeningen, toegevoegd aan ***Perzius Hekeldichten,*** blzz. 66, 71 en 72. De 7de regel van couplet 31 komt voor in de „Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden", II. blz. 150.

[2]) In 1884 bezorgden Gebrs. E. & M. Cohen, Arnhem—Nijmegen, een' 2den druk van dit werk onder den titel: ***De Dichtwerken van Mr. Willem Bilderdijk, met uitzondering van eenige stichtelijke dichtstukken,*** in 4 deelen 8vo. Het 1e deel vangt aan met „De Voorlezing" over Bild. door Dr. N. Beets, overgenomen uit: Verpoozingen op Letterkundig gebied.

Dr. Kok schreef het Dichtstuk af naar het afschrift, dat Tollens er van had gemaakt. Deze Dichter kopiëerde vele onuitgegeven stukken en stukjes van Bilderdijk, niet, zooals wel gemeend is, uit financiëel winstbejag [1]), maar eenvoudig ter completeering

---

[1]) Die meening bestond bij Mr. H. J. Koenen, den bekenden vereerder van Bilderdijk. Hij uitte die meening in een brief, gericht aan mijn Vader. Deze wist beter en vatte den 18den Maart 1859 de pen op, om het ontvangen schrijven te beantwoorden en Tollens' handelwijze te verdedigen. Zijn antwoord luidde, naar het concept, dat bewaard is gebleven, aldus:

„Het genoegen, dat Uwe letteren mij veroorzaakten, daar zij mij versterkten in de meening, dat het auteurschap van Bilderdijk ten aanzien der *Galante Dichtluimen* niet bewezen is, werd getemperd door het leedwezen, waarmeê ik aan de nagedachtenis van Tollens een smet zie aangewreven, die naar mijn oordeel onverdiend en daarom onbillijk is. Gij schrijft mij, dat „Tollens er een geldspeculatie van maakte, om verzen van Bilderdijk aan het licht en aan den man te brengen." Veroorloof aan iemand, die jaren lang bij den Dichter aan huis heeft verkeerd, en in latere jaren veel met hem over de Bilderdijk-litteratuur gecorrespondeerd heeft, en dus met eenige kennis van zaken spreken mag, U te zeggen, dat zoo iets in het karakter van Tollens niet vallen *kon*. Het verschijnsel dat Gij meldt en dat aanleiding tot Uw ongunstig oordeel heeft gegeven, is ook voor mij volkomen verklaarbaar. Tollens leed altijd aan de manie tot verzameling van dichterlijke curiositeiten. De completering van zijn Bilderdijk inzonderheid behartigde hij op een wijze, die eer eene speculatie om geld te verliezen, dan geld te winnen, kon geheeten worden. Voor wat hem ontbrak, ontzag hij geen prijs. Een paar jaar vóór zijn dood liet hij nog een gedrukt klein stukje voor een' halven rijder te Amsterdam koopen. Vooral maakte hij er werk van, afschrift te bekomen van niet in druk verschenen verzen van Bilderdijk, en zijne collectie daarvan was dan ook bij uitstek volledig. Eén der middelen, die hij ter completering van zijn exemplaar aanwendde, was in aanraking te komen met andere, hem bekende verzamelaars; de wederzijdsche mededeeling van het ontbrekende was daarvan het gevolg. Heeft hij nu meermalen ongedrukte verzen van Bilderdijk voor anderen uit zijne verzameling afgeschreven, dan was dit in ruil voor iets anders; en die verzen kwamen daardoor niet in het licht, maar in handen van andere hoogschatters en vrienden van Bilderdijk. Hebben deze of hunne erfgenamen later die stukken in openbare veiling gebragt en verkocht, dan ging *die* speculatie buiten Tollens om."

„De correspondentie, die in de laatste jaren van Tollens leven tusschen hem en onzen Vriend Klinkert heeft bestaan, levert van de gemelde toedragt van zaken het voldingendst bewijs. De onder mij berustende brieven van Klinkert getuigen van zijne opgetogenheid, toen hij, na de kennismaking met Tollens, waartoe ik hem had aangemoedigd, zich in het bezit gesteld zag van een aantal verzen, die hij vroeger niet kende, en „door de keurige hand van Tollens afgeschreven." Het bezoek, door hem aan Tollens gebragt, ter bezigtiging van diens „Bilderdijk", was voor hem een waar feest, waarvan hij mij met verrukking verslag deed. En de brave Klinkert op zijn beurt maakte weder afschriften voor wie hij daarmeê verpligten kon. Zeker toch uit geene lage speculatie!"

„Voor zoo verre nu onder die dichtstukken zedekwetsende zijn, acht ik het met U beter die niet voor elkaâr te copiëren, maar ze te verscheuren .... Doch Tollens had die completeerzucht met de meeste vrienden van Bilderdijk gemeen; zelfs Luzac, van wien Gij mij meldt, dat hij U aanbood copiën te nemen, staat in dit opzigt met Tollens gelijk, die derhalve niet alléén, en allerminst van geldspeculatie, mag beschuldigd worden."

„Wil ik U eens iemand noemen, die zich een vriend van Bilderdijk heette en die als

óf van zijne verzameling van Bilderdijks werken óf van die van anderen. Tot hetgeen bij den afschrijver weerzin wekte, behoorde Bilderdijks Dichtstuk op den lierzang van Arntzenius. Hij maakte er een vers op, waarboven hij, volgens een afschrift van de hand mijns Vaders, de woorden schreef: *Na het lezen van Bilderdijks uiteenscheuring en bespotting van het Dichterlijk Tafereel der Stad Leyden op den 12n van Louwmaand 1807 door Mr. R. H. Arntzenius*, en welks regelen ik hier laat volgen:

Wie geeft ons hier een proef, hoe diep men zich verlagen,
Zijn tijd verkwisten en zijn gaaf misbruiken kan?
'tIs hard, het antwoord op dat vragen:
De Prins der Dichtren [1]) zelf gaf deze proef daarvan.
En wat mag de inhoud zijn, al moet men 't oogmerk doemen,
't Vernuft, de greep, de kunst, die weer verbazen zal?
Helaas! indien we 't niet verbloemen,
Eén vierde geest, ***drie*** vierden gal.

---

geldspeculatie de verzen van Bilderdijk aan den man bragt? Het is wijlen de boekhandelaar I. . . . . , die voor Tollens en anderen de curiosa van Bilderdijk opliep en duur aanrekende; die o. a. de eigenaar was van het eigenhandige afschrift van het beruchte *Antje* — het vuilste product dat ik ken, door Bilderdijk te kwader ure uit het fransch vertaald — eerst overgegaan in de handen van Schouten, later in die van Klinkert; een man, die, zoo als de luitenant Bilderdijk mij onlangs met verontwaardiging verhaalde, zijn' vader schandelijk afgezet heeft."

„Ter eere van Tollens moet worden opgemerkt, dat hij nimmer dan door mededeeling aan enkele vrienden, publiciteit aan spotverzen van Bilderdijk heeft gegeven, iets waartoe hem toch zoo vele gelegenheden openstonden. Van de *Galante Dichtluimen*, die hem door een oud vriend van Bilderdijk (ik meen één der Luzacs) als het werk van Bilderdijk waren aangewezen, hield hij voor 't publiek zelfs den titel geheim; het is alleen op onze schriftelijke aanvraag, dat hij dien aan mij, en later ook aan Klinkert meldde . . . Tollens keurig exemplaar is na zijn dood in eigendom overgegaan aan zekeren predikant of oefeninghouder Bekker te Amsterdam; het is te hopen, dat hij of zijne opvolgers er geen erger misbruik van zullen maken." . . . .

„Verschoon het uitvoerige van dezen epistel! De zucht om een onbillijk oordeel tegen te gaan en ieder te geven wat hem toekomt, deed mij U mijne gedachten zonder achterhoudendheid mededeelen. Met Tollens van nabij bekend, mogt ik niet nalaten zijn karakter van een blaam te zuiveren, die er niet op kleefde. Verder verwijderd van letterkundige geldspeculatiën, kon wel niemand zijn dan hij. Doch het schijnt in zwang te raken, den dichter, die bij zijn leven door ieder en meer dan hem zelf lief was gevierd werd, na zijn dood minder gunstig te beoordeelen, en naar 't schijnt wel het meest — ik zeg dit niet op U — door hen die hem vroeger het meest bewierookten en vleiden, waarvan de bewijzen in brieven voorhanden zijn, die ik des nood zou kunnen aanvoeren. Ik geloof dat Gij zulke handelwijze niet zult billijken en het door mij aangevoerde wel zult willen overwegen. In dat vertrouwen enz."

[1]) Als zoodanig werd Bilderdijk door Tollens in 1807 gehuldigd in een vers, dat weinig bekend is geworden. Men vindt het in een bundel ***Mengeldichten bij Bijzondere gelegenheden, door de Rotterdamsche Afdeeling der Holl. Maatsch. van fraaije Kunsten en Wetenschappen***, in 1810 alleen voor de leden gedrukt, en niet in den handel gebracht.

In zijn hoogst belangrijk werk over Bilderdijk, Deel I, blz. 438, werd dit vers door Dr. R. A. Kollewijn medegedeeld. De Dichter zelf gaf het niet in druk, doch hij oordeelde het toch niet ongepast onder het schild der anoniemiteit in proza tegen Bilderdijks handelwijze op te komen. In eene bijdrage: „*Nog weder iets over Bilderdijk en zijne werken*," zonder zijn' naam in het *Mengelwerk der Vaderlandsche Letteroefeningen*, voor December, 1850, No. XV, bl. 633—659, verschenen, maar weldra bekend geworden als eene bijdrage van zijne hand evenals het stukje: „*Nog iets over de werken van Mr. Wm. Bilderdijk*," vroeger in hetzelfde Tijdschrift geplaatst (¹), schreef Tollens het volgende aangaande het dichtstuk van Arntzenius: „Bilderdijk heeft het stuk van zijnen mededinger van couplet tot couplet uit elkaâr gerukt en geparodieërd. Deze parodie, of hoe men ze anders zou willen noemen, bevat niet minder dan 63 bladzijden of 126 tienregelige coupletten en komt, gelukkig, alleen in handschrift voor. Men staat er verbaasd van, dat Bilderdijk zoo veel arbeid en moeite heeft willen ten koste leggen, om een niet onverdienstelijk stuk van een jeugdig dichter, die gewaagd had, een zelfde onderwerp als hij te bezingen, belagchelijk te maken en uiteen te scheuren. Onbevooroordeelde hoogschatters van onzen hoofddichter hebben gemeend, dat hij in deze kunstproeve evenveel gal als geest heeft uitgestort."

Tollens was de eenige niet, die na kennismaking met Bilderderdijks Parodie zijn hart lucht gaf in een vers. In 1833 deed zulks Nicolaas Posthumus, Conrector van het Gymnasium te Haarlem (²). Van dezen Geleerde bezit ik een totdusver, naar

---

Mijn Vader vestigde op dat lofdicht de aandacht in art. VIII van zijne ***Nadere Bijdrage tot de lijst van Bilderdijks Werken***, voorkomende in No. 5 der ***Vaderlandsche Letteroefeningen*** van 1860, en men treft het aldaar in zijn geheel aan.

¹) Van de hand van Tollens is ook een artikel, voorkomende in den ***Konst- en Letterbode***, voor 1852, No. 12, en getiteld: ***Een paar woorden naar aanleiding eener aankondiging, Bilderdijks werken betreffende.***

²) In de door mijn Vader met veel kennis en zorg bijeengebrachte verzameling van Bilderdijks werken berust een H. S., getiteld: ***Proeve ter opheldering van het visioen van Elius in den zevenden of laatsten zang door Nicolaas Posthumus Conrector van het Gymnasium te Haarlem, met aanteekeningen van A. de Vries.*** Het M. S., buiten den titel bestaande uit 5 beschreven bladzijden in 8vo., is van de hand van Ds. Abr. de Vries. Door Dr. Kollewijn is in zijn werk over Bilderdijk, D. I. bl. 271, medegedeeld, dat van het ***Onderzoek naar het visioen van Elius***, door N. Posthumus, een afschrift van Dr. Wap aanwezig is te Leiden, Cat. hss. no. 877.

ik meen, onuitgegeven gedicht, dat naar een afschrift van de hand mijns Vaders aldus luidt:

Na het lezen van Bilderdijks dichterlijke Beoordeeling van het Dichterlijk Tafereel der stad Leyden, in den avond en nacht van den 12en van Louwmaand 1807

DOOR

MR. R. H. ARNTZENIUS.

Onnavolgbaar, als uw ziel zich
    Uitstort in 't verhevendst lied;
Onnavolgbaar, als uw treurtoon
    't Diep gegriefde hart ontvliet;
Onnavolgbaar, als uw vingren
    Met een ongedwongen zwier
Dartlend en bevallig zweven,
    Huppelen langs de elpen lier;
Onnavolgbaar, als ge in wrevel,
    Verontwaard de snaren stemt,
En de scherpe hekelroede
    In uw ijzren vuisten klemt,
Als gij d' onzin, 't schijn-verheven,
    Windrig zwetsen, 't flikkerschoon,
Dat op Hollands Pindus glinstert,
    Geestig, kunstvol stelt ten toon:
    Altijd blijft ge u zelv' gelijk,
    Onnavolgbaar — Bilderdijk!

8 Dec. 1833. N. POSTHUMUS.

Bij dezen Dichter geen spoor van de verontwaardiging, waarvan de ziel van Tollens trilde. Hij kende slechts bewondering van den eenigen Bilderdijk en eenstemmig met hem was de scherpzinnige Beoordeelaar van zoo menig kunstgewrocht, Dr. A. S. Kok. Ook hij stortte na de eerste kennismaking met de Parodie zijn hart uit, en met zijne zeer gewaardeerde toestemming, waarvoor ik hem gaarne openlijk dankzeg, laat ik naar het handschrift mijns Vaders het door hem vervaardigde, kernachtige bijschrift, dat nog nergens gedrukt werd, hier volgen:

Na het lezen van Bilderdijks Beoordeeling van het Dichterlijk Tafereel der Stad Leyden op den 12n van Louwm. 1807.

door

MR. R. H. ARNTZENIUS.

Waar Neêrlands taal mishandeld wordt,
En martlen langs den grond met loombewogen schachten
Iets meer dan meêlij vergt bij latere geslachten,
Dáár vliegt de borst in vlam, en onweêrhoudbaar stort

't Ontstoken hart zich uit, om waanzin perk te zetten.
De roeping van het waar Genie
Is ook: *verwinnen* en *verpletten*;
En Bilderdijk? . . . treed toe en zie!

1860. A. S. KOK.

Aan dat: *treed toe en zie!* kan gevolg gegeven worden door het opslaan van Van Vlotens *Bloemlezing*, van welke ik sprak. Hadde Tollens de verschijning van die *Bloemlezing* beleefd, hij zou de opneming daarin van Bilderdijks Parodie ongetwijfeid hebben bejammerd (1). Van Vloten vond de openbaarmaking van het onuitgegeven Stuk niet ongeraden en liet het op blz. 283—293 van zijn *Bloemlezing* drukken (2). Hij gaf den tekst naar een door hem bekomen afschrift van een afschrift, en niet naar het origineele handschrift van Bilderdijk, dat toch door hem wel zou zijn te verkrijgen geweest. Blijkens eene er aan vastgehechte kwitantie kwam dat manuscript na Bilderdijks overlijden in handen van den Procureur Mr. J. W. Willekes en werd het op den 15den September 1845 door de weduwe van dien Procureur voor f 30 afgestaan aan den Heer J. Schouten te Dordrecht, „onder voorwaarde dat het bij haar leven niet zou worden gedrukt of openbaar gemaakt."

1) Meer nog zou hij hebben bejammerd, dat in het jaar, waarin de *Bloemlezing* het licht zag, door Van Vloten eene nieuwe uitgave van Hendrik Riemsnijders *Galante Dichtluimen* bezorgd werd, met den naam Bilderdijk nevens dien van R. op het titelblad, o. a. op grond van hetgeen Tollens in zijn exemplaar van de *Gal. Dichtluimen* in een onbewaakt oogenblik aanteekende betreffende het auteurschap van het bundeltje, waarvan de uitgever niet naliet een *fac-simile* te geven. In 1859, toen Van Vlotens nieuwe uitgave nog niet het licht had gezien, handelde mijn Vader in den brief aan Mr. H. J. Koenen, dien ik voor het grootste gedeelte in een voorgaande noot openbaar heb gemaakt, ook over de *Galante Dichtluimen* en schreef hij, na over de *Inleiding* te hebben gesproken, het volgende: „Den overigen inhoud blijf ik als niet door Bilderdijk gedicht beschouwen, en daarom zou het mij leed doen, indien het (bundeltje) op zijn' naam werd uitgegeven. Tollens-zelf, de op dit punt zoo bij uitstek kiesche auteur van jongs af, indien hij leefde, zou die uitgave betreuren en tegenwerken. Wendt men nu zijn gezag aan om de uitgave te wettigen, het spijt mij; doch de schuld daarvan komt minder nog op Tollens, dan wel op „den vriend van Bilderdijk", die aan Tollens Bilderdijk en met zekerheid als den auteur aanwees. Ik zie daarin op nieuw eene proeve dat menig schrijver, en onder hen Bilderdijk, door niemand grooter ondienst geschiedt, dan door zijn vrienden."

2) Door de uitgave van de Parodie en andere onuitgegeven verzen van Bilderdijk heeft Van Vloten het zijne gedaan om de verwachting te vervullen, welke Mr. A. Bogaers koesterde, toen hij den 17den Mei 1863 aan mijn Vader schreef: „Jammer is het voorzeker, dat K.(ruseman) zijne uitgave niet zoo volledig maakt, als maar mogelijk is. Al wat er nog van Bilderdijk verspreid of ongedrukt in de wereld is, zal toch met ter tijd publiek gemaakt worden."

De verkoop der belangrijke boekerij van Jan Schouten, in leven scheepsbouwmeester, werd toevertrouwd aan den boekhandelaar C. Weddepohl, maar aan den in 1853 verschenen Catalogus werd niet de vereischte zorg besteed, althans niet wat betreft de collectie van Bilderdijks werken, aan wier beschrijving meer dan 10 bladzijden werden gewijd ([1]). Op die bladzijden zoekt men het handschrift, dat Schouten van de weduwe Willekes kocht, te vergeefs. En het is ook elders niet genoemd. Ofschoon het onder de gecatalogiseerde boeken aanwezig was, werd er met geen enkel woord op gewezen. Na den afloop der veiling werd aan Bastiaan Klinkert, den grooten vereerder van Bilderdijk en onvermoeiden verzamelaar van diens werken, medegedeeld, dat het belangrijk handschrift van Bilderdijks Parodie, dat zich niet bevond in de door hem ter completeering van zijne verzameling van Bilderdijks werken gekocht collectie van Schouten ([2]), toch verkocht en de kooper van No. 426 er eigenaar van geworden was. „Bilderdijk en Siegenbeek, Leijdens Ramp, 12 Januarij 1807, benevens eene menigte kleine geschriften in proza en poëzij, betreffende deze

---

[1]) B. Klinkert, die er over oordeelen kon, schreef aan mijn Vader: „de lijvige Catalogus is in meer dan één opzigt onnaauwkeurig; op blz. 110 staat de *Floris* als met het H. S.: nu ja zoo ver goed, maar ongelukkig is het Bilderdijks schrift niet."

[2]) De collectie van Schouten, meerendeels van Immerzeel afkomstig, „viel" Klinkert, toen hij den Catalogus geraadpleegd had, „bitter uit de hand." Buiten hetgeen hij honderd maal bij zijn vriend Immerzeel in handen had gehad, was er, naar hij schreef, in de verzameling van Schouten, die hij altoos had hooren citeeren als bijkans volledig, bijna niets, dat zijne bijzondere aandacht trok en niet in *zijne* Verzameling te vinden was. Vele van de zeldzame drukken ontbraken, zooals *Deukalion* als Blijspel, de *Verlus'iging* van 1779 e. a. Om de handschriften wenschte Klinkert toch eigenaar te worden van Schoutens collectie, en bedenkende dat de verzameling van Immerzeel *f* 1200 à *f* 1300 opgebracht had, droeg hij den boekhandelaar Radink op Schoutens collectie vaor *f* 1200 te mijnen. Weldra vernam hij „dat er aanvraag gedaan was om 's Rijks Bibliotheek met die collectie te verrijken, dat den betrokken Minister op zijn vraag, hoeveel men achtte noodig te hebben? geantwoord was dat er op 13 à 15 honderd gulden gerekend moest worden, en dat dit bedrag wat te hoog werd geacht. Niet wetende wat er besloten was, kwam Klinkert er toe Radink in last te geven, de collectie voor *f* 1500 (met inbegrip van opgeld en provisie) te mijnen. Op den dag der veiling informeerde een man als Radink natuurlijk zooveel hij maar kon, en het gevolg was, dat Klinkert eigenaar werd van de kostbare collectie voor *f* 848. Voor Klinkert was dat een buitenkansje. Hij beschouwde den aankoop „als een wäar cadeau" Te gelijk met het bedrag, waarvoor hij de collectie machtig was geworden, berichtte hij aan mijn Vader, dat Schoutens verzameling van de werken van Tollens ruim *f* 200 opgebracht had, en hij voegde er bij: „Het een en ander prouveert zeer weinig voor de liefhebberij in deze dagen."

gebeurtenis, in 6 banden. „*Zeldzame Verzameling.*" Aldus werd No. 426 door den auctionaris beschroven. In die verzameling bevond zich een exemplaar van het Dichtstuk van Arntzenius en in dat exemplaar was het handschrift van Bilderdijks Parodie, zooals Klinkert aan mijn Vader schreef, „ingeschoven". Met geen woord was daarvan door den auctionaris gerept, maar na den afloop der veiling kwam Klinkert het te weten. Toen hem gezegd was, hoe het met de zaak was gelegen, kon hij er eerst geen geloof aan slaan. „Hoe is het mogelijk", riep hij uit, „de Catalogus rept er niet van en waarlijk dit kostbaar stuk had zeker wel een regeltje verdiend." Hem werd echter weldra de mond gestopt door de beschrijving, die hem van het handschrift gegeven werd, geheel overeenstemmende met het afschrift, dat hij bezat. De mededeeling dezer bijzonderheden aan mijn' Vader besloot Klinkert met de woorden: „O! die Boekverkoopers, verkoopers, c' est le vrai mot!" Van de toedracht der zaak op de hoogte gebracht, schreef hij aan mijn' Vader: „ik brand van verlangen om iets naders te vernemen en te zien of er soms nog kans is het beestje bij mij op stal te zetten, te meer daar men voorgaf dat er nu wel kans was het eenmaal in druk te zien; dit doet mij natuurlijkerwijze veronderstellen, dat het in handen van een Handelaar is gevallen." Om zijn verlangen bevredigd te zien, spaarde Klinkert geen moeite en eindelijk werd zijn wensch vervuld. „Na machtig veel tobben en wurmen," dus schreef hij aan mijn' Vader den 1sten Febr. 1853, „is het M.S. eindelijk mijn eigendom en ik geef het *stellig niet* in druk. Na lang kibbelen . . . . sloot ik den koop voor f 75. Ik hoor U uitroepen: quel prix! — Ik beken, het sommetje is kras . . . . maar mijn Vriend, gij kent mij genoeg als ijverig Verzamelaar, en om U het zwijgen op te leggen, maak ik de woorden van den grooten Man tot de mijne: „Eerst was mijn enz. (zie *Buitenleven*, 3e Zang, bl. 123." [1])

[1]) Men leest aldaar:

„Eerst was uw plan beperkt en uw begeerte zedig:
Nu zet ge 't wijder uit, en niets is nu volledig.
Natuurlijk is de trek die naar volmaaktheid streeft;
En kostbaar, 't geen ontbreekt, naar dat men meerder heeft."

De aanhaling dezer dichtregelen is één der vele bewijzen, dat Klinkert niet alleen een verzamelaar, maar ook een kenner was van Bilderdijks werken. Dit is in hem vooral

In 1854 bracht Bilderdijks zoon, Lodewijk Willem, destijds 1ste luitenant der infanterie, in garnizoen te Delft, aan den braven, nederigen (1) Vereerder zijns Vaders een bezoek en bij die gelegenheid kwam het ten vorigen jare door Klinkert gekochte Handschrift ter tafel. Met verbazing werd het door den Zoon aanschouwd. „Hij wist niet beter of dat Stuk was volgens overeenkomst verbrand, en verheugde zich zeer, nu het nog aanwezig was, het zoo veilig gelogeerd te zien" (2).

---

daarom zoo te waardeeren, dewijl hij, zooals hij den 21sten Oct. 1852 schreef, de jaren zijner jeugd in Engeland doorbracht, daar zijne opvoeding ontving, aan eene Engelsche vrouw was gehuwd en hare taal ten zijnent uitsluitend gesproken werd, zoodat „het Engelsch hem vrij wat gemakkelijker viel dan zijne moedertaal."

1) In 1854 werd Klinkert benoemd tot lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Mijn Vader zond hem daarvan uit Leiden bericht en hij antwoordde: „Ik zit daar sedert een uur met dat vriendschappelijk blaadje vóór mij, en kan van mijne groote verwondering maar niet bekomen. Lieve Hemel! wat geeft mij wel aanspraak op die onderscheiding — en wat staat mij te doen, als eenmaal de legale kennisgeving van wege het Bestuur wordt toegezonden? . . . Beleefdelijk bedanken, te zeer overtuigd van mijne incompetentie: kan dit? — of mij de vereerende distinctie laten welgevallen?"

2) Woorden uit een brief van Klinkert aan mijn' Vader, d.d. 24 Maart 1854. Ik ontleen aan dat schrijven hier nog het volgende: „Door de vriendelijke bemiddeling van Da Costa heb ik kennis gemaakt met den Zoon van den grooten Dichter en Geleerde, en het laat zich aanzien, dat het niet bij eene bloote kennismaking zal blijven. Hoe bejammer ik dat hij te Delft en niet *hier* in garnizoen ligt. Hij was expres op uitnoodiging van Da Costa overgekomen, opdat wij aan elkander voorgesteld konden worden, en nog dank ik Da Costa voor zijne vriendelijke bemoeiing in dezen."

„Bilderdijk had een koffertje (ik reken 2 voet hoog bij 3 in de breedte) met zich genomen, om mij eens het een en ander van zijn Vader te laten zien. Ik dacht al dadelijk: dat zal zeker op een handvol HSS. uitdraaijen, die wij allen reeds door de Bundels kennen. Maar toen de koffer geopend was en ik dien *eivol* met papieren zag, begon ik een weinig van gedachten te veranderen, en toen mij eindelijk alles op tafel werd voorgelegd, mijn waarde Doctor! ik stond waarachtig even zoo beteuterd te kijken als de boerenkinkel, die voor het eerst van zijn leven den schouwburg bezocht!" —

„Verbeeld U, — ja hier moet eigen verbeelding te hulp komen en suppleren, waar mijne povere opdissching zoo geweldig te kort schiet!!!!"

„De allerkeurigste Teekeningen, waarop het oog zich zou kunnen verlustigen."

„De heerlijkste afschriften, alle met kostbare hoofdletters van vele zijner kapitaalste gedichten van vroeger tijd, zoo als bij voorbeeld *De achtste Maart*, de *Lycidas*, en nog een paar dozijn enz. enz."

„Geslachtregisters die alleen door de loupe te lezen zijn en zich dan door de hulp van het glas zoo uiterst keurig voordoen, dat ik niet geloof dat de bekwaamste Graveur die op 't koper zoo correct zou kunnen terruggeven."

„Voorts ook copijen van overoude HSS., de kapitale letters alle in kleuren afgezet. Afschrift van Arabisch en veel ander vreemd karakterschrift, enz. en nog eens enz."

„Ik sloeg de handen verwonderd in elkaâr, en onwillekeurig riep ik uit: lieve Hemel! hoe heeft dat weêrgalooze Genie ooit tijd kunnen vinden bij de honderden deelen, die

Volgens Klinkerts uitersten wil ging na zijn overlijden zijne zeer kostbare en om de menigte handschriften, die zij bevat, unieke verzameling van de werken van Bilderdijk en diens voortreffelijke gade in eigendom over aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Wetende dat in die verzameling Bilderdijks Handschrift van zijne Parodie op het *Dichterlijk Tafereel* van Arntzenius berustte, vroeg ik door

---

hij aan de pers overgaf, ook nog dit alles uit zijn overbekwame pen te schudden. Bilderdijk (zeide ik op schertsenden toon en hem tevens de hand drukkende), als, zoo gij mij wilt wijs maken, ook dit alles nog van uw Vader is, dan lijdt het geen twijfel of gij hebt minstens 2 papaas gehad; want wie duivel! zou ooit kunnen gelooven, dat één menschelijk wezen al die zeldzame, groote hoedanigheden in zich zou kunnen vereenigen!"

„Of er onder die Drachenfels van papieren veel schuilde dat nog ongedrukt was, zou ik durven betwijfelen; maar gij begrijpt, ik kon alles niet zoo naauwkeurig nagaan. Wat ik van dien aard vond waren meestal proza-opstellen, die vroeger gediend hadden tot eigen onderwijs voor zijne kinderen. Ook waren er vele Stukken aan Mevr. B. in 't Engelsch en Fransch, die stellig nooit het licht zagen. Terwijl ik bezig was een Engelsch vers na te zien, zeide mij Bilderdijk: „ik heb ook nog de ***Elfride*** van mijne moeder in 't Engelsch; maar die is in een anderen koffer, die voor 't oogenblik niet hier is; gij zult dien later wel eens zien." Dus, let wel, nog een 2e koffer met al dit Lekkers! — Ik schreef den geachten Tollens een paar dagen geleden, dat na de Statiekoets van Bilderdijk gezien te hebben, wij nu ook zeer gemoedelijk ons Boerenspan op stal konden halen . . . . O! mijn veel geachte Vriend! hoe hoog rees die edle Zoon van een' zoo grooten Vader in mijn bewondering en hoogachting, daar ik bedacht, hoe hij zich steeds vergenoegde van een sober luitenantstractementje te leven, zonder ooit ***(en daar verliepen reeds meer dan 20 jaren sedert den dood van zijn Vader!)*** die Australische goudmijn aan te tasten, om zich het leven meer dragelijk te maken. Ik sta geheel in tweestrijd met mijzelven, waar hier wel de grootste hulde verschuldigd is, óf aan de groote verdiensten van het Wonder zijner Eeuw, óf aan de zelfverloochening van den nog eenig overblijvenden tak van dat luisterrijk paar! Maar ik breek af; de te weinig geoefende pen geeft wat in mijn binnenste omgaat in te flaauwe kleuren terug . . ."

„Zondag bleef hij den dag over, om mij wederkeerig een bezoek te brengen, en ik ben ten volle overtuigd dat hij niet geheel ontevreden terugkeerde. Er was veel te zien, maar ook weinig dat hij niet vroeger gekend had. Het ***Orakel*** was hem geheel vreemd en de Parodie op Leydens ramp wist hij niet beter enz. (zie in den tekst). Maar niets trok zijne aandacht meer dan de gouden Medaille; hij kon er maar niet van scheiden, en schoon de spoedig ter hulp gesnelde hand zich haastte het vochtig oog te droogen, zijne aandoening was mij niet minder blijkbaar. Hij sprak wel niet, maar dat zwijgen was meer dan spreken, en welligt mompelde hij binnensmonds: „Goddank! dat ik onder ruim 3 millioen ondankbare Landgenooten er toch eindelijk één mocht aantreffen, die der nagedachtenis van mijn' dierbaren Vader hulde doet!" — Bij zijn vertrek gaf hij mij een klein pakje en verzocht dat ik dit ter meerdere opluistering van mijn schat een plaatsje wilde geven. Ik opende het, en daar zag ik, in de kinderhand van den grooten Man, een ***Verjaardichtje aan zijn Grootmoeder*** met het jaartal 1768, en nog een ***Comedietje*** van ***Willem Gracilis*** (zie onze ***Lijst***, 2de Bijlage op letter C.), gedateerd 1769, keurig geschreven en met geteekenden titel en vignetje; het schrift verschilt weinig van dat van latere jaren en aan het slot is reeds de sierlijke krul, die hij onder zijne handteekening gewoon was te trekken. Ik liet het mijn Vriend, den geachten H. Harmen Klijn eens zien, zoo ook Mr. M. C. van

bemiddeling van een lid der Akademie het Manuscript ter inzage en weldra lag het op mijn schrijftafel vóór mij. Bij de doorbladering van het M.S., in een rood marokijnen bandje gevoegd bij een exemplaar van het Dichtstuk van Arntzenius, was ik opnieuw verbaasd over de kunstvaardigheid van den genialen Man. In het M.S., in klein 8vo formaat, komen doorhalingen, wijzigingen en aanvullingen voor; maar van de 126 coupletten, die op het *Noodzakelijk Voorbericht* volgen, zijn de meeste voetstoots neêrgeschreven en onveranderd gebleven, en bij de lezing der met de bekende, keurige hand op het papier gebrachte verzen verwondert men zich niet, dat Bilderdijk het vloeijen van zijn dichtader in een brief aan H. W. Tydeman een *uitgieten van verzen* noemde (¹) en in een brief aan Da Costa een *verzen-uitwerpen als water uit een fontein* (²).

Op het titelblad staan als motto de woorden:

Ἐὰν δοκῶσί τι εἶναι, μηδὲν ὄντες, ὀνειδίζετε αὐτοῖς, ὥσπερ ἐγὼ ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἐπιμέλονται ὧν δεῖ, καὶ οἴονταί τι εἶναι, ὄντες οὐδενὸς ἄξιοι. *ΠΛΑΤ.*

Men vindt deze woorden in Plato's Geschrift, dat tot titel heeft: *Apologia Socratis*, hoofdstuk 33 (³). In de beide afschriften, die ik van Bilderdijks Parodie bezit, één van de hand mijns Vaders (⁴) en één van die van B. Klinkert (⁵), komt van de

Hall. Zij beschouwden het met aandacht en verwondering en Klijn las het van a tot z tot tweemaal toe. — Bij zijn vertrek drukte hij (Bilderdijk) mij de hand en voegde er bij: „ik blijf mij in uw verdere vriendschap aanbevelen." Die vriendschap, zij wordt hem grondhartig geschonken en ik bejammer alleen, dat wij elkander zoo laat leerden kennen. Binnen weinige dagen ben ik een brief van hem wachtende en mijn antwoord zal op ontvangst hartelijk zijn."

„Het *Waschmandversje*, dat wij door Tollens als *quatrain* kennen,is, zeide Bilderdijk, wel een Nederlandsche el lang. Hij meende dat hij het genoteerd had en in dat geval kreeg ik er een afschrift van.'

„En nu, mijn hooggeachte Vriend, ik verg, of liever ik terg Uw geduld niet langer. . . Bedenk: Bilderdijk was mijn thema, en dat, ik durf het vertrouwen, is bij U voldoende verschooning."

(¹) ***Briefwisseling*** met de Tydemans, D. I. blz. 175.

(²) ***Brieven***, IV. blz. 214.

(³) De editie der Apologie, die ik geraadpleegd heb, heeft **ἐπιμελοῦνται**, in plaats van **ἐπιμέλονται** Beide vormen zijn goed.

(⁴) In één bundeltje voegde mijn Vader bijeen een exemplaar van het ***Dichterlijk Tafereel*** met portret van Arntzenius, afschriften van zijne hand van Bilderdijks Parodie en de medegedeelde verzen van Posthumus, Tollens en Kok, alsmede de Beoordeeling van het dichtstuk van Arntzenius, uit de ***Vad. Letteroefeningen*** (gedrukt).

(⁵) Dit afschrift, in 4⁰ formaat, werd aan mijn Vader door Klinkert vereerd, toen hij eigenaar was geworden van het origineele H S. van Bilderdijk.

woorden des Griekschen Wijsgeers, die Bilderdijk tot motto koos en waarin hij natuurijk *zijn* antwoord heeft gegeven op de vraag: waarom de Parodie door hem werd vervaardigd? eene vertaling voor in het Nederlandsch, welke aldus luidt: „Indien zy zich verbeelden iets te zijn, terwijl zy niets zijn, berisp (1) hen dan, gelijk ik U doe, dat zy zich niet bezorgen datgeen wat hun noodig is, en echter gelooven iets te zijn, daar zy niets waardig zijn."

(Wordt vervolgd.)

De Fransche Revolutie voorspeld? — Onlangs werd mij getoond een stukje papier, waarop een hand uit de tweede helft der XVIII^de^ eeuw het volgende had geschreven:

„Nadat vervult zal zijn 't jaar duyzend zeevenhondert,
Zoals de Christenheit het jaar naar Christus teld,
Zal 't elfmaal agste jaar, van iedereen bewondert,
In treurige dagen zijn, die 't grootste rond voorspelt.
Zo niet dit akelig jaar de weereld zal doen blaken,
Zo niet de aard en zee verwisselen in niet,
Zal 't egter alle rijken 't onderste boven maaken,
Een algemeene smart alom zijn, wat men ziet.

Gevolgt naar een Latijns inscriptie, geschreeven op een glas in de Nieuwe kerk te Amsterdam, hetwelk, omdat er te veel aandacht op viel, er nu is uytgenomen, zijnde gemaakt door Johannes Corsa te Montaney Lisci, glaasenmaaker en schilder op glas in het jaar 1500."

Het schijnt, dat dit kreupelrijm een voorspelling van de Fransche revolutie bevat: 1788 in plaats van 1789 is in dit geval een kleine vergissing, die men den profeet zeker gaarne ten goede zal houden.

Gaarne zou ik weten, of de Latijnsche tekst van het opschrift nog bestaat en zoo ja, hoe die luidt, alsook of iemand misschien weet, wanneer het bedoelde glas verwijderd en wat er van geworden is.

Arnhem. J. S. VAN VEEN.

(1) Te lezen: „berispt."

De oprichter van De Navorscher. — Eere wien eere toekomt! In de 1e aflevering des vorigen jaargangs, blz. 4, berichtte ik, steunende op eene verklaring der Redactie zelve, dat Dr. J. P. Arend de eerste Redacteur geweest is. Thans blijkt mij uit eene mededeeling van den hr. C. L. Heek te Hilversum (aan wien ik daarvoor bij deze dankzeg), dat ik mij vergist heb. In eene noot voorkomende in den bundel: Gedachten en gedichten van J. H. van Lennep (Zeist 1875), deelt deze schrijver op blz. 75 mede, dat dit tijdschrift in 1851 door hem opgericht en *drie* jaar bestuurd werd. De heer Van Lennep, tevens schrijver van het eerste prospectus en de Inleiding, waarvan de tekst in dien bundel herdrukt is, is alzoo de *eerste*, Dr. Arend (na 1854) de *tweede* redacteur geweest. RED.

Marnix, vertaler, niet dichter van het Wilhelmus? — Deze vraag beantwoordt de heer J. W. Enschedé te Haarlem, die reeds vroeger (Oud-Holland, jrg. 1894, blz. 173 enz.) eene studie wijdde aan de geschiedenis der melodie van dit lied, zooals zij in den loop der tijden zich heeft ontwikkeld en tot ons is gekomen, in bevestigenden zin, na een nieuw onderzoek te hebben ingesteld naar de overlevering, welke Marnix voor den maker van het Wilhelmus houdt. (Tijdschrift door Vereen. voor Noord-Nederl. muziekgeschiedenis. Dl. VII, blz. 22 enz.) De slotsom des schrijvers is de volgende:

1. De gronden, waarop men Marnix houdt voor den ontwerper van het Wilhelmus, zijn geheel onvoldoende.
2. Wel daarentegen heeft hij aan het lied zijn huidigen vorm gegeven in 1572, door vertaling van een bestaand lied.
3. Dat destijds reeds bestaand lied is gedicht in 1568, waarschijnlijk in het Fransch, wellicht op de Chartres-wijs.

Wat dunkt Prof. Dr. J. J. van Toorenenbergen hiervan?

RED.

„DE VOLMAAKTE MONARCH" GEVONNISD.

Den 6en Mei van het jaar 1776 zag de toegestroomde menigte voor de trappen van het „Palais de Justice" te Parijs een eigenaardig, maar niet ongewoon schouwspel. Op het plein was een brandstapel opgericht, en de beul stond gereed, niet om een ketter in de vlammen te doen smoren, maar om een boek, dat

de schildering van een uitstekend vorst schijnbaar ten doel had, aan de publieke verachting prijs te geven en op infame wijze onschadelijk te maken.

Welk boek werd hier ten vuurdood gedoemd, en welke leerstellingen hadden tot het besluit van het hoogste gerechtshof, dat het vonnis velde, aanleiding gegeven?

In 1774 was bij Jean Pierre Heubach te Lausanne in 3 octavo deelen van de pers gekomen „Le monarque accompli ou prodiges de bonté, de savoir et de sagesse, qui font l'éloge de S. M. I. Joseph II, et qui rendent cet illustre monarque si précieux à l'humanité, discutés au tribunal de la raison et de l'équité, par M. Jos. de Lanjuinais, Recteur du collège de Moudon."

De schrijver, Joseph de Lanjuinais, geboren in Bretagne, was een gewezen Benedictijner, wien, zooals door niet volkomen onpartijdigen beweerd wordt, kloostertwisten aanleiding hadden gegeven de orde en zijn vaderland te verlaten. Hij vestigde zich te Moudon in Zwitserland, alwaar hij tot den Hervormden Godsdienst overging en omstreeks 1770 Overste van het Instituut werd. Hij stierf in 1808, den roep van groote geleerdheid nalatende.

Zijn werk, dat in 1778 en 1780 herdrukt werd, wekte in Frankrijk groot opzien, en mag beschouwd worden als een der eerste pogingen om verlichte, vrijzinnige en humanitaire begrippen onder het publiek te verspreiden. In het algemeen was De Lanjuinais een aanhanger der moderne wijsgeerige en staathuishoudkundige theorieën, die toenmaals in Frankrijk en daarbuiten in omloop begonnen te geraken. Zoo pleitte hij b.v. voor godsdienstige verdraagzaamheid, afschaffing van den slavenhandel en slavernij, opheffing der kloosters enz. Hij eischte vrij wat minder dan een paar jaren later „au Jeu de Paume" met geestdrift zou worden voorgesteld en toegestaan, maar toch vermoedde de Advokaat-generaal Seguier in het feit dat men hier te doen had met een pennevrucht van een Renegaat, die zich beriep op de rechtbank der *rede* en der *waarheid*, dat de schoonklinkende titel wel eens niet met den inhoud van het boek in harmonie kon zijn, en zette hij zich aan den arbeid van een aandachtig onderzoek. De resultaten daarvan deelde hij mede in een lange aanspraak in de zitting van het „Parlément de Justice" van 3 Mei, die wij in 't kort vertaald laten volgen. Hij zeide: De titel van

een boek dient menigmaal tot dekmantel om het publiek om den tuin te leiden, en stoutmoedige schrijvers bedienen zich dikwerf van den een of anderen geëerden naam om allergevaarlijkste dwaalbegrippen te verspreiden. Van dien aard is de inhoud van een geschrift, getiteld: „De volmaakte monarch", door den Heer de Lanjuinais te Lausanne in het licht gegeven.

Indien men alleen afging op den titel van dit werk, zou men gelooven dat de schrijver uitsluitend bedoeld had het voorbeeld van een volmaakt vorst te schetsen. Om dit ontwerp in zijn gansche uitgestrektheid uit te voeren en de schildering eenigermate te verlevendigen, heeft hij bijeengezocht een geheele reeks van daden, of, gelijk hij ze zelf noemt, van „wonderen van goedheid, kennis en wijsheid", welke ieder op zichzelve reeds geschikt zijn om het hoogste denkbeeld te vormen van een vorst, waardig de liefde zijner onderdanen en den eerbied van alle natiën; maar die vereenigd de schoonste lofspraak uitmaken van den keizer, wiens karakter hij heeft willen afschilderen en tot een voorbeeld stellen aan alle vorsten, die geroepen zijn ter eeniger tijd den troon hunner voorvaderen te beklimmen."

Na hierop den lof te hebben verkondigd van keizer Jozef II, aan wien het boek was opgedragen, vervolgde de Advokaat-generaal zijne toespraak aldus: „Weest niettemin niet verwonderd, mijne Heeren, dat wij u voorstellen om de hand der Justitie te leggen op een geschrift, dat bestemd schijnt een beeld te ontwerpen van een volmaakten vorst. De meest onbetwistbare en de best verdiende lof is dikwijls niet dan een bedriegelijk voorwendsel om de oproerigste leuzen te verkondigen. Deze kunstgreep is sinds tal van jaren aangewend door vermetele schrijvers, die onrust en tweedracht trachten te zaaien onder de onderdanen van een gouvernement. Zij vertoonen nooit grooteren eerbied en meer gehoorzaamheid jegens de Overheid, dan wanneer zij bezig zijn haar gezag te bestrijden; gelijk sommige ongeloovigen nooit eerbiediger zich jegens de Godheid betoonen, dan terwijl zij de grondslagen van den godsdienst pogen te ondermijnen.

Als tegenstelling nu der schildering van de uitmuntende hoedanigheden van zijn held, neemt hij de vrijheid, een tafereel op te hangen van de ellende des volks, en weet die met zulke levendige kleuren af te malen, dat het ondenkbaar is daardoor

niet ontroerd te worden. Maar wat veel afschuwelijker is, vergetende dat er geen monarch bestaan kan zonder onderdanen, haast hij zich alle banden van 's volks gehoorzaamheid te verscheuren, verbreekt alle ondergeschiktheid, zet het volk aan tot oproer en spoort het aan de wapens ter hand te nemen „om de monsters om te brengen, die leven van zijn „zweet en bloed" of „ingeval dit mocht mislukken, raadt hij het aan, „niet te sterven zonder zich te hebben gewroken" op hen, die het onheil over het volk hebben gebracht. „Ongelukkige volken", roept de schrijver uit, voor wie men boeien van bijzondere hardheid gesmeed heeft, tracht uwe tyrannen uit te roeien, en laat voortaan dit uw zinspreuk zijn: „Koningen zullen u vreezen en gij zult niemand vreezen."

Mogelijk denkt gij, Mijne Heeren, dat deze zoo zinne- als goddelooze aanspraak de ergste uitdrukking is der krankzinnigheid, waarmede deze schrijver behept is, neen, hij gaat nog veel verder en voegt er aan toe: „dat er een tijdvak is, dat onder zekere regeeringsvormen noodzakelijk aanbreekt; een verschrikkelijk, een bloedig tijdvak, maar dat de vrijheid doet geboren worden; het is de burgerkrijg", zegt hij, „dien ik bedoel." "

De hier aangehaalde zinsneden waren in hoofdzaak de gronden, waarop de Advokaat-generaal het boek als gevaarlijk voor de gemeene rust beschouwde: zij verrieden ophitsing tot rebellie en aansporing tot rebellie. Andere beweegredenen noemde hij niet, al waren zij voldoende in het boek te vinden. Na een zeer pathetische schildering van de onheilen, die eene monarchie zou hebben te ondergaan, indien dergelijke oproerige meeningen van zinnelooze (sic!) leeraars bij de menigte ingang vonden, besloot hij zijne aanspraak met indiening van zijn schriftelijk requisitoir, houdende den eisch dat het boek op het plein voor het Palais de Justice door beulshanden zou worden verscheurd en verbrand.

Gelijk hierboven reeds is medegedeeld geschiedde de uitvoering van dit vonnis op 3 Mei 1776. Nauwelijks 20 jaren later gingen nagenoeg alle in het boek verkondigde leerstellingen in vervulling en had hij, die het vonnis eischte en verkreeg, zijn hoofd reeds neergelegd onder den valbijl van Dr. Guillotin!

RED.

Wie zijn de Valck Valcken? De eerste nrs. van Jg. XXVIII van „Eigen Haard" bevatten eene novelle, getiteld: „Gelijkvloers" door Louise B. B.

Wel mag men vragen: Waarheid of verdichting? De schrijfster legt zich toe op de verheerlijking van een geslacht van zeehelden, zoo als er in onze geschiedenis nooit een is geweest. Het is mogelijk wel eene dichterlijke vrijheid, doch eene, die evenals de geschiedkundige romantiek zeer gevaarlijk is voor de kennis der geschiedenis. Immers iemand, die weinig van onze geschiedenis afweet, en eenigszins lichtgeloovig van aard is, zal werkelijk denken, dat dat Valckengeslacht bestaan heeft, en, terwijl hij nog trotscher op zijn vaderland geworden is, zal hij zich later bij de ontgoocheling innig teleurgesteld gevoelen.

Laat men zich dus niet aan het schrijven van dergelijke verhalen wagen! Wagen zeg ik, want ik geloof, dat de schrijfster zich niet bewust is van het kwaad, dat zij sticht! Zij heeft de menschen zeer mooie daden willen vertellen, toegeschreven aan een geslacht, dat nooit heeft bestaan. Zeker heeft Nederland zeehelden voortgebracht, die op éene lijn, of nog hooger staan dan hare helden! Ongetwijfeld bestaat er ook wel een geslacht, zooals dat der Evertsen, dat vele zeehelden heeft voortgebracht, maar de voorstelling van Louise B. B. overdrijft zóo zeer den roem van een door haar gefingeerd geslacht, dat zij de Nederl. geschiedenis verkracht, en bovendien daardoor onze werkelijke helden in de schaduw plaatst. En waar in romans of novellen de geschiedenis aangehaald wordt, mag zij niet met de waarheid in strijd komen! Valck Valcken is waarschijnlijk een pseudoniem! Maar de werkelijke naam, welke die ook zij, mag niet zoo onhistorisch zijn als hier! Leeraar wat ge wilt, maar geef geen verkeerde voorstelling van de geschiedenis. Gij prent den mensch iets in, dat hem er in doet dwalen. En waar de weg der waarheid in de geschiedenis reeds dikwijls moeilijk te vinden is, moet men dien niet moeilijker maken, door waarschijnlijke, doch onware verhalen! Men bewijst er den beoefenaars der geschiedenis geen dienst mede!

A. L. N.

Hoe een tijdschrift-redactie in 1814 gemystificeerd werd. — In no. 51 van den 23 December 1814 plaatste de Redactie van de

Konst en Letterbode, het welbekende tijdschrift, dat bij Loosjes te Haarlem uitkwam, een ingezonden bericht uit Breda van den volgenden inhond: „Ook in deze Stad heeft de gelukkige ommekeer van zaken, en de daardoor herlevende vrijheid van denken en spreken, eenen gunstigen invloed op de Kunsten en Wetenschappen gehad. Eenige der kundigste en verlichtste Ingezetenen dezer plaats hebben zich vereenigd, om alhier een Letterkundig Genootschap op te rigten, van hetwelk de Leden binnen weinige dagen reeds tot een aanzienlijk getal zijn aangegroeid. Het onderscheidt zich hierin van de meest dergelijke Genootschappen in ons Vaderland, dat hetzelve *alle* zijne zittingen en navorschingen in het openbaar zal houden, ten aanhoore ook der schoone Kunne; gelijk ook daarin, dat het zich niet tot het een of ander bijzonder vak bepaalt, maar den geheelen ruimen omvang der Geleerdheid ten oogmerk heeft, en zich tot alle takken van dezelve uitstrekt, immers geenen van dezelve uitsluit. Onder de voornaamste Leden munten uit de navolgende: alle door hunne uitgegevene Schriften, meer of meer bekende Heeren: Wuyster, van Volkom, Huët, Kaldenbach, Hollingerus Pypers, J. A. Rycken, L. Ingenhousz, F. Hoppenbrouwers. De plegtige opening en inwijding van hetzelve, zal eerstdaags, met eene *Contate*, door eenige uitgelezene Zangers en Zangeressen, onder de begeleidene Akkoorden van Toonkunstminnende Liefhebbers uittevoeren, in het kerkgebouw der Waalsche Gemeente plaats hebben."

* *
*

Dit berichtje diende eensdeels tot mystificatie van de Redactie anderdeels om het Bredasche Genootschap en de personen van wie de oprichting was uitgegaan, in een belachelijk daglicht te stellen. Zonder achterdocht geplaatst door de Redactie, die de ironische bedoeling ervan niet had opgemerkt, verwekte het te Breda onder de betrokken bestuursleden groote ergernis en was het aldaar een bron van heftige societeitspraatjes en courantenartikelen in de lokale weekbladen. Waarschijnlijk was met de oprichting van dit Genootschap bedoeld eene vereeniging te stichten in den geest van het later ontstane Noord-Brabantsche genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dat zijne werkzaamheden over alle vakken uitstrekt, maar zij, van wie de uitnoodigingen tot toetreding voor het lidmaatschap uitgingen, schijnen niet in genoegzame mate zich te hebben onderscheiden in de republiek der

letteren, om te verwachten dat zij in staat zouden zijn aan het hoofd te staan van een letterkundig genootschap.

De grappenmaker, die de Redactie er zoo had laten inloopen, was de als uitgever van Latijnsche gedichten van Nederlanders en ook op het gebied der Nederlandsche taalkunde niet onbekende Jacob Henrik Hoeufft. Dit blijkt uit een gedrukt kwarto-blaadje, getiteld „Sententie", waarin de opsteller, hoogstwaarschijnlijk identiek met den inzender van het mystificatie-berichtje, tusschen de regels op droog-komische wijze laat doorschemeren, welken indruk zijn „knuppel onder de hoenders" teweeg had gebracht.

„Het Letterkundig Genootschap der Stad Breda", zoo vangt de bewuste Sententie aan, „geëxamineerd hebbende de Sententie van het Publiek, in zake van Jacob Henrik Hoeufft, zich pretenselijk qualificeerende te zijn Schrijver of Auteur, uit hoofde van eenige in druk gegevene beuzelaarijen en taalkundige vitterijen; mitsgaders overwogen hebbende alle het geent in deezen konde of mogte moveren, doende regt uit naam der Posteriteit: casseert en annulleert het vonnis door het Publiek geweezen, waarbij aan den gemelden Jacob Henrik Hoeufft de voorzeide titel van Schrijver of Auteur wordt toegewezen; en doende wat de Regter ter eerster instantie had behooren te doen, verklaart den gemelden Jacob Henrik Hoeufft, voor eenen Prulpoeët en Kladschrijver, mitsgaders voor een plompaard en weetniet, verstoken van allen goeden smaak, en onvatbaar voor het waare schoone, bijzonder van dit Genootschap; interdiceert denzelven, tot nader order, zich voortaan, het zij in dicht of ondicht, met eenig geschrijf, vooral van dorre taalzifterije, op te houden, op poene, dat al het door denzelven geschrevene zal worden gebrandteekend, gelacereerd, of met zoodanige andere publieke straffe gemulcteerd, als het Genootschap, volgens bewind van zaaken, naar zijne wijsheid, in goede justitie, zal oordeelen te behooren; verklaart wijders denzelven inhabiel, om in eenig Letterkundig of ander Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, speciaal in dit Genootschap zitting te kunnen hebben, het zij als Lid, het zij als Lid Honorair, het zij als Geädsocieerde, het zij als Correspondent, het zij onder eenigen anderen titel, hoe ook genaamd, voor en aleer dezelve blijken van gezonderen smaak, en meerdere vatbaarheid voor het schoone, speciaal ook van dit

Genootschap, zal hebben aan den dag gelegd, en aan dit Genootschap zal hebben gedaan Amende honorabel en profitabel; *honorabel*, door dit Genootschap om vergiffenis te bidden voor den hoon, hetzelve aangedaan, door de eere van het Lidmaatschap van hetzelve te hebben afgeweezen; *profitabel*, door ieder der Leden van het Genootschap, die dan zijn zullen, te besteeken met een kroon van doornen, of van distels, ter hunner keuze; condemneert eindelijk den gemeldden Jacob Henrik Hoeufft, in alle kosten, speciaal ook die, welke het Genootschap genoodzaakt is geweest te impenderen ter zake van zeker Berigt, door den gemelden Jacob Henrik Hoeufft gedaan plaatsen in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van 23 Dec. 1814, waarin eenige Leden van dit Genootschap op eene taxatoire wijze, zonder genoegzaam fundament voor kundige en verlichte lieden worden gehouden.

Aldus gedaan in den Raade van dit Genootschap, present alle de Leden, *demtis fore omnibus* als uit vleizucht, of uit andere inzichten, vóór het doen plaatsen van gemeld Berigt door hem Jacob Henrik Hoeufft, zoo door woorden, als door daaden, zelfs somtijds in het openbaar eenige Dichterlijke en Letterkundige verdiensten hebbende toegekend, en uit dien hoofde van de deliberatiën geëxcuseerd geweest zijnde".

Dit blaadje bevindt zich in de verzameling van den Heer L. J. Kuijck, kapitein der veld-artillerie te Utrecht, die het welwillend ter bekendmaking afstond. Misschien valt er uit een of andere Bredasche Courant van dien tijd nog wel meer over dezen storm in een glas water mede te deelen. RED.

Aprilbeweging. — Hoe luidt de titel eener brochure over de invoering der bisschoppelijke hierarchie in 1853, groot 29 bladz., aanvangende: „Wanneer wij met een opmerkzaam hart acht geven" en eindigende: „bevorderlijk zullen zijn aan hun eigen ondergang!"? C. W. B.

Een kat in den zak koopen. — „Te Amsterdam bij Fred. Kaal, op de Prinsegr. is te bekomen voor een civiele prijs: Silezier linnen, of zoogenaamd *Kat in de zak*,'t stukje van $9\frac{1}{2}$ el lang, breed $1\frac{1}{8}$ el voor f 3.12; bij de el voor 7 st." (Leidsche Ct. v. 22 Apr. 1761.) Is van deze blijkbaar populaire linnen-benaming wellicht de uitdrukking afkomstig: Een kat in den zak koopen? F. E

KUNSTGESCHIEDENIS.

Zijden kunstweefsels-industrie. — In het jaarverslag over 1900, van het S. Bernulphus-gilde te Utrecht, welks verslagen wel behooren tot het beste van wat hier te lande geschreven wordt op het gebied van middeleeuwsche kunst en kunstnijverheid, komt o.a. een zeer degelijk artikel voor van den heer Jan Kalff, tot beantwoording der vraag, welk aandeel Nederland (Zuid en Noord) heeft gehad in de makelij der versierde stoffen, waarvan ons uit de middeleeuwen zoovele zijn bewaard gebleven. De schrijver komt na een uitgebreid onderzoek, gesteund op beschouwing der stoffen in natura en op archiefgegevens, tot de gevolgtrekking, dat in Nederland vóór de XVIe eeuw alleen in het Zuiden een niet zeer belangrijke industrie van halfzijden, effen stoffen heeft bestaan, dat deze nijverheid omstreeks 1500 van meer beteekenis wordt en zich langzamerhand uitbreidt tot een weverij van verschillende — ook versierde — zijden weefsels, in het Noorden echter eerst omstreeks 1600 aanvangt en dan zeer snel in bloei toeneemt. Wij verwijzen belangstellenden naar dit hoogst belangrijk artikel, dat door 15 fraaie afbeeldingen wordt opgeluisterd. RED.

Horlogemakers (LI, 399). — J. P. Kroese, maker van een staand horloge, dat 8 dagen loopt, wordt vermeld in eene advertentie in de „Opr. Haarl. Ct." van 5 Mei 1759.

Hendr. van der Hulst te Haarlem op de Plaats, gend. de Steenen muur. (Als boven vermeld 10 Mei 1759).

James William te Londen. (Vermeld als boven 20 Mei 1773).

J. P. Kroese en Zoon te Amsterdam. (Vermeld als boven 23 Sept. 1775).

Jan Henkels, Koningsplein Amsterdam. (Vermeld als boven 7 Mei 1776).

Denys Audebert, op 't Rokkin te Amsterd. („Leidsche Ct." van 24 Jan. 1731).

Richard Rouker te Londen. (Als boven 9 Febr. 1757).
Adrianus Kooy te Leiden. (Als boven 11 April 1757).
Du Chesne te Amsterdam. (Als boven 13 April 1761).
Mededeg. door de RED.

Geschilderd-papier-fabriek in 1776. — „De Juffrouwen C. P. Desseny de Fonteny, Gezusters en Compagnie, hebben gestabileert een geschilderde PapierFabriek van gelijke soort zoo als te Brussel gemaakt worden. Woonachtig in 't Huis genaamd Middelburg, in Paauwen-laan, in de Diemermeer bij Amsterdam. Men volbrengt de Teekeningen zoo als men die begeert gesorteert na het Ameublement. Voor het gemak dergeener die deeze Papieren begeeren, hebben zij die gesteld in handen van de Heeren Richard en Compagnie, in de Kalverstraat, daar men gemelde Papieren als ook de Staalen en reeds gemaakte Desseynen, kan vinden". (Opr. Haarl. Ct. van 25 Mei 1776.) — Voor de geschiedenis der inlandsche nijverheid en voor de kennis der met kleuren bedrukte of beschilderde papieren, zou het van belang zijn of men hier te doen heeft met behangselpapier of met omslagen voor boeken enz. Wie er meer van weet, zegge het! RED.

Een onbekende (?) lettersnijder. – „Daer wert bekent gemaekt dat Mr. Johan Adolf Smit, lettersnijder en lettergieter (woonachtig in de stad Amsterdam in de Foelydwarsstraet op Rapenburg naest de Swarte Hond) snydt in stael alle Orientaelse talen; ook alle matrysen in koper, als ook de vormen daerse in gegoten worden; als ook Duits, Romeyn, cursijf, etc. een ieder hetzij boekdrukker of boekverkoper na syn begeeren". (Amsterd. courant v. 17 Sept. 1695). — Weet iemand ook iets meer omtrent dezen lettersnijder en zijn werk mede te deelen? Voor de geschiedenis van het Nederl. drukwerk zou dit niet zonder belang zijn. RED.

Magnusbandjes. — Op de Universiteitsbibliotheek te Utrecht berust in de Bibliotheca Moltzeriana (d. i. bibliotheek van wijlen Prof. Dr. H. E. Moltzer, door zijn zoon Dr. M. Moltzer geschonken) eene verzameling klucht- en blijspelen, uitgegeven door het genootschap: Nil volentibus arduum te Amsterdam, gebonden in 2 deelen. Het bindwerk dezer bandjes is van bruine gespik-

keld kalfsleer, met vergulde rug- en platversiering, in welker bordure het bekende vogelornamentje van Magnus' banden voorkomt. Het middelstuk op het plat is een bloementakje, met kweelende vogeltjes, uit kleine vignetjes saamgesteld, waaromheen een spreuk in hart-vorm; op de voorzij: „Ces oiseaux sans contraint(e), s'engagent sans crainte;" op de achterzij: „En amour ils sont tous moins bêtes que nous." De veronderstelling, dat wij volgens het type der vergulde sel-fileten hier te doen hebben met een paar bandjes uit de werkplaats van den beroemden binder Hendrik Magnus, wordt des te aannemelijker door het feit, dat alle tooneelspelen, die in deze twee deeltjes voorkomen, gedrukt zijn bij Albert Magnus, Hendriks broeder, en de opvolger zijns vaders. RED.

Intocht te Kleef. — In het pruisische geheime Staatsarchief vond ik het navolgende dokument: een brief van Keurvorst Frederik Wilhelm van Brandenburg gericht aan zijn Amsterdamschen agent Matthias Dögen en gedateerd: Kleef 26 Sept. 1652. De onderteekenaar van den brief is intusschen niet de keurvorst maar zijn Kleefsche stadhouder, toenmaals Graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen, de bouwheer van het „Mauritshuis" in den Haag, over wiens talrijke betrekkingen met den grooten keurvorst en de brandenburgsch-pruisische landen ik in 1893 een boek uitgaf.

De bouwmeester echter, van wien in bedoeld schrijven sprake is, is niemand anders dan Jakob van Kampen (1598—1657) architekt van het „paleis" te Amsterdam en ontwerper der voormalige tuinen van de „Neue Thiergarten" bij Kleef. Het schrijven luidt aldus:

„Friedrich Wilhelm Churfürst,

Unsern gnädigen Grusz zuvor. Raht undt lieber getreuer. Nachdem wir von Architecto van Campen zwey Schachspiele vohr undt ümb 200 Rijksthrl. erhandeln lassen, Also wollen wir in gnädigsten befehl hiermit an euch solche zwey hundert Rthlr. forderlichst unseretwegen Dafür zu bezahlen, und ihme van Campen einzulieffern. Auch haben wir obgedachten van Campen gnädigste commission *ertheilt, den neulich alhier von unss gehaltenen of zug* [1]) *aldort* [2]) *in Kupfer stechen zu lassen.* Wollen

[1]) Aufzug. [2]) d. i. te Amsterdam.

demnach gleichsfals in gnädigsten befehl hiemit an euch dass ihr most (?) dem van Campen mit dem *Kupferstecher*, der diese arbeit fertigen würde, darüber beijderseits vergleichet undt sobaldt eine Plat aussgearbeitet ist, dieselbe bezahlet, undt Dann nebst dem van Campen beschaffet, damit gedachter aufzug ungeseumbt getrucket undt aussgelassen werden möge. Etc...."

Mijn vraag is nu: Kent iemand deze door keurvorst Frederik Wilhelm bestelde, door Jakob van Campen ontworpen en onder zijn toezicht uitgevoerde uitgave van eenen *feestelijken intocht in Kleef?* Kent iemand den naam van den Amsterdammer kopergraveur en eene verzameling, welke het bewuste werk bezit?

Berlijn-Charlottenburg. Prof. Dr. GEORG GALLAND.

Buiten van Adr. Pels. — Eenige jaren geleden kocht ik te Veenendaal eene plaat in lijst, voorstellende „De buitenplaats van den Heer Andries Pels te zien van den rijweg." Kan iemand mij ook mededeelen, wie was Andries Pels en waar kan deze buitenplaats gelegen zijn geweest? De plaat dagteekent uit de 18[de] eeuw.

D. V.

Blankentoren te Zutphen. — Een paar maanden geleden kocht het gemeentebestuur van Zutphen van den heer C. van Ommeren te Rotterdam twee potloodteekeningen, ieder hoog 25,5 en breed 34 centimeter, voorstellende het afbreken van den Blankentoren te Zutphen in 1854. De heer van Ommeren deelde me op mijn verzoek mede, dat hij ze van een particulier gekocht had, en niet wist, wie ze geteekend heeft.

Weet dit misschien één der lezers van „De Navorscher."

Zutphen. J. GIMBERG.

HOE IN 1795 EEN COMPONIST DUCATEN
UIT VADERLANDSLIEFDE POOGDE TE SLAAN.

In de Stichtsche Courant van 19 Juni 1795 treft men op de keerzij de curieuse advertentie aan, die wij hieronder mededeelen als een staaltje van den eigenaardigen geest, waarmede destijds alle standen min of meer waren doortrokken, en die zich openbaarde in het bezigen van uitdrukkingen, welke wij in onzen

tijd niet dan met een spottenden glimlach kunnen aanhooren of lezen.

De lezing van deze advertentie herinnerde mij aan eene compositie van onzen vaderlandschen toonkunstenaar J. W. Wilms, den maker van het Wien Neêrlands Bloed en van meer andere volkswijzen, en die eveneens getracht heeft in: „Die Schlacht van Waterloo" het slachtgewoel, tromgeroffel, trompetgeschal, het geweer- en geschutvuur en het kermen der gewonden in muzikale klanken na te bootsen. Dit stuk herinner ik mij zeer wel, daar het in mijn moeders jeugd min of meer populair was en door haar voor mij als kind nog soms op de piano werd voorgedragen. En onder die voordracht kwam voor mijne kinderlijke verbeelding het gansche verloop van den slag voor den geest: de aanval der Franschen op Houguemont en La Haye Sainte, de komst der Pruisen onder Blücher, het samentreffen van dezen met Wellington bij La Belle Alliance en eindelijk de aftocht van het verslagen Fransche leger. Van denzelfden aard schijnt het toonwerk te zijn geweest, dat in de volgende advertentie met den meest mogelijken ophef werd aangekondigd.

„VRIJHEID, GELIJKHEID, BROEDERSCHAP."

Burgers!

Naardien ik, uit byzondere toegenegenheit en zugt voor de Hollandsche Natie, in welks dienst ik de eer heb den rang van Kaptein te bekleeden, van voornemens ben, om ter plegtige viering van de heuchelyke Alliantie met de Grootmoedige Franschen, een groote musykalische representatie te doen, waartoe mij door de tegenwoordige Representanten van het Volk van Holland gracieuslijk verlof vergund is en door de Municipaliteit van den Haag de Groote Kerk verleend, waartoe reeds met de grootsten toestel der Plechtigheit de compositie waardig, eenen aanvang gemaakt is, zo noodige ik by deze alle Burgers en Burgeressen, om op den plechtigen dag der viering van de Alliantie, dit stuk, welke de voorname Gebeurtenissen van dezen tijd in zang en instrument-muzyk daarsteld op eene wijze, welke den toehoorder in verwondering en verbazing stellen zal, met hunne tegenwoordigheid te vereeren, en alzoo de plechtigheid van luister bij te zetten, en ook hier in hunne Vaderlandsliefde aan den dag te leggen. *Heil en Broederschap!*

'sHage den 5 Juny 1795 Martin Joseph von Böhm.

Voorstel van de eerste en tweede verdeeling, of van het geheele Musicaal zangstuk.

I. *Verdeeling.* De heuchelijke aankondiging der Alliantie tusschen de beide Republyken, die van Vrankrijk en de zeven Vereenigde Provintiën.

De voorkomende Chorussen, Recitativen, een Rondo en Marschgezang, stellen ons als een Prologue zeer levendig de Heldendaaden voor van Pichegru en de dapperheid van zijn krygsheir.

II. *Verdeeling.* Na de tweede Ouverture zal door Chorussen, Recitativen, Ariaas, Rondo en Marschgezang, het voorgevallene bij de geeindigde veldtogt voorgesteld worden. Waarna in het 3e en 4e Chorus eene Bataille voorkomt en ten laatsten een groot finaal Choor het besluit maakt.

Het muzyk zal bestaan in volgende instrumenten:

2 Forte-Piano, 36 Eerste Viool, 36 Tweede dito, 12 Eerste Alt, 12 Tweede dito, 12 Violoncelle, 10 Fagott, 10 Contra-Bassen; 3 Soprano, 1 Alto, 3 Tenore, 3 Bas, Solo-zangers; 24 Soprano, 24 Alto, 24 Tenore, 24 Basse, Choorzangers; 4 Travers, 4 Oboën, 4 Clarinets, 4 Picolle, 4 Fagotti, 6 Cornu, 8 Serpens, 6 Trombons, 8 Pijpers, 8 Tambours Infanterie; 8 Trompetters, 2 Timpaniers Cavallerie; 8 Pelottons, 8 Tambourins, Muskettenvuur, 8 Machines, 8 groote Trommels kanonnenvuur. Tesamen 333 muzikanten. Het orchest daartoe is gantsch nieuw vervaardigd.

Aan deze bekendmaking meende de kapitein-componist-concertgever het volgende „Nader bericht" te moeten toevoegen: De ondergeteekende heeft zijn groot werk geheel tot stand gebragt, zynde zeer geschikt om de deugden onzer Broederen de Franschen treffend voor te stellen en het edele Patriotisme bij onze Natie levendig te maaken. Hij had vuuriglyk gewenscht 't zelve op heden Woensdag by 't Nationale Feest in de Groote Kerk te geeven, maar de omstandigheden, waarvan 't geheele fortuin van den ondergeteekende afhangt, dwingen hem de uitvoering van zijn werk op Dinsdag den 23 dezer stellig te bepaälen, verzoekende een ieders gunst, en acht zich verpligt aan 't Publicq bekend te maaken, dat hy veele slaaplooze en onaangename Nagten bij het componeeren van dit werk *alleen uit Vaderlandsliefde* heeft doorgebragt; ook vertrouwd hij dat de Medeburgers, deze opschorting niet aan gebrek van talenten zullen toeschrijven, alzoo hij het door hem nieuwe opgebouwd en voltooide orchester,

op heden den 17 dezes tot het Nationaal gebruik heeft afgestaan.
M. von Böhm.

N.B. Bij hem zijn de billetten te bekomen, alle dagen, van 's morgens 9 tot 12, en 's middags van 3 tot 6 uuren, yder voor 3 gulden en de Zang-piece voor 12 stuyvers; logeert bij Muilman, Kok, in den Haag. De personen, die hunne Muzycaalsche talenten tot volvoering van dit stuk willen preteeren, worden verzogt 's morgens voor 10 uur zich in de Groote Kerk te bevinden, alzoo met dit uur de eerste Repetitie zal beginnen, 's middags de groote Repetitie, en Dinsdags de Representatie".

Zoo werd de groote trom geroerd, achttien dagen van te voren! En zeker zullen in andere dag- en weekbladen, vooral in de Haagsche van dien tijd de reclame-advertentien niet hebben ontbroken!

Maar of den 23 Juni des jaars 1795 de opgezweepte vaderlandsliefde der Haagsche en niet-Haagsche ingezetenen tot zulk een peil gestegen zij, dat de vernederlandschte Duitscher zijne groote onkosten gedekt, zijne moeite en „slapelooze nachten" beloond zag en een ieder der medewerkende 300 muzikanten, het zijne gekregen heeft [1]), waag ik sterk te betwijfelen, na kennis genomen te hebben van een andere advertentie, voorkomende in de Stichtsche Courant van 23 October van hetzelfde jaar. Daarin vinden wij de aankondiging:

„Daar er na gedaane adsistentie van het Choor (Corps?) Hoboisten der derde halve Brigade, op het Concert (gegeven door den Musicqmeester von Böhm, op den 16 October in den Domskerk te Utrecht) door voornoemde Choor gezien is, dat het aan de verwagting in het goedmaaken der onkosten niet beantwoord heeft. Om deeze reeden, op het door hem gestelde uur, ter afdoening van het gemaakte accoord, aan voorn. van Böhm willende berigten dat voorn. Choor om gemelde redenen hunne werkzaamheden *Pro Deo* gedaan hadden. — Daar den Musicqmeester von Böhm een uur vroeger naar den Haag vertrokken, en tot op heden niet is geretourneerd diend deeze ter advertentie, dat voorn. von Böhm om gemelde accoord, niet van zijn voorneemen behoeft af te zien, of zyne tegenwoordigheid aan Utrecht onttrekken".

---

[1]) Misschien zou men in de 's Gravenhaagsche Courant van den datum na de opvoering (24 Juni) eenig bericht dienaangaande aantreffen. Deze is evenwel niet onder mijn bereik.

Uit naam der Hoboisten van de derde halve Brigade.

J. A. Saffée.

Is het niet of men met andere woorden zeggen wil: Muziekmeester keer maar terug; wij manen niet om het geld? En schuilt er niet in deze zoo gebrekkig en naief gestelde advertentie een sterk gevoel van solidariteit tusschen die muzikanten, die het zelf zeker niet breed hadden, en hunnen berooiden kapelmeester?

F. Everts.

Zilveren filigraanwerk. — Dat dit een tak van inlandsche kunstindustrie geweest, en niet, zooals dikwijls beweerd wordt, uit vreemde landen ingevoerd is, blijkt o. a. uit de Decreeten der Nation. Vergadering van 18 Juli 1796, toen door eene Commissie van 4 leden ter vergadering gerapporteerd werd nopens een verzoekschrift der Wed. Bohnstedt tot uitvoer van bewerkt zilverwerk. Daarin getuigt de Commissie o. a. dat zij „konnen aantonen, dat onder de onderscheidene takken van goud- en zilversmederij, het zogen. Draadwerk is, waarin de Nederlanders thans boven andere volken uitmunten en hetwelk in dit voorhanden request, wel inzonderheid bedoeld wordt.

Op dit gewoone soort van goud- en zilverdraadwerk zijn de Cleefslanders, de Munsterschen en veele Duitschers bij uitstek zeer gesteld, en moeten dit bij gebrek van bekwame werklieden ten hunnent, in Utrecht, Schoonhoven en veele andere plaatsen in ons land laaten maaken. Dit werk neemt weinig goud en zilver, en kost veel aan fatzoen, teekening en werkloon; ook is dit zuivere winst, door de Buitenlanders aan de Ingezeetenen van ons Vaderland toegebragt, niet alleen aan enkele persoonen of werkbaazen, maar geeft het bestaan aan een groote menigte knegts en huisgezinnen." (Verg. Elseviers Maandschrift Jrg. 1901 dl. II, blz. 662.)

Red.

GESCHIEDENIS.

EEN STAALTJE VAN VADERLANDSLIEFDE
IN DEN REVOLUTIETIJD.

Gelijk in De Navorscher 1896, blz. 326, is medegedeeld, moest volgens een besluit van 26 Maart 1795 door de Provinciale Repraesentanten van het Volk van Holland in alle oorden des lands, ook te Utrecht, alwaar het besluit eerst op 1 Juni door de Landschapsvergadering werd afgekondigd, al het ongemunt goud en zilver in 's lands schatkist gestort worden, uitgezonderd de medaljes, kleinoodiën en hetgeen „tot nut en cieraat van het lijf diende". (Verg. Nav. 1896, blz. 490.) Bij velen, wien het scheiden van hunne gouden en zilveren pronkbekers, schalen, koelvaten en serviesstukken moeilijk viel, omdat er dierbare of historische herinneringen aan verbonden waren, wekte dit besluit grooten wrevel. Wel kon men de getaxeerde waarde in muntspecie voldoen, maar ook dit kwam in den onzekeren toe-toestand en den nood der tijden niet aan ieder gelegen, zoodat menig familie- of erfstuk der vaderen in die dagen in 't geheim verborgen of elders in veiligheid gebracht werd.

Eene uitzondering op de baatzuchtigen, die aldus handelden, maakte de burger Hahn, van wien in de vergadering der Provisioneele Repreasenten op 20 April 1795 het volgende rekwest ter tafel kwam:

„Geeft met allen eerbied te kennen Jacob Hieronymus Hahn.

Dat hij op het punt staande te voldoen aan ulieder heilzame intentie, gemanifesteerd bij derzelver Publicatie van den 26 Maart l.l. en ten vollen gereed zijnde, om het daarbij bedoeld ongemunt goud en zilver dat hij bezit, in 's lands schatkist te storten, zig nochtans in enige verlegenheid bevindt, ten aanzien van zeker zilver koelvat onder hetzelve, ter waarde van, zo hij meent, ruim zeshonderd guldens.

Dat in de oogen van den Suppliant de grootste waarde van dit stuk, voor zoverre het geldswaarde heeft, ongetwijfeld daarin bestaat, dat het in geld omschapen, den Volke en den Lande van nut kan zijn; — dan dat hetzelve daarenboven voor hem, Suppliant, voor zijne naastbestaanden en vooral voor zijne descendanten, zekeren bijzonderen prijs heeft, doordien het niet alleen voor ruim 30 jaren aan zijnen Zaligen Vader Johan David Hahn, destijds Hoogleeraar te Utrecht, door de Curateuren der Academie aldaar ten geschenke is aangeboden, nadat hij een zeer vereerend en voordeelig beroep naar Gottingen, uit verkleefdheid aan Nederland, had afgewezen, maar ook eene Latijnsche inscriptie draagt, welke den naam eer aandoet van hem, op wien de Suppliant, als op deszelfs Vader, steeds roem durft dragen, en welke inscriptie den Suppliant en zijnen kinderen voorzeker hoogst dierbaar moet, en nuttig kan zijn: zijnde dezelve van deezen inhoud:

Jo: Dav: Hahn,
Medic. Botan. & Phil. Professori
Quum Ultro luculentam
In Gotting. Acad. Stationem
Recusavisset
Consules et senatores
Acad. Trajectinae Curatores
D. D.
CICDCCLXIV.

En zijnde aan de andere zijde van het koelvat gegraveerd het wapen van Utrecht.

Dat dezelve waarde van affectie den Suppliant zonder twijfel meer biedt, dan het fidei-commissaire verband, door wijlen zijnen vader in deszelfs codicilliaire dispositie van 28 Sept. 1783 gelegt op des Suppliants broeder Johan Adam Hahn, en daarin bestaande, dat dit koelvat aan hem tegen de innerlijke waarde wierd gepraelegateerd, mits zorgdragende, dat hetzelve na zijnen dood niet buiten de familie geraakte; want dat des Suppliants gen. broeder Johan Adam Hahn nog voor zijnen Vader zijnde komen te sterven, deeze geene nadere dispositie omtrent dit stuk gemaakt had, en dat bijgevolg hij, Suppliant, als de eenig overgebleven zoon, dezelve alleen uit eerbied voor de Gedachtenis van zijnen Vader, tegen geldswaarde zich uit zijns

vaders boedel heeft laten aanbedeelen, en daarvan thans zoodanige vrije eigenaar is, dat hij het den Lande gerust kan opofferen.

Dat hij Suppliant evenwel natuurlijk genegen zoude zijn, omme dit gedenkstuk van zijns Vaders deugden te behouden en overeenkomstig het 5de Articul der gen. Publicatie van den 26^{en} Maart l. l. de waarde daarvan in geld te vergoeden, bij aldien anders zijne omstandigheden zulks raadzaam maakten, maar dat hij Suppliant het nu alzins wijzer en beter oordeelt dezen nutteloozen klomp zilver in den Vaderlandschen smeltkroes te werpen, ingevalle datgeen behouden kan worden, dat de waarde van affectie voor dit stuk bij hem en de zijnen uitmaakt, en dat de Suppliant vermeent, dat dit oogmerk ten vollen kan bereikt worden, het koelvat namelijk gesmolten en desniettemin de nagedachtenis van zijnen dierbaren Vader behoorlijk gerespecteerd en het hoofddoel van zoodanige vereeringe in zijn geheel blijve, zo wanneer gijlieden aan hem geliefd te verlenen een decreet in forma, waarbij melding word gemaakt van hetgeen de Suppliant in deezen de eer heeft gehad voor te stellen, en waarbij speciaal herhaald wordt de bovengen. latijnsche inscriptie.

Redenen waaromme de Suppliant zich keert tot ulieden, reverentelijk verzoekende, dat het ulieden behagen moge een decreet te nemen, waarbij melding word gemaakt van hetgeen hij Suppliant in dezen de eer heeft gehad voor te stellen en waarbij speciaal herhaald word de bovengem. Lätijnsche inscriptie, en dat gijlieden daarvan aan hem doet uitgaan Acte in forma."

'tWelk doende &c. J. G. Hahn,

Dit „zoo edelmoedig verzoek" van den burger Hahn werd bij acclamatie toegestaan. Opmerkelijk is het, dat bij de behandeling dezer zaak nòch door den suppliant, nòch door de vergadering acht is geslagen op de waarde van het koelvat als kunstvoorwerp, die ongetwijfeld de zilverwaarde ver zal hebben overtroffen. Maar de algemeene geest van dien tijd oordeelde niet anders. Vele voorwerpen van edelsmeedkunst zijn in dien tijd en onder de Fransche overheersching uit onkunde en met miskenning van den kunstenaarsarbeid daaraan besteed, verkwanseld en te gelde gemaakt; het meerendeel, voor een appel en ei in den vreemde verkocht geworden, siert thans Fransche en Engelsche verzamelingen. Red.

STEMRECHT GEVRAAGD VOOR STUDENTEN EN BEDEELDEN.

De Revolutietijd, wij bedoelen dien van 1789—95, was een tijd van groote gisting en van opbruisende geestdrift. Het scheen wel, alsof Frankrijk aan de gansche wereld de blijde boodschap brengen kwam van de aardsche gelukzaligheid en zich voornam den godsdienst te grondvesten van het recht en van het geluk onder de menschheid. De Fransche Revolutie werd daarom inzonderheid met blijdschap begroet, omdat zij voor ieder en voor allen begrijpelijk was en op honderden plaatsen tegelijk kon worden nagevolgd. De Rechten van den mensch, verstaanbaar voor een ieder, werden overal aangeplakt, verspreid, gelezen en toegejuicht.

Als broeders waren de Franschen in 1795 ons land ingehaald ; zij kwamen, gelijk het heette, niet om te veroveren, maar om de vrijheid te schenken. De hervormingen, die door hun aandrang overal, in alle onderdeelen van het staatsbestuur werden inge. voerd, deden veel gejuich opgaan, vooral wanneer zij vergezeld gingen van redevoeringen, waarin veel over verbroken boeien, dwingelanden, aterlingen en bliksemschichten der wrekende vrijheid werd gesproken. „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap of de dood" werd de geijkte frase in opschriften van openbare gebouwen, sjerpen, decoraties, couranten en staatsstukken. De leerstukken van het nieuw politiek geloof, zooals volkssouvereiniteit, rechten van den mensch e. a., deden evenwel pas hunne intrede op het terrein der wetgeving, en erkenden nog geen grenzen waar zij ophielden te gelden. Zoo kwam het, dat bij aanhangers van verschillende regeeringssystemen de te trekken grenzen verschillend, door sommigen te nauw, door anderen te ruim geacht werden. Dit verschil van meening openbaarde zich o. a. in de indiening van een adres door de Patriottengezelschappen te Utrecht aan de Municipaliteit en aan het Comité van Waakzaamheid aldaar, dd. 26 Februari, welks inhoud wij hieronder mededeelen, omdat ons geen andere poging, in een der overige Nederl. universiteitssteden gedaan, bekend is, waarbij werd aangedrongen op het verleenen van het stemrecht aan studenten.

Utrecht, den 26 February Het 1 jaar der Bataafsche Vrijheid.

VRIJHEID, GELIJKHEID, BROEDERSCHAP OF DE DOOD.

Burgers, enz.

„De opgenoemde spreuk zal het fundament uitmaaken van hetgeen de Collegien UL. willen voordragen.

Vryheid kan geen plaats hebben onder hen, die geweigerd worden daarvoor te stemmen.

Gelykheid beteekend dat er geen onderscheid onder Menschen moet gemaakt worden, zonder onderscheid van wat conditie of vermoogen zy zyn.

Broederschap houd in, om op fundament van het voorgaand artikel de hand toe te reiken aan dezulken, die zonder onderscheid van persoonen voor het algemeen welzijn werken, en in tyd van nood of gebrek te adsisteeren, en men verkiest liever de *Dood* als de articuls te buiten te gaan.

Wij hebben vernomen, Broeders, dat van die algemeene vrijheid uitgesloten worden:

1) De brave Studenten binnen deeze stadt.

2) Diegeenen welke niet kunnende leven van anderen bedeelt worden.

Permitteerd ons op het eerste articul de Studenten rakende, aan te merken: De Studenten zijn hier Burgers (*cives academici*), de Universiteit is verpligt hen voor te staan, zij staan onder onze Representanten. Wij beleeven tegenwoordig den tijd niet meer, dat iemand een zekere tijd in een bepaalde plaats moet burger geweest zijn, eer hij stemmen kan; deugd en bekwaamheid worden daar alleen toe vereischt, waar zullen die braven dan stemmen (want hunne stem mag hun niet ontnomen worden)? in de plaatsen daar hunne familien woonen kunnen zij niet, omdat zij hier zijn en hier waar zij zich bevinden wordt het hun verbooden, in zooverre, dat men in de publicque bijeenkomsten zegt: hij is een student en kan dus niet stemmen. O, ongelukkige Gelykheid! — Een braaf, eerlijk en kundig man mag stemmen ter plaatse waar hij zich bevindt, of er is geen Gelykheid, geen Broederschap meer.

Die van de armen bedeelt worden, dat zij daarom niet zouden mogen stemmen, toucheert de Collegien noch meerder.

Is het niet het recht van het Menschdom dat wy in 't oog houden? Heeft God den Mensch niet gelyk geschapen? Is het de schuld der armen, dat zij niet zooveel hebben als de rijken? Is het niet ongelukkig genoeg, dat in dit tijdelijke zij aan alles gebrek hebben, daar andere in overvloed leeven? Dicteert de Gelykheid en Broederschap niet die ongelukkigen te onderhouden, om niet van honger en kommer te vergaan? Moet men daarom hen niet beklaagen? Maar (en dit is de groote vraag) moeten zij daarom van de rechten van het Menschdom verstooten zijn? Moogen zij daarom als Mensch niet stemmen? Men zoude hier kunnen tegenwerpen, die van andere bedeelt worden, zijn afhangelijk, ook om hun gebrek kunnen zij niet geleerd hebben op een behoorlijke manier te stemmen.

Het antwoord is hierop dat ingeval men bewijzen kan, dat alle die bedeeld worden onkundig of oneerlijk zijn, het opgenoemde gevoelen het onze zal wezen. Maar dat dan ook zij, die niet bedeeld worden, wanneer zij onkundig of oneerlijk zijn, hetzelfde lot moogen ondergaan.

Wij zijn menschen, Broeders! Wij kunnen dwaalen: het vertrouwen dat wij in u stellen, noopt ons dit u onder het oog te brengen. — Denkt er over, verlicht ons als wij gedwaald hebben. — Maar zoo niet — voert dan hetgeen wij billijk verzoeken uit."

Heil en Broederschap!

Uit naam der onderscheidene Collegien,

(*was get.*) Jan van Reessen.

Valentyn Victor Koningsbergen.

* * *

Het is ons niet bekend, of dit verzoekschrift iets heeft uitgewerkt. Het antwoord zou, indien er acht op geslagen is, moeten worden aangetroffen in de notulen der Municipaliteit, aan wie het is toegezonden. Kan wellicht een onzer archiefvorschers daaromtrent inlichting geven?

RED.

MUNT- EN PENNINGKUNDE.

LEG- EN ANDERE PENNINGEN

ALSMEDE PENNING-VARIÉTEITEN NAAR WIER BESCHRIJVING ELDERS VERGEEFS GEZOCHT IS.

1. 1560. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Borstbeeld met het omschrift: „Phls. Dei. Gratia. Rex. Catolicus. 1560".

KZ. Het gekroonde wapenschild van Spanje, met de vliesketen omhangen. De kroon reikt tot aan den bovenkant van den penning. Omschrift: „G. D. Burreau. Des. Finances".

2. 1561. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Deze vertoont een paar weegschalen in evenwicht; daar onder een geopende passer en tusschen de beenen van den passer een compartiment waarin: „1561". Omschrift: Omnia numero pondere et mensura".

KZ. Deze vertoont een fraaie hoofdletter „M" tusschen 4 bloemen, en wel: boven, onder en aan elke zijde eene Omschrift: „Gectoirs Du Burreau Des Finances".

3. 1562. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Borstbeeld met het omschrift: Philippus. D. G. Hispaniarum. Rex. 1562".

KZ. Gekroond wapenschild van Spanje, omhangen met de ordeketen van het Gulden Vlies, en omgeven door het omschrift: „G. Du Burreau Des Finances".

4. 1562. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Gelauwerd borstbeeld met het omschrift: „G. Du Burreau Des Finances. 1562".

KZ. De aanbidding der wijzen met het onderschrift: „Monstrant regibus astra viam".

5. 1563. Legpenning. 27 m.M.

VZ. Vrouwspersoon steunende met de linkerhand op een rad en houdende in de rechterhand een zwaard. Aan weerszijden van het hoofd: „S" „K".

KZ. Tafel waarboven eene kroon tusschen: „15" „68"; boven de kroon het muntteeken van Antwerpen, een handje. 't Geheel in een krans.

6. 1564. Legpenning op het ontzet van Oran. 30 m.M.

Variëteit van Van Loon, I. 66. 1.

VZ. Het roosje, dat bij Van Loon onder het borstbeeld staat, bevindt zich hier achter „Hol", terwijl het borstbeeld tot aan den rand doorloopt.

KZ. Het roosje, dat bij Van Loon onder het wapen van Overijsel staat, bevindt zich hier boven het wapen van Zeeland, zoodat het omschrift op dezen penning van boven naar onderen wordt gelezen en bij Van Loon van onderen naar boven. Bovendien draagt de penning bij Van Loon het jaartal „1563", terwijl deze het jaartal „1564" vertoont.

7. 1564. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Borstbeeld met het omschrift: „Philippus. D. G. Hispaniarum. Rex".

KZ. Gekroond wapenschild van Spanje, met de vliesketen omhangen, en omgeven door het omschrift: „Gectoirs Du Bureau Du R".

8. 1565. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Borstbeeld van koning Philips. Omschrift: „Leggelt. Va: 'S. Co. Reke. Camer. In. Gel".

Muntteeken (adelaar).

KZ. Verhevenheid waarop een kandelaar met brandende kaars; ter weerszijden van de brandende kaars een Bourgondisch vuur.

Omschrift: „Alteri. Seviendo. Consumor". (Kruisje).

9. 1569. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Borstbeeld met het omschrift: „Philippus. D. G. Hispaniarum Rex. 1569".

KZ. Wapenschild van Spanje, omhangen met de ordeketen van het Gulden Vlies, en omgeven door het omschrift: G. Du. Burreau. Des. Finances".

10. 1571. Legpenning. 29 m.M.

Variëteit van Van Loon. I. 142. 3.

't Verschil bestaat hierin, dat dit exemplaar kleiner is. De bij Van Loon afgebeelde penning is waarschijnlijk een gedenkpenning, terwijl dit exemplaar een legpenning zal zijn in navolging van den gedenkpenning geslagen.

11. 1573. Legpenning. 29 m.M.

VZ. Borstbeeld met het omschrift: „Philippus. D. G. Hispa. rniarum Rex. 1573".

KZ. Het wapenschild van Spanje, omhangen met de vlies-keten, en omgeven door het omschrift: G. Du Burreau Des Finances".

12. 1574. Legpenning. 29 m.M.

VZ. Borstbeeld met het omschrift: „Philippus D. G. Hispaniarum Rex".

KZ. Een hemelglobe op een voetstuk: ter weerszijden van het voetstuk: ›In" „Deo". Omschrift: CIↃ IↃ L XX IIII".

13. 1574. Legpenning. 31 m.M.

VZ. Op een bal een naakte vrouwenfiguur in staande houding, houdende boven haar hoofd een boogvormig uitgespannen doek. Op den achtergrond eene zee met schelpen. Omschrift: „Virtutis Com . . . . 1574".

KZ. Ovaalvormig wapenschild van Spanje in een compartiment, waaromheen de vliesketen. 't Geheel gedekt door eene kroon. Omschrift: „Gect. Du. Bvrreau Des Finances".

14. 1575. Legpenning op de afgebroken vredesonderhandelingen te Breda. 29 m.M.

Variëteit van Van Loon. I. 204.

VZ. De afbeelding zonder binnenrand, de letters kleiner en aan het eind van het omschrift enkel een klein roosje, zonder stippen aan weerszijden.

KZ. Met binnenrand, kleine hoed, de letters kleiner, na elk woord een stip en aan het eind van het omschrift een klein roosje zonder stippen aan weerszijden.

15. 1575. Als voren. 30 m.M.

VZ Als de VZ. bij Van Loon, I. 204, doch het zwaard van den leeuw dichter bij de „S" van „Securius".

KZ. Groote hoed, na elk woord van het omschrift eene stip en na het omschrift eene roos, die alleen aan de rechterzijde 2 stippen heeft.

16. 1575. Als voren. 31 m.M.

VZ. Volkomen gelijk aan de VZ. van den vorigen penning.

KZ. Gelijk aan de KZ. bij Van Loon I. 204. De hoed houdt in grootte het midden tusschen de hoeden der beide vorige penningen.

17. 1577. Legpenning. 28 m.M.

VZ. In een krans: „X Iectz
.Du. Bureau.
.Des. Finan.
.Du. Roij".

KZ. In een compartiment: „CLƆ. IƆ
LXXVII".

18. 1580. Legpenning op de afgebroken vredesonderhandelingen te Keulen. 30 m.M.

Variëteit van Van Loon. I. 279.

't Verschil bestaat hoofdzakelijk in het omschrift, dat wijder of minder wijd is geplaatst op dezen en op den volgenden penning.

Op dezen penning o.a. reikt op de KZ. de staart van de muis tot tegen de „S" van „Mus", en het beeld, dat op de inquisitiepaal prijkt, reikt tot in den rand.

19. 1580. Als voren. 30 m.M.

Hier komt de staart van de muis tusschen de „M" en de „U" van „Mus" en reikt het bovenbedoelde beeld met de hand tot onder het roosje, dat aan het einde van het omschrift staat.

20. 1583. Legpenning op de overwinningen der Staatschen en Franschen in Oost-Vlaanderen. 29 m.M.

Variëteit van Van Loon. I. 324, waar deze penning met „1582" voorkomt.

VZ. Als de VZ. van den penning afgebeeld bij Van Loon I, 324, doch met „C. F." in plaats van „Com. Fl."

KZ. Als de KZ. van den penning afgebeeld bij Van Loon I 324, doch met „1583" in plaats van „1582".

21. 1596. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Borstbeeld met het omschrift: „Philippus. D. G Hispaniarum. Rex. 1596".

KZ. Gekroond wapenschild van Spanje, met de keten van de Orde van het Gulden Vlies omhangen, en omgeven door het omschrift: „G: Du Burreau Des Finances".

22. 1598. Gedenkpenning op den vrede tusschen Spanje en Frankrijk, en op Hendrik IV, koning van Frankrijk. 44 m.M.

VZ. Gelauwerd borstbeeld, veel overeenkomst hebbende met de VZ. bij Van Loon, I. 505.2, doch waaronder: „Con Bloc. F." Omschrift: „Henricus IIII. D. G. Francor. Et. Navar. Rex."

KZ. Twee kruislings liggende scepters of rijksstaven; daar

voor een opstaand zwaard. (Een zwaard twee scepters beschermende). Hiertusschen slingeren zich een palm- en een olijftak. Omschrift: „Duo. protegit. unus." Onder: „15" „98".

23. 1601. Legpenning van Antwerpen. 27 m.M.

Variëteit van Van Loon, I 544.

Bij Van Loon draagt deze penning het jaartal „1600", doch op dit exemplaar „1601".

24. 1602. Als voren. 27 m.M.

Geheel gelijk aan den voorgaanden penning en ook gelijk aan dien van bij Van Loon, I, 544, doch dit exemplaar draagt het jaartal „1602".

25. 1605. Rekenpenning der stad Brussel. 30 m.M.

VZ. Een tuinman een boom begietende. Omschrift: „Si. Foveas. Nutrio. 1605".

KZ. Twee personen vruchten plukkende van een boom. Aan den voet des booms staat het wapen der stad Brussel.

Omschrift: „Calcul. Civit. Bruxell. Si. Laedas. Pereo."

26. 1612. Legpenning op de aansporing tot eendracht. 30 m.M.

Variëteit van Van Loon. II 76.

Daar komt deze legpenning, hoewel op het jaar „1612" geplaatst, voor met het jaartal „1608"; doch dit exemplaar voert het jaartal „1612".

27. 1618. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Gekroond wapenschild van Spanje, met de ordeketen van het Gulden Vlies omhangen. Omschrift: „Albertus. Et. Isabella. D. G."

KZ. Het schild van Pallas liggende op een scepter.

Omschrift: „Imperat. Et. Servat. 16)+(18".

28. 1621. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Als de voorzijde van den anderen penning.

KZ. Eene stralenkroon waar een staand zwaard doorheen steekt.

Omschrift: „Qui. Recte. Faciet. (muntteeken) 1621".

29. 1622. Legpenning van Gelderland. 30 m.M.

VZ. Leeuw in een wijngaard.

Omschrift: „Allicit. Ut. Perimat".

In de afsnede: het wapen van Gelderland tusschen: „16" „21".

VZ. Een vliegende ooievaar brengt zijn jong, dat in het nest zit, voedsel.

Omschrift: „Pietas. Tutissima. Virtus".

30. 1636. Godsdienstig of kerkelijk penninkje v. Antw. 24 m.M.

VZ. In een cirkel: „MAR. waarboven het teeken |—∩—|

Omschrift: „Mediatrix. Nostra".

Een handje, muntteeken van Antwerpen.

KZ. In een cirkel; tusschen 2 evenwijdige horizontale lijnen: „F LOF". Onder en boven: eene zespuntige ster.

Omschrift: „Anno. Incarnationis. Dni. 1636."

Een handje, muntteeken van Antwerpen.

31. 1637. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Borstbeeld met het omschrift: „Phil. IIII. D. G. Hisp. Et. Indiar. Rex. Z. 16 (muntteeken) 37".

KZ. Wapen van Spanje, gekroond en omhangen met de vlies-keten.

Omschrift: „Gectz. Pour. Le. Bureau. Des. Fina".

32. 1645. Legpenning. 30 m.M.

VZ. Schrijftafel met boeken en schrijfgereedschap. Boven, in den rand, het gekroonde wapen van Zeeland.

Omschrift: "Discite. Justiam. Moniti".

KZ. Eene hand, uit de wolken komende, houdt een paar schalen in evenwicht.

Omschrift: „✕ Suum ✕ cuique ✕ tribuere ✕ M-DC-XLV."
Een burg (muntteeken van Middelburg).

33. 1646. Legpenning van Walcheren. 33 m.M.

Als die bij Van Loon. I. 487, 2, doch met het jaartal: „1646."

34. 1655. Gedenkpenning op de verbouwing en statelijke inbezitneming van het Stad- of raadhuis te Amsterdam. 72 m.M.

Variëteit van Van Loon, II, 399, 3.

Dit exemplaar draagt op de VZ. het omschrift: „Siet *Muller* vertoont" enz., terwijl op den penning, bij Van Loon, II. 399. 3, afgebeeld, staat: „Siet *Munter* vertoont" enz.

35. 1656. Legpenning op het verlangen naar vrede in de Spaansche Nederlanden. 33 m.M.

Variëteit van Van Loon. II, 409.

Dit exemplaar n.l. is grooter dan dat hetwelk bij Van Loon is afgebeeld en draagt beneden onder het borstbeeld het jaartal „1656" verder uiteen, b. v. „16" „56".

36. 1656. Legpenning. 31 m.M.

VZ. Nagenoeg gelijk aan de VZ. van No. 32, jaartal 1645, en met hetzelfde omschrift.

KZ. De Gerechtigheid met het zwaard in de rechter- en de weegschaal in de linkerhand.

Omschrift: „X Suum. Cuique. Tribuere. M-DC-LVI." Een burg (muntteeken van Middelburg).

37. 1674. Legpenning op den slag bij Seneff. 26 m.M.

Variëteit van Loon III. 151. 2.

VZ. Onder het borstbeeld van Lodewijk XIV, dat iets kleiner is dan bij Van Loon, staat eene „N."

KZ. De krans, welke door de Overwinning omhoog wordt gehouden, komt onder de „D" van „ad", en niet vóór de „A" van dat woord; en de knop van den vlaggestok reikt onder de 2e „F" van „Seneffam" en niet tot de „N" van dat woord. De woorden van het omschrift der KZ. zijn ook niet gescheiden door puntjes, maar door sterretjes; terwijl aan het begin en aan het einde van het omschrift ook een sterretje geplaatst is.

38. z. j. Tinnen penninkje. 27 m.M.

VZ. „Symb:
Pr: Comm:
Eccl: Aug:
Confess:
Q. E. Hag.
Comit."

KZ. Schoon veld.

Waarop doelt dit penninkje?

Alle verdere inlichtingen door middel van dit tijdschrift zullen welkom zijn aan

Oud-Beierland. J. KARREMAN.

Munten van Luik. — „De Navorscher" is en blijft altijd nog het eenige orgaan van hen, die iets weten willen, en gaarne, zoo mogelijk, een antwoord op hunne vragen ontvangen. Ook op het gebied der Penningkunde, want het zeer verdienstelijke Tijdschrift van het Nederlandsch Genootschap voor Penningkunde heeft tot dusver in zijne kolommen nog geene rubriek opengesteld voor „Vragen en Antwoorden." Ik neem daarom mijn toevlucht weer tot „De Navorscher", die in haar 51-jarig bestaan over numismatiek al heel wat geleverd heeft.

Voor mij liggen twee nagenoeg gelijke kleine munten: de eene is een halve liard van Luik, geslagen onder de regeering van

Bisschop Ferdinand van Beieren, dus tusschen 1612 en 1650. Op de eene zijde ziet men het Beiersche ruitenschild gekroond; van het omschrift is alleen leesbaar L E O D. Op de keerzijde zijn drie wapens geplaatst, onder eene kroon, en den Luikschen perron omgevende; het eerste wapen is Bouillon (een dwarsbalk), het tweede Loon (vier dwarsbalken) en het onderste Hoorn (drie jachthoorns). Naast dit schildje staan de cijfers X—II.

Het muntje is beschreven bij Neumann onder no 13733.

Het andere muntje heeft evenzeer het gekroonde Beiersche wapen met een onderschrift, waarvan leesbaar is: DVX. MANT. De keerzijde vertoont ook onder eene kroon drie wapentjes, maar in plaats van den Luikschen perron ziet men twee boven elkander gestelde kruisjes. Het eerste schildje heeft een dwarsbalk, het tweede vier dwarsbalken en het onderste in plaats van drie jachthoorns: drie op den rug liggende halve manen; naast dit schildje weder X—II. In alles is dit muntje klaarblijkelijk eene nabootsing van het eerste, maar door wien en waartoe geschied? De woorden DVX. MANT laten zich niet anders verklaren dan aldus: hertog van Mantua. Nu was werkelijk van 1613 tot 1626 een Ferdinand hertog van Mantua en Markies van Montferrat. Heeft deze nu de kleine kopermuntjes van zijn naamgenoot, den Luikschen Ferdinand, nagemaakt? En wat beteekent dan het Beiersche wapen? En welke wapens moeten dan die van Bouillon, Loon en Hoorn voorstellen? Zoo iemand het Mantuasche muntje kent, wordt hij verzocht in dit blad zoo mogelijk eenige opheldering te geven.

J. E. TER GOUW.

OUDHEIDKUNDE.

JöRG FRANZ MüLLER'S REISINDRUKKEN.

MEDEGEDEELD DOOR MR. J. E. HEERES. [1])

Inleiding. [2])

Jörg Franz Müller heeft heel wat in de wereld gezien en over 't geheel genomen heeft hij een vroolijken, prettigen kijk op de wereldsche zaken. Ik heb de indrukken onder oogen gehad van zijne zwerftochten door een deel van Europa, aan Afrika's Zuidspits, door vele kwartieren van den Maleischen Archipel. En het heeft mij getroffen, dat hij steeds opgeruimd zijne reisherinneringen schrijft; dat hij nooit klaagt, niet over zichzelf, niet over anderen; dat hij nooit een hard oordeel velt, wel medegevoel en medelijden toont; dat soms wel een spottende glimlach op zijn gezicht komt, maar dat hij nooit kwetsend wordt. Opgeruimd is hij, wanneer de kost aan boord van de ter reede van Texel liggende Oostinjevaarder zijn volkomen goedkeuring wegdraagt; opgeruimd ook, waneer in zee de „biscuit oder zweyback" „so hart als stein", bleek te zijn [3]). Hij weet zich overal

---

[1]) Gaarne voldeed ik indertijd aan het verzoek van den redacteur van „De Navorscher", om voor den 50sten jaargang van het tijdschrift eene bijdrage toe te zeggen. Omstandigheden hebben belet, dat zij in dien jaargang — 1901 — verscheen.

[2]) Voor zoover niet uitdrukkelijk het tegendeel wordt gezegd, zijn de gegevens voor deze inleiding geput uit Müller's straks te bespreken reisverhaal.

[3]) Dit niet klagen over de behandeling aan boord der schepen onzer O. I. C. is een van die punten, waarop Müller verschilt van vele anderen, die hunne bevindigingen daaromtrent ten papiere hebben gebracht en die dikwijls bitter zich daarover hebben uitgelaten. Ik wijs b. v. op de Duitschers Frikius, Hesse en Schweitzer, die in ongeveer dezelfde jaren (1675—1686) als Müller ons Indië hebben bezocht en over de misbruiken bij de monstering, de behandeling aan boord der schepen, enz. veel slechter zijn te spreken. Vgl. de Nederlandsche vertaling hunner reisbeschrijvingen, in 1694 verschenen te Utrecht, bij W. van de Water, onder den titel: »*Drie seer aanmercklijke reysen Nae en door veelerley Gewesten in Oost-Indien; Gedaen van Christophorus Frikius, Elias Hesse, Christophorus Schweitzer. Vertaeld door S. de Vries.*« Ik koos ter vergelijking vooral dit werkje, omdat het de reisverhalen bezit van een drietal niet-Nederlanders (evenals Müller was), omdat deze verhalen uit ongeveer denzelfden tijd dagteekenen als dat van Müller en omdat het laatstgenoemde vele punten van overeenkomst heeft met genoemd drietal.

in te schikken en zoekt steeds de goede kanten der dingen op. Vol opgewekte belangstelling kijkt hij om zich heen, als hij in de Oost de zeldzame dingen ziet, die hij zoo vurig verlangd had te aanschouwen; ook dan komt zijn spotzucht dikwijls boven, maar hij blijft goedmoedig in zijne opmerkingen. Vroolijk vervult hij zijne plichten als onderofficier in dienst der Edele Compagnie, vroolijk, als het ernst wordt en hij op expeditie is; vroolijk als hij liedjes rijmelt op overwinningen der troep waarbij hij dient; vroolijk als hij in eenzaamheid op het eiland Boeroe leeft, om zijne reisherinneringen op het papier te stellen, in de hoop dat zij eenmaal in druk het publiek zullen bereiken: het eiland Boeroe, dat hij daarvoor had uitgezocht, „weil — zooals hij schrijft — es ein ganz rüehiges orth für mich wehre, alldorten meine reisen zu beschreiben, vnd das beschribene in ordnung zu richten."

Die zóó opgewekt schrijft, ook bij geleden misère, moet een opgewekt mensch zijn, en daarom vatte men het niet naar den letter op, als hij vertelt, dat hij ergens „in dieses Jamerthal" het levenslicht zag. Hij beperkt deze vage uitdrukking, door als zijne geboorteplaats aan te duiden het stadje Ensisheim [1]) in den Opperelzas. Daar zag hij den 4 October 1646 het levenslicht uit Katholieke ouders. Zijne jeugd echter leefde hij in het naburige stedeke Rufach, waarheen zijne familie al spoedig na zijn geboorte schijnt te zijn verhuisd [2]); daar ontving hij ook zijne opleiding. Die opleiding had voeten in de aarde, het wilde er niet mede vlotten. Zijne ouders wilden hem een handwerk laten leeren en hij had daaraan „eben so viel Lust als een Kindt zu der ruehte." Hij toch wilde vreemde landen zien, zijn hart trok hem naar buiten, buiten zijne kleine stad, buiten den Elzas, buiten de Duitschsprekende landen, buiten Europa.

Maar het ouderlijk gezag triomfeerde: het handwerk werd geleerd. En — toen hij dan daarin onderlegd was, bleek dit het middel te zijn om eigen verlangen vervuld te krijgen. Immers hij kreeg van zijne ouders verlof, om voor zijn handwerk op reis te gaan. Op ruim 14-jarigen leeftijd, den 9 Januari 1661 [3]),

[1]) Ten noorden van Mülhausen.
[2]) Op een andere plaats in zijn journaal noemt hij Rufach zelfs zijn „geliebte geburthsstadt."
[3]) Ik kom later op de datums nog terug.

verlaat hij Rufach: het is het begin van een zwerftocht in of langs de vijf werelddeelen.

De indrukken op die reizen door hem opgedaan, heeft hij in een verhaal van zijne lotgevallen op schrift gesteld. En daaruit blijkt, dat hij meer heeft geleerd dan een handwerk: leergierig in aanleg, las hij veel „aus den buechern vnd schriften" en in zijn journaal geeft hij meermalen blijk, dat deze lust hem is bij gebleven ook toen de leerjaren reeds achter den rug waren. Hij is een scherp opmerker, maar eigen aandeel in het beleefde treedt bij hem, ijdel als hij is, sterk op den voorgrond en van een beetje opsnijden is Müller niet afkeerig, al schijnt hij mij over 't geheel geloofwaardig en te goeder trouw. Voorzichtig is hij in zijne uitlatingen, waar hij niet zelf heeft gezien, maar zijne gegevens aan anderen ontleent. Hij stileert gemakkelijk, al is hij met de spelling dikwijls op gespannen voet [1]).

Uit alles is op te maken, dat Müller een beschaafde opleiding heeft genoten, dat hij ontwikkeld is geworden meer dan voor een handwerk strikt noodig was.

Wat zijn handwerk geweest, is blijkt niet niet met stellige zekerheid, al is er reden om te denken, dat hij kleêrmakersgezel geweest is. Hij vertelt, dat hij „in arbeith gestandten" heeft op verschillende plaatsen van den Opperelzas; dat hij toen door den Benedenelzas trok, den Breisgau bezocht, en daarna den Rijn langs naar Mainz, verder naar Trier, en daarna naar Keulen ging, in welke verschillende streken hij „auch ihre Künsten in seiner arbeit herfahren" mocht. Maar zijn zwervenslust was hiermede niet bevredigd. Door verschillende streken van Duitschland, door Oostenrijk, Hongarije, Tirol trok hij naar Italië, om „auch den Welschen luft zu schöpfen." Milaan ziet hij; Rome leert hij kennen, Rome: „das Haubt der ganzen Welt, als des Oberpriesters und Statthalters Christi Residenz." En eindelijk Venetië.

Hier, in de Lagunenstad, wordt de volle lust om verre, verre landen te zien, bij hem wakker: de zee ligt vóór hem, de weg naar vreemde werelden. Teleurgesteld door mislukte pogingen, een plaats op een der schepen machtig te worden, neemt hij het stoute besluit, den wandelstaf weder op te nemen en in het

[1]) Althans als de kopie van het reisverhaal, die ik gebruikt heb, het orgineel precies heeft teruggegeven.

westen van Europa te zoeken, wat de Adriatische Zee hem niet wilde geven. Naar Holland besluit hij te gaan en wel zoo mogelijk door streken van Duitschland, hem nog onbekend. Het was in 1668: zeven jaren reeds had „in gesagten reisen und in treibung seines Handwerckss an erzehlten Ortten zugebracht."

Wij zullen Müller op zijne verdere omzwervingen niet volgen, en voegen ons weder bij hem, als hij, in het midden van 1669, tamelijk dicht bij onze grenzen, in Hildesheim, vertoeft. Daar geneert hij zich met zijn handwerk, hij is niet de eerste de beste onder zijne mede-handwerksgezellen, die hem tot eervolle posten in hunne kringen verheffen. Maar zijn hart is bij andere dingen; het trekt hem naar den vreemde: „so weit als ich kommen könnte, alda mich nach den grosen wunderwerckhen Gottes vmbzuschauen, dardurch ich den vnbegreiflichen, allmächtigen Schöpfer des Himmels vnd der Erden desto besser, und in etwas mehreres möchte lernen erkennen." En thans stond zijn wensch op het punt te worden vervuld.

In Hildesheim trachtte hij gewaar te worden, „ob annoch die Edle Compangnie von Hollandt pflege soldaten nach Ostjndien anzunemen." Waarom zou zij niet? Hij verneemt al spoedig, „dass in Hollandt noch allezeit Völckker nach Ostjndien angenommen werden, auch die conditiones diser Soldaten ganz gueth vnd favorabel seijn, und ziemblich richtige Bezahlung von der Edlen Compagnie erstattet werde, neben dem einem ieden, wen er seine angedingte iahr aus gedient hatte, freij stehe, wider nach Europa in sein liebes Vaterlandt zu kheren." Toen hij deze inlichtingen had gekregen, besloot hij naar Holland te gaan. Hij zegt zijn werk op, roept „alle gesellen" in de gewone herberg bijeen en heeft toen, „alldort sein altgesellen vnd bürschenmeister ambt beij der zunftladen auffgeben, die schlüssel auf den tisch gelegt, und (s)ich ganz höfflich nach spruchweis vor diese grosse ehr, die (er) gehabt, bedanckhet."

Den 10 Juli 1669 keert hij Hildesheim den rug toe, en langs Hannover en Bremen komt hij in Emden.

* * *

Wanneer Müllers reisbeschrijving tot Emden genadert is, begint zij meer belang te krijgen voor ons. Hij vertelt zelf, dat hij van zijnen tocht door Europa niet veel heeft te boek gesteld,

omdat anderen vóór hem reeds het publiek omtrent de door hem bezochte streken hebben ingelicht. En dit laatste toch is het doel van zijn schrijven. Hij vertelt dit alles zelf nog eenmaal aan het slot van zijn reisgeschrift:

„Ich lasse . . . . dise meine reisen durch Teutschland vnd Italien aus zu beschreiben, weil ich weis, das 100 für eine reisbeschreibungen solcher länder und stätten vnd aller der ienigen sachen und raritäten, die dareinen zu finden vnd zu sehen merkwürdig sein, schon vielfacht in dem truckh ausgangen . . . . Also habe ich, dem belesenen leser keinen verdruss zu machen, nur meine Indianischen reisen, als die weniger noch den truck gesehen, durch dises kleine reisbüechlein wollen vorstellen, damit er, wofern es ihme mit den leiblichen füesen nit erlaubt, aufdas wenigst mit den augen und gedanckhen mit mir durch Indien reisen könne . . . . Indessen bitte ich den günstigen leser, das er mit disem vnvolkomenen wercklein wolle ver liebt nemmen, vnd selbiges mit den ienigen zihl vnd endt durchlesen, mit welchen ich diese reisen durch so viel gefahren verichtet vnd hernach zusamen geschriben habe, nemblich das er mir den ganzen nachwelt zu erkannen gebe, wie wunderlich Gott in dem Himel, in dem meer vnd auf erden seije." Terwijl dan bij Müller Europa kort wordt behandeld, heeft hij zijne „Americanische [1], Africanische, vnd Asiatische reisen . . . . was von dato zu datum geschehen, desto weitlaüfiger vnd ausführlicher" willen maken,

Het handschrift van Müllers verhaal, dat, voor zoover ik weet. niet in druk is verschenen, heeft den langen titel: „Ausführliche Denckwürdige Beschreibung der Reisen zu Wasser undt Landt Georgij Francisci Müller, welche er aus Hollandt durch Americam [1], vnd Asiam bis in die aüserste Molucanische Insulen verrichtet; darinnen neben weitlaüfiger Entwerfung dieser Theilen der Welt, alle Unbekhante Sachen vnd Raritäten von Menschen, Thieren, Vöglen, Fischen, Bäumen, Früchten, vnd andern selzamen Gewäxen derselbigen mit sambt dem Kupfer (?), wie es der Autor alles selbst gesehen vnd erfahren hat, dem curiosen Leser gezeigt, vnd vorgestelt werden."

---

[1]) Dat hij vertelt, óók Amerika te hebben bezocht, kan er nauwelijks meê door: het schip waarmede hij naar Indië vertrok, is op zijn lange reis in de nabijheid der Braziliaansche kust geweest, vermoedelijk bij de Abrolhos. Müller schiet wel eens meer met spek.

Habent sua fata libelli: als dit nog nooit gezegd was, had het moeten worden uitgevonden voor Müllers manuscript. Eenen eerzamen handwerksgezel — al is het dan iemand met een meer dan eenvoudige opleiding — „treibt es machtig in die Ferne hinaus"; hij noteert wat hem merkwaardigs op zijne reizen voorkomt; in een Boeroesche negerij gaat hij voorloopig zijne gegevens verzamelen; en de laatste hand wordt er aan gelegd, wel eveneens in rustige omgeving, maar mijlen ver van de Molukken: in een klooster aan het meer van Konstanz. De inleiding toch van het handschrift is onderteekend „Rorschach am Bodensee den 18 October 1701 . . . . Georgius Frantziscus Müller." Hoe onze onder-officier O. I. L. dáár op dat mooie plekje is verzeild geraakt hooren wij later. Maar de fata van zijn manuscript waren daarmede nog niet afgeloopen. Een paar jaren later, in 1705, was het verhuisd naar de abdij van St. Gallen, om daar — vermoedelijk ten behoeve van de voorgenomen, echter niet ten uitvoer gelegde, publiceering — te worden afgeschreven. In de boekerij aldáár berust nog ten huidigen oogenblik deze kopie.

Zooals reeds uit de lotgevallen er van blijkt, is het journaal niet in den oorspronkelijken vorm van dag bij dag gemaakte aanteekeningen tot ons gekomen. Müller bewerkte zijne notities tot een geheel, voor 't grootste gedeelte op Boeroe, het overige vermoedelijk aan het meer van Konstanz. Waarschijnlijk heeft hij daarbij meer dan eens op zijn geheugen vertrouwd. Daaraan is het zeker toe te schrijven, dat de auteur zich hier en daar vergist in data en feiten, die juist zouden zijn aangegeven, hadde hij dagelijksche aanteekeningen achtergelaten. Vooral de dateeringen moeten onjuist zijn. Maar deze vergissingen schaden niet in groote mate, omdat sommige er van met andere gegevens te onzer beschikking zijn te verbeteren, andere van weinig beteekenis zijn, ten minste voor het doel dat ik mij hier heb gesteld, om n.l. enkele brokstukken uit het manuscript mede te deelen. Ik blijf echter staan bij die gedeelten ervan, welke van geschiedkundige of ethnographische beteekenis zijn; alles wat betreft de flora en fauna, laat ik natuurlijk rusten. En ook met deze beperking geef ik nog slechts een bloemlezing van fragmenten, die ik òf belangrijk òf aardig vond.

Ik wijs op den disjunctief, waardoor ik scheid de woorden

belangrijk en aardig; want wat ik uit het journaal mededeel, is zeer zeker niet àltijd belangrijk, al is het meestal aardig te lezen.

Het origineel van het handschrift schijnt niet meer te bestaan. Wat daarvoor, voor het „Urschrift des Müllers", zooals het op het schutblad der kopie heet, is aangezien, is geheel iets anders. Beide — het z.g. „Urschrift" en de kopie - zijn door de welwillendheid van Dr. S. G. De Vries, die de manuscripten te St. Gallen zag en mij er opmerkzaam op maakte, geruimen tijd in de Universiteitsbibliotheek te Leiden te mijner beschikking geweest. Een woord van dank aan hem en aan Dr. P. C. Molhuijsen voor de vriendelijke hulp, die ik steeds van hen mocht ondervinden. Eveneens aan de beheerders der St. Gallener Stiftsbibliotheek, die op verzoek van den heer De Vries de handschriften ten gebruike afstonden.

Over het — met aardige teekeningen versierd — z.g. „Urschrift", dóór Müller zelf zijn „figurbuch" genoemd, spreek ik later nog. Onze kopie is blijkbaar door Müller zelf nagezien: verschillende verbeteringen toch zijn aangebracht met dezelfde hand als waarin het „Urschritt" is geschreven. Deze kopie is allesbehalve gemakkelijk te lezen en ik vrees, dat menige kleine vergissing is gemaakt bij het afschrijven ten mijnen behoeve, daargelaten nog, dat sommige plaatsen onleesbaar waren. Dit neemt niet weg, dat ik den kopiist, den beambte bij de Leidsche bibliotheek Oostveen, dankbaar ben voor de zorg aan de afschrijving besteed.

* * *

Het eerste boek der reisbeschrijving handelt „von des Autoris Reisen durch Hollandt."

Emden was het laatste Duitsche grensstation en het garnizoen, dat de Staten-Generaal in deze Eemsstad onderhield, kon Müller doen zien, dat hij de beroemde Republiek der Vereenigde Nederlanden genaderd was. Over Delfzijl, Groningen, Dokkum, Leeuwarden en Franeker bereikt bij Harlingen, [1]) vanwaar hij zich per schip „nach der weltberüehmten kauf vnd handelstatt Ambsterdam" begaf. En wel „mit grosen freüden", waaraan misschien ook schuld had de goedkoopte der reis: „nit mehr als 15 stieber"; en de gezelligheid van „einen ehrbaren kaufman", die Müller van alles en nog wat vertelde, het weeuwtje van Stavoren natuurlijk inbegrepen. De Duitscher zal misschien vermakelijker

[1]) Het brokje reisherinneringen over Groningen en Friesland hoop ik te plaatsen in den „Groninger Volksalmanak" voor 1903.

zijn geweest dan de Nederlander, althans Müllers opmerkingen in het journaal zijn dit.

Den 30 Juli 1669 — ik volg hier nog steed het journaal — 's avonds komt onze reiziger in Amsterdam. Was hij opgetogen en verbaasd reeds over wat hij in Groningen en op reis vandaar naar Holland had gezien, in Amsterdam „dise in der ganzen welt berüehmte statt", raakt hij letterlijk in extase. Vriendelijk werd hij opgenomen door een Duitscher — een Neurenberger — met wien hij al dadelijk in aanraking was gekomen en door hem door Amsterdam gedurende eenige dagen rondgeleid. Müller vond in hem een goeden gids en was zelf een oplettend makker. Vooral werd hij getroffen door het gezicht op het IJ, „allwo es so voller schiffen, das es wegen den vielen mastbäumen, wie ein groser langer dicker walt anzusehen."

Maar geven wij Müller zelf voor een enkel oogenblik het woord, om zijne indrukken te vertellen:

„Die haüser seint widervmb [1]) wie lauter schlösser vnd kirchen, so wohl wegen der aüsseren, als inneren zihrt (?) von allerleij schönen sachen, anzusehen. Die gassen vnd strassen seint sehr weit vnd breit von einander, vnd wider auch so sauber vnd rein als in einem saal, weil.... der regen (?) alles vnreines durch die verborgene canälen vnter der erden in die grose wasserflotten, deren sich allenthalben in der stat etliche zertheilen (?), aus geführt würt, welche wasserflotten alle 6 stundt vnd 12 minuten mit dem meer auf, vnd so viel wider abgeben, vnd also alzeit eines wasser einlauffet, allwo es dan sehr viel hölzerer und steinerer bruckhen hat, warvnter die kleine schifflein über dise meerfluss aus vnd einlauffen. Vnd ist sich zu verwunderen, das wiewohl diese statt so gros, doch beij nächtlicher weil nit viel von stehlen, rauben, einbrechen, morthaten, vnd anderer strassschändereyen gehört würt, sonder so sicher das man gleich wie beij tag allenthalben kan hinkommen, wie ich den selber öfters 2 bis 3 stundt lang mit meinem mantel bin zu nacht spaciren gangen, die weil man, so es nit monschein, von einer laternen zu der anderen sehen kan. Weiteres ist dise statt so volckreich das man nit nur allein in kellern vnd zu oberst vnter den dächern wohnen mues, sonder es seint auch die gassen vnd strassen so voll, das man kaum einander kan ausweichen. Man kan aber indessen auch alles was ein mensch

[1]) Evenals in Groningen.

von essen, speis verlanget, es mag sein was es will, vor der hausthüer einkaufen, ia die kaufläden seint dermassen von aller erdencklichen köstlichkeiten angefüllet, das man darob erstaunen mues, vnd einem wie ein halbes Paradeis vorkommet. Auf allen thürmen höret man alle vierthel vnd stundten das schöne gloggenspiel, nicht anderst als ein halbe himlische luftmusic, das man schir darvon verzugt würt. Allhier werden allerhandt religionen vnd nationen gefunden, doch lebet alles in grösser einträchtigkeit vnd friden. Die laûth ins gemein seint hier also reich, das man in anderen landen solches nit kan glauben [1]. Dises gehet diser statt allein ab, das sie kein guethes trinckwasser hat, wiewohl alle häuser ihre pumpbrünen haben, die weil es prackh, das ist gesalzen, ist, vnd nur zu dem wäschen kan gebraucht werden; sonsten trincket iederman wein oder bier, für das kochen aber mues man solches aus den süessen flüssen dahin bringen, so man aber regenwasser genug ob dem tach bekommen kan, mues man das andere nit kaufen. Es hat allhier viel 1000 Juden, bin auch etlich mahl in der Portugisischen Judenkirchen gewesen, so ein grose herrlich und zierlichs gebäw, habe aber wenig andacht von ihnen darinn gesehen, also das wan Moises vnd Aaron wider solten kommen, einen guethen verweis von ihnen zu erwarten hätten. Es würt disen Juden zugelassen, Christen mägt zu ihren diensten zu halten, welches ich an keinen orth noch gefundten noch gehört habe.... [2]).

Maar hoezeer hij ingenomen mocht zijn met Amsterdam, hoezeer hij over haar kon roemen: „ja so ich alles von der herrlichkeit dieser statt sollte beschreiben, ein ganzes buech hette anzufüllen," een groote teleurstelling trof hem. Hij vernam, „das noch lang kein volck nacher India angenommen werden." En daar hem Amsterdam te duur werd, besloot hij, „nach der schönen statt Leiden" te gaan, „alwo (s)ein handtwerckh zu finden." Maar zijn plan zette hij niet uit zijn hoofd: „hab also mit meinem hospite abgeredet, das er mir so bald volck angenommen wurde, mir solche zu wissen machen sollte, ihme vnterdessen meine sachen anvertrauet, vnd nur mit mein besten kleidern, degen und mantel, in vielerlei gesellschaft nach der wegen erfindung der buechtrukhereij berüehmbten statt Härlem

[1]) Dit treft Müller ook in Groningen.

[2]) Wat hij hier nog over 't Stadhuis enz. vertelt, laat ik rusten.

zu, vnd von dannen nach der statt Leiden gefahren." Deze stad nu: „ist eine solche schöne stadt, das mir noch keine, so viel ich in Niderlandt gesehen, so wohl gefallen." En ook overigens had Jörg Franz, volgens zijn reisverhaal, reden om over de stad van van der Werf tevreden te zijn. Hij vond daar dadelijk werk en wel bij een landgenoot uit den Benedenpalts. Deze woonde in het huis: „Zu den 7 Sternen" en was bemiddeld; hij bezat nog een vijftal huizen in de stad „mit ihren schilten vnterschieden, weil es, wie beij uns vor den würthshäusern, also hier vor einem ieden haus der brauch ein schild auf zu hanckhen; sonsten vnmöglich wesen, die läuth zu erfragen." Deze zijn meester nu, „der auch zu mahl ein grosser kauffmann wahr," ontving hem zeer vriendelijk. Hij was er geheel thuis en kreeg er een goede plaats. Bijna had hij het echter verkorven, „nachdem (er) ihm (s)eine vorhaben, nach Indiam Orientalem zu gehen, geoffenbaret." Patroon, diens vrouw en dochter deden alle moeite, om hem van dat voornemen af te brengen: „Das naemblich schad wehre für mein junges leben, mit welchem kaum einer aus 100 zurück komme; dass niemanth als böse, leichtfertige läuth, die alles übel gestifftet, dahin reiseten, [1]) welches ich meinen ältern nicht sollte zu leith thuen." Het gaf niets: „der mensch, der mir solches hatt können verleiden, ist nicht geboren gewesen". Maar om de goede menschen niet te bedroeven, ging Müller comedie spelen en deed, „als wan es ihm wehre ganz verleidet." Hij bleef inmiddels wachten en zijn vrijen tijd besteden, met Leiden te bezien en over Leiden te hooren vertellen. „Auch diese Statt hat nicht allein häuser wie kirchen vnd schlösser, schöne, breite vnd saubere gassen, sondern neben den häusern her mit lust viel zierliche, in schönster ordnung und zeilentweis (?) gepflanzter höche lindenbäim, durch welcher gruene die steinrothe häuser so schön und frisch hervorscheinen, das es wie ein lustgarten anzusehen ist. Alle künste vnd handwerckher, die zu erdencken, wurden darinnen

---

[1]) Uit meer dan ééne plaats uit het reisverhaal blijkt, wat trouwens ook van elders bekend is, hoezeer de 17de eeuwsche kolonialen in Holland geminacht werden. Vooral aan het slot van Müller's herinneringen (waarover later) komt dit aan den dag, als hij vertelt, hoe de uit Indië teruggekeerde mannen op verschillende plaatsen in Nederland aangegaapt werden en behandeld, als „lauter wilde Papuen (Papoca's) oder Hottentotten", als een „wildes volckh." Nachtverblijf werd hun geweigerd.

gefunden, das sie also ein rechte hendwerckhsstatt genennt werden mag." [1])

Maar — hoe goed het hem in Leiden ook beviel, toen Müller bericht uit Amsterdam ontving, dat hij kans had, thans daar zijn doel te bereiken, stond dadelijk bij hem vast, wat te doen. Onder voorwendsel, dat hij naar Amsterdam ging om zijn daar achtergelaten plunje te halen en zich dan voor goed te Leiden te vestigen, nam hij afscheid van zijn meester en vertrok. In Amsterdam gekomen, kon hij al spoedig zijn wensch vervuld krijgen. Thans beginnen zijne herinneringen voor ons meerwaarde te hebben.

II.

Aanmonsteren en vertrek. [2])

Werbung nach Indien. Den 18 Sept. ist allhier [3]) auf allen gassen vnd strassen mit drommen vnd pfeiffen, schallmeijen vnd trompeten offentlich wie gebräuchig aus geruefen worden, das wehr lust vnd liebe hat, sich nach Ostindien zu begeben, der köne sich bey diser Edlen Compagni dezen Herren Bewindhaberen anmelten. Darüber mir das herz im leib anfangen zu springen, mir einbildent, das ich schon reich genug wehre, wie woll ich noch keinen dienst hatte. Darauf ich mich alsobald auf das Indianische haus [4]) verfuegt, weil aber schon alle officiersstellen ausgetheilet, ich kein hoeheren dienst als ein Adelburst, welcher etwas mehrs, als beij uns ein gefreyter ist, hab bekommen können. Nach dem sie meinen namen, statt vnd landt aufgeschrieben, hatt man mir gleich das handtgeldt gegeben, mit einem hölzeren beschlossenen trog, meine sachen darinnen zu beschliesen, welch ich auf dem wasser nach meinen losament zu geschikt, mir auch dabeij glückh vnd heijl gewunschet, das ich frisch

---

[1]) Ik laat rusten, wat het journaal aan bijzonderheden over Leiden vertelt

[2]) Het aanmonsteren en het vertrek worden door Müller in vele opzichten uitvoeriger en levendiger beschreven dan in de journalen van ongeveer dien tijd, b.v. van Frikius, Hesse en Schweitzer. Ook is hij in zijn oordeel over de monstering veel gunstiger. Met zielverkoopers heeft hij blijkbaar niet te doen gehad. Is zijn hospes er een geweest, dan is deze òf een „gematigde" ronselaar geweest of Müller zegt niet alles, wat hem wedervaren is. (Vgl. over die zielverkoopers o.a. Frikius, enz. blz. 173, 338, enz.)

[3]) Amsterdam.

[4]) Het Oost-Indische huis.

vnd gesundt wider möge zuruckh kommen, worüber ich mich auch höflich habe bedanckhet. Den 24 dieses ist widerumb auf vorige weis in der statt ausgeruefen worden, das welche sich in Ostindien haben annemmen vnd aufschreiben lassen, sich den folgenten tag in dem Ostindischen haus sollen einfinden, allwo man vns einen äidt zu schwehren angetragen, nemblich alle kriegsarticul, wie auch andere, [1] das wür keine verbottene wahren bij verliehrung ehr, haab vnd gueth mit uns heraus bringen solten, [2] wie wür vns zu wasser vnd landt in den anderen theilen der welt verhalten solten; darbeij vns aldorten auch versichert, das vns für ein iegliches glid, das wür vor dem feindt solten verlihren, ein gewüsses gelt solte bezahlt werden, als nemblich für ein rechten arm, handt oder fues 600 R., für das linckhe aus disen 500 R., so aber alle beid verlohren, 1200 R.; [3] der aber dises gelt nit begehrte, der solle sein lebtag eine ehrliche auffenthaltung haben vnd geniessen; über dises, als man von vns ein antwort begehrt, hat alles neben aufhebung der handt [4] mit grösten freüden ia ia ia geantwortet. Worauf wür wider entlassen vnd ein ieder sich noch lustig vor der abreis mit den seinigen anfangen zu machen, ich aber den lieben Gott vmb hilf vnd vätterlichen beijstandt vom grundt meines herzens, aus allen meinen gemüethskräften, vmb dises heijlsame werckh meiner vorgenommener reis (doch anderst nit als zu seiner ehren, seine grose wunderwercken zu erkündigen, vnd der nachwelt als ein wunderspiegel voorzustellen) klücklich forth zu sezen zu können angeruefen, vnd mich auch dessen selbsten getröstet, weil ich dise reis

---

[1]) De z.g. Artikelbrief. Die van 1658, waaronder Müllers indiensttreding plaats vond, is afgedrukt in het ***Nederlandsch-Indisch plakaatboek, 1602 –1811***, door Mr. J. A. Van der Chijs, II (Batavia, 's Hage, 1886), blz. 253, v.v. – Zie over 't beëedigen, art. 114, v.v.

[2]) Art. 52, v.v.

[3]) Deze sommen komen niet geheel overeen met die van art. 40 van den artikelbrief. Voor R(eaal? Rijksdaalders?) moet in elk geval gelezen worden: gulden.

[4]) Vgl. art 115 van den artikelbrief.

nicht aus leichtfertkeit, sonder zu dessen gröseren erkantnus, ehr vnd glori vor mich genommen. Indessen wurde den 28 dises widerumb auf vorige weis ausgeruefen, das alle die ienige, so nach Indien angenommen, ihre sachen vnd vermögen in den leichter, [1]) welches ein schiff beij dem Muntalhmansthurn, [2]) sollen bringen lassen, vnd sich alsobald auf das ostindische haus begeben solten, warauf ich den auch meinen kasten mit mein schlafgueth dahin bringen lassen, vnd mich beij gedachten haus eingefunden, allwo man vns gemusteret, vnd abermahl vnsere nammen, mit sambt den vorigen articlen abgelesen, einem ieglich sein gewehr gegeben, vnd in 13 conpagnien getheilt, mit pfeiffen vnd trumen, schallmeijen vnd trompeten durch die statt, zu gedachtem schif, leichter genant, geführt worden, beij welchem auszug vns das heüfig zugelofene volckh, als wan wür schon alle gewüss in das tottenbuch geschriben, beweinte und beklagte. Als wür demnach mit dem schif leichter abgestossen, haben über 100 kleine schiflein, worunter auch mein alter hospes wahr, das geleith weith in das meer hinein geben, entlichen aber mit zü schreijen und wünschen vieles klücks, vnd heijls auf die reis, vns verlassen; wür aber mit einem sanften windtlein nach der insul Texel, allwo die grose, geladene schif anzulanden . . . . zugeseglet. Weil aber vnserem schif noch etwas an holz vnd süesem wasser gemanglet, seint wür ein stundt weit von der insul, bis selbiges versehen wahr, in anckher ligen bliben. Mitler zeit aber, weil wür an bier, brot, käs, fleisch vnd buther ein grosen überfluss gehabt, haben wür vns mit einander recht lustig gemacht, welches mir aber wie das leste henckhermahl vorkhomen, wie wür es dan auch balt hernach erfahren. Vnterdessen weil das bier zimblich starckh, vnd gar viel ein bösen wurmb in den kopf bekommen, das ich 2 mahl mich hab wackher

[1]) Lichter.
[2]) Montelbaanstoren.

muesen herumbschlagen, nach dem sie aber mein starckhe und gurage empfunden, mich hinfürs mit friden gelassen; absonderlich da der schmalhans ist kuchenmeister worden, ist ihnen solcher und anderer muethwillen von sich selbsten vergangen . . . .

Das II Buech von der Schiffarth aus Hohlandt nach Indien.

Alss den 3 Octob. seint wür zu dem grosen Indianischen schiff zu gefahren, alwo wür von dem schiffer mit einer zierlieche oration empfangen vnd bewilkommet worden; nachdem alle vnsere sachen in das schiff hinauf gezogen, das gewehr abgenommen vnd bewahret worden, wo her es, weil 300 man beijsammen, ein solches truckhen in das schif gewesen, das einem der bittere schweiss ausgangen, ja alles wie ein verwürter irrgarten von kästen, trög vnd bethwerckh, haufenweis als wie in einem spital, berghoch auf einander gelegen, das keiner gewus, wo er das seinige wider finden soll. Doch entlich gegen abent, ist alles mit guether manier auf dem mittleren boden, vnder in das schiff beij dem grosen geschütz hinunter gelassen worden, vnd also ein ieder auf seinem trog an statt eines federbeths, bis man hangmatten auf der reis ausgetheilt, hat muesen sein nachtlager machen, welches mich sehr stannisch, (staunisch?) vnd als in einer wassergefängnuss sehr grausam vorkhommen, doch solches bald mit lust vnd fried gewohnet. Nachdem hat man vns in 2 quatier, wegen abwexlung der tag vnd nachtwachten ausgetheilet, ein iedes 150 man starckh, alwo nemblich das quatier des Prinzen, vnd Graffen Mauriz wahren. [1]) In disem schiff haben wir 7 vnd 7 aus einer schüssel, welches ein packsvolckh genant würt, essen müessen. In der wochen hatten wür 3mahl fleisch, sonn- vnd dinstag speck, am donnerstag rindtfleisch, zu mittag vnd abent graue erbsen; die überige täg hatten wir stockfisch, abents vnd mittags weise erbsen, vnd alle

[1]) Het was in die dagen blijkbaar de gewone indeeling aan boord. (Vgl. *Frikius*, blz. 5. — *Catalogus van de Geschiedkundige tentoonstelling van het Nederlandsche Zeewezen*. — 'Gravenhage, 1900, blz. 142).

morgen gekochte griz [1]), mit pflaumen oder zwezgen vntermischet, vmb offenen leib zu behalten. Wür hatten auch, solang wür hier stil gelegen, alzeit frisches bier, käs, buther vnd lindes broth genug gehabt; nachdem aber solches aufgehört, die kilben (?) vnd guethe täg ein endt genommen, vnd ist, wie man sagt, der kazen das haar ausgangen, das es nur mehr hat geheisen: gedult überwindet alles. [2])

Es würde dieses schiff genannt Cauda. [3]) . . . .

Den 9 dises kam ein gleines jachtschiff von Ambsterdam, mit heerbauckhen vnd trompeten beij vns ahn, darinnen etliche herren bewindthaber der Ostindianischen companie gewesen, welche vns zum lestenmahl gemusteret, vnd wider alle articul vorgelesen, darinnen auch enthalten, das wür schuldig vnd verpflichtet in den Orientalischen landen 5 jahr zu dienen, die matrosen aber 3 jahr; [4]) nachdem aber solche vorüber, vnd wür langer bleiben wolten, sie vns unsere gachi verbesseren, wo nicht, vns wider heim gehen lassen wollen. Darauf sie widerumb mit zuwünschung alles klüchs, heijls vnd gewüsser zurückkunft in die Cristenheit, von uns urlaub genommen vnd zu den anderen 2 schiffen, die auch mit vns nach Batavia in Ostindien solten einlaufen, zu gefahren, welche sich mit vnseren schiff wackher mit stückhen, trompeten vnd heerbauckhen höhren lassen. Beij diser muste-

---

[1]) Grütze (gort). Vgl. bv. ***Schweizer***, blz. 342, die ongeveer hetzelfde menu mededeelt.

[2]) Elias Hesse troost zich (blz. 175) in 't latijn: „Qui nucleum edere vult, nucem frangat necesse est." — Onze Müller is lang zoo slecht niet te spreken over de behandeling aan boord der schepen van de O. I. C., als wel vele andere schrijvers.

[3]) Met Cauda zal zijn bedoeld Gouda. Werkelijk is in het najaar van 1668 een schip van dien naam: „Het Wapen van ter Gouw" of „Ter Gouw" met eenige andere naar Indië vertrokken. Maar niet op den datum — 13 October — door Müller in zijn reisverhaal aangegeven. Trouwens ook vele andere bijzonderheden, door Müller medegedeeld, komen niet overeen met wat de brieven uit de Kaap de Goede Hoop en de dagregisters van Batavia over de Ter Gouw melden. Ik vermoed, dat de data in Mullers journaal foutief zijn, maar geheel helder is deze zaak mij niet.

[4]) Artikel 27 van den artikelbrief.

rung seint wür 260 starck gebliben, die übrige seint auf die andere 2 schiff abgetheilt worden, 3 aber, die schon halb tott, wider in die insel Dexel gebracht vnd waren also in unserm schiff noch die folgente: Erstlich das haupt, der schiffer. Ein kaufman, ein dominé, an statt eines predikanten, das ist ein vorleser, [1]) 3 steurläuth, 3 köch, 3 kunstabler, 3 budelier [2]), 3 feldscheerer [3]), 2 trompeter, 2 schieman, 2 bothsman, 6 quatiermeister, 2 seiler oder segelmacher, 4 kieper [4]), 4 schmidt, 10 zimmerläuth, 11 jungen oder kleine bueben, 80 soldaten mit ihren commandierer, nemblich ein scherschandt: die übrigen sind lauter matrosen gewesen. Weil aber der windt vns ganz zu wider gewesen, haben wür mit groser vngedult muesen ligen bleiben, vnd das erstenmahl angefangen wacht zu halten, beij welcher alle 5 stund ein quatier das andere tag vnd nacht ablösete. Beij der nacht aber gehete ein quatiermeister vnden in dem schiff herumb, ein geistliches liedlein ganz anmüethig singent, das die schlafende dadurch erwecket werden [5]). Den 13 dieses, gegen anbrechenten tag, kam der bothsman von der insul Dexel auf einem kleinem schifffein zu uns, welcher vns aus disem hafen, wie gebräuchig wegen den vil verborgenten sandtbergen, bis in das hoche meer sollte bringen, vns anzeigent das der windt nun gueth seije; vnd weil der halbe theil des volcks noch im schlaf lage, die schifgloggen leiten

---

[1]) Deze tegenstelling tusschen dominé en predikant was mij onbekend

[2]) Botteliers.

[3]) Chirurgijns of scheepsdokters.

[4]) Kuipers.

[5]) Schweitzer (blz. 341) deelt het liedje meê:

„Hier zeylen wy met God verheven,
God wil ons onse sonden vergeven,
Al onse sonden en misdaed,
God wil ons goede schip bewaeren,
Met al de lieden die daer in vaeren,
Voor zee, voor sand,
Voor vyer en brand,
Voor de helsche boose vyand,
Voor alle quaed ons God bewaere!"

lassen, worauf wür alle oben auf dem schiff zu sammen kommen, welche der schiffer also anredete: Mannen vnd brüeder, nun ist die zeit vorhanden, das wür vns auf die grose reis müesen begeben, ein ieder ruffe an, aus grundt seines herzens, den allmächtigen lieben Gott, das er vns beij gueter gesuntheit wolle erhalten, mit guethen winden erfreijen, auf das wür nit etwan, wie vielen anderen widerfahren, durch hunger vnd durst, oder anderes unglückh, ungewither vnd elendt vnser leben müesen beschliesen. Worauf der Domine aus seinem buech ein trostreiche predigascheij gelesen, vnd ettliche trostpsalmen gesungen auf das vns Gott der Herr wolle gnädig sein, vns in der zeit der noth beijstehen, vnd in ein sicheren meerhafen wolle läiten und einlaufen lassen. Auf dieses haben wür unsere anckher aufgewunden, die segel ausgebreitet, vnd Holandt ein guethe nacht, wie auch hiermit von der Christenheit vrlaubt genommen, zu deren ehr ich auch ein abschids liedlein componiert habe. Warauf alsdan alle stuckh auf vnserem vnd den anderen 2 schiffen gelöset, vnd im gleichen von dem übrigen im hafen ligenten kriegsschiffen geantwordet vnd bedanckt worden, das es ein solches getös und getümmel von diesem schiffen vnd von dem trumlen, trompeten vnd heerpauckhen abgeben, als wan himel und erden wolten zu samen fallen, woher auch deswegen die ganze insul Dexel vollen läuth, die disem prachtigen abzug zuschaueten. Also seint wür mit einem sanften westwindt wiewohl er zimlich scharf, mit vollen seglen von disem meerhaffen ausgeloffen. Sobald wir in dem Nordmeer auser gefahr der sandtbergen angelanget, hat sich diser bothsman von vns beurlaubet, vnd wider nach dem insul Dexel, seinen wohnblaz, begeben, vnd seint wür noch vor vntergang der sonnen, wiewohl wür kein land mehr gesehen, in das ungeheure miternächtige weltmeer, oder Nordmeer, oder Mare Germanicum angelangt...[1])

[1]) De eerste dagen van Müllers reis hebben voor ons geen belang. Ik neem deze dan ook hier niet op.

Den 24 (October) haben wür zum erstenmahl, weil das aus Holandt mitgenommene linde brot [1]) aussgangen, auf einen man $3^1/_2$ biscuit oder zweijback für vnsere wochentliche portion bekommen, darmit wür 7 tag müesten zu friden sein, welche auf einen tag ein halb pfundt machte, welches aber viel aus vns in 4, 6 tagen aufgezehret, ich aber gedacht, das besser ein getheilte als gar gemanglete mahlzeit seije, darumb ich 7 theil daraus gemacht, vnd angefangen haus zu halten, fleisig selbiges in meinen kasten verschlossen, das es nit etwan von den vielfressenten brodwürmen erdapet (?) wurde. Weil aber viel aus vns keine guethe zänmüllen gehabt, solches, weil es so hart als stein, in wasser zu nacht muesen einweichen, bis sie es geniesen kunten; ich aber, weil ich noch guethe zähn hatte, selbiges wie haselnussen gekrachet, ia nach dem ich solches gewohnt, lieber als ander brott gegessen, weil ein halb pfundt kräftiger als ein ganzes von anderem brod, vnd also ich wohl darmit hab können auskommen. Allein als ich diese erste portion von dem boutelier geholet, auff händen und füesen wie ein kindt, das noch gehen lernet, dahin kreppen müesen, und hatte es noch ein barmherziges ansehen mit mir gehabt, wiewohl andere die in gleichen spithal mit mir kranck lagen, solches gar nit haben können abhohlen vnd nur das einige trawrige liedlein höhren lassen: „Wehre ich auf dem truckenen landt, so wolte ich dem schif den ruckhen kehren, und nimer mehr darauf begehren." Allein es wahr zu spath, patientia mueste das beste helfkräutlein sein. Den 25 dises haben wür ein totten leicht bekommen, ein corporal von Hamburg, mein gar guether bekanter, der schon einmahl in Indien 7 jahr zugebracht. Über welchen als nun das gemeine gebett nach gebrauch verichtet, ist er mit etliche thaler gelt in sein schlafdecken eingenähet, auf ein lange breite dillen (?) gelegt, und als ein Neptunisches wasseropfer den wilden und

Weis und Cerimonia einen Tott auf dem meer zu begraben.

[1]) Onder dit woord staat geschreven „Biscuit."

grausamen wellen zu einer versöhnung aufgeopferet worden; ehe man ihn aber hinvnder gelassen, ist er von einer erschröcklichen grosen wellen von dem bret hinweg genommen, als wan sie lang mit verlangen auf ihn gewartet hette, welches sehr traurig vnd abscheülich anzusehen gewesen, absonderlich weil er noch lang mit den weis schaumeten wellen gleichsam streitete vnd herumb schwebete, vnd viel schreckensberger aus vns darumb nichts besseres verhoffeten, ich aber mich mit den worten des Propheten getröstet: das nemblich das meer seine totten wider werde muesen hergeben, die ihm anvertrawet sein, vnd also mich dem ienigen, dem das wilde meer mues gehorsam sein, ganz in sein göttlichen schuz vnd willen ergeben. Das man aber diesem guethen man gelt mitgegeben, ist der gebrauch, wofern man nit weit von Christlichen landen, das so er etwan von dem meer ausgeworfen wurde, von den inwohneren die ihn finden vnd schon solches wüssen, möge ehrlich begraben werden. Allein auf dem grosen Oceano, weil offt viel 100 meil weit kein erden zu finden, wehr solches vmb sonst, und würt darvmb vnterlassen . . . [1])

(*Wordt vervolgd.*)

Verkoop van een schoutsambt. — In de „'s Gravenhaagsche Courant" van 5 Nov. 1749 biedt de makelaar te Utrecht, Jan van der Schroeff, per advertentie te koop aan „een voornaem schoutsampt en gaderampt van twee voornaeme dorpen" gelegen aan de Vecht. Evenzoo wordt in de „Rotterd. Courant" van 30 Maart 1775 te koop aangeboden het Drostambt der Heerlijkheid „Loon op Zant" tusschen 's Hertogenbosch en Breda „voor één leven."

Weet men meer voorbeelden van dergelijke publieke te koop biedingen van openbare ambten of betrekkingen (aan den meestbiedende)? RED.

[1]) Ook hier laat ik een gedeelte van het handschrift weg, hetwelk mij van geen belang voor kwam.

EEN VERGETEN TAK VAN HET HUIS VAN BOURBON.

In De Navorscher en ook in Eigen Haard zijn de „Nederlandsche Bourbons" meermalen ter sprake gekomen, zonder dat daarbij de aandacht is gevestigd op het geslacht, waarvan hieronder gehandeld wordt, wat te opmerkelijker is, daar juist van dit geslacht met zekerheid mag worden aangenomen, dat het met het Fransche koningshuis verwant was.

Den 10en October 1525 beleende de rentmeester van Bewesten Schelde in Zeeland de nieuw gekozen abdis van Waterlooswerve met de verschillende goederen, die de abdij van de grafelijkheid in leen had. Deze abdis wordt in dat stuk, dat in het register van den rentmeester [1]) staat afgeschreven, „Marguerite van Bourbon geseyt de Carensy" genoemd. Daar nu een zijtak van het koninklijk huis van Bourbon den naam van Carency droeg, is het meer dan waarschijnlijk, dat Marguerite, zij het ook door bastaardij, van dien zijtak afstamde. De abdis was in 1560 nog in functie, en toen had ook eene naamgenoot van haar in hetzelfde klooster professie gedaan. De aanhef van eene akte van 16 Januari 1560 [2]) luidt nl. aldus: „Wy jonkvrouwe Margryete Borbon, abdisse ende overste van den cloestere ende convente van Waterloeswerve, jonckvrouwe Barbel Rasens dochter, pryorynne, jonckvrouwe Maeyken Anthunis' dochter van Oestcappelen, jonckvrouwe Margryete Borbon van Antwerpen, ouderlyngen ende voort alle conventualen van den voorseyden convente".

Deze tweede Margriete van Bourbon overleefde de secularisatie

[1]) Register van Adolf Herdinck, rentmeester der domeinen Bewesten Schelde, 1523—1535. Dit en de andere hier aangehaalde stukken berusten in het rijksarchiefdepôt in Zeeland.

[2]) In de verzameling Verheye van Citters, portefeuille Walcheren.

van het klooster. In 1579 richtte zij zich tot de provinciale regeering met verzoek om alimentatie, naar aanleiding van welk request de Gecommitteerde raden van Zeeland haar een jaarlijksch pensioen van 12 pond Vl. toestonden. [1]) Uit een tweede request, door haar in 1580 ingediend, [2]) blijkt, dat zij de bemiddeling van Charlotte van Bourbon, prinses van Oranje, had ingeroepen om verhooging van haar pensioen te verkrijgen. De prinses was voor hare verwante in de bres gesprongen, maar, gelijk uit het request blijkt, met het gevolg, dat het geheele pensioen gevaar liep ingetrokken te worden, daar Margryete van Bourbon de jongere zich abusievelijk den titel van abdis, die hare tante had gevoerd, had aangematigd. In haar request verklaart zij deze vergissing aldus: „welck abuys by ignorantie van den schryver ende deur 't bevel van de princesse aen haren secretarius heeft doen scryven, ende gemerct Haer Altese geen Duyts en can, ende de suppliante egeen Francois en can, soo es by het overseggen ofte transporteren by eenige van Haren heeren nyet te rechte overgeseyt geweest; ende gemerct de abdesse voornoemt nyet langer bequaem en was, deur haren onderdom faelgerende in haer sinnen ende gebruyck van de digniteyt, soo heeft se den bisschop van Brugge metten abt van Duynen uutten clooster genomen, ende dese suppliante es gestelt als superintendente in de plaetse van haer moeye, wesende religieuse van denzelven cloestere, sulcx dat zonder fraulde ende nyet dan by ignorantie alsoe geschiet en is". Haar verzoek, dat de „augmentatie mach worden geconfirmeert ende haer effect zal mogen hebben tot een eerlijck ende tamelijck onderhout, hetwelcke haer bij de princesse, oock zijnde van den huyse van Bourbon, voor goede affectie wel worde gegont", werd niet toegestaan, maar op „ternstich versueck van mijn Genadiche Vrouwe die princesse van Oraignen" werd toch het oude pensioen gehandhaafd. Lang had Margriete niet meer genot van haar pensioen. Den 8en Juli 1581 overleed zij te Antwerpen blijkens een getuigenis, gehecht aan de quitantie voor het halfjaarlijksch pensioen, verschenen Sint-Jansmis 1581; het nog verschuldigde

---

[1]) In de lias met acquitten, behoorende tot de rekening van W. van den Braemsloot, rentmeester van het extraordinaris over 1579.

[2]) In eene dergelijke lias, loopende over 1580.

werd uitbetaald aan hare zuster Anna van Bourbon. [1]) Zij had te Antwerpen gewoond in de „Oude Lombaertstrate in den Swerten Arent aldaer", en werd op het O. L. V. kerkhof in die stad begraven.

In het bovenaangehaalde eerste request van 1579 noemt Margriete zich de dochter van „wylen Peetere van Bourbon" en geeft zij omtrent hare lotgevallen en die van haar geslacht het volgende relaas: „hoedat Michiel van Bourbon, haer grootvadere, ghebracht wesende by wylen Anthuenis van Bourbon (lees: Bourgoignen), die men hiet den grooten bastaert van Bourgoignen, in de landen van Herwaertsovere, is in zijnder tijdt capiteyn gheweest van Tornehem, ende heeft tzynen overlyden achghelaten de voirschreven Petere, der remonstrants vadere, ende Margriete van Bourbon, welcke Margriete in der tijdt van heer Adolff van Bourgoignen, heere van der Vere, is gheweest abdisse van Waterlooswerven in Walcheren by Middelborch, aldaer zy de remonstrante van jonxbeens oppe heeft gheveut ende onderhouden ende namaels oick totte professie ghebracht als religieuse in hetzelve cloostere, aldaer de remonstrante heeft gheleeft ende ghewoent nu den tijdt van omtrent vijftich jaer".

De eerste van het geslacht, die zich in de Nederlanden vestigde, was dus Michiel van Bourbon; hij vergezelde den graaf van La Roche, een bastaardzoon van Philips den Goede, herwaarts en kwam dus ongeveer 1466 of later in de Nederlanden. Daar de groote bastaard in 1479 door Lodewijk XI tot kastelein van Tornehem werd benoemd en in 1504 overleed, zal zijne benoeming tot kapitein van Tornehem tusschen die beide jaren vallen.

Het is mij trots verschillende aangewende pogingen niet mogen gelukken vast te stellen, in welke betrekking deze Michiel van Bourbon [2]) tot de familie de Bourbon-Carency stond. De Bourbons-Carency waren wel niet onwettig maar toch niet van gelijke

---

[1]) In eene dergelijke lias, loopende over 1581.

[2]) In de verschillende genealogieën van het huis van Bourbon komt zijn naam niet voor. Ook heb ik mij tevergeefs gewend tot den archivàris van het departement Pas du Calais, waarin Tornehem ligt, tot dien der gemeente Antwerpen, waar de jongere Margriete van Bourbon stierf, en tot dien der gemeente Gouda, waar in 1475 een Arthur van Bourbon pastoor was. Dat deze laatste aan het Fransche geslacht van Bourbon verwant was, gelijk beweerd wordt, bleek echter uit niets; hij voerde, naar mij de archivaris berichtte, een ander wapen.

geboorte als de overige Bourbons. De stamvader van den tak was Jean de Bourbon, heer van Carency, † vóór 1458, een jongere zoon van Jean de Bourbon, graaf van La Marche, en broeder van Jacques de Bourbon, koning van Napels, en van Louis de Bourbon, graaf van Vendôme, wiens nakomeling in den vijfden graad koning Hendrik IV van Frankrijk was. Jean de Bourbon, heer van Carency, was tweemaal gehuwd. Uit zijn eerste huwelijk had hij geene kinderen; in 1420 hertrouwde hij echter met Jeanne de Vendômois, weduwe van Gervais Ronssart, bij welke vrouw hij bij het leven van haar eersten man reeds drie kinderen had gehad, waaronder twee zoons, te weten:

1. Louis, bijgenaamd le Brûlé, heer van L'Ecluse, † 27 October 1462 [1];

en 2. Jean, ongehuwd overleden.

Na haar huwelijk met Jean de Bourbon schonk zij hem nog drie zoons nl.:

3. Pierre, heer van Carency, geboren 1424, gehuwd in kinderloozen echt met Philippa de Plaines;

4. Jacques, heer van Aubigny en later van Carency, gehuwd met Antoinette de la Tour;

en 5. Philippe, heer van Duisant, gehuwd met Catherine de Lalaing.

Alleen de beide laatsten lieten wettige kinderen na. Onze Michiel van Bourbon is nu naar alle waarschijnlijkheid een bastaardzoon hetzij van den eersten heer van Carency, hetzij van een zijner vijf zoons. Van een hunner, Pierre, is het bekend, dat hij eene onwettige dochter had, Jeanne, in 1469 gehuwd met Bertrand de Sallemard, heer van Ressis. Misschien was Michiel haar broeder. Dan zou zich althans de armoedige staat der familie verklaren, want Pierre was niet bij machte zijn bastaarden wat na te laten, daar hij wegens hoogverraad veroordeeld en met verbeurdverklaring zijner goederen gestraft werd (1469). Zekerheid omtrent de afstamming van Michiel van Bourbon heb ik echter niet; mocht een mijner lezers beter op de hoogte zijn, dan zal hij het zeker wel willen mededeelen.

R. FRUIN.

---

[1]) Mémoires de J. du Clercq 2e uitg. III blz. 232. Ik vermeld dit, omdat deze datum aan de genealogen van het geslacht van Bourbon onbekend schijnt te zijn gebleven.

GESLACHT VAN AERSSEN. [1])

VERZOEKSCHRIFT VAN DE VROUWE VAN SOMMELSDIJK.

„Aen de Ho: Mo: Heeren Staaten Generael
der Vereenigde Nederlanden. 1 Mei 1687.

Geeft onderdanighlyck te kennen, de Vrouw van Sommelsdijck, dat sij suppliante over eenige dagen, tot hare groote droeffheijt en onsteltenisse uyt Vranckrijck seekere tijdinge heeft bekomen hoe dat haer Vrouw Moeder, mevrouw de Wed. S. André Montbrun, althans berijckt hebbende den ouderdom van 76 jaaren en selffs oock zijnde, in een seer swacken stant door indispositie van haer gewonelijck verblijff in haer Marquisaetschap genaemt la Nocle in Bourgogne, door een deurwaerder is verbracht en genootsaakt te gaen in seeker clooster. Hadt genaemt, gelegen in Provence meer als hondert groote mijlen van haer voorsz. ordinaris verblijff, zijnde oock alles in de voorsz. hare huysinge, door de gem. deurwaerder versegelt tot het doen van het welck, soo de supplte werdt bericht, men heeft weten te bekomen een ordre van zijn koninckIijcke Majesteyt van Vranckrijck op een t'eenemaal versiert voorgeven, dat de gemelde, des supplts vrouw moeder considerabelle somme van penningen soude hebben overgemaeckt na dese provintiën, en van meyninge soude zijn, haer oock herwaerts te retireren, door welck gansch onverwacht en t'eenemael beklaaglijck voorval de supplte haer bevindt, op een seer gevoelige en smertelijck wijse geraeckt, niet alleen ten respecte van de waerde persoon, van haer gem. Vrouwmoeder, sonder in staet te zijn, van deselve enige daedelijcke hulp te konnen toebrengen, verder als Godt van herten voor deselve te bidden en te hopen, dat van haer Ed. wegen, d'onwaerheyt en ondeuchdelijckheyt vant bovengem. voorgeven, aen zijn hoogst Co. Maiesteyt zullen zijn geremonstreert, zijn Maiesteyt genadelijck sal resolveren de gem. ordres te revoceren, tot troost ende ontlasting van soo een hoogh-bejaard en swacke matroone, maer oock nock daer en boven, ten respecte van de goederen die van haer suppltэ gemelte vrouw moeder, op haer supplte, als zijnde d'outste, natuyrlyck wijse voor het moedergedeelte moeten komen, welcke goederen door het voors. voorval sullen konnen werden geinvadeert, door haer

[1]) Verg. Algem. Register.

supplts schoonbroeder de Marquis de Montbrun van over lange tot de Roomse gesintheyt sijnde overgegaen, de welcke sy supplte tot haer leetwesen oock moet seggen, dat van tijt tot tijt alle middelen heeft gesocht en ondernomen, om alles te konnen na hem trecken ende daeromme de voorgemelte onderneeming, volgens alle waarschijnlijcheyt heeft versonnen en(de) in 't werck gestelt. En alsoo de supplte vertrouwt, dat om een goet effect te mogen hopen van de middelen, die sij sal konnen en moeten int werck stellen tot het conserveren van de voorsz. goederen en haer soo groot belangh haer supplte ten hoogsten nut en(de) noodig soude zijn, om krachtige recommandatie, bij d'heere grave des Avauz extra ambassadeur van hoogst gemelte Coningh aen desen staat, soo derfft sij supplte geen geringh ingeseten van den selven staat sijnde, hopen van de beroemde goetheyt door Uw Ho : Mo : by alle gelegentheden betoont voor den ingesetenen deser provintie bij den uytheemse princen, dat Uw Ho : Mo : oock haer supplte goedertierentlijck de noodige behulpsaamheyt in soo een ellendig voorvall wel sullen willen vergunnen. — En keert haer mitsdien aen Uw Hoogh Mogende gantsch ootmoedelijck versoekende, dat Uw Ho: Mo: gelieft zij, door eenige deputeerde uyt de selve aensienlijcke vergaderinge het voorengemelde groot belangh van de supplte omtrent d' voorsz goederen en de conservatie van dien, op het krachtigst te doen recommandeeren aen den gemelte heere grave des Avauz, te meer, dewijle zijn Excellentie althans op het poinct is om hooghstgemelde Coningh te gaan vinden.

Twelck doende &a.

(get.) M. du Puy Montbrun.

Medegedeeld door Fred. Caland.

HET ONTSTAAN VAN DEN ADELSTAND IN FRANKRIJK

GEDURENDE DE MIDDELEEUWEN.

Over dit onderwerp is dezer dagen een boek verschenen, dat wel verdient om door beoefenaars van kultuur- en rechtsgeschiedenis beide met belangstelling te worden ontvangen [1]).

---

[1]) P. Guilhiermoz, Essai sur l'origine de la noblesse en France au moyen age. Paris, A. Picard et fils 1902. 8o.

Dat wij er hier de aandacht op vestigen geschiedt, omdat dit boek evenals een vorige in dit tijdschrift besproken uitgave [1]) de weinig omvangrijke literatuur over den adel als stand, als sociale klasse komt vergrooten en voor de kennis van het middeleeuwsche recht in Bourgondië, Henegouwen en Lotharingen van veel belang is. De schrijver heeft de gegevens voor zijn betoog geput uit een zoo grooten overvloed van literatuur, dat men niet kan nalaten zich te verbazen over de nauwgezetheid, waarmede deze studie is voorbereid en tot stand gebracht. Hij verdeelt zijn werk in de volgende hoofdstukken. — I. La vassalité primitive. — II. La vassalité et la chevalerie. — III. La condition d'homme libre et la chevalerie. — IV. La chevalerie et la noblesse. — Zeer belangwekkend zijn de paragraphen gewijd aan de behandeling van „Le service des fiefs; La jurisdiction féodale; L'adoubement et ses effets juridiques; L'éducation chevaleresque; La noblesse distincte de la chevalerie".

Het doel van den schrijver is aan te toonen dat de adel, die als stand in Frankrijk werd opgeheven in 1789, zich in den loop der XIIe eeuw had geconstitueerd en tevens op te sporen van welken evolutiegang hij het gevolg geweest is. Volgens hem is de moderne adel ontsproten uit den ridderstand, waarvan zij alleen hierin verschilt dat de ridderstand niet door geboorte alleen te verwerven was. Bovendien was de ridderstand zelf het product van de samensmelting van twee oorspronkelijk zeer verscheiden klassen: het voormalige leenmanschap en de klasse der „homines libri". Als eerste stadium van evolutie moet derhalve het primitive leenmanschap beschouwd worden, dat eensdeels geleid heeft tot het leenstelsel, anderdeels tot den ridderstand. Zoo zijn de voormalige „homines libri" van het frankische tijdperk overgegaan in de ridderschap, en heeft deze op haar beurt het aanzijn gegeven aan den adelstand.

RED.

---

[1]) F. Hauptmann, Das Wappenrecht. Bonn 1896. 8o.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN

AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIEN TE CEYLON

DOOR MR. F. H. DE VOS. [1])

FRETZ (XLIX, 526).

Frans Philip Frets, geb. te Kircheym, Ao. 1787 met 't schip „De Leviathan" naar O.-I., † vóór 1861, tr. (1) 1 Oct. 1792 Catharina Sophia Clara Schorer, geb. te Trincomalie 12 Febr. 1776, d. v. Mr. Johan Willem Schorer van Middelburg, Opperhoofd v. Trincomalie, † aldaar 6 Juli 1779, en Juliana Cornelia Lebeck. Bij wie:

I. Juliana Johanna Christina Diederica, geb. 25 Juni 1796, tr. 25 Sept. 1820 Charles Edward Pfeiffer.

II. Daniël Jacques (volgt).

III. Catharina Charlotta, geb. 4 Dec. 1802, tr. 15 Nov. 1824 Frederick Hendrik Francké.

Frans Philip Frets tr. (2) Sarah Johanna Sophia Giffening.

Daniël Jacques, geb. 20 Aug. 1802, tr. Dorothea Thomasia Kriekenbeek, † te Galle 24 Dec. 1858. Bij wie:

1. Francis Philip, geb. 3 Apr. 1830, tr. (1) Louisa Francké en (2) Georgiana Emerentia Francké. Bij wie: (Uit het 1ste huwelijk):
   a. Francis James, † 1876.
   b. Arthur Henry, Chirurgijn, geb. 30 Juli 1856, † 11 Aug. 1894, tr. Dec. 1880 Agnes Jane Stork, d. v. Willem Stork en Jane Fretz. Bij wie:
      aa. Arthur Llewellyn Francis Stork, geb. 24 Juli 1881.
      bb. Louisa May, geb. 2 Mei 1884.
      cc. Irene Agnes, geb. 22 Maart 1887.
      dd. Leslie William, geb. 11 Dec. 1888.
      ee. Edith Constance, geb. 28 Sept. 1889.
      dd. Iris Clare, geb. 14 Dec. 1893.
   c. Emily Maria.
2. Henrietta Dorothea, tr. 26 Maart 1855 Pieter John Roosmale-Cocq, geb. 1821.

[1]) Vervolg van Nav. LII, blz. 138.

3. James Henry tr. (1) Kriekenbeek. Bij wie:
   a. Annie Josephina.
   b. Willem Henry, Chirurgijn in W. Indië, tr. Harriet King.

   James Henry tr. (2) Arnoldine Wilmot. Bij wie:
   c. Een kind, † jong.
4. Sara Clara Maria tr. John Edward Roosmale-Cocq.
5. Edward Richard, geb. 21 Aug. 1840, tr. 10 Juli 1863 Georgiana Victoria Walbeoff, geb. 9 Juni 1844. Bij wie:
   a. Henrietta Georgiana, geb. 28 Aug. 1866, tr. 9 Nov. 1890 Casper Thomas Leembruggen.
   b. Eugene Dorothy, geb. 1 Dec. 1867, tr. 3 Febr. 1896 Henry Lawrence Francke.
   c. Richard Albert, geb. 27 Oct. 1870, tr. 24 Jan. 1900 Alice Henrietta Maud Francke.
   d. Diana Maud, geb. 29 Oct. 1873, tr. Osmond Hallowel Austin.
   e. Agnes Milne, geb. 5 Aug. 1876, tr. 6 Sept. 1900 Robert Wilmot Capper.
6. Clara Emelia tr. 23 Sept. 1867 Charles William Francké.
7. James.
8. George.
9. Laura Sophia, geb. 15 Jan. 1846, tr. 6 Mei 1866 Edward William Francke.

EMANS.

A. Isaak Emans van Amsterdam, 1ste Pakhuismeester O.-I. C. te Galle, broeder van B.

B. Abraham Emans van Amsterdam, Vaandrig, daarna Dissave O.-I. C. te Jaffna, tr. (1) Agnita Gertruida Francen, ged. te Colombo 31 Maart 1678, d. v. Jan Marten Francen van Anhalt, Opperchirurgijn d. O.-I. C. en van Isabella Margareta Montanier van Delft. Bij wie:
   I. Johanna Clara, ged. te Colombo 14 Oct. 1694, tr. aldaar 10 Apr. 1712 Barent Samlant v. Colombo, Assistent d. O.-I. C.
   II. Jan Marten, ged. te Galle 3 Oct. 1700.
   III. Abraham Francois, Boekhouder d. O.-I. C., ged. te Am-

blangodde (Ceylon) 28 Oct. 1701, tr. (1) Margarita Pietersz. van de Kaap G/H., d. v.... Pietersz. en van Margarita Basse; hij tr. (2) te Colombo 26 Febr. 1741 Christina Juwilia (Emilia?) de Wilde van Trincomalie, wed. v. Harman Jansz.Cassies, Boekhouder; hij tr. (3) te Colombo 6 Febr. 1746 Catherina Jansz. van Colombo. Bij wie:

(Uit het 1ste huwelijk):

1. Angenita Margarita, ged. te Galle 16 Oct 1721.

(Uit het 2de huwelijk):

2. Sara Gertruida, ged. te Colombo 8 Juli 1742, tr. aldaar 5 Febr. 1758 Dominicus Diedrick van den Bosch, Assistent d. O.-I. C. te Colombo.

C. Cornelis Jacobus Emans van Amsterdam, Asst. d. O.-I. C., tr. (1) te Colombo 24 Apr. 1701 Maria Magnus van Colombo, wellicht d. v. Mattheus Magnus van Gulik en van Anthonica Ferrara, wed. Frederik Schroder van Tekelenburg, Luit. Cornelis Jacobus Emans tr. (2) te Colombo 5 Dec. 1706 Clara van Oyen van Colombo. Bij wie:

1. Johannes, Assistent d. O.-I. C., ged. te Colombo 9 Juni 1709, tr. aldaar 30 Sept. 1742 Jacoba Gerritsz. van Colombo.
2. Abraham, Assistent d. O.-I. C., ged. 20 Maart 1712, tr. 24 Nov. 1737 Wilhelmina Hartpiek van Colombo.

D. Maria Emans van Amsterdam tr. te Colombo 10 Maart 1686 Pieter Willem Hogerlinde van Dordrecht, wedr. van Anna Hoepels v. Colombo.

E. Rosetta Emans van Amsterdam tr. (1) Carl Secats, Boekhouder d. O.-I. C., en (2) te Colombo 8 Mei 1693 Jacobus Philippus Lust van Deventer, 2de Pakhuismeester d. O.-I.C. te Colombo.

F. Gertruid Emans van Amsterdam tr. te Colombo 10 Juni 1685 Johannes Berghuyzen v. Meteren, Boekhouder d. O.-I. C.

LEEMBRUGGEN (XLVIII, 340).

Henricus Leembruggen v. Leiden (z. v. Johan L. v. Leiden en Wilhelmina Bloteling), Geheimschrijver van den Gouverneur v. Ceylon: v. Gollenesse 1744, Hoofd der Mahabadda enz., tr. (1) te Colombo 8 Oct. 1744 Elizabeth Thielman v. Tutucorin, ged. 19 Sept. 1728, d. v. Johannes Thielman en v. Maria v. Halen, ged. te Colombo 20 Sept. 1699, d. v. Jan v. Halen v. Maastricht en v. Catherine Galecam van Colombo.

(2) te Colombo 30 Juli 1758 Dina Cramer v. Cochin, ged. 1737, d. v. Robertus Cramer en Elizabeth Steenhuyzen.
(3) circa 1765 Dorothea Maria Dies, ged. te Colombo 4 Mrt. 1742 d. v. Johan Hendrik Dies v. Hildesheim en v. Maria Wilhelmina Blom v. Colombo; (4) Susanna Maria Runstorff.

Uit het 1ste huwelijk:

I. Frederick Hendrik, ged. te Colombo 6 Aug. 1752.

II. Petronella Jacoba.

III. Anna Elizabeth, ged. te Colombo 24 Dec. 1754, tr. (1) aldaar 28 Apr. 1776 Hendrik Frederich Dias da Fonseca v. Pullicat, Beëedigd klerk d. O.-I. C. (wedr. v. Hester Catharina Kriekenbeek), en (2) te Colombo 23 Mrt. 1788 Nicolaas Rijnders v. Amsterdam, Boekhouder d. O.-I. C. (wedr. v. Henrietta Josina Keur).

Uit het 2de huwelijk:

IV. Robertus Henricus tr. (2) eene Armenische dame, genaamd Hiripsimah, geb. te Surat 1778, † te Negapatnam 21 Mei 1833.

V. Johannes.

VI. Gerrardus, geb. 8 Dec. 1763.

Uit het 3de huwelijk:

VII. Susanna Henrietta, geb. te Negapatnam 31 Juli 1766.

VIII. Wilhelmina Catherina,*) geb. te Negapatnam 28 Juli 1768, tr. te Colombo 13 Juli 1783 P. W. F. A. van Schuler v. Utrecht, Luit. der Artillerie.

IX. Dorothea Maria, geb. te Negapatnam 20 Mrt. 1770.

X. Gertruida Johanna, geb. te Negapatnam 10 Mei 1771, tr. te Colombo 26 Nov. 1786 Benjamin Pieter Cornelis de Haart van Tiel, Onderkoopman d. O.-I. C.

Uit het 4de huwelijk:

XI. Henrietta Magdalena.

XII. Pieter Johannes, geb. te Colombo 10 Apr. 1780.

XIII. Casparus Henricus, geb. te Colombo 21 Juni 1782.

Hij en zijne vrouw Maria Elizabeth Adelaide du Bois de Lassossay (XLVIII, 640) waren ouders van:

I. Henricus Alexander, geb. 17 Aug. 1809, † Febr. 1880 tr. 14 Jan 1834 Gerrardine Dorothea Kriekenbeek. Bij wie:

*) Aangaande haren moord zie Welsh's Military Reminiscences, vol. I., pp. 26—43 London 1830.

1. Julia Henriette Adelaide, geb. 12 Sept. 1835, tr. 1853 C. A. de Waas.
2. Casper Henry John, geb. 11 Mei 1837, tr. 24 Mei 1861 Mathilda Maria Koch.
3. Ceorge Thomas Frederick, geb. 25 Aug. 1838, tr. Caroline van der Straeten.
4. Pieter Charles, geb. 1 Apr. 1842, tr. Ellen Meyer.
5. Jane Frederika, geb. 4 Mei 1842, tr. Samuel Ebenezer Ludekens.

II. Johannes Henricus, geb. 29 Mei 1811, † 1875, tr. 14 Jan. 1834 Louisa Kriekenbeek.

III. Een zoon, geb. 31 Juli 1813, † jong.

IV. Robertina Maria Elizabeth, geb. 10 Apr. 1814, tr. te Jaffna 14 Juli 1833 Henry John Jacob Kriekenbeek.

V. Annetta Suzanna Adelaide, geb. 25 Juli 1818, tr. te Jaffna 27 Nov. 1843 Thomas Hardy.

VI. Pieter Hendrik, geb. 21 Mei 1820, † 1878, tr. 12 Dec. 1850 Charlotta Sophia Francké. Bij wie:
1. Adelaide, geb. 28 Dec. 1852.
2. Een zoon.
3. Frederik tr. Ella de Boer. Bij wie:
   a. Wilmot.

VII. Gerrard Hendrik, geb. 17 Nov. 1821, † 1877, tr. 1845 Elizabeth Riberg. Bij wie:
1. Robert Henry, geb. 12 Nov. 1844, tr. Henrietta Koch d. v. Louis Koch.
2. Catherine Anne, geb. 11 Juni 1846, tr. George Benjamin Capper.
3. Gerard Edward, geb. 28 Mrt. 1849, tr. 1876 Evelyn de Waas, d. v. Charles de Waas en v. Julia Leembruggen. Bij wie:
   a. Gerrald H. Percival.
   b. Evelyn Muriel.
   c. Eugene Lancelot.
   d. Robert.
   e. Gladys, † 1892.
   f. Edmund Leslie.
   g. Grenville Rex.
4. Casper Thomas, geb. 8 Jan. 1851, tr. (1) 1878 Mar-

geret Harriet Ernst, d. v. John Henry Ernst en v. Emilia Sophia Jansz, d. v. Frederick Ernestus Jansz en v. Cornelia Angellina v. Zitter. Bij wie:

a. Constance Mabel.
b. Clarence Alvin.

Casper Thomas tr. (2) 9 Nov. 1891, Henriette Georgiana Fretz, d. v. Edward Richard Fetz en v. Georgiana Victoria Walboeff. Bij wie:

c. Dorothy Merle.
d. Byerley Claude Fretz.
e. Richard Thomas Gladwin.
f. Casper Eric.

5. John Henry, geb. 1853, tr. Amelia Holegate d. v. . . . . Holegate en v. . . . . . Cadenskie. Bij wie:
Hector.
6. Wilmot Edgar, geb. 26 Oct. 1856, tr. Ruth Nel, d. v. Louis Nel. Bij wie:

a. Louisa.
b. Bella.
c. May.
d. Ruth.
e. Phoebe.
f. Daisy.
g. Wilmot.
h. Frank.
i. Henry.
j. Louis.

7. Charles Adolphus, ged. 1859 tr. (1) Agnes Nel, d. v. Louis Nel. Bij wie:

a. Nel.
b. Christabel.

Charles Adolphus tr. (2) 1899 Roza Koch, d. v. James Koch. Bij wie:

c. James Frederick.

8. Eugene Matilda, geb. 17 Febr. 1861, tr. 1878 Peter Edward Alfred Grenier.
9. Richard Byerley, geb. 27 Juli 1863, tr. Elizabeth Johnson (in Australië). Bij wie:
Byerley.

10. Gertruid Elizabeth, geb. 16 Aug. 1866, tr. Walter Joseph Swan.

VIII. Charles Henry, geb. 3 Aug. 1823, † 11 Juli 1824.

IX. Josina Charlotta Adelaide, geb. 11 Mrt. 1826, † 23 Mei 1826.

X. Maria Johanna Gertruida, geb. 23 Nov. 1827, † 1895, tr. Daniel Gogerley, z. v. D. Gogerley, Weslyean Missionnary.

MEURLING.

Johannes Meurling, met het schip „Schellag" 1745 naar O.-I., geb. te Vestervik (Zweden) 1726, tr. (1) te Galle Cassandra Pietersz. Bij wie:

I. Johanna Margarita, ged. te Galle 22 Oct. 1747, tr. aldaar 30 April 1769 Christoffel Willem Hoffman van Berlijn.

II. Abraham Nicolaas, ged. te Galle, 30 Nov. 1748.

III. Maria Christina, geb. te Galle 8 Aug. 1750, tr. te Galle 12 Mei 1771 Dirk Pieters.

IV. Nicolaas, ged. te Galle 10 Dec. 1752.

V. Petronella Elisabeth, ged. te Galle 12 Mei 1754, tr. te Galle 24 Oct. 1776 Willem de Lange van Gouda.

VI. Johan Hendrik, ged. te Galle 16 Jan. 1757.

VII. Louisa Christina, ged. te Galle 27 Aug. 1759.

Johannes Meurling tr. (2) te Galle 22 April 1759 Maria Joosten, geb. te Galle 22 Maart 1739 † te Galle 8 Oct. 1826, d. v. Barent Joosten en van Francina Pietersz. Bij wie:

VIII. Gerrit, ged. te Galle 12 Sept. 1760, tr. te Galle 16 Apr. 1786 Maria Buultjes, d. v. Willem Buultjes van Noterboom (Kleefsland) en van Elizabeth Adriaansz. van Galle. Bij wie:

1. Gerrardus Jacobus, geb. 20 Juli 1788.
2. Johanna Elizabeth, geb. 11 Apr. 1789.
3. Maria Geertruida, geb. 21 Apr. 1791.

IX. Pierre Anthonie, ged. te Galle 17 Oct. 1761.

X. Johan Adam, ged. te Galle 13 Oct. 1765, † 1828, tr. Margaretha Elisabeth Pijster. Bij wie:

William Charles, Notaris, ged. te Galle 1807, tr. (1) aldaar Oct. 1827 Charlotte Livinia Arnoldina Perera. Bij wie:

a. Merciana Henrietta, geb. 4 Mei 1829.

b. Richard Gerrard, geb. 30 Nov. 1831, tr. te Galle 5 Febr. 1857 H. C. Kellar.
c. John William, geb. 25 Mei 1834.
d. Victor Charles.
e. Amalia Sophia.

William Charles, tr. (2) Charlotte Frederica Smith. Bij wie:

f. Anne Frederica.

ENGELBREGT.

A. Hendrik Engelbregt tr. Louisa Louisz. Bij wie:

I. Abraham, ged. te Galle, 26 Febr. 1696.
II. Francina Louisa, ged. te Galle 25 Mei 1704, tr. (1) Anthony Flok, Chirurgijn d. O.-I. C., en (2) Hendrik Fonteijn.

B. Johannes Engelbregt, tr. 'tsieke (Sietske?) Cartensz. Bij wie:

I. Jacobus (volgt).
II. Abraham, ged. te Galle Oct. 1693.

Jacobus, ged. te Galle Dec. 1691, tr. (1) Anna Lambertsz. Bij wie:

I. Magdalena, ged. te Galle Maart 1715.
II. Jurgen, ged. te Galle 5 Juni 1718.

Jacobus, tr. (2) Helena Verhel. Bij wie:

III. Jacobus Hermanus, Boekhouder d. O.-I. C. ged. te Galle 16 Nov. 1720, tr. (1) . . . . . en (2) 23 Juni 1770 Sara Cornelia Anthonisz. Bij wie:
1. Magdalena Elizabeth, ged. te Galle 14 Apr. 1771, † vóór 16 Apr. 1791.
2. Elisabeth Cornelia, ged. te Galle 29 Aug. 1773, tr. August Carel Frederik, Graaf van Ranzow.
3. Abraham Johannes, ged. te Galle 4 Aug. 1796, tr. 27 Jan. 1799 Wilhelmina Cornelia Kraijenhoff van Colombo.
4. Helena Elizabeth, ged. te Galle 19 Juli 1778.

IV. Johannes, Chirurgijn d. O.-I. C., ged. te Galle 20 Dec. 1722, tr. (1) Catherina van Zitter, ged. te Galle 28 Juli 1730, † circa 1765, d. v. Michael van Zitter en van Cornelia de Coster. Bij wie:
1. Michael Nicolaas, ged. te Galle, 20 Oct. 1750, tr. te Galle 25 Oct. 1750 Johanna Maria de Vos. Bij wie:

a. Petrus Johannes. ged. te Galle 1 Nov. 1772.
b. Abraham Hendrik, ged. te Galle 16 Oct. 1774.
c. Cornelia Dorothea, ged. te Galle 5 Oct. 1777.

2. Jacobus Gijsbert, ged. te Galle 10 Oct. 1755.
3. Helena Louisa, ged. te Galle 6 Nov. 1757.
4. Abraham Anthony, ged. te Galle 6 Mei 1759, † te Batavia 23 Sept. 1808, tr. Susanna Johanna Barendsz., † 27 Apr. 1832. Bij wie:

   Abraham Andries, ged. te Galle 25 Mei 1787.

5. Lieve Lourensz., ged. te Galle 12 Aug. 1764.

Johannes, tr. (2) te Galle 21 Apr. 1765 Johanna Maria Visser. Bij wie:

6. Helene Elizabeth, ged. te Galle 5 Juli 1767.
7. Johannes, ged. te Galle 23 Dec. 1770.

VAN ZITTER.

A. Claas Claasz. van Zitter van Haarlem, naar O.-I. met 't schip „Handboog", tr. (1) Elizabeth Matthysz. v. Galle. Bij wie:

I. Marritje, ged. te Galle 28 Feb. 1700, tr. Bastiaan Christiaan Bagilet.
II. Michael (volgt).

Claas Claasz. van Zitter tr. (2) Paulina Wouters. Bij wie:

III. Catharina, ged. te Galle 16 Mei 1706.
IV. Benjamin, ged. te Galle 20 Mei 1707.
V. Maria Elizabeth, ged. te Galle 29 Oct. 1713, tr. Jean François Obble, ged. te Galle 27 Mei 1708, z. v. Hendrik Obble en van Elisabeth Franckena.

Michael, ged. te Galle 14 Mei 1702, tr. Cornelia de Coster. Bij wie:

I. Elizabeth, ged. te Galle, 5 Nov. 1724.
II. Maria, ged. te Galle, 30 Dec. 1725.
III. Claas (volgt).
IV. Catharina, ged. te Galle 28 Juli 1730, † circa 1765, tr. Johannes Engelbregt.
V. Cornelia, ged. te Galle 18 Nov. 1731.

Claas, Assistent d. O.-I., C. ged. te Galle, 4 Apr. 1728 tr. 9 Maart 1749 Cornelia Van Duuren, ged. te Galle 11 April 1734, d. v. Dirk van Duuren en v. Geertruida van den Broeck. Bij wie:

1. Benedictus Lambertus, Koopman O.-I. C., ged. te Galle 20 Dec. 1750, tr. te Colombo 16 Sept. 1785 Adriana Davida Fremcke van Cochin.
2. Frederick, ged. te Galle 20 Febr. 1752.
3. Willem Gijsbertus, Assistent d. O.-I. C., ged. te Galle 4 Maart 1753, tr. te Galle 26 Mei 1776 Johanna Catherina Croonenberg. Bij wie:
   a. Burnetta Benedicta Gertruida Aletta, ged. te Galle 29 Mei 1779, tr. te Colombo 7 Mei 1809 Nicolaas Pietersz. van Colombo.
   b. Henricus Gerrardus Cornelis, ged. te Galle 23 Oct. 1781.
   c. Wilhelmina Gijsberta Frederica, ged. te Galle 26 Oct. 1783.

B. Andreas Justinus van Zitter (wellicht Claaszoon), geb. te te Cochin, † te Galle 24 Juni 1806, tr. aldaar 22 Nov. 1789 Cornelis Phillippina de Vos. Bij wie:
1. Cornelia Magdalena, ged. te Galle 26 Aug. 1792.
2. Benedicta Adriana, ged. te Galle 26 Aug. 1792.
3. Arnoldina Engelberta Catherina, ged. te Galle Jan. 1794.
4. Petronella Jacoba, ged. te Galle 30 Febr. 1796.
5. Petrus Henricus, ged. te Galle 23 Sept. 1798.
6. Andreas Leonardus, ged. te Galle 7 Dec. 1800.

SELA.

Albert Sela van Hertogenbosch tr. te Galle 11 Dec. 1763 Catherine Pamelia van Peene. Bij wie:

Johannes Eymert, ged. te Galle 21 Febr. 1768, tr. aldaar 10 Nov. 1793 Harmina Elisabeth Terling. Bij wie:
1. Dorothea Cornelia, ged. te Galle 2 Apr. 1797, tr. Adrianus Henricus Huigert.
2. Albertus Wilhelmus, ged. te Galle 28 Sept. 1799, tr. Elisa Elizabeth Bell. Bij wie:
   a. Clara Henrietta Rudolphina, geb. te Galle 24 Mei 1828, tr. Edward William Jansz.
   b. Andrew Henry tr. (1) . . . . Jansz. en (2) 1864 Juliet Maria Susanna Deutrom.

ALDONS.

A. Philip Aldons tr. Catharina Keldermans. Bij wie:
Elisabeth, ged. te Galle 4 Dec. 1695.

B. Jacobus Aldons, Boekhouder d. O.-I. C. 1737, tr. (1) Anna de Silva. Bij wie:
 I. Moses, ged. te Galle 20 Juni 1739, tr. 24 Maart 1771 Johanna Maria Elisabeth Lugt van Colombo. Bij wie:
 1. Johan Jacob Daniël [1]), ged. te Galle 29 Juni 1781, tr. Johanna Dorothea Rudolph, † te Colombo 5 Jan. 1857. Bij wie:
 Johanna Maria Elizabeth, ged. te Galle 7 Juni 1807.
 Jacobus Aldons tr. (2) Susanna Dons. Bij wie:
 2. Philip, ged. te Galle 14 Juni 1744.
 3. Jacobus, ged. te Galle 13 Mei 1746.
 4. Catharina, ged. te Galle 7 Juni 1750, tr. te Galle 17 Juli 1768 Jurgen Zijbrandsz. van Mariaken (?).
 5. Hendrik, Extra-Ordinair Luit. der Artillerie O.-I. C. 1790—4, ged. te Galle 22 Juli 1753, tr. te Galle 25 Aug. 1776 Maria Anna Tauben van Batavia. Bij wie:
 a. Balthazar Hendrik, ged. te Galle 15 Juni 1777.
 b. Diedrich Mauritz, ged. te Galle 2 Aug. 1778.
 c. Catharina Dorothea, ged. te Galle 11 Febr. 1781.
 d. Johan Andreas, ged. te Galle 22 Apr. 1783.
 e. Robertina Wilhelmina, ged. te Galle 15 Jan. 1786.
 6. Robert, Boekhouder d. O.-I. C., ged. te Galle 1756, tr. (1) te Galle 1 Juli 1781 Maria Cornelia Lourensz, (2) te Colombo 8 Nov. 1789 Anna Catherina Lindeman van Colombo.

De Kretzer.
A. Cornelis de Kretzer van Cuylenburg uit Texel, 7 Febr. 1661 naar O.-I. als Adelborst met 't schip „Het Wapen van Holland".
B. Louis de Kretzer van Cuylenburg, Luit. d. O.-I. C., † vóór 15 Mei 1695, tr. te Colombo 31 Dec. 1684 Elizabeth Goutier van Colombo. Bij wie:
 I. Cornelis, ged. te Colombo 15 Apr. 1686.
 II. Adriaan, ged. te Colombo 20 Nov. 1688.
 III. Job, Boekhouder d. O.-I. C., ged. te Colombo 31 Maart 1690, tr. (1) Louise Perera. Bij wie:

[1]) Vertrok met zijne moeder naar Batavia *circa* 1825.

1. Elizabeth, ged. te Colombo 7 Oct. 1724.

Job tr. (2) te Colombo 15 Sept. 1728 Helena Lucretia Herris Bouti, ged te Colombo 12 Dec. 1707, d. v. Joost Herris Bouti en van Elisabeth Dorothea de Wees.

2. Louis, ged. te Colombo 7 Aug. 1729.
3. Hester Dorothea, ged. te Colombo, 14 Jan. 1731.
4. Justus, ged. te Colombo 9 Aug. 1733.
5. Daniël Jacob, ged. te Colombo 15 Mei 1735.
6. Cornelia Helena, ged. te Colombo 18 Nov. 1736.
7. Cornelis, Boekhouder d. O.-I. C., ged. te Colombo 3 Mei 1739, tr. aldaar 30 Juli 1780 Anna Christina van Charlet van Colombo.

IV. Adriana, ged. te Colombo Nov. 1691, tr. aldaar 14 Febr. 1712 Thomas Sautyn van Colombo, Boekhouder d. O.-I. C., ged. aldaar 18 Apr. 1669, z. v. David Sautyn, Boekhouder d. O.-I. C., en van Thomasia Gijl de Sousa.

V. Andreza, ged. te Colombo 11 Mei 1693, tr. aldaar 7 Aug. 1712 Adriaan van Langenhoven van Amsterdam, Onderchirurgijn O.-I. C., naar d. O.-I. 1709 met 't schip „Bentveld".

FRANCHIMONT (LII, 35).

Gerrit Franchimont van Utrecht, Asst. d. O.-I. C., tr. te Colombo 15 April 1708 Maria Ledulx van Colombo. Bij wie:

I. Johan Volkard, Asst. d. O.-I. C., ged. te Colombo 26 Mei 1709, tr. te Colombo 22 Juni 1731 Maria Catharina Gallecam van Colombo. Bij wie:

1. Maria Magdalena, geb. te Colombo 8 Sept., ged. aldaar 12 Sept. 1734.
2. Gerrardus Cornelis, ged. te Colombo 20 Mei 1736.
3. Maria Johanna, geb. te Colombo 10 Juni, ged. aldaar 16 Juni 1737, tr. te Colombo 10 Juni 1759 Jan Jacob Qualenbrinck van Utrecht, Boekhouder O.-I. C.
4. Johan Volkard, ged. te Colombo 24 Mei 1739.
5. Cornelia Merciana, ged. te Colombo 7 Sept. 1742.

II. Willem Gerrard, ged. te Colombo 18 Mei 1710.

III. Justus Clement, ged. te Colombo 20 Dec. 1711.

ANDERSON.

Swen Anderson van Stockholm, geb. Nov. 1666, Commandeur te Jaffna, † ald. 22 Mei 1727 (Lap. Zeyl. 89), tr. (1) te Co-

lombo 12 Juni 1695 Agnita Stuart van Colombo. Bij wie:

I. Maria Elizabeth, ged. te Colombo 25 Maart 1696.

II. Willem Lodewijk, ged. te Colombo 3 Nov. 1697.

III. Antony, ged. te Colombo 13 Mei 1703.

Swem Anderson tr. (2) te Colombo 22 Apr. 1707 Maria Munster, geb. 10 Sept. 1676, wed. Hesse (XLVIII, 511).

BAX (XLII, 614).

A. Johan Bax, Majoor te Colombo, daarna Gouverneur d. Kaap de Goede Hoop, † 29 Juli 1678, tr. Aletta van Hinlopen Bij wie:

I. Willem Constantijn, ged. te Colombo 29 Mei 1670.

II. Johanna Maria, ged. te Colombo 27 Oct. 1672, † te Galle 28 Aug. 1673.

B. Hendrik Bax, Onderkoopman d. O.-I. C. te Colombo, † vóór 23 Nov. 1687, tr. Catherina Visboom.

Grafsteen van Johanna Maria Bax.

HIER RUST JOHA
NA MARIA BAX
GEN. V: HERENTALS
STERF 28: AUG: 1672
OUDT 10 MAANDEN
EN 5 DAGEN.

(Ceylon Literary Register vol. II p. 116, maar niet terug vinden te Galle.)

KRAYENHOFF.

Cornelis Dionysius Krayenhoff van Hoorn, Gezaghebber te Galle (Lap. Zeyl. 51), tr. (1) te Colombo 17 Dec. 1769 Anna Jacoba van de Leur van Oudetonge, geb 12 Apr. 1747, † te Galle 11 Oct. 1785, wed. v. Pierre Dufloo v. Rouaan (Normandie), Majoor d. O.-I. C. Bij wie:

Adrianus Rudolphus.

Cornelis Dionysius Krayenhoff, tr. (2) te Galle 1 Juni 1788 Magdalena van Angelbeek van Batavia, wed. v. Frederick Jacob Billing v. Straukerke (?), Dissave te Colombo.

VAN DIELEN.

A. Pieter van Dielen, † vóór 10 Mei 1676, tr. Susanna Huysman.

B. Aletta van Dielen, tr. Joan Lichtveld van Nörrköping (Zweden). Bij wie:

1. Lucas, ged. te Colombo 9 Oct. 1701.
2. Johanna, ged. te Colombo 1712.

C. Willem van Dielen, geb. te Haarlem 5 Aug. 1650, Opperhoofd te Mazulipatnam, † te Pulicat 13 Oct. 1688, tr. te Colombo 9 Jan. 1678 Wilhelmina de Witt van Utrecht. Bij wie:
1. Pieter, ged. te Colombo 16 Maart 1679.
2. Catherina, † 1688.
3. Een zoon, † 1688.

D. Johanna van Dielen van Haarlem, tr. te Colombo 17 Maart 1686 Lodewijk van Rabenhaupt van Nijmegen, Luit. d. O.-I. C.

E. Isaac van Dielen, † vóór 4 Aug. 1795, Commandeur te Cochin, tr. (1) Lea de Kouter, (2) Maria Scholten.

F. Catherina Africana van Dielen van Haarlem, geb. aldaar 7 Juli 1670, † te Colombo 23 Apr. 1700, tr te Colombo 13 Apr. 1687 Willem van Rhee, Onderkoopman d. O.-I. C., geb. te Negapatnam 1 Dec. 1664, † te Colombo 5 Nov. 1700.

(Wordt vervolgd.)

Geslacht de Bêre (LI. 301, 530*). — Ter aanvulling van den op bl. 301 geplaatsten kwartierstaat (bijlage gesl. v. Gorkum) van Ciprianus de Bêre, geh. met C. J. E. v. Hoek, kan het volgende dienen:

Jacobus v. Hoek, procureur te Bergen-op-Zoom, werd aldaar in de groote kerk begraven 18 Nov. 1741.

Wernerus Lach, predikant bij de Nederd. gem. van Bergen-op-Zoom (1705 tot zijn overlijden in 1735), was geb. te Stolberg en werd begraven in de groote kerk te Bergen-op-Zoom 6 Jan. 1735. Hij huwde of ondertrouwde te Bergen-op-Zoom als j.m. 31 Mei 1707 met Johanna Elizabeth de Pottere j.d. aldaar geboren, en begraven in de groote kerk 2 April 1743. Zij verzocht 14 April 1735 aan den Raad v. State om het vierendeels jaars tractement, waarin haar man overleden was 3 Jan., alsmede het jaar van gracie — wordt toegestaan.

Uit dit huw. werden de volgende kinderen gedoopt:

1o Nikolaas Floris, 10 Juli 1708. — 2o Catharina, 8 Febr. 1711. — 3o Johannes, 15 April 1712. — 4o Maria Elisabeth, 11 Aug. 1713, (get.) P. Peltzer en zijne vrouw Eva Lach. — 5o

Maria Elisabeth, 31 Oct. 1714. — 6o Johannes, 26 Febr. 1716. — 7o Johannes, 10 Maart 1717. — 8o Christina, 29 Maart 1719. — 9o Wernerus Adrianus, 3 Jan. 1721.

Catharina Lach (no. 2) werd begraven 18 Febr. 1743. Zij huwde of ondertrouwde te Bergen-op-Zoom 5 Mei 1732 met Cornelis Johannes Rijcke of Rijcken j.m. van Oudenbosch. Hij hertrouwt of ondertr 3 Mei 1745 met Adriana Petronella v. Bommel.

Christina Lach huwde of ondertr. als j.d. van Bergen-op-Zoom met Rudolph Hartman van Hoek, j.m. van Steenbergen 16 Maart 1755. Zonen: Constant Hartman, geb. te B.-op-Z. 8 Aug. 1758, en Ciprianus te Holsteren 7 Nov. 1761 gedoopt (geboren 3 Nov.), als getuige daarbij genoemd Rachel Maria Aleida Dabbadie (d'Abbadie).

1805, 9 April. Ondertrouw te Bergen-op-Zoom, Jan Egbert v. Gorkum, j.m. v. Arnhem, ingenieur met Lydia Maria de Bere. Is zij d. van Ciprianus bovengenoemd? FRED. CALAND.

Van Hüffel (LI, 579, LII, 104). — *Adolf Julius Borchard baron Van Huffel, heer van Verburg, Ellemeet,* enz. beschreven in de ridderschap van Overijssel, landdrost van 't Kwartier van Sallandt, was in 1751 eigenaar van het buitenverblijf *Mon Plaisir*, van ouds genaamd *Ottobergh* aan de Delftsche vaart. In 1729 behoorde dit buiten aan *Aernout de Jonge van Ellemeet heer van Hodenpijl.*

Den Haag. M. G. WILDEMAN.

D. van der Straten. — In het belangrijke artikel des heeren Regt „de Hervormde Kerk te Boskoop," (afl. 1 pag. 46 jg. LII etc.) werd o. a. gesproken over de zg. — verboden boeken — in den toren gevonden. Volgens wijlen prof. Dr. J. G. Acquoy (Archief Ned. Kerkgesch. VI, afl. 1 pag. 74—128) zou Derick van der Straaten drukker dier werkjes geweest zijn, tenminste van „Leder und Gesenge", een der gevondene boekjes. Zou een van de lezers van „De Navorscher" mij ook kunnen mededeelen, wie genoemde drukker was, zoo mogelijk iets naders omtrent zijn geslacht kunnen opgeven en zeggen of er ook een wapen van hem bekend is?

's Gravenhage. H. DE VOOGT VAN DER STRAATEN HZN.

Uittreksels uit de doopboeken van Hattem (LII, 90—93). — De noot op bl. 93 noemt de bij arrest van het provinciaal gerechtshof van Gelderland van 17 Sept 1862 gelaste verandering in de doopacte van den 14 Juni 1802 gedoopte *Carl Philip Friederich Georg*, verkeerdelijk *Van Emden*. Dit moet zijn *Van Emde*. Hij overleed te 's Gravenhage 10 Juni 1874 als gepensd. Generaal-Majoor der Infanterie, Kommandeur in de Orde van de Eikenkroon, gerechtigd tot het dragen van het Metalen Kruis en der St. Helena-Medaille (als kind maakte hij den slag bij Leipzig mede; zijn vader was n.l. Chirurgijn-Majoor in het Fransche leger, en hij had dezen gevolgd). Hij is tweemaal gehuwd; 1o te 's Gravenhage 16 Juni 1828 met *Eleonora Philippina Helena Wildeman*, geb. te Zwolle 10 December 1806, overleden te Breda 1841 (dr. van *Jan Ernst* en *Maria Godefrida Rumpf Schultens*. 2o te 's Gravenhage 21 April 1847 met *Adriana Siboldina Machtilda Matthyssen*, geb. te Vlissingen 5 April 1797, overl. te 's Gravenhage 27 Januari 1872.

Alleen uit het 1o zijn huw. kinderen. — Vgl. Alg. Ned. Familieblad, Jaargang 1892, bl. 40 en 41.

Den Haag. M. G. WILDEMAN.

Geslacht de Valk (Vgl. XLVIII, 572; XLIX, 38). — In de groote kerk te Bergen-op-Zoom staat op een grafsteen: Steven Machgielse de Valck, in zijn leve diake deser kerke, † Nov. 1652. Petronelle de Witte zijn huysvrouwe, † 23 dito 1652.

Cimier van 't wapen: een valk.

Onder mijne aanteek. uit Bergen-op-Zoom vind ik alleen een Michiel de Valk als doopgetuige 23 Mei 1666, vermoedelijk een zoon van bovenstaanden en genoemd naar zijn grootvader.

FRED. C.

GESCHIEDENIS.

REISJE NAAR HET STADHOUDERLIJK HOF

TE NIJMEGEN IN 1787, DOOR MEVR. VAN HOGENDORP, GEB. BAR[E] VAN HAREN, HARE BEIDE DOCHTERS, EN HAAR NICHTJE L. B. VAN SANDICK, LATER VROUWE VAN DEN SANTHEUVEL.
UITGEGEVEN DOOR MR. H. W. VAN SANDICK.

Achterstaand reisjournaal, dat zich onder onze familiepapieren bevond, is van de hand van Geertruida Wilhelmina Adriana van Hogendorp, de destijds negentienjarige dochter mijner achter-oudtante Carolina Wilhelmina van Hogendorp, geb. barones van Haren, de weduwe van Mr. Willem van Hogendorp, achtereenvolgens Raad in de Vroedschap te Rotterdam, Lid van Gecommitteerde Raden van Holland, Resident van Rembang en Administrateur der Etablissementen der O. I. Compagnie op het eiland Onrust. Het reisgezelschap bestond, behalve uit de bovengenoemden, uit de oudste dochter Anna Wilhelmina en haar nichtje Lucie Benigne van Sandick, mijne oudtante, de eenige dochter van wijlen Johan Alexander van Sandick, in leven Ordinaris Gedeputeerde ter vergadering van Haar Hoog Mogenden der Staten-Generaal en Bewindhebber der W. I. Compagnie en van Aemilie Henriette Wilhelmina barones van Haren, hertrouwd met den Generaal Jr. Johann Christian Friedrich Schmid zu Malans, Chef en eigenaar van het Regiment Grisons (Graubunders) ten dienste der Geünieerde Gewesten, en Oud-Overste der Lijfgarde van den Stadhouder. [1]) Doel van de reis, op dat oogenblik zonder eenige mannelijke bescherming niet zonder gevaar, was het brengen van een bezoek aan het Stadhouderlijk Hof.

Het was toch op een hachelijk tijdstip dat de reis werd onder-

[1]) Zijn wapenspreuk „Per aspera ad astra", was dezelfde als die van hertog Hendrik van Mecklenburg.

nomen. De poging der Prinses, toen haar Echtgenoot weigerde te handelen, om door hare verschijning te 's Gravenhage eene contra-revolutie uit te lokken om, zooals zij het zelve uitdrukt, „de rétablir la concorde en assurant au prince toutes les prérogatives qui lui appartenaient", die poging was verijdeld.

De Goejanverwellesluis had een Nederlandsche vermaardheid gekregen. Dadelijk had de Prinses bij de Staten van Holland haar beklag gedaan en de markies van Camarthen, de Engelsche Minister van Buitenlandsche Zaken, had verklaard aan den Britschen Ambassadeur, dat zoo de Koning van Pruisen niet was „the dirtiest and shabbiest of kings", hij rekenschap zou vragen voor die beleediging, aan zijne zuster aangedaan, en zijn leger zou mobiliseeren. Op de weigering der Staten om de gevraagde satisfactie te geven, gaf hij ook bevel aan zijn generaals om zich tot oprukken gereed te houden. In den loop der maand Juli kwam de vorst echter weer onder den invloed van de Fransche partij aan zijn hof, die, geheel op de hand der patriotten, alles in het werk stelde om den Koning van zijn plan af te brengen, en hij gaf eerst op 28 Juli 1787 de vaste belofte om zijn troepen te laten marcheeren, nadat op 20 Juli een koerier van het hof van St. James te Berlijn de toezegging was komen brengen dat Engeland genegen was Pruisen met veertig linieschepen bij te staan. Ook te Londen en te Berlijn dacht men dat Frankrijk de patriotten zou ondersteunen. Dat dit niet geschiedde is ook niet de schuld geweest van den Minister van Oorlog, maarschalk de Ségur, die daar wel ooren naar had, maar van den eersten minister de Loménie de Brienne. Het is te betwijfelen of, zoo Frankrijk had geholpen, en de Patriotten een anderen opperbevelhebber hadden gehad dan den erbarmelijken Rijngraaf van Salm, de zaken anders zouden zijn geloopen, want het Pruisische leger was destijds verreweg de eerste legermacht in Europa, en de goede eigenschappen, die het Pruisische leger in 1870/71 heeft aan den dag gelegd, de uitstekende taktiek en de goede discipline, diezelfde eigenschappen heeft het ook reeds in 1787 vertoond. De hertog van Brunswijk, de opperbevelhebber, had alle eventualiteiten voorzien en de minste détails geregeld.

De man, die hem hierbij, in opdracht van de Prinses, met raad en daad heeft bijgestaan, is geweest Gijsbert Karel van Hogen-

dorp, de broeder der schrijfster van het journaal. De overwegende rol, die Gijsbert Karel in die maanden heeft gespeeld — getuige het Tweede deel zijner Brieven en Gedenkschriften — is dan ook een der redenen geweest, die mij genoopt hebben dit reisjournaal, waarin tal van historische personen voorkomen, met eenige aanteekeningen voorzien [1]) te publiceeren. Het kan gevoegelijk als een klein supplement op dat tweede deel worden beschouwd, en staats- noch hartsgeheimen worden in het dagverhaal verklapt. Het geeft echter een goed denkbeeld van den overspannen geest des tijds, als men den fellen toon leest, waarop dit jonge meisje van 19 jaar zich uitlaat over personen en zaken.

Het journaal is natuurlijk in het Fransch geschreven, de eerste standen in de 18e eeuw spraken en schreven bijna niet anders dan Fransch, al was het dan ook een Hollandsch-Fransch. Ik heb gemeend, wat dit voorwoord en de aanteekeningen betreft, dat verkeerde voorbeeld niet te moeten volgen, mij ook hierbij aansluitende aan de uitgave der Brieven en Gedenkschriften.

Ik geloof niet, dat men het Gijsbert Karel ooit erg kwalijk genomen heeft, dat hij de Pruisen mee heeft helpen inhalen. De toestand was zoover gekomen, dat een krachtige maatregel moest worden genomen. Volgens Adriaan Kluit (zie Vreede) was de Unie geheel en al verbroken en men verwachtte niets anders dan dat Zeeland heil zou zoeken bij Engeland, Gelderland bij Pruisen en, Holland bij Frankrijk. De pensionaris van Amsterdam speelde voor stadhouder, de Fransche graaf de Maillebois voor Kapitein-Generaal en de advocaat-fiscaal Pieter Paulus voor Admiraal-Generaal. Ieder zocht de redding van het land van buiten. Ook heeft Gijsbert Karel later verklaard welke plannen hij vóór had: „Je souhaitais", zoo schreef hij, „déjà en 1787 tout préparer à une plus grande liberté, à une constitution telle que nous avons aujourd'hui." Zijn invloed reikte echter dadelijk na 1787 niet ver genoeg om de door hem gewenschte hervormingen en concessies aan de tegenpartij doorgevoerd te krijgen. Het gevolg is geweest dat Daendels in de jaren 1793—1795 bij Dumouriez en Pichegru de rol van Gijsbert Karel heeft overgenomen.

---

[1]) Aan allen, die mij welwillend inlichtingen hebben verstrekt, betuig ik bij dezen daarvoor mijn welgemeenden dank.

De Pruisen hebben echter, dit moet ter hunner eer gezegd worden, zich schappelijker gedragen dan de Fransche bevrijders. Nadat de eersten de taak, waarvoor zij gekomen waren, hadden vervuld, trokken zij terug. Den Franschen echter beviel het hier zoo goed, dat zij er bleven, achttien jaar lang, en niet geheel ten genoegen van de bevolking. Als Pierre de Witt, de Fransche schrijver van Hollandsche afkomst, dan ook beweert dat „la Prusse à joué il y a un siècle aux Pays-Bas le rôle de troisième larron", speelt zijn Pruisenhaat hem waarschijnlijk parten.

Aan het Journaal schijnt het slot te ontbreken. Het ontbrekende moet echter zeer gering zijn, daar Carolina Wilhelmina van Hogendorp op Woensdag den 10den October 1787 uit Rotterdam aan haren zoon Gijsbert Karel schrijft, dat het alleen voor hèm, is, dat zij zoo lang aldaar blijft, en een vorige brief van haar, uit Rotterdam geschreven, is gedateerd op een Vrijdagmorgen vroeg, dus den 5den October. De laatste dag van het journaal is Dinsdag 2 October. Het reisgezelschap is dus dadelijk daarop teruggegaan.

Twee der reisgenooten zouden elkaar in het huwelijk opvolgen: Lucie Benigne van Sandick huwde te Maastricht den 6den December 1789 met Jhr. Adriaan van den Santheuvel, die den 15den Augustus 1783 zijn eerste vrouw Francina Lucretia Ferrand, met wie hij den 6den Augustus 1787 was gehuwd, verloren had, nadat zij van een levenloozen zoon was bevallen. Van den Santheuvel is achtereenvolgens geweest Vendrig en Luitenant in het Regiment bij de Lijfcompagnie van Generaal Hertell, oom van Lucie's stiefvader Generaal Schmid, Gezworen Raad van Maastricht, Schepen van het Hoog-Brabantsch Gerechtshof, Hoofdontvanger der vereenigde rechten van de stad en het arrondissement Haarlem, Hoofdinspecteur der directe belastingen van het Departement van den Neder-Maas, Raad der Regeering van Maastricht, Directeur der directe belastingen en van het kadaster in Limburg, Lid der Ridderschap en der Provinciale Staten van Limburg. Ook Lucie van Sandick bracht twee levenlooze zonen ter wereld en stierf den 20sten December 1791 in de kraam. Van den Santheuvel hertrouwde den 16den Maart 1794 met Geertruida Wilhelmina Adriana van Hogendorp, de schrijfster van het Journaal. Deze schonk hem vier kinderen,

van welke een dochter huwde met Willem Jacobus del Campo genaamd Camp (die niet minder dan elf broers had, allen officier in Nederlandschen of Franschen dienst), eene andere dochter met Matheus Thesingh en een zoon Onno, Petekind van Lucie van Sandick's broer, gehuwd met Christina Helena Geertruida barones Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg. Ten vierdemale huwde Adriaan van Santheuvel den 20sten September 1802 met Jeanne Henriette baronesse de Roman, welk huwelijk kinderloos bleef. Zij stierf den 10den Juni 1834 en hij den 5den April 1845.

Bij de lezing van het Journaal behoeft men niet lang in de onzekerheid te verkeeren tot welke partij de schrijfster behoorde. Toch was deze tak der Hogendorpen van huis uit niet Oranjegezind; de grootvader, Willem's vader, was zelfs in 1748 bij het verzetten der wet door Willem IV gedemitteerd als Burgemeester van Rotterdam. Diens oom evenwel, de Thesaurier-Generaal der Unie, van wien hij eene dochter gehuwd had, was door Keizer Karel VI in den Rijksgravenstand verheven, en in het diploma wordt vermeld dat die verheffing onder meer geschiedt tot vermeerdering van den luister van het huis van Oranje Nassau (!), waaruit is af te leiden dat deze weer wel Orangist was. (Het was later een grief van Dirk van Hogendorp, dat deze Duitsche graventitel wel werd erkend door den Koning en niet de zijne van „Comte de l' Empire.") De groote Oranjegezindheid der Hogendorpen is naar mijne meening dan ook hoofdzakelijk toe te schrijven aan den invloed der moeder Carolina, Wilhelmina van Haren, petekind der Prinses Caroline Wilhelmina, zuster van Willem V, gehuwd met den Prins van Nassau-Weilburg, den betovergrootvader van H. M. de Koningin-Moeder. De van Harens toch waren bij uitstek voorstanders van het huis van Oranje, hetgeen Duco en Willem Anne van Haren echter niet belet heeft zich met de patriotten in verbinding te stellen om den Hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel het land uit te krijgen; doch in dezen strijd tegen den consulent ondermijnden zij mede het gezag van den Prins. In 1780 waren Willem Anne en Humalda in dit opzicht volgens Halbertsma „hommes die mouvement". Dat de vader der van Harens een der groote ijveraars was voor de verheffing van Willem IV tot stadhouder is overbekend, en in 1786 was het Duco, die

op een buitengoed te Scherpenzeel de correspondentie met Amsterdam's Oranjegezinden onderhield. Bovendien had Prinses Wilhelmina, de gemalin van den stadhouder Willem V, eene groote genegenheid voor Caroline van Hogendorp en haar gezin. Beide vrouwen hadden in haar kordaat karakter trouwens eenige overeenkomst. Door woord, getuige hare brieven in het tweede deel der Gedenkschriften, en door daad legde zij van die genegenheid getuigenis af, en het was ook bijna geheel met Haar en niet met den Stadhouder, dat Gijsbert Karel overleg pleegde. Aan het Oranjehuis hebben de Hogendorpen veel te danken, maar ook omgekeerd het Oranjehuis aan Hogendorp. Die groote liefde en aanhankelijkheid aan het Huis van Oranje, die uit de volgende bladzijden spreken, hebben mij dan ook ernstig doen overwegen of het niet mijn plicht was aan H. M. de Koningin te verzoeken de opdracht dezer publicatie te willen aanvaarden. Ik heb echter gemeend dit niet te moeten doen omdat een opdracht in een uitgaaf als deze niet op haar plaats is, maar vooral omdat zij de herinnering wekt aan dagen van droevige verdeeldheid, van wederzijdsche miskenning en verguizing, van opgezweepten partijhartstocht, — en de Koningin moet staan boven de partijen. Wij allen, afstammelingen hetzij van Prinsgezinden, hetzij van Patriotten, wij prijzen ons gelukkig dat die tijden van tweespalt, gelijk de latere tusschen Unitariers en Federalisten, voor goed voorbij zijn.

Nederland heeft er zich wel bij bevonden in 1813 de souvereiniteit aan het Huis van Oranje te hebben opgedragen.

'sGravenhage, Februari 1902. MR. H. W. VAN SANDICK.

* * *

Nimègues ce 4 Sept. 1787 est le premier moment qu'après un voyage de quelques jours je trouve pour coucher sur le papier quelques reflexions ou remarques que j'ai faites en route, sans avoir l'occasion ou le tems de les écrire chaque soir autre part que sur les tablettes de ma propre cervelle, dans le meilleur ordre que m'a été possible et que je vais tacher à présent de me rappeller autant que je pourrai:

Le 28 Août fut le jour triste et heureux que nous quittames nos chers bons amis de la Haye pour entreprendre un voyage vers les lieux chéris de la République qui possèdent dans ce moment l'illustre et respectable maison d'Orange haïe et per-

sécutée par les Ennemis de la paix lesquels une fois encore éprouveront la punition de leur conduite horrible.

A cinq heures du matin nous montames en carosse, le premier endroit où nous nous arrêtames fut Lis joli petit village passé Leiden où nous déjeunames du très mauvais caffé mais du bon pain et beurre: nous nous remimes en voiture et passames une infinité de superbes campagnes où les arbres nous frappèrent par leur beauté, Entr'autres une nommée Bos en hoven [1]) étoit superbe et d'une grandeur infinie; le luxe amsterdammois y étoit déjà déployé. Tout ce chemin entre Leiden et Harlem est très agréable; on ne voit que de superbes campagnes de tous côtés.

A midi nous avons passé Harlem une assez grande et jolie ville [2]) mais après la Haye je préférerois de beaucoup une ville commerçante.

Avant trois heures nous arrivames à Amsterdam, déjà de loin on apperçoit la grandeur de cette riche et fameuse ville dont j'ai tant entendu parler et où je me faisois une vraye fête de passer, mais nous n'avons guères pu juger de la ville car le vouturier nous mena par le quartier des Juifs qui n'est surement pas le plus beau.

Jusqu'ici nous n'avions eu aucune mauvaise rencontre mais à peine entrez dans la porte d'Amsterdam nous eumes un moment de frayeur. Nous rencontrames une cavalcade de corps francs, accompagnée d'une grande quantité de monde et les fenêtres et portes des maisons remplies de gens curieux pour les voir passer. A cette inquiétude se joignit encore une autre celle de voir attachées à toutes les maisons des couronnes de fleurs, nous nous imaginions toutes sortes de choses effrayantes jusqu'à ce qu' arrivé au Logement où nous devions changer de chevaux, l'Aubergiste nous rassura en disant que les couronnes de fleurs étoient attachées en l'honneur du nouveau Hareng et celà étoit d'ancienne date, aussi étoient-elles toutes sêches. Cet Homme étoit très honnête et serviable, nous primes chez Lui nos informations pour notre route. Il nous indiqua un chemin sûr pour éviter Messieurs les corps francs. —

---

[1]) »Bosch-en-Hoven,« een buiten, gelegen een kwartier ten noorden van Heemstede, voorheen eigendom der familie Willink te Amsterdam, thans van den heer Onderwater.

[2]) Men bedenke, dat Haarlem op het eind der XVIIIe eeuw slechts 20,000 inwoners had, thans heeft het er ruim 66,000.

Au sortir de la porte d'Amsterdam il s'en presente une couple à notre portière, ils avoient l'air martial avec leurs perruques noires, mais un air martial qui inspire du mépris. Ils déliberêrent s'ils nous acosteroient, mais le bout du compte fut que nous passames, sans nous arrêter.

A Weesp [1]) un très joli endroit on nous demanda simplement d'où nous venions et où nous allions. La réponse fut d'Amsterdam à Zwol [2]) et puis fouet cocher. Voilà donc le grand danger passé car au lieu de passer Naarden et Muyden où ces Messieurs ont la complaisance de deshabiller les voyageurs pour bien s'assurer de ce qu'ils portent avec eux nous avons pris un chemin bien ennuyant à la vérité, dumoins en partie car aussi longtems qu'on reste à côté de la petite rivière le Vegt le chemin est assez agréable, on voit quelques campagnes, mais ensuite on vient sur la bruyère où à cause des pluyes extraordinaires la route étoit si exécrable qu'il falloit marcher à pas comptez et nous étions bien fatiguez car pour passer bien vite ces misérables Patriottes qui nous chassent de nos délicieuses Pêches de Sion [3]) nous ne nous étions reposés que deux fois un quart d'heure

---

[1]) »Weesp«: Het schijnt dat het stadhuis van Weesp niet de aandacht der dames heeft getrokken. Toch gaat het door voor het een der mooiste van Noord-Holland.

[2]) »Zwolle«: Het was niet zonder reden dat Zwolle als het doel der reis werd opgegeven. Zwolle toch was een der brandpunten van het patriottisme. De dichter Mr. Rhijnvis Feith was er juist in dat jaar om zijn patriottische gevoelens tot Burgemeester verkozen. Deze zou later, in 1799, de schoonvader worden van Lucie van Sandick's broeder Onno Zwier.

[3]) »Sion«: het buiten van Mevrouw van Hogendorp, bij Heenvliet, zooals Dirk van Hogendorp, de zoon, in zijn Mémoires verzekert, in dien tijd een der mooiste buitens van Holland.

Men zal zich misschien over den eenigszins vreemden naam van het landgoed verwonderen. Het was dan ook de naam van een klooster, dat zich vroeger daar ter plaatse bevond. Nog vroeger, ten tijde der Romeinen, lag er een curtis van Marcus Aurelius den philosooph en Lucius Commodus Verus. Een marmeren zuil met het volgende opschrift houdt de herinnering er aan levendig: Imp. Caes. — M. Aurel. Ant. — Nino Aug. Pont. — Cos III Et — Imp. Caes. — L. Comm. Vero Aug. — F. R. Pont II Cos III — A. M. A. E. C. M. P. XII. Ook het Zwitsersche Sion, hoofdplaats van het Kanton Wallis, het oude Sedunum der Romeinen, was eertijds eene sterkte.

pour manger vite une beurrée. Ce qui me distrayoit un peu c'etoient les jolies et charmantes fleurs dont la variété enchante. Enfin entre chien et loup le chemin changea un peu, nous vimes de beaux arbres nous traversames une allée où il faisoit bien obscur, passèrent Immenesse charmante campagne de Mr. Hasselaar, nous ne pumes distinguer que le chateau, plus loin nous fumes agréablement surpris par le clair de lune qui a un charme inexprimable pour moi, enfin à huit heures et demi nous arrivèrent à Soesdijk.

Par tous les endroits dangereux nous étions passez sans la moindre difficulté et là à l'endroit où commençoit notre sureté on nous prend pour des Keesen [1], on fait difficulté de nous ouvrir la barrière, cependant on nous ouvre mais dans l'idée que nous étions patriottes. Nous vimes tous les chapeaux ornés d' orange quelle agréable vue pour des citoyens qui gémissoient sous le despotisme du respectable Monsieur Luyke [2]) et quel fardeau

---

Op het eind der 18e eeuw werd op het Nederlandsche Sion in den boomgaard een grafsteen van 28 Februari 1479 gevonden, gewijd aan heer Jacob van Leyden Dirkzoon, met het opschrift: orate pro me homines.

[1]) Deze bijnaam, over welks oorsprong de geleerden het niet eens zijn, is zeker lastig in het Fransch te vertalen.

[2]) »Luyke«: Het heeft mij zeer veel moeite gekost te weten te komen wie die Monsieur Luyke is. Hoogleeraren in de geschiedenis hadden zijn naam nooit gehoord. Bedoeld moet zijn Mr. M. Luyken, Advocaat-Fiscaal bij het college van Gecommitteerde Raden der Staten van Holland. Dit administratief lichaam oefende inderdaad militaire- en rechtsmacht uit in bepaalde gevallen, waarin de Provincie zeer direct was betrokken, te weten in geval van oproer, valsche munt en misdaden van soldaten der Provincie. De laatste feiten gaven aanleiding tot oneindige conflicten met de militaire autoriteit en men begrijpt gemakkelijk dat het recht om over gevallen van rebellie te oordeelen een machtig wapen gaf in de handen van het college. Zag men van den eenen kant met voldoening een groot aantal vervolgingen, van den kant der tegenpartij beklaagde men zich over die vexaties. De fiscaal was tegelijkertijd de gunsteling van de partij der patriotten en de meest gehate persoon bij de oranjeklanten, die hem den fiscaal van den bloedraad noemden, een beul uit den tijd van Alva. Niettegenstaande dat, verweet men hem van patriotsche zijde toch nog gebrek aan ijver in de vervolgingen. De Nederlandsche Jaarboeken van 1781 vermelden b.v. het volgende geval: De ritmeester Tim-

insoutenable d'être soupçonné d'un sentiment qui révolte tout coeur bien placé !

Nous débarquons à l'auberge, la voiture entourée de curieux pour bien examiner les Keesen: cependant nous fumes bientôt reconnus pour ce que nous étions en effet, le commandant de la place Mr. Erpel nout fit visite, un bon petit Homme qui nous fit peu rire par sa drole manière d'être et par le plaisir qu'il eut à nous montrer son habit du champ de bataille par lequel étoit passé un boulet de canon: il en étoit tout glorieux [1])

---

merman, commandant van een detachement van het regiment van den graaf van Hessen-Philipsthal had zich vermeet onder de oogen van zijnen betaalsheer en souverein een oranje-societeit binnen te gaan en ook zijne troepen toe te spreken op eene wijze die den patriotten niet behaagde. Hij werd gearresteerd, maar daar de »probatio doli« niet gebleken was stelde de fiscaal voor hem in vrijheid te stellen onder de verplichting zich ten allen tijde sub poena confessi et convicti ter beschikking van Gecommitteerde Raden te houden. In dien eisch tot invrijheidstelling nu zag men een bewijs van welwillendheid jegens de orangisten, Men eischte den dood van den schuldige!

In 1795 was M. Luyken volksvertegenwoordiger, en de verdienstelijke Haagsche gemeentearchivaris, de heer Servaas van Rooyen, vond in de Beschrijving der Plegtigheden bij het Burgerfeest in Den Haag op 3 Maart 1796 als burger representant mede Luiken genaamd.

[1]) »Erpel«: F. W. Erpel was sedert April 1787 Kolonel bij het regiment van den Generaal Prins van Hessen-Darmstadt. Hij was gehuwd met Anna Marie de la Goddelierre, eenige dochter van Casper Etienne de la Goddelierre en van Minardina Sophie Dedel.

Het wapenfeit, waarover hij zoo glorieus gestemd was, moet dit geweest zijn: op 26 Juli 1787 kreeg de commandant van Soestdijk bericht, dat dien eigen nacht patriotsche troepen de plaats zouden aanvallen. Hij had toen niet meer dan 90 man onder zijn bevelen, behoorende tot het regiment van Hessen-Darmstadt, die hij post deed vatten achter het ijzeren hek van het Kasteel. Om kwart over twaalf vertoonden zich 4 à 500 soldaten der regimenten van den Rijngraaf van Salm, van Pallerdy en der stad Amsterdam en auxiliaire troepen van Utrecht, Gelderland en Kampen. Zij attaqueerden, doch werden gedwongen terug te trekken, en een tweede aanval had evenmin succes. In groote wanorde sloegen zij op de vlucht. Na hun vertrek vond men eenige dooden. De Nederlandsche Jaarboeken vermelden de verwonding van Kolonel Erpel, van den Majoor en van negen soldaten. Te oordeelen, naar het

J'étois bien fatiguée et quoique Mr. Erpel étoit on ne peut plus aimable cependant je languissois à le voir partir et j'eus une nuit bien agréable. Le lendemain matin il fit un tems superbe: après avoir déjeuné et pris le caffé Mr. Snerclan [1]) capitaine de cinquante Dragons, auquel Mr. Erpel avoit laissé le soin de nous faire voir le chateau [2]) nous fit visite et nous montra très poliment non seulement la maison du Prince mais aussi les jardins, qui sont bien beaux, ainsi que le parc qui est superbe. S. A. a encore une campagne bien belle là tout près mais où nous n'avons pas eu le tems d'aller. Ce Soestdijk est un charmant endroit et pour bien voir les environs il faudroit s'y arrêter quelques jours. — Le peu de tems que nous avions

---

bericht van het journaal schijnt het kwetsuur van Kolonel Erpel zich echter bepaald te hebben tot een gat in zijn kapotjas. Maar met dat al blijken de stadhouderlijke troepen dapper te hebben gevochten.

[1]) Mr. Snerclan is baron Claude, Auguste, Louis, Paul de Senarclens de Grancy, zoon van Auguste Victor de Senarclens de Grancy en van Louise Marguerite de Chandieu, geboren te Lausanne den 1 Augustus 1757, Kapitein in het regiment van graaf van Bylandt. Daar hij in 1778 gehuwd was met barones Cornelie du Tour en de echtgenoote van Jr. Adam Ernst van Haren (Onno Zwier's vader), Grietman en Ontvanger-Generaal van het Bildt, Lid der Gedeputeerde Staten en der Admiraliteit te Harlingen, ook eene du Tour was, waren de gezamenlijke reisgenooten en de Grancy nog aanverwanten.

[2]) »Soestdijk« is aangelegd en gebouwd door den Prins van Oranje, den lateren Koning van Engeland. In 1674 verleenden de Staten van Utrecht dezen de hooge, middelbare en lage jurisdictie. In 1702 werd het bij uitersten wil aan Johan Willem Friso toegedeeld, tot het in 1795 tot Staatdomein werd verklaard.

Koning Lodewijk vestigde op het goed een diergaarde, die in 1809 naar Amsterdam werd verplaatst. In 1816 werd Soestdijk door de Staten als een hulde aan den held van Quatre Bras aangeboden. Daarop kwam het achtereenvolgens aan Anna Paulowna, Prins Hendrik en Koning Willem III.

Een naald is te Soestdijk opgericht ter eere en ter herinnering van den soldaat Christoffel Pullmann, behoorende tot de bezetting militie van Hessen-Darmstadt, die door een detachement van den Rijngraaf van Salm werd omsingeld en na weigering om zich over te geven werd gedood. Waarschijnlijk geschiedde dit bij hetzelfde treffen als hierboven bedoeld.

encore, fut employé à aller à Immenes [1]; pour ne pas fatiguer nos chevaux, qui devoient nous mener à Zeijst, nous nous y fimes mener en chariot de paysan; l'équipage n'étoit pas belle pour arriver sur une superbe Basse-Cour, devant un grand chateau, mais à la guerre comme à la guerre : nous fumes très bien reçus par Monsieur Hasselaar [2], un charmant vieillard, la santé et le contentement personifiés.

La campagne est bien belle, dans le grand goût Anglois; j'aurois bien voulu y rester une couple de jours; nous remontames sur notre superbe voiture qui nous ramena à Soesdijk, et de là dans notre carosse nous allâmes à Seijst.

---

[1]) »Immenes«: De heerlijkheid Eemnes of eigenlijk de beide Eemnessen, de een binnen- de ander buitendijks, zijn in 1674 door de Staten van Utrecht gesteld onder de hooge en vrije jurisdictie van Prins Willem III, den lateren Koning van Engeland; in 1702 kwamen zij aan de Staten terug, die ze, de jurisdictie aan zich zelven houdende, voor f 12000 verkochten als hooge heerlijkheid aan Izaak van Norden, welke ze op zijn beurt voor f 30,000 overdroeg aan Nicolaas Hasselaar. In 1750 werd de jurisdictie met de vrije jacht weer opgedragen aan den erfstadhouder, gelijk hem die reeds in de heerlijkheden Soest, Baarn, Ter Eem en in de Leusdensche bosschen toekwam. Thans behoort Eemnes aan Mr. Van Naamen, President van de Eerste Kamer.

[2]) »Hasselaar«: Mr. Pieter Cornelis Hasselaer, zoon van Cornelis, heer der beide Eemnessen, Ordinaris-Raad en Directeur-Generaal van Ned.-Indië, Commissaris der Molukken, en van zijn derde vrouw (hij is viermaal gehuwd geweest) Geertruida Constance Clement, was Schepen en Raad van Amsterdam, daarna Raad en Resident in Cheribon en na zijn terugkomst Burgemeester van Amsterdam. Meesterknaap van Gooiland, Bewindhebber der O. I. Compagnie. Hij werd te Batavia den 24 Maart 1720 geboren en stierf te Amsterdam den 27 April 1796. Van zijnen vader had hij de smaak voor het huwelijk geërfd, maar hij deed voor hem onder, daar hij slechts driemaal huwde. Zijn eerste vrouw was Clara, Wendelia Sautijn, dochter van Mr. Willem en van Wendelia Eleonora Reael, de 2e was Geertruida Margaretha Mossel, de dochter van den Gouverneur-Generaal van N. I. Jacob Mossel en de 3e was Laurentia, Clara, Elizabeth van Haeften, dochter van Jan en Johanna Storm van 's Gravesande, weduwe van Mr. Albert Fabricius van Almkerk. Zij hertrouwde 5 Oct. 1800 met Jan Graafland, Schepen en Raad van Amsterdam, Bewindhebber der O.-I. Compagnie, zoon van Pieter Graafland en Sara Maria van Hemert en weduwnaar van Martha Henriette Buteux, dochter van Dr. Pieter Buteux,

Déjà de loin nous aperçumes le camp [1]), nous brulions d'envie d'y aller embrasser notre cher frère. En débarquant à la grande Auberge, on nous dit qu'il n'y avoit pas de place desorte que nous primes des chevaux pour arriver avant la nuit à Amersfort. Quel contretems affreux de n'avoir peut-être pass le tems de parler et de voir Fritz [2]). Mais enfin il se présenta un jeune officier des Ingénieurs, qui voyant notre embarras, et comme, il nous dit après voyant à la ressemblance avec l'Enseigne Hogendorp que c'étoit sa Mère, il nous offrit poliment de nous mener au camp, ce qui fut accepté avec plaisir par quatre Dames qui seules auroient fait une ridicule entrée parmi tous ces soldats. Le tems ne nous fut pas favorable, nous arrivons à la Tente que possédoit le Dépot précieux pour lequel nous avions fait le voyage: et quel fut son étonnement de nous voir.

Schepen en Raad van Middelburg, President van H.H. H.H. M.M. de Staten-Generaal en van Anna Agnes van Sandick.

Het bekendste lid der familie was de beroemde Kenau Hasselaer, die zich bij het beleg van Haarlem in 1573 aan het hoofd van een gewapend korps van 300 vrouwen stelde.

[1]) Het kamp bij Zeist was het voornaamste depôt der stadhouderlijke troepen.

[2]) »Frits« van Hogendorp, de jongste der familie, was jaren langs om de familie te ontlasten, in huis geweest bij zijne tante Schmid en werd 14 Juli 1785 vaandrig in het regiment van den Generaal Majoor Graaf van Welderen in garnizoen te Zutphen ter repartitie van Gelderland. Hij diende tot 1795, ging toen te Hamburg in den handel en trad na den inval der Engelschen en Russen in Noord-Holland in 1799 in Engelschen dienst bij het oranje-corps te Jersey. Hij overleed als Majoor. Volgens de Mémoires van zijn broeder Dirk had hij zich in de campagnes van 1792, 1793 en 1794 onderscheiden.

Het gezin bestond uit vier zonen en twee dochters, en nu wordt in de genealogie van het geslacht van Hogendorp, in 1867 uitgegeven bij gelegenheid van de onthulling van het standbeeld van Gijsbert Karel, als vierde zoon opgegeven Pieter Aemilius van Hogendorp, geb. 5 April 1769, 2de Luitenant met rang van Kapitein bij de Hollandsche Gardes te voet tot aan het jaar 1795, volgens de eene opgave ongehuwd overleden in 1804 en volgens een andere opgave gehuwd met Antonia Maria Eilbracht, dochter van den laatsten gouverneur der bezittingen van de Bataafsche Republiek op de kust van Coromandel. Blijkbaar heerscht hier persoonsverwarring.

Ces messieurs, savoir le capitaine van de Wal [1]) et le Lieutenant van Ingen, [2]) nous reçurent très poliment dans leur tente: malheureusement nous n'avions pas encore diné, et le leur étoit justement fini, cependant on apprêta vite un grand plat de pommes de terre, on nous donna des beurrées avec de la viande, nous dinames de bon appetit après nos courses; la pluye cessant un peu nous promenames par tout le camp. Ce n'étoit pas un jour avantageux pour voir ces tentes, je plaignois ces gens du fond de mon coeur, car je ne pouvois me figurer que cette manière de vivre leur pouvoit être agréable, cependant on me l'assuroit et le lendemain que nous y sommes passez dans un tems superbe, je pouvois un peu mieux le comprendre, néanmoins je me félicitois en secret de n'être pas soldat, car ces grands boulets de canon m'effrayoient infiniment. Après la promenade nous avons bu du thé excellent. J'ai oublié de dire que mon frère en nous voyant nous pressa tellement de ne pas partir ce même jour que nous nous laissames persuader, mais comment rester sans logement. Voilà encore notre honnête officier qui nous présenta sa chambre pour y loger la nuit si nous voulions nous en accom-

---

[1]) »Le capitaine van de Wal,« te weten J. D. van den Wall, sedert 5 April 1779 Kapitein bij het regiment van Graaf van Welderen (2e bataljon) onder het commando van Kolonel A. Baron Schimmelpenninck van der Oye.

[2]) »Le lieutenant van Ingen«: Jhr. Anton Lucas van Ingen, sedert 1 Mei 1779 luitenant, en zoon van den luitenant-kolonel bij het regiment van den generaal prins van Baden-Durlach: Jhr. Jurjen Jan van Ingen. Hij was zelf groot vriend van zijn wapenbroeder Onno Zwier van Sandick, die er in toestemde de peet te worden zijner dochter Lucie Onno Zwiera van Ingen, geboren te Zutphen den 27 Maart 1796, in eerste huwelijk gehuwd met overste Karel Willem Amelung en in tweede huwelijk met den kapitein ter zee Jhr. Dirk van Heemskerck van Beest. Zijn vrouw was de dochter van den kapitein ter zee D. Heckers.

Een andere dochter, Jkvr. Anna, Elisabeth, Marie van Ingen, geboren den 11 Dec. 1792, werd in 1819 vermoord door de muitende equipage van het schip, waarop zij zich met haren man, den luitenant ter zee 1e klasse Frederik Adolf van der Marck Bouwens, en al haar kinderen bevond.

Een lid eener andere familie van Ingen, P. O. van Ingen, was sedert 1782 luitenant in het regiment van Kolonel von Quadt, bij de 1e grenadierscompagnie, onder het commando van kolonel M. A. Markies de Thouars. Beiden waren in 1790 nog luitenant.

moder: vite il envoya chez son Hôte pour l'en avertir: mais ce Bufle, je dois l' appeller ainsi, lui répond bien brutalement qu'il n' entroit pas dans cet arrangement, qu'il n'avoit qu'à nous envoyer à Ter Heyde à une demie lieue de là mais qu'il ne vouloit pas nous recevoir dans ca maison et que du reste il étoit son meilleur Ami.

Une singuliere amitié! Mais enfin nous voilà bien arrengés, nos chevaux décommandés et point de logement, cependant notre bon petit officier fit tant de peine que nous eumes un bon apartement où nous passames la nuit.

Mercredi 29 Aôut après avoir diné au Camp et vu tout ce qu'il y avoit à voir, ces Messieurs eurent la politesse de nous ramener à pied au Village de Seyst, mais par un malentendu du cocher il fallut passer par une pluye très pénétrante qui nous mouilla entièrement, c'étoit de nouveau une de ces petites avantures malheureuses et désagréables. Un bon petit soupé avec lequel nous regalames notre Fritz et l'officieux cousin, c'est ainsi qu' nous avons appellé l'officier ingénieur nommé Franken [1]), fit tout oublier et je passai une bonne nuit.

Jeudi le 30 nous allames voir les Herhutters qui demeurent à Zeyst. On entre dans une grande Basse-Cour qui est entourée de batimens où ces gens demeurent. Ils vendent les plus jolies choses du monde et sans la moindre exagération on pourroit en allant de boutique en boutique y dépenser quelques centaines de florins à des balivernes si vous voulez mais à des balivernes qui sont bien jolies et souvent utiles, car tout y est

---

[1]) »Franken«: Indien deze officier ingenieur was heette hij niet Franken, maar Franck en wel hetzij C. A. H. Franck, die sedert 18 Januari 1785 en nog in 1787 buitengewoon Ingenieur was, hetzij A. H. Franck, die sedert 28 Dec. 1784 en nog in 1787 kapitein was en de jongste der ingenieurs 3e klasse.

Indien hij echter Franken heette dan was hij geen ingenieur, doch infanterie-officier. Hij kan dan geweest zijn de commandant der lijfcompagnie van den generaal-majoor prins van Baden-Durlach, welk regiment door den kolonel markies de Thouars werd gecommandeerd.

Waarschijnlijk is dit evenwel niet omdat dit regiment, althans den 2den Aug, 1787, te Wijk bij Duurstede in garnizoen lag.

P. H. von Franck was sinds 31 Mei 1787 2e luitenant der huzaren in paticulieren dienst van Holland.

fait si proprement qu'on ne se lasse pas de le voir, et que la tentation est bien forte pour tirer la bourse. Nous entrames aussi chez un graveur de médailles qui à ce qu'il m'a paru entendoit bien son métier. Il se nomme van Calker. Sa Femme étoit plus fière du mérite de son mari qu'il ne l'étoit lui-même. Nous vimes l'église qui est grande et belle. Cette secte des Herhutters, ou toute cette Institution m'intéresse beaucoup. Jamais je n'ai pu comprendre en quoi elle consistoit et après que j'y ai été moi-méme ma curiosité s'est augmentée d'en savoir quelque chose [1]).

Le reste de cette matinée se passa à voir une campagne et puis nous dinames à table d'Hôte où il y avoit quelques officiers. Après diné nous fimes un petit tour au camp et nous partimes pour Amersfoort où nous arrivames à six heures et logeames dans une triste Auberge bien sale et dégoutante. Toute la ville paroit bien peu jolie et quand on vient d'Hollande la malpropreté qui regne dans ces deux provinces frappe extrêmement. Amersfort [2]) est un triste séjour pour un Prince accou-

---

[1]) De Herrnhutters waren nog slechts een veertig jaren aldaar gevestigd, maar het was reeds een der voornaamste vestigingen der door graaf van Zinzendorf gestichte godsdienstige en eenigszins communistische secte der Moravische broeders. Zoowel de instelling in het algemeen als die te Zeist zijn inderdaad zeer merkwaardig.

[2]) »Amersfoort,« een vooral destijds niet zeer aantrekkelijke oase in de woestijn, was toen de residentie der orangistische Staten vau Utrecht (die provincie veroorloofde zich er destijds twee verschillende Statencolleges op na te houden) en tevens die van den Stadhouder persoonlijk. Het was mede op aanraden van Gijsbert Karel van Hogendorp geweest, dat de Stadhouder naar Amersfoort was vertrokken. Z. H. was daar aan het hoofd zijner troepen en vlak bij het brandpunt van de patriottische woelingen. De Prinses had te Nijmegen haar residentie behouden.

Het jaar 1787 was geen gelukkig jaar voor Amersfoort. De oude kerk dier stad, dateerende uit de XIVe eeuw, werd toch voor een deel door een ontploffing in 1787 vernield.

Zoude het groote onderscheid in zindelijkheid tusschen de provincie Holland eenerzijds en Utrecht en Gelderland anderzijds thans niet voor een goed deel zijn verdwenen?

tumée à vivre brillamment à la Haye. Oh inconstance des grandeurs terrestres! . . . [1]).

Vendredi-matin à sept heures nous partimes vers le but de notre voyage, vers Nimêgues, nous dinames ce jour à Lunteren, joli petit village où nous nous regalames de bon poisson avec des pommes de terre. Tout y étoit orné d'Orange, des couronnes de fleurs, des rubans, etc. etc. Le reste du chemin jusqu'à Nimêgues étoit orné d'Eerenpoorten [2]) en l'honneur du Stadhouder lorsqu'il passa, ainsi que son Epouse pour la première fois de Nimêgues à Amersfoort. Plus l'on approche du lieu de sa destination, plus le tems ou le chemin qui nous y mène, paroit long: c'est ce que nous avons éprouvé Vendredi 31 Aôut, que nous arrivames le soir tard à Nimêgues. Nous débarquames à la Place Royale où l'Hôte nous reçut bien poliment en nous donnant la main à chacune l'une après l'autre mais sans proférer une seule parole et puis on nous montra par signes l'apartement que nous étoit destiné. Cet accueil nous amusa beaucoup.

Samedi 1ier Septembre, La Cour fut à Clèves desorte que nous eumes le tems de nous bien remettre de nos fatigues pour être bien belles le lendemain que Madame fut invitée à diner et Mesdemoiselles avec Mme au concert du soir à la Cour.

Le samedi arriva à notre Logement un Général prussien avec sa Femme; ils avoient connus mes frères à Königsberg [3]) en

---

1) »Inconstance des grandeurs terrestres!« Nog andere rampspoeden waren voor den Prins weggelegd! Het jaar 1795 zou hem voor goed den vaderlandschen bodem zien verlaten: Zijne woorden »Ik kom terug, lieve vrienden« heeft hij niet gestand kunnen doen.

2) »Eerenpoorten«: Het is merkwaardig dat men in bijna alle in het Fransch gestelde brieven uit dien tijd voortdurend Hollandsche woorden en zinnen vindt. Het zou verklaarbaar zijn indien dit alleen voorkwam met betrekking tot woorden en begrippen die specifiek Nederlandsch zijn, maar dit is toch b.v. niet met de hier genoemde eerepoorten het geval. Het zal zijn toe te schrijven aan een soort van mentale luiheid.

3) »Köningsberg«: Na den onbloedigen Beierschen successieoorlog van 1778—1779 werd Dirk van Hogendorp, die de adellijke Kadettenschool te Berlijn had afgeloopen en die campagne medegemaakt, geplaatst bij de militaire academie te Koningsbergen, waar hij in 1780 bevorderd werd tot luitenant in een grenadiersbataljon. In den zomer 1781 kreeg hij gedurende een veertien dagen aldaar bezoek van zijn één jaar jongeren broeder Gijsbert

Prusse, c'est ce qu'ils se rappellèrent et celà leur fit lier connoissance avec nous. Madame étoit assez jolie, bien blanche, grande et bien faite; le Général, un bel homme: son habillement n'étoit pas flatteur et cependant il lui allait bien; c'étoit un Uniform de Curaciers [1]). Il n'y avoit d'autres étrangers à la Cour ce soir qu'Eux et Nous et puis Mme Dankelman [2]) du Bengale, une bien aimable dame.

Karel, toen deze op het punt stond naar Holland terug te keeren na de campagne van 1778 te hebben medegemaakt als vaandrig in het regiment van prins Hendrik, den broeder van den koning van Pruisen, en daarna als page aan zijn persoon te zijn verbonden geweest. Anders zijn de broeders niet te zamen te Koningsbergen geweest en het zou dus gedurende dit korte tijdsverloop moeten geweest zijn, dat de Pruisische generaal hen had leeren kennen. Het is echter mogelijk dat de mededeeling niet juist was en de generaal slechts één der broeders had ontmoet.

[1]) Aan de campagne in Nederland hebben twee regimenten kurassiers medegedaan: het regiment no. 6 onder generaal von Rohr (van welk regiment de laatste chef hertog Karel August van Weimar was, die met Goethe aan den veldtocht van den Rijn heeft deelgenomen) en het regiment no. 7 onder generaal graaf Kalkreuth, Adjudant en vertrouwde van prins Hendrik, die in 1762 voor Freiburg werd gedecoreerd met de orde »pour le mérite" en tot graaf verheven en die in de campagne van 1787 groote stoutmoedigheid en bekwaamheid heeft aan den dag gelegd. Daarenboven is hij bekend door zijn beleg van Mainz in 1793 en zijn verdediging van Dantzig in 1807. Hij stierf in 1818.

[2]) »Madame Dankelman du Bengale.« Wie was deze Mme Dankelman? Was zij de echtgenoot van dien van Danckelmann, van wien ik vermeld vond dat hij den 10den April 1775 met mr. Eilbracht als ambtenaren der O.-I. Compagnie een »memorie van beswarenissen« aan den gouverneur-generaal sir Warren Hastings te Calcutta aanbood? En hoe kwam zij aan het hof? Ik vermoed als familielid van de veel vermogende barones von Danckelmann, de oud-gouvernante en destijds hofdame van H. K. H. de Prinses, die door sir James Harris, den Engelschen gezant in een brief van 1777 aan zijnen Minister van Buitenlandsche Zaken, den markies van Carmarthen, werd genoemd: »Ministre de Prusse tout aussi que M. de Thulemeyer (de gezant) lui-même.« Professor Vreede schrijft dat de hertog van Brunswijk nooit iets aan den prins voorstelde, zonder zich tevoren van hare medewerking te hebben verzekerd. In 1778 tijdens den Fransch-Engelschen oorlog was het de Fransche gezant, de hertog de la Vauguyon (zoon van den gouverneur van Lodewijk XVI) die haar (figuurlijk) in den arm

Le lendemain lundi trois septembre il passa du côté de Clèves deux Escadrons de Husards Prussiens, [1]) et tout- Nimègues alla les voir. Nous donc aussi nous fimes partie avec Mme. Dankelman et à six heures du matin nous entreprimes le voyage à six dans la voiture sans être gênées. Les vues sont charmantes sur cette route. A moitié chemin S. A. R. nous passa à cheval avec ses deux Fils [2]) et toute sa suite. La Princesse

---

nam om door middel van de prinses een voor Frankrijk gunstig besluit van den prins te verkrijgen. De Fransche diplomaten hielden anders niet van haar; de Ségur noemt haar in zijn »Politique de tous les cabinets de l'Europe«: »Vieille fille de beaucoup d'esprit, élévée dans l'intrigue et les affaires.« Nu, geest had zij zeker, en als een ander getuigenis kan hiervan worden voorgebracht een brief, door Sirtama van Grovestins gepubliceerd in zijn »Notices biographiques du Comte van der Duyn van Maasdam et du baron de Capellen«, waarin men leest: »Madame Danckelman grande gouvernante de la princesse d'Orange et femme d' esprit disait souvent à mon père lorsqu'elle rencontrait et remarquait quelqu' individu fort nul et fort bête: »Ah mon cher baron, il est surement des nôtres!« De opmerking was scherp, maar zeker juist, want het is een feit dat de patriotten in intellectueele krachten de orangisten verre de baas waren.

Wat intusschen van de vermeende verwantschap zij, aangenomen mag worden dat de Bengaalsche Danckelmann eerst kort in het land was, daar de reisgenooten haar anders wel hadden gekend.

[1]) »Hussard«. In de campagne van 1787 hebben twee halve regimenten huzaren dienst gedaan te weten vijf escadrons der Leibhuzaren no. 2 en even zooveel escadrons van het regiment no. 8 van generaal graaf von Goltz. Van een dezer escadrons was de commandant de majoor Blücher, de latere veldmaarschalk. Luitenant bij de huzaren was toen de latere veldmaarschalk von Ziethen.

[2]) »Ses deux fils« n.l. de erfprins en prins Willem George Frederik, de bekende generaal in dienst van den keizer van Oostenrijk, die zich te voren in de campagnes van 1793/94 in de Oostenrijksche Nederlanden had onderscheiden en aan 42 gevechten en schermutselingen heeft deelgenomen. H. M. de Koningin Regentes heeft in 1896 zijn stoffelijk overschot van Padua naar den Koninklijken grafkelder te Delft doen overbrengen. De erfprins telde destijds 15 jaren, prins Frederik 14. Hun opvoeding was, vooral door den invloed der moeder, zeer streng. In karakter en bekwaamheid waren zij nog al verschillend, zooals tijdgenooten ons verzekeren; terwijl de erfprins zeer gesloten was, had prins Frederik een meer open karakter en ook meer natuurlijken aanleg dan zijn broeder, die echter weer meer ijver aan den dag legde, zoodat deze ten

Louise [1]) en carosse suivoit aussi. Arrivées à la tenta où ils devoient passer nous sortimes de la voiture mais il falloit aller plus loin, la foule étoit terrible. Un domestique de la Cour nous offrit une voiture du Prince que étoit vuide et que suivoit les autres. Nous y montames, notre Çavalier savoir Charles de Hogendorp [2]) monta sur le siège et comme celà nous vimes passer 300 Husars qui valoient la peine d'être vus, montés sur des petits Chevaux charmans. La Princesse approuva beaucoup notre indiscrétion d'être monté dans sa voiture. Alors Elle se rendit à la Tente où Mr. de Spaan [3]) avoit fait préparer un Déjeuner qui me tenta beaucoup mais c'étoit envain. Nous remontames en Carosse pour aller voir le Thier Garden, où nous primes un bon Déjeuner; c'est la où on nous donna le premier bon Caffé, on nous plaça dans une gloriette dont la vue étoit très agréable, donnant sur le grand chemin. Après avoir restauré nos estomacs de viande froide et de beurrées nous fimes un petit tour au Parc,

---

slotte prins Frederik in kennis en algemeene ontwikkeling voorbijstreefde. De staatkunde trok den erfprins meer aan, de krijgswetenschap en het soldatenleven meer prins Frederik, zoodat beiden aan hunne roeping hebben kunnen gehoor geven.

[1]) »La princesse Louise«: de eenige dochter Frederika, Louise, Wilhelmina, later gehuwd met den erfprins Karel, George, August van Brunswijk, zoon van den opperbevelhebber van het leger van 1787. Als weduwe vestigde zij zich na 1813 op het kasteel het Loo, alwaar zij in 1819 zonder nakomelingschap stierf. Mede volgens het getuigenis van tijdgenooten was de prinses zeer muzikaal, zeer ontwikkeld, en zeer bekwaam in teekenen en borduren.

[2]) »Charles de Hogendorp«: Dit was op 3 September. Reeds op 20 September 1787 kon de prinses aan Gijsbert Karel schrijven: »Dieu soit loué que nous soyons si loin! Vous pouvez vous dire Monsieur, avec conviction intime que nous devons notre succès en grande partie à vos soins.« In 1813 had de prinses het kunnen herhalen .... en de toen verleende bijstand heeft langer nagewerkt.

[3]) »Mr. de Spaan«: De bekende historicus en archeoloog Willem Anne baron van Spaen, zoon van Alexander Sweder baron van Spaen en van Elisa Jacoba gravin van Nassau la Lecq (waarom hij zich later van Spaen la Lecq noemde), geboren in den Haag 26 Dec. 1750, heer van La Lecq en Hardenstein, Lid van de Ridderschap van de Veluwe en in 1814 van Gelderland, Burgemeester van Elburg in 1769—1771, Ambtsjonker van Nijkerk en Gedeputeerde ter Staten-Generaal. Wegens de troebelen vestigde hij

nous montames l'Amphithéatre [1]) duquel la vue est encore superbe, très étendue; à quatre heures après midi nous fumes de retour à Nimègues, bien contens de notre voyage que ne me parut pas long parceque j'étois en si bonne compagnie: Réellement cette Me. Dankelman m'a beaucoup plu, elle réunit à beaucoup de connoissances un excellent coeur et une conversation agréable; je voudrois bien qu'elle vînt demeurer à la Haye car elle simpatise beaucoup avec nous.

Me voilà parvenue avec tous mes détails jusqu'à aujourd'hui quatrième de septembre et à présent je projette d'écrire tous les jours quelque chose à mon journal, plus où moins suivant que ce qui m'arrive est interressant ou non ; c'est à dire j'écrirai toujours de ce qui c'est passé la veille.

Le cinq septembre. Hier la journée s'est passé tranquillement. Nous nous sommes promenées sur les remparts [2]) de la ville, ce qui est une promenade très agréable, à cause des vues char-

---

zich in 1786 op zijn schoone buitenplaats Bellevue te Kleef, waar hij twee keeren Frederik den Groote te gast had, die veel van Kleef hield om zijn schoone ligging, maar het aan den anderen kant haatte om het privilege dat het bezat van vrijstelling van militairen dienst. In 1789 werd van Spaen opnieuw burgemeester van Elburg, baljuw van Hattum en in 1792 Raad-extraordinaris in het hof van Gelderland en raad ter admiraliteit van Amsterdam. In 1795 trok hij zich wederom op zijn landgoed Bellevue terug. In 1803 werd hij president van het canton Kleef en onder koning Lodewijk wapenkoning bij het heraldiek college, in 1814 lid der vergadering van Notabelen, president van den Hoogen Raad van Adel en in 1815 lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Hij was gehuwd met Anna barones Bentinck van Buckhorst, dochter van den generaal Zeno Arnold baron Bentinck van Zalk en Buckhorst en van Arnoldina Emilie barones van Wassenaer.

[1]) »Amphithéatre«. Vroeger bevond zich op deze plaats een collonnade, die door de Franschen verwoest is. Het is echter zeer twijfelachtig of dit te betreuren is, aangezien volgens de afbeeldingen die er nog van bestaande collonnade te midden van het boschlandschap een vrij stijf effect maakte.

[2]) »Les remparts.« Thans zijn zij geslecht en van 1877 tot 1884 getransformeerd in schoone wandelingen en parken, die de stad zeer geëmbelliseerd hebben. Een der torens van de versterkingen heeft men laten staan, die bijzonder mooi uitkomt.

Indien de schrijfster thans Nijmegen bezocht, zou haar oordeel over de stad zonder twijfel geheel anders luiden.

mantes dont on y jouit. La Gueldres me plait beaucoup pour ce qui regarde le pays-même, mais les villes, du moins celle de Nimègues qui passe pour une des plus belles, ne me plait pas du tout, et je regrette bien ma chère Hollande.

Ce 6 Septembre. Nous avons soupé hier à la Cour. Je suis mélancolique, quand je vois la terrible différence entre son habitation présente, sa manière d'y vivre et celle à la Haye; j'admire comment les chefs se soutiennent courageusement dans leur décadence, mais bientôt, bientôt, leur ancienne splendeur renaitra. Me Dankelman fit une proposition de nous accompagner le lendemain à la comédie allemande.

Ce 7 Sept. C'est une assez bonne troupe, dumoins hier, il m'a paru qu'ils jouoient passablement bien, la pièce étoit du sieur Schröter [1]) et se nommoit „der Vetter aus Lissabon".

Je me suis bien amusé, car j'aime le spectacle à la folie, mais je plaignois les Gens qui n'entendoient pas la langue, car les décorations sont affreux, les Acteurs sont malhabillés et le théatre est si mal éclairé qu'on ne se voit presque pas. Après la comédie Me Dankelman est encore venue souper avec nous et puis nous avons pris congé de cette charmante personne, nous l'avons menée à son logement: nous sommes bien tristes de son départ, mais je me flatte que nous la reverrons bien encore un jour; — hier soir nous sommes entrées dans nos chambres chez une femme bourgeoise sur le marché.

Ce 15 Septembre. Je suis toute honteuse en voyant la dernière date de mon journal, mais qu'y aurois-je écrit, quand on reste au même endroit, les événemens ne sont pas interressans, dumoins à Nimègue, car à Londres où à Rome on peut rester bien longtems et avoir assez de matières chaque jour pour remplir un journal. Cependant nous sommes ici dans un moment bril-

---

[1]) »Du sieur Schröter«. Ik heb geen anderen tooneelschrijver uit dien tijd en van dien naam kunnen vinden dan Friedrich Lodewijk Schröder, tooneelspeler en dramaturg, geboren den 3den November 1744 te Schwerin en gestorven den 3den September 1816. Dat deze het genoemde stuk dat ook in het Hollandsch vertaald is, geschreven heeft, is niet twijfelachtig.

lant car il y a Kermesse [1]), qui me parait bien insipide dans ce moment de crise pour la patrie: nous avons vu avant-hier le 13 passer 7000 prussiens [2]), dont un bataillon [3]) est resté camper dans les fortifications de cette ville, ce que nous sommes allez voir hier.

(*Wordt vervolgd*).

---

[1]) »Kermesse«: De Nijmeegsche kermis heeft tot voor weinige jaren nog een zekere faam en populariteit behouden. — Men weet, hoe Koning Willem III van Engeland, prins van Oranje, in Mei 1691 tegenover Bentinck zich beklaagde, dat hij de Haagsche kermis niet kon bijwonen! Zie een bezoek van het Stadhouderl. Hof aan de Haagsche kermis in 1794 zeer amusant beschreven in Nav. 1899, pp. 150 enz.

[2]) 7000 prussiens: Zij vormden de derde en laatste divisie, uitmakende den linkervleugel van het leger, onder commando van generaal von Knobelsdorff, den lateren veldmaarschalk, die zich in 1792—1794 in den oorlog tegen Frankrijk zou onderscheiden. De opperbevelhebber, de hertog van Brunswijk, bevond zich bij deze divisie, die samengesteld was uit acht bataljons infanterie, twee compagniën jagers, drie escadrons huzaren en een batterij. Na den linkeroever van den Rijn gevolgd te hebben, passeerde zij de Waal te Nijmegen en trok vervolgens op Gorinchem aan, dat door van de Capellen zoo ellendig verdedigd is. De divisie defileerde voor H. H. en ging daarop bij Lent kampeeren

[3]) »Un bataillon«: te weten het grenadiersbataljon von Bonin, van het regiment von Eckartsberg no. 45.

OUDHEIDKUNDE.

ZELDZAAME VOORVALLEN IN DE BOURTANGE.
Anno 1790.

Onder mijne papieren bevindt zich een opstel met bovenstaand opschrift, inhoudende eene niet onvermakelijke historie van eene schaking, voorgevallen in den zomer van 1790. Het stuk maakt geheel den indruk van opgeschreven te zijn door iemand, die het nieuwtje pas vernomen had en, vol van verontwaardiging, naar de pen gegrepen heeft om de feiten op te teekenen. Er zijn meer van dergelijke schaakhistories bekend, meestal vergezeld van mishandeling en geweldpleging. De justitie was in het laatst der 18de eeuw omtrent dergelijke misdrijven verdraagzamer gezind dan in de voorafgaande eeuw, en liet zich zelfs gaarne afkoopen, om de vervolging te schorsen, zoo zij tevoren niet reeds omgekocht was om ze niet te doen aanvangen. Het misdrijf zelf was niet ongewoon in dien tijd van sterk zedenverval.

* * *

„July 24 is er een allersnoodst gruiwelstuk in den omtrek van Westerwoldengerland voorgevallen. De Major en Commys van 's Lands magazijn F. J. Burchgrave in de Forteresse de Bourtange begiftigd met een meenigte van kinderen (zijnde de twee oudste zonderling, gelijk ook de anderen wel van een goede hoop maar slegte verwagting).

Dese twee oudsten weleer in 's Lands dienst geplaatst dog om haar laage conduite van den dienst verstooken en als onnutte meubels aangemerkt, deese hebben een stuk van dieverye, geweld en moord gepleegd wel waardig, dat zulks alom bekend gemaakt word om daardoor een afzien van zulke daaden en persoonen te erlangen wijl 't alle paalen van Christelijkheid en redelijkheid te buiten gaat:

Eene van deese met naame Willem Burgraaf, daar hij onder 't corps artilleristen geplaatst was, is van zynen dienst gesuspendeert, en zoo 't voorgeeven van die menschen is op een pensioen van omtrend 300 gulden onder voorwaarde van zich stil en deugdzaam te gedragen, en hier in den Lande 't boovengemelde pensioen te verteeren heeft onder 't voorgeeven van een goede inborst te bezitten aangevangen om de Latynsche spraak te leeren en dus dan verder na zijn zeggen tot Predikant te studeeren hebbende daar mede een aanvang gemaakt in 't nabuirig Oostvriesland buiten 't resort van den Staad, begaande daardoor alreede een misdaad tegen de voorwaarde, waar op hem 't pensioen is toegestaan, dan daar in noch geen jaar hebbende doorgebracht, wierd het daar te heet of te koud, omdat hij daar by een deugdzaam Predikant zynde, zyne kriele lusten en zeldzame capties niet konde voldoen, zoo kwam hy weder in vaders huis, maar ziet, dien was wederom bedagt op een ander list en bestelde hem by een Predikant die om zyne aanhoudende dronkenschap en ander slegt compostement eenige jaaren al reeds was gedeporteerdt en inhabiel verklaart om weer te komen stigten; edog deese zynde een snode schalk bekwaam om alle ondeugd en ongeregeltheden anderen inteboezemen, wierde als een groote sante by Majoors volk geaestimeerd, omdat zulks ook hun eenige studie en vermaak is om onregt en godloosheid uit te oefenen: Dan deese Willem daar zynde zyn door hem veele ongeregeltheden uitgevoerdt, te veel om op te noemen (als suiperyen, aanleiding te geven tot oproer, schenderyen van de jagt door verbodene dingen daar in te plegen, struikroveryen etc. etc.

Edog in plaatse vandaar zich te oefenen, en op een behoorlyke wyze zyn leven aan te stellen heeft zich toegelegt om een eerbare Juffer, de jongste dogter van den Drost A. H. van Swinderen zoodanig te verstrikken, dat die genegenheid tot hem kreeg, en te zaamen besloten met liefde of leed van den ouden Heer Drost een huiwelyk of hoerschap in te gaan, die daarop te raade wierden om den ouden man te ontvlugten en zich na een vreemd land te begeeven, dan dese zaak heeft ook zyn beslag gekregen op volgende wyze.

Nadat de zaaken (zoals 't van agteren klaarlyk blykt) door de Major en zijn aanhang als 't allerslegste schuim van volk liste

lijk was bestooken, eerst door 't vooraf verzenden van een koffer of kist, met alle kostbaarheden na Munsterland zoo kwam onzen Willem den 23 July 's morgens met 't openen van de poort in de Bourtange om, met zijn slegte ouders de laatste afspraak te maken, die na eenigen tijd vertoeven weder vertrok, dan op dien zelfden avond eeven voor 't poortsluiten wordt de chays van de Majoor na buiten gebragt, door de knegt van de Majoor, en Frans de Broer van Willem een loozen schalk en gerafineerde gauwdief gaat met een schuitje over de gragt ook na buiten om met de chays verder 't stuk te volbrengen, deze dan voortreyzende en te Wedde arriveerde vervoegt zich met zyn Broer met de chays op 't afgesproken uir en tijdstip bij den Borg van den Heer Drost, en ziet, de Juffer in 't zelve vertrek met haar Broer staad van 't bedde op; de Broer vraagt haar wat zy wilde; doen zeide haar Edl: dat zij absoluut buiten de deur moest, waar op haar broer opstaadt en haar volgt, en komende buiten de deur, zag daar Frans en Willem buiten de deur met de chays klaar staan, waarvan eene toespringt en de Juffer aangrijpt om haar in de chays te brengen, dan de Broer houd zijn zuster vast, waar op onze Willem zyn zabel of degen trekt en geeft dien jongen Heer verscheyden wonden en wel 16 in getal zo door twee slagen op 't hoofd een slag over de hand eenige sneden in 't gezicht eenige steeken in 't ligchaam, roepende de ander onder 't verrigten van deze gruweldaad, slaa de duivel dood, dan deze jonge Heer onder 't storten van zoo veel bloed en yselijke pynen, raakte in onmagt en konde de zaak van zyn zuster niet verder brengen, waarop die schelmen met zyn zuster doorgingen en dat per post na de Bourtange om schielijk buiten Lands te geraken. Dan by de Bourtange komende in 't midden van de nagt zoo lag daar een schuitje klaar aan de buiten zyde van de vestingwerken, zynde daar de Majoor en een andere inwoonder uit de Bourtange om die moordbeulen voort te helpen en zoo wierden zy langs de gragten overgebragt na de Munstersche kant en zo komende in de Munstersche herberg bestelden zy een wagen om haar verder te transporteeren na Asschendorp die ook alras in gereedheid was waarop zy met de zoon van de Brouwer op reys gingen eerst na Heyde om zoo vervolgens te ontsnappen. Dan in die tusschentyd had de Drost zijne gerigtsbedienden en ook de Rigter met de Voogd zich op reys

begeven om deze schelmen waar 't mogelyk te achterhalen dan die voor de Poorten komende waren noch gesloote,n en wierden dus belet dan eindelijk de poorten geopend zynde zette zy hunne reyse voort en komende tot de Heyde zo was als toen dat gebroed daar noch doch evenwel gereed staande om te vertrekken waarop de voogd de paarden voor de wagen aangrypt, om haar te overreeden tot terugkeering, maar neen daar was niets aan te doen dan onzen Willem trekt daar op zyn sabel en slaat de Voogd op zyn handen wordende zyn hand van elkander gekloven zoodat de vingers daar bij nederhingen en zoo vervolgden de bende van Cartouche hunnen reys, kerende de Voogd terug zonder dat een eenig mensch in Munsterland medelyden over hem had onder weg door veel pyn en verliezen van veel bloed raakte in onmagt en valt ter aarde en zou na allen waarschijnlijkheid zyn leven daar gelaten hebben indien niet toevallig een wagen daar was gekomen die hem opnam en na de Bourtange transporteerde daar hij verbonden wierde, dan 't volk van de Majoor hadden noch de assurantie om aan de Voogd windzels en linnen te bezorgen ter verbinding van de wonde, wordende dit linnen door *Lynke* de zuster van Willem en Frans gebragt, dog de Voogd avers van dat volk wilde 't zelve tot zyn wonde niet gebruikt hebben, daar op is de Voogd na zyn huis getransporteerd, zynde de wonden zeer gevaarlyk, waarom 't dikwyls scheen dat hy 't met de dood zou moeten bezuiren. Dan de Majoor van de Bourtange ging zyn lieve kinderen agter na zynde gewapend met 4 geladen pistoolen mogelijk om moord en roof te plegen of om zyne booze afstammelingen te bewaren, edog de Majoor is met zyne eene zoon Frans dien zelven avond wederom gekomen komende Frans des anderen daags zynde Zondag 2 maal heel vrypostig in de kerk als of er niets gebeurd was, ja zelfs bij 't optrekken van de parade vervoegde zich opentlyk daar andere menschen ter aanschouwing mede zynde den een den anderen vragende, wyzende met hand en oog op Frans, is dat nu de snyder, 't pennemesje, dien moorder, dog Frans is den volgenden dag ook na Munsterland gevlugt, dog na eenige dagen heeft hy zich weder in 's vaders huis vervoegt daar hy zich noch ophoudt, veellicht denkende dat die zaak al vergeten is. (Wat hier meer van worden zal zal de tijd ons leeren)".

's Gravenhage. Medegedeeld door J. H. DE SITTER.

Brandweerpublicatie van 1759. – „'t Hof van Holland en de Magistraat van 's Gravenhage hebben goetgevonden te arresteeren deze navolgende Poincten en Articulen, die op de aanstaande Haagse Kermis bij de Kramers zullen moeten worden geobserveerd en nagekomen.

Articul I.

Ieder Kramer zal gehouden wezen zelfs of een bekwaam Persoon in de nagt in haare Kramen te doen blyven, en wanneer zij haare Kramen sluiten of te bedde gaan, zorge te draagen dat het Vuur en Ligt behoorlyk weggedaan en bezorgd is ten laatste te half twaalf uuren, op een boete van drie Gulden.

Articul II.

Wanneer de Nagtwakers de Ronde doen, en bevinden in de Kramen (dezelve geslooten zynde) eenig Ligt of schynsel van Vuur, zoo zal dezelve Waker aan de Kraam roepen of er iemant in de Kraam op is, zoo ja, zal degeen die in de Kraam is denzelven Waker antwoord geeven, en zo er niemant antwoord, zal dezelve waker, ten overstaan van de vier naaste Gebuuren, de voorsz. Kraam mogen opbreeken, het Vuur of Ligt daaruit neemen, en de Kraam weder behoorlyk sluiten, en den Kramer verbeuren van twee Zilvere Ducatons.

Articul III.

Alle Kramers die Liqueurs, of eenige Vuurwerken verkopen, word geordonneerd, om zig aan te geven aan de Marktmeesters of Bestierders van de Kermis, 't zy dezelve op de Groote Zaal van het Hof of op eenige andere plaatsen in de Stad gewoon waren te staan, zullende dezelve Marktmeesters haarlieden een aparte plaats in het Voorhout aan de Houtzyde aanwyzen, om haare Kramen te moeten zetten, op poene dat die geene welke eenige van de voorsz. Koopmanschappen zal bevonden worden in haare kramen te hebben, en zig niet in voegen voorsz. hebben aangegeven, dezelve zullen verbeuren een Boete van vijf en twintig Gulden, en zullen alle de voorsz. Boetens komen ten profyte voor de eene helfte van de Nederd. Gereform. Diaconie Armen van deze stad en voor de wederhelfte ten profijte van den Aanbrenger.

Mededeg. door de Red.

Uitvinding der Boekdrukkunst. – Onlangs heb ik kennis gemaakt met het merkwaardig boekje van Dirc Adriaensz. Valcoogh,

getiteld: Regel der Duytsche Schoolmeesters. De eerste uitgave daarvan zag in 1591 te Amsterdam het licht. In 1875 heeft Dr. G. D. J. Schotel het opnieuw bij Joh. Ykema te 's Gravenhage uitgegeven. Op blz. 28 van die laatste uitgave leest men het volgende:

Wie de Letter ende 't prenten eerst ghevonden heeft,
met de LetterConst.

Hadden ons Voorvaderen ons niet beschreven,
Grof, bot, beestigh ende' onbesneden waer ons leven:
Want sy de Lett'ren en 't spelden hebben ghevonden,
Over menigh hondert Jaer, ende lange stonden.
Mercurius Quintus, soo Diodorus seyt claer,
Vondt eerst de Letteren in Egypten, dats waer,
Cadmus droegher sesthien daer nae in Grieckelandt,
Dien hij selfs fantaseerde door syn verstandt,
Melicus gingh daer noch vier toe ordineren,
Palamedes noch vier, als men Troyen gingh destrueren,
Anaxagoras schreef d'eerste Boec met der hant diligent,
Een Pieter uyt Duytslandt vandt eerst de prent,
Waer door ons duysentigh dingen nu openbaren,
Die eertyts duyster ende verholen waren,
Principael de seven Consten, die men leert in den Scholen,
Die al te handt yet begeert te leeren, mach niet dolen,
Tzy in Bybel, Wetten end' andere Historiën,
Hy wordt een geacht Man tot eeuwigher Memoriën,
Ryckdom ende heerlyckheyt iser mee te bejaghen,
Wel hem die Consten soeckt, die Godt behaghen.

Met dezen „Pieter uyt Duytslandt" wordt zeker Peter Schoeffer bedoeld.

Mr. C. Bake.

Johan van den Woude en Adr. van Kleiburg, baljuws van Voorne en Brielle. — Deze personen zijn door Van Alkemade in zijne „Beschryving van Briele", Deel I, blz. 91, als baljuws vermeld. Alleen op zijn gezag zijne opgaven aan te nemen wordt ons verboden door de omstandigheid, dat hij wel mannen genoemd heeft onder de baljuws van Voorne en Den Briel, welke die betrekking volstrekt niet hebben bekleed. Jan van den Woude, gestorven 1417, komt voor bij Van Leeuwen, Bat. Ill.

1185, maar hij staat daar niet als baljuw van Voorne te boek. Komt hij ook elders als zoodanig voor?

Op het jaar 1504 vermeldt Van Alkemade als baljuw van Voorne Adriaen van Kleyburg. Op blz. 91 noemt hij hem „Adr. Willemsze van Kleiburg", op blz. 291 van Deel II „Adriaan Kornelis van Kleijburg". De laatste opgave ontleende hij, volgens zijne mededeeling, aan een akte van 1504. Op dat jaar heb ik als baljuw van Voorne en Brielle gevonden niet Adr. van Kleyburg, maar Willem Bouwensse, en ik vermoed dat de door Van Alkemade als baljuw van Voorne genoemde Adr. van Kleijburg baljuw is geweest niet van Voorne en Brielle, maar van Zuid-Voorne. Voor dat vermoeden pleit de inhoud der door Van Alkemade aangehaalde akte van 1504, gewagende van een ter bedijking uitgegeven „uytgors, gelegen by de Nieuwe Tonge", en dus in Zuid-Voorne. Zekerheid heb ik evenwel niet en daarom vraag ik: wie kan de zaak beslissen?

H. DE JAGER.

Spaansche plooi- of stolpkraag. — Door den historieschrijver of liever samenflanser van anderer historischen arbeid, George Leti wordt in zijn Leven van Filips II, koning van Spanje, deel I, p. 485 beweerd, dat een Italiaansche markgraaf (Marchese) uitgevonden had voor de Spanjaards, de manier van opgezette lobbekragen om den hals te dragen, om daarmede de klieren of kropzweren te bedekken, die daarom ook na haren uitvinder den naam van Marchisatas verkregen en behielden, terwijl ze wel 80 jaren in gebruik bleven. — Wordt deze bewering door andere berichten aanneemlijk gemaakt?

RED.

TAAL EN LETTERKUNDE.

BILDERDIJKIANA [1])

DOOR

H. DE JAGER.

LXXII. (Vervolg.)

Arntzenius' „Dichterlijk Tafereel der stad Leijden," door Bilderdijk geparodiëerd.

Bij vergelijking van Bilderdijks Handschrift met het door Van Vloten in zijne *Bloemlezing* in druk gegeven Gedicht, bleek mij dat het origineel volstrekt niet getrouw is weêrgegeven. De spelling van onderscheidene woorden is door Van Vloten gewijzigd en tal van regels luiden in zijne uitgave meer of minder anders dan in 't origineel. Bovendien liet Van Vloten één couplet weg. Om het een en ander acht ik eene nieuwe uitgave van Bilderdijks Parodie naar diens Handschrift alleszins gerechtvaardigd. Men vindt haar op de volgende bladzijden.

Aan den voet dier bladzijden heb ik de van mij afkomstige noten geplaatst tusschen vierkante haakjes [ ], om ze te onderscheiden van die, welke uit het H. S. zijn overgenomen. Zooals men reeds uit de thans in druk verschenen Voordracht mijns Vaders weet, schreef Bilderdijk wat hij uit het Gedicht van Arntzenius aanhaalde met rooden inkt, terwijl hij voor wat hij er aan toevoegde zwarten inkt bezigde. Het met rooden inkt geschrevene heb ik tusschen vierkante haakjes, en wat Bilderdijk cursiveerde tusschen aanhalingsteekens geplaatst.

De dichtregelen van Arntzenius heb ik gemeend te moeten weêrgeven, zooals zij in de door den Auteur bezorgde uitgave voorkomen, en niet naar het H. S. van Bilderdijk, die in onderscheidene woorden de spelling wijzigde. De Schrijver der Parodie nummerde de coupletten niet. In navolging van mijn Vader, toen hij zijn afschrift maakte, heb ik de 126 coupletten genummerd, ter vergemakkelijking van de aanhaling. Het *Noodzakelijk Voorbericht*, dat aan de 126 coupletten voorafgaat, treft men reeds in de Voordracht mijns Vaders aan. Ik laat daarom het Dichtstuk zonder dat *Voorbericht* hier volgen.

---

1) Vervolg van Nav. LII, blz. 156.

1.

['t Is, Leijden, niet om lauwerblaêren,
Besproeid met tranen, die gij weent,
Dat met uw bange rouwmisbaren
Mijn zangster hare klagt vereent!
'k Verg niet dat uw bebloede ving'ren
Het eerloof om mijn schedel sling'ren,
Ten dank voor dichterlijken zwier.]
Gy hebt gelijk, mijn goede Dichter!
Zoo'n weigring maakt het hart wat lichter,
En staat een jonge borst zoo fier!

2.

Ge hadt, met uw geringe krachten,
(Indien ik 't recht uit zeggen moet)
Daar juist geen hinder van te wachten;
Maar in de voorbaat zijn, is goed. —
Nu —: ['t hartverted'rend mededogen
Vaagt, met uw ijslijk lot bewogen,
Het stof van mijne ontstelde lier.]
Wel waarom laat ge haar bestuiven,
En vat ze nooit eens in de kluiven?
Wees niet zoo gierig op 't papier.

3.

Hoewel, dit zijn maar viezevazen,
Waar door men zich wat aanzien geeft.
Ik weet een weinig van dat blazen,
Ik heb voor gistren reeds geleefd.
»Zoo'n man ben ik! (dat heet ik brallen!)
»Een stad moet eerst te mortel vallen,
»Eer doe ik 't niet, al wierdt ge grijs.
»Als ik my toerust om te zingen,
»Het is om geen gemeene dingen;
»Ik hou mijn goede waar op prijs.«

4.

[Of zou de dichtkunst 't hoofd verheffen,
Bij 't neêrgestormd vernield arduin?
Zou kiesche smaak de harten treffen,
En bloemen kweeken op uw puin?]
Wel hei wat, Vrind, niet zoo te praten!
Wie zou dat puin daar liggen laten
Tot dat uw bloemtjen raakte in bloei?
Voor alles niet! dat zou niet voegen.
»Kweek« elders bloemen naar genoegen,
Maar hier op Leydens puinen —? foei!

5.

[Neen, Broed'ren ! 'k wil uw rampen malen.]
  In Lierzang »malen« ? dat is vremd ! —
['k Wil met u banger ademhalen.]
  Een Lierzang ! en— »de borst beklemd« ! —
['k Wil treuren] — treuren, zegt gy ? treuren ?
En moet dat in die maat gebeuren ? —
  Nu ook al goed, ik ben te vreên.
Gy moogt in Elegiën dansen ;
Licht wordt dat mode by de Franschen ;
  Voor 't minste, nog is 't ongemeen.

6.

['t Is schoon, om 't eer-metaal te strijden,]
  Is 't waar ? al strijdt men ook voor niet ?
[Maar 't is, waar zijne broed'ren lijden]. . .
  Nu, rustig aan ! volvoer uw lied !
't Is schoon, al mist men de viktorie —
'k Ben mis — het is — [des Dichters glorie,
  Des Dichters glorie, Mensch te zijn.]
Maar zacht ! hier missen wy een regel.
Wat ben ik ook een lompe vlegel !
  't Was : [treuren met den grijzen Rhijn.]

7.

['k Herroep, o Leijden, voor mijne oogen
  Weêr 't avondscheem'ren van den dag,
Die d' ondergang van uw vermogen,
  En u voor 't eerst in wanhoop zag.]
By 't scheemren is de dag al onder,
Zoo dat dan hier (ontzettend wonder !)
  De dag, die niet meer was, nog keek.
Non entis nullae qualitates.
Foei, dichter ! vapulabunt nates :
  Dat is een rechte schoolknaapsstreek.

8.

»Voor 't eerst in wanhoop« — ? Nu voor 't eerste ?
  Poëet, wie heeft u dat verteld ?
Toen Honger, Pest, en Oproer heerschte,
  Toen was het ook wel Spaansch gesteld.
[Als God, door zwang're donderwolken,
Den wissen val besluit der volken,
  Dan wordt voor 't minst de hemel zwart.]
Gewis, dat zou wel zoo betamen :
Wiens vrouw een kind kreeg voor 't verzamen,
  Dien speelde zy een gekke part.

9.

[Als 't menschdom steden wil verdelgen —]
  Verdelgen? de uitdruk is wat hard.
[Dan zorgt de moeder voor haar telgen,
  Zó dat zij staal en kogels tart.]
Te droes! wat zorgen mag dat wezen,
Dat staal noch kogels meer doet vreezen! [1])
  Hoe stelt zy dan die kinders toe?
Ze kleedt ze wis in klinkklaar ijzer,
Of anders — Dichter, maak my wijzer.
  Want zeker! ik begrijp niet, hoe?

10.

[Doch kalm en vreedzaam ziet gij nad'ren
  Den avond, u bestemd ten val.
Alleen de schimmen uwer vad'ren
  Voorzien wat lot u treffen zal.
Zo wierpen, Ruffiberg, uwe eiken,
Die op de Schwitzer rotsen prijken,
  Hun blad'ren op de veldhut neêr!
Een schok! een rukwind! 't is vervlogen: —
Het stof verblindt den wand'laar de oogen, —
  Hut, berg, en eiken zijn niet meer.] [2])

11.

Voortreflijk! 't heeft wat in, mijn Vrinden,
  Geleerd te zijn naar nieuwen trant.
Zoo kan men schoone trekken vinden,
  Al waar het in een Fransche [3]) krant.
Een' Domkop moog het wat bevremen,
Dat, die »voor Leyden in wil nemen,«
  Die »treuren wil op Leydens asch,«
In Zwitzersche onbekende hoeken
Den deernistraan moet loopen zoeken;
  Maar — »'t kwam hier zoo in 't rijm te pas«. [4])

12.

Doch, »eiken werpen« (wat vertooning!)
  »Hun blaadren op de veldhut neêr« — !
Dat gaat zoo op een boerenwoning,
  Wat zou dit nu, mijn goede Heer? —
»Een schok! een rukwind! 't is vervlogen:« —
En wat? ik zie met bei mijne oogen,

---

[1]) [Bilderdijk schreef: „vrezen".]
[2]) Men zie *Le Vrai Hollandais, No. 6 en No. 7. Histoire Naturelle.*
[3]) [Er staat „Franschen".]
[4]) Jochem de Poëet, in Don Quichot op de bruiloft e. z.

Maar merk niet waar dat »'et« op slaat.—
»Hut, eiken, berg« — zijn niet te vinden. —
Nu goed! maar »'t stof den wandlaar blinden« — !
Verdient dat melding, kameraad?

13.

Men stell' eens, d'een of andren jongen
Waar, door een' dreun van zulke kracht,
Bretel [1]) of broeksband losgesprongen,
Verdiende dit in 't vers gebracht?
Doch mooglijk was uw meening anders;
Ja, mooglijk schuilt er wel iets schranders,
Het geen er ieder niet uit leest:
»Het stof verblindt den wandlaar de oogen;
»Hy staat; — de stofwolk is vervlogen,
»En berg en bergwoud zijn geweest.« —

14.

[Maar de Almagt slaat op 't aardsch gewemel
Op eens een donkren grammen blik:
Daar beeft en siddert heel de hemel, —
De Aartseng'len worden bleek van schrik:]
»De Aartsenglen« — ô Dat woord klinkt prachtig;
Dat maakt een vers wel eens zoo krachtig,
Dan of men simpel Englen nam.
[God wenkt. — wat zou dien wenk beteug'len?] —
Hou op! want dit kan door geen beug'len: [2])
Die stoplap maakt hier alles lam.

15.

Maar 't zij eens zoo! »dien wenk beteug'len.« [3])
(Een zwakheid dulden is een plicht.)
[De Cherubijn dekt met zijn vleug'len
En buigt eerbiedig 't aangezicht. —
De hemel zwijgt. — daar wenkt Hij weder. —
Der eng'len heir knielt zwijgend neder] . . .
Kom, kom! wanneer de Godheid wenkt,
Is al die poespas afgesneden:
Haar wenk is scheppen, zegt de reden,
En 't is volwrocht, zoo dra Zy denkt.

16.

Hoor hier! die eerbied aller Geesten
Is loflijk, schoon; maar kort en goed!

---

1) [B. schreef: „brettel".]
2) [B. schreef: „beugelen", en in den voorgaanden regel: „beteugelen."]
3) [B. schreef: „beteugelen" en daarna „vleugelen."]

Gy maakt Uw dienaars Gods tot beesten,
En zelfs de Godheid tot een bloed.
Laat de Englen 't hoofd eerbiedig nijgen,
Maar, spreekt Zy, vliegen, dalen, stijgen,
Zoo schielijk als Haar wenk gebiedt:
Waar God beveelt, is al dat draaien,
Hem slechts met Complimenten paaien,
En in den hemel voegt dat niet.

17.

[De vlam; de slag; 't gebruis van 't water;
't Gedreun; de val van bint en muur;
't Gegil; 't gekerm; -- 't gedruisch; 't geklater
Der daken; aarde, lucht, en vuur
Getuigen dat de wond geslagen
En toegebragt is, die wij dragen: —
En, nog gebogen op de kniên,
Gevoelen de eng'len medelijden,
En bidden God voor hen, die lijden,
En wagen 't eind'lijk op te zien. —]

18.

De laatste regel bidt genade
Voor al de negen van vooraf.
Maar sla eens zelf die wartaal gade,
Waar aan uw onzin wezen gaf. —
»'t Gebruis van 't water« — wat voor »water«?
En wat voor »vlam«? En wat »geklater«?
De hagel klatert wel op 't dak,
Maar »dakenklaatring«? — »wond geslagen
En toegebracht?« In nuchtrer dagen
Ging hy voor dronken, die zoo sprak.

19.

Was ergens ooit een wond »geslagen«,
En toch niet »toegebracht«, Kompaan?
Of kan, wie ooit een wond mag »dragen«,
Die wond hem zijn voorbygegaan? —
Wel waar toe dient dan dat gesnater?
Dat »aarde, lucht«, en »vuur«, en »water«
Tot tuige roepen, rare snaak,
Om als een waarheid vast te stellen
('t Geen ieder een u kan vertellen):
»De wond die treft, is zeker raak«?

20.

[Ga voort, mijn zangster!] — Lieve Juffer,
Begin! gy hebt nog niets gezeid.

Maar stoor u niet aan dezen suffer;
  Gy zijt een knappe, frissche meid:
Uw stem is glad en gants [1]) niet kwalijk,
En, zoete kind, het waar ongâlijk,
  Indien men uw talent misprees.
Maar die u 't vers doet reciteeren,
Moet beter, netter, denken leeren;
  Of anders, meisjen lief, ik vrees — !

21.

»Ga voort dan, zangster« ! [maal d' ellende,
  Den schrik, den jammer, en den dood!
Hoe ijder zich tot de Almagt wendde,
  Wien zelfbewustheid overschoot.
Van hier! van hier! gewonde harten,
Wien 't schrikbeeld der geleden smarten
  Door de ad'ren 't bloed te rugge drijft!
'tZijn de ijslijkheên van Etna's kolken,
Als ze in haar lava smoort de volken,
  Die mijne ontroerde nijmph beschrijft. —]

22.

Wat volken gaat ge dan beschrijven?
  »De volken, die mijn Nymf beschrijft« ! —
Ik zit mijne oogen uit te vrijven,
  Maar echter, dit verschijnsel blijft. —
Want immers slaat dat »die« op »volken«,
En niet op »de ijslijkheên der kolken«:
  Zoo niet, begrijp ik niet een woord.
Men zegt niet: »als zy smoort de volken«,
(Dat priemt door de ooren, als met dolken)
  Maar: »volken in haar lava smoort.«

23.

»Van hier, gy harten — !« Hola, Makker!
  Zoo maakt men 't slecht kanalje bang:
»Van hier, gepeupel! Scheer je! wakker!«
  Maar niet het voorwerp van zijn' zang.
Dus [2]) zegt men, met bedaarde reden:
»Mijn bloeds! gy hebt zoo veel geleden;
  »ô! Sluit uw ooren voor mijn lied!
»Het mocht uw wond weêr openvlijmen.« —
Maar 't is niet maar genoeg, te rijmen,
  Het moge er uitzien zoo het ziet.

---

[1]) [B. schreef: „gantsch".]
[2]) [B. schreef: „Dees".

24.

[Geen moeder sleet].... Een toon, zoo teder,
  Belooft ons zeker hier iets zoets.
Hoe koomt dat op dien aanhef neder:
  »'t Zijn de ijslijkheên des Etnagloeds.« —
Om zoo gematigd aan te heffen,
Het moog dan streelend zijn of treffen,
  Behoefde niet zoo'n wijde mond:
»Van hier! van hier!« Miracla pando!
't Belovend talia quis fando,
  Eischt altijd een' voldoenden grond.

25.

Daar is een kunst van voorbereiden,
  Die tot des Dichters kunst behoort.
Men moet de ziel des Hoorers leiden,
  Of anders stuit hem ieder woord.
Men dient hem gants in 't zog te sleepen;
En, deze kunstgreep wel begrepen,
  Dan doet men met hem wat men wil.
Dan zal hy by een matig roeien,
Gewillig met de verzen vloeien,
  En zwijgen als een stokvisch stil.

26.

Ga henen, zit wat op uw kamer,
  En oefen u een jaar of tien.
En zijt ge, dan misschien, bekwamer,
  Zoo kom eens weêr, wy zullen zien.
Maar nu! — 't Is jammer van uw vaerzen.
Gy treedt zoo grâag in hooge laerzen,
  En zwikt en strompelt ieder tred.
Laat eerst uw kuiten nog wat wassen,
Dat ze om die schrale schenkels passen,
  Zoo dat gy vaste stappen zet.

27.

En dan, dan moet ge leeren treden
  Met deftigheid, met goeden zwier;
Met goede houding van de leden,
  Welstandig, buigzaam, statig, fier.
Maar even als de boerenkinkelen
Op 't grootsche Dichttooneel scharminkelen,
  En klotsen, »hola! hei! sta vast!«
Dat geeft geen eer; geloof my, Ventjen!
Ik maak u hier geen complimentjen,
  Maar spreek, gelijk aan vrinden past.

28.

[Geen moeder sleet, in Leijdens muren,
Met meerder kalmte en zoeter rust,
Dan jonge Elize, vreedzame uuren,
Zich zelve van geen kwaad bewust.
Drie lieve kindren zijn de panden
Dat geen genoegelijker banden
Een man verbinden aan een vrouw:
Bij hen het vuur der deugd te ontsteken,
Hun hart en hun verstand te kweeken,
Is 't eenigst, dat zij wenschen zou.]

29.

Zie zoo! getrokken uit *van Haren*,
En taamlijk wel, schoon wat verward.
Maar, wenscht ook iemand zuivrer snaren,
Het voorwerp vindt den weg naar 't hart.
Dan, waarom toch, om 't rijm te vieren,
Een goed Couplet zoo wreed te ontsieren?
»Het eenigst dat zy wenschen *zou.*« —
Zoo wenscht ze 't niet - - ? Dat zulke dingen
Een' Dichter voor de scheenen springen!
De Bloed! wat doet hy in de kou!

30.

['t Is daarom, dat, niet lang geleden,
Twee hunner de eerste school ontving,
Terwijl, met lieve aantreklijkheden,
De jongste aan haren boezem hing. —
Zo zat zij, nevens haren gade,
En lagchte, en sprak van Gods genade,
Van 't huislijk heil, dat zij genoot. —]
Maar »haren,« »haren,« »haren« »haren« !
Och, leer de maat van 't vers bewaren,
Dit valt zoo zwaar op 't hart als lood.

31.

Ik denk, dat »háren,« »zíjnen,« »húnnen,«
Is zekerlijk een weddingschap. [1])
Of zou my dit bedriegen kunnen?
Gy doet het zeker voor een grap.
Want wie zou de arme voornaamwoorden,
Zoo zwaar met klatergoud omboorden,
Te schittrend voor hun knechtslivrei?
Dat goedjen, kan men 't niet ontbeeren,

[1]) [B. schreef: „weddenschap."]

Schuilt best in schaduw van hun Heeren,
  En nooit voegt hun zoo'n luid geschrei. [1])

32.

['t Is daarom, dat, niet lang geleden,
  Twee hunner de eerste school ontving,
Terwijl, met lieve aantreklijkheden,
  De jongste aan haren boezem hing. —
Zo zat zij, nevens haren gade,
En lagchte, en sprak van Gods genade,
  Van 't huislijk heil, dat zij genoot.
Zij bad, dat God haar kroost mogt sparen,
En 't eens voor Hem in rijper jaren
  Mogt leven, als haar echtgenoot.]

33.

[Vergeefsch dien wensch tot God gezonden!
  Vlugt, droeve, met uw huisgezin!
Reeds neemt het bloed uit wreede wonden
  De plaats van 't levensblosjen in.
Het leliewit van hare wangen
Wordt reeds door 't bleek des schriks vervangen:
  Verstijfd is oog, en arm, en bloed.
Maar 't lagchje op 't vriendlijk aangezichtje,
En 't oog, op haar gewend, van 't wichtje,
  Dit leert haar dat zij vlugten moet.]

34.

Versta die 't kan! — Wiens »wreede wonden?« —
  Hoe leert haar 't oog van 't zogend wicht?
Haar oog is reeds verstijfd bevonden;
  Verstijfd [2]), ontbeert het ook gezicht. —
Goed echter, dat by dit verstijven,
De beenen onversteven blijven;
  Hoe kwam zy anders op de straat? —
Maar wacht eens, 't bloed is reeds versteven,
Hoe kan ze één lid beweging geven? —
  Hier weet ik met de zaak geen raad.

35.

[Zij vlugt naar buiten, ziet verwonderd
  Een bruinen nevel om zich heen:
't Is of het onder 't aardrijk dondert:

---

[1]) [In den *Perzius*, blz. 66 waar B. dit couplet liet drukken, vindt men *weddingschap*, *goedtjen* in plaats van *goedjen*, en luidt de 4de regel:
„Gy doet het immers voor een grap?"]

[2]) [B. schreef: „verstijft."]

Zij hoort der stervenden geween:
Zij hoort der huizen grondslag kraken,
Zij ziet de gevels op de daken
Gestort:] — Hou op! dat gaat niet aan.
Gooi dak en gevel door malkander;
Maar zoo het eene valt op 't ander,
Het valt gelijk het heeft gestaan!

36.

En dan, wat zal ik daar van maken,
Nadat zy zelv', in huis gekwetst,
Naar buiten kwam? dat »grondslagkraken?«
Dat vind ik vry verward geschetst.
Of zou 't een imitatie wezen
Van 't geen ge in Gijsbrecht hebt gelezen
Van d' omkeer aan den boord van 't IJ:
»De kelders in de lucht geheven,
»De gevels in den grond gedreven«?
Mijn vrind, dat is daar jokkernij. [1])

37.

Gy smijt maar alles 't onderst boven,
Als Gooische koeken in de pan;
Maar daar meê moet ge niet gelooven,
Dat ge iets verricht, mijn goede man! —
Drie verzen echter, die hier volgen,
Ontwaapnen 't oordeel, hoe verbolgen,
En temmen 't als een teder kind:
[Hier meent zij, geeft de vlugt geen voordeel;
De groote Rechter komt ten oordeel,
Hij komt op vleug'len van den wind.]

38.

Maar 'k dacht, ge zoudt de zaak verhalen;
Nu stelt ge ons alles reeds bekend.
Waartoe dat draaien, dwarlen, malen?
Zeg waar 't op staat, en maak een end.
Straks waren 't »neêrgestormde steenen«, [2])
En 'k dacht, een onweêr deed ons weenen; —
Nu tast het »grond en grondslag« aan: —
Ik zit en luister zeer aandachtig,
En nog ben ik de zaak niet machtig.
Spreek op, waar kwam dat leed van daan?

---

[1]) Gijsbr. v. Amst. parodie:
Men wou mijn trouwe stad nog 't onderst boven keren,
De kelders in de lucht de gevels in den grond,
Wat zou het mislijk zijn, als zoo de stad eens stond

[2]) [Zie couplet 4.]

39.

De tijtel zal mijn toevlucht wezen. —
Maar ja, ik reken heel verkeerd.
Ik heb mijne oogen blind gelezen,
En nog van de oorzaak niets geleerd.
Nog eens! Zeg op, waarom wy weenen,
Wy die U hier onze ooren leenen;
Of anders schei er liever uit. —
Gy ziet, hoe ieder zit en luistert . . .
Maar zacht, daar wordt my ingefluisterd;
»'t Was 'tspringen [1]) van een schip met kruid.«

40.

[»God«, zegt ze, »'k zal uw zetel nad'ren,
»En bieden u mijn zuig'ling aan:
»Daar zal, met sterv'lijk bloed in de ad'ren,
»Mijn echtvriend aan mijn zijde staan.
»Maar zal 'k mijn kind'ren daar ontmoeten,
»Als Cherubijntjes hen begroeten,
»Door 't stof niet in hun vlugt vertraagd?
»Of volgen zij tot u mijn schreden
»Gelijk zij leefden hier beneden?
»God, 't is een moeder, die het vraagt!«

41.

Die zotte vraag was wel te sparen.
Althands zy droeg het eene wicht;
En, dood of levend hemelvaren,
Wat deed dat by het jongst gericht?
Zy immers dacht den stond verschenen,
Dat om geen dood meer viel te weenen!
En waarom dan voor 't kroost begaan? —
En nog: hoe wist zy dat haar Gade
Niet stervend in zijn' bloedstroom baadde? —
Zy had hem, vluchtend, laten staan.

42.

[Daar brengt men wat er was te vinden
Van d' oudsten van haar kind'ren rij.] —
Een »rij van tweën«, goede Vrinden! —
Heet dit gekuischte poëzy? —
'k Zie nog die Corps van Boerenknapen
In de oefning van het oorlogswapen:
»Geeft acht: maakt bataillon quarré« ! —

---

[1]) [B. schreef: „'t Was springen."]

Dat gaat, met rechts en links te keeren,
Een heerelijk vierkant formeeren :
  De manschap komt slechts neêr op »twee«.

43.

Geloof my vrij : om lauwren prachen
  Is dwaas, voor die er zoo meê leeft,
En Lezers, tot hun spijt, doet lachen
  By 't geen natuur verscheurendst heeft. —
Maar va ! het zij ! wy blijven vrinden !
»Men brengt — het geen er was te vinden
  »Van 't kind.« — ô Prosa, plat en laag !
Hy zwelge die ze door kan slikken !
Ik zou aan zulke verzen stikken :
  Zy vordren een Westfaalsche maag.

44.

[Daar brengt men wat er was te vinden
  Van d' oudsten van haar kind'ren rij,
Onkenbaar thans voor maag en vrinden,
  En vraagt, of dit haar zoon ook zij ?
Zij kent hem niet, maar voelt aan 't harte,
Dat zij dat kind, met wee en smarte,
  Daar onder eens gedragen heeft;
Dat zij, nog sterv'lijk als voor dezen,
Zo spoedig nog geen geest zal wezen,
  Die voor den troon des Eeuw'gen zweeft.]

45.

Het denkbeeld, hier in zoo veel woorden
  Verdronken, is geheel niet kwaad ;
Maar waarom moest ge 't zoo vermoorden ?
  Geef, geef het zuiver, beste maat !
»Zij kent hem niet.« — Hoe kon het lammer ? —
»Daar onder eens.« — Slechts eens ? dat 's jammer ! —
  Foei, spreek als Dichter ! met gevoel !
Die lappen die slechts gaten vullen,
Zijn 't werk van geestelooze prullen,
  En maken 't warmste denkbeeld koel.

46.

»Dat zy, nog sterflijk als voor dezen — «
  »Voor dezen« ? Voor een jaar of twee ?
Zy moet dan nu onsterflijk wezen ;
  Dit brengt de zin der woorden meê. —
De meening stemt niet met de reden.
»Nog sterflijk«, meent gy, »als tot heden«,

»Tot op dit eigen oogenblik.«
Maar leer de woorden recht gebruiken,
En kakel niet als 't jonge kuiken,
Of 't wordt een taal van Heintje Pik.

47.

[Zij zwijmt! maar 't volgend ochtendgloren
Heeft d'andren redding toebereid:
Deze, uit den schoot van 't graf herboren,
Vraagt vader, waarom moeder schreit.
Den ganschen nacht in 't puin begraven,
Waar niemand zijnen dorst kwam laven,
Had, tot het krieken van den dag,
Daar boven hem de binten rooken,
De slaap het zorg'loos oog geloken,
Of hij in moeders armen lag.]

48.

Zoo kwaad niet; maar alweêr gedwongen!
Voor »toebereid« zeg »toegebracht«;
Zoo redt gy d'armen kleinen jongen,
Die anders, zonder eind, versmacht.
En dan . . . . Maar alles uit te leggen
Wat op die regels valt te zeggen,
Waar veel te lastig en te lang.
Doch stel het geen gy zegt, voor oogen;
Maar schrijf Couranten noch Vertogen;
Noch piep den ouden koekoekszang.

49.

[Zo sluim'ren we allen, stervelingen!
Wanneer maar 't blank geweten rust.
't Zij gruwb're stormen ons omringen,
't Zij 's nachts de Zephijr 't roosje kuscht.]
Dat kusjen, ja, is wel begrepen!
Den Zefir daar by 't hair te sleepen,
Was wel een versbederving waard!
Waar toe die ijdle hocus pocus?
Hoor Flaccus: »His non erat locus«;
Geef ieder zaak haar rechten aart!

50.

»'t Zij gruwbre stormen ons omringen.« —
Ik hoorde graag dien storm in 't oor;
Dan voelde ik, ja, dan was het zingen;
Maar nu! — het gaat er »in« en »door«.
En als ge een weinig op zult sieren,

Dan zijn het roosjens en zefieren:
  »'t Zij 's nachts de Zefir 't roosjen kust.«
Loop henen, Vent, en kus uw bestjen!
Steeds tapt gy uit dat oude flesjen;
  Dat 's al zoo dikwijls omgeklust.

51.

»Zoo sluimren we allen, stervelingen« —
  ô Hadt ge uw denkbeeld recht doorschouwd,
Hoe zou het hart en ziel doordringen!
  Maar nu, wat is het? laf en koud.
[Zo sluim'ren wij, als 't Alvermogen
Voor ons, met nimmer sluim'rende oogen,
  Omstuwd van heilige eng'len, waakt.
Het aardrijk ligge in puin begraven,
't Heelal moog sidd'ren op zijn naven,
  't Is God, die dood of levend maakt!]

52.

»'t Is God, die *dood maakt*«. - Uitgelezen!
  Een nieuwe phrasis in de taal.
Maar »*levend maakt*?« Wat moet dit wezen?
  Wat doet dit tot uw treurverhaal?
Het doet niet af, in 't wild te kwaken
Van »levendig en dood te maken«;
  Maar 't raakt hier »hoeden in gevaar«,
»Uit nood, uit dood, uit onheil redden«:
Doch dit, mijn Vriend, ik durf het wedden,
  Dit weigerde u de stroeve snaar.

53.

[Maar neen, Elize! uw ziels-ontroering
  Bij 't lijkje van 't gemarteld kind,
In strijd met uwe vreugd-vervoering,
  Als gij den andren levend vindt, —
Maar neen! dat folt'ren uwer krachten,
In de onverduurbaarste aller nachten . . .]
  Wel hei! mijn Vrind, de nacht liep rond.
Het jongste van die beide knapen
Had immers tot den dag geslapen,
  Wanneer zy 't levend wedervond.

54.

Oportet (zeggen de Latijnen)
  Mendacem esse memorem.
My dunkt, hoe zeer wy ons verpijnen,
  Hier zijt gy lelijk in den klem —

Zeg: »Neen, dat folt'ren uwer krachten,
»In de onverduurbaarste aller nachten
«En nog ontzetbrer ochtendstond — « !
Dan kan men wat gy zegt, vereenen,
En, 't sta wat losjens op de beenen,
't Is in de hoofdzaak toch gezond.

55.

[Maar neen, Elize! uw ziels-ontroering
Bij 't lijkje van 't gemarteld kind,
In strijd met uwe vreugd-vervoering,
Als gij den andren levend vindt, —
Maar neen! dat folt'ren uwer krachten,
In de onverduurbaarste aller nachten,
Dat vordert een verhev'ner lied.
Ik kan, wat de oogen zien, verhalen,
Maar de inspraak van het hart vertalen,
Maar driften schetzen — kan ik niet.]

56.

Rampzalig Dichter, zoo dit waar is,
Zet nooit weêr vingers op de Lier;
Maak in een sterfhuis inventaris;
Of vraag de post van Courantier.
»Verhalen wat men ziet met de oogen« !
Geldt dit by u voor Dichtvermogen,
Dan zijt ge wel een raar Poëet.
Neen, »'t hart« met volheid uit te drukken
En in de »driften« weg te rukken,
Zie daar wat »Dichter wezen« heet!

57.

[Dat and'ren 't hart der vad'ren schild'ren,
Omwroetende als 't gewormte in de aard,
Daar driften 't zoekend oog verwild'ren,
Of 't puin der school hun kroost bewaart.]
Wat mengling van onzinnigheden,
Besloten in zoo kort een reden!
»*Der* Vaadren« is: »van 't voorgeslacht.«
» *Van* Vaadren,« zeg, »die 't puin doorzoeken.«
Wie, Duivel, zou de maat niet vloeken,
Indien zy wartaal met zich bracht?

58.

Nog eens: [het hart der vad'ren schild'ren,
Omwroetende als 't gewormte in de aard:]
Hoe langs hoe slimmer aan 't verwild'ren,
Is dit de voeglijkheid bewaard?

Hier achtenswaarde, brave lieden,
Als vuile pieren aan te bieden!
  Foei, Dichter, 't schaamt zich! Schaam u dood!
Of kan uw loden ziel niet voelen,
Zoo moge 't in uw buik krioelen
  Van wat gy hier voor fraaiheên boodt.

59.

En echter kon ik 't u vergeven,
  Dat vies en wriemlend wormgewroet,
Indien ge 't wat hadt [1]) opgeheven:
  De saus maakt slechte spijs nog goed.
Maar dit — wat moet het toch beduien?
Gelijknis zijn van 't graven, 't kruien,
  Of wat de ontruiming met zich brengt?
Neen, 't is zoo'n bloote wijs van spreken,
Die geeft noch neemt; een enkel teeken,
  Dat hy die spreekt, er niet by denkt.

60.

»Behoeftig, naakt, gelijk de mieren«,
  Wordt daaglijks op die wijs gehoord:
»Zoo vol gelijk een pot met pieren«;
  »Als wormen kruipen«, en zoo voort.
Zoo is 't met »als een zee te koken«,
Of »even als een keet te rooken«;
  Zoo zegt men »slapen als een roos«.
Zoo »doodsbenaauwd«; »als wolven eten«;
En moet zoo'n platheid Dichtkunst heeten?
  't Is nog te laag voor goede Proos.

61.

Nog eens: [Het hart der vad'ren schild'ren,
  Omwroetende als 't gewormte in de aard,
Daar driften 't zoekend oog verwild'ren,
  Of 't puin der school hun kroost bewaart.]
Schrap uit die regels, die de rijmen
Met bloote klanken samenlijmen,
  Van beeld, gevoel, en zin beroofd.
Die zulke vaerzen ooit kan dulden,
Moog zich het achterste vergulden
  En loopen met den broek op 't hoofd.

62.

Nog eens! [Het hart der vad'ren schild'ren,
  Omwroetende als 't gewormte in de aard,

---

[1]) [B. schreef: „had."]

Daar driften 't zoekend oog verwild'ren,
  Of 't puin der school hun kroost bewaart.]
Dat »of« klinkt heerlijk: 't doet zich voelen!
Daar kon geen drift de ziel doorwoelen,
  Waar 't onder 't schoolpuin kermde en riep.
Daar kon men met bedaardheid zoeken,
Zoo koel als midden in zijn boeken
  By 't muis- of vogeltjensgepiep.

63.

Nu nog eens! ['t Hart der vad'ren schild'ren,
  Omwroetende als 't gewormte in de aard,
Daar driften 't zoekend oog verwild'ren,
  Of 't puin der school hun kroost bewaart.
Die scholen voor verstand en zeden,
Die zo veel deugd verwachten deden
  Van een gelukkig nageslacht, —
Die scholen, oud'ren, worden tempels
Des Doods, op wier onvaste drempels
  Ge uw eigen kroost ten offer bragt!]

64.

»Die scholen" (zegt gy) »worden tempels"
  „Des doods" — en waarom die alleen?
Of hebben zy »*onvaster* drempels"?
  Is 't ongeluk niet algemeen?
Of zijn in Leydens droeve wallen
De scholen allen ingevallen,
  En andre huizen niet dan zy? —
Wat doet dan hier die zotstirade,
Als of het school de jeugd hier schaadde,
  En ieder dom moest zijn als gy?

65.

[Is 't niet genoeg, dat stevige eiken,
  Wier lomm'ren 't jeugdig bosch behoeft,
Bij 't woeden van d' orcaan bezwijken,
  Als die op hen zijn kracht beproeft?
Moet ook het rijsje, pas aan 't groeijen,
Wien nu de Lent' voor 't eerst zag bloeijen,
  Met hun, in d' eigen storm, vergaan?
o Schenk dan, als gij tot hen nadert,
Nu zonder bloesem, en ontbladerd,
  Hun overschot een vrienden-traan!]

66.

Een grof gevoel zal nooit beseffen,
  Al wees men 't met den vinger aan,

Waarom die verzen niemand treffen,
  Of waar de man zich heeft misgaan.
En echter voelt zich 't hart verbitterd
Om 't fraai dat door die flaauwheid schittert,
  En zoo rampzalig is verknoeid.
Gedwongen, stijf, gezocht, verwrongen,
Met moeite by elkaâr gedrongen,
  Stokt alles, zelfs terwijl het vloeit.

67.

't Is of men gore melk ziet gieten,
  Die scheidt en kabbelt voor de tuit.
Het straaltjen hapert onder 't vlieten,
  En stort, en flapt, met horten, uit.
Gants anders is het echte vloeien,
Waar 's Dichters boezem raakt aan 't gloeien;
  Dan bruist, het zij dan zacht of fel,
(Hy moog verteedren of verheffen)
Zijn weeldrige ader, glad en effen,
  Met volle borrling van den wel. (1)

68.

[Wie buigt, met de oogen neêrgeslagen,
  Daar eenzaam, 't bang zwaarmoedig hoofd,
Terwijl de vrees voor droeve dagen
  De borst een diepen zucht ontrooft?]
»Voor droeve dagen." — „Droeve dagen"?
Wat vreest zy? van haar man wat slagen,
  In plaats van nachtlust, daaglijksch brood?
»Ontrooft"! Neen, »afdringt" zou 't behooren.
Wat is er aan een' zucht verloren?
  Men »rooft« niet, als men niet »ontbloot."

69.

De Tijd ontrooft der wang haar rozen,
  (Waarom? zy raakt de rozen kwijt.)
Der roos, het hartbekorend blozen,
  Ja, wat men heeft ontrooft de Tijd.
Den laatsten zucht een borst te ontrooven,
Is 't leven in die borst te doven.
  Maar elk, zoo lang hem de aders slaan,

---

(1) [In den *Perzius*, blz. 71 en 72, waar Bilderdijk dit couplet liet drukken, begint de 1ste regel met: „Als of men", en heeft het couplet één regel meer. Men leest aldaar:

Gants anders is het echte vloeien
Waar, vrij van taal- en stijl verknoeien,
Des Dichters boezem raakt aan 't gloeien;
  Dan bruist, het zij dan zacht of fel,
(Verteedren moog hy of verheffen)]

Heeft overvloed van zuchten over,
En vindt zich om geen grein meer pover,
  Hoe menig er te loor mag gaan.

70.

Doch laat dit zijn! — Dat »droeve dagen"
  Zij dan gezegd voor 't uur der dood.
Zy zit »met de oogen neêrgeslagen",
  En »van een' diepen zucht ontbloot".
[Selinde, in 't huwelijk gezegend,
Daar 't mirth en bloemen om haar regent,
  Wacht reeds op 't moederlijk geluk:
Haast zal zij 't eerste kindje baren:
Och of ze reeds vervlogen waren
  Die uuren van gevaar en druk!]

71.

[Die vrees ontperst aan 't oog der droeve
  Een wrangen stilgeweenden traan:
Het kraambed lagcht, — maar ook de groeve. . . .]
  Hou op! waar haalt ge dat van daan?
»De groeve"? moet dit Neerduitsch heeten?
Moet dit »het graf" zijn? — wel te weten. —
  Wel nu, men moet malkaâr verstaan".
Wat zal die »groeve" dan verrichten?
Zy. . . . trekt [1]) haar lelijke gezichten —?
  [Grijnst haar en 't kindje gapend aan.]

72.

[Vergeefsch dien kommer te verzachten!]
  Verkeerd! »geen ding dat dien verzacht."
[Dat beeld wijkt niet uit haar gedachten . .]
  Dat beeld wint telkens aan in kracht.
Nog eens: »wat kan haar vrees verzachten?
»Dit beeld wijkt nooit uit heur gedachten,"
  [Of 't keert met nieuwe klaarheid weêr.—
Daar zinkt zij, met verstijfde leden,
Met vloer en zolder, naar beneden.—
  Daar stort haar woning gonzend neêr.]

73.

Maar »gonzend« zegt gy? gonzend? gonzend?
  Gegons is 't dreunen door de lucht;
Op de aarde ploffend noemt men »bonzend."
  Dat is niet eenerlei gerucht.
Het neêrwaartsschieten van een' vogel,

[1]) [In de afschriften, die ik bezit, staat: „wekt haar".]

't Voorbygaan van een' zwaren kogel,
  Een steen, die uit zijn slinger schiet;
Dit al is, recht gesproken, »gonzen :"
Maar vaster lichaam doet men »bonzen«,
  Een kundig man verwart dit niet.

74.

Zoo »bonst" een dronkaart op de deuren;
  Zoo, met zijn kopstuk op den grond.
Dat zijn »nuances" in de kleuren,
  Die nooit een kladder recht verstond.—
Nog eens! Men hoort de muggen, »gonzen";
Eens olijmolens stampers »bonzen".—
  Ik hoop, gy weet nu wat ik meen.
Nu; 't huis, met muren, zolders, daken,
Mag schudden, schokken, daavren, kraken,
  't Koomt, »bonzend", »dondrend", naar beneên.

75.

[De hals, de borst, en 't hoofd geschonden,
  Door muur en bint en balk verplet,
Niet levenloos nog door haar wonden —]
  Een groote Apollo die dit redt!
»Verplet" en »levend"! Och die rijmen
(Men zou er ook wel van bezwijmen)
  »Verpletten" menig een' Poëet.
»Gekneusd", zoo meent hy; niet, »verpletterd":
Maar ieder een, hoe doorgeletterd,
  Heeft juist zijn rijmwoord niet gereed.

76.

[De hals, de borst, en 't hoofd geschonden,
  Door muur en bint en balk verplet,
Niet levenloos nog door haar wonden,
  Wordt de afgrond haar ten kinderbed.
Daar slaakt natuur de teêrste banden,
Daar wringt van onder de ingewanden
  Zich 't onvoldragen wichtje los.
Geen werkzaam bloed is in zijn longen,
Geen lichtstraal in zijn oog gedrongen,
  Zijn aanzicht droeg geen levens-blos.]

77.

Zie daar wat schoon is uitgevonden,
  En voeglijk uitgedrukt daar by!
Dit heet, en vers, en volzin ronden.
  Dit is eens Dichters schildery.

ô Zoet is 't, als men 't schoon mag roemen !
Verdrietig, feilen op te noemen,
  Waar 't Dichtstuk ware schoonheên biedt :
Maar bitterst, als door 't uit te drukken
Het geen de zielen moest verrukken
  In stijve rijmen gaat te niet.

78.

Maar 'k kan die stroefheên niet verzetten.
  »Niet levenlóós nog", welk accent ! —
Men moet op maat en uitspraak letten,
  Of alle Dichtkunst is ten end.
De zware en hoofdtoon valt op »leven",
En blijft er altijd vast op kleven :
  Zeg »lévenloos," niet, »levenlóós".
Dat »nog" doet »loos" den toonklank rooven,
En die 't in de uitspraak wil verdoven,
  Maakt heel de regel week en voos.

79.

[Hebt ge ooit gevoeld, hoe 't handen-wringen
  In zulk een uur u 't hart doorboort ?
Hebt ge ooit, gelukkige echtelingen !
  Der kind'ren eersten kreet gehoord ?]
Indien ik zonder hersenslijpen
Die verzen kan en mag begrijpen,
  Zoo schort hier alles aan één woord.
Het schuilt in 't woord van »Echtelingen",
Dat rijmen moet op »handenwringen" ;
  En dit brengt al de warring voort.

80.

Zeg mannen ! »mannen die uw Gaden
  »By 't scheurend wee van 't kinderbed
»In 't bange barenszweet ziet baden :"
  Zoo is het alles klaar en net.
[Hebt gij van uwer gaden wangen
De dropp'len zweets ooit opgevangen ?
  Gezien, hoe 't kind die wangen droogt ?
Stort dan weêr nieuwe dankgebeden,
Bij 't zien van zo veel ijslijkheden,
  Die ge aan uw hart te ontrukken poogt.]

81.

Daar hebt ge 't weêr ! dat »tranen drogen
  Van 't kind" ! Is 't ernst of potsery ? —
Wat beeltnis stelt ons dat voor oogen ? —
  Zoo spreekt geen gangbre Poëzy.

En dan, dat gruwzaam woordverschikken,
(Dat hel en duivel zou verschrikken)
Waar meê de taal geschonden werd.
»Die ge aan uw hart...''! Vervloekte nukken!
Zeg: »aan uw harte poogt te ontrukken'',
Of: »poogt te ontrukken aan uw hart.''

82.

[Maar! hoe die oogen aftewenden,
Dat puin te onttrekken aan 't gezicht,
Den zetel van zo wreede ellenden,
Waar onder zo veel jammers ligt?
Bluscht! bluscht de vlammen, Leijdenaren!
Die 't duister pogen opteklaren,
Wier gloed u al uw leed vertoont.]
Dat 's van die vlammen onbescheiden!
Niet waar, ô Burgery van Leyden?
Ik hield me er zeker door gehoond.

83.

Voor 't blusschen een geschikte reden:
»Op dat ge uw onheil niet zult zien!''
Viel half de stad ook naar beneden,
Dat was zoo'n zaak niet, goede liên.
Maar denkt eens na! die booze vuren!
Die toonen de omgeworpen muren!
Bluscht, bluscht, dat is de beste raad.—
My dunkt: als 't knijn het hoofd verscholen!
Dan zaagt gy puin noch vlam, noch kolen.—
Maar deze vinding koomt te laat.

84.

[Toledo's schim zweeft in uw muren,]
Zie daar al weêr wat nieuws vertoond!
[En dartelt, grijnzend, door de vuren
Om dat in Leijden wanhoop woont.]
Al zachtjens! »woont''? zy koomt maar kijken.
Zy waart door puinen, vlammen, lijken;
Maar »wonen''? Neen, gy hebt abuis.
Ik heb er, en met hulp van vrinden,
Niet eens een woning kunnen vinden,
Zy kreeg er zeker ook geen huis.

85. (1)

[Neen, Burgers! ziet met starende oogen,
Waar niet een enk'le traan in blinkt,

---

1) [Dit couplet wordt in Van Vlotens uitgave gemist.]

Het overschot van uw vermogen,
  Waar op de bouwval neder zinkt.]
Wel foei! mijn vrind, wat durft gy vergen?
Dat is, bedroefde harten tergen,
  Hier 't enkle traantjen te verbiên.
Zoo'n eisch, voor 't minst, is onbezonnen.
Geen vijand zou het vordren konnen,
  Ja, geen Toledoos schim misschien.

86.

Herhaal nog eens: (1) [met starende oogen,
  Waar niet een enk'le traan in blinkt,
Het overschot van uw vermogen,
  Waar op de bouwval neder zinkt.
Licht zult gij daar uw kroost en vrinden,
Uw vrouwen en uw vad'ren, vinden,
  En zo veel gouds, als nodig is,
Om met een zachter aard te dekken
Die dooden, die geen schatten wekken,
  En 't geld voor hun begravenis!]

87.

Licht zult gy —? [daar uw kroost en vrinden],
  Nu ja; die vrinden op hun plaats!
[Uw vrouwen en uw vad'ren vinden:]
  En waarom niet. de »moeders«, Baas?
Ja, Baas, ik ken u aan uw spreken,
Uw schootsvel kunt ge niet versteken;
  En waarom zoudt ge 't willen doen?
Een Doodkistmaker, Lijksleepbidder,
Al is hy geen volslagen Ridder,
  Is toch een burger van fatsoen.

88.

Gy woudt hier de uitvaart graag beschikken
  En vraagt »het goud dat noodig is."
Ik zal geen woord daar tegen kikken,
  Neem »geld voor hun begravenis."
Uw nering bloeit in zulke dagen
En luiden om de gunst te vragen,
  Is niemand schande, ga uw gang.
Die dood is moet in de aard geborgen,
Gy zult voor alles, hoop ik, zorgen,
  En tevens ook voor uw belang.

---

1) [Bij Van Vloten, die couplet 85 wegliet, vangt dit couplet aan met de woorden: „Neen, Burgers! ziet".]

89.

Maar »dekken met een zachter aarde" ! —
  Zoo is hier tweederlei, naar 'k hoor.
De zachtste heeft de meeste waarde,
  En daar betaalt men beter voor. —
Wordt »zoo veel gouds" hier niet gevonden,
Dan smijt men ze allen voor de honden,
  Of dekt ze met een harder zand.
Zie daar, wat zijn wy toch Poëeten !
Wie onzer zou dat anders weten,
  Dan die dat ambacht sloeg ter hand !

90.

Dat is gewis die »terra levis",
  Die de Ouden wenschten aan de doôn,
Die hier te koop (maar niet te geef) is.
  Wat is toch de oudheidkennis [1]) schoon !
Dat heeft geen Scaliger geraden,
(Gy moogt zijn schriften vrij doorbladen)
  Dat die in Holland wierd verkocht,
Wat Griekenland en 't oude Romen
Voor schat noch gaven mocht bekomen,
  Maar »wenschte" dat het vinden mocht.

91.

[Daar zwerft ge, rondom uwen koning,
  Op de ingestorte daken rond :
Op gevels van der oud'ren woning,
  Waar ge éénmaal 't heil des levens vondt.
Nu ziet, meêdogend, de een op d' ander :
Nu treurt ge, nu beklaagt ge elkander,
  Thans even arm ! en even rijk !
En naakt, als bij uw komst in 't leven,
Zijt ge, in 't geen u is bijgebleven,
  Als scheps'len Gods, elkaêr gelijk.]

92.

Zoo heeft men »by zijn komst in 't leven",
  In Leyden toch een broek aan 't gat !
Ik vond dat nergens nog beschreven ;
  Maar 't is een voorrecht voor de stad.
Waar dit bekend, wel selleweken !
Het zou er aan geen volk ontbreken,
  Maar Leyden waar de helft te kleen.
Geen wijfjen met het lijf aan 't zwellen,

1) [B. schreef: „oudheidskennis".]

Of 't zou haar kraambed daar bestellen :
  Het vloog er als by zwermen heen.

93.

[Ach ! als ik dáár den vorst zie weenen,
  Met den berooidsten onderdaan, —]
Hei, Krelis ! hou het op de beenen !
  Geen vers kan zonder voeten gaan.
»Met dén — wie ooit heeft zoo gesproken?
Dat is de maat den nek gebroken,
  Dat is »verhondsen" van de taal.
»Verhondsen", zeg ik, ja, verwoesten.
Die niet van lachen uit moet proesten,
  Die rukt van spijt zijn breinkas kaal.

94.

[Ach ! als ik dáár den vorst zie weenen,
  Met den berooidsten onderdaan,
En, op dien eigen duin van stenen,
  Den adel en 't gebrek zie staan ;
Als dáár, vergetend rang en standen,
Zij allen saam, op voet en handen,
  Rond klout'ren, in de duisternis ;]
De Hemel wil zich des erbarmen !
De koning, adeldom, en armen,
  Op handen kruipen — ? Vrind, dat 's mis.

95.

Nog eens! [Als ik den vorst zie weenen,
  Met den berooidsten onderdaan,
En, op dien eigen duin van stenen,
  Den adel en 't gebrek zie staan ;
Als dáár, vergetend rang en standen,
Zij allen saam, op voet en handen,
  Rond-klout'ren, in de duisternis;
Als dan hun naam mij klinkt in de ooren, —
Dan vraag ik, in mij zelv' verloren,
  Wat menschelijke grootheid is.]

96.

[Dan antwoordt me, uit gebroken muren,
  Die dreigend wagg'len hier en daar,
Nu niet gevaarlijk voor geburen,
  Een stem, of 't die van de echo waar':
»Der menschen grootheid is gelegen,
»In 's naasten ramp met nieuwe zegen
  »Te doen verwiss'len, als hij schreit.

»In Eng'land bloeije 't zeevermogen,
»In Frankrijk, roem van 't oorelogen,
»In Holland, mededeelzaamheid!"]

97.

Een schoone les uit holle wanden!
Maar wanden (denk ik) van uw hoofd!
Of is er ook een spook voor handen?
Daar immers wordt niet aan geloofd.
Doch hoor eens: Daar zoo'n stem zal spreken,
Daar moet men 't werk er naar besteken;
't Moet grootsch, ontzettend zijn in all's.
Dan, is het hart eerst recht bewogen,
Mag 't stemmen dondren uit den hoogen. —
Nu — is 't geen „fictie," maar 't is „valsch"!

98.

[Wat moogt gij van die schatten hopen
Blijmoedig van alom vergroot?
Is 't leven dan om geld te koopen?
Vermurwt nu 't goud voor 't eerst den dood?
Dat gave God! dan, Leijdenaren!
Zou de aarde op uwen rijkdom staren.
Waar bleef dan, zo verborgen, 't goud,
Dat ge, om uw dooden weêr te erlangen,
Niet in uw wallen zoudt ontvangen?
Waar 't lijk, dat gij beweenen zoudt?]

99.

[Maar neen! zij blijven vreedzaam slapen,]
Tot, op de wrakken van 't heelal,
Hen, voor een beter oord herschapen,
God weêr ten leven wekken zal.
't Is slechts om d'armen wees te voeden,
Den naakten voor gebrek te hoeden,
Te helpen, al wat hulp verwacht,
Dat elk een deel van zijn vermogen,
Op 't outer van het mededogen,
Op Leijdens bouwval, te off'ren tracht.]

100.

Twee waarlijk schoone Dichtcoupletten!
Zy rollen in een' goeden trant.
Zoo'n goelijk versjen mag ik zetten,
Dat kwetst noch ooren noch verstand.
Maar 't hinkend paard, de Hiobs bode,
Koomt achterna. Rampzalige Ode!

„Op Leydens bouwval te offren tracht."
Wel zeg dan zonder maatverwringen
En zonder uit den toon te springen:
„Op Leydens puin ten offer bracht."

101.

[Vaak hoort ge, o Rhijn, eer ge uwe stroomen
Met IJssel, Waal of Maas vereent,
Hoe aan uw fel gebeukte zoomen,
Bij 's winters dwang, de landjeugd weent,
Wanneer, bij loeijende onweersbuijen,
Uw schotsen [1]) op elkand'ren kruijen,
Als gij der dijken trots [2]) bestormt;
Als ge onder uwe ontdooide golven
En veld en dorpen hebt bedolven,
En alles in een zee hervormt.]

102.

[Verschrikt van zulke treurtonelen,
Versmallend, trager dan, uw' vloed,
Belooft gij welvaart meêtedeelen
Waar Duurstede u bedaren doet.
Reeds hoopt gij, moede en mat van vloeijen,
In kalmte en rust naar 't eind te spoeijen,
Te storten in den Oceäan:
Reeds groet gij dankbaar Leijdens muren,
De laatsten, die uw golfjes schuren,
Reeds lagcht u Katwijks toren aan.]

103.

Al wel! maar waarom moet hy schrikken
Om 't geen de karel zelf verricht? —
Hy poogt de dijken om te wrikken,
En dan, — dan schrikt hy op 't gezicht! —
Dat gaat niet, Rhijn! - maar drink een reisjen!
Gy zijt geen week, aandoenlijk meisjen,
Dat met „syncôpes" is gebruid.
Kom, hou u wel! Hoe zoudt ge varen,
Bracht u geen „Duursteê" tot „bedaren,"
Of, was de Hoffmansflesch eens uit.

104.

[Maar neen! ook gij moet eerst getuigen
Van 't onheil dat ge in Leijden ziet:
Eerst moet ge uw fieren schedel buigen
In 't nêergebogen waterriet.

[1]) [Arntzenius liet drukken: „schorsen".]
[2]) [Arntzenius liet drukken: „trotsch"].

Zo waandet ge ook, rechtschapen Grijzen!
Dat haast, gelijk het voegt aan wijzen,
  Ge, in rust, van 't leven scheïden zoudt. —
Maar neen! uw lijken en uw gaven
Zijn onder 't stof en de asch begraven,
  Dat zelf de dood met schrik beschouwt.]

105.

Zie daar nog 't slimst in die ellenden,
  Dat de arme goede Rhijn dat ziet.
Mocht hy maar stil zijn' loop volenden,
  Wel, dan was 't nog zoo'n jammer niet!
Die arme Rhijn, zoo lief aan 't vloeien!
Voorzeker ja, het kan my moeien,
  Die oude sukkel! grijze paai!
Hy keek zoo lief naar Katwijks toren.
Zijn' kalmen loop zoo wreed te stooren!
  'k Beken, het is maar gants niet fraai.

106.

[Zo waandet ge ook, rechtschapen Grijzen!]
  (Hier dient de kop eens by geklouwd!)
[Dat haast, gelijk het voegt aan wijzen,
  Ge, in rust, van 't leven scheiden zoudt. —]
Wie mag hy met die Grijzen meenen? —
Maar, wie ze ook zijn, zy zijn daar henen,
  En scheidden dan als wijzen niet;
Dus vast als gekken of als dwazen: —
En, of — dit zijn maar ijdle »phrasen",
  Of — »il ne sait pas ce qu'il dit."

107.

[Maar 't zij bij Magums nieuwe muren [1])
  Der wat'ren wreedheid jamm'ren baart,
't Zij ge op de vlam, die wij verduren,
  ô Rhijn, met felle ontroering staart,
Steeds ziet ge, wat ook moog' verzinken,
Het goud tot hulp der armoe blinken,
  Als Neêrland de armoe kermen hoort.
Dit moge u van uw schrik herstellen,
Dit doet uw stroom weêr moedig zwellen,
  En trotscher stuwt ge uw baren voort.]

108.

Ja recht! in duizend ongelukken
  Is 't goud een heerlijk cordiaal.

[1]) „Neomagum", bij ons meer bekend als „Nijmegen", waar te voren het oude „Magum" gestaan heeft.

Al valt men hals en been aan stukken,
  Het zalft en heelt: niet waar, Fiscaal?
Maar 'k dacht hem reeds van schrik bekomen.
Hy had te Duursteê wat genomen. —
  Nu, des te beter voor den Rhijn!
Ik wensch van harte zijn herstellen; —
Maar hoe ik my het hoofd moog kwellen,
  Ik zie niet, hoe hy trotsch kan zijn.

109.

[Maar, God! wien zie ik daar, gesloten
  In boeijen, dien de bloedroof streelt!] ([1])
Wat, henker! wordt daar uitgestooten!
  Wat haatlijk, afschrikgevend beeld!
Foei! hebt ge by 't gevoel der ooren
Dan ook 't gevoel van 't hart verloren,
  En, niet het minst gevormden smaak?
Ten ende, Dichter! spoed ten ende!
De zaak is, Leyden, haar ellende:
  In Gods naam, blijf toch by de zaak!

110.

Of hebt ge nu al uitgebabbeld,
  En is dit alles wat gy weet? —
Dan, gaauw wat verzen neêrgekrabbeld,
  En ieder Aschman is poëet. —
Wel foei! Een stof, zoo rijk, zoo roerend,
In al haar deelen zoo vervoerend!
  En — die gy allereerst bezingt!
Zich daar zoo nuchtren af te maken,
En van geen ander vuur te blaken!
  Beken my dat het wonder klinkt.

111.

[Maar 't is te veel! —] Na zoo veel maren,
  Is dit de laatste dan? God dank!
Wat zal dit laatste »maar" nu baren?
  Ik voel my afgemat en krank.

---

[1]) [Op deze twee regels liet Arntzenius volgen:

Zijn 't menschen? zijn 't natuurgenoten?
  Wellicht uit Hollandsch bloed geteeld?
Heeft God dan . . . . neen! waar toe hier 't vragen?
Laat ons meêdogend hen beklagen,
  Die wezens zonder menschlijkheid!
Zo diep kan zich de mensch verned'ren
Dat zelfs geen tranen hem verted'ren,
  Die 't kind op 't lijk der moeder schreit!]

[Maar 't is te veel! 'k verbeid niet langer]
(Uw vrije keus, mijn goede zanger!)
[O Leijden, op uw dood'lijk puin:
Vergeef] — ? ô Ja, dat's licht vergeven:
Daar is zoo veel niet aan misdreven.
»Een eind aan alles," zegt Klaas Bruin.

112.

[Vergeef 't uw diep ontroerden zanger,
O schone bloem in Hollands tuin! —]
Nu duldt geen taai geduld het langer:
Poëet, het scheelt u in de kruin.
Men zegt wel in gezonde [1]) reden:
»ô Leyden, bloem van Hollands steden";
Want bloem is 't edelst, zuiverst, best.
Maar Leyden tot een plant te maken,
Is om voor 't hart de milt te raken,
Of 't is geheel in 't wild gezwetst.

113.

Maar kom! wy willen verder hooren:
Reeds zien wy de eindpaal van naby,
En, moge ons nog wat onzin storen,
Men schuive wat mishaagt, op zij.
[Ach, als gij eenmaal weêr herrezen
En zijn zult, 't geen gij waart voor dezen,
Door hulp van vaderland en vorst, —]
Een dubble zin! schuif op die regel;
Verstaanbaarheid is Dichtkunsts zegel. —
Wat wordt die kostlijke inkt vermorst!

114.

Zeg: »als gy eens uit de asch herrezen,
»Door hulp van Vaderland en Vorst,
»Zult zijn het geen gy waart voor dezen;"
Zie zoo, nu spreekt gy uit de borst.
Niet, dat die spreekwijs my bevredig',
Zoo droog, ondichterlijk en ledig,
En, met één woord gezegd, zoo naar:
(By my ten minste heet dat Proze,
En of men nijdig word' of bloze
De zaak is niet te minder waar.)

115.

Maar naar 't wel schijnt, is verzen maken
Een krankheid: ook by u misschien.

---

[1]) [In 't M.S. van B. staat: „gezonden."]

Dus moet men zien er door te raken,
  En niet zoo overkeurig zien.
[Toen gij, met uwer burg'ren benden,
Het dankbaar oog ten hemel wenden,
  Den dank van Neêrland vergen dorst.]
Dat klinkt me weêr zoo afgebroken.
Waarom niet ruimer uitgesproken :
  »Den vijand afstiet op uw borst."

116.

[Laat dan mijn lied uw kind'ren hooren,
  Hoe dof en schor dat lied ook zij !]
Aan kindren, licht nog niet geboren?
  Gy hebt geen kleine hovaardy.
Neen Vriend ; van latere geslachten
Die aandacht voor zijn werk te wachten,
  Vereischt een ander meesterstuk.
'tIs licht, zich-zelv' wat op te dringen :
»Hier hebt gy puikjens puik van zingen !"
  Maar 't maakt geen' Dichter van een' kruk.

117

Ik wil u eens een schetsjen geven
  Van 't geen gy ons voor Lierzang vent.
Gy schijnt in vreemde lucht te zweven,
  En niet in eigen element.
Gy snuift wel braaf, maar 't ademhalen,
Daar schijnt het lelijk aan te falen ;
  Dat gaat zoo angstig, hortend, kort.
De schelvis, op het strand aan 't gijpen,
Ligt met de kieuwen zoo te knijpen,
  Terwijl er afgeslagen wordt.

118.

Een deftige aanvang doet wat hopen.
  Nu raapt men al zijn krachten saam,
En zet den mond vervaarlijk open,
  Maar piep ! de berg koomt in den kraam.
Nu schommelt men wat purpren lapjens
Uit d'een' of andren hoek, en knapjens
  Die endtjens aan malkaâr gelascht !
Daar staat men dan, tot elks verbazen,
In 't harlekijnspak uit te razen,
  En meent zijn Hoorders wel vergast.

119.

Niet zoo, mijn Vriend! — Voor lompe boeren

Of weversgastjens gaat dit aan.
Indien ge die het hart wilt roeren,
Ge kunt met minder nog volstaan.
Maar liên van smaak, beschaafdheid, kunde,
En wie Natuur een ziel vergunde,
Gevoelig voor Poëetisch schoon;
Die zitten onder de Ezelskudden
Het hoofd van ongeduld te schudden,
En klappen meê uit blooten toon.

120.

Nu, is uw eerzucht zoo te vreden,
Geluk er op! wat scheelt het my?
Maar laat (daar wordt gy om gebeden)
De kinders van uw verzen vrij.
Ik weet wel, had onze arme Natie
Nog één' »Agent van educatie",
Hy schoot er gaauw een schutjen voor,
Dat gy, door opgesmukte prullen
Een jeugdig hoofd met wind zoudt vullen. —
Doch, al genoeg hier van! Ga door!

121

[Laat dan mijn lied uw kind'ren hooren,
Hoe dof en schor dat lied ook zij!
Dan klinkt 't verhaal hen vreemd in de ooren,
En geen van hen gelove mij.]
»Gelooven" . . .? Nu! — maar »vreemd" kan wezen,
Indien ze er anders niets van lezen,
Dan 't geen gy zoo verward verhaalt;
Dan zie ik, op dat »vreemd vertellen",
Waar niemand mouwen aan kan stellen,
De schouders wel eens opgehaald.

122.

Want of ge al zegt: »gy kunt verhalen
(Hoe drukt ge 't uit?) wat oogen zien"; [1])
Daar zou geweldig veel aan falen,
Indien men 't na mocht gaan, misschien!
Voor 't minst, uw Englen afgerekend,
En wat gy uit verbeelding teekent —
Waar koomt uw gantsch verhaal op neêr?
Dit zeker, is vrij dor en simpel,
En, of ik 't omplooi en bewimpel,
Historie schrijven eischt wat meer.

[1]) [Couplet 55].

123.

[Neen" zeg dan elk, »die ijslijkheden"]
  ô 't IJslijk zou nog heel wel gaan,
Had Leyden anders niet geleden,
  Dan 't geen uw zang ons doet verstaan.
Maar ga uw' gang, — [„die ijslijkheden
»Zijn bij onze oud'ren nooit geleden;
  „Met hen waar' Leijden dan vergaan;
»Hoe zouden dan die praalgebouwen,
»Die hier onze oogen thans aanschouwen,
  »Op 't Rapenburg te prijken staan?"]

124.

Ik hoop, mijn Vrind, van onze Neven
  Te veel verstand voor zoo'n besluit.
Al kon geen ding er blijk van geven,
  Dat argument gaat mank en stuit.
Ei lieve! hoe veel andre steden,
Die even zeer verwoesting leden,
  Verrezen schooner uit het stof. —
Die andren zoo doet redeneeren,
Moet nog behoorlijk denken leeren.
  Zoo'n »consequentie« feilt te grof.

125.

[Dan daalt misschien, uit hoger kringen,
  De geest van een der vad'ren neêr,
Die, sints dien dag, den troon omringen
  Van 's waerelds eeuw'gen Opperheer.
Die toon' hen dan, bij nacht, de zerken
Van hen, die dat herstel bewerken,
  En vage van die zerken 't zand! —]
Wat! — Mogen uit de Hemelzalen
De geesten niet meer nederdalen,
  Dan juist met bezems in de hand?

126.

[En zegge: »In die benaauwde tijden
  »Toen] — weg dat »toen"! dat is te veel.
[Toen zorgde 't vaderland voor Leijden:] —
  Wat drommel! zie of hoor ik scheel?
Hoe? »tyden" — »Leyden"? — ô Mijne ooren!
Nu kan ik niet een woord meer hooren.
  [Toen zorgde God voor 't vaderland!«]
Ja, wat gy verder nog moogt klappen,
»Hei, Schipper, 'k meen hier uit te stappen,« —
  »Mijnheer, wy zijn reeds aan den kant."

GESCHIEDENIS.

DE WITT EN WASSENAER VAN OBDAM
VÓÓR DEN SLAG VAN LOWESTOFF.

In de Januari-aflevering van dit tijdschrift komt een artikel voor van den heer Eduàrd van Biema, waarin eenige mededeelingen „uit onuitgegeven brieven" over den slag van Lowestoff gedaan worden. Hoe dankbaar we moeten zijn voor iedere nieuwe bron, die over onze zee-geschiedenis licht verspreidt, hier kunnen we toch moeilijk voldaan zijn. Wie nieuwe bijzonheden over welk deel dan ook van het Nederlandsche Zeewezen geven wil, moet voorzichtig zijn: immers, de Jonge's Geschiedenis bevat daarover zulk een schat van gegevens, dat men, dat werk gebruikende, niet woorden genoeg kan vinden om zijn bewondering te uiten voor zulk een nauwkeurigheid, zulk een werkkracht. Vergelijkt men dan ook het door den heer van Biema medegedeelde over „Een verloren Zeeslag" met de zoo uitstekend duidelijke beschrijving van de Jonge, dan moet men tot de conclusie komen, dat hier van nieuwe bijzonderheden zoo goed als geen sprake is. Ik heb trouwens tegen den geheelen opzet van het artikel een bezwaar, dat ik niet mag verzwijgen: door het bijna volkomen weglaten van aanwijzingen, wat aan „de onuitgegeven brieven" ontleend is, worden we geheel in het duister gelaten, in hoeverre ook van elders voorkomende berichten gebruik gemaakt is. Waarom den brief van burgemeester Gerard Hasselaar — die schijnt de voornaamste stof geleverd te hebben — niet medegedeeld? Hasselaar was ongetwijfeld een man van groote beteekenis, wat de heer van Biema niet nalaat aan te wijzen en wat ook van elders wel bekend was, zoodat zijn mededeelingen „heet van den rooster" d. w. z. den dag van het binnenvallen van Tromp met het grootste gedeelte van de vloot in Tessel (14 Juni) stellig onze belangstelling waard zijn. Enkele proefjes, die van zijn kernachtigen stijl terloops gegeven worden, wekken onze begeerte

op naar meer. De andere brieven zijn van „B. van Vrijberg" [1]. Wat hij schrijft, in hoeverre van zijn berichten partij getrokken is, blijkt niet.

Dit alles echter zou geen aanleiding behoeven te zijn om den slag van Lowestoff nogmaals ter sprake te brengen. Ik doe dit om een geheel andere reden: al deelt de heer van Biema niet veel nieuws over den slag mede, wel verkondigt hij een van de Jonge geheel afwijkende meening over de oorzaak van de ramp van 13 Juni 1665. Beide stemmen hierin overeen, dat de verdeeling van de vloot in te veel eskaders en het daaruit volgende gebrek aan eenheid van actie met het laffe gedrag van een aantal kapiteins een zeer nadeelige werking op den einduitslag hebben gehad, maar terwijl de Jonge ook een groot deel van de schuld op de onbekwaamheid van Wassenaer als opperbevelhebber werpt [2], zoekt de eerstgenoemde schrijver deze schuld ergens anders.

Het is overbekend, dat de Staten en ook de Witt eenige dagen vóór den slag aan Wassenaer, die naar hun zin te lang op de Hollandsche kust bleef, brieven zonden, waarin ze hem aanmaanden de Engelsche vloot „te attraperen, sonder eenigh moment in dien deele te verzuymen," terwijl de Witt aanbood zich op de vloot te begeven. Wassenaer — zegt de heer van Biema — „was terecht verontwaardigd over een dergelijke inmenging in zijne zaken en besloot uit baloorigheid den strijd aan te binden, er mocht van komen wat wilde. Er zijn meer voorbeelden van, hoe de bewegingen van leger en vloot dikwijls belemmerd zijn geworden, doordat onkundigen boven de bevelhebbers gesteld waren, en ook in de zoo weinig eervolle uitkomst van deze onderneming ligt een veroordeeling van een dergelijk verlammend systeem van hiërarchie." Wie zal ontkennen, dat politiek en krijgvoering niet bijna altijd van invloed op elkander zijn, wie, dat de eerste de laatste niet meermalen oneindig veel schade heeft gedaan? Hebben echter ook hier de „politieken" schuld of anders gezegd, moet niet aan Wassenaer, maar aan de Witt een deel van de schuld van de

---

[1] Ik denk, dat bedoeld is de Gedeputeerde van Zeel. ter St. Gen. Bonifacius van Vrijbergen, en hij is niet „Gedeputeerde op 's lands vloot", maar een van de afgevaardigden der St. Gen. om voor de vloot in Tessel te zorgen.

[2] Evenzoo Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, V 205.

nederlaag ten laste worden gelegd? Die vraag moge hier gesteld en zonder verder polemiseeren beantwoord worden.

De berichten over Wassenaer zooals over vele van onze zee- en andere lieden zijn schaarsch. Wat we van zijn gedragingen als vlootvoogd weten, is echter voldoende om hem niet te plaatsen in de rij van Tromp en de Ruijter. Een dapper man, maar niet geschikt om te leiden zooals zoovelen. De slag in de Sont, hoe eervol die voor de Nederlandsche wapenen afliep, had dit duidelijk in het licht gesteld. De ernstige aanklacht [1]), na dien slag door de admiraliteit van Amsterdam tegen de leiding van Wassenaer ingebracht, is nooit geheel weerlegd kunnen worden en het is begrijpelijk, dat daarna èn bij vele leden der regeering èn bij een aantal kapiteins het vertrouwen in den opperbevelhebber niet groot meer was.

Het verkieselijkst zou wel geweest zijn Wassenaer niet meer aan het hoofd van een vloot te laten uitgaan. Politieke en persoonlijke redenen hadden indertijd de Staten van Holland doen besluiten hem tot opvolger van Tromp voor te stellen. Dat was een fout geweest, maar toch geen onvergeeflijke: vooral het voorbeeld van den schitterenden Engelschen admiraal Blake bewees, dat een aanvoerder te land gemakkelijk in een zeebevelhebber gemetamorphoseerd kon worden. De fout was grooter, toen men hem, die voor zijn moeilijke taak niet berekend gebleken was, handhaafde. Maar wie zou de zaak hebben moeten aanpakken? Wie een lid van de ridderschap van Holland zelf voor ontslag hebben moeten voordragen? In dergelijke zaken treft ons altijd het gemis aan eenheid van leiding in de Republiek, waar zooveel partij- en persoonlijke belangen door elkander liepen en een krachtig initiatief dikwijls belemmerden. Of Wassenaer zelf niet heeft ingezien, dat hij beter deed met ontslag te vragen? Hij had toch immers niet dan na krachtigen aandrang, vooral van de Witt, er in toegestemd om den hem toegedachten post te aanvaarden.

De jaren van rust na 1660 vergden niet veel van onze zeemacht. De eskaders, die naar de Middellandsche zee gezonden werden om den handel tegen de zeeroovers van Algiers, Tunis en Tripoli te beschermen, stonden onder bevel van Tromp of

[1]) De Jonge (eerste editie) II[1] blz. 266 vlg.

van de Ruijter. Eerst toen in het voorjaar van 1664 de reeds lang dreigende bom in Engeland tot een uitbarsting kwam in den vorm van een heftige aanklacht van het Parlement tegen de Hollanders, moesten opnieuw oorlogstoerustingen op grootere schaal worden begonnen. In Mei werd besloten tot de uitrusting van dertig schepen; aan het hoofd daarvan werd Wassenaer geplaatst. Veel haast werd er met die „equipage" eerst niet gemaakt, maar toen in het midden van Juli nieuwe onrustbarende tijdingen kwamen over door Engeland in Afrika gepleegde vijandelijkheden en de kwestie ontstond om de West-Indische Compagnie hulp te brengen, waartoe een vloot van twaalf schepen onder van Kampen zou worden uitgerust, toen toog men met meer ijver aan het werk.

In het begin van Augustus begonnen de dertig schepen zich bij het Goereesche gat te verzamelen en Wassenaer zou zich in het midden van die maand aan boord begeven. Bij zijn aankomst te Rotterdam meldde hij aan de Staten-Generaal en aan die van Holland, dat „de Eendracht" nog niet gereed was: het zou nog wel een paar dagen aanhouden, alvorens zij zee zou kunnen kiezen. Deze tijding baarde „vry wat misnoegen", omdat de in den Haag aanwezige gecommitteerden van de Admiraliteit van Rotterdam „het contrarie seer hoogh ende dier geaffirmeert hebben." Het is de Witt [1], die dit schrijft, er bij verzoekende, dat Wassenaer hem toch moge opgeven,

„wat manquement Uw eigentlyck gevonden heeft opdat ick daerdoor bequaem gemaeckt moge werden om de mondt te stoppen aen velen die daerop nu wonderlycke glossen maecken tot UwEdts. prejudicie, voornaementlyck ten opsichte ten tijde van UwEdts. arrivement aen boort de windt oost was."

Het is moeilijk te beslissen, of Wassenaer gelijk had dan wel de gecommitteerden van de Admiraliteit van Rotterdam, maar het is zeker een veeg teeken voor de meening, die men in den Haag over den admiraal had, dat reeds een feit van zoo geringe beteekenis tot allerlei minder gunstige praatjes aanleiding gaf. Een er van meldt ons Downing, de Engelsche gezant: [2]) Wassenaer zou bezig zijn geweest „ladies" te tracteeren, terwijl de wind uit het oosten woei en daardoor de gelegenheid om in zee te komen verzuimd hebben.

[1]) De Witt aan Wassenaer, 15 Aug. 1664 (Rijksarchief, den Haag).
[2] Downing aan Bennet, 4 Aug. 1664 O. S. (Record Office, London).

We mogen een zeker medelijden voelen met den aldus bespotten man, wanneer we hem aan de Witt hooren antwoorden:

„Ick ben seer ongeluckich, dat alle mijne actien zoo quaelyck altyt werden geduyt, daer ich nochtans vermene, door deselve soo veel yver voor den dienst van ons vaederlandt bethoont te hebben, als iemant", [1]) –

en we mogen al met de Witt hopen, dat de „discoursen" verstommen zouden, nadat het Wassenaer gelukt was zich den 19den Augustus bij de vloot te voegen, dit neemt niet weg, dat zijn verdere gedragingen in den herfst van 1664 moeilijk het tegen hem ontstane wantrouwen hebben kunnen doen verdwijnen. Zeker is er in de verschillende resolutiën door de Staten ten opzichte van de vloten van Wassenaer en van Kampen genomen iets aarzelends merkbaar, vooral in de maand November, toen de last aan den opperbevelhebber om de voor de West-Indische Compagnie bestemde schepen onder van Kampen door het Kanaal te geleiden, die eind September vastgesteld was, binnen korten tijd tot tweemaal toe veranderd werd. Het is niet mijn doel over dit zonderlinge geschermutsel nu uitvoerig te handelen, omdat de redenen daartoe elders voldoende besproken zijn [2]). Er moet nu alleen aangetoond worden, dat ook Wassenaer's optreden van zeer weinig doortastendheid blijk gaf.

De geheele maand October door bleef Wassenaer's instructie dezelfde en in het eind van die maand werd hem nogmaals uitdrukkelijk gelast „aensiens briefs" zee te kiezen, „sonder om eenigerhande oorsaecke desen goeden windt te versuymen". Toch bleef de vloot, waar zij was: „defecten" hadden het in zee steken verhinderd, meldde de opperbevelhebber. Een zonderlinge geschiedenis: een vloot, die bijna een maand wacht op een gelegenheid om uit te zeilen, moet, wanneer de gelegenheid eindelijk komt, blijven liggen, omdat ze niet zeewaardig is. Lankmoedig is wel het antwoord van de Staten, dat ze „met aengenaemheydt" zijn poging om zee te kiezen hebben vernomen, zonder dat ze van ontevredenheid iets doen blijken,

---

1) Wassenaer aan de Witt 19 Aug. 1664. (Rijksarchief, den Haag).

2) Vooral bij de Jonge II² 323 en in de Bijvoegsels en Aanteekeningen van van Wijn op Wagenaar XIII 68; cf. ook mijn Verwikkelingen tusschen de Republiek en Engeland van 1660–1665, blz. 415 vlg.

maar zouden ze zoo zacht opgetreden zijn, wanneer hun gedragslijn ten opzichte van de Guineesche expeditie zoo vast was gebleven, als ze soms scheen? Ik waag het dit te betwijfelen. Een brief van de Witt, geschreven in de eerste dagen van November, toen er weer een Zuid-Oostenwind woei en de last aan Wassenaer om zee te kiezen in een eenigszins gewijzigden vorm weer hernieuwd was, geeft hiertoe voldoende recht; een duidelijke toon van verwijt klinkt er in de Witt's woorden: „Uw Ed. sal naer den aerdt ende de gewoonte van dese natie lichtelyck konnen oordeelen dat bij sooverre een bequaeme windt tot het wtoopen over 't hooft gewayt was, wat murmuratien tegen Uw Edts. persoon souden te wachten staen" [1]). Toch gebeurde dit en ofschoon mij geen bewijs bekend is, dat de Witt's profetie ditmaal in vervulling ging, men had in elk geval geen aanleiding om te roemen over de flinkheid van den admiraal. Niet lang daarna kwam het bevel om de vloot te onttakelen.

Terloops wil ik een andere zijde van Wassenaer's persoonlijkheid aanstippen zonder echter de bedoeling te hebben daaruit eenige nadeelige gevolgtrekking voor hem te maken. Het is bij een opperbevelhebber van zee- of landmacht dikwijls de vraag, welke zijne sympathiëen of antipathiëen zijn voor de taak, die hem toevertrouwd wordt; ook daarvan hangt meermalen het welslagen van een onderneming af: men denke aan Maurits' tocht naar Duinkerken in 1600. Nu is het een vaststaand feit, dat Wassenaer weinig ingenomen was met den steun, dien de Staten aan de West-Indische Compagnie verleenden. Hij schrijft daarover in niet duistere termen aan de Witt:

„Ick beken, dat ick ten hoochsten verwondert ben doch is mogelyck mijn cleyn verstandts scult, dat men de W. I. C. die oorsaeck is van de swevende misverstanden die tusschen ons en Engelandt syn en apparentelyck oorsaeck sullen wesen van noch groter die tusschen ons sullen komen, met sulcken secours assisteert, te meer dewijl de droevige experientie leert, dat alle de overgrote onkosten, die men voor desen, wanneer haer saeck rechtmaetigh sceen te wesen, in haer faveur gedaen heeft, gelyck als in een grondelosen poel geworpen syn.

---

[1]) Deze passage uit de Witt's brief van 9 Nov. 1664 bij Wicquefort, Histoire des Provinces Unies, (editie Lenting), III 197, noot 1.

Hier in de vloot is een Chirurgyn, vertrou op Capiteyn Bancker, die in Guinea was, wanneer het ongelyck daer de Engelse meest over claegen, haer wierdt aengedaen, die niet genoech weet te seggen, met wat grouwelyke tirannien, die van de W. I. C. de andere hebben bejegent. En sal men die luyden, die buiten twyfel oorsaeck syn, dat wy in soo dangereusen en periculeusen oorloch zullen geraecken, noch assisteren, dat erken ick, dat myn verstant te boven gaet" [1]).

Men verontschuldige het lange citaat. Het is een van de weinige, die ik over Wassenaer's politieke geloofsbelijdenis weet aan te wijzen, maar het behoeft geen commentaar. Er waren stellig meer staatslieden, vooral Hollandsche, die over de West-Indische Compagnie dachten als Wassenaer en diens meening omtrent het ontstaan van den oorlog bevat ongetwijfeld een kern van waarheid; de handelsnaijver tusschen Engeland en de Republiek was het grootst in het gebied, waarover het monopolie van de West-Indische Compagnie zich uitstrekte. Zijn afkeuring van de wreedheden van de ambtenaren dier Compagnie pleit voor zijn goed hart, maar die werden werkelijk niet alleen door Nederlanders bedreven. Wassenaer gaat echter veel verder dan zijn antipathie voor de West-Indische te betuigen; men kan tusschen de regels van zijn brief door duidelijk lezen, dat hij den oorlog met Engeland om die Compagnie veel te duur gekocht acht. Dit nu is een zeer eenzijdige opvatting zooals niet moeilijk aan te toonen zou zijn. Waarschijnlijk zal een dergelijke meening Wassenaer's lust om van Kampen door het Kanaal te geleiden niet groot gemaakt hebben, al zou ik niet durven beweren, dat hij daarom tot plichtverzuim gekomen is.

Verplaatsen we ons nu naar het voorjaar van 1665, toen de oorlog sedert Maart officieel begonnen was. Krachtiger dan ooit te voren spanden vooral de Staten van Holland zich in om de vloot „in een goed postuyr" te brengen en de werkzaamheid van de Witt moet bijna ongelooflijk groot geweest zijn; aan hem en aan enkele secretarissen van de admiraliteiten, o. a. de Wildt van het Amsterdamsche, komt hoofdzakelijk de eer van de uitrusting toe. Met groote bezwaren hadden zij te kampen: gewone, die men altijd in de Republiek tegenkomt, veroorzaakt

---

1) Wassenaer aan de Witt 29 Sept. 1664 (Rijksarchief, den Haag).

door de tegenstelling van land- en zeeprovinciën, door het gemis aan eenheid tusschen de verschillende admiraliteits-colleges, waarvan het eene veel harder werkte dan het andere, — buitengewone, waaronder vooral te noemen is het gebrek aan de noodige matrozen. Buitengewoon noem ik dit bezwaar, omdat er in de Republiek zooveel zeevarend volk als ergens anders was, maar toch kon men niet genoeg voor de marine bij elkaar krijgen.

De bemanning van de Nederlandsche koopvaardij- zoowel als oorlogsvloot bestond uit de meest verschillende elementen. Het aantal in vredestijd voor beide gebruikt wordt geschat op ongeveer 200.000 in een uit 1662 dateerend geschrift, getiteld „The Navigation of the united Netherlands briefly stated and examined" [1]). In vergelijking met andere berekeningen schijnt dit getal niet ver van de waarheid [2]). De mij onbekende schrijver van genoemd stuk onderzoekt, hoe velen van die 200.000 in oorlogstijd in dienst van de Staten zouden treden en zijn oordeel is zeer pessimistisch: hij komt tot op zijn hoogst 10.000, maar we mogen daarbij in aanmerking nemen, dat hij blijkbaar een van die vele Engelschen is, die heil zagen voor hun land in een oorlog tegen de Republiek, zoodat hij er belang bij had om de macht van deze als zoo gering mogelijk voor te stellen. Toch hebben enkele van zijne opmerkingen waarde, omdat ze tenminste voor een deel de oplossing geven van het vraagstuk, hoe het zoo moeilijk was een voldoend aantal matrozen te werven.

Van de 54000 visschers en van de 7300 „Watermen", die op de lichters te Amsterdam en elders werken, zegt de schrijver, zijn velen gehuwd en hebben wat overgespaard, zoodat ze in plaats van te gaan vechten liever betere tijden afwachten; misschien zullen een 2500 à 3000 door den nood gedwongen zijn dienst te nemen. Het aantal Oostzeevaarders („most of all overvalued") wordt geschat op 56000: de meesten hiervan kunnen blijven varen, omdat die vaart het laatst verboden zal worden, terwijl, als dit mocht geschieden, velen andere bezigheid kunnen vinden door b. v. in dienst van de Hanzesteden te

---

1) Achterop: „1662. by a private Hand presented to Secr. Bennet", (in bundle 223 van de Holland-Correspondence, Record office).

2) Cf. Blok, Een merkwaardig aanvalsplan — in Bijdr. en Med., Hist. Gen., XIX, blz. 37, noot 2.

treden; ook hiervan zullen op zijn hoogst een 2 à 3000 op de vloot gaan. De 4000 man, die ieder jaar op een 8-tal schepen met dubbele bemanning naar Indië varen en de 30.000, die aan de Zuidvaart deelnemen, worden in geval van oorlog wel aan land gehouden, maar men moet er op rekenen, dat hiervan velen liever als commissie-vaarders zullen optreden [1]; toch schijnt vooral hier's schrijvers schatting, dat ook van dezen niet meer dan 2 à 3000 man zich voor den oorlog beschikbaar zullen stellen, te laag. Beter willen we hem gelooven, wanneer hij ten slotte opmerkt, dat van de 60.000 binnenvaarders ook niet velen te vangen zullen zijn, omdat deze grootendeels aan het werk kunnen blijven. Voegt men hierbij, dat er zooveel vreemdelingen — Noren, Zweden, Denen, Lübeckers, Hamburgers, Brandenburgers, Westfalen, Ostendenaars, menschen uit Embden en Bremen en in Zuid-Holland vele Walen en Schotten — op de Nederlandsche koopvaarders werk vinden, die in oorlogstijd liever naar hun land zullen terugkeeren, dan heeft men ongeveer alle opmerkingen bij elkander, die de schrijver ten beste geeft om te verklaren, dat de Nederlandsche zeemacht niet zeer te duchten zal zijn. Ook in zijne laatste opmerking schuilt een overdrijving, getuige het groote aantal vreemdelingen op de oorlogsvloot, en eveneens is die te vinden in wat de schrijver zegt over de lust van de Hollanders „to serve att war", die wegens hem zeer gering is: „how contrary to other countryes", roept hij uit, „where mariners in service of their prince gaine honour and at retourne glory in and are rather preferred for serving their countrye then ashamed to owne it. But for a seaman in Holland knowne to have sailed in a schipp of warr will not easily be entertained in a schipp for traffique as — such ill Company they conclude must heve soe corrupted them at the best with lazinesse as he is reiected for feare of infection." Maar al deze uitingen illustreeren toch het moeilijk te ontkennen feit, dat de dienst op de vloot in Holland niet populair was [2]. Was dit wel het geval, hoe dan te verklaren,

---

[1]) Cf. Clarendon, Continuation, (uitgave 1827), II, p. 335 vlg., waar op iets dergelijks in Engeland gewezen wordt.

[2]) Wat de Jonge II² 68 zegt over de lust ook bij Hollanders schijnt alleen te slaan op de aan 1665 voorafgaande jaren en toen had men niet zoo heel veel mannen noodig. Overigens geloof ik, dat de Jonge in zijn beschouwing t. a. p. te optimistisch is.

dat niet dan met groote moeite eindelijk ruim 21.000 man bij elkander kwamen?

Allerlei maatregeleu waren hiertoe noodig geweest. Een heele lijst geeft de Jonge, waarvan sommige in onze dagen een zonderlingen indruk moeten maken. Downing vertelt [1]), dat in Rotterdam tachtig turfdragers gedwongen werden naar de vloot te gaan, omdat de magistraat ze geen werk meer wilde geven; in Amsterdam, meldt van Ruiven [2]), de wel bekende medeplichtige van van Messen, die van uit Leeuwarden trouw de Engelsche regeering van allerlei wetenswaardigs op de hoogte hield, had men alle werken, „payez par la bourse commune de la ville", gestaakt [3]). De gedachte kan niet achterwege blijven, dat de kwaliteit van de vlootbemanning door dergelijke pogingen niet verbeterd werd en het wordt ook begrijpelijker, dat sommige kapiteins in den slag door een paniek onder de matrozen verhinderd werden hun plicht te doen. De loonen werden voor dien tijd buitensporig hoog opgevoerd: de Jonge [4]) spreekt van f 12 à f 15 per maand; een Amsterdamsch koopman Webster, die in correspondentie met Downing stond, schrijft in het eind van April, dat de Oost-Indische Compagnie, die ook een deel van de uitrusting voor hare rekening had gekregen, toen f 16 uitloofde [5]).

Die 21000 waren lang niet allen Nederlanders. Volgens Downing dienden er in den herfst van 1664 niet minder dan 24 Engelschen en Schotten op het schip van Wassenaer zelf; geldgebrek maakte het hun onmogelijk de reis naar Engeland te betalen. En later, wanneer de slag van Lowestoff vele gevangenen in Engelsche handen geleverd heeft, dringt hij er op aan te onderzoeken, of er geen landgenooten onder zijn „to make examples" [6]). Wil men nog een ander bewijs: In een rapport [7]), door den waardigen Jan van Messen, wel bekend als ex-secretaris van de Witt, nu door de Engelsche regeering vereerd met de opdracht om na te gaan of er van de gevangenen niet genegen

[1]) Downing aan Bennet 26 April 1665 O. S., R. O.
[2]) 11 April 1665, R. O.
[3]) Cf. de Jonge II[2] 70.
[4]) II[2] 71.
[5]) 23 April 1665, Downing-Papers, British Museum.
[6]) Downing aan Bennet 6 Jan. 1664 en 13 Juni 1665, O. S., R. O.
[7]) In bundle 238, Holland Correspondence, R. O.

waren om in dienst van den koning te treden of zich voor goed in Engeland te vestigen, heet het: „About the halfe part of the said prisoners are estrangers, and not borne in the dominions of the States, but many of them are landsoldiers in severall comp^ies." Downing bericht, dat er vooral vele Denen en Zweden in den slag geweest waren [1]).

Na deze misschien ietwat lange uitweiding keeren we tot de vloot terug. In het midden van Mei was zij eindelijk gereed om zee te kiezen; ruim honderd schepen waren strijdvaardig gemaakt en het oordeel van verschillende personen, die toen een bezoek aan Tessel brachten, was zeer gunstig. „A fleete nothing like whereunto hath ever bin seen in this country", getuigde de Deensche resident Charisius en de Brandenburgsche, Blaspeil, sprak een dergelijke meening uit, er bijvoegende, dat de Witt elken dag van het eene schip naar het andere ging om te zien, of alles wel in orde was en of de mannen geoefend werden. De bisschop van Straatsburg, toen juist in den Haag, die ook de reis naar Tessel ondernomen had „speaks wonders of it" [2]).

Het was werkelijk de grootste vloot, die nog ooit hier te lande bijeengebracht was. „Nooit had d' Oceaan zoo'n zwaren krijgsmacht op zijn rug gedragen: nooit het grootste Koningrijk zoo grooten Heir de golven toevertrouwt: nooit de rijkste Monarich zoo kostelijken zeemacht bij een gesleept: als dit klein bundelken lands tegen zijn tergenden vijand tot tegenweer te water bracht." Aldus Swinnas [3]) met een lichte overdrijving, maar gerechtvaardigden trots. Vol vertrouwen ging men de toekomst tegemoet. Hoopvol luidde het rapport van de Gedeputeerden der Staten bij hun terugkeer in den Haag: „their fleet was so numerous and consisting of such great schipps so well provided, so full of men, and the men so full of animositie and courage that they might promise themselves an assured victory" [4]). En voortbordurende op die te wachten overwinning, verklaarde de Amsterdamsche vroedschap op den 11^den Juni, dat ze daarna alle middelen zou willen aanwenden om tot een eer-

[1]) Downing aan Bennet 11 Juli 1665 O. S., R. O. Cf. ook de Jonge II² 67, noot 2, en 68, noot 1.

[2]) Downing aan Bennet 12 en 19 Mei 1665 O. S., R. O.

[3]) Engelse, Nederlandse en Munsterse Krakkeelen, I, (1668), blz. 38.

[4]) Downing aan Bennet 23 Mei 1665 O. S., R. O.

vollen vrede te komen [1]). Zoo loopt men niet op de gebeurtenissen vooruit, wanneer men niet met een groot vertrouwen bezield is.

Het kostte heel wat moeite de vloot, toen ze eenmaal gereed was, naar buiten te krijgen en er was haast bij het spel. De Engelsche vloot had zich in de eerste dagen van Mei reeds op de Hollandsche kust vertoond en daar een aantal koopvaarders buit gemaakt; ofschoon ze, door een storm beloopen, weldra terug had moeten keeren, was het in de hoogste mate wenschelijk nu zoo spoedig mogelijk de vereeniging van de Zeeuwsche en Hollandsche eskaders te bewerken, ten einde niet ten tweeden male aan groote gevaren te worden blootgesteld. Bovendien was de volksstemming tot ontevredenheid gaan neigen, toen de vloot zoo lang werkeloos bleef. „When the people looks up to these easterly winds" — schreef Downing in die dagen — „and no newes of their fleetes goeing out it hath exeedingly abated their courage and heart — and if this fleet should be long without goeing out, here would be a mighty outcrye" [2]). Ook de Fransche gezant d' Estrades gaf blijkbaar onder den indruk van deze stemming een zeer ongunstig oordeel; toen de vloot eenmaal in zee was, luidden zijne berichten veel gunstiger [3]).

Eindelijk op den 24sten Mei was de „Armada" „buyten den Droogen." Het is bekend, hoe de Witt tot het laatst toe in de weer geweest was en hoe hij tegen den zin der loodsen, die den wind niet gunstig genoeg oordeelden, de schepen zonder letsel door het Landsdiep gebracht had. Zijn bemoeienis met alles en nog wat schijnt op een aantal officieren een minder aangenamen indruk gemaakt te hebben en ook Wassenaer voelde zich in zijn rechten van opperbelhebber gekrenkt. Bij verschillende gelegenheden had het tusschen hem en de Witt danig gespookt, bepaaldelijk ook bij het uitzeilen. Hier wil ik nog eenmaal aan Downing het woord geven, die over zeezaken verwonderlijk goed ingelicht is [4]): „the Witt came

---

1) Bovengenoemd artikel van van Biema, blz. 12.

2) Dowing aan Bennet 2 Mei 1665 O. S., R. O.

3) Cf. Lettres III p. 176 en 193.

4) Dit had hij te danken aan den Frieschen Gedeputeerde ter Staten-Generaal, van Haren, met wien hij reeds lang in connectie was; cf. Verwikkelingen tusschen de Republiek en Engeland, blz. 183 en 459. — Uit verschillende brieven van Downing in begin 1665 blijkt, dat van Haren nog altijd berichten gaf; met den „friend", genoemd in eenige

from the Est. Gen. (lees: deputies of the Est. Gen.) on board him in great hast, telling him that the wind was faire and that there was water enough". — Obdam ontkende dit — „and so they came to hott words but Obdam would not stirre telling him that the fleet was trusted with him and not with De Witt and that he must follow the advice of his pillots and not his." We kunnen het ons voorstellen, hoe de Witt met zijn krachtig willen, dat uit al zijn handelingen en brieven in deze dagen duidelijker dan ooit naar voren komt, een onstuimige begeerte heeft gehad om eindelijk de kroon op zijn werk te zetten en te toonen, dat men niet overmoedig was geweest in het aannemen van een flinke houding tegenover Engeland. Dat hij zich bij zijn doortastende houding vijanden maakte, dat Wassenaer zich soms beleedigd achtte door het imperieus optreden van den raadpensionaris, het was volkomen natuurlijk. Maar ik zou willen vragen, met wien komt men verder, met iemand, die van alle gelegenheden partij tracht te trekken en zelf handelend optreedt, of met iemand, die zich zonder een krachtigen geest te willen volgen mokkend terugtrekt? In elk geval stond de Witt hier als Gedeputeerde van de Staten-Generaal boven Wassenaer.

Als vrienden zijn de beide mannen, die op dit oogenblik de grootste verantwoordelijkheid in de Republiek droegen, niet gescheiden. Toen kwamen de dagen van spanning, maar lang werden de heeren in den Haag op de proef gesteld, want dag in, dag uit bleef de vloot in de nabijheid van de kust. Men heeft gewoonlijk aangenomen, dat dit veroorzaakt werd, doordat de wind tegen was, maar vergeten op te merken, dat Aitzema [1]) uitdrukkelijk zegt, dat „de wind ende 't weder dagelyx goed" waren. Het zou m. i. ook volkomen onbegrijpelijk zijn, hoe de Staten een brief als die van 8 Juni konden schrijven, wanneer inderdaad de wind steeds uit den verkeerden hoek gewaaid had en nog minder is dit te verwachten van de Witt, die zoo deugdelijke blijken had gegeven van zijn zeemanschap goed te verstaan.

---

brieven uit dezen tijd bij Lister, Life of Clarendon, III, is altijd van Haren bedoeld. Van Haren was mede-Gedeputeerde naar Tessel geweest en dus wel in staat over deze geschiedenis iets mede te deelen. — Het hier aangehaalde bericht is uit D.'s brief van 23 Mei 1665 O. S. — Downing's bericht wordt m. i. ook bevestigd door Wassenaer's brief van 24 Mei 1665 bij Aitzema V 442, waaruit blijkt, dat Wassenaer later dan Kortenaer en Tromp in zee gekomen is.

[1]) V 446.

En is het niet zonderling, dat Wassenaer onmiddellijk na het ontvangen van dien brief wel verder zeilde: had die brief dan den goeden wind meegebracht? Ik geloof, dat er iets anders was, waarom Wassenaer talmde: er waren eenige schepen in Tessel achtergebleven, grootendeels, omdat er geen matrozen genoeg op waren [1]), en hierop schijnt de opperbevelhebber gewacht te hebben. De Staten wijzen het in hun schrijven duidelijk aan, dat hij zijn last heeft uit te voeren „sonder eenige reflexie oock te maecken op de schepen van oorlogh die in 't Texel noch toegemaeckt werden."

Die brief van 8 Juni heeft veel kwaad gedaan en de toon was voorwaar niet bijster zacht, maar kan men er den Staten of de Witt een verwijt van maken, dat zij eindelijk hun geduld verloren met iemand, die zoo weinig blijken gaf èn in het najaar van 1664 èn nu weer een flink aanvoerder te zijn? Er is ook geen sprake van een nieuw ingrijpen in Wassenaer's zaken: de brief behelst niets anders dan een harde herhaling van het hem reeds bij zijn uitzeilen opgedragene om den vijand op te zoeken en aan te tasten, waar hij maar kan. Eén verontschuldiging zou voor het talmen van Wassenaer te vinden zijn en wel deze, dat de opperbevelhebber met zijn onderhebbende macht zich niet verantwoord voelde om de Engelsche vloot tegemoet te gaan.

In dit geval echter stond hem slechts één weg open, dien hij dan reeds veel eerder had kunnen inslaan: zijn gevoelen aan de Staten kenbaar maken en, indien deze hem gelastten toch door te tasten, zijn ontslag aanbieden. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de Staten dit laatste met beide handen aangegrepen zouden hebben. Over de stemming in den Haag ten opzichte van Wassenaer spreken ons twee berichtgevers, die goed ingelicht konden zijn: de Guiche, die den inhoud van den brief der Staten weergevende, naar zijn verzekering door de Witt opgesteld, zegt: „qu 'il (Wassenaer) avoit préféré ses interests particuliers a la gloire de sa patrie, puisqu 'il évitoit de combattre, et que, s' il en vouloit user ainsi, il n' avoit qu' à remettre le commandement de la flotte entre les mains de Cortenaer" [2]), en Downing, die in deze dagen schrijft: „Moreover

[1]) Zie de lijst hiervan de Jonge II² 484. Swinnas t. a. p., blz. 40, zegt trouwens, dat er zich nog negen van die vijftien schepen bij Wassenaer gevoegd hebben.

[2]) Memoires I 65.

there wanted not discourses of commanding his person on shoare, and trusting the fleete with Cortenaer who by all men hath the commendation of an exceeding experienced and valiant person" [1]). Al slaat de Guiche den bal geheel mis, als hij meent den letterlijken inhoud van den brief mede te deelen, zijn meening en het bericht van Downing bewijzen duidelijk, wat er gedacht en gesproken werd.

Wassenaer heeft bij het ontvangen van zijn „réprimande" — zoo noemt de Guiche het — heel anders gehandeld dan een kalm overleg hem had moeten ingeven. Van zelfbeheersching, zoo noodig in een opperbevelhebber, aan wien duizenden andere belangen dan de zijne toevertrouwd zijn, geen spoor. Hij werd „baloorig", beantwoordde de Witt's aanbod om zich aan boord te begeven en dus de verantwoordelijkheid mede te helpen dragen in het geheel niet, zond zijn kostbaarheden aan land ten bewijze, dat hij niet zou terugkeeren dan „couvert de lauriers ou de cyprès" [2]). Welk een tragisch oogenblik! Iemand, die een melodramatisch effect tracht teweeg te brengen, terwijl het lot van heel een land in zijn handen gesteld is! Voor de zooveelste maal wreekt zich hier het gebrek aan eenheid van bewind in de Republiek. Tot het laatst toe hebben de Staten uit deferentie voor Wassenaer, immers een hooggeplaatste in den lande, niet een radicalen maatregel durven nemen, waar dit toch zoo noodig geweest was: de Amsterdamsche vroedschap weigerde op den voorslag van Gecommitteerde Raden, gedaan in het begin van Juni, om de Witt als Gedeputeerde op de vloot te sturen, in te gaan wegens de overtuiging, dat diens tegenwoordigheid vóór het uitzeilen reeds het misnoegen van den opperbevelhebber opgewekt had [3]). Onder zulke omstandigheden hielp het niet veel, of de Witt al inzag, dat de vloot aan niet bekwame handen toevertrouwd was. Had men zijn voorstel aangenomen en den brief niet geschreven!

Een groot onheil volgde. Het bleek, dat de Nederlandsche vloot nog niet op dezelfde hoogte als de Engelsche was. Vooral het geschut van de laatste droeg verder. Het is dan ook zeer

---

[1]) Downing aan Bennet 30 Mei 1665 O. S., R. O.
[2]) Wicquefort III 197. Cf. Aitzema V 448.
[3]) Artikel van van Biema, blz. 12.

te betwijfelen, of zelfs een uitstekende leiding aan de Republiek de overwinning zou verschaft hebben. De reeks van verbeteringen, die tusschen 1665 en 1666 ingevoerd zijn, bewijzen, hoeveel er in den slag van Lowestoff nog haperde en hoe goed de Witt en zijn helpers dit hebben ingezien. Maar deze minderwaardigheid kan niet den grooten omvang van de ramp verklaren. Alle verslagen, die tot ons gekomen en door de Jonge zoo uitstekend verwerkt zijn [1]), stemmen hierin overeen, dat er van den beginne af in de Nederlandsche vloot wanorde geheerscht heeft, dat er van geregeld slag leveren volgens een vastgesteld plan geen sprake geweest is. En dat is de schuld van de leiding. Al is Wassenaer, dapper strijdende, gevallen zooals hij zich voorgenomen had, zijn gaven als admiraal zijn bij deze gelegenheid minder nog dan vroeger aan den dag gekomen. Er is een dubbele waarheid in het bekende gezegde van Tjerk Hiddes de Vries in zijn verslag over het gevecht, dat „Godt almachtigth ons opperhooft de kennis benomen of noyt gegeven heeft.” De weinige kennis van zeezaken, die Wassenaer bezat en die hij door verstandig overleg te plegen met de meer begaafden op dit gebied, die hij aan alle kanten om zich heen had, had kunnen vermeerderen, heeft hij zich laten benemen door een zeer ondoordacht optreden. Wij leeren hem kennen als een van die mannen, die zeer moeilijk tot handelen overgaan, maar die, wanneer ze eindelijk met sporen genoopt worden, niet meer te houden zijn. Quem Jupiter vult perdere, prius dementat.

Rotterdam. N. JAPIKSE.

UTRECHTSCHE GIJZELAARS IN 1673.

Den 8 November 1673 was der stad Utrecht door den Franschen Intendant Robbert eene brandschatting opgelegd van twee honderd en vijftig duizend gulden. Tot voldoening daarvan heeft de Vroedschap met gedrukte billetten in alle buurten de inwoners

---

[1]) Terloops merk ik op, dat een der verhalen, dat geteekend is W. Coventry (bij Aitzema V 379 vlg.) geschreven is door Downing en door dezen op Covenry's naam gesteld, zooals blijkt uit D.'s brief van 4 Juli 1665 O. S., R. O. Het is geschreven met de bedoeling aan allerlei praatjes over den slag een einde te maken.

doen uitnoodigen, om elk daarvoor zooveel in te schrijven „by forme van leninghe als hy kan missen." Den 10den daarop was de ingeteekende som nog bij lange niet toereikend, waarna een nieuwe publicatie werd uitgevaardigd om allen aan te sporen hun uitterste best te doen, „presenterende voor de geleende sommen te betalen 6 per cento voor interesse, ende dat deze capitalen voor allen anderen sullen zijn geprefereert."

Vooraf waren tot ondersteuning van den eisch der Franschen op den 6 November reeds 14 personen uit de aanzienlijksten der stad ten huize van den Majoor Stoupa als gijzelaars in verzekerde bewaring genomen. Het waren „de Geëligeerde Heeren Nipoort, de Borgermeesteren Booth ende de Goyer, de Schepen ende de Secretaris de Goyer, de Predicanten van den Hengel ende Lodesteyn, de Proffessor de Roy, den Dor. Wassenaer, de Advocaten Honthorst ende de Leuw, soone van den Burgemeester". [1]) Den 7den 's morgens vroeg werden deze op vier overdekte wagens onder een convooi van 50 ruiters naar Arnhem gebracht. Den 11den November kwamen Nipoort en Ds. van den Hengel te Utrecht terug, in wier plaats twee anderen moesten vertrekken, alsmede 6 nieuwe gijzelaars, om het getal van 20 volgens de overeenkomst met den Intendant aan te vullen. De nieuw uitverkorenen waren Borgemeester Hamel, de Heer van Linschoten de Domheer de Wilhem, Dominus van de Vliet, den brouwer Ormea, de Heer van Zuidoord, de Secretaris Houwert ende de corenkoper Bijleveld". [2]) In plaats van den Heer van Linschoten en den Secretaris Houwert vertrokken hunne beide zonen.

Den 28sten November ontving de schrijver der hierbeneden aangehaalde „aanteekeningen" van zijn vader, die een der gijzelaars was, het eerste bericht omtrent hun wedervaren. Hij schreef in een brief uit Over-Rees van den 24sten „dat als doen nog wel te pas was, doch het kostelijk ende evenwel bekrompen leven begost te verdrieten; dat met haer 20, behalve de kneghts kok ende krauwels, logeerden in het commandeurshuys, ende met haer 13 in eene kamer sliepen, miet so groot als onse slaepkamer, dat op legerbedden op de vloer leggende, noyt haer onderklee-

1) E. Booth, Dagelijksche aanteekeningen gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673. Berigten v. h. Hist. Gen. te Utr. VI, 2e st. blz. 144.

2) Booth t. a. pl. blz. 147.

deren quiteerden als alleen, wanneer van hemd veranderden etc." [1])

Liet de toestand der gegyselden reeds nu te wenschen over, het zou er voor hen in de toekomst niet beter op worden, zoo de verschuldigde gelden van het rantsoen niet op den bepaalden tijd in handen van den Intendant Robert gestort waren. Reeds den 18 December begon deze hun de duimschroeven aan te zetten, en te bedreigen met strenger hechtenis, blijkens de „Missive door de tsamentelijcke Heeren Ostagiers geschreven uyt het fort Over Rhees", Deze luidde aldus:

„Myn heer".

„Nae 't af-gaen van de mijne deses dags is ons voor-gecomen een saecke van geen kleyn gewichte, te weten, een onser Heeren ontboden, en by den Heere Gouverneur Maisonville geweest zijnde, brengt ons bescheyd, dat hun van gemelte Heere bekend is gemaackt en in handen gestelt sekere missive van den Intendant Robert, in dato den 28 (lees: 18) December 1673, in welcke gem. Heere Intendant sich beklaagt, dat tot Nimwegen, comende bevonden heeft, niet alleen, dat noch egeene voldoeninghe van het Contract met de Heeren Staten van Utrecht gemaackt, t' sedert haar vertreck en was gedaan, nemaar oock dat geenige tijdinge of openinge dies-aan-gaande van Staten, Steden of Gouvernement aldaar haerl. en was toegecomen. Dat hij Gouverneur derhalven aan de Ostagiers van Utrecht te seggen had, dat so syl. hun binnen acht daghen geen satisfactie en deden hebben, sy te wachten hadden soodanige eene opsluytinge en benouwinge, dat haarl. de tijt wel degelijck langh vallen soude, en dat hij Gouverneur al aanstonds haarl. niet toelaten soude in de Stadt te komen, met eener rade oock gem. Heer Gouverneur, dat wy aanstonds aan den Heer Intendant schrijven soude de openinge van des saacks gelegentheydt, etc., 't geen wy daatlyck gedaan hebben.

Dit brengt ons geselschap geen kleyne alteratie aan, want wy beginnen te sien, dat 't quaad over ons ten vollen besloten

---

[1]) Booth, t. a. pl. blz. 156.

[2]) Gedrukt in plano bij W. van Paddenburg 1673. Verzam. pamfletten ter Univ. Bibliotheek te Utrecht. Zij wordt evenmin als de twee later mede te deelen stukken door Booth vermeld.

is by manquement van spoedig opbrengen der penninghen: Want dat op haar medelijden ofte sagter handelinge eenige hoope te stellen soude sijn; vertrouwen wy de meeninge by ul. niet en is, die 't naturel van die Heeren seer wel kent. Dit hebbende 't samentlicke Heeren gedetineerde op mij begeert. N.l. op 't spoedigste bekend te maken, ende aldus in haren naam te schrijven, opdat de sake aldaar seer mogte worden gepousseert, en waar het mogelijck 't geld binnen een dag of agt gereedt mogte zijn, om daar tegen gewisselt te werden, aleer die onsagte bedreyginge aan ons worde ge-executeert.

Seer moeijelijck valt ons, (kan men wel dencken) dese detentie, maar 't gedreijgde valt ons ongelijck kouwer op 't herte, die niet gewoon zijnde so gehandelt te worden, niets anders als groote verdrietelijckheydt, smerte, sieckte, &c. na yders humeur mede brenght, daar uyt te gemoet siende. Verder sullen wy dit niet verbreyden, als wel bedenckelijck zijnde, voor die de men. schelijckheyd (laten staan de Christelijckheyd) niet en hebben uytgedaan; Des en willen wij niet twijfelen, of daar sullen ge-noegsame in getale gevonden werden, die tot opbrenginghe van de beloofde somme sullen contribueren, want 't is hare saecke, omwelcke wij alhier zijn, en nu al so lange geleden hebben, nogthans bieden wy aan selve benevens haar ons geld in gelijcke portie daartoe te verstrecken. Sy sien hare Heeren, Mede-Burgers, Leeraren in lijden om haren 't wil, en vast sincken in een put van grooter swarigheden, wie can dencken of sij sullen na haar vermogen ten minsten onze voetstappen nagaan, en van meer vermogen zijnde, die somme eens of meermale ver-dubbelen. Soude het evenwel buyten ons vermoeden geschieden, dat eenige, of wel geld hebbende of op haar credit konnende lichten, met Meros (lees: meer ons) niet en soude willen ter hulpe komen, en daer door aen de vereyschte somme iets mochte ontbreken, so versoecken wy dat ons datselve op 't allerspoedigst mag werden overgebriefd met bekentmakinghe van hoeveel inge-teekend of ghegeven hebben, en wat noch ontbreeckt, wij willen geern boven hetgeen wij nu al toegestaan en verstreckt hebben, ons nog eens elargeren, ende (hoe onbillijck het oock is) de meeste zijn in de contributie, daar in wij wel hadden behoren geëxcu-seert te zijn gheweest, als op welcken alleen 't geheele lijden (veel swaarder als geldleeninge) gekomen is.

Dit aldus mijn Heer, uyt aller last en name. En kan by u E. gecommuniceert werden, daar ende also des van node soude mogen sijn. Wij sullen met verlangen verwachten, wat den Heere inde neyginge des Herten sal gelieven te doen en uyt u E. per Brenger deses eenigermate te verstaan. 't Is eenen expressen, welcken wy nodigh geaght hebben te senden om noch een dag of twee uyt te winnen, also ons yder dagh veel weerd is. Als het daarop aanquam, can hij wel een dagh of meer bij UE. opgehouden werden, opdat hij te beter tijdinge brenge, om de selve aanstonts den Intendant te doen weten.

Waarmede, Blijft des Heeren H. geleyde bevolen.

Vyt aller name geteeckend,

In 't Fort over Rees den 23 Dec. 1673. J. van Lodenstein.

2 Jan. 1674.

Bijna gelijktijdig vaardigde het college van Gedep. der Staten-Generaal eene publicatie uit, strekkende om de ingezetenen der provincie aan te manen haar uiterste best te doen om het vereischte geld bijeen te brengen. Zij was van den volgenden inhoud :

NOTIFICATIE AAMMANINGHE ENDE WAARSCHOUWINGHE.

Also men bericht werd dat de Ostagiers, die by de Fransche van hier gevanckelijck zijn wegh gevoert, seer hard worden gedreycht van den Intendant, in-gevalle 't restant van de beloofde Taux ende Brantschattinghe niet promptelijck worde voldaan, ende men seer beducht is, dat door die strickte detentie eenige van dien (zijnde van zwackke dispositie, of hoogen ouderdom) tot sieckte ende meerder swaricheydt sullen vervallen, indien niet spoedichlijck sulcx werde voor-gecomen door opbrenginghe van penningen, of verpandinghe van Juweelen, Silver-werck en anders; Soo IST, Dat de Gedeputeerde van de Ho. Mo. Heeren Staten Generaal, liever siende, dat die geene, die hare Personen Vrouwen, Kinderen ende goederen door het af-kopen van de voorz. Brandschattingen hebben bevrijt van de uyterste desolatie, ruine ende verderf, alsnu vrywillichlijck contribueren om deselve Ostagiers te verlossen, so als sy schuldich zijn, dan dat de voorsz. Gedeputeerden haer door middelen van contributie ende taux alle daer toe obligeren ende houden, nochmaels wel ernstelijck alle ende een yegelick versoecken zijn uytterste debvoir daer toe te willen aenwenden, ende dat het sy met liberale Inteekeninge

en opbrenginge van geldt naer 't uytterste vermogen, 't sy by manquement van geldt, met in 't Stadt-Huys. aan handen van den Secretaris Joh. Quint over te geven al hare Juwelen, Silver-werck ende andere weerdicheden, welker ghebruyck men voor een tijdt kan missen, omme daer op ten fine voorsz. de deficierende penninghen te leenen of te lichten. Ende soo yemandt mochte onmachtigh zijn tot 't geene voorsz. is, ende in vryen eygendom hadde Rent-Obligatien op dese Provincie ofte Stadt, sal die konnen verpanden voor een seeckere somme, sonder in den XL penningh ghehouden te zijn. Ende sal yeders pandt ghetrouwelijck worden versegelt en bewaart op vertrouwde plaetsen totte af-lossinghe der Capitalen toe, waartoe de prompte ordre sal worden ghestelt, soo bij den Staat als bij de aankomende Regeeringe, die zich sullen verplichten op de beste ende krachtichste forme. En sal dit geldt gelijcke recht hebben als die penninghen, die ghecontribueert zijn voor den Uyttocht van de Fransche. Werdende de Schouten van de Gebuerten scherpelijck ghelast op morgen ten elf uyren precies hare respective gebueren te laden, ende dit voor te houden, ende d'absenten of onwilligen aen de Huysen geassisteert met een of meer van de welmenende dit ernstich bekent te maecken, ende dan ten selven daghe ter Secretarie van de Stadt over te leveren een Lijste van alle de Gebueren, sonder yemant over te slaan, en achter yeder Name te stellen 't geene hij zeijt of presenteert. Zijnde de gemelte Gedeputeerden tot meerder facilitatie van de voorsz. saecke gheresolveert, ingevolge van de Authorisatie op haer den 30 deser maand December nieuwen stijl, bij gelden Haer Ho. Mog. verleent, ten behoeve van diegeene, die haer ten voorsz. eynde furneren, ofte haer middelen voor het furnissement van dien verbinden sullen, te passeren obligatien op de forme aen het eynde deses geinsereert.

Forme van de Obligatie bij de Gedeputeerden van Haer Ho: Mog: te passeren, ten behoeve van de geene, die geldt tot lossinge der Ostagiers furneren, of haer middelen voor het furnissement van dien verbinden sullen.

De ondergeschreven Gedeputeerden van Haer Ho: Mo: de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, in kracht vande Resolutie van Hoogh-gemelte Haer Ho: Mog: ende met advis

ende goed-vinden van Zijn Hoocheyt den Heere Prince van Orange, haer latende ter herten gaan, (ende genegen wesende tot de ontslaginge van de Ostagiers, die uyt de Stadt Utrecht sijn vervoert, ende in detentie werden gehouden bij de Fransche Militie, voor de betalinge van de Brantschattinge wegens de Provincie ende Stadt Utrecht belooft) hebben in krachte van de voorsz. Resolutie toegestaen ende geauthorigeert deselve Ostagiers, hare Vrunden ende Verwanten, mitsgaders alle andere te mogen negotieren op Interesse tegens ses van 't hondert, soodanigen somme als tot betalinge van de voorsz. Brandschattinge ende haer verlossinge sullen werden gerequireert, tot wat plaetse deselve te bekomen zijn, ende dat Wij voor deselve te negotieren penningen ende Interessen van dien, sullen verbinden, ende van nu af affecteren alle het incomen vande selve Provincie van Utrecht, ende alle de Ingesetenen van dien, haer Personen ende Goederen, om bij degene die de voorsz. penningen op Interesse als voren hebben gegeven, by wan-voldoeninge, daer aen haer Capitaal ende Interessen, 't sy by arrest of andersints te konnen verhalen. Dat men de selve te lichten Capitalen ende Interessen, voor alle andere Capitalen tot laste van de Provincie staende, sullen worden geprefereert, ende voor af betaelt, tot welcken synde daer van een apart Manuael of Register sal worden geformeert, welcke Capitalen ende Interessen met gene belasting beswaert, nemaer ten vollen sullen worden betaelt, ende sullen de Vrunden van de voorsz. Ostagiers, ofte andere die haer Credit voor de voorsz. te negotieren penningen sullen verstrecken, gelijck Recht van praeferentie hebben, als aen degene die de penningen verstrecken, hiervoren is toegestaen, en de tot meerder seeckerheyt van 't gene voorsz. sullen Wij procureren, dat de Regieringe die inde Provincie sal worden aengestelt, desen sullen approberen ende haer daer voor mede verbinden.

Aldus gedaen binnen Utrecht den XXiiij^{en} December XVj^{c} drie ende 't seventich.

Was onderteeckent,

C. Geelvinck. Gasp. Fagel. M. van Crommon. Scato Gockinga.

* * *

Weinige dagen later werd namens de stedelijke regeering van Utrecht eene publicatie aangeplakt, waarin onder verwijzing

naar de gedrukte publicatie van Hunne Ho. Mog. de burgerij werd aangemaand aan de daarin vervatte oproeping gehoor te geven, met bijgevoegde mededeeling dat Gedeputeerden binnenkort een generale omslach zouden doen, „waer door seeckerlijck alle de geleende penningen of panden in weynich weken sullen worden gerestitueert, het welcke de Schouten hare gebueren morghen ten negen uren snllen hebben bekent te maken.

Actum den 29 December 1673." In kennisse van mij,

J. Quint.

Ondanks alle aansporing van hooger hand duurde het toch een geruimen tijd eer de gevorderde som bijeen was. Volgens het meermalen aangehaalde dagverhaal van Everard Booth vertrok deze eerst den 2 Februari 1674 met den Heer van Maerssenbroek en den Secretaris Quint naar Arnhem om het restant der penningen, 330436 gulden, aan den Franschen Intendant te gaan overhandigen. „Den 4en Februari d. a. v.", zoo schrijft hij, „Zijn wij met d'Ostagiers des morgens van Aernhem gereden ende des avonts hier (te Utrecht) sonder ongeluk gearriveerd, waarvoor den Almachtigen gelooft zij."

De hier weergegeven gedrukte publlcaties heb ik in geen enkele openbare verzameling aangetroffen. RED.

STAAT VAN BEZITTINGEN, enz. VAN PRINS WILLEM V, 1777–1786, INGELEVERD IN 1795.

Den 9 Februari 1795 leverden de Raaden en Rekenmeesters der Erfgoederen van den prins van Oranje-Nassau, gelegen in de Nederlanden, den navolgenden staat in der vaste goederen en der jaarlijksche opbrengsten daarvan, alsmede der inkomsten, die uit zijne ambten van Kapitein Generaal en Admiraal werden verkregen. Deze staat was vergezeld van een begeleidende missive, welker inhoud ons alleen in een officieel Translaat in 't Hollandsch [1]) is ter kennis gekomen. Reeds werd in den 43^{en} jaargang van dit tijdschrift door Prof. Dr. F. J. L. Krämer de minuut medegedeeld van den staat der bezittingen van het

[1]) Het origineel in het Fransch bevindt zich waarschijnlijk in het archief van den Domein-raad op 's Rijksarchief te 's Gravenhage.

Huis Oranje-Nassau in de 17de eeuw; niet onbelangrijk zal het zijn de beide staten te kunnen vergelijken, ofschoon de buitenlandsche bezittingen in de lijst van 1795 niet vermeld worden, daar zij onder een afzonderlijk beheer stonden.

„*Mijne Heeren de Vertegenwoordigers des Franschen Volks, bij de Legers van het Noorden, de Sambre en de Maas.*"

„De ondergetekenden, Raaden en Rekenmeesters der Erfgoederen van den Prins van Oranje en Nassau, gelegen in de Nederlanden, op den 29 January 's avonds uw besluit ontvangen hebbende, gedateerd in den Haag den 10 Pluviose, het 3de jaar der Fransche Republiek, en het welk terstond is gebracht en geopend in de Generaliteits Rekenkamer, — „vinden zich, uit aanmerking der omstandigheden, in de onvermijdelijke noodzakelijkheid van aan genoemd besluit te voldoen, behelzende, dat de Rekenmeesters ten spoedigsten zullen inleveren aan de Volks Vertegenwoordigers, den staat der roerende en onroerende goederen, toebehoorende aan den geweezen Stadhouder, neemende vooraf de vrijheid U te doen opmerken:

Dat genoemde Vorst, als Stadhouder der Vereenigde Nederlandsche Provinciën, geene goederen bezat, hetzij roerende, hetzij onroerende, maar alleenlijk jaarlijksche inkomsten, aan hem verleend voor de onderscheidene Ampten, welke hij bekleedde, bedraagende zulks, voor zo verre het blijkt uit de rekeningen, die aan de ondergetekenden zijn overgeleverd, door de algemeene Schatkamer, nabij f 340,000 jaarlijks; doch, dat alle onroerende goederen door hem bezeten zijnde, hem zijn vervallen door opvolging zijner voorzaaten, of aangewonnen door aankoop of op eenige andere wijze alles gelijk die door Particulieren of Land-heeren in deeze Provincien.

Dat, wat de roerende goederen betreft, welken door genoemden Vorst bezeten zijn, de ondergetekenden in de volstrekte onmooglijkheid zijn, hierin aan de eisch te voldoen, vermits zij ten eenemaale onkundig zijn, waarin dezelven bestaan, en waar zij berusten, alsmede doordien deeze goederen gestaan hebben onder het onmiddelijk toezicht van den Prins zelve, of onder de huishoudelijke bestiering en commissie van het Hof, hetwelk een bewind uitmaakt, ganschelijk onderscheiden van dat der ondergetekenden.

Doch voor zoverre de afzonderlijke onroerende goederen betreffende, het zij geërfden of aangekogten, waarover het bewind is opgedraagen aan de ondergetekenden, hebben zij de bijgevoegde staat geformeerd, op welkers rechtzinnigheid [1]) men te meer staat kan maken, doordien dezelfde is samengesteld, volgens de rekeningen in een tijdvak van tien jaaren, te weeten van 1777 tot 1781 ingesloten, allen reeds nagezien, dus in een tijd van volle vrede en het volkomen genot der Inkomsten; en hieruit blijkt, dat de ontvangst ten naastenbij f 528,000 en de bezwaaren en lijdelijke schulden nabij f 617,000 jaarlijks bedraagen, de laasten diens volgens f 89000 boven den ontvangst beloopende, hebbende gevolglijk het onderhoud van het Hof van den Vorst gevonden moeten worden uit de Stadhouderlijke Inkomsten, en uit hetgeen den Prins hier jaarlijks liet overdoen, buiten die van zijne Staaten, in Duitschland, als Prins van het Duitsche Rijk, welken onder bestiering van een Regents-Collegie zijn, resideerende te Dillenborg, waarvan de onderwerpen niet ter kennis van de ondergeteekenden staan.

Wij vleijen ons, mijne Heeren, aldus volkomen beantwoord te hebben aan uwen eisch, de korte tijd welke gij ons hebt voorgeschreven, belet ons ook verdere uitwijkingen te maken, in welken het ons om veelvuldige opzichten onmogelijk is te treden, zelfs in een zeer lang tijdvak, eensdeels, aangezien den aart der zaaken, vermits de onmiddelijke bestiering van elk Erfgoed aan onderscheiden Ontvangers opgedragen is, onder wien de boeken en papieren der Comptoiren zijn berustende, en het noodzakelijk zoude zijn in de eerste plaats van elk hunner afzonderlijke Staaten te eischen, en daar veelen van gedagte Ontvangers thans uit hunne residentie afwezig zijn, terwijl de correspondentie tusschen een aantal derzelven en de ondergetekenden belemmerd is; ten anderen, omdat, raakende een der voornaamste Artikelen, dat der algemeene geldmiddelen van zijn Huis, de Prins bij zijn vertrek, ter zijner dispositie heeft doen stellen, de hoofdzakelijkste papieren, alsmede de voornaamste Archiven en bewijzen van eigendom, het gereed geld, dat tot slot der boeken van dien tijd in de Schatkist gevonden wierd, de laatste ingeleverde rekeningen, zoowel van elk

---

[1]) Lees: betrouwbaarheid.

Erfgoed, als van de algemeene Thesaurie, en de Staaten derzelve in de laaste Jaaren.

Eindelijk meenen wij verpligt te zijn, U te melden, dat wij, overeenkomstig uwe begeertens, onlangs mondeling aan onze Commissarissen te kennen gegeeven, gedurende deeze provisioneele staat van zaken en in afwagting van nadere beschikkingen, zullen blijven voortgaan in onze bestiering; ten aanzien van datgeene, hetwelk, met betrekking tot de omstandigheden, in ons vermogen is, en dat wij zullen waaken dat er van de penningen welke in de algemeene Schatkist zouden mogen inkomen, na aftrek van de gewoone bezwaaren en uitgaven van onderhoud, niet verminderd [1]) worde.

Gedaan in Den Haag, den 9 Febr. 1795."

Translaat. „*Staat der Vaste Goederen, toebehoorende aan den Prinse van Orange en Nassau, en van de Inkomsten spruitende uit zijne Ampten van Capitein-Generaal en Admiraal der respectieve Provintien en Generaliteits Landen, zuiver en onvervalst opgesteld volgens de Jaarlijksche Opbrengsten der gemelde Goederen, Ampten en Schulden waarmede dezelve belast zijn, ingevolge van eene tienjarige Calculatie*". [2])

	Erfgoederen.		Jaarlijksche Inkomsten.
In Holland:	Baronie en Kasteel van Liesveld .		559 : 11 : 3
	Onafhankelijke Heerlijkheid van Ameland met het Kasteel . . .		5760 : 16 : 3
In Vriesland..	Oranjewoud, Kasteel en Landerijen		429 : 11 : 4
	Baronie Stad en Kasteel van Breda.		
	Erfgoederen . . .	32816 : 4 : 5	
	Renten van koorn .	139 : 12 : 1	
	Adelijk Erfgoed . .	658 : 10 : 6	
	Kerkelijke goederen.	9678 : 14 : —	
	Posterijen	5963 : 15 : 9	
			49256 : 16 : 5 [3])

---

[1]) Lees: onttrokken.

[2]) Deze Staat is afgedrukt in: Jaarboeken der Bataafsche Republiek. Amsterdam en Haarlem 1795, Dl. II, blz. 59—64, een werk dat niet op alle openbare bibliotheken wordt aangetroffen.

[3]) Volgens den boven aangeh. staat bedroeg dit totaal in 1659 *f* 25572 : 1 : 11.

In Vriesland:	Heerlijkheid en Oosterhout. . . .		24706 : 1 : 6 [1]
	Goederen van de Ridderlijke Waardigheid en Inkomst van Braque .		9774 : 1 : 5 [2]
	Heerlijkheid van Dongen		6084 : 13 : — [3]
Hollandsch Braband:	Steenbergen, Rozendaal en Kerkelijke goederen		22788 : 13 : 5 [4]
	Prinseland		27383 : 15 : 8 [5]
Oostenrijksch Brabant:	Diest.	5709 : 6 : 11	
	—— Adelijk Erfgoed.	189 : 4 : 5	
			5898 : 11 : — [6]
	Heerlijkheid van Sichem		1188 : 4 : 6 [7]
	Meerhout en Vorst .	1277 : 2 : 5	
	—— en Adelijke Erfgoederen	104 : 16 : 4	
			1381 : 18 : 9 [8]
	Adelijke Erfgoederen van het Markgraafschap Antwerpen		99 : 1 : — [9]
Onafhankelijk Graafschap:	Buuren, Erfgoederen, Kasteel en Kerkelijke Goederen . .	7616 : 7 : 2 [10]	
	——— Petitien en andere Inkomsten .	9300 : — : —	
	——— de Ridderlijke Waardigheid is begeven aan M. van den Bosch . . .		
	——— Verpondingen, gelegen onder de stad Doesburg . .	323 : 19 : 9 [11]	
			17240 : 6 : 11
	Het Graafschap Leerdam, Erfgoederen en Kerkelijke Goederen . .		3532 : 8 : 1 [12]

[1] In 1650 *f* 17296 : 12 : 1/2. [2] Waarschijnlijk de Kommanderij van Brake. Zij rendeerde in 1650 *f* 19047 : 5 : 11. [3] In 1650 *f* 6077 : 9 : 4. [4] Steenbergen en Rozendaal met de geestel. goederen werden in 1650 getaxeerd op *f* 28400.

[5] In 1650 *f* 15473 : 4 : – [6] In 1650 *f* 6743. [7] Begroot op *f* 2000.– A° 1656.

[8] Begroot als voren op *f* 1400.– [9] Begroot volgens de jaren 1619, '20 en '21 op *f* 200.–, maar tot 1650 niets ontvangen. [10] Buren met de geestel. goederen rendeerde in 1650 *f* 15832 : 15 : 9. [11] De Burensche tienden onder Doesburg en Doetinchem rendeerden in 1650 *f* 680 : 19. [12] In 1650 *f* 6617 : 0 : 3.

	IJsselstein, Erfgoederen en Kerkel. Goederen	15242 : 18 : 4	
	IJsselstein, Petitien .	4000 : — : —	
			19242 : 18 : 4 [1])
In Zeeland.	St. Maartensdijk, Erfgoederen en Geestelijke goederen		6234 : 9 : 5 [2])
In Zeeland.	Noord-Beveland		5265 : — : 4 [3])
In Hollandsch Braband.	Baronie en Heerlijkheid van Cranendonk en Eindhoven, Erfgoederen en Geestelijke Goederen		6367 : 5 : 5 [4])
In Hollandsch Braband.	Willemstad, de Stad en Erfgoederen.	1831 : 5 : 11	
In Hollandsch Braband.	Impositien, welke ald. geheven worden . .	7625 : 15 : 11	
In Hollandsch Braband.			9457 : 1 : 6 [5])
In Hollandsch Braband.	Graave		21356 : 14 : 3 [6])
In Hollandsch Braband.	Oploo. De geringe Opbrengsten dezer Heerlijkheid worden besteed tot aflossing van de schulden van dezelfs inkoop, maar zij hebben er vooralsnog niet meede kunnen worden voldaan.		
In de provincie v. Luxemb.	Graafschap Vianden		5513 : 2 : 1 [7])
In de provincie v. Luxemb.	Heerlijkheid van Stiburch en Butgenbach.		4097 : 18 : 2 [8])
In de provincie v. Luxemb.	Heerlijkheid van Daasburg. . . .		3731 : 13 : 4 [9])
	„ „ Nievaart, Erfgoederen en Geestelijke Goederen. .		26014 : 14 : 8 [10])
In Zeeland.	Markgraafschap Veere		4585 : 4 : 10 [11])
In Zeeland.	Heerlijkheid Vlissingen		838 : 13 : 4 [12])

[1]) In 1650 *f* 13954 : 3 : 1.

[2]) In 1650 *f* 11740 : 15 : —. En geestelijke goederen *f* 3829.

[3]) In 1650 *f* 8252.

[4]) In 1650 *f* 3450 : 17 : 10.

[5]) In 1650 *f* 1169 : 0 : 6 en aan gemeene middelen *f* 6041 : 4 : 11.

[6]) In 1650 *f* 27513 : 9 : 9.

[7]) Begroot in 1650 op *f* 4000, -.

[8]) en [9]) Bégroet in 1650 op *f* 8000 samen.

[10]) In 1650 *f* 25902 : 6 : 2, „doordien de tienden weinig hebben gegeven.”

[11]) In 1650 *f* 14313 : 19 : 2½.

[12]) In 1650 begroot op ± *f* 6000. „naarmate de zeewerken meer of minder kosten.”

In Holland.	Monster en Poeldijk, Erfgoederen .	2538 : 7 : 5 [1]
	Heerlijkheid en Stad Geertruidenberg, Erfgoederen en Geestel. Goederen.	21718 : 6 : 1 [2]
	Heerlijkheid van de Zwaluwe. . .	17181 : 11 : 9 [3]
Graafschap Zutphen.	Bredevoort	4084 : — : 4 [4]
In Staats-Vlaand.	Hulster-ambacht, Erfgoederen. . .	19551 : 17 : 10 [5]
In Holland.	Heerlijkheid van Naaldwijk, Honsholredijk en Kasteel, Wateringen en Honderland	18232 : 15 : 10 [6]
	Heerlijkheid van Zevenbergen. . .	22806 : 11 : 9 [7]
	't Huis Ten Bosch, genaamd de Oranjezaal en de tuinen	599 : 15 : 5
	Soest, Baren en Ter Eems, kasteel, tuinen en landerijen	3308 : 19 : 3.
	Kruidborg en Buitenplaats. . . .	139 : 5 : 2
In Gelderland.	Dieren, Fraterweerden en Coldenhove Erfgoederen en Kasteel	8704 : 18 : 11 [8]
	Heerlijkheid 't Loo, Kasteel en Tuinen	2612 : 10 : —
In Opper-Gelder.	Heerlijkheid v. Montfoort 4913 : 11 : 1	
	Verpondingen van Venraay. . . . . . 3260 : — : —	
		8173 : 11 : 1.
In Staats-Braband.	Zoutpacht van Cuik en Lith . . .	379 : 5 : 2 [9]
	Wornhout, Erfgoederen	11 : 2 : 5
	Culemborg, Graafschap, brengt niets op, dewijl de betaalingen der Rekeningen, zoowel van de Erfgoederen als van de ordinaire en extra ordinaire ampten en impositien strekken tot afbetaaling der schulden, ten laste van gemelde Graafschap.	

13) 1650 *f* 1763 : 11 : 9. 2) In 1650 *f* 37861.— 3) In 1650 : *f* 18 (0) 46 : 9 8. 4) In 1650 *f* 3918 : 2. 5) In 1650 *f* 28213.— 6) In 1650 *f* 28217.— 7) Kan hieronder worden verstaan Steenbergen, dat in 1650 rendeerde *f* 27102.= ? „Werd in den inventaris geseyt boven de lasten te renderen *f* 1500.—" (1650). 9) De Litsche tol werd in den inventaris begroot *f* 1600,— iaerlix (1650).

In Graafschap Zutphen.	Heerlijkheid en Kasteel van Borculo	5652 : 16 : 7
	„ van Ligtenvoorde . .	5537 : — : 7
	Behalve de hier bovengemelde Kasteelen en Huizen, zijn er nog in 's-Hage het Huis, alwaar de Domeinraad haar Vergadering houdt en anderen. Van welke specifieke melding zal worden gemaakt in de Uitgaave, dewijl dezelve geene Inkomsten geeven	
	De schatting op hoogstammige boomen, in denzelven tijd als boven gemeld van 10 jaren, jaarlijks, .	14246 : 7 : —
		ƒ 446944 : 13 : 12
	Intresten van Obligatien aan den gemelden Prins gemaakt bijweege van erfenis, of onder eene andere benaming	12996 : 15 —
	De lijfrenten of doopgeschenken, aangesteld op 't Hoofd van den gemelden Prins, door verscheidene provintien en steden der Republiek, bedraagen	35800 : — : —
	De gereede Penningen, gesprooten uit de in de Erfgoederen gekochte Ampten, worden geschat op . .	20795 : — : —
	De jaarlijksche Recognitien van soortgelijke Ampten bedragen. . . .	11385 : 9 : 10
		ƒ 527921 : 18 : 6

Staat der bezwaaren op gemelde Goederen ingevolge dezelfde berekening.

1. Oude Erfgiften, gegeven door Voorzaaten van den Prins, ter bezwaar van zijne Goederen	24700 : — : —
2. De Pensioenen, zoowel die door de Voorzaaten van den Prins, als die door hem zelven verleend	39500 : — : —

Dit artikelen kan jaarlijks verschillen, en is nooit nauwkeurig bekend geweest bij de Reken-

meesters, dan op het oogenblik van derzelver bepaling door den Prins zelve, met overleg van den Raad gemaakt.

3. Jaarwedden van de Raaden en Rekenmeesters, Griffier, Tresorier en andere Bedienden in den Raad, alsmede in de Thesaurie; wijders die van Representant van den Prins, zoowel als van eerste Edelman van Zeeland, en eenige andere Bedienden. . . . . 37233 : 6 : –

4. Uitgaaven van den Raad en Rekenkamer, van de Griffie en Thesaurie . . . . 10635 : 5 : 5

5. Reis- en Beroep-kosten voor Raaden en andere Bedienden in de Erfgoederen . . . . 3532 : 14 : 2

6. Salarissen voor Advocaaten en Procureurs, alsmede Proces-kosten . . . . 1835 : 18 : 2

7. Onkosten om de Gelden der Erfgoederen in te zamelen . . . . 1139 : 18 : –

8. Verschillende, of op order van den Prins gedaane uitgaaven. . . . . 32844 : 17 : 1

9. Uitgaaven tot onderhoud der Casteelen en Lusthuizen met derzelver aanhorigheden voor zooverre dezelve niet zijn afgetrokken van de ontvangsten hierboven vermeld, te weten:

a. Het Hof, de Tuin enz. te Leeuw. 7366 : 13 : 8

b. Het Kasteel en onderhoorigheid van Oranje Woud en de onkosten voor de Jagt op het Bildt. . . 4653 : 9 : 4

c. Het Hof te Groningen . . 667 : 3 : 7

d. Het Kasteel te Buuren . . 3966 : 11 : 10

e. „ „ „ Honsholred. 6011 : 9 : 11

f. „ „ en Park te Dier. 8470 : 9 : 2

g. Het Huis genaamd het oude Hof in den Haag . . . . . . 9148 : 4 : 3

h. Kasteel, Tuin, enz. te Soestd. 17681 : 15 : 3

i. Het Huis in 't Bosch, gezeid de Oranjezaal en het Loo bij Abelle 29004 : 16 : –

k. Kasteel, Tuin enz. van het Loo in Gelderland. . . . . . 31415 : 10 : 1

l. Kasteel van Breda. . . . 5872 : 14 : 6

m. Huizen in het Buitenhof in den Haag, te weeten het huis daar het Cabinet van Natuurl. geschiedenis, de Bibliotheek, de Schilderijen en de Stalling is	911 : 2 : 6	
n. Stal en Manegie van de Lijfguardes in den Haag.	3407 : 6 : 4	
o. Stal en Manegie in het Voorhout te 's Hage.	304 : 4 : 7	
		123917 : 9 : 8
10. Aan Mevr. de Princesse de Rente welke haar is toegezegd door Huwlijks Contract . .		20000 : — : —
11. De interessen der Capitalen in onderscheidene tijden genegotieerd, op Obligatiën, de meesten ten voordeele van particulieren in de Republiek, ten laste van het Huis, en op de Erfgoederen en Bezittingen van het zelve in de Nederlanden bedroegen in 1795 een somma van		322173 : 1 : —
Het is onmogelijk hier van een omstandig en juist verslag te doen, of er de redenen van bloot te stellen, welken vermeld zijn in de hier bijgeveegde Memorie		
		f 617512 : 9 : 2.

Om gelijke reden vindt men zich in de onmogelijkheid van nauwkeurig den staat te geeven van een fonds van aflossing, zedert eenige jaaren opgericht, bestaande in de aflossing van eenige Artikelen der Erfgoederen, waar die zich bezwaard bevinden met aanzienlijke schulden.

RECAPITULATIE.

Ontvangst.

Erfgoederen	446944 : 13 : 12
Andere bijzondere Inkomsten.	80977 : 4 : 10
	527921 : 18 : 6

Uitgaven.

Bedraagen als boven	617512 : 9 : 2
Waaruit volgt, dat de Uitgaave meer is als den Ontvangst	89590 : 10 : 12

Staat der Inkomsten van den Prins, aan zijne hier onderstaande bedieningen gehecht.

Als Erfstadhouder en Capitein Generaal van de Unie	120000 : — : —
In hoedanigheid als Voorzitter van den Raad van Staat	25000 : — : —
Als Erfstadhouder en Capitein Generaal van Brabant, Vlaanderen en van het Quartier van Opper-Gelder	25000 : — : —
Idem van het Land van Valkenburg en 's Hertogenrade	3000 : — : —
De Jaargelden van Admiraal Generaal van de Unie, bestaande in eene somma van 5775 guldens, onder den naam van Suikergeld	5775 : — : —
Als Stadhouder en Capitein Generaal van Gelderland	14491 : — 14 —
Idem van Holland	6528 : — : —

Wat betreft hetgeen de Provincie betaald voor den Prins, onder den naam van Quartier-geld voor de Officiers en Livrij-bedienden van het Hof, hiervan is het beloop en verdere omstandigheid onbekend aan de Rekenkamer.

Als Stadhouder enz. van Zeeland	2868 : 4 : —
„ „ „ „ Utrecht	7475 : — : —
„ „ „ „ Friesland	53011 : 2 : 9
„ „ „ „ Overijssel	5400 : — : —
„ „ „ „ Groningen	21191 : 10 : 7
„ „ „ „ het Landschap Drenthe	3899 : 7 : 1

Men dient aan te merken dat de Inkomsten van den Prins, als Colonel van eenige Regimenten, en Capitein der Compagniën in dezelven, niet bekend zijn aan de Rekenkamer.

Dividenden of aandeelen in de West-Indische Compagnie	1288 : 19 : —

Het dient te worden aangemerkt, dat den Prins altijd heeft afstand gedaan van genoemde dividenden, welke niet meer betaald worden aan zijne gelastigden bij het bewind van gedagte Compagnie.

Idem, in de Oost-Indische Compagnie . . .	18239 : 1 : 1
Men dient ook aan te merken, dat deze aandeelen in de laatste jaaren niet betaald zijn geworden.	
Buitengewoone ontvangst.	26700 : — : —
	f 339867 : 19 : 2

Doordien de Inkomsten van de opgenoemde Staaten van gemelden Prins in Duitschland leggende, niet behooren tot het bestier van de Raaden en Rekenmeesters in dit Land, zo kan men van dezelve geen staat opgeven. — Memorie.

* * *

Uit het Vervolg op Wagenaars Vaderlandsche historie, Amsterdam, Joh. Allart 1803, dl. 31, blz. 211, vernemen wij dat den Algemeenen Staten desgelijks eene opgave der onroerende goederen des Stadhouders werd verstrekt. Hieruit sprooten een onderhandeling tusschen HH. Ho. Mo. en de bestuurders der Domeinen, waarbij bepaald werd dat laatstgenoemden als getrouwe en eerlijke lieden zouden voortgaan die goederen te beheeren, maar geene uitgaven zouden doen uit de bij hen inkomende gelden, totdat door HH. Ho. Mo. daarover nader zoude zijn beschikt. Het verder verloop der regeling en de verschillende besluiten door de Provinciale Staten dienaangaande genomen, vindt men t.a.pl. uitvoerig vermeld op blz. 213—226, waarnaar wij belangstellenden verwijzen.

Een goed geschreven artikel in het tijdschrift: De Republikein, Amsterdam, bij M. Schalekamp (1795). Dl. I, no. 42, blz. 351 en vv. ontried te zelfder tijd de confiscatie der onroerende goederen van den ex-Stadhouder door de Algemeene of Provinciale Staten, binnen wier gebied zij gelegen waren, omdat die maatregel eene schending zijn zou van de rechten der schuldeischers, aan wie uitsluitend de bevoegdheid moest worden overgelaten om met den achtergelaten boedel en bezittingen zoo te handelen als dienstig was om de gedane voorschotten vergoed te krijgen. RED.

Het Huis ten Bosch te huur. — In de Oprechte Saturdagse Haarlemse Courant van 15 December 1798 (het 4e jaar der Bataafsche Vrijheid) komt de volgende advertentie voor: „Word geadverteerd, dat eerstdaags het zogenaamde Huis in 't Bosch, behoorende tot de Nationaale Domeinen, herkomende van den Vorst van Nassau, staande op het einde van het Haagsche Bosch, het zij tot logement of ander gebruik, ter verhuuring zal worden aangeslagen, te aanvaarden tegens den aanstaanden zomer, waartoe de conditiën in gereedheid worden gemaakt, zullende deswegens nader worden geadverteerd."

Amsterdam. R. T. MUSCHART.

Een schimpdicht van 1830 (LII, 114). — Mijn vader, die als Amsterdamsch schutter deelnam aan den tiendaagschen veldtocht, wist met smaak te vertellen van zijne velerlei ontmoetingen in dien tijd, o. a. van vele zware marschen in 't vijandelijk gebied, maar hoe die door 't gemeenschappelijk lied der manschappen toch nog verlicht werden. Er waren onder die liederen verscheidene van eigen fabrikaat. Een er van had ten doel den Majoor van 't 1e Bataillon, C. W. Falck, van zeer ongunstige zijde voor te stellen, ook ondanks de waarheid die 't bevatte. Op hoop van aanvulling volge hier 't eenige complet dat 'k me uit mijn jongenstijd herinneren kan:

Wie rijdt er 's avonds laat om brood? O Wee!
Wie valt er dronken in de sloot? O Wee!
Wie trok er dubbel tractement,
Maar blijft een domme, dikke vent?
O Wee! O Wee! O Wee!"

A. AARSEN.

Fransche grootspraak of historische feiten? — In de Revue des deux mondes van 1 en van 15 April 1902 komt o a. een welgeschreven stuk voor over den Maarschalk de Luxembourg en den Prins van Oranje (Willem III) door P. de Ségur, dat later ook in een afzonderlijk boekdeel is in het licht gegeven. In het 2e stuk daarvan, verhalende van den mislukten tocht der Franschen naar Den Haag, waarbij o. a. de gruwelen te Bodegraven en Zwammerdam voorvielen, leest men op blz 812 de merkwaardige bewering dat op het breede kanaal van den

Rijn bij den overval van Bodegraven in 1672 vier groote, Hollandsche, gewapende *fregatten*, met alle zeilen bijgezet, aan den horizon naderden om de Franschen te verjagen. En op blz. 815 d. a. v. dat „cinq belles frégates de guerre, arrêtées par les glaces", aan de overzijde van den Ouden Rijn door de Franschen verbrand werden.

Er is o. i. alle reden om het verhaal van deze oorlogsfeiten in twijfel te trekken en het te rangschikken onder het overgroote aantal voorbeelden van Fransche grootspraak. Weet een der medewerkers van De Navorscher, b.v. Overste de Bas, wellicht daaromtrent eenig licht te ontsteken? RED.

Arends Alg. Geschiedenis des Vaderlands, voortgezet door O. van Rees en W. G. Brill, daarna door J. v. Vloten — is verschenen tot en met dl. V, 1e stuk, 12e aflev. (blz. 384), loopende tot de geschiedenis van 1740. Kan iemand der lezers mededeelen, waarom dit werk gestaakt werd? Wegens faillissement van den uitgever (J. de Haan te Haarlem)? En zoo ja, wie bezit dan tegenwoordig de overgebleven kopij en het kopijrecht?

A. F. EVERTS.

REISJE NAAR HET STADHOUDERLIJK HOF

TE NIJMEGEN IN 1787, DOOR MEVR. VAN HOGENDORP, GEB. BARS VAN HAREN, HARE BEIDE DOCHTERS, EN HAAR NICHTJE L. B. VAN SANDICK, LATER VROUWE VAN DEN SANTHEUVEL.

UITGEGEVEN DOOR MR. H. W. VAN SANDICK.

II.

Les Hussards me plaisent le plus de ces troupes prussiennes. Les Femmes qui accompagnoient ces régimens étoient singulièrement habillées et étoient bien fatiguées à ce que je crois.

Le neuf Septembre nous avons soupé à la Cour où il y avoit

concert, comme tous les Dimanches. Mr. Priest [1]) officier au Régiment de Grenier y chanta et joua de la flute, ce qui fut très agréable à la compagnie: car il a une voix superbe. Me la Princesse Louise joua très joliment et de jolies pièces sur le Forte Piano.

Ce 16 Septembre. Hier ce fut le dernier jour de la Kermesse. Nous rencontrames la Cour qui se promenoit [2]), et la Princesse nous demanda à souper le soir. Elle ne revint qu'à neuf heures de la comédie allemande.

---

[1]) »Mr. Priest«. Waarschijnlijk de vaandrig A. Prisse van de 3e compagnie van majoor P. Barbin de Telliers van het 2e bataljon onder commando van Kolonel G. van de Poll. (In 1843 was een generaal Prisse gezant van België in Den Haag).

Het regiment Grenier-Wallon had de merkwaardigheid, dat het drie bataljons telde; alle overige regimenten hadden er slechts twee. Al de officieren van het 3e bataljon, behalve de kolonel-commandant van Citters, hadden geweigerd te gehoorzamen aan de orders van de Staten van Holland, gegeven bij besluit van 10 Mei 1787; zij deden hun eed aan den Stadhouder gestand.

In Augustus 1787 werd de generaal-majoor Grenier gecasseerd als kolonel van het regiment, kapitein eener compagnie et commandant van Geertruidenberg, omdat hij de soldaten van het regiment Suljart niet had laten ontwapenen door de burgerwacht, den gecasseerden luitenant-kolonel Crauze weder in dienst had genomen en geweigerd had verslag te doen aan Gecommitteerde Raden van zijn aanvraag om verlof aan den Stadhouder ten einde in Duitschland baden te gebruiken.

In October 1783 had de broeder van Lucie van Sandick, die zijn bataljon vooruit was gezonden om met den Stadhouder te spreken en de patentbrieven door Gecommitteerde Raden te laten registreeren, veel beleefdheden ondervonden van generaal Grenier te Geertruidenberg. Hij moest daar zijn bataljon afwachten dat uit Zeeland terugkwam, waarheen het gedirigeerd was geweest tijdens den oorlog met Engeland.

[2]) »Se promenoit«. Het was een oud gebruik dat vorstelijke personen en in het bijzonder de Oranjes zich op kermissen vertoonden. Op verzoek van de kooplieden werd de Kermis in 1685 te 's Gravenhage zelfs uitgesteld tot na de terugkomst hunner Hoogheden. Men kan dit begrijpen als men weet, dat die cliëntèle niet te versmaden was. Prins Willem V b.v. kocht eens alle waren van een kraam. Koning Lodewijk en ook Koning Willem I in het begin zijner regeering hebben die wandelingen op de kermissen nog gedaan.

Il y avoit Me Meyners de Zélande et sa belle soeur Me Macaré [1]) qui vient de Suriname. La première fit la partie de la jeune Princesse et l'autre du Prince héréditaire et nous autres Delles avons joué à la Macédoine avec le Prince Frédéric qui est très aimable et bien avancé pour son age.

Ce 18 Septembre. Hier nous nous levames de bon matin et partimes en carosse à quatre chevaux pour Biljoen, une superbe terre de notre cousin de Spaan [2]); le tems étoit peu favorable à la promenade, cependant nous vimes une partie de la campagne dont l'étendue étoit très grande. Nos Hôtes nous pressèrent vivement de venir passer quelques nuits chez eux, pour bien voir non seulement leurs possessions, mais encore pour nous montrer leurs environs; le jour pour y revenir fut fixé au Jeudi suivant, et nous nous retournames bien contentes de cette invite, qui nous promettoit le plaisir de gouter de nouveau les plaisirs de la campagne que nous avions manquéts depuis longtems.

---

[1]) »Me. Meyners de Zélande et sa belle soeur Me. Macaré«: De baljuw van Middelburg Dirk Macaré, heer van Serooskerke et Hondegensambacht, gehuwd met Elisabeth Cau had o.a. de volgende kinderen:

1e Johanna Elisabeth Macaré van Serooskerke, geb. te Middelburg 3 Mei 1752, gehuwd den 28 Juli 1774 met Gerard Frans Meyners heer van Duinbeek, Raad in den Souvereinen Rade en Leenhove van Vlaanderen, te Middelburg, gestorven den 17 Juni 1797.

2e Dirk Hendrik Macaré van Serooskerke, geb. te Middelburg 24 Aug. 1756, vertrok 25 Aug. 1775 naar Demerary en huwde er den 29 Dec. 1780 Laurentia Geertruida Jacoba van Berch Eick, geb. den 13 Oct. 1764. Hij keerde naar Zeeland terug in Augustus 1785 en werd later baljuw van Middelburg. Zij stierf in 1852.

Zonder twijfel zijn het deze beide dames, derhalve »belle-soeur« van elkaar, die zich in 1787 aan het stadhouderlijk hof bevonden.

[2]) »Notre cousin de Spaan«: Johan, Frederik, Willem, v. h. H. Roomsche Rijk baron van Spaen tot Ringenberg, Haminkelen, Rosande, Biljoen, Werfhorst, Over- en Nederhagen, geb. den 22 Mei 1746, achtereenvolgens Ambtsjonker van Doornspijk en Rhede (7 Mei 1767), Lid van de Ridderschap der Veluwe (7 Mei 1769), Gecommitteerde ter Generaliteit (in 1773 en daarna nog 6 keer), Lid van den Raad van State (1782) Burgemeester van Arnhem (1785), Jachtraad en Gedeputeerde (in 1788). Eerst Raad en Rekenmeester in Gelderland (in 1791), Curator der Hoogeschool te Harderwijk (President van Finantiën der Veluwe 1802), Com-

Ce 19 Septembre. Hier en passant la soirée chez Madame de Linden de Voorst ou proprement chez la Freule Oteline de Linde-Rheede [1]) nous fimes la connoissance de deux jolies D[lles] Macay [2]) très aimables et gayes.

Ce même jour nous fimes encore une connoissance de la Freule de Lynden, soeur du feu Bourgrave [3]) une personne dont l'extérieur me plait beaucoup.

---

mandant der Koninklijke Orde der Unie en Lid van het wetgevend Lichaam van het Koninkrijk Holland [1807], Lid der Ridderschap van Gelderland (1814) overleden op het Kasteel Biljoen 18 Nov. 1827 Hij was gehuwd met Sara Johanna Gravin van Hogendorp. geb. in 1755, mede gestorven op Biljoen den 21 Juni 1828, dochter van Gijsbert Graaf van Hogendorp, Schepen en Raad van Middelburg, en van Maria Elisabeth Radermacher.

[1]) »Madame de Linden«: Welke leden der familie van Lynden hier worden bedoeld is mij ondanks vele nasporingen niet gebleken. Slechts is mijn aandacht gevestigd op Wilhelmina, Anna, Theodora van Lynden, geb. in 1732, ongehuwd overleden in 1802, wier grootmoeder van Lynden eene freule van Reede was. De moeder van deze Wilhelmina, Anna, Theodora van Lynden overleed te Nijmegen in 1788 en is aldaar begraven. Zij kan dus met haar dochter te of bij Nijmegen gewoond hebben.

[2]) »Dlles. Macay« : Waarschijnlijk twee der tien kinderen van Aeneas baron Mackay geb. in 1734 en van Urselina, Philippina van Haeften van Wadenoyen, gehuwd te Nijmegen in 1763, te weten freule Margriet Bartholda Mackay, geb. 31 Mei 1766 te Tiel, gehuwd met Willem Imbyze van Batenburg, kinderloos overleden, en freule Theodora Anna Johanna Jacoba Mackay geb. 21 Aug. 1770, den 20 Maart 1792 gehuwd met Bernardus Deodatus baron van Verschuer, geb. te Wageningen 9 Maart 1759, overleden te Delft den 15 Oct 1827, nalatende 10 kinderen; twee dochters huwden resp. Dr. Kohlbrügge en Dr. Westerouen van Meesteren en drie zoons met barones J. v. Neukirchen gen. Nyvenheim, Anna Brants en Wilhelmine van Riemsdijk van Gemert.

[3]) »Du feu Bourgrave« : Willem baron van Lynden, 14e vrijheer van Hemmen, geb. te Utrecht den 11 of 17 Oct. 1729, burggraaf, richter en dijkgraaf des Rijks van Nijmegen, rentmeester-generaal van Gelderland, Gedeputeerde ter Staten-Generaal, President van den Domeinraad en Kamerheer van Prins Willem V, Gouverneur der beide jonge Prinsen, overleden 15 Juni 1787, dus juist tevoren. Hij was gehuwd met Anna Wilhelmina gravin van Hogendorp, geb. te Rotterdam 14 Nov. 1735, overleden den 31 Maart 1779, dochter van Mr. Diederik Johan graaf van Hogendorp, baron van Hofwegen, heer van Tilburg en Goirle, drossaard van

Ce 20 Septembre. Hier nous passames la journée chez Me Sprecher [1]) à sa campagne près de Nimègues. Sa seconde Fille est grande Amie de notre cousine de Sandick et pour faire plaisir à cette dernière la course fut arrangée. Ce fut une compagnie de Dames sans aucun chapeau car elles étoient à six, Me et cinq filles, dont l'ainée est la seule mariée, et nous autres quatres Dames. Je me suis pourtant assez bien amusée: le soir en rentrant en ville, toutes les rues fourmilloient de monde, on nous dit que l'entrée de Mr. de Capelle [2]) comme prisonnier de guerre dans Nimègue en étoit la cause; il passa la rivière le Waal en carosse, et la fureur du peuple contre

---

Steenbergen, vroedschap en gecommitteerde van Rotterdam en van Maria Anna du Peyrou. Zij hebben één zoon Frans Godard.

[1]) »Me Sprecher«: Waarschijnlijk de echtgenoote van den Lt kolonel Jr Johannes Andreas Sprecher von Bernegg, geb. Jacoba Christina Backer. Eene dochter van deze huwde te Nijmegen den 1 Mei 1798 Casper de Fremery. De bekendheid van Lucie van Sandick met de familie Sprecher was ongetwijfeld te danken aan haren stiefvader, den generaal Schmid zu Malans, want tusschen die beide Zwitsersche families bestonden vele punten van aanraking. In 1764 was generaal Schmid den generaal Sprecher von Bernegg als chef van diens regiment opgevolgd, dat sinds dien tijd dan ook het regiment Schmid heette; het was het Grauwbunderregiment. Daarenboven was de oom van generaal Schmid, Johann Lutzius Schmid zu Malans, Stadhouder van Malans, Rechter en Podestaat van Flurs in Zwitserland, gehuwd met eene freule Catharina Sprecher von Bernegg, dochter van den Bundslandamman Johann en van Catharina Güler von Wineck, terwijl zijn grootmoeder, de echtgenoote van den »Kanzler der Praetur Trahona« te Veltlin, kapitein Johann Jacob Schmid ook eene Güler von Wineck was. De beide in Holland gevestigde Zwitsersche families waren dus met elkaar zeer bekend, zoo niet verwant.

[2]) »Mr. de Capelle«: Jhr. Alexander Philip van der Capellen, heer van Berkenwoude en Achtbroek, geb. den 5 Febr. 1745, was 1e luitenant van het escadron Gardes du Corps van den Stadhouder, kolonel der cavalerie en tot 1783 Kamerheer van den Prins. In tegenstelling met de politieke gevoelens van al de andere leden van zijn geslacht, in het bijzonder van zijn broeder v. d. Capellen tot de Marsch was hij een aanhanger der Prinsgezinden tot hij, waarschijnlijk ten gevolge van een hofkabaaltje, in 1783 zijn ontslag nam en zich kort daarna bij de patriotten voegde. In 1787 werd hij commandant van het regiment cavalerie van Famars in dienst der provincie Holland en den 10 Sept. van dat jaar belast

ce rebelle fut si véhémente que les cavaliers eurent toutes les peines du monde pour empêcher qu'on ne le déchirât. On le contraignit à crier vivat Orange, par trois fois, et un Homme eut la hardiesse de monter dans la portière et de lui adresser ces paroles: »Capelle, voilà le fruit d'avoir foulé aux pieds nos privilèges et d'avoir trahi votre Bienfaiteur, déjà vous subissez la peine que vous inflige votre Juge terrestre, mais bientôt vous allez comparoitre devant un Juge plus grand qui scrute les coeurs et les reins." Arrivé devant le logement où il passa la nuit, la fureur de la populace recommença de nouveau. . . . . mais je ne veux plus parler de cette affreuse histoire qui afflige et révolte en même tems.

Ce Vendredi 21 Septembre, à Biljoen. [1]) Me voici à écrire dans une charmante chambre, dans un charmant chateau, qui

---

met het commandement der vesting Gorinchem. Den 14den aanvaardde hij het commando en den 17den werd de vesting gesommeerd door kolonel von Romberg om zich over te geven. Men schoot op den parlementair. Toen begon dadelijk het bombardement, en, zooals bericht wordt, na één kanonschot gaf de plaats zich over, ofschoon zij een beleg van zes weken had kunnen doorstaan. Op de wallen vonden de Pruisen 73 kanonnen en in de arsenalen nog 99. Van der Capellen wordt door de militaire geschiedschrijvers geheel en al verantwoordelijk gesteld voor die deplorable verdediging. Toen hij Nijmegen doortrok is hij wezenlijk in levensgevaar geweest. Hij werd naar Wesel gevoerd en de behandeling aldaar was zoo gestreng, dat hij eenige dagen na zijne invrijheidstelling, tengevolge daarvan overleed. De haat des volks tegen hem steeg zoo hoog, dat het zelfs de hand sloeg aan het familiegraf der Capellens. Op een nacht vloog het in de lucht, doch ter eere der patriotten moet gezegd worden, dat die daad bijna algemeene verontwaardiging opwekte. De patriottische dichter, Mr. Rhijnvis Feith, gaf daaraan in diepgevoelde strophen uiting. Toch waren er predikanten die dit wandalisme op den kansel goedkeurden!

[1]) »Biljoen«: Dit oude kasteel, oorspronkelijk dateerend uit de 11e eeuw, werd in zijn tegenwoordige gedaante omstreeds 1530 door hertog Karel van Gelder gebouwd, die het echter reeds in 1535 verkocht aan zijn intendant Roelof van Lennep. In 1661 werd het door de laatste afstammelinge dezer Van Lenneps verkocht aan Alexander baron van Spaen. In diens familie bleef het tot in de 19e eeuw. In 1672 had Lodewijk XIV er eenige dagen zijn hoofdkwartier. In 1711 werd het vergroot met de goederen

me paroit être un palais accoutumées comme nous l'avons été depuis notre voyage à des maisons obscures et malpropres. Ici tout est spacieux, propre et de bon goût. La grande salle en haut est magnifique. Elle est construite en Dome. Les murs sont ornés de très belles Antiquités de Rome, taillées dans le platre sur un fonds vert. J'aimerois à entendre un concert dans cet Apartement. Les jardins sont beaux et extrêmement variés. Les allés, les petits bois, les Etangs d'eau, les champs, les superbes cascades, les hautes montagnes dont les points de vue sont si différens les uns des autres. Tout présente aux Étrangers un spectacle également agréable et surprenant. A une campagne comme celle-ci je ne redouterois pas à passer toutes les saisons de l'année. l'Hyver doit ce me semble y offrir autant d'agrémens en proportion que l'Été.

Hier nous allames faire visite à Rosendaal [1]). On nous montra

---

Over- en Nederhagen en in 1770 met Beekhuizen, Herkhuizen en Heuven. Een der latere eigenaren heeft al het zware hout laten kappen en doen vervangen door pruimen- en kersenboompjes. De tegenwoordige eigenaar zoekt echter hetgeen bedorven is zooveel mogelijk te herstellen, maar hoe lang zal het duren vóór de oude prachtige natuur is herleefd.

De zaal, waarvan in den tekst sprake is, was langen tijd een der schoonste van het land.

[1]) »Rosendaal«, oorspronkelijk een lustverblijf, zooals de naam aanduidt, werd door den loop der tijden een versterkte burcht. Het is het meest bekende kasteel uit de geschiedenis der Nederlanden en tegelijkertijd is de geschiedenis van het kasteel die van het hertogelijk huis van Gelder. In 1314 wordt er voor het eerst melding van gemaakt. In het begin der 16e eeuw gaf Karel van Egmond, hertog van Gelder het aan Gerard van Scherpenzeel; later ging het over in de families van Dorth, van Arnhem, Torck en van Pallandt.

De schelpen, waar de schrijfster van spreekt, waren een geschenk van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, J. van Hoorn, aan zijn schoonzoon Lubbert Adolf baron Torck, die de heerlijkheid geërfd had van Jan van Arnhem, den stichter van het park in den stijl van le Nôtre.

De schrijfster is niet zoo opgetogen over Rozendaal als men recht had te verwachten, maar in de 19e eeuw schijnt het landgoed aan schoonheid zeer te hebben gewonnen en hare oogen waren verwend door de prachtige natuur van Biljoen. De rollen zijn nu omgekeerd het hout van Biljoen is geveld en Rozendaal is thans geheel door bosch omgeven.

les Jardins qui quoique plus ornés, me plaisent moins que ceux de Biljoen. Cependant les fontaines sont superbes ainsi que les coquillages.

Ce Samedi 22 Septembre. Hier nous fimes une belle promenade à Beekhuisen [1]), un nom, qu'on a donné sans doute à cet endroit à cause de toutes les sources, ruisseaux et cascades qui s'y trouvent, entre lesquelles on a fait de charmans sentiers tous différens, les uns plus jolis que les autres. Cette promenade appartient à Biljoen. Tantôt on vient à un petit Hermitage bien sombre et frais duquel on a la vüe sur une jolie cascade: plus loin on arrive à une hauteur de laquelle on voit plusieurs ruisseaux entrecoupés, rapprochés par des petits ponts. Ici on voit une cascade sous laquelle est une espèce de grotte ou l'on est à sec tandis que l'eau coule à gros flots devant soi. De là on vient à un Cabinet tapissé de mousse où l'on prend le thé et d'où la vue solitaire offre une charmante cascade au milieu d'une infinité d'arbres de toute espèce. Enfin on arrive à un charmant salon construit sur une hauteur d' ù on a les plus jolies vues, entr'autres sur une superbe cascade de 20 pieds de hauteur qui tombe à gros bouillons, et en deux fois, car entre les deux jets il y a une espèce de petit Hermitage: Cette promenade est très étendue, aussi fumes-nous bien fatiguées; nous revinmes le soir tard.

Ce Dimanche 23. Hier notre Cousine de Spaan et ma chére Mère firent une course à Nimègues pour féliciter leurs Altesses de l'heureux changement des affaires [2]). Lucie les accom-

---

[1]) »Beekhuisen« : Beekhuizen was in 1787 nog niet wat het nu is, hoe opgetogen de schrijfster er ook over spreekt, want de bovenbedoelde wandeling was pas door baron van Spaen aangelegd. Vroeger was daar slechts heide en kreupelbosch. Het tegenwoordige geslacht mag den stichter wel dankbaar zijn.

[2]) »Changement des affaires«: Wel was alles spoedig beslist. De patriotten hadden het ongeluk tot opperbevelhebber te hebben den ellendigen Rijngraaf van Salm, die zonder eenigen tegenstand te bieden de vesting Utrecht prijs gaf, welke door Fransche ingenieurs in geduchten staat van tegenweer was gebracht. Alle plaatsen werden zonder eenige moeite genomen; alleen Amsterdam hield eenigen tijd stand, maar binnen veertien dagen was het geheele grondgebied der Republiek vermeesterd. Reeds den 18den September hadden de Staten van Holland hunne anti-stadhouderlijke

pagna pour demander audience afin de prendre congé. Elle fut renvoyée à venir au Cercle qui se donna le soir, mais ces Dames revinrent à Biljoen après avoir diné à la Cour, desorte qu'elles ne purent aller au cercle où tout Nimègues fut pour féliciter la Princesse qui après le départ du monde, fit part à sa Cour qu'elle partoit le lendemain matin pour la Hollande.

Ma soeur et moi nous chargeames ma chère Mère de toutes nos félicitations, et nous fumes bien contentes de rester à la campagne, avec les Enfans. Nous allames promener avec eux et Mlle Duvoisin [1]) leur ancienne Gouvernante, qui loge actuellement ici, par les montagnes. Les vues sont très étendues, on voit la ville de Doesburg, l'IJssel, qui serpente extraordinairement, de loin l'Elterberg et même la tour de Clèves. En outre on voit beaucoup de villages, la ville d'Arnhem, en un mot la récompense des belles vues vaut bien la peine qu'on a pour monter. Mr. de Verstonden [2]) vint diner ici.

Lundi 24. Nous diuames hier à Rosendaal, où nous fimes une promenade dans le bois qui est superbe.

---

resoluties ingetrokken en den Prins verzocht zich naar Den Haag te begeven, hetgeen hij den 20sten September deed. Het was een triumftocht voor den Prins, gelijk ook voor de Prinses, die hem den 24sten volgde. Het volk spande de paarden van den wagen en droeg den Prins op de schouders zijn paleis binnen. Het was Gijsbert Karel van Hogendorp, die er voor zorgde dat het de Staten en niet de Pruisen waren, die aan den Prins de bevoegdheid gaven in de steden de wet te verzetten, opdat de vreemde macht zoo min mogelijk met onze binnenlandsche aangelegenheden zich zou inlaten.

[1]) »Mlle Duvoisin«: mogelijk een dochter of familielid van den predikant Jean Jacques Duvoisin, die den 15den April April 1759 voor drie jaar en in Mei 1763 voor vast werd benoemd tot kapelaan der ambassade te Parijs en 12 Mei 1780 aldaar stierf. Een Frânçois, Daniël, Louis Duvousin werd 28 Sept. 1794 van Zutphen naar Middelburg beroepen.

[2]) »Mr. de Verstonden«: Zonder twijfel Gerard Karel baron van Spaen van Voorstonden, broeder van Van Spaen van Biljoen. Deze was geboren den 20 Oct. 1756, burgemeester van Hattem, gezant van H.H. H.H. M.M. in Portugal, ambassadeur op het congres te Weenen in 1814, in 1778 gehuwd met Juliana, Wilhelmina, Heilwich barones van Heeckeren, dochter van Adolf baron van Heeckeren van Enghuisen en van Jkvr. Charlotte Alexandrine van Westerholt.

Mardi 25 de retour à Nimègues. Hier, nous quittames le cher séjour de Biljoen à cause de Lucie qui vient de partir ce matin pour Maastrigt [1]. Aujourd'hui nous faisons nos visites de congé, demain nous allons diner à Leeuwen, près de Tiel, chez Monsieur Boesses [2] autrefois bon ami de mon Père et en dernieur lieu protecteur de mon Frère Dirk.

Jeudi 27. Hier matin à sept heures nous nous mimes en route et par un chemin tidieux et dèsagréable toujours sur une digue serpentante nous arrivames à 10 et demie chez Mr. Boesses Ce bon Homme en robe de chambre se promenoit dans son jardin' il nous reçut on ne peut mieux. Sa Femme qui pour les Indes a reçu une assez bonne éducation, ne paroit pas dénuée de vanité. Ils ont trois jolis enfans aimables et spirituels très avancés pour leur age. Elle semble regretter son pays en ne l'a aussi quitté que pour l'amour de ses enfans. Quel bonheur pour une Mère de revoir un fils après 29 ans de séparation;

---

[1] »Maastrigt« : Het regiment van Lucie van Sandick's stiefvader generaal Schmid, lag te Maastricht in garnizoen. Des zomers woonde de familie echter op het kasteel Reckheim, een uur beneden Maastricht, aan den linkeroever der Maas in het tegenwoordig België gelegen.

[2] »Mr. Boesses«: Het is vreemd dat Dirk van Hogendorp in zijne uitvoerige Memories (waarvan ik de lectuur niet genoeg kan recommandeeren) met geen enkel woord van dezen beschermer spreekt. Het was de heer Adriaan Boesses, zoon van ritmeester Vincent en Suzanna Elizabeth van Lidth de Jeude, geb. te Tiel den 16den Nov. 1742, in 1759 op een tractement van f 40 's maands als onderkoopman der O.-I. Compagnie naar Indië vertrokken, was daar achtereenvolgens »eerste overdrager op 't garnisoens-comptoir te Batavia, klein-winkelier of administrateur in den kleinen winkel« te Batavia [14 Mei 1764 benoemd], »koopman-titulair en secretaris van boedelmeesteren« aldaar [6 Juli 1770], »eerste administrateur in den negotie-pakhuizen op de eilanden Onrust en de Kuiper [16 Febr. 1776], opperkoopman en sabandhaar [16 Febr. 1779 à f 60 's maands], Extraordinair-lid van den Raad van Indië in 1783 à f 200 's maands, Raad-Extraordinaris in N.-I. en President in 't Eerwaarde College van heeren Scheepenen en Collonel der burgerije, item directeur van d'Amphioensocieteit, Commissaris van het Kleine Zegel en de verstrekkingen der soldijen« in 1785. Hij repatrieert in 1786 als admiraal der retourvloot en komt in 1787 in Nederland terug. Hij was dus tijdens het bezoek der reisge-

c'est le cas de la Mère de Mr. Boesses; cette bonne personne en paraissoit aussi bien contente.

Ce Vendredi 28. Nous voici bien arrivées ou pour mieux dire retournées au chateau de Biljoen que nous ne quitterons que pour retourney à la Haye. Je fus bien contente de quitter Nimègues, je n'oublirai jamais le séjour que nous avons y fait tant à cause des circonstances funestes qui nous y ont conduites, que par certains avantages que nous [1]) en avons retirés qui

---

nooten nog slechts een half jaar weer in het land. In 789 werd hij burgemeester van Haarlem. Hij was heer van Leeuwen en Puyflyck, en eerst te Batavia op 31 Jan. 1768 gehuwd met Adriana Geertruida Westpalm, geb. aldaar 12 Nov. 1752 en 19 Maart 1781 gestorven, dochter van Michiel Adriaan, en daarna hertrouwd met Anna Sibilla Haselkamp, geh. te Negapatnam den 27 April 1751, weduwe van Carel Frederik Severin en dochter van Johannes Haselkamp en Maria Philippina Verweij. De in den tekst genoemde kinderen zijn uit het tweede huwelijk: Anna Adriana Severin Boesses, geb. 21 Mei 1783, in April 1801 gehuwd met Abraham graaf van Bylandt; Susanna Elisabeth, geb. te Batavia 26 Oct. 1785, gehuwd te Leeuwen 5 Oct 1808 met Willem Engelen en Vincent Adriaan, geb. te Batavia 26 Juni 1784, overleden te Nijmegen den 26sten October 1863 en aldaar op 26 Jan. 1807 gehuwd met Jeannetton Henriette Nobel. Deze hadden vier kinderen: Hendrik, Vincent ongehuwd, mr. Eugène Gustave, gehuwd met Jkvr. Johanna, Alida, Wilhelmina, Jacoba Falck (die met éénе dochter thans nog in leven is) en twee dochters beide gehuwd met Jhr. Willem Jacob de Pesters.

[1]) »Nous«: dat wil zeggen de Hogendorpen; de Sandick's hebben noch in 1787 noch in 1813 gunsten gevraagd of verkregen, in het laatstgenoemde jaar zelfs aangeboden gunsten niet aanvaard. Gijsbert Karel is o.a., voornamelijk door den steun van het Hof, geworden Pensionaris van Rotterdam: »Ce brillant début dans le monde le fit comparer au fameux Grotius« schrijft Dirk van Hogendorp in zijn Mémoires, qui, fort jeune encore, avait occupé la même place, et même à Pitt qui dans un âge aussi peu avancé, montroit déjà au Parlement d'Angleterre tout ce qu'il devoit être un jour«. Toch had Gijsbert Karel meer verwacht.

Kort daarna, den 4den Mei 1789 huwde hij Hester Clifford dochter van George Clifford en Hester Hooft; merkwaardig genoeg werd nu de verwoede patriot, de burgemeester van Amsterdam Hendrik Hooft, door zijn medeburgers »Vader Hooft« genoemd, de aangehuwde grootvader van Gijsbert Karel. Hester Hooft was hertrouwd met den bekenden admiraal van Kinsbergen, een der

sont trop multipliés pour les détailler ici, puisqu'ils sont d'ailleurs indirects comme directs.

Ce Dimanche 30 Septembre. Hier il ne s'est passé rien de remarquable, la journée s'est passée trés agréablement comme à

---

vlootvoogden in den slag bij Doggersbank, als alle zeelieden een Oranjeklant. — Het is trouwens eigenaardig, als men zijn eigen familie nagaat, het verschil in politieke gevoelens op te merken, dat men bij de verschillende familieleden-tijdgenooten bespeurt: Mijn grootvader generaal van Sandick, hoewel zich als militair nimmer met de eigenlijke politiek inlatende, had, ofschoon hij adjudant-generaal van den prins van Nassau-Weilburg geweest is en ook met den Stadhouder bevriend was, patriottische gevoelens, (ook zijn vader was de Staats- of Franschgezinde partij toegedaan, hetgeen begrijpelijk was aangezien zijne familie tot de regentengeslachten van het stadhouderloos bewind behoorde, en zoowel moeder als grootmoeder Françaises waren), de oud-ooms Duco en Willem Anne van Haren waren Oranjeklanten, mijn overgrootvader Mr. Rhijnvis Feith was een bekend patriottisch dichter, mijn overgrootvader de staatsraad Mr. W. C. Ackersdijck was weer een vurig Oranjeklant, die nog de laatste afscheids audiëntie van prins Willem V bijwoonde, evenzoo mijn betovergrootvader, de Rotterdamsche vroedschap van Oordt. Dit alles stemt tot een zacht en onpartijdig oordeel. Welke de politieke gevoelens zijn geweest van mijn overgrootvader Mees, kassier te Rotterdam, is niet meer bekend. Opmerkelijk is het ook hoe men om tijdgenooten aan te treffen bij de eene familie moet opklimmen tot zijn betovergrootvader, bij de andere slechts tot zijn grootvader. —

Een andere broeder van Gijsbert Karel: Willem, juist gepromoveerd (den 30 Juni 1787) werd secretaris van Haarlem (beide broeders bekleedden hun ambten tot 1795). Hij had gesolliciteerd naar den post van secretaris van den raadpensionaris van de Spiegel, die den windvaan van Bleiswijk had vervangen, doch dat ambt verkreeg Mr. Tinne. In 1795 werd Willem van Hogendorp associé van Gijsbert Karel in diens handelszaak en later directeur der registratie in Noord-Holland en Utrecht. Hij was gehuwd met de dochter van profesor Bonn.

Frits van Hogendorp werd bij de Hollandsche Gardes geplaatst.

Dirk van Hogendorp eindelijk werd, op warme aanbevelingen der Prinses bij den gouverneur-generaal, benoemd tot administrateur op het eiland Onrust, een betrekking vóór hem door den heer Boesses en zijn eigen vader bekleed, en die doorging voor een der voordeeligste der O.-I. Compagnie, doch hem tegenviel. Deze Dirk, veel minder bekend dan zijn broeder, de groote Gijsbert Karel, trekt mij echter met zijn opbruischende natuur, ondanks

l'ordinaire. Je ne puis assez admirer le caractère vertueux et aimable de notre cousin de Spaan qui ne vit que pour faire plaisir autant qu'il peut à ceux qui l'entourent; et ce caractère est déjà transmis à ses enfans. [1]) Il fit la surprise à ma chère Mère d'inviter Fritz en garnison à Zutphen à venir passer quelques

---

zijn gebreken, haast meer aan dan de stugge, berekenende Gijsbert Karel. Was deze laatste vrij behoudend, Dirk was juist op zijn gebied de koloniale politiek, [en in dit opzicht ook Gijsbert Karel] zijn tijd ver vooruit. Vandaar dat men Dirk niet apprecieerde. Als een staaltje hiervan het volgende bekrompen oordeel over hem van ongeveer een tijdgenoot: »Dirk Hogendorp . . . . Hij was generaal onder Napoleon, zelfs een tijdlang commandant van Hamburg. Hij is gestorven als generaal van den Keizer van Brazilië Don Pedro. Hij was een moei- en onderneemziek schepsel, heeft ook op Batavia geweest, waar hij met colonisatien zulke groote plannen maakte dat de regeering er bang voor werd.«

Dirk's levensloop is wel een der merkwaardigste die ik ken. Eerst in Pruisischen en Nederlandschen krijgsdienst, daarna van de Mariniers overgaande in dienst der O.-I. Compagnie, waarbij hij het brengt tot onder-gouverneur van Oost-Java, gezant in Rusland, staatsraad, minister van oorlog, opperbevelhebber van het leger, gezant te Weenen, luitenant-generaal, adjudant van Napoleon, comte de l'Empire, gouverneur van Koningsbergen, gouverneur-generaal van Oost-Pruissen, na de restauratie weer in Hollandschen dienst tot hij aan Napoleon's roepstem weer gehoor gaf en ten slotte als kolonist in Brazilië zijn leven eindigt. Hij was eerst gehuwd met de dochter van den president-schepen van Batavia Bartlo en daarna met zijn nicht von Hohenlohe Langenburg, dochter van den Lt.-kolonel prins of graaf van Hohenlohe en zijne tante Magdalena Adriana van Haren.

[1]) »Ses enfans«: Het waren er vijf, hiervan huwden er later drie: 1e Gijsberta Maria Carolina barones van Spaen, vrouwe van Rosande geb. 5 Sept. 1774, gehuwd met Adolf Hendrik graaf van Rechteren van Collendoorn, generaal der cavalerie, zoon van Reinhard Burchard Rutger en Maria Louisa barones van Boetzelaer; 2e. Alexander Jacob baron van Spaen, vrijheer van Ringenberg, Hamelincken, heer van Biljoen, Werfhorst, Over- en Nederhagen, geb. 26 Juli 1776, officier der infanterie in Keizerlijken dienst, huwde eerst 18 Dec. met 1803 Cecilia Hartsinck douairière Carel Willem van Haren [ritmeester der gardedragonders, jongste broeder van mevr. von Sandick en van Hogendorp, gesneuveld voor Meenen op 13 Sept. 1793, nalatende een zoon Charles Frederick Sigismund van Haren, kamerheer van prinses Wilhelmina van Pruisen, sneuvelt in Nederlandschen dienst in den slag van Waterloo 18 Juni 1815;

ce qui faisoit un plaisir extrême à mon cousin de Spaan, qui sans une vanité désagréable, et des questions ennnuyeuses montre avec complaisance sa campagne et aime qu'on l'admire, mais on le fait avec plaisir et sans contrainte.
jours à Biljoen, pendant que nous y étions; c'était encore une preuve de son envie à obliger. Fritz ne put arriver que le second Octobre devant signer la liste du R^meut le premier.

Ce Lundi 1 Octobre. Hier nous eumes un divertissement extraordinaire. D'abord nous commençames la journée par aller à l'église à Velp, village tout près de Biljoen. Une partie alla en carosse. Pour moi j'allai avec les enfans à pied par le jardin et ensuite à travers les champs: il faisoit un tems des Dieux ce qui m'exite toujours à la reconnoissance. Le sermon étoit passable. Je revins aussi à pied et le tems étoit encore plus beau. A Diner il y eut deux Gastes, un bon veillard avec sa Femme, qui depuis longtems avoient sollicités de voir Biljoen. Comme ils étoient déjà un peu caducs notre cousin fit atteler son Worst, c'est une voiture longue et basse, sur laquelle on s'assoit dos à dos, excepté les deux meilleures places de chaque coté du banc en long. Elle peut contenir 22 personnes mais hier nous y fumes à 14. Avec quatre chevaux nous montames les montagnes redescendirent et vinmes à Beekhuisen où on prit le thé. Ce petit tour étoit fort agréable; tantôt nous descendions une fois de la voiture pour donner un peu de relache aux pauvres chevaux qui avoient beaucoup à tirer surtout en montant et tantôt on remontoit. Ces deux vieilles gens que je comparois à Philémon et Baucis [1]) se donnoient toujours les bras et ne cessoient d'aplaudir et d'admirer tout ce qu'ils voyoient

---

door wiens ontijdige dood zijn oud geslacht gedoemd was uit te sterven]; van Spaen hertrouwde met Jeanne Maria Catharina barones van Zuylen van Nyevelt, dochter van graaf Philippe Jules en Claire Hélène van Son; beide huwelijken waren kinderloos; 3e. Justine barones van Spaen, geb. 10 Aug. 1780, na den dood haars broeders vrouwe van Biljoen, Over- en Nederhagen, gehuwd met Govert Johan Adolf baron van Hardenbroek, lid van Ged. Staten van Gelderland, kamerheer i. b. d. houtvester enz., zoon van baron Johan Adolf en van Susanne gravin d'Aumale.

[1]) »Philémon et Baucis«: Het is curieus dat twee zware boomen op Beekhuizen thans dienzelfden naam dragen. Het is waarschijnlijk de geest der beide oudjes, die dien naam heeft ingegeven.

Ce Mardi 2 Octobre. Hier la Famille de Linden de Hemme dina ici. Nous fimes connaissance avec la Femme de Frans [1] que nous n'avions pas encore vue. Elle paroit très aimable, est petite mais jolie et ils paroissent s'aimer beaucoup.

Ce Mercredi 3 Octobre. Hier Fritz arriva ici et il restera jusqu'à Vendredi. Nous dinames à Arnhem chez la Freule de Weinberg [2], une personne bien honnête et polie. Le tems ne fut pas trop favorable desorte que la promenade au rempart fut très courte; nous vimes cependant quelque chose de la ville, la place de la parade est très jolie. Arnhem me plait plus que Nimègues.

---

[1] »Frans«: Frans Godard baron van Lynden, 15e heer van Hemmen, hiervoren genoemd op bl. 332, geb. 26 Febr. 1761, overleden 18 April 1845, raad en rekenmeester van het hertogdom Gelre, graafschap Zutphen, burgemeester van Bommel, president van den Hoogen Raad van Adel, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, den 14den Februari 1787, dus slechts een half jaar geleden, gehuwd met Margaretha Clara Munter, dochter van Mr. Andries Munter, schepen van Amsterdam, en van zijn tweede vrouw Anna Maria du Peyrou.

[2] Zonder nadere aanduiding is moeilijk uit te maken wie deze freule van Wijnbergen is geweest.

OUDHEIDKUNDE.

JÖRG FRANZ MÜLLER's REISINDRUKKEN.

MEDEGEDEELD DOOR MR. J. E. HEERES. [1]

III.

Op reis. — Aan Kaap de Goede Hoop.

Streitt mit 2 Türckhischen Raubschiffen.

Wür hatten auch noch allzeit einen schnellen forthgang bis auf den 13 dises [2]) gegen der morgenstundt da sich der windt recht aus westen doch zimblich schwach herbegeben. Des nachmittags wurden wür von fern 2 schif gewahr, weil wür aber durch perspectiv gesehen, sie Prinzen fläckhen füehrten, selbiges für Holänder gehalten, vermeinent das sie ihren lauf nach Gibralter, dem Mitteländischen oder Mare Mediterraneum, werden zu nemmen. Weil vns aber die nacht überfallen, sie nicht mehr gesehen, noch an sie mehr gedacht. Den 14 dieses gegen morgen ist der windt zimlich schwach worden, das vns die segel vielmach zusammen geschlagen ; sobald aber der tag angebrochen, seint wür aber mahl diese 2 schif, welche schon zimlich nach beij vns wahren, ansichtig worden. Weil sie aber den Prinzen flackh nit mehr geführt, haben wür vnseren ausgesteckhet, zu sehen was für nationen sie muesen sein, darauf sie alsobald den bluethfläckh haben wäihen lassen, vns damit zu verstehen zu geben was die münz thuet gelten. Weil aber beij vns der halbe theil volcks noch in dem schlaf, ich abèr eben damahls auf der wacht gewesen, ist mit der gloggen, trummel vnd trompeten ein groser lermen gemacht, vnd vnden in dem schiff ausgeschrawen, auf auf, lermen, lermen (?), die Türcken

[1]) Vervolg van Navorscher, L. II, blz. 205.

[2]) November.

wollen vns angreifen, welches den schlaf- vnd halberwachenten ein schlechte freudt wehre, doch alsobald alle oben auf dem schif zusamen geloffen, welche der schifer mit kurzen kräftigen worten also angeredet: Liebe brüeder, nun mehro seint wür vnter der Türcken händt gerathen, vnd müesen vns aus allen kräften dardurch schlagen, derowegen befehlet eüch Gott, vnd streitet als dapfere christliche teütsche [1]) helden seijet onverzagt, vnd machet eüch einen ewigen nammen, wiewohl wür nicht so starckh als sie, dannoch keines wegs den mueth sollen verlohren geben; so wür aber, dar vor ons Gott behuete, von ihmen solten überwunden werden, so wollen wür, ehe sie vnser leib zu einem sclaven, vnd vnser hab vnd gueth bekommen solten, vns selber in die luft fliegen lassen. Warauf wür ihm alle geantwordet, für ein man zu stehen, vnd so lang wür einen bluetstropfen in vnserem leib hetten, ihne nit zuverlassen. Darmit had ieder soldat ein bandelier, musqueten mit brennenten lunden, vnd ein sabel an die seithen bekommen; die matrosen aber allein mit einem krummen sabel bewafnet worden. Warauf wür vns an beijden seiten des schifs postiert, vnd, wie wohl wür nur ein schwaches windlein gehabt, ihnen doch entgegen geloffen, da sie vns dan an beijden seiten in die mitten genommen, darauf das canonieren mit stuckhen, musqueten, vnd werfen der handtgranaden angegangen, worvon ein solcher rauch vnd dampf entstanden, das wür einander nit mehren haben sehen kännen, vnd weil einsmahls der windt sich gelegt vnd still worden, wan wür schon wolten, nit känten von einander kommen. Darauf dan das metzgen desto ärger angangen, weil aber ein schiff von ihnen hart an die seithen vnsers steürboths getriben, wo ich auch meinen standt hatte, haben sie ons mit vielen brennenten bächkränzen [2]) überworfen, in meinung dardurch das schif in brandt zu steckhen; darvon mir auch mein groses

[1]) Duitsche = Nederlandsche.

[2]) Pechkränzen.

grauses haar zimblich anfangen zu stinckhen, hatte aber kein zeit selbigem selbsten zu helfen, sonder seint vns doch selbige von den matrosen ohne schaden geläschet worden. Von disen bächkränzen weil onsere augen schir ganz verblendet, vnd sonst vor dem rauch nit viel sehen känten, seint sie einsmahls mit groser macht, zu vns gegen der schifwandt, allwo man zur den masten vnd rohren hin auf steiget, wie ein bliz über gesprungen, mit der lincken handt sich fest gehalten, mit der rechten den sabelstreich geführet, vnd schräcklich nach vns gehauen, vnd wan ich solches nit so bald erblicket, weil einer recht vor mir zu stehen kommen, der schon den streich nach mir gefasset, ich den garaus von ihme bekommen hatte; darauf ich dan meine musqueten hinweggeworfen, mein sabel gezuckhet, vnd ihme den rechten arm abgeschlagen; weil er sich aber mit der linckhen handt so fest gehalten, vnd nit weichen wollen, hab ich ihme den kopf zerspalten, darauf er in einem schwindel in das wasser gefallen; des gleichen ist allen übergesprungenen geschehen, allein gleich darauf wurde mir an der seithen mein camerath mit einer kugel im kopf geschossen, nach welchem er einen lauten schreij gelassen, vnd vor sich mit sambt der mundierung [1]) über das schif in das meer gestürzt worden, welcher mich herzlich bedauert, weil wür einander vnter dem streit stehts herz vnd guragi machten. Nach dem nun dieses treffen bis nachmittag in gröser hiz vnd furi gewehret, vnd die Türcken gesehen, das sie wegen vnseren heldenmüethigen widerstand nichts könten ausrichten, weil sie auch viel volckh verlohren, vnd ihre schif zimlich durch löcheret wahren, indem vnsere sehr trefliche constabler ihren 2 mastbäim abgeschossen, haben sie sich, da ein kleines windlein anfangen zu blasen, allgemach von vns abgewendet, vnd vns die victori überlassen. Wiewohl wür zwar auch etliche löcher in vnserem schif, doch

[1]) Montirung.

alle ober dem wasser bekomen, so hat doch selbige die sorgfalt der zimerleüth, welche sich alzeit vnden in dem schif, so lang der streit wehrete, haben müesen einfinden, gleich wider inwendig mit eisen vnd blechen blatten zugemachet. Nach disem streit, weil wür alle ganz matt vnd mueth wehren, das wür kaum mehr schnaufen konten, hat vns der schiffer einem ieden ein mizigen [1]) brandtenweins gegeben, darvon wür wider ein newes herz bekomen, sich auch gegens vns als ein vatter gegen seinen getrewen kinteren für vnsere geläiste dienst mit einer schönen, trostreichen redt bedanckket, vnd vns bis in den himel hinauf gelobet vnd erhebet. Wie weil aber die nacht vorhanden, haben wür alle totten, vns selbige aus dem weg zu raumen, auf einen hauf gelegt, beij tag erst zu sehen wehr sie gewesen; die verwundete aber vnden in das schif zu den balbierer [2]) gebracht, welche zimblich arbeith mit ihnen bekommen haben, weil viel bis auf den tott blesiert, erbärmlich wehe klageten. Die gesunte aber haben diese nacht oben auf dem schif guethe wacht halten müesen, vnd keiner därften schlafen, sonder allzeit zum schlagen muesen bereith sein, weil wür den Türckhen noch nit traweten. Umb mitternacht aber erhueb sich ein starckher, vnd lieblicher ostenwindt, auf welchen wür onseren curs recht süden beij halben windt mit zimlichen guethen fortgang genommen. Den 15 dieses so bald es tag worden, haben wür nichts mehr von den Türckhen gesehen, welches vns sehr lieb wahr, darauf wür ein grose dancksagung, weil nun vns Gott der Herr nummehr von den Türckhischen bluethunden errettet, gethan. Nach disem ist der namensrodel [3]) abgelesen worden, da dan 28 man ihren namen nit verantwortet, vnd also verlohren worden, wiewohl wür nur 23 in dem schif angetroffen, das also die

---

[1]) Mutsje = een vochtmaat.

[2]) Barbier, scheepsdokter.

[3]) Boven staat geschreven, vermoedelijk met Müller's hand, „rol”.

übrige 5 muesen in das meer gefallen sein, wie ich von meinem camerath zeügnus geben; darvnder wahren 14 soldaten, 11 madrosen, ein jung vnd 2 zimerleüth, welche vnden in dem schiff, von den stuckkugeln seint erschossen worden. Ein matros aber, weil er gar kranck in seiner hangmatten gelegen, mit einer stuckkugel also zerschmettert worden, das sein eingewäidt überall herumb verstreüt, vnd er stuckweis hat muesen hinauf getragen worden, ia es hatte in vnseren schiff kein anderes ansehen, als in einer mezgen, also wahr es überal mit menschen blueth begossen, das sich ein harter stein hette sollen erbarmen. Nachdem wür nun über diese erschlagene vnser gebett verichtet, ist einer nach dem anderen den wassercreaturen in diesem Atlantischen meer aufgeopferet worden. Weiteres waren 46 man verwundet, ond etliche gar in einem miserablen standt erfunden worden. Allein es werden die Türckhen kein reinere seiden beij disem treffen gespunnen haben, weil ihre schiff so voller leüth wehren, das wür ein iedes 400 man starckh geschätzet, auf welche wür nit allein mit onseren grosen stuckhen, feldschlangen vnd musqueten dapfer gedonnert, sonder auch handtgranaten, deren die keine gehabt, grosen schaden gethan, indem wür mit selbigen ihnen 2 segel in brandt gesteckht, das sie genueg zu thunen gehabt, selbige wider zu läschen, welches ihnen noch zu ihrem klückh gerathen ist; wür aber hingegen von ihren bächkränzen keinen schaden bekomen. Indessen wahre es ein solches erbärmliches geschreij beij ihnen gehört, das sie ohne zweifel viel tott vnd blessierten müesen gehabt haben, weil das geschüz so erschräcklich forth dauerete, das viel das gehör wie ich auch verlohren, doch selbiges für mein person nach dem streit widererhalten . . . . . .

De verdere lotgevallen op reis tot de Kaap de Goede Hoop, laten wij hier verder rusten. Sommige gedeelten zijn niet onaardig, maar het zou te veel ruimte innemen, alles hier te publiceeren. Müller kwam den 18 (?) April 1670 bij de Kaap.

Hij begint dan: „Das III Buch. Beschreibung der weltberüehmten meerhafens vnd Forts Bonae Spei, vnd aller allda befindlichen Rari-täten von Thieren, Vöglen, Gewäxen vnd absonderlich von den Inwohnern.”

Dieses orth haben zu erst die Portugiesen durch ihre schiffahrten erfunden, nun mehro aber ist es in holändischen händen, welche allda ein groses festes castel haben, einer seiths neben dem meer, anderseiths etwas auf dem fues des Tafelbergs, mit einer maur, vnd hoehen wahl vmbgeben, vnd mit allen anderen nothwendigkeiten, einen Europaeischen feint abzutreiben, versehen. Es seint allbereith über etlich 30 häuser von guethem steinwerkh nit weit darvon wie ein vorstatt erbawet, welche von Hohländeren bewohnet werden; dan weil das landt vmb diese gegent gar fruchtbar, haben sich schon viel Holändische bauren darinbegeben das selbige zu bawen, [1]) vnd bringet iezundt frucht vnd wein, welches vor dieser niemahls alhier bekanth gewesen, vnd erst von den Holänderen dahin gebracht worden [2]).

Von der gestalt aufzug, sitten, vnd geberthen der inwohner des Capo bonae spei welche man nur (?) Hottentotten nennet.

Was nun äigentlich diese Africanische einwohner des Capo bonae spei betrift, seint sie schir nicht vnter die menschen zu rechnen, weil sie weder von Gott, noch seinen gebotten etwas wüssen; sie leben dahin wie die wilde thiere auf dem feld, vnd führen ein miserablen stand. Von statur seint sie kleine magere leüth, vmb ein guethe spannen kürzer als wür, ond ser schwacher glidmasen; an ihrem ganzen leib seint sie dunckhel braun, nit zwar von natur, sonder weil sie sich von kindtauf mit vielen vnreinigkeiten, feisten sachen vnd salben über den leib schmieren vnd besudlen; mit einer kurzen eingetruckhten nasen, dickhen lippen (? ?), vnd rundten angesichter, gleich wie die Africanische Caffirij oder Moren. Sie stinckhen

Figura 24[3])

[1]) Bladz. 68—76 van Theal's werk, in de volgende noot genoemd.

[2]) Reeds zeer spoedig na van Riebeek's komst. Vgl. b.v. George Mc. Call Theal *Geschiedenis van Zuid-Afrika* ('s Gravenhage, enz. 1897), bladz. 65, 71.

[3]) Deze cijfers correspondeeren met Müllers „Figurbuch.”

wie ein aas, das schir niemanth vmb sie kan bleiben, ia wan sie noch ein steinwurf weit von einem seint, vnd der windt von ihnen kommet, man selbige schon schmeckhet. Sie haben kleine grause härlein auf dem haubt, gleich wie schaafwollen, die man aber nit für haar erkennen kan, weil sie fingers dickh mit kuchekoth geschmieret, vnd also ehenter einer aichenen rindten gleich sehen; so etwas darvon wegen der dürre herabfallet, streichen sie solches gleich wider mit desem köstlichen balsam zu, vnd halten es für gar schön, vnd gesundt, darumb sie auch weiters nichts auf den haubt haben, als durch die ohren läbblein haben sie so grose löcher das man einen finger dardurch steckhen kan, woran sie allerleij narrentheijen vnd kintersachen hancken, als kleine weise schnecklein, knöpf, corallen, vnd stücker von tabackhspfeifen, welches sie für ein kôstliches kleinoth halten ia ihnen lieber als golt, silber oder edelgestein, dieweil sie ihr lebtag nichts bessers gesehen. Absonderlich tragen sie gern, so sie es von vns bekommen kännen, an ihren armen kupferne, mässene, zienene vnd beinene ring, warfür sie den Holänderen oxen, küehe, kälber, vnd schaaf geben. Insgemein haben sie hinter dem elenbogen einen grosen beinenen weisen ring von 3 finger breit, wie ein kleines rath stecken, wie auch an den fingeren von solches materi alles voll ring stecken, dan wehr viel ring, der hat auch viel vieh, vnd also ein reicher bettler ist; wiewohl sie beij sammen wohnen, vnd alles vnter ein ander haben, hat doch einer mehr vieh als der ander. Wan es sommer, laufen sie alle nackhent, vnd nur ihre schammhaftigkeit mit einem rauch fell von gewüssen thieren bedeckhet, welches eine spanne lang an einen riemen herabhanget; wan es aber kalt, so nemen sie ein schafs haut über sich, welche aber nur den ruckhen bedekht bis auf die knie; brust, bauch vnd übrige leib bleiben vnbedeckht. Sie haben einen wunderselzamen tanz, vnd singen vhne vnterlass darzu diese wort: Hottentot, Hottentot, hij, hij, hä, hä, ha, ha, ho, ho,

Selzames gesang der

Hotten-totten beij ihrem tanz.

vnd wan solches zum endt, fangen sie es wider von anfang ahn, darumb sie von vns nur Hottentott genant worden; was aber aigentlich dise wort heisen, oder ob es wort seijen, weist man nicht; bij disem danz aber springen sie gar nit hoch, sonder tretten nur mit den füesen fest auf die erden, vnd kehren sich darbeij langsam vmb, dabeij sie ihre fues so zierlich zu sezen wüssen als der esel, das man ihnen lieber etwas gibt, damit sie auf hören als anfangen, wobeij ich doch manche kurzweil gehabt, vnd ihren leuten standt betrachtet. Es haben die mannen allzeit, wo sie gehen vnd stehen, ein rauchen wadel oder schwanz an einem hölzernen stäblein von gewüssem thierle stecken, darmit sie steths den staub aus den angen wüschen; so aber nichts vorhanden, steckhen sie selbiges zwischen dem beinenen ring an dem elenbogen. Was aber die weiber anbelangt, seint selbige alle ins gemein etwas kleiner als die mannen, wie bij vns ein 12 jähriges mägdlein, weil sie sich gar iung verheijrathen, vnd seint diese auch abscheüliche monstra, das man sich vor ihnen färchtet, vnd ehenter einem gespenst als menschen gleich, stinckhen auch ärger als die gaisböckh. Wan es kalt, haben sie 4 schafhaüt vmb sich gebunden, 2 vmb den hals, damit sie dan ganz bedekht sein; das haubt haben sie auch mit einem haütlein, wie ein kappen gemacht, bedeckht, vmb die bein über die knotten seint schaf därm gewunden, welchen wüesten zierath, was weibisch ist, so bald sie kännen gehen, an den beinen tragen mues, weil solches von ihnen für schön geachtet würt. Wie wohl aber diese weiber klein, haben sie doch ein halbe elen lange brüst, weil ihnen gleich in der iugent das brustbein, oder narffen (?) eingetruckht vnd zerbrochen würt, welcke sie dan ihren kinteren, die sie in einem säcklein auf dem ruckhen tragen, hinter sich auf die axlen werfen, das sie saugen kännen, welches, wan ich es nit selbsten gesehen, nit glauben hätte. Ins übrigen seint sie auch an den armen, händen vnd ohren eben als wie die

männer mit lauter narrentheijen behenkht; vnd weil sie mit so vielen därmen an den füesen überladen, seint sie ihnen an dem gehen verhinderlich, vnd stosen sie stehts an ein ander wie ein butherfass. Was ihre gleidung betrift, so henckhen sie schafsheüt, so bald sie abgezogen, vmb sich, an welchen oft, wie ich selbst gesehen, noch fleisch vnd bluet hanget, vnd daran verfaulen, oder ausdörren mues, welches dan arger als ein pest stinkth, ihnen aber als die solches von iugent auf gewohnet, ein köstlicher balsam wahre, mit einem wort was beij anderen nationen wuest, das ist beij ihnen schön. Vor den wasser hüeten sie sich als vor ihren grösten feindt, gehen niemahl in selbiges, noch thuen sie sich wäschen, damit nit die angesalbte vnreinigkeiten von ihnen abgehen; ia ich hab ihnen öfters zu gesehen, wan auf dem boden sassen, vnd ihre heüt abgezogen, deren wollenen theil sie alzeit inwendig kehren, das sie voller läus in gröse eines gerstenkörleins gewesen, das es in der wollenen als wie in einem ameisenhaufen gewimbst, indem sie selbige büschele-weis känten abzupfen, welche sie aber nit hinweg werfen, sonder weil es es ihr äigen fleisch vnd bluet seije, selbige in den mundt genommen, wie die haselnuss gekrachtet, noch etwas darvon ausgespeijet, sonder alles wie roseinlein hinabgeschlukhet, das mir das maul hat anfangen zu wässeren, ond schir mir hab übergeben muessen. Was ihr sprach belanget, ist sie auch keiner menschlichen gleich, weil sie viel mehr aus der nasen, als mundt etwas daher muermlen, das man wenig rechte worten vernemmen kan, vnd werden sie gemeinlich beij den dritten oder vierten wort einmahl mit der zungen kläpfen oder schnelzen. Des tabacks seint sie grose liebhaber, wiewohl beij ihnen keiner zufinden, dan wan man ihnen eine pfeifenvol mitheilet, so wüssen sie vor freüden nit, wie sie solches mit ihren narrentheijen, weil sie anders nichts haben, sollen vergelten, vnd theilen selbige vnter ihnen also aus, das ein ieder einmahl selbige in das maul bekommet vnd

diesen lieblichen, ihnen so angenemmen, geruch versuechen kan.

Ihren weis zu heijrathen.

Auch werden vnter ihnen nit mehr weiber als mannen gefunden, dan wan ein kindt gebohren, vnd ein mägdleid zu viel ist, mues es lebendig begraben werden; wan ein fraw einen mann nimbt, mues sie ihm einen guethen feisten kuhedarm für ein feldtzeichen an den hals hancken, vnd er selbigen so lang tragen bis er vor altershalben vergehet, vnd wiewohl sie von dem eestand, das ihn Gott der Herr eingesezt habe, gar nichts wüssen, so haben sie doch nur ein fraw; vnd so eine etwan in den überspiel erfunden würt, mues sie ein glid von dem finger verliehren; wan einer den anderen vnrechtmäsiger weis, vnd ohne vrsach zu tott schlaget, so würt ihme der kopf mit einem grosen stein zerschmettert, weil ihnen nemblich das gesaz der natur in das herz geschriben, vnd also wüssen was gueth oder bös ist.

Scharpfe strafen wegen eebrüchen vnd anderen lasteren beij disen wilden leuthen.

So iemanth aus ihnen gestorben, biegen sie selbigen 2 fach zusammen, machen ein kleines loch in die erden, das er aufrecht darinnen zu sizen kombt; nachdem sie den grundt über ihn zugescharret, so legen sie ihm alsdan ein grosen schweren stein auf das haubt, damit er nit von dem wildfras, welche anderst hiena genent würt, ausgegraben werde. Beij dergleiche töttfähl seint sie nit traurig, sondern bringen den totten mit freüdten zum grab; so aber einer gebohren, stellen sie sich ganz traurig, als ob sie erkanten das dises leben ein lauters iamerthal seije.

Die weis ihre totten zu begraben.

Verwunderliche wurzlen welche der Hottentotten brot sein.

Ihr speis betreffent, haben sie für ihr broth gewüse rundte, fingerlange vnd 3 mahl so dickhe wilde würzelein, welche überahl, absonderlich in den thähleren, in groser menge waxen, vnd werden von diesen wilden leuthen sichem, das ist bös oder nicht gueth geheisen, weil so man ein stücklein rauch darvon esset, man sterben mues, wegen einem weisen, dickhen saff, der, so man hart truckhet, heraus gehet, vnd einer gestockhten milch gleich siehet, aber lauter gift ist, welches ich nit hab glauben wollen, bis ich es selb-

sten probiert, vnd nur ein kleines tröpflein auf die zungen genommen, gar nichts darvon hinuntergegeschluckhet, mir aber alsobald so übel vnd wehe daran worden, das es mir den pitteren schweiz ausgetriben, alles vor den augen vergangen vnd vermeint das ich verscheiden mueste; so bald ich aber ein weinig salz gegessen, ist es mir wider besser worden. So aber eben diese würzlein auf dem kohlfeür gebrathen werden, seint sie recht gueth, weil das feür gesagten bösen saff ausgetruckhnet, vnd heisen sie solche alsdan prapua, das ist gueth oder gesundt, vnd haben selbige alsdan ein geschmackh gleich wie die schwarze wassernussen. Im übrigen bestehet ihr ganzes vermögen in dem vieh von rinder vnd schaafen, deren sie ein überfluss haben, vnd an milch vnd fleisch ihnen nichts manglet; sie essen aber nichts darvon so lang es lebet, erst wan es durch kranckheit, oder altershalber verreckhet, den sie sagen, so lang es lebet kan es iunge herfürbringen; was aber sich nit mehret, als oxen, oder hämel, das bringen sie zu den Holänderen, worfür man ihnen allerhandt kinterspiel gibt, welches sie höeher als alle schäz der welt halten. Sie essen aber gesagtes verreckhte fleisch alles rauch, wie ich ihnen zum öfteren in vnserem schlachthaus mit verwundering zugesehen; sobald dan vnser metzger das eingeweith hinweggeworfen, seint sie darauf wie die raben gewesen, die därm nur einmahl mit der handt ausgestrichen, vnd selbige mit sambt dem übrigen koth also warm vnd rauch wie die hundt zerrissen vnd hinabgefressen. Neben disem seint sie von natur recht onverschambt bettlerisch, dan wan sie einen gesehen essen, vermeinten sie gleich ihren theil auch darvon zu haben. Wan man etwas vnnüzes von speisen hinweg würft, als schilten von wasserlimonen vnd dergleichen, so hèben sie selbiges geschwindt wie die schwein auf dem boden auf, vnd lassen nichts verlohren gehen, dan alles ist ihr speis, derowegen ich auch wegen diesem bestialischen leben kein rechten alten mann vnter ihnen gesehen.

Auch wan man schon ihnen die schönste kleidung für diese wüeste solte geben, wie ich solches oft probiert, nicht annemmen wollen, sonder einen grausen vnd abschewen darvon erzeiget. Sie lassen sich auch wider ihren willen zu keiner dienstbarkeit gebrauchen; es hatten zwar viel vnter ihnen den Hohländeren, so wohl man als weib, das wasser vnd holz in die kuchen getragen, damit sie etwas zu essen bekombten; so bald ihnen aber eine grillen ins hirn kommen, einsmahls auf vnd darvon geloffen. Es hatt sich vor etlichen iahren alhier zugetragen, das ein kind von disen leüthen beij den Holänderen in allen christlichen wandel ist auferzogen, wie auch hernach mit einem Hohländischen barbieren vermählet worden. Nach dem sie nun 2 iahr mit ihm gehauset, einmahls ihre kleider hinweggeworfen, wider zu ihrem volckh geloffen, den stinckhenten lausigen belz angezogen, vnd hinfürs nicht mehr zu sehen gewesen. Man hatt auch schon etlichen mahl mit diser leüthen zulassung, vnd guetheisung etliche manspersonen nach Holandt gebracht, in meinung das sie solten zu anderen gedanckhen zu bringen sein, ist aber alles vmbsonst gewesen, also das, wan man sie, also zu reden, schon in den himel übersezte, nit bleiben wurden, vnd wider daraus begehren, waraus abzunemmen, das sie von natur viel ärger als viehisch sein, vnd gar nichts was eiuem rechten menschen zustehet leider! beij ihnen zu finden seije.

Angebohrene wildigkeit diser leüthen.

Von ihren Wohnungen.

Was weiters belangent ihre wohnungen, seint selbige 2erleij. Wan es kalt, so haben sie löcher in den bergen, in welche sie schliessen, vnd das loch mit einer oxenhaut behangen, damit der kalte luft nit hinein tringen kan. So es aber warm, lageren sie sich in dem ebenen feld oder thal, allwo sie aus meerrohren kleine hüttlein machen, die etwan ein halben man hoch von der erden, vnd gestaltet sein wie ein sattel oder tach, worinnen aber nit mehr als 4 personen sizen oder ligen kônnen; ihr vnterbett ist schöner weiser sandt; wüssen, haben vnd begehren auch

nichts anders; wofern aber ein haushaltung mehr als 4 personen hat, müesen die übrige ausen der hütten, allwo es eben zo gueth als inwendig, ligen, dan die so dinn geflochten, das der regen durchschlagen mag, vor welchem sie sich mit ihren stinkhenten schafheüten zudeckhen, vnd lassen das wasser über die haut hinunter in das sandt laufen. In dergleichen hütten bin ich auch einmahl, nach dem ich ihnen zu erst gar viel verehrt, mit händt vnd knien hinein- (?) geschloffen, aber weil es mir vor gestanckh schier onmächtig worden, gar nit lang darinn verbliben; worinnen ich aber nichts anderst gesehen, als ein kalabasen, welches wie kirbsengewäx ist, daraus sie pflegen die milch vnd wasser zu trinckhen, auch etwas von stinckhentem fleisch, von ihren brott wurzlen, mit etlichen vöglen, straus ëyeren, vnd schildkrotten, welche sie [hingo (?)] gimbo (?) heisen. Weiters seint diese hütten so leicht, vnd auf solche weis gemacht, das sie selbige wie ein roll papier oder tuch kännen zusammen wickhlen, vnd ein man darvon tragen; dan weil diese leüth sich müesen nach den waiden ihres viehs richten, seint sie ganz vnbeständig, seint bald hier, bald dorth, vnd überahl zu haus. Weil aber das landt voller wilder thieren, müesen sie beij tag wegen ihrem vieh grose achtung geben; zu nacht aber zündten sie grose feür an, darmit sie dieselbige vertrieben, vnd müesen also, wie wohl sie sonst weinig zum besten haben, in stehten forcht, vnd bekümernus leben

Entlichen was nun ihr glauben betreffet, kan es nit schlechter in der welt gefunden worden.

Sie wüssen weder von Gott oder seinen gebotten, noch von dem himel, noch von der höllen etwas, sonder meinen, wan sie gestorben, seije alles tott, gleich wie vnter dem vieh. Einzig vnd allein halten sie den mohn für einen gluckhsgott, welcher wan er abnimbt, seint sie ganz traurig vnd betrüebt, sobald er aber wider waxet, vnd zum ersten mahl wider von ihnen gesehen würt, seint sie voller freuden,

vnd so lang, bis er voll würt vnd über dem Horizont ist, thuen sie alle nacht nichts anders, als singen, danzen, vnd springen, wie ich etliche stundt lang beij der nacht ihnen zugesehen, mich vor ihr hüttlein zu ihnen auf den boden gesezt, vnd ihre andacht wahrgenommen; da dan die knäblein ein ganz alten man zu ihrem anführer, die mägdlein aber ein alte fraw zu ihrer anführerin gehabt vnd beyde partheijen besonders gegen einander bald hinter sich, bald vor sich, bald auf die seithen, bald rundt vmb, bald die händ über sich, bald vnter sich haltent daher gedanzet, darbeij aber steths viel blickh iez nach dem mohn, iez nach ihrem von dem mohn vervrsachten schatten geworfen, welches mir als ein rechtes affenspiel vorkomen, auch wan sie alle wehren von sünnen kommen. Die übrige aber, man vnd weib, in vnd auser dei hütten, singhen so lieblich als ein nachtigall die den bauren die schaaff frisset, in dem sie bald wie die hundt vnd kazen geheület, bald wie die wölf geschrawen, das es ein iämerliche nacht vnd feldtmusic gewesen. Den kleinen kinteren, die noch nit haben recht hupfen vnd springen können, gaben sie harte steinlein in die handt, mit welchen sie hart auf ein ander schlagten, vnd diese für ihr gebett vnd opfer dem mohn aufopferten. Ich hab auf ein zeit, da es eben voll mohn wehre, einen iungen 20 iährigen Hottentott in einem Holändischen wurthshaus angetroffen, der die ganze nacht durch gedanzet, das er also math vnd müeth worden, das er des morgens schir nit mehr könte schnauffen, welches sie, wie mich der würth berichtet, alle monath zu thuen pflegen. Desgleichen thuen sie auch, wan etwan ein grose heijschreckh, deren es alhier viel gibt, vngefehr (?) in ihre höhlen oder hüttlein kommet: alsdan gehen sie alle daraus, vnd gehen nit mehr hinein, bis er wider heraus ist, da nemmen sie selbiges wider ein, singen, springen, danzen, jubilieren eben als wan ihre hütten dardurch geheiliget, oder ein Engel darinn gewesen wehre; für solches uberaus groses glück halten

Lächerliche Tanz der Hottentotten beij den Monschein. Fig. f 23

sie solches. O blinde welt! Man berichtete mich, das wan man ihnen etwas von vnserem Gott saget, sie darauf antworten vnd sagen: es müese vnser Gott ein armer, elenter vnd schlechter Gott sein, vnd wenig zu commandiren haben, sonsten wurden sie ihn auch wohl kennen.

Es haben diese leüth ein solcher schnellen lauf wie ein pferdt oder windthundt, das sich sehr zu verwunderen ist, wan sie daherlaufen; sie haben aber kein gewehr beij sich, als lange hölzerne spies vnd mörderprügel, wüssen aber hingegen treflich mit den steinschlingen vmbzugehen, ia sie werfen ohne schlingen mit den steinen aus bloser handt so gewüss, als einer aus einem rohr schiesen kann, wie ich solches oft mit verwunderung gesehen hab. Wan sie sehen dass etwan lerer fass aus den schiffen an das landt gebracht werde, kommen sie alsdan hauffenweiss darzu, füllen selbigen voll mit süessem wasser vnd rollen sie wider bis an das mehr, damit man sie solle auf die schiff nemmen, aldan laufen sie geschwindt in die kuchen hinvnter, vnd mues ihnen der koch schmuz genug geben, wormit sie zu erst ihre fell auf der seithen, wo die wullen ist, so feist selben vnd schmiren das es herabtropfet; wan das geschehen, so bestreichen sie sich auch an den ganzen leib auch in dem angesicht mit dem ruess des kochkessels so schwarz, das sie mehr einem teufel als menschen gleich sehen, ia wan sie noch hernach auch ihre mit hundert tausend läis angesteckhte schaffel an den hals legen, könte man den teufel nicht wüester mahlen, sie aber haben ein sonderbahre grose freut darbeij, vnd meinen, das nichts schöners könne gefunden wer, den. Nach diesem kommen sie auf das schif hinauf vnd fangen an, ihre närrische krummesprung zu machen, darüber man sich zu kranckh lachen mues; absonderlich wan sie brandtenwein vnd tabackh, welchen sie nit gewohnt, doch dessen gar begierig sein, getruncken haben, da hat man ein rechte comedi zu sehen, welche sich nit beschreiben lasset. Ein

ieder von uns verehrte ihnen hernach etwas; wan es auch nur ein knöpflein von dem rock, oder ein stuckhen von einer tabackhspfeifen war, hatten sie es doch lieber als ein huetvoll gelt, darumb sie auch einem ieglichen, der ihnen etwas gabe, zur danckhbarkeit einen danz ablegten. Mit einem wort zu sagen, wan man ein solchen wilden Hottentot mit seiner frauen vnd kindter betrachtet, kan man ihm kaum einbilden, das es rechte menschen sein solten, sonder ehender ihren vrsprung aus der hôllen heraus hätten. Doch hab ich an ihnen verspührt, das sie nit gern viel kinder haben, sonder nur suechen ihr geschlecht zu erhalten, und seint darumb ganz und gar keine unkeusche menschen, allein das sie unverschambt von der ehrbarkeit nit viel wüssen, vnd in allem den wilden thieren gleich. Deren sitten vnd wandel in allem zu beschreiben ist theils vnmüglich, theils nit würdig des papiers und der dinthen. Gott der Herr so es Ihme beliebig, vnd wie er es von ewigkeit verordnet hatt, wolle selbige gnädigst bekehren, vnd zu dem liecht seiner erkantnuss bringen. Vnd dises kurz von diser orth der wilden menschen, nemblichen der Hottentotten. [1])

Von den Madagaskarischen Mooren.

Weiteres giebt es alhier sehr viel von den Madakasskarischen Moren, von mann vnd weiber, welche mit den Holländischen schiffen von der grosen insul Madagaskar hieher für sclaven gebracht werden, selbige zu allerleij arbeith zu gebrauchen; sie seint mehrentheils kohlschwarz, zimblich starckh, doch nit gar gros von person, haben auch kleine kurze krause härlein wie die andere Africanische Moren, auch breite eingetruckhte nasen, grose weise augen, vnd zähn, sehr dickhe lefszen (?) wie ein überlützer (?) pfefersach;

[1]) Ik heb Müllers beschrijving der Hottentotten hier in haar geheel opgenomen. Zij is ouder dan de meeste der bekende schetsen van hen die nà van Riebeek's vestiging eenigszins uitvoerig over de Kaap de Goede Hoop hebben geschreven: W. ten Rhijne in 1686, Valentijn in 1726, Peter Kolb e. in 1727.

> vmb den hals haben sie an statt der corallen. viel weise schneckle hangen. Sie gehen zwar alle nackhent, so bald sie aber von den Holändern gekauft, werden sie geschwindet mit gleider versehen; allein kan ich von diesen nit viel gueths alhier beij sezen...

Wat Müller verder over de Kaap de Goede Hoop vertelt, betreft hare fauna en de beschrijving van enkele bergen. Ik laat dit hier rusten. Den 25 Mei 1670 vertrekt hij van daar.

In zijn handschrift begint dan „Das IV Buch von der Abfahrt aus dem Capo bonae Spei nach der Insul Java in Asiam." Langs Nieuw-Holland's Westkust wordt de reis voortgezet. Wij hernieuwen onze kennismaking met Müller bij Java's Noordwestkust.

(Wordt vervolgd.)

Het Brielsche gilde van St. Franciscus. — Aan wat ik Nav., L., blz. 525, heb medegedeeld, heb ik nog de volgende ordonnantie toe te voegen.

24 Maart 1578. Ordonnantie ofte keure van den laeckenvercopers.

Alsoe alhyer binnen deser stede van den Bryele diversche vreemde persoenen, nyet wesende van de confrarye ofte gilden van de laeckenvercoopers ende cleermakers, genaempt sinte Franciscusgilde, hem vervorderen [1]) te brengen zekere packen van laeckenen van diversche soorteren ende coleuren, vercoopende ende deselve uutslytende metter ellen binnen derselver stede ende oock ten plattenlande, contrarie ende in vilipendie vandt placcaet ende eeuwich edict, by wylen hooger gedachten keyser Caerle daerop in den jaere XXXI geëmaneert, daerby sulcx expresselicken werdt geïnterdiceert ende verboeden overmitz tgroote bedrocht, twelck in alsulcke laeckenen (die zeer subtilicken bereyt ende geconterfayct zijn) bevonden werdt,

---

[1]) Er staat: „vervorderende".

behalven dat hetselve mede nyet alleenlicken es tenderende tot achterdeel deser stede, maer oock den gemeynen gildebroeders vant voorseyde gilden, die mitzdyen gans neringeloes sitten ende binnen deser stede in allen saecken beneffens den anderen burgeren cost ende last moeten helpen draegen; sulcx omme hyerinne te remediëren, soe is by den stedehouder van den bailliu, burgemeesters, oudt ende nyeuw gerechte deser stede van den Bryele geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueeren by desen:

1. In den eersten dat van nu voortsaen nyemandt, wye hy zy, die handelinge ende coopmanschap vant wantsniden binnen deser voorseyde stede en sal moegen handtteren ofte aldaer uutsnyden metter ellen eenige sorteren van laeckenen, van wat coleur ofte stoff dieselve zijn, ten ware hy poorter derselver stede ware ende dat het voorseyde gildes gemoede heeft volgende heurluyder previlegie, alleenlicken uutbesondert de twee vrye jaermercten deser stede, die eenen ygelicken sal moegen frequenteren. Ende zullen hyerinne oock nyet gehouden ofte begrepen zijn den coopluyden, die eenige laeckenen alhyer zullen willen brengen ende int gros vercopen.

2. Item dat oock mede nyemant, wye hy sy, van nu voortsaen alhyer binnen deser stede zal moegen te coope brengen ende vercopen eenige gemaecte cleren ende goederen, ten waere volde den voorseyden gilde als vooren. Dan alleenlicken en zullen in desen nyet begrepen zijn diegene, die vrouwencousen ende coletten te coope hebben, ende oock de uutdraechsters, die oude cleren vercopen, uuytbesundert als vooren de vrye jaermercten; ende dit alles upte verbuerte van drie ponden Hollandts voor deerste reyse, ende thyen gelijcke ponden voor de twede reyse, ende voor de derde reyse upte verbuerte van de laeckenen ofte gemaecte cleren; deselve boeten tappliceeren het één derdendeel tot behouve van den armen, het tweede tot proffyte van den officier ende het [derde] derdendeel tot behouve van den aenbrengher.

Medegedeeld door H. de Jager.

ORDONNANTIES BETREFFENDE HET BEGRAVEN ENZ.,

DOOR DE BRIELSCHE REGEERING IN 1641 GEPUBLICEERD.

Medegedeeld door H. DE JAGER.

—

In het Publicatieboek, loopende van 1596—1644, leest men op blz. 222 en volgg. deze Ordonnanties.

Reglement op de begraeffenis voor de aensprekers.

Alsoe hoe langer hoe meer by experiëntie bevonden wert de groote disordere ende ongeregeltheyt, ontstaende ende gepleecht werdende int bidden, aenspreken ende gaen met dooden te begraeffenisse: omme waerinne te voorsien ende remediëren ende de voorseyde onordeninge ende misbruycken [te] voorcomen ende te doen cesseren, soo ist dat mijnne heeren die burgemeesters ende regierders der stede van den Briele, volgens het exempel van andere nabuyrige steden, hebben gekeurt, geordonneert ende gestatueert, gelijc sy keuren, ordonneren ende statueren by desen:

1°. Eerstelijcken dat van nu voortaen niemant, wie hy sy, binnen deser stede sal vermogen op eenige begraeffenissen van dooden te dienen ofte aen te spreken als alleenlijcken de geswooren bidders, die by burgemeesters ende regierders voornoemt daertoe sullen werden gestelt ende geordonneert, op peyne van daerover arbytralijcken gecorrigeert te werden; blyvende nochtans de knechts van de respective vendels van de schutterie ende gildens by haer oude ghebruyck ende recht aengaendetbidden op de begraeffenissen, als totnochtoe altijt is geobserveert.

2°. Welcke geswooren bidders voor haer sallaris van aenspreken ende bedieninge opte begraeffenissen sullen genieten, van een oude doode yder dry guldens, ende degene, die daerbeneffens op het roumael dienen, elcx vier Carolusguldens.

3°. Item voor taenspreken ende dienen ter begraefenisse van de jonge kinderen yder persoon vijftich stuuvers.

4°. Ende werden de voorseyde geswooren bidders mits desen mede wel expresselijcken gelast ende geordonneert op alle begraeffenissen, daer men gewoonlijck is de heeren burgemeesters ende vroetschappen mitsgaders die van de magistraet te doen bidden ende aen te spreken, deselve op te lesen vervolgend aen

de bloetvrinden, sonder eenige collegiën ofte andere perticuliere persoonen daervooren te prefereren ofte oplesen, dan alleenlijcken den heere commandeur vant garnisoen alhier, mitsgaders den heeren bailliu ende rentmeester van Voorne, sulcx als totnochtoe is geuseert geweest, welcken volgende de voornoemde gesworen bidders sullen gehouden sijn eenen ygelijcken, daervan sy souden mogen versocht werden, hiervan te waerschouwen ende te versorgen, dat alle cedullen van begraeffenissen desen conform werden gestelt ende gereguleert, sonder dat syluyden sullen vermogen eenige andere aenspreeckinge ofte oplesinge van cedullen contrarie dese ordonnantie te doen ofte doen doen; maer sulcx bevindende, sullen syluyden gehouden syn de heeren magistraten daervan behoorlijcken ende tydelijcken [te] adverteren ende waerschouwen, op peyne van deportement van hare respective ampten, die sy van de stadts wegen sijn bedienende.

Aldus gedaen, geordonneert ende beslooten by burgmeesteren ende regierders der voorseyde stede, opt raethuis derselver stede, den IX Februarij anno XVI c eenenveertich.

Ordonnantie, gemaeckt by bailliu, burgemeesters ende regierders der stede van den Briele, op het begraven van de dooden, het luyen van de clocken over deselve ende tsallaris van de graffmakers.

1. In den eersten en sal niemant, wie hy sy, zijnne dooden vermogen boven daerde te houden, om deselve te begraven, van prima Septembris [1]) tot ultima Aprilis, als den tijt van vier dagen ende vier nachten, ende van prima Mey totten lesten Augustij, den tijt van dry dagen ende dry nachten, wel binnen minder tijt maer niet langer, ten ware by consent van den burgemeester in dier tijt, opte verbeurte van een boete van zes Carolusguldens.

2. Item sal eenen ygelijcken, die sijn dooden in de kercke sal begraven onder de predicatie, gehouden wesen tselve te doen vóór den middage vóór de clocke negen; welverstaende dat haere dooden vóórt selve uuyr in de aerde moeten leggen. Ende zullen degeene, die haere dooden niet onder de predicatie en begraven, gehouden sijn deselve begravinge mede vóór den

---

[1]) Later veranderd in „October",

middach te doen ende in de kercke te sijn vóór de clocke halff twaelff uuyren; alles op peyne van wie contrarie deser quame te doen, verbeuren sal een boete van zes Carolusguldens tot behouff van de kercke, welcke boete datelijcken sal moeten werden betaelt, aleer het lijck in de kercke sal werden geaccepteert, tot welcken eynde de kercdeuren sullen werden geslooten gehouden, ter tijt toe deselve boete sal sijn betaelt: behoudelijc dat van kinderen beneden de XV jaeren sal werden betaelt een boete van dry guldens.

3. Ende degene, die haere dooden sullen begraven buyten de kercke off op het kerckhoff, sullen mede gehouden wesen tselve te doen ten negen uuyren ende halff twaelve uuyren vóór den middach, ende op gelijcke boete als vooren, behoudelijc dat hierinne niet en sullen begrepen wesen de dooden, die van buyten comen.

4. Item alle degeene, die sijn dooden in de kercke sal willen begraven, out sijnde XV jaeren ende daerenboven, sal gehouden sijn van elcke doode voort recht van de kercke aen den bouchouder van deselve datelijck te betalen, naer de voorseyde begravinge, de somme van zes guldens. [1]

5. Wie in de voorseyde kercke sijnne dooden sal willen begraven ende mette groote ende cleyne clocke overluyt hebben, die sal gehouden wesen te betalen voor elc halff uuyr luyens ses guldens, ende voort trecken van deselve clocke aen yder luyer voor elcke poose dry stuvers.

6. Item alle degeene, die sijn dooden mette groote clocke alleen sal laten overluyen, die sal gehouden wesen te betalen voor elc halff uuyr luyens vier guldens, ende voort trecken van deselve clocke van yder poose ofte halff uuyre aen yder persoon als vooren dry stuvers.

7. Item alle degenen, die sijnne dooden in de voorseyde kercke sal willen begraven, die sal gehouden wesen van deselve, out sijnde vijftien jaren ende daerenboven, tsy man ofte vrou, te betalen aen de graffmakers voort maken vant graff dry Carolusguldens. Ende ymant, sijnne dooden in de voorseyde kercke

[1] In margine is later geschreven: „Nota dät het regt van de kerke van dooden boven de 15 jaren wert gestelt op ses guldens twaelff stuvers, ende beneden op drie guldens ses stuvers."

begravende, beneden de vijftien jaren out sijnde, sal gehouden wesen te betalen aen de graffmakers voor het maecken vant graff dertich stuuvers; ende by extraordinaris vorst dubbelt gelt.

8. Item sal de coster genieten voort clippen van de clocke van yder reyse vijff stuuvers, ende voort breingen van een dubbelde bare ses stuuvers, ende voor een einckel dry stuuvers.

9. Item van heyligen Geest-, gasthuys- ende alle andere godtshuys-dooden de graven opt kerckhoff te maken twaelff stuivers, ende in tyde van vorst, welverstaende als den graffmaecker de graven sal moeten hacken, dubbelt loon; ende van andere dooden, mede opt kerchoff begraven werdende, van een oude doode dertich stuuvers ende van een jonge doode, beneden de XV jaren, vijftien stuivers; doch van jonge kinderen, die men onder den arm draecht, twaelff stuuvers. [1])

10. Item van alle graven, daer sarcken op liggen, lanc sijnde dry lantvoeten ende daerenboven, dwelcke by de graffmakers moeten gelicht werden, sullen deselve graffmakers daervan genieten, boven het voorseyde graffgelt, van elcke voet in de leingte zes stuvers, maer van de sarcken, die beneden de dry lantvoeten groot sijn, sullen daervan exempt ende begrepen wesen onder het ordinaris graffgelt; doch soo de voorseyde sarcken langer sijn als zeven lantvoeten ende daerenboven, sal betaelt worden van yder voet acht stuivers.

11. Soo by de graffmakers eenige dootkisten mosten verset worden van oude dooden, sullen daervooren genieten twaelff stuivers, ende van jonge kinderen ses stuivers. Ende dengeenen, die 't gebeente begeert vergadert ende in een kistgen geleyt te hebben, sal daervooren betalen vier stuivers.

12. Item soo de voornoemde graffmakers eenige kisten mosten sincken, sullen daervooren genieten van een oude doode twintich stuivers, ende van een jonge doode halff gelt. [2])

---

[1]) In margine staat: „Op den 8en Augusti 1652 es dit art. by de magistraet gealtereert ende geampliëert, namentlijck dat de costers van de dooden, die uyt de respective gotshuysen werden begraven ende van deselve betaelt, soo soldaten als andere, en sonder onderscheyt off van 4, 8, 10, 12 persoonen gedragen werden, van nu voortaen genieten sullen XII stuvers, ende maer gelijcke XII stuvers van de dooden, die van de diaconie begraven werden".

[2]) I. m. staat: „Op den 29 November 1642 sijn den graftmakers toegevoucht, voort klippen van de klocke ses stuvers yder reys, voort vergaderen vandt gebeente in een kisje ses stuvers, voor het sincken van een oude oft groote kist dertich stuvers ende

13. Item soo de costers dese ordonnantie, voor soeveel haer dselve conserneert, in eeniger manieren quamen te contrariëren, tselve sal wesen op privatie van haere offitium.

14. Ende indien eenige duysterheden in dese ordonnantie quamen te ontstaen, deselve sullen altijt staen tot interpretatie van bailliu, burgemeesters ende regierders deser stede.

Aldus gedaen, geordonneert ende gestatueert by bailliu, burgmeesters ende regierders der stede van den Briele, opt raethuys derselver stede, den VII November anno XVI c eenenveertich.

Voorval bij de Schutterij-inspectie te 'sHertogenbosch in 1830. — Meermalen heb ik mijn vader het navolgende hooren vertellen. Zooals bekend is, benoemde Koning Willem I den Prins van Oranje bij diens terugkeer uit Engeland tot Kolonel-Generaal der Schutterijen. De Prins had zich tijdelijk naar Engeland begeven, omdat de Noord-Nederlanders tegen hem in 't harnas waren gejaagd door de woorden, staande de revolutie in 1830 te Antwerpen uitgesproken: „Je me mets à la tête du mouvement," gebezigd in de hoop, op die wijze meester van den toestand te worden. Die benoeming van den Prins had ten doel Z. K. H. in de oogen der Noord-Nederlanders te rehabiliteeren. De Prins uit Engeland teruggekeerd zijnde, begaf zich het eerst naar Noord-Brabant om de schutterijen te inspecteeren. Bij die gelegenheid te 's Hertogenbosch zich bevindende, werd door den oudsten kapitein, Lightenvelt genaamd, die het bevel voerde over de schutterij, aangezien de commandant ziek lag, een *coup de theâtre* uitgevoerd. Hij deed namelijk een aanspraak tot den Prins en gedurende die aanspraak kwam er een gefluit in de rangen der schutters. Lightenvelt keert zich eensklaps om en zegt met luider stem: „ik beveel, dat de eerste, die wêer fluit, onmiddelijk gefusilleerd worde," waarop hij zijne toespraak vervolgde. Deze handelwijze viel in den smaak van

---

voor jonge dooden halfl gelt; dan dat niet anders voor syncken sal werden genomen dan als wanneer eenige kisten uitgenomen en het graft daeromme gediept sal moeten werden."

„Den 19 November 1678 is tot ampliatie van dese ordonnantie verstaen, dat de graftmakers voortaen van alle dooden, die alhier comen te sterven ende uit dese stadt naer andere plaetsen werden vervoert, sullen genieten voor haer graftgelt drie guldens drie stuvers, boven het recht van de kerck."

den Prins en door toedoen van Z. K. H. werd Lightenvelt, die toen rechter te 's Hertogenbosch was, spoedig daarna benoemd tot raadsheer in 't hof te 's Gravenhage, en bracht het later onder Koning Willem II tot Minister van Buitenl. Zaken, na vooraf nog Minister voor de Zaken van den R. K. eeredienst geweest te zijn. Het was een zeer bij de hand en gevat man, doch aan zijne rechtskundige bekwaamheden werd wel eens getwijfeld. Hij was een liefhebber van paardrijden en reed dan ook dagelijks in Den Haag en omstreken; op een zijner wandelritten had hij het ongeluk met zijn paard te vallen en zijn been te breken, bij welk ongeval hij bij den heer VerHuell op diens buiten werd opgenomen. Na den dood van dezen laatsten huwde hij met diens weduwe.

Sp. b. O. VAN HOEVELL.

Mandaat van betaling uit den Spaanschen tijd. — Wij FRANCISCO DE VERDUGO, Admiraal van de zee, Colonnel van een reglement walschen, Gouverneur der stadt Haerlem voor zijne Co. Mat. & a. Ordonneren bij desen Joncheeren Sebastiaan Craenhals, schoudt der voors. stadt Haerlem, tontfangen vuyt handen van die van Aelsmeer de somma van een ende tachtich ponden thien schellingen te XI grooten tpont, die hij verschoten heeft aende reparatie vanden schantzen van tSparendam ende thuys ter Hart tzedert tbeginsel vande maent van April lestleden, blyckende bijde specificatie van Pieter Pieterss, schantmeester der voorschreven schantzen, op welcke voornoemde somme die van Aelsmeer hebben betaelt hebben [sic] vande waeren, die inde drye gearresteerde schuyten bevonden zijn, twee ende dertich der voors. ponden twee schellingen ses penningen. Ende oversulcxs den zelven Craenhals noch es resterende negen ende veertich gelycke ponden seven schellingen ses penningen, de welcke hij ontfangen zal vande eerste personen, schuyten, schepen, waeren ende goeden, die alhier binnen der stadt Haerlem van Aelsmeer zullen comen ofte werden gebrocht, tzij bij arreste ofte anderssins, daer toe wij den zelven Craenhals bij desen expresselicken auctoriseren. Ende zal de voors. somme den voors. van Aelsmeer goede betalinge strecken, soe wel int geheel als int deel, dat eenigen van den gearresteerden ofte geexecuteerden

betaelt sullen hebben. In kennisse hebben wy onsen naem hier onder gestelt den XVI[en] May anno XVC zessentzestich.

Francois de Verdugo.

Bovenstaande ordonnantie vonden wij in het gemeente-archief van Alkmaar. Door een schrijffout is zij tien jaren te vroeg gesteld. De geheele inhoud wijst op 1576, terwijl Craenhals ook eerst den 25 Januari 1574 zijne commissie voor het schoutambt heeft bekomen. C. W. B.

SCHERPRECHTERS-REKENINGEN.

Declaratie van D. van Guiskamp, Scherpregter van de Provincie Vrieslant, wegens het scherp-examen en executie van de scheeps krygsraat in Texel vergadert.

1764. 3 April. 3 gevangenen op 't oorlogschip gepijnigt à 75 gl: 't stuk	f 225 :	0 :	0
1 Mey. 1 dito op bovenstaande schip dito .	„ 75 :	0 :	0
3 dito. Wederom aan boort geweest om nog een gevangene te pijnigen, hoewel niets gedaan	„ 75 :	0 :	0
8 dito. Vier personen gehangen, voor ijder 150 gld.	„ 600 :	0 :	0
1 persoon gegeeselt en gebrandmerkt, met een strop om den hals	„ 150 :	0 :	0
1 persoon alleen gegeeselt	„ 63 :	0 :	0
Op reijs van Leeuwaerden na Texel, tot op Workom, aan vragt en drinken betaalt . . .	„ 10 :	12 :	0
Op de wederom reijs van na Leeuwaerden, te weten van Staveren tot Leeuwaerden, aan wagen vragt en vertering betaalt	„ 16 :	4 :	0
Somma	f 1214 :	16 :	0

Declaratie van Johannis Karius, Scherprechter van den Hoog Ed. gestrengen krijgsraat der Vereenigde Nederlanden.

1764. Door order van den Hoog Ed. Heer Adm. Schrijver, en de Hoog Ed. Scheeps krijgsraat, logerende in 't ijagt „van Hoorn", leggende in 't Nieuwe Diep.

14 Aug. Op 't yagt als boven ontboden, om met de Hoog. Ed. Scheepskrijgsraat na 's lants oorlogschip te gaan en vervolgens de Torturen gereet te maken	f 12 :	0 :	0
15 dito. 2 personen getortureert ijder 12 gld.	„ 24 :	0 :	0
Weerom als boven aan boort geweest . . .	„ 12 :	0 :	0
2 personen met de Torture gedrijgt, ijder 6 gld.	„ 12 :	0 :	0
16 dito. Weerom als boven aan boort geweest	„ 12 :	0 :	0
2 personen getortureert, ijder 12 gld. . . .	„ 24 :	0 :	0
2 personen gedrijgt als boven, ijder 6 gld. .	„ 12 :	0 :	0
17 dito. Weerom aan boort geweest als boven	„ 12 :	0 :	0
1 persoon getortureert	„ 12 :	0 :	0
1 persoon gedrijgt	„ 6 :	0 :	0
18 dito. Weerom aan boort geweest als boven	„ 12 :	0 :	0
4 personen met de tortuur gedrijgt, ijder à 6 gld.	„ 24 :	0 :	0
24 dito. Ontboden aan 't yagt om de harnassen na te sien	„ 12 :	0 :	0
27 dito. Weerom als boven ontboden, om de Kruysen en galgen na te zien	„ 12 :	0 :	0
31 Aug. Weerom met nog 2 andere Mr. Scherpregters als boven aan boort gegaen om alles in gereedheyt te brengen, wat tot de executie wert vereijst, ijder 12 gld	„ 36 :	0 :	0
2 personen van onderen af levendig gerabraakt, en daarna met de koorde gewurgt, ijder 250 gld.	„ 500 :	0 :	0
5 personen met de koorde gestraft ter dood .	„ 263 :	10 :	0
Voor 't harnassen van 7 personen, ijder 6 gld.	„ 42 :	0 :	0
Voor 't afnemen van 7 personen	„ 100 :	0 :	0
Voor 2 personen buyten op het rad geset, ijder 25 gld.	„ 50 :	0 :	0
Voor 5 personen buyten gehangen ijder 12 gld.	„ 60 :	0 :	0
1 Sept. Weerom met nog 2 andere Mr. Scherpregters als boven aan boort geweest, ijder 12 gld.	„ 36 :	0 :	0
1 persoon van onderen op levendig gerabraakt, en daarna met de koorde gewurgt	„ 250 :	0 :	0
5 personen met de koorde gestraft ter dood .	„ 263 :	10 :	0
Voor 't afnemen van ses personen	„ 90 :	0 :	0
Voor 't harnassen van 6 personen	„ 36 :	0 :	0
Voor een persoon buijten op 't rat geset . .	„ 25 :	0 :	0
Voor 5 personen buijten gebragt, ijder 12 gld	„ 60 :	0 :	0

Nog heb ik Johannes Karius, de Hoog Ed. Scheepskrijgsraat in dienst geweest 36 dagen à 6 gld. per dag	„ 216	0	0
Nog heeft als boven in dienst geweest de Scherpregter Karolus Klijne 11 dagen à 6 gld. .	„ 96	0	0
Nog heeft als boven in dienst geweest de Scherpregter Frans Klijne 16 dagen à 6 gld . .	„ 96	0	0
Voor 3 Mn Scherpregters mijl-geld	„ 80	0	0
Somma	f 2468	0	0

Amsterdam. R. T. MUSCHART.

Patenten. — Sedert de vervanging der Patentwet van 1809 door de Wet op de Bedrijfsbelasting van 2 Oct. 1893 (Stsbl. No. 146) is het uitreiken der „*Patentbladen*" aan de belastingschuldigen vervallen.

Daar de vóór 1893 afgegeven patentbladen voor den verzamelaar ook historische waarde hebben, is door het „Museum van Tijdmeetkunde" van den „Ned. Bond van Horlogemakers" te Amsterdam een aanvang gemaakt met het bijeenbrengen der Patenten van hen, die bij het uurwerkmakersbedrijf betrokken zijn. Hierdoor is het Museum ook in het bezit gekomen van een „Acte van Patent" van 1807, dus afkomstig uit een tijdperk bovengen. Wet van 1819 voorafgaande, ten name van de Wed. J. M. Weygel.

Bedoelde Acte van Patent, uit het 2de jaar van het Koninkrijk Holland, is gedrukt op gezegeld papier, dat als watermerk het oud-Amsterdamsche koggeschip voert met het onderschrift J. Berend & Zoon.

Aan de achterzijde is bovenaan geschreven: *woonende* op de Nieuwendijk *No. 140 en f 14.40.* Bedoeld perceel is gelegen op den Nieuwendijk, hoek Smaksteeg, waarin de firma Weygel nog vele jaren later het horlogemakers bedrijf heeft uitgeoefend.

Op de acte staat aangeteekend dat voor zegel betaald is *f* 10 11 st.; aan stads belasting *f* 2 10 st.; aan leges — 13 st. samen *f* 13 4 st. In verband daarmede komt de vraag op: moest er buitendien nog van de acte belasting betaald worden evenals van 1819—1893 verplichtend was?

De „Patentbladen", bedoeld bij de Wet van 1819, waren, mits

afgehaald, kosteloos. Bij niet afhalen werden bedoelde stukken aan huis bezorgd tegen vergoeding van 10 cents per stuk, van welke bepaling door de belastingschuldigen vrij algemeen gebruik werd gemaakt.

Het mag zeker niet onbelangrijk genoemd omtrent bovengenoemde vraag iets naders te vernemen.

Amsterdam. J. D. KETELAAR.

Valsche gebitten (LII, 121) en valsche tanden waren reeds in den tijd van den dichter Jan van Gijsen, 1668–1722, in den smaak. In 't 1e Deel van zijne Werken dat ten jare 1707 verscheen, wordt over die kunst een versje gevonden. 't Luidt als volgt:

Aan juffr. de Wed. VROMBOUT.
Op haar konst van Tanden in te zetten.

Swijg schaamrood, die u zelfs alom laat Meesters noemen,
Omdat gij konstiglyk den Mensch 't gebit onttrekt:
Laat boven u een Vrouw met dubble reden roemen;
Die geeft hetgeen gij neemt, versturven jeugt verwekt,
Dit 's konst, waarop het IJ en d'Amstel roem mag dragen,
Waarop de tyd en nyd haar tanden stomp moet knagen.

Medeged. door A. AARSEN.

Andries Pels (LII, 168) was de oprichter van het kunstgenootschap *Nil Volentibus arduum* (1660). Zie de lijst zijner werken in: Biogr. wdb. v. Nederl. letterk. door Frederiks en v. d. Branden. 2e druk. Amst. 1888–91 in voce.

Doorn. J. HARTOG.

Rijwiel-prototype (LII, 129). — Ik kan niet gissen, wat dat „mechanicq rijtuig" geweest is. Maar aanleiding tot eene mededeeling betreffende het *rijwiel* werd mij door die vermelding gegeven, — namelijk, dat het eerste, het oudste rijwiel, voorganger van de onze, geen trappers had. De rijder zat er op, als te paard, maar kon met de voeten den grond raken en zette zich gestadig met een ruk of stoot, nu met het linker-, dan met het rechterbeen, een eind vooruit. 't Was dus eigenlijk *loopen*, maar een loopen, waarvan de vaart door het draaien

van 't voor- en het achterwiel werd versneld. Eene afbeelding er van is in mijn bezit, van 't jaar 1816. De uitvinder was een Baron Drais, en 't voertuig heette daarom *draisienne*.

E. LAURILLARD.

Sakkerdanenhout (LII, 84). — Het waaggeld te Amsterdam van *Sandel-* en *Sacerdanenhout* bedroeg in 1763: vier stuivers twaalf penningen per honderd pond.

Sandelhout komt o. a. van Timor en Sumatra.

Op den hoek van de Kalverstraat en Olieslagerssteeg te Amsterdam, stond in de 17e eeuw het Kastenmakerspand. „Wilt ge weten, wat er zoo al te bezigtigen en te koopen (was)? Groote schoone kassen, sommige van schoon klaar ebbenhout, andere van gemarmelt en *Sakkerdanenhout*".

(Zie J. ter Gouw, Wandeling in Amsterdam in het midden der 17e eeuw.)

Of zooals men het bij Von Zesen leest: „Hierinnen stehen zu kauffe, alle tage in der Woche durch das gantze jahr, mancherlei, köstliche, schränke, etliche von ebenholtze, andere von getzchäkkertem und *Sakkerdanen-* auch geflammetem nusbeumen-holtze". J. E. TER GOUW.

Dankbaar maar niet voldaan, vraagt de Red. namens den inzender na ontvangst van dit antwoord opnieuw: welke houtsoort wordt daarmede bedoeld? Hoe zag dit hout er uit? Waar komt het vandaan?

Schijtgeel (LII, 84). — Reeds in den tijd van Kiliaan, 1597 was *schijtgeel* bekend als eene gele verfstof. Hij vertaalt den naam door *buxeus color*, *color dulitior luteo*, d. w. z.: „kleur als palmhout, lichtgele kleur."

In Goeree's *Verlichterie Kunde*, 1670 leest men: Van de Geele Verwen, alsoo daer verscheyden soorten zijn, sullen wij eerst spreecken van de *Lichte Schijt-geel*" enz.

„Soo wert oock de *Bruyne Schijt-geel* weynigh in de Water-Verwen gebruickt; maer in de Oly-Verwen geeft de beste een Gloeyent doorschijnigh Coloryt, na den Bruyn-geelen aerdende".

Honderd jaar na het bericht in de „Leidsche Courant" van 1751 was de naam „Schijtgeel" bij de schilders nog bekend en hij zal dat nog wel zijn.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Schijtgeel (LII, 84) is een bekende duurzame lakverf. Zij wordt gemaakt door bij een gealuind afkooksel van Wouw (*Reseda luteola L.*), quercition, geelhout of avignonsche bessen, kleine hoeveelheden fijn gemaakt krijt te voegen, totdat al de gele kleur is neêrgeslagen. De tint van het geel wordt door den naam voldoende aangeduid. Nederland had een geruimen tijd den alleenhandel in deze verf en voert ze, naar ik vermeen, nog veel uit.

Quercition is de schors van *Quercus tinctoria W.* uit Amerika. Geelhout is de stam van *Morus tinctoria L.* en Arragonsche bessen zijn de vruchten van *Rhamnus infectorius Jacq.*

Haarlem. JANSSEN VAN RAAY.

Wassenbeeldenspellen te Haarlem. — „Wordt bekend gemaakt, dat op de Haarlemsche kermis te zien zijn de groote vermaarde konst-stukken in Wasch geboetseerd, en waarvan in alle Nederd. Couranten Advertentie is gedaan. Deeze Konst-stukken hebben in Londen voor de gantsche Koninglyke familie de roem weggedragen. Dezelve bestaan in de Beeltenisse van Z. M. den Koning van Pruyssen met zijn Lijfwagt. Zwarte Hussaaren, Grenadiers van de Guarde te voet, een Officier van de Geele Hussaaren en een Courier. De vertoonplaats is in de Smeêstraat te Haarlem voornt."

„Word bekend gemaakt dat te Haarlem vooraan in de S. Jansstr. bij de Groote Kerk te zien zullen zijn: vijf tafels met daaraan zittende van Wasch konstig geboetseerde Beelden, verbeeldende naar 't Leven: 1. Den Koning van Pruyssen en zijn Broeder Prins Hendrik. 2. De Koningin van Hongarije en Bohemen, de Aarts-Hertog Josephus en de tweede Aarts-Hertogin Christina. 3. De Generaal Veld Marchal Graaf van Daun, de Generaals Haddik en Beck, en een Grenadier. 4. een Friesse Schipper met zijn Vrouw, 2 kinderen en een Meyd en 5, een Procureur met zijn twee Clerken en twee oude Luyden om haar Testement te maken." *(Opr. Haarl. Ct. van 26 Juni 1759).*

Q. N.

Redoute (LII, 129). — Behalve de verklaring van het woord

„redoute" als vestingwerk, vindt men in Winkler Prins, Geill. Encyclopaedie, nog de volgende bijvoeging:

Men geeft den naam van *redoute*, afkomstig van het Italiaansche woord: *ridotto*, ook aan een gemaskerd bal. —

's-Gravenhage. H. A. KLAASSEN.

Aprilbeweging (LII, 164). — De titel, waarnaar gevraagd wordt, luidt: De Nieuwe Bisschoppen. (Overgedrukt uit de Nederlander. Nieuwe Utrechtsche Courant). Utrecht, Kemink en Zoon 1853."

Amsterdam. B. H. KLÖNNE.

Ouderwetsch anti-cholera-recept. — „Daar de loopziekte in verscheidene plaatsen van Holland en elders is woedende, en veele aan deeze besmettende kwaal dagelijks ten graave daalen, maakt de ondergeteekende uit menschlievendheid dit onderstaande middel tot heil van het algemeen bekend.

Neemt *Een halve fles witte fransche wijn*
Vier dooren van eijeren
Twee ordinaire wijnkelken beste olijf- of salade-olie
Een halve noote-muscaat fijn geraspt
Vier loot broodzuiker.

Mengt en klopt alles behalve den wijn, door elkander zoodat het een papje word, stelt dit op een matig vuur in een aarden pot, roerd bij aanhoudendheid opdat het niet schifte evengelyk men eijer-saus bereid; giet er dan de wijn allerlangzaamst bij al roerende tot het kookt. Drie à vier minuten zagtjes gekookt hebbende, zet het van het vuur en neemt het in de geheele dosis tegelijk met een lepel evenals men soep gebruikt.

Indien na dit eerste gebruik de snydinge, perzinge en afgang niet verminderd, herhaal't hetzelve middel nog eenmaal en zulks zal tot behoud van den lijder genoeg zijn.

Men moet vooral zorg dragen dit middel te gebruiken in het begin als deeze ziekte aankoomt. en niet zoolang te wachten totdat de gangrena daar is, dewijl het dan geen uitwerking hebben kan. Dit middel is eenige jaaren geleden in het Land

van Luik met een allergewenscht gevolg gebruikt, en door hetzelve bijna alle lijders van de loop geneezen."

J. J. Reael,
R. Pr. en Pastor te Utrecht.

(Mededeg. uit de Stichtsche Ct. van 26 Oct. 1795).

Probatum est? RED.

Meideun. — Sedert 1691 is het te Gouda de gewoonte om in de Meimaand de stadstorenklok een zoogenaamde Meideun te doen spelen; altijd hetzelfde stukje muziek.

Wie weet mede te deelen of dit gebruik ook in andere plaatsen bestaat of bestaan heeft?

Amsterdam. J. D. KETELAAR.

Stoepleuning of ? — In het aardige liedboekje van P. C. Hooft: Emblemata amatoria. Afbeeldinghen van minne enz. Amsterdam, bij Willem Janszoon (Bleau) in de vergulde zonnewijzer 1618, ziet men op de plaatjes van bld. 21, 37, 39, 47 en 59, vóor de daarop afgebeelde woonhuizen, telkens een soort van stoepleuning of barrière, waarvan de bestemming ons niet duidelijk is. Op blz. 37 staat een juffer er op geleund, terwijl zij een geknielden jonkman aanhoort; op de andere plaatjes doet de leuning geen dienst. Daarom vragen wij: was het een stoepleuning voor de bewoners van het huis, of wellicht een paardenstand, waaraan men zijn rijdier vastbond, als men binnen een praatje ging maken? Wie het weet, zegge het! F. EVERTS.

Bruikweerland. — In advertentiën van achttiendeeeuwsche dagbladen komt dit woord herhaaldelijk voor bij verkoopingen van boerenplaatsen, hoven en landerijen. Wat beteekent het?

F. E.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

DESCENDENTEN VAN JOAN ALBERT SICHTERMAN,

Ordinaris-Raad van Nederl.-Indië en Opper-Directeur van Bengalen.

MEDEGEDEELD DOOR H. D. GUYOT.

„*Joan Albert Sichterman* is geb. den 19 Sept. in 't jaar 1693 tot Groningen, en den 23 Sept. daaraanvolgende gedoopt

Sibylla Volkera Sadelyn is geb. den 3 Dec. 1699 tot Hougly in Bengale en aldaar den 6 Dec. gedoopt door Thomas Clarck, Predikant der Engelse Kerke; zijnde de WelEd. Heer Jan Sadelyn haar Peter en Mevr. Maria Sibylla Canet, geb. Pelgrom, wonende tot Hamersmits bij London, Commater geweest. Te samen in den Egten staat verbonden en getrouwt den 20 Maart A° 1721. Uyt dit Huwelijk zijn voortgesproten de navolgende Kinderen als:

1. *Anthony Ewout Sichterman*, geb. tot Hougly den 28 Febr. 1722, 's middags omtrent 12 uuren, en den 20 Maij daaraanvolgende gedoopt door den Engelsen Predikant Josephus Paget, Bedienaar des Goddelijken Woords te Calcutta. Is genoemt na de Heeren Anthony Huysman, Raad-Extraordinaris van Nederl. India, overl. als Directeur Gener., en Ewout van Dishoek, Raad Extra-Ordinaris van Nederl. India en Directeur van Bengale, thans Heer van Domburg, Scheepen en Raad der stad Middelburg en Bewindhebber der Nederl. Oostind. Compagnie; zijnde Mevr. desselfs Gemaalin, Commater geweest.

2. *Galenus Jacob Sichterman*, geb. tot Hougly den 29 Dec. 1722, 's avonds ten half tienen, en den 20 Maart 1723 door den Engelsen Predikant Josephus Paget gedoopt. De naam Galenus heeft hij van zijn Grootvader van 's Vaders kant en die van Jacob van 's Moeders kant ontfangen. D' heer Isaak van Schinne, destijds Onderkoopman en Cassier tot Hougly, daarna Raad Ordinaris van Nederl. India, en nu als een particulier wonende te Rotterdam, benevens zijn Ed. Beminde, hebben bij den doop de plaatsen vervuld van de .WelEp Gestr. Heer Anthony

Huysman voormlt. en Mevr. zijn Gemaalinne, als Peter en Meter. Doch dit Kind in den 15 Junij 1725 tot Batavia overleden.

3. *Francina Margaretha Sichterman*, geb. den 14 Maart 1724, 's morgens ten vier uuren, tot Batavia en gedoopt, den 16den daaraanvolgende, door den Predicant Heidegger. Heeft Haare namen ontfangen van Hare Groot-Moeders van 's Vaders en 's Moeders kant; tot getuygen daartoe zijn versogt, den Heer Gerard Sichterman, Generaal Quartier-Meester van Haar Hoog. Mog. Cavallerye, Colonel van een Regement Infanterie en Gouverneur der stad Grave etc. etc. benevens Mevr. zijn Gemaalinne; dog derzelver absentie is gesuppleerd door den Heer Anthony Huysman bovengenoemd en Mevr. zijn Gemaalinne.

4. *Gerard Jan Sichterman*, geb. tot Batavia den 5 Maij 1725 en door den Predikant Wilhelmus Hogerwaard ald. den 8 gedoopt; Heeft van zijn Vader's Broeder bovengenoemd en van zijn Vader zijne namen ontvangen. Bij den H. doop hebben als getuygen gediend de Jonge Juffrouw Madalena Huysman, thans Gemaalin van den Heer Gustaaf Willem Baron van Imhoff, nu Gouverneur Generaal van Ned. India etc. etc. en den Heer Wigbold Slicher, destijds Onderkoopman en tweede Administrateur op het Eyland Onrust, thans Gecommitteerde ter vergadering van Haar Hoog Mog. de Heeren Staten Generaal.

5 *Johanna Maria Sichterman*, geb. tot Hougly den 27 Aug. 1726 en gedoopt den 3 Dec. daaraanvolgende door den Engelsen Predicant Gerardus Bollamy. Heeft Haare namen ontfangen van Mevr. Johanna Catharina Pelgrom, Gemaalinne van den WedEd. Heer Anthony Huysman voorn. en Mevr. Maria Sibylla Canet, geb. Pelgrom, bovengenoemd. De getuygen zijn geweest de Heer Abraham Patras, destijds Directeur in Bengale, overl. als Gouverneur-Generaal van Nederl. India en eerstgemelde Mevr. Johanna Catharina Huysman, geb. Pelgrom.

6. *Joan Albert Sichterman*, aldus genaamd na Zijn Vader, geb. tot Cassembazaar den 17 Sept. 1733 en den 1 Jan. 1734 gedoopt door den Engelschen Predicant Gerardus Bollamy, zijnde onse Neeff de Heer Jan Carel Wildervanck, Eerste Resident wegens d'E. Comp. in 's Konings Munt tot Caniemabaadh, tot zijn Peter en Mevr. J. G. Pelgrom, Gemaalin van den Heer Adriaan van Aldeweereld, Raad en Agent van Zijn Keyserlijke en Catholique Majesteit tot Amsterdam tot Commater verkooren en der laatst-

genoemden plaatse vervuld door Mej. Rachel Sonnemans, Huysvrouw van den Heer Christoffel Ring, als Opperhoofd van Cassembazaar overl.

7. *Sibylla Volkera Sichterman*, aldus genaamd na Haar Moeder; is geb. tot Hougly den 6 Sept. 1735 en gedoopt den 3 Dec. daaraanvolgende door voorn. Engelsen Predicant Gerardus Bollamy; zijnde onse Neef, den Heer Adriaan Joseph Trip, Hoofdman in de Hooge Justitie kamer der Provintie van Stadt en Lande, tot Haar Peter en onse aangehuuwde Zuster Jaquelina de Geer, Gemaalin van den ... Heer Jan Sandelyn tot commater verkooren en haar Edel^s plaatsen vervuld door den Ed. Heer Cornelis de Jonge, als geëligeerd Directeur van Bengale, tot Hougly overl. en Mej. Blom, Huisvrouw van den Heer Jacob Cornelis van der Sluijs, Onderkoopman en Cassier ter voorm. comtoire.

8. *Christina Elisabeth Sichterman*, aldus genaamd na de dochter van den . . . Heer Gerard Sichterman hier vorens genoemd, gewesen Gemaalinne van den ... Heer Andreas Conring; is geb. tot Hougly den 26 Nov. 1738 en gedoopt den 5 Febr. 1739 door meerm. Engelse Predicant Gerardus Bollamy; zijnde onse neef den . . . Heer Andreas Conring, Raadsheer der stad Groningen, tot Haar Peter en de Mevrouw H. C. Schaghen, Gemaalin van den . . . Heer Jacob Helmolt, meede Raadsheer der stad Groningen, tot Commater verkooren en Haar WelEd. plaatsen vervuld door de Vader en Moeder van de jonggeboorne.

Geslacht Liens — (XLIV, 507—533). — Eenige aanteekeningen ter aanvulling van bovengen. geslacht uit doop-, trouw- en begraafregisters van verschillende gemeenten mogen hier volgen.

1648, 28 Aug. werd te 's Gravenhage gedoopt, Johanna, dr. van J. Dallens en Susanna Liens.

1716, 11 Maart in de kloosterkerk Elisabeth, dr. van Dirk Liens en Barendina Weijland.

1663, 25 April geh. te Vlissingen, ondertr. te Axel 30 Maart Philippus Liens, stadhouder, wedr. van Elisabeth Baerle of Maerle met Magdalena Gerrits j. d. van Lathem.

Uit zijn 1e huw. was te Axel gedoopt 2 Maart 1659, Anna Maria, (get.) Jean Piron en Leonora Liens, vrouw van Mathijs Drabbe.

1767, 3 Nov. ged. te Hulst Frederika, dr. van Karel Liens en Johanna van Klaaveren.

1623, 23 Jan. geh. of ondertr. te IJzendijke, Pieter Molckman met Maria Liens.

1727, 8 Febr. werd te B. op Z. begraven vaandrig Jan Adriaan Liens.

1637, 15 Sept. Resolutie der Staten van Zeeland. Gelezen request van Leonora Walhain, wed. wijlen Mr. Cornelis Liens, in zijn leven drost van St. Maartensdijk, mitsgaders testamentaire erfgename van voorsz. drost, verzoekende octroy om te mogen doen drukken seecker boeck, geintituleert *de kleine weerelt*, gecomponeert door denselven Liens. — Eenige predikanten werden benoemd om het werk na te zien, en daarvan rapport te doen.

1671, 31 Mei gehuwd te Zuiddorpe Marinus Liens, med. dr. te Sas van Gent met Johanna Jans van Tholen.

1768, 23 Nov. overl. te Veere Hendrik Liens, oud 52 jaren, sedert 13 Mei emeritus predikant; hij werd opgevolgd 23 Oct. 1768 door Pieter Haak Forsburg (een Veerenaar?) predikant te Mijdrecht.

1773, 27 Sept. Begr. te Hulst, overl. 23 Sept. Pieter Jac. Bodel, Luitenant-Kolonel, majoor-kommandant van Hulst.

In noot 4 Nav. XLIV bl. 511, wordt op de volg. bladz. gezegd: „Cornelis Liens is de *stichter* van het kasteel van 's Maartensdijk." — Hoe nu toch deze Cornelis, levende 1580—1636, de stichter zijn van het kasteel, dat hertog Albrecht in 1324 schonk aan Frank v. Borselen? (Zel. ill. II bl. 325).

Het woord *stichter* zal m. i. wel moeten zijn: „*bewoner*". Geen steen is overgebleven van dat grootsch kasteel, dat Smallegange eenigzins te zien geeft op de plaat „een gezicht van 's Maartensdijk" tegenover bladz. 616 zijner Cronyk; teekeningen daarvan worden nog bewaard in de verzameling van het Zeeuwsch Genootschap te Middelburg.

FRED. CALAND.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN.

AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIEN TE CEYLON
DOOR MR. F. H. DE VOS. [1])

RUNSTORFF.

Everhard Runstorff, v. Riddershoede, Chir. d. O. I. C., tr. te Colombo 11 Aug. 1732, Maria Anna Noe, te Colombo. Deze waren ouders waarschijnlijk van:

Barent Frederik Runstorff, tr. Geertruida Kerfbijl. Bij wie:

I. Susanna Maria, ged. te Matara, 10 April 1746, tr. te Kalutara 25 Aug. 1777 Henricus Leembruggen v. Leiden, Oud-opperkoopman d. O. I. C. en gewezen Secundus v. Coromandel,

II. Magdalena Emerentia, ged. te Galle, 9 Juli 1747. De doopheffers zijnde Everhard Runsttorff en Maria Anna Noe.

III. Casparus, ged. te Matara, 27 April 1750.

IV. Henrietta Elizabeth, geb. te Galle 10 Oct. 1751, tr. 20 Juli 1766 Pieter Fremke v. Lunenburg, Vaandrig d. O. I. C.

V. Martinus, ged. te Galle, 12 Oct. 1753.

VI. Anna Dorothea, ged. te Galle, 7 Sept. 1754.

VII. Anna Geertruida, ged. te Galle 23 Mei 1756, tr. te Galle 21 Juli 1772 Jacobus Wilhelmus Staats van Jaffnapatnam, Boekhouder d. O.-I-C.

VIII. Dorothea Cornelia, ged. te Galle, 6 Aug. 1758.

IX. Sophia Adriana, ged. te Galle 6 Aug. 1758.

HEUPNER.

A. Jan Casper Heupner, Vaandrig d. O. I. C. te Manaar, † 1799, tr. Cornelia van Cameryk. Bij wie:

I. Ferdinand Casper, Majoor d. artillerie, geb. te Colombo Nov. 1743, tr. (1) te Trincomalie 1770 Maria Christina Steenkelder (Nav. XLIX, 566). Bij wie:

1. Petrus Ditloff, ged. te Colombo, 9 Febr. 1774.

Ferdinand Casper tr. (2) Wilhelmina Elisabeth Francke,

[1]) Vervolg van Nav. LII, blz. 226.

Bij wie:

2. Helena Wilhelmina, ged. te Colombo 13 Maart 1785.
3. Johanna Adolphina, ged. te Colombo 5 Aug. 1787.
4. Frans Carel, ged. te Colombo 27 April 1794.
5. Frederick Willem, ged. te Colombo 12 Juli 1795.
6. Gerrardus Henricus, ged. te Colombo 24 Juli 1796.

Ferdinand Casper, tr. (3) te Colombo 26 Mei 1803 Sara Johanna Overbeek, ged. te Colombo 2 Oct. 1757, d. v. Gerrard Jacob Overbeek en v. Ida Jacob Morth, en wed. v. Johannes Reintjes v. Amsterdam, Dissave v. Colombo.

II. Maria Elizabeth, ged. te Colombo 26 Dec. 1745, tr. aldaar 4 Juli 1765 Otto Fredrik van Hesse, v. Straalsond, Luit. † vóór 4 Sept. 1773.

III. Dorothea Cornelia, ged. te Colombo 20 Oct. 1748.

IV. Johannes Godlob, ged. te Colombo 16 Juli 1752.

B. Claas Ditlof Heupner, Lt. Ingenieur O. I. C. † 1786, tr. Maria Perera. Bij wie:

I. Petrus Ditloff, Lt. der Artillerie, ged. te Colombo, 17 Maart 1754, tr. aldaar 3 Nov. 1799 Anna Leonora wed. van Frans Wolkers, Chir. majoor d. O. I. C.

II. Maria Johanna, ged. te Colombo 27 Mei 1759, tr. Pieter Adolf Loffmann van Gottenburg, Beëedigd klerk v. Politie en Justitie d. O. I. C.

III. Catharina Sophia, ged. te Colombo, 7 Apr. 1770.

C. Philip Nicolaas Heupner, tr. Catharina Grevering. Bij wie Maria Johanna, ged. te Negombo 29 Jan. 1773.

JOHNSON.

A. Hendrik Antony Johnson, Opperhoofd van Negapatnam, O. I. C., tr. Johanna Catherina Hester van der Spar. Bij wie:

I. Daniel Marinus Victor, ged. te Colombo 13 Sept. 1789.

II. Clara Dorothea, ged. te Colombo 26 Febr. 1792.

III. Mattheus Gerrardus Gualterus, ged. te Galle 20 Juli 1794.

IV. Andreas Theodorus, ged. te Galle 12 Febr. 1797.

V. Arnoldus Gualterus, ged. te Galle 14 April 1799.

B. Abraham Ambrosius Johnson, Onderkoopman d. O. I. C., tr. Dorothea Petronella van der Spar. Bij wie:

I. Clara Petronella Cornelia, ged. te Colombo 13 Sept. 1791

II. Johanna Adriana Henrietta, ged. te Colombo, 24 Mei 1792.

OPPENHEIMER.

Johannes Casparus Oppenheimer, v. Groswinterheim, Lt. 1783, Onder-majoor 1784, tr. te Colombo 10 Sept. 1771 Francina Perera. Bij wie:

I. Johanna Elizabeth ged. te Colombo, 13 Dec. 1772, tr. te Colombo, 23 Mei 1790 Johannes Baptist Houline, v. Bethel.

II. Johannes Coenraad Casper, tr. Maria Buijs. Bij wie: Susanna Petronella, ged. te Colombo, 11 Aug. 1802.

III. Anna Elizabeth, geb. 28 Jan. 1778, tr. te Colombo 17 Juni 1798 David Keith, Sergeant-majoor.

FRYER.

Coenraad August Hendrik Fryer, v. Gandersheim, 3de meester (militie) d. O. I. C. tr. (1) te Colombo 4 Jan. 1789 Sara Hermana Mack van Colombo (Matthijsdochter) en (2) te Colombo 30 Mei 1790 Johanna (Maria) Henrietta Lochveld v. Colombo. Bij wie:

Johannes Reynier, ged. te Colombo. 1 Mei 1791, tr. (2) Johanna Elizabeth Wolfdaal v. Colombo. Bij wie:

I. Andrew Henry (volgt).

II. Sophia Johanna Justina.

III. Charlotta.

Andrew Henry, Koopman (Fryer, Schultze & Co.) geb. te Colombo, 19 Sept. 1815 † aldaar 8 Juli 1786, tr. aldaar 13 Juni 1855 Julia Dorothea Magdalena de Breard. Bij wie:

1. Sophia Henrietta, geb. te Colombo 24 Juni 1856, tr. aldaar 14 Aug. 1873 Richard Owen Stewart Morgan, Advocaat.
2. John Henry Reynier, geb. te Colombo, 19 Sept. 1858.
3. Clara Margaret, geb. te Colombo, 23 Juni 1860.
4. Ursula Catherina, geb. te Colombo 30 April 1862.
5. Frederic Ernst, geb. te Colombo. 13 Juni 1863.
6. George Justus, geb. te Colombo, 28 Oct. 1864.
7. Julian Andrew, geb. te Colombo, 13 Maart 1866.
8. Julia Louisa, geb. te Colombo, 10 Nov. 1867.

RUDOLPH.

Jan Theodosius Rudolph v. Wijzenzee, tr. te Colombo 14 Juli

1765 Geertruida Wolf v. Colombo, ged. aldaar 13 Juni 1745, d. v. Johannes Wolf en v. Maria Francina Jansen, en wed. v. Hendrik Drost, v. Westerencoten. Bij wie:

I. Maria Regina, ged. te Colombo 20 Apr. 1766, tr. Johannes Thierbach.

II. Johanna Elizabeth, ged. te Colombo 21 Sept. 1767.

III. Catharina Christina, ged. te Colombo, 23 Juli 1769, tr. te Kalutara 22 Febr. 1795 Hendrik Christiaan Molly v. Dettingen, Lt. v. d. militie d. O. I. C.

IV. Suzanna Francina, ged. te Colombo 25 Nov. 1770, † te Colombo 2 Juli 1854, tr. 1792 Marie Joseph Benjamin de Breard (Nav. XLVIII, 641).

V. Johan Nicolaas, ged. te Colombo 16 Aug. 1772.

VI. Hendrik Wolfgang, ged. te Colombo 30 Jan. 1774.

VII. Johanna Dorothea, ged. te Colombo 21 Maart 1778, † 5 Jan. 1857, tr. Johan Jacob Aldons.

VIII. Johannes Wilhelmus, ged. te Negombo 5 Sept. 1779.

IX. Diedrich Carel, ged. te Negombo 19 Jan. 1781.

X. Cornelis Jacobus, ged. te Negombo 14 April 1781.

XI. Theodorus Cornelis, ged. te Negombo 13 Juli 1783.

XII. Geertruida Bernardina, ged. te Negombo 29 Juli 1784.

XIII. Abraham Christophel, ged. te Kaletura 30 Maart 1787.

THIERBACH.

Johannes Thierbach, tr. Maria Regina Rudolph. Bij wie:

I. Johannes Theodosius, ged. te Colombo 14 Jan. 1787.

II. Johanna Cornelia, ged. te Colombo 12 Oct. 1788.

III. Cornelia Theodora, ged. te Colombo 22 Nov. 1791.

IV. Justus Frederick, ged. te Colombo 10 Apr. 1791.

V. Elizabeth Gertruida, geb. te Colombo 28 Juni 1793.

VI. Frans Carel Philip, geb. te Colombo 28 Dec. 1794.

VII. Theodora Rudolphina, ged. te Colombo 12 Maart 1797.

NOE.

Adriaan Noe van Gent, Lt. d. O.-I. C., naar Indië met het schip „Lands welvaren", tr. (1) te Colombo 30 Dec. 1703 Catherina Stern v. Colombo, en (2) te Colombo 18 Apr. 1706, Anna Baak, ged. te Colombo 8 Febr. 1691, d. v. Adriaan Baak (de j.) en Anna Maria Steenkuyl, ged. te Colombo 4 Juli 1669 d. v. Livinius Steenkuyl, Chir. d. O.-I. C. en van Maria Barendsz. Bij wie:

I. Anna Maria, ged. te Colombo 20 Mei 1708.
II. Adriaan, ged. te Colombo 4 Mei 1710.
III. Maria Anna, ged. te Colombo 4 Sept. 1712, tr. te Colombo 11 Aug. 1732 Everhard Runstorff van Riddershoede, Chir.
IV. Catherina, ged. te Colombo 12 Nov. 1713.
V. Christina, ged. te Colombo 10 Nov. 1715.
VI. Willem Jacob, ged. te Colombo 18 Nov. 1725.

Adriaan Noe tr. (3) Maria Elizabeth Schornen. Bij wie:

VII. Johannes Arent, Boekhouder d. O.-I. C., ged. te Galle 1728. tr. te Colombo 20 Dec. 1750 Magdalena Schokman, ged. te Colombo 17 Aug. 1732, d.v. Lucas Arentsz. Schokman, en v. Sara Toussaint. Bij wie:
1. Adriaan, ged. te Colombo 28 Nov. 1751.
2. Adriaan Lucas, ged. te Colombo 22 Juni 1557.

(*Wordt vervolgd.*)

Bijdrage tot de Genealogie Van Gorkum (LI, 289). — Floris van Gorcum was geh. met Elisabeth van Swalem (v. der Swalme?)

Uit hun huw. werden te 's Gravenhage gedoopt:

30 Juni 1674 n. kerk Annetje, (get.) Dirk, Jan en Heyltje v. Swalem en Brechje Backers.

13 Mrt. 1678 n. kerk Maria, (get.) Markus v. Gorcum en Jannetje Nihoet (sic).

Jan Maartensz. v. Gorcum was geh. met Trijntje (Catharina) Hans v. Meurs.

Uit hun huwelijk werden te 's Gravenhage gedoopt:

16 Oct. 1674 n. k. Willem, (get.) Floris v. Gorcom, Eliz. v. d. Swalem en Franciscus v. Meurs.

25 Dec. 1676 n. k. Maria, (get.) Markus v. Gorcom, Francina Willems en Eliz. Dircx.

16 Dec. 1678 kl. k. Maarten, (get). Floris v. Gorkom en Eliz. v. d. Zwalem en Janneke Niljet (sic).

15 Dec. 1684 kl. k. Johanna, (get.) Hans Janssen van Meurs, Annetje Teunis en Eliz. v. der Zwalem.

Uit het huw. van Markus v. Gorcum met Jenneke Niehet werd gedoopt 23 Aug. 1678 in de nieuwe kerk Maarten.

Anna van Gorcum was geh. met Jan Cornelisz. Annocqué.

Uit hun huw. werden de vier volgende kinderen gedoopt:

11 Juli 1640 gr. kerk Johannes, (get.) Arent Breckhout en Alida v. Gorcum.

23 Oct. 1641 gr. kerk Antonia, (get.) Adrn. v. Gorchum (sic) en Swaentje Annocqué.

14 Jan. 1643 gr. kerk Swaentje, (get.) Mr. Albert Beringa en Eliz. Annocqué.

— 14 Oct. 1644 kl. kerk Cornelia, (get.) Mons. Cloesterman, schout tot Gils en Eliz. v. Gorchum. —

In het trouwregister van 's Gravenhage vindt men: 1713 18 Nov. Jan van Eersten j. m. van Dordrecht met Martina v. Gorcum j. d. geb. en beide won. hier.

— In de groote of St. Jacobskerk te 's Gravenhage staat op een grafsteen (zie ook Navorscher XVI, blz. 508):

Hier leyt begraven Johan Annoque in sijn leven comijs van d. ontfanger generael Philips Doublet, sterf den 5 Aug. 1661. ende yoffrou Anna van Gorckom sijn huysvrougestorven den ....?

Twee wapens 1° parti. a, een cherubijnen kop met vleugels, b. 2 gekruiste degens met de punten omhoog.

— 2o tiercé en fasce :1 een haan, 2. tien ruiten geplaatst 3, 3, 3, 1 vergezeld aan weerszijden van eene ster; 3. drie kanonnen op affuiten boven elkander. — Cimier: de cherubijnen kop uithet schild.

— 15 Dec. 1673 werd door den Raad van State Commissie gedepecheert voor Huibert van Gorcum tot commys over het magazijn en de ammunitie van oorlogh binnen Woerden.

— 21 Sept. 1677 door idem voor Gerrit van Gorcum tot quartiermeester van 't regiment v. d. graaf v. Hoorn, Generaal der artillerie.

— 18 Nov. 1707 door idem voor Gerard [misschien Gerrit] van Gorcum als kapitein van 't regiment van de St. Amand, mits het changement van Charles de St. Amant. Had reeds commissie der Staten v. Holland en Westfriesland sedert 15 Febr. — (Commissieboek Rijksarchief.)

4 April 1805 ondertr. te Bergen op Zoom Jan Egbert v. Gorkum j. m. v. Arnhem, ingenieur met Lydia Maria de Bere. —

Resolutie St. Gen. 14 Febr. 1649. Acte van admissie aangevraagd 1 Febr., voor Govaert van Gorcum, paeps wereltlick priester omme voor den tijd van een half jaer te mogen verblijven in de meyerij van 's Hertogenbosch, mits zijn' hoogen ouderdom tusschen 70 en 80 jaren te Oisterwijk, bij zijne vrienden en magen

Idem 10 Febr. 1650. Gelezen request van Govaert van Gorcum,

Everart Hendriksz., Hendrik Hesius, W. v. Duppen, P. de Veer, Jac. Appelsz., Dirk Lambertsz. v. d. Heuvel, Joh. Wijtmans en Verbeerg allen te samen beneficaten ofte altaristen in de kerk tot Oisterwijk, versoecken in plaats van alimentatie het incomen van hare benificie te mogen behouden haer leven langh geduyrende.

Idem 31 Dec. 1650. Gelezen request van Wolter van Gorcum, dienaar van den Schout van Peelland, zeer gequetst geworden in het storen eener paepsche vergaderfng in de Meyerij van 's Hertogenbosch, enz.

FRED. CALAND.

Familiewapen. — Kan een der lezers van dit blad mij mededeelen, aan welk geslacht het volgend wapen toebehoort?

Gekwarteleerd: 1: een baarwijs geplaatste Esculaapstaf; 2: drie baren; 3: een jachthoorn; 4: twee faaswijs gerangschikte klaverbladen van boven en van onderen vergezeld van een koek (of besant).

Hartschild: gegolfd doorsneden:
a: een uitkomende leeuw.
b: drie gegolfde fasen.

Amsterdam. R. T. MUSCHART.

Clopper-le Gouche. — Aanvulling van dezen kwartierstaat wordt beleefd verzocht; zoo mogelijk ook wat betreft de grootouders van Nicolaas Clopper en Margaretha le Gouche.

Jacob v. N. tr. ? Margaretha van Rijn
geb. ? † ? geb. ? † ?

? Cl. tr. ? ? Block Jan le G. tr. ? Wendela van Neck
geb. ? † ? geb. ? † ? geb. ? † ? geb. ? † ?

Nicolaas Clopper tr. 1663 : Margaretha le Gouche
geb. ? † 1684 1636 † 1727
(Vader van Jacoba Margaretha C. tr. Jacob Trip)

Wat is bekend omtrent de familie le Gouche; de naam kwam vrijwel alleen voor in de Annuaire 1874, blz. 28, geslacht Alewijn (als la G.) en Navorscher 1881, blz. 337. A. v. L.

Boschuijsen (LII, 130). -- Onze geachte medewerker, de heer A. C. baron Snouckaert van Schouberg, maakt ons op eene vergissing opmerkzaam, begaan in de aanteekening onder de t. a. p.

gestelde vraag. Hier wordt niet bedoeld een „schild vol lampen", maar een schild van pelswerk (*de vair*), dat heraldisch wordt afgebeeld als gevormd uit beurtelings zilveren en blauwe (azuur) in 4 rijen gerangschikte klokjes, waarvan de blauwe met den top, de zilveren met de basis naar boven staan. „Onder en boven d'een tegen d'ander" beduidt dan waarschijnlijk „contre-vair," waarbij de klokjes met de basis tegen elkaar kwamen te staan. Het geheele schild is daarmede gevuld. RED.

Titel van Excellentie. — Welke personen hebben in ons land recht op dezen titel en bij welk Kon. besluit is hun die toegekend? B. L.

Ompteda. — Bestaat er een genealogie van het Groningsche of Oostfriesche geslacht Ompteda, waarvan Georg, Freiherr van Ompteda, de Duitsche romanschrijver, beweert af te stammen? B. L.

Wapen-Gerken. — In het begin der 19e eeuw was een zekere Gercken (later viel de *c* weg, zoodat tegenwoordig de naam Gerken is) bezitter van de heerlijkheid Meijnerswijk bij Arnhem, welke door hem verkocht werd. Hij was gehuwd met een juffr. van Meurs. Zijn vader, levende in het eind van de 18e eeuw, was eveneens bezitter van genoemde heerlijkheid en gehuwd met een juffr. Planta, uit Zwitserland afkomstig. Zoowel vader als zoon hadden hun woonplaats te Amsterdam. Hun voorouders leeefden voor 1700 in Oldenburg.

Kan een der lezers van dit blad mij eene beschrijving geven van het wapen van het geslacht Gerken, waartoe beide hier genoemde personen behoorden?

Amsterdam. R. T. MUSCHART.

de Cock (v. Delwijnen) — (Verg. A. R.). In de groote kerk te Bergen op Zoom staat op een' grafsteen:

Mr. Hendrik Cock, Tannen [Taneke] van Eyl syn huysvrouwe. Hendrik Cock de jon(ge) out 35 obiit 18de VIII 1636.

Tanneken Dankaerts oud 32, obiit 25de 12 a° 1635.

Het wapen: 3 pals de vair, au chef chargé d'une étoile à oextre, stelt het wapen voor van de Cocq van Delwijnen.

FRED. C.

Joodsche familiën te Alkmaar. — In de resolutiën der vroedschap lezen wij op den 10 Mei 1604: „Opt versouck van Philips de Jode uyt den name van verscheyden huysgesinnen van joden ende jodengenoten, zoo van portugijssche als andere natiën jegenwoordelick zoo oostwaerts als elders wonende, is geaccordeert ende toegelaten, dat zij hier ter stede mogen comen, ende soo gerustelick ende sekerlick blijven ende wonen als anderen goede burgeren ende onderdanige ingesetenen deser plaetse, ende haer geloofs beleuen, ende sich generen als in andere plaetsen van de christenheyt henluyden toegelaten wordt, behoudelick, dat sy haer sullen onderwerpen alle keuren ende ordonnantiën deser stede ende helpen dragen ende gelden alle lasten, ende contributien als andere burgers ende ingesetenen, en alleene mits dat zij betalende alsulcke wachtgelden, als bij Burgerm[n] henluyden opgeleyt sullen worden, sullen exempt wesen van schutterije, ende persoonlick wachten ofte tochten waertenemen ofte doen."

Den 20 October 1613 werd, in nagenoeg gelijke bewoordingen een dergelijk besluit genomen op het verzoek van Francisco Fernandes ten behoeve van eenige huisgezinnen van de portugeesche natie. Mag ik den verzoeker houden voor denzelfde als Franciscus Ferdinandes du Pas, die, als gehuwd met de zuster en eenige erfgename van Duarte Roderiges, diens graf in 1641 van kerkmeesters opvorderde? Op het koor der Groote kerk zien wij den met zijn wapen prijkenden grafsteen van dezen Duarte, zoon van Diego Duarte van Antwerpen, maar missen door verminking van den steen den tijd van 's mans overlijden. In het aanteekenboek van de ontvangsten voor het begraven is den 14 Mei 1620 geschreven: „een Jode uit Antwerpen van luyden met het graff (den aankoop daarvan) f 70", een ongewoon hoog bedrag dat de overledene voor een vermogend man doet houden, voor den edelman, wiens wapen de steen nog toont. Vermoedelijk was hij ongehuwd, hij liet althans geene kinderen na, aangezien zijne zuster zijne nalatenschap erfde; en leefde hij met zijne moeder, Leonora Rodriguez, weduwe van Diego Duarte te Antwerpen; den 12 Februari 1632 is n.l. geboekt: de vrouwer moeder van Franciscus de Jode, 6 posen geluid f 22. Een wapen gehangen f 12.

Een derde aanteekening op 1 Februari 1646 geldt Fransisco

Duarte „geluyt 3 poosen f 13." Wellicht was hij een broeder van Duarte Roderiguez en de vrouw van Du Pas, en broeder dezer beiden Gaspar Duerte gezegd De Weerdt, die te Antwerpen woonde en aldaar in November 1653 overleed, nalatende Diego, Gaspar, Leonora, Catharina, Francisco en Isabella, Prancisca, de „fransche nachtegaal", kan door korter of langer vertoef bij hare bloedverwanten te Alkmaar en door hare inwoning aldaar als gehuwde bekend zijn geworden met Roemer Visscher's beschaafde dochters, die, roomsch-catholiek, vriendelijk verkeerden met protestanten en ook den omgang met eene beschaafde Joodsche niet schuwden; en door dezen ingeleid zijn in den Muiderkring, waar zij, blijkens Hoofts brief van 10 Augustus 1631 (nr. 291) door haar zang bekoorde. Zij was uit een muzikaal gezin gesproten: Anna Roemers genoot in 1640 te Antwerpen van het spel en den zang van vader en dochters. Hooft spreekt van „joffre Francisca met haeren genan [naamgenoot] op een letter nae", waarom verondersteld wordt, dat haar echtgenoot Francisco Duarte heette. Aan haar gehuwd zijn valt niet te twijfelen, immers Hooft schreef den 7 Juli 1633 aan Tesselschade: „UE gelieve juffrouwe Francisca ende haaren man meede te beleezen . . . . om nevens UE ende den uwen over te komen." Hierboven gewaagden wij van een in 1646 overleden Francisco Duarte en nu zou men lichtelijk vermoeden, dat Francisca toen haar echtgenoot verloren heeft; maar zulks moet al vroeger geschied en zij vervolgens hertrouwd zijn, daar Christiaan Huijgens in Februari 1644 uit Parijs aan zijn broeder Lodewijk schreef, haar wegens haar huwelijk met don Diego een gelukwensch te hebben gezonden.

Een Duarte Ferdinandez du Pas komt in 1626 te Alkmaar voor als hebbende 2 zoons, Diego aldaar en Gaspar elders. Is nu deze Diego, die een tijdgenoot van Francisca kan zijn geweest, haar man geworden of behoorde die tot eene andere familie? Het aantreffen derzelfde voornamen in de familiën Du Pas en pleit voor hare verwantschap; dat Duarte eigenlijk geen geslachtsnaam maar een voornaam, Eduard, is maakt het nagaan der onderlinge betrekkingen niet gemakkelijk. Er blijft alsnog ruimte voor onderzoek en gissingen.

C. W. B.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

VOOR DE INTERNATIONALE TAAL.

„La diversité des langues est fatale au génie et au progrès .... Si une langue internationale existait, elle ferait gagner le tiers de la vie."
(Leibnitz).

„Un des plus grands fléaux de la vie est la diversité des langues."
(Voltaire).

De vervlogen eeuw is geweest eene eeuw van vooruitgang. Het meest in het oog vallend en het belangrijkst in zijne gevolgen is deze vooruitgang geweest op het gebied der verkeersmiddelen. De stoom heeft de afstanden verkort, de electriciteit kent haast geen afstanden meer.

Daarvan is het gevolg geweest eene kolossale uitbreiding der commerciëele en intellectueele betrekkingen tusschen alle volkeren. De beschaafde wereld, die zich eene eeuw geleden haast niet verder uitstrekte dan het oude Europa, is vergroot door verschillende natiën en geheele continenten (Japan). De Europeesche markt breidt zich uit over de geheele aarde. De wetenschap en de industrie, voorheen beperkt tot twee of drie bevoorrechte natiën, waaraan de overige wel schatplichtig schenen, zijn thans verspreid over alle beschaafde landen, en, terwijl elk van deze ijvert voor eigen vooruitgang, profiteeren allen bijna gelijkelijk van de vorderingen en ontdekkingen der enkelen. Waaruit voortvloeit eene steeds wassende gemeenschap van belangen en ideeën, die tevens het bewustzijn van onderlinge solidariteit steeds levendiger doet worden.

De onophoudelijk zich uitbreidende en vermenigvuldigende internationale betrekkingen doen hoe langer hoe meer de noodzakelijkheid gevoelen van een gemeenschappelijk orgaan. Want de voornaamste hinderpaal, zoo niet de eenige, dien ze altijd en overal op haar weg vinden, is de groote verscheidenheid der talen.

De intellectueele gemeenschapsmiddelen hebben in den vooruitgang geen gelijken tred gehouden met de materieële. De eerste zijn ver ten achter. „On n'a rapproché que les corps,

on n'a rien fait pour rapprocher les esprits." Wat hebben we er aan te kunnen reizen van het eene einde der wereld tot het andere, te kunnen vèrspreken en vèrschrijven, met en „zonder draad", als wij elkaar niet kunnen verstaan? Wij zijn in dezelfde, een droevigen glimlach afdwingende positie, als de doofstomme, dien men een telefoon aanbood. En zijn we werkelijk niet als doof en stom te beschouwen ten opzichte van vreemdelingen?

In de wetenschappen voornamelijk, blijkt het, voor wie „op de hoogte" wil blijven, hoe langer hoe meer noodzakelijk, de beweging te volgen in alle landen, en blijkt dit hoe langer hoe meer onmogelijk, door het steeds aangroeiende getal der volkeren, die er aan deelnemen. Dit is een tegenstrijdige stand van zaken, die niet langer moet voortduren.

„Maar 't is bijzonder op de internationale congressen, dat men levendig de noodzakelijkheid gevoelt van eene taal, die aan alle natiën gemeen kan zijn. Terwijl hoe langer hoe meer overeenkomst is waar te nemen betreffende de uitkomsten der wetenschap, zelfs der wijsbegeerte, terwijl zich hoe langer hoe meer intellectueele verwantschap en sympathie openbaart tusschen de denkers der verschillende natiën, treedt de verscheidenheid der talen in den weg als de eenige hinderpaal voor de wisseling der gedachten, voor het volmaakt begrijpen en het intiem doordringen in geest en gemoed onderling. De oorspronkelijke identiteit der gedachten doet de verscheidenheid der woorden en der grammaticale vormen hinderlijk en onzinnig schijnen. Men begrijpt dan, hoe verschillende Congressen, evenals vereenigingen van geleerden en handelslieden levendig het nut eener internationale taal beseft, en den wensch geuit hebben er eene aangenomen te zien. De gedelegeerden dezer Congressen en Sociétés hebben in algemeene trekken gezamenlijk eene Déclaratie opgesteld, die de voorwaarden inhoudt, waaraan de toekomstige I. T. zal voldoen, en den te volgen weg afbakent.

't Is met dit program van actie, dat we de lezers willen in kennis stellen.

. . . .

Om elk misverstand te vermijden, hechten we vóór alles er aan, te verklaren, dat geenszins bedoeld wordt eene *universeele* taal, bestemd om vroeg of laat al de nationale talen te verdringen

en te vervangen, maar wel eene internationale *hulp*taal, bestemd om te dienen bij de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling tusschen personen met *verschillende* moedertalen. Dit zou dus *de* vreemde taal worden, gemeen aan alle volken, de *eenige* bijgevolg, die ieder hunner *bij* de moedertaal zou moeten leeren, om te kunnen verkeeren met *al* de anderen, in één woord: „de tweede voor allen." *(Dovem, protle* devies van *de Blauwe Taal).*

Alvorens verder te gaan, kon de vraag gesteld worden: Is eene I. T. mogelijk? Want het zou op zijn minst eene lichtzinnige daad, zoo niet een misbruik van vertrouwen zijn propaganda te maken voor een plan, zonder zich te hebben verzekerd van zijne uitvoerbaarheid. De namen der onderteekenaars van de Declaratie zijn ons wel een waarborg daarvoor, evenals die van gezaghebbende geleerden, welke de mogelijkheid verzekerd hebben, en het feit dat mannen als Bacon, Descartes, Pascal, Leibnitz, Voltaire, Montesquieu, Locke, Diderot, Berger, D'Alembert, Condorcet, Kant, Volney, Auguste Comte, Burnouf, Ampère, Jacob von Grimm, Max Müller, Tolstoï, enz., zoo levendig belang stelden in het vraagstuk en zoo veel moeite hebben gedaan, om het nader tot de oplossing te brengen. — Laat ik hier enkele hunner uitspraken afschrijven:

Leibnitz: „Si j'étais assisté, j'espérerais donner une manière de „Specieuse" génerale, où toutes les vérités deraison seraient reduites à une façon de calcul. Ce pourrait être en même temps une langue universelle!"

Descartes: „J'oserais espérer ensuite une langue universelle fort aisée à apprendre, à prononcer et à écrire et, ce qui est le principal, qui aiderait au jugement en lui représentant si distinctement les choses qu'il serait presque impossible de se tromper. Or, je tiens que cette langue est possible."

Max Müller: „Rien n'est plus loin de ma pensée que de nier la possibilité de composer ainsi artificiellement aprèsque les hommes ont appris á parler et à raisonner. Il est de mode *de tourner en ridicule* l'idée d'une langue artificielle et encore plus celle d'une langue universelle, mais si ce problème était réellement si absurde, un homme tel que Leibnitz se serait-il aussi vivement intéressé à chercher la solution ? Que le problème soit susceptible d' une solution d' une solution fort parfaite, *c' est ce qui ne peut faire l' objet d' un doute.*"

Er bestaan verder over de honderd meer of minder volledige ontwerpen voor eene I. T. van 1550 tot den tegenwoordigen tijd, terwijl verscheidene systemen thans in de praktijk gebruikt worden.

Wij veronderstellen echter, dat de lezer geen idée eener I. T. heeft en geen systeem, of wat erger is, slechts een gebrekkig systeem kent.

De eenvoudigste oplossing van het probleem, die zich ook 't eerst aan den geest opdringt, schijnt de aanneming te zijn van eene der tegenwoordige *nationale* talen als I. T. Maar in werkelijk is deze oplossing niet mogelijk, en ze moet a priori afgekeurd worden. 't Is inderdaad niet aan te nemen, dat alle volken zullen overeenkomen, om de taal van één hunner te gebruiken. Zulk eene keuze zou niet alleen de verschillende natiën treffen in hun zeer gewettigde eigenliefde, maar ook in hun politieke en economische belangen, want zij zou aan het bevoorrechte volk enorme voordeelen verschaffen, voor de betrekkingen van zijn handel en zelfs van de wetenschap. De taal van een volk is het voertuig van zijne gedachten, van zijne geestesproducten; het is de belichaming van zijn geest, het zinnebeeld van zijn nationale eenheid en van zijn onafhankelijkheid. Door zijn taal kan een volk invloed uitoefenen op de anderen. Nooit zullen dan ook de groote natiën er in toestemmen voor één van hen de vlag te strijken, in zekeren zin aan deze schatplichtig te worden en haar een soort van hegemonie toe te kennen.

Trouwens geen enkele nationale taal kan een merkelijken voorrang op de anderen voorwenden; geen enkele bezit eene ideale volmaaktheid, eenvoudigheid en regelmatigheid. Allen bieden moeilijkheden: onnoodig ingewikkelde regels, uitzonderingen zonder tal, gapingen en onzinnigheden, bij allen verschillend, maar van ongeveer gelijk gewicht. Zelfs dan, als de philologen van alle landen hunne nationale eigenliefde ter zijde wilden zetten, om slechts de logische hoedanigheden der verschillende talen in aanmerking te nemen, zouden ze niet tot overeenstemming kunnen geraken omtrent de geschikste. Wijl dus eene internationale poging in dezen zin blijkbaar tot de onmogelijkheden behoort, is het noodig dat alle volken in het algemeen belang verzaken aan niet te rechtvaardigen aanmatigingen en

hersenschimmige hoop, maar eene *onzijdige* taal aannemen, die geen offer zal kosten aan hunne materiëele en moreele belangen, noch aan hun ijdelheid.

De oplossing, welke de geleerden het eerst in den geest kwam, was, het *Latijn* aan te nemen, hetwelk voorheen ook de algemeene taal was van de geheele wereld. De I. T. moet echter zoowel gebruikt worden door geleerden, (philosophen, rechtsgeleerden, geneeskundigen, ingenieurs, geschiedkundigen, kortom alle mannen van studie) als door industriëelen en handelslieden, reizigers en toeristen. Zij is niet alleen bestemd voor de geleerden; zij moet ook onder 't bereik staan van iedereen, die slechts eene gemiddelde ontwikkeling bezit, bijzonder ook van hen, die slechts hun moedertaal kennen. Zij moet evengoed te leeren zijn door mannen, als door jongelui en vrouwen. Derhalve is het noodig, dat men ze alléén en zonder meester kan aanleeren. Het Latijn echter voldoet niet aan deze voorwaarde; het is even lastig aan te leeren, als de lastigste der levende talen en biedt dezelfde moeilijkheden: zeer samengestelde spraakkunst en syntaxis. Dat het eene neutrale taal zou zijn, is slechts in zooverre waar, dat het door geen volk meer gebruikt wordt, doch aan landen met eene Romaansche taal zou het een merkbaar voordeel verleenen. Een groot nadeel van het Latijn als I. T. is, dat het eene doode taal werd: zijn woordenschat behooren bij een staat van ontwikkeling, die voorbij is en onherroepelijk voorbij. 't Is ook om deze reden, dat het niet meer zooveel gebruikt wordt door de geleerden. Een groot bezwaar is ook de ongelijke uitspraak der klinkers, het verschil in accent en klemtoon in de verschillende landen, wat aanleiding gegeven heeft tot de bewering, dat een Franschman en een Engelschman, die hetzelfde Latijn spreken, elkaar niet verstaan zouden.

Over het Grieksch als I. T. en over plannen tot hervorming en verjonging van het Latijn zullen we niet verder uitweiden, noch over philosophische systemen, (waarbij iedere zaaknaam symbolisch zijne beteekenis uitdrukt en a. h. w. een definitie is) pasigraphie (universeel schrift), ideographie (waarbij ieder idee door een ander grapisch teeken wordt voorgesteld, b.v. het Chineesch) of over neutrale grammaires.

Er blijft dan nog één weg open: het aannemen eener *kunst-*

matige taal. Deze term behoeft eerst eene nadere omschrijving. Er wordt niet mee bedoeld eene in alle deelen nieuwe taal, ineengezet *zonder* rekening te houden met de levende talen. Zij moet integendeel zooveel mogelijk opgebouwd zijn volgens het model van deze, doch krijgt den naam van „kunstmatig" in tegenstelling met de bestaande talen, welke „natuurlijk" kunnen heeten, daar zij ontstaan, leven, groeien, en afsterven met de volken.

De mogelijkheid om zulk eene kunstmatige taal vast te stellen, wordt wel eens betwist, juist om de reden, dat de taal een spontaan product is van den volksgeest. Maar dit is eene ongewettigde gevolgtrekking, Dat alle talen op ééne wijze ontstaan zijn, mag nog niet tot het besluit leiden, dat ze onmogelijk op eene andere manier kunnen gevormd worden. Daardoor zou een historisch feit tot een vaste wet verheven worden. Op dezelfde wijze redeneerende, zou iemand, die slechts de oude steden van Europa en hun ontstaan kende, kunnen besluiten tot de onmogelijkheid om volgens een regelmatig, van te voren vastgesteld plan eene stad te bouwen, en toch kan men dit zien in de Nieuwe wereld. Trouwens er bestaan reeds zooveel systemen van internationale teekens, die óók bij conventie zijn vastgesteld, cijfers, chemische formules, muzieknoten, seinen op zee, algebraïsche teekens; evenzoo de teekens der telegraphie, de gebaren der doofstommen, het alphabet der blinden. Elk dezer systemen is een taal, kunstmatig uitgedacht en samengesteld, het gebruik is bij conventie bepaald en toch dienen zij voor hen, die ze dagelijks gebruiken, tot onmiddellijke uitdrukking der gedachten. De genoemde gevolgtrekking mist dus allen grond. Zij kan teruggebracht worden tot het oude argument van den sleur: „'t Heeft nooit bestaan, er komt toch niets van", wat eene ontkenning is van iederen vooruitgang. Een tiental jaren geleden had men met dezelfde redeneering kunnen aantoonen, dat men nooit door een menschelijk lichaam heen zou kunnen zien, dat men nooit zou kunnen telegrafeeren zonder stoffelijke leiding, want „dit had nooit bestaan." Toen het voorstel werd gedaan de eerste spoorwegen op het vaste land aan te leggen, waren er ernstige mannen, die heel geleerd bewezen, dat een locomotief nooit een trein over een ijzeren weg zou kunnen voorttrekken; en dat, terwijl de spoortreinen

in Engeland reeds in gebruik waren! Op deze menschen zouden zij gelijken, die de mogelijkheid eener I. T. op dien grond wilden ontkennen.

En is de tegenstelling bij eene internationale en de nationale talen als kustmatige en natuurlijke wel zoo duidelijk? De laatste zijn wel is waar ontstaan, doch men heeft er ook aan veranderd, een groot gedeelte er van is gemaakt, ze zijn gesnoeid en geleid. Denk aan sommige regels der spraakkunst, die niet door het gebruik zijn ontstaan, doch geschapen door de phantasie der taalkundigen of de verfijning der puristen; denk aan de „gesmede woorden", aan de onderscheiding der zelfst. naamwoorden naar de geslachten, naar de verbuiging der werkwoorden naar de vervoeging in de verschillende talen. [1]) Inderdaad schijnt iedere taal, en niet zonder reden, aan ieder, die haar uit boeken leert, zooals kinderen en vreemdelingen, volkomen kunstmatig, wat ook blijkt uit de fouten, die zij maken. Hieruit spreekt tevens een streven naar meer logische regels. In vergelijking met deze talen, vanzelf met het volk ontstaan en langzamerhand met het volk en door het volk veranderd, en bijgevolg vol onregelmatigheden en onzinnigheden, kan eene logisch opgebouwde kunstmatige taal niet alleen veel eenvoudiger en gemakkelijker zijn, maar ze zal ook werkelijk, in weerwil van haar naam, meer natuurlijk zijn, doordat ze meer logisch is.

Eén der voordeelen eener I. T. waarop bijna geene enkele levende taal kan roemen, is al eene volstrekt *phonetische orthographie*, of eene uitspraak geheel en al gelijk aan de schrijfwijze: alle letters worden uitgesproken, elk van hem heeft onveranderlijk denzelfden klank, op welke plaats en naast welke andere letters ze ook sta, zonder uitzondering. De uitspraak wordt zoodoende niet alleen zeer eenvoudig en gemakkelijk, maar ook gelijk. Het alphabet moet alleen die klanken bevatten, welke aan de voornaamste volken gemeen zijn, en die, welke slechts aan één volk eigen en voor de andere moeilijk uit te spreken zijn, verwerpen, bv. de *u.* de Engelsche *th.* de Duitsche *ch.* (Zoover als het Volaprik, dat de *r.* uitsluit, omdat de Chineezen ze niet kunnen uitspreken, hoeft men intusschen

---

[1]) *Anatole France:* „Nos languages les plus sages et les plus savantes sont des tissus d'inexactitudus et de bizarreries."

niet te gaan.) Het moet samengesteld zijn uit eenvoudige goed te onderscheiden klanken, en er geen bevatten, die te nauw verwant zijn, zooals lange en korte, open en gesloten klinkers, tweeklanken, die bij onzuivere uitspraak aanleiding zouden kunnen geven tot verwarring. Om dezelfde reden mogen geen woorden gebruikt worden met ongeveer gelijke uitspraak en natuurlijk volstrekt geen homonymen. Wat het verschil in accent bij verschillende natiën betreft, de ondervinding heeft reeds geleerd, dat dit onbeteekenend en geenzins hinderlijk is; het zal niet zoo groot zijn, als tusschen lieden van verschillende nationaliteit, die dezelfde vreemde taal spreken of tusschen een Limburger en een Hollander, die Nederlandsch spreken.

Een ander voordeel van geheel nieuwen en orgineelen aard is de onderscheiding der *rededeelen* naar hun uiterlijken vorm, zoodat iedereen, zonder de beteekenis der woorden te kennen, op het eerste gezicht naar die soort, het aantal of den onderlingen stand der letters kan oordeelen, of hij te doen heeft met een zelfst. naamwoord of een werkwoord, een bijv. naamwoord of een bijwoord of een voorzetsel. Dit is een gemak, dat geen enkele taal aanbiedt en dat het verstaan van den tekst ongemeen vergemakkelijkt: wanneer men den dienst van ieder woord in den zin kent, kan men zonder aarzelen de constructie ervan nagaan, zonder iets van de beteekenis te weten. Ook zal men dikwijls de beteekenis van onbekende woorden kunnen afleiden uit hunne grammatische functie, terwijl het nog vaker voldoende is, deze functie te kennen, om een heelen zin te verstaan.

Wat de *spraakkunstregels* betreft, zij moeten herleid worden tot de strikt noodzakelijke, tot een voor onze talen ongekenden eenvoud, tot de volmaakste regelmatigheid. De onderscheiding der geslachten bijv., haast niet te leeren voor vreemdelingen, is onnoodig, (behalve bij de bezitt. voornaamw., die het natuurlijk geslacht zullen hebben). De werkwoorden behoeven niet te veranderen naar persoon en getal, daar het onderwijs dit voldoende aanwijst. Verder is het voldoende eenige voor- of achtervoegsels te hebben voor de vorming der tijden en wijzen der werkwoorden en een voor het meervoud der zelfstandige naamwoorden; in het geheel nog geen twintig verschillende buigingen, allen gelijkvormig en onveranderlijk toegepast, zonder uitzonderingen. Haast geen vervoeging, geen verbuiging-

geen onregelmatige werkwoorden, enz. Zulk eene grammatica kan geleerd worden in één uur in denzelfden tijd, dat men één uur, in denzelfden tijd, dat men één paragraaf, éene les of één thema eener andere taal leert. En nochtans kan zij evengoed alle nuanceeringen der gedachte weergeven, als onze talen, in sommige gevallen nog uitgebreider.

In haar *woordenschat* moet de I. T. zich zooveel mogelijk aansluiten aan onze moedertalen. Op het eerste gezicht schijnt het zeer moeilijk om een woordenlijst samen te stellen, die de meeste volken gemeen hebben en die toch geen enkel hunner bevoorrecht. Maar, wel beschouwd, bestaat er reeds een internationale woordenschat, rijker en uitgebreider, dan men wel zou meenen. In de eerste plaats zijn de meeste der wetenschappelijke termen, voor het meerendeel ontleend aan het Grieksch of Matijn, in alle landen gelijk. Verder is er een groot aantal algemeen gebruikte woorden aen alle Europeesche talen gemeen; nog vele andere zijn tenminste aan drie talen gemeen, (persoon, brons, kaart, dans, chocalade, diamant, fabriek, vorm, limonade, pantoffel, park, plan, politie, portret, rente, roos, seizoen, secretaris, siroop, talent, wals, koffie, karaf, olifant, familie, industrie, insect, papier, pomp, zak, thee.) Wanneer men een dezer woorden schrijft of spreekt, zal men reeds in veel gevallen verstaan worden. Deze reeds bestaande internationale vocabulaire blijft steeds aangroeien.

Om echter zoo eenvoudig mogelijk te blijven en zoo weinig mogelijk van het geheugen te vergen, moeten de stamwoorden tot een minimum beperkt worden, waarvan men dan volgens vaste en onveranderlijke regels een groot aantal afgeleide en samengestelde woorden moet kunnen vormen, zonder dat iemand ons zal kunnen verwijten, zooals de puristen in onze talen: „Dat woord bestaat niet". De I. T. zal op die wijs een rijkdom van woorden kunnen bezitten, als geen enkele levende taal, terwijl het door de onveranderlijkheid der wortels en der voor- en achtervoegsels mogelijk zal zijn, een tekst onmiddellijk te lezen, alleen met behulp van het woordenboek.

Maar, zal men zeggen, de eigenaardige uitdrukkingen, de spraakwendingen, de *idiotismen* van iedere taal kunnen door eene I. T. niet worden weergegeven. Natuurlijk niet, want een idiotisme is een wijze van spreken, eigen aan één volk. Daarom is ook

geen enkele taal in staat ze weer te geven. Wie zal bijv. de Fransche uitdrukking „*tiré à quatre épingles*" letterlijk vertalen in het Nederlandsch, Duitsch of Engelsch? Een Franschman zal in gesprek met vreemdelingen trachten zulk uitdrukkingen te vermijden en eene niet figuurlijke omschrijving te gebruiken, b.v.: *correctement* of *élégamment vêtu.* Hij zal verplicht zijn tegenover hen, die zijne taal niet voldoende machtig zijn, zijne gedachten te vertalen in Fransch zonder figuren. Evengoed zal dit gaan in de I. T. De taal zal misschien verliezen aan sierlijkheid, doch winnen aan duidelijkheid.

De geschetste voordeelen zullen misschien aan sommige lezers denkbeeldig toeschijnen. Er is echter geene enkele voorwaarde aangehaald, die niet reeds in een of meer kunstmatige talen verwezenlijkt is; we hebben alleen hunne hoedanigheden en voordeelen samengevat, en stellen dus niets onmogelijk voor, als we aldus het minimum bepalen, dat voor de I. T. kan gevorderd worden. We weten niet, of er nog iets beters zal geleverd worden, dan de bestaande kunstmatige talen, doch 't is zeker mogelijk, daar alle menschenwerk te volmaken is. Bij gebrek aan beter behoeft men echter slechts ééne dezer bestaande talen aan te nemen om terstond in het genot te zijn der voordeelen, die we opgenoemd hebben. Zeggen we dus niet alleen, dat de I. T. mogelijk is, ze bestaat en kan morgen aan den dag gebruikt worden, als men wil.

Er zijn er die, het princiep eener I. T. toegedaan, gelooven, dat ze zou kunnen geboren worden door eene spontane evolutie, waardoor alle beschaafde talen langzamerhand zouden samensmelten tot ééne. Dit is eene illusie. De nationale talen zijn te zeer heterogeen, om in elkaar over te gaan. Waar ze met elkaar in aanraking komen, zullen ze hun grondverschil en hun originaliteit slechts te meer doen uitkomen. En ook toch, wanneer deze fusie tot stand kwam, (na verloop van hoeveel eeuwen?) ze zou het aanzijn geven aan een idioom, even onregelmatig en onlogisch als onze talen, wijl het evenals zij het product zou zijn eener spontane evolutie. En daaraan zou men de I. T. opofferen, die onmiddellijk kan worden in gebruik genomen? Zoo deed ook de hond met zijn buit in de beek.

Eindelijk ontkent men de mogelijkheid om zulk een overeengekomen taal door eene internationale beweging te doen aanne-

men. Ook hier kunnen we antwoorden met feiten. De internationale telegraafcode, de seinen der marine, het tientallig stelsel, de verdeeling van den cirkel en van den tijd, de Gregoriaansche kalender, het metriek stelsel, de nomenclatuur in schei-, plant- en dierkunde, enz. zijn evenveel internationale instellingen, die alle of bijna alle naties hebben moeten aannemen om hun nut of gemak. Al zijn enkele dezer langzamerhand en als van zelfs ontstaan, andere zijn op een bepaalden tijd en door een bepaalde autoriteit (regeering, academie, congres) gedecredeerd. Zóó sterk is het streven naar eenheid der verschillende natiën, dat in 1900 te Parijs is gehouden een „Congrès pour l'unification du numérotage des fils". Zou het dan onmogelijk zijn elkaar te verstaan over ééne taal, voor handel en wetenschap, die toch al zulke overeenkomsten ten zeerste zou in de hand werken?

Nu rest ons nog de vraag of deze internationale overeenkomst óók langzamerhand en als van zelf moet ontstaan, òf dat ze het gevolg moet zijn van de beslissing eener autoriteit. Zonder twijfel kàn zij tot stand komen, *op den langen duur*, door de propaganda, die er gemaakt wordt voor de verschillende bestaande systemen eener kunstmatige taal en door hunne onderlinge concurrentie, waarin eindelijk de beste zou overwinnen, d.i. de gemakkelijkste om aan te leeren en de gemakkelijkste in het gebruik. Maar deze strijd om het bestaan zou eindeloos duren en misschien nooit eindigen. Inderdaad, de verschillende systemen zullen weinig met elkaar in aanraking komen om te concurreeren, want ieder van hen wint voor zichzelven aanhangers, die elkander niet ontmoeten. Zeer beperkt zal het aantal van hen zijn, die meer dan één ontwerp kennen, en vooral zóó kennen, dat ze het beste kunnen uitkiezen. De groote menigte der belanghebbenden zal er slechts één leeren, en wel dat, hetwelk aan ieder door het toeval het eerst wordt toegevoerd, en hij zal het, verleid door het princiep, erg mooi vinden en er aan blijven hangen. Verondersteld nu dat al deze systemen een zoo groot mogelijk succes hadden, dus dat elk geïnteresseerden één systeem leerde, dan zou de beschaafde wereld in taalkundige kampen verdeeld worden met denzelfden onvruchtbaren naijver, als tegenwoordig met de levende talen. In plaats van den toren van Babel af te breken, zou men een nieuwen en hechten hebben

opgebouwd, want geen enkel systeem zou voor zijn mededingers willen wijken en zijne minderheid erkennen. Men zou tòch de beslissing van een scheidsgerecht als autoriteit te hulp moeten roepen, terwijl het dan nog de vraag zou zijn, of zij, die de moeite gedaan hebben eene taal te leeren en verwezen werden naar eene andere, wel gereedelijk daarin zouden toestemmen.

Het is dus beter, deze verwarring te voorkomen, terwijl het nog tijd is, d. w. z. terwijl de aanhangers van bepaalde systemen slechts eene kleine minderheid der gezamentlijke belanghebbenden vormen. De beslissing eener autoriteit is ook het beste middel om de traagheid, de afwachtende houding der groote menigte te overwinnen. Want wat is daarvan de reden. ieder belanghebbende wacht met het aanleeren eener I. T. tot zij hem van dienst kan zijn, d. i. tot al de anderen ze kennen. Ook zou iemand graag het eerst eene taal leeren, als hij maar wist, dat het de goede, de eenige, de ware was. Wie zegt hem, dat, wanneer hij er eene geleerd heeft, er niet eene andere, betere komt? Eindelijk heeft ook het fiasco van het Volapük velen wantrouwend gemaakt en een ongewettigd vooroordeel doen geboren worden tegen het princiep eener I. T. Zijn aanvankelijk snel en schitterend succes heeft het Volapük te danken aan de ware behoefte, vooral in den handel, waarin het beloofde te voorzien; zijn volgend échec is te verklaren door de gebreken van het systeem voor de practijk, vooral de onvoldoende internationaliteit zijner stamwoorden. (Volapük = world, (Engelsch = wereld), en speak = spreker.] Zijn succes pleit vóór het idée eener I. T., zijn fiasco bewijst niets ertegen. Dat het Volapük zoo snel van de baan is geschoven, is ook gedeeltelijk te wijten aan de verschijning van een meer volmaakt en vooral meer practisch systeem, het Esperanto, terwijl de Blauwe Taal, in deze eeuw eerst uitgevonden door Léon Bollack te Parijs, nòg al beter moet zijn. Diens theoretische studiën, (waaraan wij vele gegevens ontleenen) en de practische uitvoering daarvan zijn inderdaad voor taalliefhebebbers hoogst interessant te lezen. Hij heeft zijn werk grootsch opgevat, tot in bijzonderheden uitgewerkt en telkens het „waarom" beredeneerd. Hier kunnen we daarover niet uitweiden. Wie belang stelt, vrage.

Men moet zich dus wel wachten, het *princiep* eener I. T. te

beoordeelen naar zijne min of meer gebrekkige of gevolmaakte realisatie. Het begin van alle uitvindingen, zelfs van de gelukkigste en vruchtbaarste, is een tasten in den blinde, een pogen zonder vorm.

. . . .

Men onderscheide hier twee vragen, 1°. Moet er eene I. T. zijn? 2°. Welke kunstmatige taal moet daarvoor aangenomen worden?

Wij hebben alleen het eerste besproken. Dààrover wordt het advies van het groote publiek gevraagd, en wanneer eindelijk de belanghebbenden hunne belangstelling hebben doen blijken, moet de keuze der taal worden overgelaten aan een internationaal lichaam, dat de noodige bevoegdheid tot oordeelen, genoegzame autoriteit voor de invoering bezit.

Nu is in 1900 op de eerste vergadering van „l' Association internationale des Académies te Parijs opgericht eene „Délégation pour l' adoption d' une Langue auxiliaire internationale." Aan deze Delegatie is opgedragen, het vraagstuk eener I. T. te bestudeeren en eene internationale belangstelling er voor op te wekken. Daarvoor roept zij de hulp in van alle belanghebbenden, bijzonder der vereenigingen van geleerden, van welken aard ook, van handelsvereenigingen, zooals Kamers van Koophandel, van vereenigingen van reizigers en toeristen, zooals wielrijdersclubs, enz. Zij heeft de volgende déclaratie opgesteld, bij wijze van een program van actie:

DECLARATION.

de la Délégation pour l' adoption d' une langue auxiliaire.

1°. Il a lieu de faire le choix et de répandre l'usage d'une langue auxiliaire internationale, destinée, non pas à remplacer dans la vie individuelle de chaque peuple les idiomes nationaux, mais à servir aux relations écrites et orales entre personnes de langues maternelles différentes.

2°. La langue auxiliaire internationale doit, pour remplir utilement son rôle, satisfaire aux conditions suivantes:

1re Condition: — Etre capable de servir aux relations habituelles de la vie sociale, aux échanges commerciaux et aux rapports scientifiques et philosophiques.

2e Condition. — Etre d'une acquisition aisée pour toute per-

sonne d'instruction élémentaire moyenne et spécialement de civilisation européenne.

3e Condition. — Ne pas être l'une des langues nationales.

3°. Il convient d'organiser une Délégation générale représentant l'ensemble des personnes qui comprennent la nécessité ainsique la possibilité d'une langue auxiliaire et qui sont intéressées à son emploi.

Van alle zijden is het idée eener I. T. en deze déclaratie met groote instemming ontvangen. Van alle zijden treden vereenigingen toe. Alleen uit Nederland zie ik er geen op de lijst. 't Is daarom, dat ik het gewaagd heb, de aandacht der lezers op dit belangrijk vraagstuk te vestigen, en de hulp in te roepen van alle mannen van goeden wil, die niet tegen den vooruitgang zijn en niet egoïstisch denken: „Ik wacht tot alles klaar is," of wantrouwend: „Er komt toch niets van," of, met de trage onverschilligheid van den sleur: 't Zal zonder mij ook wel komen."

Maar als er zooveel pogingen gedaan zijn zonder bevredigende resultaten, waarom verwacht men van deze dan meer succes? Omdat er nu eene andere methode gevolgd wordt: niet eerst eene taal samenstellen en dan deze algemeen bekendmaken, maar eerst de belanghebbenden van het nut overtuigen, zóó daarna eene taal vragen en zoeken.

Op welke wijze kunt gij uwe hulp dan verleenen?

In de eerste plaats door een bewijs van sympathie te zenden aan den Secretaris der Delegatie. Een briefkaart te schrijven: Monsieur L. Leau. 54. Rue Sainte Placide. Paris (VI), Monsieur. Je m'intéresse vivement à l'entreprise de la Délégation pour l'adoption d'une Langue auxiliaire internationale et je la souhaite un grand succès," is voorwaar geen moeite.

In de tweede plaats, en dit is eigenlijk van het meeste belang, door eene vereeniging het plan te leeren kennen en waardeeren en ze op te wekken, hare hulp te verleenen. Op welke wijze? [1]) Ook zonder moeite. Eene vereeniging, die het nut eener I. T.

---

[1]) In ieder land moest eene commissie gevormd worden. Wanneer belanghebbenden en belangstellenden aaneensluiting wenschen, kan dit bewerkt worden, door bewijzen van instemming te zenden aan de Red. of den Schrijver.

inziet en er eene aangenomen wil zien, geeft dit verlangen te kennen door een officiëel bericht aan hetzelfde adres, of door de benoeming van een gedelegeerde, van wiens benoeming ook bericht wordt gezonden. De taak van zoo'n gedelegeerde kan zich bepalen tot het deelnemen aan de keuze van een systeem, als het zoover is, en het kennisnemen van de vorderingen. Zij is dus weinig tijdroovend.

In de derde plaats kan men, om de voorloopige onkosten te dekken, die natuurlijk stijgen met het succes, eene bijdrage zenden aan den Penningmeester: Monsieur M. Couturat. 7. Rue Nicole, Paris, (V.) De lijsten hiervan worden successievelijk gepubliceerd. Wie minstens 5 fr. bijdraagt, wordt geregeld op die hoogte gehouden met de gemaakte vorderingen.

We hebben gezegd dat het toenemen der internationale betrekkingen het gebruik eener I. T. noodzakelijk maakt. Deze invloed zal wederkeerig zijn, zoodat omgekeerd, door dit gebruik de betrekkingen sterk zullen vermeerderen de voornaamste hinderpaal is dan weggeruimd, daar de bezwaren tegen het reizen reeds veel zijn verminderd.

't Is een der eerste rechten van den „Koning der Schepping", te mogen doorkruisen en bewonderen, en zich te kunnen nederzetten op eene willekeurige plaats der aarde; deze vrijheid is thans beperkt door de verscheidenheid der talen, die velen moet afschrikken. Welk beschamend schouwspel is het, dat sommige natuuronderzoekers ons voorhouden! Bijen, mieren, vogels, apen verstaan elkaar over de heele aarde, ieder in hunne soort, zeggen ze, en de zoogenaamde „Koning der Dieren" verstaat zijns gelijke niet!

Allerwege wordt er steen en been geklaagd over het overladen programma van onderwijs. Zou eene I. T. voor velen daarin niet eene belangrijke verlichting kunnen brengen? Zou ze de vorderingen en ontdekkingen der wetenschap, de verdeeling van den arbeid voor de geleerden, hun eenheid en hun organisatie niet op berekenbare wijze in de hand werken? Zou ze den vooruitgang der staathuishoudkunde en economie niet zeer bevorderen?

Men zegt: In de taal ligt het karakter, de ziel van het volk. De I. T. echter zal het zinnebeeld, de lichaming zijn van de geesteseenheid, de broederschap der geheele menschheid.

Te willen beweren, dat de invoering ervan voldoende zou zijn, om den menschen het bewustzijn te geven, dat ze allen broeders zijn, daardoor elk bloedig conflict tusschen de volken te voorkomen, de regeering van de macht te vervangen door die van het recht en zoodoende den „wereldvrede" te bewerken, zou buitensporig zijn. Maar niettemin zal zij de volken helpen om elkander beter te leeren kennen, te begrijpen, te achten en te eerbiedigen. Zij zal niet zelden de oplossing van een misverstand of een vooroordeel, dat hen scheidde, kunnen bespoedigen. De banden van sympathie zal ze vernauwen en vermenigvuldigen.

Onze voorouders hebben den grondslag gelegd voor het familieleven, voor een dorps- en stadsgemeenschap, een nationaal bewustzijn. Aan onze eeuw is het, het bewustzijn te vestigen van eene eensgezinde menschheid. Dit bewustzijn, dat zich begint te openbaren (Transvaal), zal in eene I. T. een onmisbaar orgaan vinden.

Thans hangt het van ieder onzer af, deze groote hervorming, welke, evenals de omwenteling door de uitvinding der drukkunst, in de geschiedenis der menschheid het begin kan vormen van een nieuw tijdperk, te bespoedigen, nu ze van zoo bevoegde zijden en op zoo ernstige wijze begonnen is, opdat dit ideaal, dit schoone ideaal mag blijken geene utopie te zijn.

En al is het resultaat een volmaakt fiasco, dan zeggen we La Fontaine na:

Et si, de t' agréer, je n' emporte le prix,
J'aurai dumoins l' honneur de l'avoir entrepris.

Groesbeek. L. L. MERTENS.

GESCHIEDENIS.

AMSTERDAM EN HEER GIJSBRECHT VAN AMSTEL.

Men moet er inderdaad zich over verwonderen, dat er nog heden ten dage gevonden worden, die in de meening verkeeren, dat Heer Gijsbrecht van Amstel eenig aandeel gehad heeft in het ontstaan of de stichting van Amsterdam. Alleen aan onbekendheid met de reeds meer dan honderd jaren geleden, door Frans van Mieris in zijn Groot Charterboek uitgegeven stukken, die op de zaak betrekking hebben, kan het toegeschreven worden, dat men die mogelijkheid thans nog aanneemt. Maar, als men zich uit de bronnen een zelfstandig oordeel wil vormen over de historische feiten van de 13de eeuw, dient men ten minste een weinig middeneeuwsch Latijn te verstaan en in aanmerking te nemen, dat dit niet meer is het Latijn van de Classici en, wat ook iets geheel onontbeerlijks is, men moet begrijpen, dat de praktijk van het leenrecht in de 13de eeuw geheel anders was dan in de 17de. Met de kennis van het leenrecht in de 18de eeuw komt men niet ver in de 13de. Ik wensch in korte woorden aan te toonen, dat men al sedert de uitgaaf van het Groot Charterboek weet, dat Heer Gijsbrecht van Amstel geen aandeel kan gehad hebben in het ontstaan of de stichting van Amsterdam. De tusschen haakjes geplaatste cijfers wijzen de betrekkelijke bladzijden aan van het eerste deel van het Groot Charterboek. De aanhalingen betreffende het leenrecht zijn uit de Consuetudines Feudorum, met aanteekeningen van Dionysius Gothofredus.

De Curtis (of domus) Aemstel of Hamestel (d. i. woning van het heem), die naar allen schijn wel zal gestaan hebben op, of bij het Hofland in Ouder-Amstel, dat nog lang na de verwoesting van het huis is bekend geweest, behoorde met het land van Amstel in de 12de eeuw en al vroeger aan de Utrechtsche kerk.

Deze stelde daar in het begin dier eeuw Schouten aan en, nadat zij het land ten dienstmansrechte had uitgegeven, werd dit leenrecht, ten gevolge van de handelingen van den dienstman, bij overeenkomst veranderd in villicatio. Dit Meyerschap schijnt met de eenige daarvan bekende overeenkomst te zijn afgeloopen, want in het begin van de 13de eeuw komen de Heeren van Amstel voor als Ministeriales, die tevens voor den krijgsdienst gebruikt werden. Giselbertus de Amestel was in 1225 Miles. Dat nu de Heeren van Amstel van de 13de eeuw de afstammelingen waren van de Schouten en Meyers van de 12de eeuw is zeer goed mogelijk, maar het is ook volstrekt niet onmogelijk dat zij van beter afkomst waren. Het is ten minste zeer opmerkelijk, dat hun wapen, behalve de kleuren, geheel overeenkomt met het wapen van Heer Philips van Wassenaar, in het begin van de 13de eeuw, aan wien de stichting van het kasteel Nederhorst aan de Vecht wordt toegeschreven. Heer Philips voerde volgens zijn zegels: fascé van 8 stukken, met een sautoir over alles heen. Volgens een extract uit een oud wapenboek, in 1784 in het bezit van Mr. J. Visser, Advocaat te 's Gravenhage, waren de kleuren van zijn wapen: de fascen goud en blaauw, het sautoir zilver. Nu is het zeker, dat overeenkomst van wapens in de eerste 25 jaren van de 13de eeuw nog volstrekt geen bewijs is van dezelfde afstamming, en daarbij komt dat de Heeren van Wassenaar later een ander wapen hebben gevoerd, misschien wel omdat de Heeren van Amstel ook het hunne gebruikten, zoodat dit dan eer te beschouwen zou zijn als eene aanwijzing, dat beiden niet van dezelfde afkomst waren. Wat van het voeren van hetzelfde wapen de oorzaak ook moge geweest zijn, hetgeen wij niet weten, het feit verdient wel eenigszins de aandacht.

Voor de Bisschoppen en de Ecclesia Trajectina waren de Heeren van Amstel niet altijd bijzonder aangename leenmannen. Had Egbert het in de 12de eeuw zoo bont gemaakt, dat hij goedvinden moest Villicus te worden, in de 13de eeuw was de Heer van Amstel wel eens wat oproerig en koos hij, bij geschillen, wel eens de zijde van de tegenpartij (319), en in 1268 ging Heer Gijsbrecht van Amstel in zijne handelingen tegenover zijn' leenheer alle perken te buiten, hetgeen dan ook zeer noodlottige gevolgen voor hem gehad heeft.

In genoemd jaar waren de Kennemers en de Waterlanders, bijgestaan door de Westfriezen, in opstand gekomen tegen de Edelen en hadden eenige kasteelen verwoest. Toen zij de Edelen tot wijken hadden gedwongen, staken zij over naar het Sticht, met het voornemen daar hetzelfde te doen en Heer Gijsbrecht van Amstel, in plaats van zich tegenover hen te stellen, maakte gemeene zaak met hen en stelde zich aan hun hoofd. Heer Gijsbrecht maakte van de gelegenheid gebruik, verwoestte met deze benden eenige kasteelen van hen, die hij niet als zijne vrienden beschouwde, en bracht de benden voor de stad Utrecht. De stad opende de poorten, verjoeg het Bestuur en de mannen van den Bisschop en koos zich een nieuw Bestuur. Amersfoort ên Eemland sloten zich aan en spoedig was het noordelijk en westelijk deel van het Sticht in de macht der opstandelingen. De Kennemers, Waterlanders en Westfriezen trokken toen naar huis, maar eerst nog Haarlem, waar de Kennemer Edelen zich hadden verzameld, willende vermeesteren, leden zij de nederlaag. De Bisschop, bijgestaan door Graaf Otto van Gelre nam Amersfoort in, maar de macht van den Graaf was niet sterk genoeg voor Utrecht, zoodat hij zich naar de Veluwe terugtrok en de Bisschop genoodzaakt was de wijk te nemen naar Deventer. Later verdreef Heer Sweder van Bosinchem de oproerige burgers uit de stad Utrecht en herstelde de oude regeering en de mannen van den Bisschop, maar de oproerige burgers kwamen terug en de goede pogingen van Heer Sweder liepen op niets uit. De Graaf van Holland was echter een leenman van den Bisschop en de Ecclesia Trajectina, en Holland had groot belang bij de demping van den opstand, zoodat de Hollanders, bijgestaan door de Zeeuwen, met groote macht de oproerige gedeelten van het Sticht in bezit namen en Graaf Floris van Holland, bij zijne meerderjarigheid, de zaken in het Sticht kwam regelen en den Bisschop en de oude regeering voor goed herstelde.

Het aandeel dat Heer Gijsbrecht van Amstel in dezen opstand genomen had, dwong den Bisschop tegen hem te procedeeren, ten gevolge waarvan natuurlijk Heer Gijsbrecht ophield leenman van het Sticht te zijn. Wij lezen dat in den zoogenaamden zoenbrief van 27 October 1285 (460), waar Heer Gijsbrecht zelf zegt: „na dien male dat ons dat lant van Amestille ontwiset was, altemale van des Stifftes mannen van Utrecht, met vonnisse

ende oordele voor den Bisschop van Utrecht met vollen gevolge." Die „male", toen dat plaats had, was op, of omstreeks 26 Juli 1274, toen *de Stichtsche mannen* vergaderd waren om over de zaak van Heer Gijsbrecht te oordeelen (375), want die vergadering was volstrekt niet van „Die van Muyden enz." maar van de „Pares Curiae a domino sub fidelitatis debito conjurati", om te oordeelen over de leenen: de Muydens (kasteel en stad), Amstel, Mijdrecht en Loenen, met toebehooren. Conjurati *van* Muyden enz. bestonden niet, maar de Pares Curiae, bijeengeroepen om te oordeelen over eene controversie tusschen den dominus en den leenman, werden gezamenlijk beëedigd en heetten wel eenvoudig: Conjurati, met aanduiding van het onderwerp, waarover zij te oordeelen hadden. De felonia van Heer Gijsbrecht van Amstel was zoo evident, van zoo algemeene bekendheid, dat alle Pares Curiae dat zelven wisten; zij konden het allen zelven getuigen en, toen zij geroepen waren daarover te oordeelen, was het zeker volkomen onmogelijk den ontrouwen leenman in het bezit van een enkel Stichtsch leen te laten. Het bewijs, dat den Heer van Amstel zijn leen Amstel ontzegd werd, is voldoende bewijs, dat hem al zijne Stichtsche leenen ontzegd werden; want de felonie van Heer Gijsbrecht viel onder de constitutio Henrici (Feud. Consuet. II, 57), waarin wij lezen:

„Si vasallus inhonestis factis atque indecentibus machinationibus dominum suum offenderit, insidiisque eum clandestinis vel manifestis appetiverit, vel inimicis ejus suas amicitias copulaverit, atque in aliis sic versatus est, ut potius inimicus quam fidelis esse credatur, vel si cet.: feudo privabitur." Hij mocht dus geen Stichtsch leen behouden en kon daarin ook niet opgevolgd worden door zijn' zoon, descendens, of proximus agnatus, omdat zijne felonie zijn' heer betrof en deze dus in het bezit moest gesteld worden. Zie o. a. F. C. II, 37: Cum autum ad dominum respicit felonia, feudum tunc domino aperitur. Heer Gijsbrecht kon zich na de uitspraak nog binnen zes weken op den Keizer beroepen (F. C. I, 22), maar zeer wijsselijk schijnt hij zich daaraan niet gewaagd te hebben. Zijne zaak is dus in optima forma behandeld en voor zijn persoon heeft Graaf Floris van Holland en later ook de Bisschop de meest mogelijke consideratie en welwillendheid gebruikt, maar leenman van het Sticht was hij niet meer; hij was voortaan slechts de man van den Graaf van Holland.

Procedeeren kon de bisschop wel, maar zijne macht was niet groot genoeg om zijne oproerige Stichtenaars voortdurend in bedwang te houden. Hij droeg dus de regeling van de zaken op aan Graaf Floris van Holland, onder belofte van goedkeuring. De motieven, die Graaf Floris bij zijne handelingen in het Sticht leidden, waren van verschillenden aard. Communis utilitas van Holland en van het Sticht, consanguinitas met den Elect, Heer Jan van Nassau, en, wat het voornaamste motief was, zooals Graaf Floris zelf zegt: „potissime cum et eidem Ecclesiae ex fidelitatis debito teneamur astricti" (375, 388). Zijn eed dwong hem tot hetgeen hij deed. het was zijn plicht en hij heeft zijn plicht getrouw vervuld, misschien wel meer dan dat, tot groote voldoening en tevredenheid van den Aartsbisschop van Keulen en van de Stichtsche mannen, die hem zooveel mogelijk gesteund hebben (375, 384). De verplichtingen, uit den leeneed voortvloeiende, waren wederkeerig, de dominus was evenzeer gebonden, als de leenman; — potissime cum nostra Ecclesia Trajectensis debitum fidelitatis, ad quod dictus Comes astringitur, ministrare debeat eidem versa vice" — zegt ook de Elect (389). En die verpligtingen voor dominus en leenman gingen niet geheel te niet, al had de leenman zijn leen verloren. De Dominus antiquus moest zelfs door den vroegeren leenman gesteld worden boven de anderen (F. C. II, 28 in fine). Dezelfde band, die bestond tusschen Graaf Floris en de Ecclesia Trajectina, bestond al sedert 1232 en misschien al langer tusschen de Heeren van Amstel en de Graven van Holland (208) en het is aan deze verplichtingen, uit den leeneed voortvloeiende, toe te schrijven, dat Graaf Floris van Holland, evenals de Bisschop, ook na 1274 Heer Gijsbrecht steeds zoo welwillend zijn blijven behandelen. Graaf Floris was zijn leenheer en de Bisschop was zijn Dominus antiquus. —

Holland schijnt ook terstond Nardingerland, dat niet tot het Sticht behoorde, maar van de Abdij van Elten was, en waar Heer Gijsbrecht van Amstel ook vasten voet had, bezet te hebben; hetgeen naar allen schijn de oorzaak is geweest, dat Nardingerland in 1280 definitief in het bezit is gekomen van den Graaf van Holland. Het eigenlijk land van Amstel werd bezet door Heer Jan Persyn, of Heer Jan van Haerlem, zooals hij ook wel genoemd werd. Deze was een van de Kennemer edelen, die wel het meest door den opstand geleden hadden. Zijne Water-

landers waren tegen hem opgestaan, zijn huis Swanenburch in Waterland was verwoest en hoogst waarschijnlijk ook zijn huis Haerlem in Kennemerland. Waterland en Zeevang waren zijn eigen vrij Dominium, maar van wege de Curia Haerlem was hij leenman van den Graaf van Holland, voor zooveel het leenrecht het vorderde. Tegenover den opstand was hij echter zelf bovendien medebelanghebbende. Aan zijne bezetting is het toe te schrijven, dat het land van Amstel in volgende eeuwen, en voor het grootste deel nog heden ten dage, als het ware zijn stempel draagt en de herinnering daaraan in de wapens zijner gemeenten heeft bewaard. Het eigenlijke land van Amstel was tot 1274 één geheel en had geen zelfstandige onderdeelen. Hij was genoodzaakt op verschillende plaatsen, versterkingen of blokhuizen op te rigten, om de verspreide bevolking in bedwang te houden, en aan deze versterkingen hebben de dorpen, al spoedig later afzonderlijke heerlijkheden, hun ontstaan of opkomst te danken. Aan zijne banier of zijn wapen werden voor die dorpen hunne onderscheidingsteekens ontleend. Ouderkerk (het tegenwoordig nog bestaande) voerde twee fascen, beladen met vijf kruisen, 3 en 2; Amstelveen: twee fascen, beladen met vier kruisen, 3 en 1; Waverveen: een fasce, beladen met twee kruisen. De Amstel werd afgedamd, waarmede men misschien de krijgsoperatiën wel heeft aangevangen, en daar ter plaatse werd eene groote versterking aangelegd, een oppidum, natuurlijk op gezag van den Bisschop en met goedvinden van den Graaf van Holland en ongetwijfeld met het doel om het Sticht voortaan te beveiligen tegen de invallen van de Kennemers, Westfriezen en Waterlanders. Tegenover deze vijanden gold dit motief toen zeker in veel sterker mate dan het eenige jaren later kon gelden tegenover anderen bij den aanleg van 't Geyn (557 cf. Matthaeus, de Nob. III p. 829.). De eerste inwoners van het oppidum waren menschen, die door den oorlog schade geleden hadden, en tot vergoeding daarvoor verleende Graaf Floris hun terstond in 1275 vrijdom van tol in zijne landen (379). Dit Privilegie was in de 13de eeuw gewoonlijk het eerste, dat aan eene nieuwe stad verleend werd. Bij van Mieris vindt men daarvan tal van voorbeelden en bij enkelen daarvan met de bijvoeging: jure oppidanorum. De stad had toen nog geen naam, maar de inwoners werden genoemd: de menschen, die wonen bij den Amsteler-

dam. In 1282, toen Heer Jan Persyn zijne rechten resigneerde, wordt de geheele stad genoemd Amestelredamme (423 sq.) Wij lezen daar: „preterea in Amestelredamme quicquid ex concessione venerabilis Domini Johannis, Trajectensis Electi, ex consensu Comitis predicti nobis competebat vel competere videbatur cum domibus, munitionibus et ceteris, que habebamus ibidem in dictum Comitem integraliter transtulimus, et eadem bona totaliter resignavimus, et ad opus dicti Comitis tenore presentium resignamus." Concessio is de afstand van een recht en het woord, dat in de 13de eeuw in het Sticht geregeld bij beleeningen gebruikt werd, waarvan verscheiden voorbeelden bij van Mieris voorkomen. Competentia beteekent in de middeleeuwen jus en potestas en hier zal bij de uitdrukking: quicquid ex concessione nobis competebat, wel minstens aan het officium gedacht moeten worden. De beteekenis van munitiones regelt zich geheel naar het onderwerp, waarover gehandeld wordt. Bij een weg noemde men zoo het plaveisel, bij eene legerplaats, de verdedigingswerken van de legerplaats, aarden wallen, loopgraven enz. en bij eene stad of oppidum, de verdedigingswerken van de stad, zoowel de grachten, wallen, pallissaden en dergelijken, als de op zich zelven staande verdedigingswerken. De huizen, verdedigingswerken en overige zaken worden dan ook in de overdracht wel onderscheiden van de rechten en afzonderlijk genoemd. Het zijn de rechten *met* de huizen, verdedigingswerken enz. Dat Heer Jan Persyn met Amsterdam beleend is geweest, blijkt ook uit den bovengenoemden zoenbrief, waarin Graaf Floris, die Amsterdam toen zelf bezat, door Heer Gysbrecht laat beloven, dat hij de gift van Amsterdam „gestade" zal houden, m. a. w. dat *hij* zich van Amsterdam zal onthouden.

Ontleenden de bovengenoemde dorpen hunne onderscheidingsteekens aan de banier of het wapen van Heer Jan Persyn, met Amsterdam was hetzelfde het geval, maar Amsterdam voerde de fasce met de drie kruisen niet als fasce, maar als pal, omdat de stad terstond als besloten plaats met de drie kruissen, terstond door de stad op hare banier is gevoerd. Amsterdam heeft nooit een ander wapen bezeten.

Heer Jan Persyn resigneerde in 1282 zijne rechten op Amsterdam ten behoeve van Graaf Floris van Holland. In gewone omstandigheden zou hij zijne rechten hebben kunnen resigneeren,

zonder meer, en zou zijn zoon Nicolaas in zijne plaats geroepen geworden zijn, zooals diens recht was; maar Amsterdam kon toen nog geen voordeelige bezitting zijn, veeleer het tegendeel. zoodat Nicolaas wel niet begeerig zal geweest zijn naar het bezit. En, wat nog meer zegt, Amsterdam verkeerde in bijzondere omstandigheden, die de overdracht aan Graaf Floris feitelijk mogelijk maakten en waardoor deze overdracht effect had. De stad was gelegen in een gedeelte van het Sticht, dat door Holland bezet was, en dat dientengevolge, zoowel om het gemeenschappelijk belang van Utrecht en Holland tegenover den opstand, als vanwege de oorlogskosten aan den Graaf van Holland verbonden was en de stad was door en ten dienste van die bezetting en van de verdediging van het Sticht aangelegd.

De Graaf stelde in die bezette gedeelten van het Sticht zijne mannen aan voor het bestuur, zooals wij zien in den brief, waarbij hij aan den Elect de inkomsten van het officium van Amersfoort afstaat en hem vergunt daar *in zijn naam* iemand, wien hij wil, aan te stellen „qui ipsum officium regat" (452). De Graaf bezat die landstreken niet formeel in pandschap, zooals de in de betrekkelijke brieven met name genoemde plaatsen, maar daar paste men, tengevolge van den abnormalen toestand, gemeenschappelijk bezit toe. Ook Schoonhoven werd in 1297 een gemeenschappelijke stad genoemd (589 sq.) De graaf bestuurde die landstreken en steden „per nuncios suos", hij „zette daar een man in", zooals de Bisschop en de Graaf dat beiden noemden. En zoo werd Heer Gijsbrecht van Amstel, toen hij zich in de omstandigheden moest schikken, door den Graaf van Holland „gezet" in een gedeelte van zijne voormalige Stichtsche leenen, niet jure als leenman van het Sticht, wat niet mogelijk was, maar facto, als man van den Graaf. Men liet zelfs toe, dat hij zich nog Heer van Amstel bleef noemen, ofschoon hij dat inderdaad niet meer was. Dat blijkt al uit den bovengenoemden zoenbrief, waarin de Graaf door Heer Gijsbrecht van Amstel eene reeks van verklaringen en beloften laat afleggen, gesterkt door eeden en borgtochten, waardoor de Graaf wellicht meende Heer Gijsbrecht geheel binnen de perken te zullen kunnen houden, ofschoon de eeden en beloften van Heer Gijsbrecht geen zier vertrouwen verdienden, zooals hij zijn leven lang bewezen heeft. Die verklaringen en beloften waren misschien

gepast in de overeenkomst tusschen den Graaf en Heer Gijsbrecht, maar als hij toen leenman van het Sticht was geweest, zouden zij, ten opzichte van zijne Stichtsche leenen, hoogst ongepast en vrij wel waardeloos geweest zijn. Het voorgaande wordt intusschen volledig bewezen door de overeenkomst tusschen Graaf Jan van Holland en Bisschop Willem van Utrecht, van 29 September 1297 (587 en 588), waarin de bestaande toestand wordt bestendigd. Wanneer het vonnis van 1274 was te niet gedaan, hetzij rechtens, hetzij facto door teruggaaf van zijn leen Amstel en Heer Gijsbrecht van Amstel was deswege weer leenman van het Sticht geworden en wanneer zijne „ondaad" van 1296, wat men hem dan ook ten laste kon leggen, had aanleiding gegeven, dat hij zijn leen Amstel had moeten verliezen, dan zou zeker de Bisschop niet in het bezit gesteld geworden zijn, maar zou het leen opengesteld geworden zijn voor zijn filius, descendens of proximus agnatus, omdat zijne „ondaad" geen betrekking had op den Bisschop of de Ecclesia Trajectina, maar gold „alium." Daarvan was echter schijn noch schaduw. De Bisschop had in 1297 de possessio van Amstelland nog en kon daarom elke mogelijke overeenkomst aangaan, waarvan hij zich in het tegenovergestelde geval geheel en al zou hebben moeten onthouden. Het vonnis van 1274 was in 1297 nog in volle kracht en Heer Gijsbrecht was sedert 1274 slechts door eenvoudig gedoogen Heer van Amstel genoemd geworden. In 1296 hield dat op, en na dien tijd wordt van hem niet anders gesproken, dan als Ghizebrecht „die men hiet" Heer van Amstel, en daardoor werd volkomen erkend, dat men hem sedert 1274 ten onrechte zoo genoemd had.

Op een gedeelte van de voormalige Stichtsche leenen van Heer Gijsbrecht van Amstel schijnt ook gedoeld te worden in de uitspraak van de scheidslieden in de geschillen tusschen den Graaf van Holland en zijne „hulpers", ter eenre, en Heer Floris van Henegouwen en zijne „hulpers", ter andere zijde, in 1281 (414), bij welke geschillen ook heer Gijsbrecht van Amstel betrokken was (388 en 389). In die uitspraak lezen wij: „Voort van den lande, dat Ghizebrechte gheheven was, was dat zake, dat het op den Grave te rechten commen was, zoo zal Ghyzebrechte behouden, wast oock niet commen op den Graeve te rechte, soo sal hys ontbaeren," — woorden, die nog al van ge-

ringschatting getuigen, en die eenigzins doen zien hoe zijne tijdgenooten over Heer Gijsbrecht dachten. Als die woorden op een deel van zijne vroege Stichtsche leenen deelen, dan strekken ook zij tot bewijs van het voorgaande. Mij is het niet bekend welk ander land, dan een gedeelte van Amstelland en van Loenen, men zou kunnen bedoeld hebben, waarover de Graaf rechtens niet kon beschikken en dat hij toch ten bate van Heer Gijsbrecht scheen gedaan te hebben. Weet iemand welligt uit goede bron zoodanig ander land aan te wijzen, dat in die uitspraak kan bedoeld zijn, dan houd ik mij voor mededeeling in De Navorscher aanbevolen.

Uit de door van Mieris in zijn groot Charterboek medegedeelde stukken, in verband met de bekende feiten, blijkt derhalve zoo duidelijk mogelijk, dat Amsterdam vóór 1275 nog niet bestond, en dat de stad in 1282 wel bestond, toen Heer Jan Persijn zijne rechten, waarmee hij beleend was door den Bisschop aan Graaf Floris afstond. Daaruit, in verband met de andere feiten, kan met bijna volledige zekerheid worden afgeleid:

dat de Bisschop Heer Jan Persijn met den grond en het officium beleend heeft, met de bedoeling dat hij daar eene versterkte plaats, of oppidum zou aanleggen, en wel na 26 Juli 1274, omdat de Bisschop vóór dien tijd niet in het bezit van Amstelland was en dus over den grond voor Amsterdam niet vroeger kon beschikken;

dat dus Heer Jan Persijn tusschen 1275 en 1282 de stad heeft aangelegd en daarmede al begonnen was in 1275, toen de homines, manentes apud Amstelredamme, hun eerste privilegie ontvingen;

dat alzoo de stad Amsterdam haar ontstaan te danken heeft aan den Bisschop, Graaf Floris van Holland en Heer Jan Persijn;

dat de laatste de zaak heeft uitgevoerd en dat derhalve de stad Amsterdam gesticht is door Heer Jan Persijn, zooals ook het wapen van de stad bewijst.

Heer Gijsbrecht van Amstel kan niet het geringste aandeel gehad hebben in de stichting van Amsterdam, vooreerst omdat hem het land van Amstel al „ontwiset" was, toen men het plan daartoe vormde of begon uit te voeren, en ten tweede, omdat Amsterdam zeker niet langzamerhand, als het ware uit niets kan ontstaan zijn op een drassigen bodem, die dikwijls

onder water stond, en ook niet geleidelijk is aangelegd met het doel daar de grondslagen te leggen voor eene voorname koopstad in de toekomst, maar de stad eenvoudig, tengevolge van de omstandigheden, met een krijgskundig doel is gesticht, om een hecht en duurzaam bolwerk op te richten tegen Heer Gijsbrecht zelven en zijne vrienden in Kennemerland, Waterland en Westfriesland.

Alle phantasien van dichters, zoowel als van prozaschrijvers, over betrekkingen tusschen Heer Gijsbrecht van Amstel en Amsterdam missen dus allen historischen grond.

R.

UIT DEN POSTEN OORLOG IN VLAANDEREN.

In het werk van J. Bosscha „Neerlands heldendaden te land", 3de deel bladz. 37 en 38, wordt het moorddadige gevecht van Turcoin beschreven en het dappere gedrag van den ritmeester C. A. van Hoevell vermeld. Van dezen Clemens Augustus, behoorende tot den R. K. tak van het geslacht Van Hoevell of Hövell, heeft de volgende brief voor dat gevecht zijne waarde.

„Seer geliefde Broeder. Ik hoop UH. mijne laatste brieven well zall ontvangen hebben en om UH. te overtuigen dat ik nog in leven ben tot heeden toe zoo zende deesen brief, ofschoon moogelijk UH. andere tijdinge well ter ooren zall komen.

Den 23sten deeser ben 's morgens om $^1/_2$ 4 uur uit Moescroen gemarcheerd met een Escadron dat ik commandeerde naar Turcoin, met een Grenadier bataillon van Zillerhard; voor het opgaan van de son waren wij daar en dien dag gepasseerd; 's anderen daags bennen wij geattaqueerd geworden met 7000 franssen en 20 canoonen. Ik behoeve UH. niet te zeggen wat het is 600 tegen 7000; wij hebben ons van straat tot straat gedeffendeerd, maar dat konde niet helpen; de Infanterie retireerde zig op het stadtshuis en daar konde ik met de paarden niet opkoomen, dus moeste ik mijn er doorslaan op mijn volk mijn vertrouwen, in ben dan in een straat gereeden, daar 2 of 3 stuk cannoonen stonden en toen op een volle carière er op in, dat mij reusseerde, uit de huisen werde ik ook leelijk gegroet van de borgerij en jagers. Alles wat bij het canon was hebben wij er nedergesabelt en toen dat steetjen uit, ik ben hier gelukkig met 30 man aan-

gekomen, de rest van 72. De Ridmeester Schrautenbag was geblesseerd en daar gebleeven, de cornet de Meij en van Comel zijn denklijk gebleeven. De cornet van Braam is zijn paard onder hem doodtgeschoten, tog heeft zig nog gesauveerd en is hier. Mijn standaard is afgeschoten en hebben niets meer als de stok.

Een paard van mijn is doodtgeschooten en een bajonet in het lijf gestooken. De bruine daar ik opgeseeten hebbe manqueert niets, dat paard zoolang leeve gaat niet van mijn af, ik sell het houden tot het zijn eigen doodt sterft als daartoe occasie is. Ik hebbe mijn beste volk verlooren, en die menssen zweven mijn altoos voor de oogen, Ik wenste niet dat alles voor mijn reekoning hadt, men seid dat de meesten in dat plaatsjen om het leeven zijn gekomen, De teijt ontbreekt mijn om verder te schrijven, doet mijn pleisier en schrieft mijn eens en franqueert de brieff tot den Haag en set het adres „à l'armée du prince Frederic d'Orange." Ik hoope dat UH. nog eens weer sien zal, veele comp. aan alle bekenden.

Kortrijk den 26 Maij 1793.

(get.) U broeder C. A. van Hoevell.

Een latere brief heeft betrekking op het voorgevallene bij Warwick (bladz. 41 van bovengenoemd werk), en luidt als volgt:

„Seer geliefde Broeder! Ik hoop dat UHWGeb. mijne laatste uijt IJperen wel zal ontfangen hebben, en UHWGeb, en Familie in volmaakte welstand aangetroffen hebben, sedert dien tijd hebben wij Warwick, een dorp half op Fransch territoir, ingenomen, dat nog verscheiden brave menschen het leeven heeft gekost, onder anderen de Prins van Waldeck, die aan zijne blessure overleeden is, de cap. Nagel van het geweesen Regmt. van Quadt, is ook gevaarlijk geblesseert, men vreest ook voor zijn opkomst, een vaandrik, de naam mij onbekent, is doodgeschooten en verscheide gemeenen. Ik ben na de verovering met een half escadron vooruijt gesonden om hier of daar videttes uijttesetten, maar zulks werd mij door de vijand schielijk belet, want op een reis werd ik omzingelt door de Jagers, dewelke in boschen lagen, en al hun best deeden om op ons te schieten, ofschoon dat geen mensch gesien heb, onze jagers vuurden ook al hun best, maar wij moesten in het dorp retireeren, een jager is naast mijne zijde doodgeschooten, ik heb het geluk gehad van geen

man te verliezen, het terrein alhier is ongelukkig voor de cavallerie, wij kunnen met geen nut ageeren, het schiet voor ons niets over, als ons van 't paard te laten afschieten. Wij zijn reeds 8 dagen hier, en altoos in de open lugt, de eerste 4 dagen zijn wij altoos geattaqueerd geworden, dog sonder gevolgen, de vijand heeft zich altoos moeten retireeren, hoelang dat wij sullen hier blijven is onbekent, en waar wij verder zullen belanden weten wij nog minder, hier hoort men niets nieuws, ik vreese dat het nog lang sal duuren, want daar word niets geavanceert, daar moet veel in de cabinetten huijshouden. Door de menigvuldige besigheden word ik belet om meerder te schrijven en zal te goed houden tot op een ander keer intusschen recommandeere ik mij altoos in UHWGeb. vrindschap, en hope UHWGeb. nog weder te sien, versoeke veele complimenten aan mijn nichtjes en bij occasie naar het Cretier en aan alle bekenden. Vale.

Warwick, den 18 Junij 1793.

(get.) *UHW'Geb. onderd. dienaar*,
C. A. van Hoevell.

Deze brief was, helaas, waarschijnlijk de laatste door hem geschreven. Ter belooning voor zijn loffelijk gedrag bij Turcoin was hij door den prins van Oranje benoemd tot Majoor bij het regiment dragonders van van Tuijl van Serooskerken. Hij stierf den 10den Augustus, in de herberg het Damhert te Kortrijk aan zware galkoortsen, in den ouderdom van 43 jaren. Zijn broeder, aan wien hij de brieven schreef, was Otto Ernest, wonende op het Wezeveld bij Twello; op het Cretier, bij Rhedē in Westphalen gelegen, woonde zijne zuster.

Sp. onder Olst. VAN HOEVELL.

OUDHEIDKUNDE.

Aan den Heer Redacteur van De Navorscher!

WelEdelGeb. Heer,

In uw blad, afl. 3 van dit jaar trof uw stukje onder het hoofd „Roomsch-Koningskroon" mijn aandacht, dat belangstellenden wijst op een artikel van E. Krahl in „Der Deutsche Herold, jaarg. 1902, no. 1, blz. 7, en waarin wordt beweerd, „dat de „kroon waarmede de gekozene Roomsch Koningen sedert Maxi- „miliaan I gekroond werden, berust in de Keizerlijke Schatkamer „te Weenen en dat bepaaldelijk *deze* kroon gebruikt is bij de „koningskroningen."

Uw aankondiging eindigt met de vraag: zouden de onderzoekingen van mr. Veder en pastoor Klönne dan toch in verkeerde richting geleid zijn?

Een vriendelijke hand stelt mij in staat kennis te maken met genoemd artikel in de D. Herold en alzoo tot het doen van een vergelijking van de mededeelingen van Krahl in zijn bijdrage met wat in het schrijven van Dr. Winter staat vermeld over de Duitsche kronen, welk schrijven gepubliceerd is in mijn geschrift: *De Herziene officiëele voorstelling van het wapen van Amsterdam 1900.*

Ik meen daaruit te kunnen besluiten, dat, zooal uw genoemde vraag schijnbaar grond heeft, aan hare ontkennende beantwoording niets in den weg staat en gaarne maak ik gebruik van uw gastvrijheid tot het geven van deze beantwoording in dit tijdschrift.

Zie u eens hier: Dr. Winter geeft in genoemd schrijven omtrent de oude kroonvormen wat in het volgend overzicht kan worden saâmgebracht:

R. D. Keizerskroon.	*R. Koningskroon.*
I. De nog bestaande Byzantijnsche Keizerskroon, de octogeen, ten onrechte Karolingische k. genoemd. Zij is nog in gebruik onder Koenraad II (1250) en raakt in onbruik onder het Interregnum (1254—1273).	1. Een met twee kruisende beugels zonder mitra, sedert de 15e eeuw in gebruik. Bestaat niet meer in originali.
II. De Gothische kronen: *a.* een onder Sigismund (1410—1437). *b.* een onder de Habsburgers sedert 1438. Beide zijn niet meer in originali aanwezig. Van die sub *b* vindt men waarschijnlijk den vorm op het graf van Frederik III in de Stephanus Dom te Weenen.	2. Dezelfde kroon als sub I en IVnl. de Byzantijnsche Keizerskroon. Sedert Karel VI (1711), misschien ook reeds weer sedert Rudolf II in gebruik.
III. De Rudolfinische kroon 1602—1804.	
IV. Dezelfde als sub I, tot 1806.	

Waarin verschilt nu Krahl hiervan betreffende de R. K. kroon? Hierin, dat de kroon sub I, IV en 2, de Byzantijnsche, die nog bestaat, ook sedert (later zegt hij *nach*) Maximiliaan als R. K. kroon in zwang is geweest.

De aan Amsterdam geschonkene kroon zou dus, vlg. Krahl, een kroon zijn die nog bestaat. Vlg. Winter echter is de geschonkene R. K. kroon, die in sub 1 is vermeld, verloren gegaan.

Dit verschilpunt nu moet waarschijnlijk bij u zich hebben laten gelden, waar gij op bladz. 28 van mijn aangehaald geschrift leest, dat „het hoofdmotief van de keuze van den Rudolfinischen kroonvorm gelegen was in het niet meer bestaan ook van het origineel van de geschonkene R. K. kroon." Heeft Krahl gelijk en niet Winter, dan zou dus het gemelde hoofdmotief vervallen.

Hierop moet dus uw vraag zijn gegrond: of Winter mij dan toch verkeerd zou hebben ingelicht.

Dat ik tot die vraag intusschen slechts schijnbaar recht geef, zal u blijken als gij het geheele betoog en niet den enkelen zin betreffende het hoofdmotief op zich zelf laat gelden.

In de eerste plaats dient daarbij de strekking van Winter's schrijven in het oog te worden gehouden. Deze is gelegen in zijn aanbeveling om de kroonkeuze niet in archaïstischen, maar in historischen zin te bepalen, iets wat door Fruin in zijn schrijven aan mij, mede in mijn genoemd geschrift opgenomen, als zelfs het onvoorwaardelijk juiste standpunt wordt voorgeschreven.

Dit standpunt nu is feitelijk in de praktijk ook in Amsterdam zelf gehuldigd, alwaar aanvankelijk de geschonkene kroon, een R. K. kroon, werd aanvaard, doch later een keizerskroon op het wapen is aangenomen en van deze keizerskroon weer later de Rudolfinische vorm in het begin van de 17e eeuw werd gerecipieerd, zooals blijkt uit het stedelijk cachet en op H. de Keyzer's ontwerp van den Westerkerktoren.

Voor wat Winter nu aanbeveelt, Fruin noodzakelijk acht en Amsterdam feitelijk heeft toegepast, is dus de vraag of de geschonkene kroon nog inderdaad bestaat, van absoluut geen belang. Voor hen daarentegen, die het A. wapen willen voorstellen in den tijd van den schenker als R. Koning, dus archaïstisch willen doen en niet historisch, zou daarentegen Krahl's aanwijzing dat de oorspronkelijke kroon nog bestaat, van belang zijn op grond van zijn beweren dat deze de R. K. kroon is geweest die van Maximiliaan, dees schenker.

Als ik nu als hoofdmotief van mijn keuze de afwezigheid noem van eenig ander origineel kroonbeeld, met name van de R. K. kroon zelf, en dus in zooverre daarmee een aanhanger van het archaïstisch standpunt schijn, dan sluit dit nog niet in zich, dat dit standpunt *onvoorwaardelijk* door mij wordt ingenomen. Evenzeer toch als men op dit standpunt het origineel zelf kan eischen, in plaats van te volstaan met een voorstelling naar zij het dan ook de meest vertrouwbare gegevens, evenzeer kan men de toepassing van het archaïstisch beginsel afhankelijk stellen van den eisch, dat de in natura nog aanwezige kroonvorm althans *hetzelfde type* vertegenwoordigt, dat in deze stad ook aanvankelijk na de schenking is aanvaard. En dit type is geen ander

als de kroon met de twee kruisende beugels door Winter sub 1 genoemd. De Byzantijnsche kroon, de achtzijdige, door Krahl als de R. K. kroon van Maximiliaan aangewezen, is absoluut op geen enkele van de oude voorstellingen van het gekroonde wapen van Amsterdam te vinden. Zij is ten eenemale hier ongekend. Al hadde Winter zelf haar evenals Krahl de R. K. kroon in den schenkingstijd genoemd — ik zou nooit hebben besloten het archaïstisch beginsel zóózeer tegen alle traditie in te hebben laten gelden.

Het niet meer bestaan van de R. K. kroon sub 1 genoemd, leidde mij dus van zelf tot de keuze van den laatsten kroonvorm hier gerecipieerd, nl. de Rudolfinische kroon, waarvan het origineel wel bestaat. En met die keuze werd alzoo tevens voldaan aan den eisch van het historisch standpunt.

Intusschen wat nu Krahl's beweren omtrent die Byzantijnsche kroon als de R. K. kroon van Maximiliaan betreft, ik zou aan het zakelijk en nauwkeurig op het onderwerp ingaande schrijven van Winter voorshands stellig de voorkeur willen geven. Het is trouwens vrij terloops gedaan en het is niet het doel van zijn bijdrage, noch zelfs van eenig deel daarvan. Hier en daar is Krahls bijdrage vrij incorrect in de jaartallen. Het komt mij voor, dat alvorens zij, die Amsterdam's wapen zouden willen gaan voorstellen met den Byzantijnschen achthoek — nog boven Krahl's beweren, nadere zekerheid behoeven. Voor zoover altijd als men historisch zeker wil gaan. De tijdgeest, die allerminst aan de historie verlof vraagt, vindt hier intusschen een bij uitstek welkome gelegenheid om het Amsterdamsche wapen op een inderdaad nog nimmer vertoonde wijze aan te kleeden.

Ik vlei mij voor u en mogelijk nog voor eenig anderen enkeling, die in de zaak belang stelt, het opgeworpen dubium hiermede voldoende te hebben weggenomen. Het was mij niet onaangenaam, het paardje, dat twee jaren op stal stond, weer eens te berijden. Mag ik op mijn beurt ten slotte ook nog een vraag aan u doen? Gij meldt in uw stukje ook van onderzoekingen van pastoor Klönne over de kroon-quaestie. Eilieve, waar kan ik van die onderzoekingen resultaten vinden? Ik stel er uit den aard belang in. Zijn deze u soms alleen in H. S. bekend? Ik ken alleen de brochure van rector Klönne, in 1899 door den heer A. Mensing

(firma Fred. Muller) uitgegeven, waarin de afbeelding is opgenomen naar de kroon op het graf van keizer Frederik te Weenen, een copij naar de teekening door Strohl voor den atlas van Amsterdam vervaardigd. In die brochure meldt de schrijver zijn hooge ingenomenheid met die kroon en niet minder met Maximiliaan, die een zeer voortreffelijk man moet zijn geweest, en betreurt hij de receptie van Rudolf's kroon, als zijnde een indringster, ja, een leelijke indringster. Maar van onderzoekingen over de materie door rector K. is mij nimmer tot heden iets gebleken. „Een leelijke indringster" noemde ZEd. de Rudolfinische kroon. Wat het toch met de appreciatie over wereldsche zaken en zelfs over keizerskronen, die voor zoovelen toch zoo hoog boven wereldsche zaken staan verheven, vreemd kan toegaan! Hoe zal het rector K. te moede zijn, als hij over die leelijke indringster bij Krahl lezen mocht:

Die geschichtlichen Darstellungen der Seitenwände sind eine grossartige und langwierige Arbeit der Goldschmiedekunst und stellen sich würdig an die Seiten der besten italienischen und deutschen Treibarbeiten. Desgleichen sind die Fassungen und Emailirungen von tadelloser Schönheit". En wat moet de heer Klönne denken, als hij zijn zoo hoog bewonderde gothische kroon van keizer Frederik in verband ziet brengen met dezelfde leelijke indringster:

„Auch auf dem herrlichen Grabmal Kaiser Friedrich III.... sehen wir dieselbe Gestaltung der Rudolfiner-Krone, die jedoch hier noch im reinsten gothischen Styl erscheint .... Es scheint somit dass (sie) keine zufällige, sondern eine von Kaiser Rudolf II wohl durchdachte, auf historischen Ueberlieferungen basirte sein muss."

Zoo heeft de kroon, die nu op de officieele voorstelling van Amsterdam's wapen zich vertoont, dan toch nog om haar aesthetische waarde een lofrede mogen vinden!

Met dank voor de verleende plaatsruimte,

Hoogachtend

Amsterdam. W. R. VEDER.

GESCHIEDENIS EENER WEDDENSCHAP

door

JOH. H. BEEN.

De laatste maanden ben ik erg aan 't worstelen geweest met een predikant. Gelukkig niet met een der tegenwoordig levenden. Van die heeren heb ik nooit anders dan de meeste bereidwilligheid ondervonden om mij te helpen of tegemoet te komen bij mijn onderzoekingen, met name van Ds. W. van den Berg te Brielle, die het Archief der Classis beheert en Ds. R. Oort te Rokanje. Neen maar, ik had een geheim te ontwringen aan het graf, waarin, een eeuw geleden, is neergedaald een van die ouderwetsche dominees, die den Keezentijd nog beleefd hebben. De zaak was voor mij van zeer groot belang, omdat er in zeker opzicht de vertrouwbaarheid van een getuige mede gemoeid is, op wien de in dit tijdschrift over en overbekende geschiedvorscher, de heer H. de Jager, zich herhaaldelijk be roepen heeft, welk voorbeeld door mij op even vrijmoedig wijze gevolgd is. Met dien dominee bedoel ik Allardus Adrianus Kuvel, van 7 September 1783 tot 28 November 1790 predikant te Rockanje. Met dien getuige: den Brielschen kroniek- en geschiedschrijver Jan Kluit. Voor ik u op de hoogte kan brengen waarom het gaat, ben ik verplicht u mede te deelen wat er voor bijzonders met Ds. Kuvel gebeurd is. Elders (1) deed ik dat uitvoeriger; ik zal het hier in enkele regels afdoen.

Ds. Kuvel werd door de bewoners van Rockanje, die zeer Oranjegezind waren, er van verdacht tot een Patriotsch genootschap in Den Briel te hebben behoord. Hij ontkent het; men blijft echter volhouden, tot eindelijk de dominee zegt honderd dukaten aan de armen van Rockanje te zullen geven, indien men hem er van overtnigen kan „patriotsch geteekend" te hebben. De Rockanjenaars gaan nu overal aan 't onderzoeken, doch vinden niets wat zijn schuld bewijst. Eindelijk komt men tot de ontdekking, dat hij voor een jaarlijksche bijdrage ten behoeve van het „Vaderlandsch Fonds" had inge-

(1) In *Europa*, afd. 10. „Twee Kijkjes in het Gruweljaar."

teekend, hetwelk echter volgens Jan Kluit „geen zweem of schaduw van een societeit of genootschap had". De Rockanjenaars maakten er een justitiezaak van en zoo komt de zaak voor den Hove Provinciaal. De predikant werd naar Den Haag gedagvaard. Hoewel daar nu de inspraak luidde dat er geen schuld in hem was, werd hij toch, om de verhitte gemoederen tot bedaren te brengen, in de kosten veroordeeld.

Ziedaar in 't kort het verhaal van Jan Kluit, door den heer de Jager in „Eigen Haard" van 't jaar 1882 (p. 323 en 324) naverteld. Het vertrouwen in dien zegsman is zoo groot, dat hij nader onderzoek overbodig rekent en, waar men zijn zegsman weet, ook niet noodig heeft te doen. Hij is van de verantwoording ontslagen.

Dat verhaal nu had ik noodig in mijn vervolg op „het Keezenboek". Evenals daarin volgde ik in mijn nieuwe vertelling ([1]) de methode om een tijdgenoot te laten spreken. Men kan dit goed- of afkeuren; dat doet hier niets ter zake. Maar door deze wijze van werken ben ik verhinderd om aan den voet der bladzijden in noten te verwijzen naar de bronnen waaruit ik geput heb en kan ik moeilijk conjectures gaan maken. Ik dien over 't algemeen stellig te spreken, en zie mij dus genoodzaakt bij mijn voorbereiding de zaak van verschillende kanten te bekijken, en elken getuige zoo mogelijk door een of meer andere getuigen te contrôleeren, bij voorkeur een officieuse door een officieele. Ik kon dus de weddenschap van Ds. Kuvel zoo maar niet van Jan Kluit aannemen. Had ik geen andere bevestiging gevonden, dan had ik er toch wel melding van gemaakt, maar den verhaler laten zeggen dat meneer Kluit het hem had medegedeeld; het eenige maar toch vrij secure middel, dat mij alsdan overblijft om mijn bron te noemen.

Gelukkig vond ik in dit geval al spoedig een flinke bevestiging voor de waarheid van de mededeeling der weddenschap. Ze maakt het onderwerp uit eener resolutie van de Brielsche Magistraat in dato 19 Januari 1788. Er was een request ingekomen „van den Gerechte van den dorpe en ambachtsheerlijkheid Rockangien en Diaconen van der gereformeerde gemeente

---

([1]) „*De tocht naar het Vrijheidsjaar*", dat in het a. s. voorjaar verschijnen zal bij *S. L. van Looy* te Amsterdam.

aldaar" om een onderzoek in te stellen of Ds. Kuvel honorair of contribueerend lid was geweest van het genootschap „Getrouw voor Stad en Vaderland". Ook het verzoekschrift was in zijn geheel opgenomen in een der Requestboeken, die nog voorhanden zijn in het Brielsche Gemeente-Archief (1). Ik had dus een officieus getuigenis en twee officieele, welke twee laatste evenwel elkander dekken. 't Was dus hier gegaan zooals dat bijna altijd het geval is: Jan Kluit deelt iets mede en deze mededeeling wordt op een of meer wijzen door officieele bescheiden bevestigd.

Ik zou nu inderdaad de rest van zijn verhaal te goeder trouw hebben durven mededeelen, als mij de uitspraak van den Hove Provinciaal niet wat zonderling geleken had. Daarom wendde ik mij tot het Rijks-Archief te 's Gravenhage met het verzoek of mij dienaangaande nadere inlichtingen konden verschaft worden.

Als gewoonlijk ontving ik van die zijde de meest hartelijke en welwillende tegemoetkoming. En voorzeker ware dit kijkje in mijn gaarkeuken niet noodig geweest, indien het antwoord op mijn vraag voldoende had mogen zijn. De algemeene Rijks-Archivaris, Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, verzocht mij om nadere bepaling der data, daar het bewuste vonnis nog niet gevonden was. Al wat ik doen kon, was de bewuste plaats bij Jan Kluit te copieeren en dat afschrift over te zenden. Ook wees ik er op, dat het rechtelijk gedeelte van het stedelijk Archief naar Den Haag was overgebracht, dat mij persoonlijk dus alle middelen ontbraken om de zaak nader te onderzoeken, en vergat tevens niet nog eenmaal de aandacht te vestigen op de vertrouwbaarheid van Jan Kluit. Er restte mij dus niet anders, dan lijdelijk af te wachten wat men in Den Haag zou vinden of niet vinden.

En dàt juist — lijdelijk afwachten — is voor mij de zwaarste kwelling. Was er dan nergens ter wereld een andere bron op te sporen, waarover iets omtrent het besproken vonnis geput kon worden?

Wel, dacht ik, wat kan ik toch dom zijn! Vlak naast mij was het Archief der Classis en het was wel te verwachten,

---

(1) Requestboek 1780–1792, folio 203 verso.

dat de gebeurtenissen met den dominee van Rockanje een weerklank hadden gevonden in de beraadslagingen der broederen. Op onbekrompen wijze werd door Ds. W. van den Berg dat Archief voor mij opengesteld, en met frisschen moed ging ik uit op den ontdekkingstocht.

Voor mijn doel moesten de jaren 1787—1790 aan een onderzoek onderworpen worden, en ik heb uit dien tijd veel gevonden wat mij interesseerde en waarvan ik aanteekening hield voor een andere studie — maar van ds. Kuvel een bitter beetje en niet wat ik zocht. Eerst in de „Acta Classis extraordinariae" gehouden in Den Briel den 16 Nov. 1790, kwam ik zijn naam tegen. Artikel 2 daarvan deelde mede dat in deze vergadering binnenstond ds. Fouache „alsnoch predt. te Nieuwhellevoet, te kennen gevende dat Ds. A. A. Kuvel predt. te Rokange beroepen was in de gemeente te Putten, en die beroepinge hadde aangenomen, en dat zijn E. behoorlijk was gequalificeert door de roepende gemeinte, om, gelijk zijn Eerw. bij den Kerkenraad te Rokange hadde verrigt, de demissie van zijn Eerw. van deze vergadering te bevorderen, gevende daartoe aan deze vergadering over alle de stukken daartoe betrekkelijk — alles in order bevonden zijnde, is. dit verzoek aan zijn Eerw. volledig toegestaan en den Scriba cl. gelast zijn Eerw. een loffelijke demissie te bezorgen." Terwijl art. 4 luidde: „Hierop hebben beide bovengemelde beroepenen (nl. ds. Fouache en ds. Kuvel) ieder afzonderlijk een zegenend en hartelijk afscheid genomen, dat van Ds. praeses zeer gepast uit naam van deze vergadering, zegenende is beantwoord." —

De „Handelingen van de Christel. Synoden van Zuid-Holland" stonden te dicht onder mijn bereik om deze voor dit zeldzame geval niet even op te slaan. Het is waar, dat men vooruit bijna met wiskundige zekerheid kon vaststellen er niets omtrent vermeld geval in te zullen vinden — want voor de beraadslagingen werd aan de orde gesteld wat in de verschillende Classes besproken was; — maar men kan nooit secuur genoeg zijn. Bovendien, men leest nooit iets door, of men ontmoet wel wat dat der moeite loont om er aanteekeningen van te maken. Die aanteekeningen *zijn* gemaakt, maar de wiskunde heeft ook hier bewezen de wetenschap der zekere dingen te zijn.

't Spreekt van zelf, dat toen het Archief der gemeente Rockanje

door mij onderzocht moest worden. In den burgemeester, mr. F. J. D. C. Egter van Wissekerke, vond ik iemand, die veel gevoelt voor oudheidkunde en onderzoekingen op dat gebied; geen wonder dat hij op de meest royale wijze gemeld Archief voor mij openstelde. In zijn welwillendheid ging hij zelfs zoover mij niet alleen de stukken, die ik noodig had — zooveel ik maar wilde — voor onbepaalden tijd af te staan, zoodat ik ze op mijn gemak kon doorzoeken, maar bracht persoonlijk aan ds. Oort mijn verzoek over om de noodige bescheiden uit het kerkelijk Archief.

Om met de laatste te beginnen: de Kerkeraads-Acta bevredigden mij in zooverre dat ik het schrift van ds. Kuvel zelven onder de oogen kreeg. In tegenstelling met de meeste lieden uit den keezentijd, die wat op het papier te zetten hadden, was deze predikant merkwaardig kort. Hoe vaak heb ik mij beklaagd over het ellenlange, het overmatig breedsprakige uit dien tijd waardoor ik meestal uit duizenden regels slechts weinig wetenswaardigs voor mij opvisschte; hier, bij de Acta, door den Rockanjeschen dominee op schrift gebracht, kreeg ik een gevoelige straf voor mijn geklaag.

Ziehier nu het voornaamste uit de geschiedenis van dien predikant, zooals ze door hem oorbaar werd geacht aan het nageslacht te worden overgeleverd.

Den 7en Sept. 1783 werd Allardus Adrianus Kuvel, proponent te Utrecht, door zijn voorganger (ds. Matthijs van der Burch, die van 2 Dec. 1781—12 Juni 1783 te Rockanje had gestaan en nu pred. te Maasland was) bevestigd en ingezegend tot predikant te Rockanje, „vermits den vrijwilligen afstand van den WelE. Zeer geleerden Heer A. Vos, welke het ex officio als Deputatus des Rings anders zoude gedaan hebben maar op mijn (d. i. ds. Kuvel's vriendelijk verzoek zulks geredelijk afstond." Ds. van der Burch koos tot tekst: Hand. XX: 28. De oplegging der handen geschiedde door ds Brouwer van Den Briel, ds. Buit van Nieuwenhoven en den bevestiger. Des namiddags deeds ds. Kuvel zijn intrede met de woorden van Paulus II Corinthe II: 16".

Het verdient al dadelijk opmerking dat deze tekst er later is bijgevoegd, zelfs met eenige weifeling. Want de eerste II is over het begin van een ander woord heen geschreven. Dat weifelende ontmoet men meer. Een man van een beslist karakter schijnt de schrijver niet te zijn geweest.

Tot aan 't jaar 1787 zijn al zijn aanteekeningen geheel ontbloot van eenig belang. Het is: huisbezoek, avondmaal, rekening doen voor en na. Opmerkelijk is het dat ds. Kuvel wel den datum maar zelden het jaartal schrijft, doch dit er nu en dan, boven den regel, invoegt. Die tusschenvoeging heeft ook plaats bij de eerste belangrijke vermelding, die wij ontmoetten, en welke van den volgenden inhoud is:

„Den 9 October 1787 met broeder Loosje buijten, en den 30 met Broeder Dekker binnen gedaan (n. l. „huijs bezoeking") — na de toenmaalige troebele tijdsomstandigheeden bevonden wij den staat der gemeente redelijk — intusschen waaren weinige genegen om ten Avondmaal te komen." —

Deze laatste zin is er later bijgevoegd.

En . . . . toen is ds. Kuvel in het notulenboek aan het knoeien gegaan. Waar men een gewoon folio-blad verwacht ontmoet men een klein, slechts aan ééne zijde beschreven blaadje. Is dat ter vervanging van andere, die uit het boek zijn gescheurd (er is meer gescheurd uit dat lijvige Acta-boek!) of was het folio-blad ook van boven en van onder beschreven maar toen afgesneden? Dat alles laat zich wel gissen maar niet bepalen. We zouden zelfs geen recht hebben den eerwaarden heer van geknoei in zijn notulen-boek te verdenken, indien hij zelf niet aan de keerzijde slechts deze twee regels geschreven had: „van meer onaangenaamheedens welke ik in dien tijd gehad heb, zal ik maar geen aanteekening doen."

Eeuwig jammer, dominee, dat ge het niet gedaan hebt!

Intusschen, we mogen blijde zijn, dat hij althans van ééne onaangenaamheid melding heeft willen maken. Zij is het eenige wat het blaadje bevat en dat ze den dominee na aan het hart ging, bewijst wel het geval dat ze meer regels bevat dan de predikant gewoon was aan de verschillende ondervindingen in zijn leeraarsambt te wijden. Nu vernemen wij uit de notulen van den Kerkeraad van 17 Januari 1788, waarin al de broeders present waren, dat ds. Kuvel beschuldigd was geworden van het prediken van „Remonstrantsche leer." De beschuldigers waren twee personen. De eerste was Cornelis Witte, de tweede Pieter van der Velden. Uit naam van den kerkenraad waren zij gedagvaard om in de kerk voor dit college te verschijnen, nadat de predikant tevoren getuigenis had weten te verkrijgen, dat

zij inderdaad deze beschuldiging hadden geuit. De predikant eischte van hen het bewijs, waartoe zij echter niet in staat waren, te kennen gevende: „dat hetgeen zij gezegd hadden uit een boosaardigheid tegen den Leeraar, waarover zij berouw hadden, was voortgesprooten — zijnde zij zeer genegen om hun gezegden te herroepen, en tevens te verklaren nooit onzuivere Leeringen uit zijn mond te hebben gehoord. — Met goedvinden van de Broeders eijschte de predikant dat zij zulks zouden doen ten aanhooren van alle die in de kerk waren gekomen; zoudende zijn Eerw. nevens zijne medebroeders zig hiermede voor dit maal voldaan rekenen. — De gedaagdens deeden hierop volgends den eisch, en wierden, dit gedaan hebbende, ernstig over hun onbehoorlijk en godloos gedrag bestraft, waarna de vergadering met dankzegging in gebede tot God beslooten werd."

De reden, waarom deze aanteekening voor ons behouden is gebleven, meenen wij te mogen zoeken in de omstandigheid dat ds. Kuvel er niet op gesteld was voor onzuiver in de leer gehouden te worden. Wij bemerken dit in de aanteekeningen, die hij na zijn huisbezoek neerschrijft. Er blijven leden weigeren om aan 't Avondmaal te komen, maar om redenen van geheel particulieren aard, of wel, hij meldt er uitdrukkelijk bij (zooals den 29 Juni 1790) dat deze weigering „niet in den predikant of den kerkeraad gelegen (was)."

Zijn verdere aanteekeningen zijn onbeduidend. Bij zijn beroep naar Putten schrijft hij nog uitdrukkelijk, dat de kerkeraad hem graag had willen houden en dat hij een loffelijk getuigenis verkreeg.

Ik spitste mij echter op den tekst, dien hij zich voor zijn afscheidsrede zou uitkiezen, en waaruit wel op te maken zou zijn, of hij het oorbaar vond bij deze gelegenheid al dan niet zijn gemeente eventjes de mantel uit te vegen. Het kan geen kwaad dat de lezer dienaangaande zelf eens een onderzoek in stelt. Ik wil daartoe mededeelen dat ds. Kuvel, die den 28 November 1790 zijn afscheid nam, zich tot tekst had uitgekozen Prediker XII : 13 en 14.

Al het voorgaande bij elkaar genomen, lijkt mij de Rockanjesche dominee een zeer goedhartig mensch, die wist te vergeven en te vergeten, en alleen maar op den ketting sprong als men aan zijn rechtzinnigheid kwam. Misschien gevoelt de een of

ander lust nog eens nader te snuffelen in het leven van ds. Kuvel, zooals dat zich geopenbaard zal hebben in Kerkeraads-Acta van Putten op de Veluwe – op mijn weg ligt dat niet.

Want . . . . , deze goedhartige dominee heeft mij door het streng bewaren van het geheim, waarnaar ik zocht, leelijker poets gebakken dan hij met al zijn goedhartigheid verantwoorden kan. Ik moet er toch wel bang voor zijn, dat hij met het geheim van het vonnis van den Hove Provinciaal het graf is ingegaan.

Het onderzoek in het Archief der gemeente, hetwelk ik vooraf had laten gaan, had mij helaas, ook niets opgeleverd. Het laatste „Resolutie- en Commissieboek van den dorpe en ambachte van Rockanje, Schout en Schepenen van Rockanje en annexe polders" liep van 1761—1781. Het volgende, waarin dan de Resolutie had moeten voorkomen om zich te wenden tot de Brielsche Magistraat, was niet meer aanwezig. Een ander Resolutieboek uit dien tijd was voor Naters en Sint-Pancrasgors, en bevatte voor mijn doel niets, want evenzeer het geval was met de Ingekomen stukken. De mogelijkheid blijft niet uitgesloten dàt er te dezer zake nog iets in het Gemeente-archief van Rockanje te vinden is, maar met een groote mate van zekerheid waag ik dit te betwijfelen.

Nog één hoop had ik. Het is misschien mogelijk, aldus redeneerde ik, dat men om de dominee te sparen geen officieele aanteekening van zijn boete neergeschreven heeft. Ook kan het zijn, dat Jan Kluit bedoeld heeft met dat veroordeelen tot de kosten, dat men hem in Den Haag er toe gedwongen heeft de boete te betalen in den vorm van een schenking aan de armen van Rockanje, wat zeker wel de beste manier zou geweest zijn om de verhitte gemoederen te bekoelen, beter nog dan dat de predikant de kosten van het geding had moeten betalen. Met dit geval had ik rekening gehouden, toen ik de Acta van den kerkeraad doorlas, waarin zeer kort, en ik zou haast zeggen zeer slordig telkens de rekening en verantwoording voorkomt. Een grooter som dan gewoonlijk, al ware het nu juist de honderd dukaten niet, zou ten minste iets te denken gegeven hebben, vooral als deze plotselinge en gewone stijging van de Armenkas voorgekomen ware in de jaren 1788, '89 of '90. Vooruit kon ik wel berekenen niets te zullen vinden, omdat de

honderd dukaten aan de Groote armen, dus aan de dorpskas zouden vervallen, gelijk het request wel deugdelijk aangeeft — maar 't ging in ééne moeite door.

Toen de ban van het stilzwijgen, door een booze fee over deze zaak uitgesproken, ook niet op deze wijze door mij opgelost kon worden, bleef mij nog de weg over, een onderzoek in te stellen naar wat er gedurende een reeks van jaren ontvangen werd in de Armbus op de Rechtskamer, hetgeen te putten was uit de rekeningen dragende tot hoofd: „Rekening, bewijs en reliqua, die doende is (Cornelis van IJsendoorn ovor 1762; Adriaan Huibert Honigh 1763—1776 en Hugo van Andel van af 1777) als Armmeester van Rockangien en anexe polders", en wel meestal voorkomende aan het slot van den „Derden Ontfang".

Ik dacht dat een tijdvak van 25 jaar (1775—1800) wel voldoende zou zijn. Nu, die Armbus werd niet elk jaar geopend, meestal om de twee jaar, soms nog na langer tijdperk. Gewoonlijk was er niet veel in; Van 1794—1800 vindt men wel vermeld *nihil*, maar ik vermoed dat men al die jaren lang de bus gesloten hield, want den 28 Juli 1801 (vermeld in de rekening over 1800) vond men er 30 gld 2 st. 2 penn. in. Anders varieert het in dat tijdperk van 25 jaar van 12 gld. 1 st. 8 penn. tot 48 gld,, wat zeer veel was. En . . . . daartusschen in blonk mij als een ster aan den donkeren hemel de post van 112 gld. 15 st. 8 penn. toe, die, let wel, den 28 Juli 1788 gevonden werd in de bus van 1787 en als zoodanig over 't jaar 1787 verantwoord.

Eindelijk, eindelijk een spoor, zoo jubelde ik. Wel zat die groote som feitelijk in de bus van 1787, maar dat openen te midzomer van 1788 beviel mij dusdanig, dat ik geloofde dat de rest wel boteren zou. Archimedes vroeg een vast punt buiten de aarde om haar uit haar as te lichten, welnu ik kon het voor mijn doel met nog wat minder doen.

Maar . . . . wat zegt, in een Archief eigenlijk een tijdperk van slechts 25 jaar! Daar speelt men met eeuwen; en voor ik recht van spreken had, mocht ik op zijn minst wel met een halve eeuw aan komen. Overmoedig geworden door mijn geluk, zag ik tegen geen bezwaren op, en ik onderzocht nu al de rekeningen, die de heer Egter van Wissekerke tot mijn beschikking

had gesteld, en die van 1762–1810 liepen, zoo goed als een halve eeuw dus. De rekeningen in het begin der negentiende eeuw waren zeer voordeelig voor mij, maar erg nadeelig voor de Armbus; 't was voor en na *nihil.* Die vóór 1775 liepen van 3 gld. 4 st. 8 penn. tot 21 gld. 14 st. 8 penn., maar . . . . maar die van 1772 (geopend van 1 Juni 1774) bevatte . . . . 119 gld 14 st. „Weh! nun ist all' mein Glück dahin!" sprak ik Lohengrim na.

Dadelijk eens opzoeken in de Resolutiën van den dorpe enz., loopende van 1761–1781, om te weten te komen door welke bijzondere omstandigheid de armbus tusschen 1775 en 1774 zoo gespekt was geworden; misschien lag daar een vingerwijzing in om tot een conclusie voor 1787 of 1748 te komen, waarover ik niets kon naslaan, omdat, als gezegd is, dàt Resolutieboek ontbreekt. En weer, gelijk op alles in deze verwenschte zaak, stuitte ik op een hardnekkig zwijgen. Niets kon ik ontdekken.

Inderdaad — nu moest ik wel met kalmte afwachten, wat men in 's Rijks-Archief gevonden had. Even deelde ik aan dat adres mede wat het resultaat van zijn wanhopige worsteling was geweest. Spoedig daarop gewerd mij het volgende bericht in dato 28 Nov. 1901:

„In antwoord op uw schrijven van 23 dezer aan den heer Mr. van Meurs, heb ik de eer u mede te deelen dat bij een hernieuwd onderzoek in de registers en verdere bescheiden van het Hof niet is gebleken dat de predikant Kuvel voor dat lichaam is geweest".

Zou dus Jan Kluit voor het eerst van zijn leven in de mededeelingen, die hij als ooggetuige of ten minste als tijdgenoot doet, onbetrouwbaar zijn geweest!

Juist uit den brief van Mr. van Riemsdijk bleek mij opnieuw de betrouwbaarheid van Jan Kluit en wel in een andere kwestie. Laat ik ook die releveeren.

Gelijk men in het het Vervolg op Wagenaar, deel XVI, bl. 261, lezen kan, plunderde in het jaar 1787 het grauw te Hellevoetsluis het huis van zekeren timmerman, „schoon de bedreiging om het tot den grond af te breeken, agter bleef". Jan Kluit nu deelt mede dat het huis inderdaad afgebroken werd, en voegt den naam der straat — de Kerkstraat — er bij. Ook dat die timmerman, Anthonie van Gogh geheeten, zich per

request tot de Gecommitteerde Raden wendde. Daar mij een onderzoek in het Hellevoetsche Gemeente-archief (dat wil zeggen in het „Resolutie-Boek van Schout, Dijkgraav en Schepenen van 't Weergors en Hellevoetsluis)" geen licht in deze zaak gaf, had ik ook hierover aan 't Rijks-Archief om inlichtingen gevraagd. Het straks gemelde schrijven van Mr. van Riemsdijk bevatte daaromtrent het volgende:

„Wat uwe tweede vraag betreft over het oproer te Hellevoetsluis in 1787 kan ik u mededeelen dat het request van den timmerman Anthonie van Gogh bijde Staten van Holland is ingekomen en opgenomen in de gedrukte resolutiën van 28 Juni (blz. 3761 e. v.). Daarin beweert hij dat het grauw de deuren en vensters van zijn huis forceerde en het „heele binnenhuis tot op de fundamenten werd afgebroken." De Nieuwe Nederl. Jaarboeken (Juni 1787 bl. 142 en v.) geven eene andere lezing van het geval en zeggen dat het huis niet afgebroken werd doordien „de geldschieter zulks voor eenige flesschen wijn afgekocht had." —

Men ziet, hoe een feit door tijdgenooten op een verschillende wijze medegedeeld kan worden. Hier mag ik evenwel Jan Kluit blijven gelooven, omdat hij ten minste in hoofdzaak overeenstemt met den eigenaar van het huis, die in zijn request aan een lichaam als de Staten van Holland, van welker zijde een grondig onderzoek verwacht kan worden, toch wel geen leugens zal hebben durven vertellen . . . .

Dit alles daar gelaten — in de kwestie van het al of niet citeeren van ds. Kuvel voor den Hove Provinciaal blijft tot nu toe Jan Kluit met zijn mededeeling alleen staan. Heeft hij dan toch onwaarheid gesproken?

Ik kàn dat niet gelooven.

Zeker . . . ik weet hoe sterk ik mij hier uitdruk. Want dan blijft er nog één mogelijkheid over: dat men in de notulen van den Hove Provinciaal ook al aan het weglaten of verzwijgen is geweest!

Is deze onderstelling *te* dwaas? . . . .

„Het onderzoek naar de toedracht der gebeurtenissen," zegt Fruin, sprekende over de gebeurtenissen van een niet minder woelig tijdperk in onze geschiedenis, n.l. het jaar 1672 (¹) „wordt

(¹) Robert Fruin's verspreide geschriften, afl. 23, bl. 369, noot I.

niet weinig bemoeilijkt door het ontbreken van alle aanteekeningen, haar betreffende, in de Resolutiën der Gecommitteerde Raden, in de Registers van het Hof van Holland en in de Resolutiën van den Magistraat en van de Wet van 's Gravenhage. Zwijgen en zwijgen opleggen zijn de gewone middelen geweest, waardoor de regenten der Republiek de partijschap zochten te bedaren".

Mag het bovenstaande oordeel van Fruin ook van toepassing geacht worden op de jaren 1781—1795, inzonderheid wat het Hof van Holland betreft?

Ik nam de vrijheid mij nog eenmaal tot den Algemeenen Rijksarchivaris te wenden met de vraag of hem dergelijke gevallen voor het Hof van Holland bekend waren. Ik ontving daarop, in dato 30 Nov. 1901, het volgende schrijven:

„In antwoord op uw schrijven van 29 dezer moet ik u mededeelen, dat ik de archieven onder mijn beheer niet met het oog op de door u gedane vraag heb onderzocht, zoodat ik tot mijn leedwezen u de bedoelde verzekering niet kan geven. Op mijn weg ligt het niet zulke verklaringen af te leggen. Aangenomen dat de bewering van den hoogleeraar Fruin in het algemeen juist is, dan blijft het toch voor ieder geval moeilijk te beslissen of er werkelijk naar den bedoelden regel gehandeld is".

De laatste bewering is volkomen juist. Ik zou eerst moeten aantoonen dat het proces werkelijk heeft plaats gehad, om dan uit het ontbreken van alle berichten dienomtrent in de bescheiden van 't Hof te mogen concludeeren in den geest van prof. Fruin. Het omgekeerde is niet logisch. En omdat ik het eerste niet *kon* doen, ben ik inderdaad geslagen met de meest volkomen machteloosheid.

Er bleef niets anders over dan heel de zonderlinge geschiedenis te publiceeren in „De Navorscher", in de stille hoop dat van een ongedachte zijde de waarheid, zij het een brokje er van, voor den dag kome. Ik kan mij niet voorstellen dat de zaak in den doofpot gestopt is, nadat men van de zijde van Rockanje alles op haren en snaren had gesteld om de weddenschap te winnen. Waren het particuliere personen geweest, ik zou er niet aan gedacht hebben om zooveel moeste aan dit onderwerp te besteden; maar 't waren de officieele lichamen zoowel van Rockanje als van Den Briel. Twee gevallen waren mogelijk:

ds. Kuvel kon de weddenschap winnen of verliezen. In 't eerste geval *zou* er iets van doorgeschemerd hebben in de door hem opgestelde Acta, ten ware hij verre boven of verre beneden den gewonen mensch stond. In het tweede geval had ik het in de rekeningen van den H. Geest te Rockanje *moeten* vinden. Het blauw-blauw laten van zoo iets — waarbij iemand betrokken was, die verdacht werd van „Patriots" gehandeld of geteekend te hebben — lag voorwaar niet in den geest van den tijd der afrekening met de Patriotten. Alleen een hoog college als 't Hof van Holland kon zoo iets doen, na eerst getracht te hebben de gemoederen te bevredigen. Met *zulk* een doofpot alleen kan mijn verstand vrede hebben.

Ik zal dus in mijn boek het geval vermelden, maar, zooals ik trouwens in „Europa" al deed, geheel op rekening stellen van Jan Kluit. Tenzij er uitkomst voor mij moge komen, op hoop waarvan ik dit artikel geplaatst heb.

Bidprentje. — In mijn bezit is een bidprentje van 1791, op perkament gedrukt, met opschrift:

Bid voor de ziele
van zaliger
den zeer eerwaarden vader
PETRUS WOORTMAN
Roomsch priester in Moises en Aaron.
Overleden den 22 Oct. 1791. in den Ouderdom van 62 Jaaren, en Begraven in de Oude Kerk binnen Amsterdam.

. . . .

R. I. P.

Bij het lezen vraagt men onwillekeurig zich af, kwam het meer voor dat R. K. Priesters in Protestantsche kerken begraven werden? Werd het geen bezwaar geacht, dat van o n g e w ij d e aarde moest gebruik gemaakt worden of werd door het Protestantsch Kerkbestuur gelegenheid gegeven, voor het begraven, de wijding der te bezigen ruimte te doen geschieden? Naar aanleiding hiervan zou het velen zeker aangenaam zijn daaromtrent iets naders te vernemen.

Amsterdam. J. D. KETELAAR.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN.

AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIEN TE CEYLON

DOOR MR. F. H. DE VOS. [1]

GILDEMEESTER.

Jan Daniël Gildemeester v. Rheda, Luit. d. O.-I. C., tr. te Colombo 8 Juli 1753 Maria Pronk v. Colombo, wellicht d. v. Cornelis Pronk v. 's Gravenhage en van Agida Theunder, ged. te Colombo 18 Maart 1708, d. v. Hendrik Theunder van Soest en van Maria de Caauw. Bij wie:

I. Agida Elizabeth, ged. te Colombo 28 Juli 1784.

II. Ulrica Wilhelmina, ged. te Colombo 29 Mei 1757, tr. te Colombo Johan Willem Uhlenbeck.

RECKERMAN.

A. Jan Hendrik Reckerman v. Onna, Vaandrig d. O. I. C., tr. (1) te Colombo 13 Febr. 1763 Maria Pronk (wed. Gildemeester). Bij wie:

I. Willem Ferdinand, ged. te Colombo 5 Oct. 1766.

Hij tr. (2) te Colombo 22 Febr. 1767 Cornelia Merciana Franchimont v. Colombo. Bij wie:

II. Jan Hendrik, Assistent d. O.-I. C., ged. te Colombo 1 Dec. 1767, tr. (1) te Colombo 2 Maart 1788 Ulrica Wilhelmina Caspersz. Bij wie:

1. Johanna Cornelia Merciane, ged. te Colombo 22 Maart 1789.
2. Hendrik Samuel, ged. te Colombo 20 Maart 1791.
3. Ulrica Arnoldina, ged. te Colombo 10 Oct. 1793.
4. Godfried Willem, ged. te Colombo 5 Mei 1796.

Hij tr. (2) te Colombo 14 Aug. 1796 Elizabeth Wolf v.

[1]) Vervolg van Nav. LII blz. 383.

Colombo, wed. v. Hendrik Willem Francke, Onderkoopman d. O.-I. C. Bij wie:

5. Henricus Arnoldus, ged. te Colombo 22 Sept. 1799.
6. Johanna Henriette, ged. te Colombo 6 Sept. 1801.
7. Catherina Elizabeth, ged. te Colombo 27 Febr. 1803.

B. Casper Reckerman, tr. Anna Sibilla Somers. Bij wie:

1. Johannes Nicolaas, ged. te Colombo 29 Mei 1753.
2. Anna Maria Elizabeth, geb. te Colombo 21 Nov. 1759, ged. aldaar 2 Dec. 1759, tr. Johannes Pieter Mack.
3. Anna Catharina Maria, ged. te Colombo 23 Oct. 1763, tr. (1) te Colombo 15 Juli 1780 Johan Fredrik Smit v. Klijnbergen en (2) te Colombo 23 Nov. 1784 Gerrit Hendrik Mes v. Braadburg(?).

HILLEBRANDT.

Martin Hillebrandt v. Gosmanstorff, tr. te Colombo 5 Jan. 1783 Apollonia Coere v. Colombo. Bij wie:

1. Anna Francina, tr. te Colombo 13 Maart 1791 Marinus Sissouw v. Middelburg.
2. Maria Petronella.
3. Johan Godfried, Jongste Assessor b. h. Hooggerechtshof.

SIEVERTSZ.

A. Frederik Sievertz v. Bremen, Assistent d. O.-I. C., tr. te Colombo 8 Febr. 1711 Catherina Heydelberg v. Colombo. Bij wie:

I. Antonia Sophia, ged. te Colombo Dec. 1711

II. Maria, ged. te Colombo 17 Dec. 1713.

III. Christoffel, ged. te Colombo Juni 1715.

IV. Johan Frederik, Boekhouder d. O.-I. C., ged. te Colombo 26 Sept. 1717, tr. te Colombo 9 Mei 1745 Livinia Perera. Bij wie:

1. Catherina Francina, ged. te Colombo 27 Sept. 1750.
2. Barend Frederick, géd. te Colombo 21 Mei 1752.

V. Casper, ged. te Colombo 27 Febr. 1719.

B. Pieter Sievertsz van Hoesum, tr. (1) te Colombo 7 Jan. 1753, Anna Margareta Jongbloed, d. v. Johan Casper Jongbloed v. Warden a/Roer en v. Anna Diaz van Galle. Bij wie:

I. Pieter Casparus, Assistent d. O.-I. C., ged. te Colombo 1755, tr. aldaar 2 Maart 1783 Maria Elisabeth Strobach.

Pieter Sievertsz, tr. (2) te Colombo 29 Jan. 1758 Maria Jacoba Montanus v. Colombo, wed. . . . Bij wie:

II. Maria Jacoba, tr. te Colombo 25 Juni 1786 Johan Christiaan Bernstein van Lelpzig, Organist.

Pieter Sievertsz, tr. (3) te Colombo 6 Nov. 1763 Bresina van Dam v. Candia.

JONGBLOED.

Johannes Everhardus Jongbloed van Colombo, Adjudant der Burgerij (wellicht z. v. Jan Casper Jongbloed en v. Anna Diaz, huwelijk 24 Maart 1737) tr. (1) te Colombo 16 Mei 1756 Ann Elizabeth Salder v. Calpitty. Bij wie:

I. Casparus Jochem, ged. te Colombo, 23 Sept. 1759.

Hij tr. (2) te Colombo 15 Nov. 1761 Anna Sophia Scharff v. Colombo, wed. v. Jan Jakob Vogelaar, Luitenant. Bij wie:

II. Everhardus Theodorus.

III. Johanna Gertuida, ged. te Colombo 15 Apr. 1764, † 1765.

IV. Johanna Petronella, ged. te Colombo 1 Sept. 1765.

V. Maria Antonetta, ged. te Colombo 22 Nov. 1766.

VI. Susanna Henriette, ged. te Colombo 25 Sept. 1768.

VII. Everhardus Johannes, ged. te Colombo 4 Nov. 1769.

Hij tr. (3) te Colombo 17 Oct. 1779 Johanna van Ham, v. Colombo, wed. v. Samuel Godlieb Caspersz, Vaandrig. Bij wie:

VIII. Everhardus Johannes, ged. te Colombo 12 Febr. 1780 tr. aldaar 28 Juni 1801 Maria Rebecca van Cuylenburg.

STROBACH.

A. Johanna Elizabeth Strobach, v. Amsterdam, tr. te Colombo 29 Oct. 1758, Gerrit Joan de Moor, 2de Pakhuismeester te Galle.

B. Johannes Christoph Strobach, van Amsterdam, Boekhouder d. O.-I. C., tr. te Colombo 9 Nov. 1766 Catharina de Jong, van Colombo. Bij wie:

1. Magdalena Elizabeth, tr. (1) te Colombo 2 Mrt. 1783 Petrus Casparus Sievertsz, Assistent d. O.-I. C, tr (2) te Colombo 24 Aug. 1806 Olke Andringa v. Enkhuyzen.
2. Sara Regina, ged. te Colombo 29 Nov. 1771, tr. aldaar 15 Oct. 1786. Jan Arnoud Caspersz. v. Colombo. Schrijver bij de Marine der O.-I. C.

MEERWALD.

Daniel Meerwald v. Nieuwezoolen (?), tr. te Colombo 29 Nov. 1772, Johanna Francina Ladiger, ged. te Colombo 27 Mrt. 1757, d. v. Jan Ladigar v. Holm (Ulm ?) en v. Johanna Perera. Bij wie:

I. Johan Christoffel, ged. te Colombo 26 Sept. 1773.
II. Cornelis August, ged. te Colombo 17 Sept. 1775.
III. Daniel Jacob, ged. te Colombo 12 Oct. 1777.
IV. Maria Elizabeth, ged. te Colombo 20 Jan. 1782.

PARAVICINI DI CAPELLI.

Extract uit het doopregister te Calpetty (Ceylon.)

	Gedoopte.	Ouders	Getuigen.
1778 4 Mei.	Maria Elizabeth.	waarvoor zij als vader stelt de manh. heer Elias Paravicinni di Capelli.	

Zie: Nav. LI, 208; Wapenheraut IV, 178.

LUDERS.

Hans (Jan ?) Jochem Luders, Baas van de Kruytmolen 1747, Opzichter van de gemeentewerken O.-I. C. 1748, geb. te Salzwedel, tr. (1) te Colombo, 23 Apr. 1724, Sara Gansevanger, † vóór 20 Jan. 1737, en (2) te Colombo, 20 Oct. 1737, Dorothea de Neck, ged. te Colombo 25 Jan. 1699, d. v. Jan de Neck, v. Colombo en van Johanna de la Court. Bij wie (eerste huwelijk):

I. Susanna, ged. te Colombo 25 Febr. 1725.
II. Anna Catharina, ged. te Colombo 12 Jan. 1727.
III. Anna Sophia, ged. te Colombo 15 Aug. 1728.
IV. Anna Elizabeth, ged. te Colombo 23 Sept. 1731, tr. te Colombo 7 Mrt. 1747, Antony Diedericksz van 's Gravenhage.
V. Willem Everhard, ged. te Colombo 8 Febr. 1733.
VI. Hendrik Willem, ged. te Colombo 7 Nov. 1734.
VII. Johannes Godfried, ged. te Colombo 1 Jan. 1736.
VIII. Catharina Sara, ged. te Colombo 20 Jan. 1737, tr. (1) aldaar 8 Juni 1755, Jacobus van Charlet, v. Colombo, boekhouder en (2) te Colombo 6 Jan. 1771, Johannes de Vos van Tutucorin, Onderkoopman d. O.-I. C.

B. Jochem Luders, v. Wismar, tr. te Colombo 30 Jan. 1724. Maria de Rosairo, v. Colombo. Bij wie:

I. Andries, ged. te Colombo 27 Juli 1727.

II. Adriaan, ged. te Colombo 7 Jan. 1731, tr. aldaar 27 Juni 1756 Johanna de Melder. Bij wie:

Adriaan Frederik ged. te Colombo 9 Mei 1762.

WARNER.

Gerrit Warner v. Amsterdam, Hoofd te Manapaar 1737. tr. (1) te Colombo 12 Jan. 1727, Catharina Dupais van Batavia en (2) te Colombo 5 Dec. 1728, Christina Eggers v. Colombo. Bij wie (2de huwelijk):

I. Johannes Christoffel, ged. te Tutucorin Sept. 1731.

II. Maria, ged. te Tutucorin 12 Nov. 1733.

III. Elizabeth Gertruida, ged. te Tutucorin 22 Oct. 1734.

IV. Anna Jacoba, ged. te Tutucorin 27 Jan. 1737, † te Colombo 1758, tr. te Colombo 21 April 1754 Pieter de Vos, Onderkoopman en Commissaris van den Arreek.

V. Christina, ged. te Tutucorin 18 April 1738.

VI. Gerrardus, geb. te Tutucorin 7 Juni 1739, ged. aldaar 19 Juli 1739.

VON MEYBRINK.

Johan Fredrik von Meybrink v. Leipzig, Luit. d. O.-I. C., tr. te Colombo 15 Oct. 1786 Carolina Magareta Muller. Bij wie:

Josina Frederica, ged. te Colombo 9 Sept 1787.

VON BERGHEIM.

Bernard Henry von Bergheim v. Straatsburg, Boekhouder d. O.-I. C., tr. (1) Anna Maria van Geyzel, ged. te Colombo 2 Maart 1749, d. v. Johannes van Geyzel en van Francina Toussaint. Bij wie:

I. Bernard Johan, ged. 26 Aug. 1766, tr. te Galle 19 Juli 1789 Arnoldina Maria Helena Boon v. Galle. Bij wie:

eene dochter tr. Pieter Hendrik de Vos.

Bernard Henry, tr. (2) te Colombo 23 Nov. 1766 Christina Huyzer van Colombo. Bij wie:

II. Albertina Elizabeth Claudina, ged. te Colombo 6 Nov. 1768.

ZEEHUIZEN.

Johannes Zeehuizen van Nijmegen, tr. (1) te Galle 27 April 1792 Catherina Elizabeth Drijschut van Galle. Hij tr. (2)

19 Mei 1793 Johanna Florentina Lodowijk, wed. v. Willem de Bruno. Bij wie:

Een zoon, tr. Georgiana de Vos.

GOULLIARD.

Noel August Goulliard v. St. Pol, Artois, Pas de Calais, Chirurgijn bij het Regt. Luxemburg d. O.-I. C., tr. te Colombo. 1 Juli 1787 Anna Burnat v. Matara. Bij wie:

I. Elizabeth, ged. te Colombo 6 Juli 1788.
II. Louisa, ged. te Colombo 1 April 1790.
III. Christiaan Daniël, ged. te Colombo 25 Dec. 1791.
IV. Louisa Anna, ged. te Colombo 21 April 1793.
V. Dorothea, ged. te Colombo 8 Febr. 1795.
VI. Emanuel Joseph, ged. te Colombo 11 Sept. 1796.

DE VOS.

. . . . de Vos tr. . . . . Bij wie:

I. Thomasia, tr. Jan Schaarken, Administrateur O.-I.C. te Galle.

II. Gerrit, Assistent te Galle 1748, Onderkoopman, Secretaris en Kassier te Galle 1755, Administrateur te Galle 1672, Opperhoofd van Tutucorin 1764 (zijn gemachtigde te Galle o. a. Pieter de Vos onderkoopman), Opperkoopman 1766, Dissave te Jaffna 1770, geb. te Negapatnam, tr. (1) te Galle 30 Sept. 1753 Johanna, geb. te Galle13 Apr. 1736, † te Jaffna 16 Dec. 1773, d. v. Dirk van Duuren en van Gertruida, ged. te Galle 25 Mei 1710, d. v. Gijsbert van den Broeck en v. Leonore Lanson. Bij wie:

1. Adriana Gertruida, ged. te Galle 22 Dec. 1753, tr. Johannes Thomas Kloege, Chirurgijn d. O.-I. C., † 1773.
2. Jacob, ged. te Galle 4 Nov. 1758 † te Batavia 24 Juli 1807, tr. te Jaffna, 30 Mei 1784, Anna Theodora Steenkelder, van Jaffna, d. v. Hendrik Steenkelder Luit. d O.-I. C. en van Betsebe Schrader. Bij wie:

   Anna Theodora, tr Willem Saalvelt.

Gerrit de Vos tr. (2) te Jaffna 22 Juni 1777. Aletta Speldewinde, van Jaffna, laatst wed. v. den Opperchirurgijn August Christiaan Gotter.

KLOEGE.

A. Johannes Thomas Kloege, Chirurgijn d. O.-I. C., † 1773 tr. Anna Gertruida de Vos. Bij wie:

   Johanna Albertina, ged. te Colombo 26 Apr. 1772.

B. David Kloege, tr. Anna Citters. Bij wie.
I. Christiaan Gerrard, ged. te Tutucorin 29 Sept. 1771.
II. Johan Federik, ged. te Tutucorin 24 Juni 1773.

KAHLE.

David Kahle, Kapitein te Trincomale, † 1794, tr. Adriana Elizabeth de Vos (wellicht d. v. Gerrit de Vos). Bij wie:
Thomasia Gertruida, ged. te Colombo 15 Oct. 1775.

SCHAARKEN.

Jan Schaarken, Administrateur te Galle, tr. Thomasia de Vos. Bij wie:
I. Juliana Elizabeth, ged. te Galle 19 Jan. 1747.
II. Susanna Petronella, ged. te Galle 9 Nov. 1748.
III. Dirk Arnoud, ged. te Galle 15 Sept. 1754.

KUHN (XLVIII, 566).

Jan Ernst Kuhn, Commandant der Artillerie, tr. Petronella Elizabeth Steenkelder. Bij wie:
I. Cornelia Reyniera, ged. te Colombo 11 Juni 1780.
II. Helena Catharina Alida, ged. te Colombo 15 Juli 1787.

VAN SLINGERLAND (XLIX, 172).

Matthys van Slingerland van Dordrecht, Assistent d. O.-I. C., tr. (1) te Colombo 27 Jan. 1788 Maria Christina Helmers van Trincomalie. Bij wie:
I. Hermanus Alexander, ged. te Colombo 21 Mrt. 1789.
II. Juliana Maria Theodora, ged. te Colombo 20 Mrt. 1791.
III. Johanna Francina Catharina, geb. te Colombo 2 Febr. 1794-

(Wordt vervolgd).

Geslacht Cool (Vgl. Alg. Reg.) — In de groote kerk te Bergen op Zoom staat op een grafsteen:

Hier leeght begr. deersame Gillis Cool in sijn leven raade van mijnen heere . . . marquis van Bergen, hij † XIX van Meert A° XV^{c} LXVI ende Juffr. Marie van Eeverssage (sic) sijn huijsvr. † den . . . .

Wapen: parti. 1°. Semé de billettes à la bande d'hermines brochant sur le tout (Cool). 2°. Everslage als bij Rietstap, Holl.

Cool. Goelens.
Marcels. Buechem.

Cool: als het wapen vau Cool de Wyneghem (Rietstap).

Marcels: 1 et 4, cinq losanges en croix (2, 1, 2); 2 et 3, trois pals au franc quartier d'hermines — (Rietstap, Marcel dit Lauwereys met eenige verandering).

Goelens: trois fleurs de lis, au canton chargé d'un lion rampant.

Bueghem: écartelé 1 et 4 bande ondée, 2 et 3 cinq coquilles (en croix) 2, 1, 2. FRED. CALAND.

Van Keppel Fox (XLV, 661, XLVI, 338). — In Bergen op Zoom teekende ik van gemeld geslacht aan:

Petronella Gebryna, ged. in de groote kerk aldaar 24 Juli 1705, dochter van Kapitein Johan v. Spree en van Alida Elizab. v. Keppelfox; de getuigen zijn Kolonel Johan v. Spree, Werner Arend v. Keppelfox en Gebryna v. Spree. Is deze Alida Eliz. de zuster van Werner Arend, dan is zij twee malen gehuwd.

Kapitein Luitenant W. van den Bergh deed ondertr. te Bergen op Zoom 11 Dec. 1675 met Magdalena Fox v. Keppel van *Breda*, waar dan ongetwijfeld wel meer van haar en haar geslacht zal te vinden zijn.

De Raad van State depecheert 3 Oct. 1695 commissie voor Diederik Keppelfox als sergeant-majoor in 't reg. van kolonel Tobias Rijnhardt; en 9 Dec. 1706 voor Edel gestr. Diederik Keppelfox tot kolonel van 't regiment te voet, geleid geweest zijnde door den brigadier Frans Jacob v. Waas.

Dezelfde Raad depecheert 28 Sept. 1673 commissie voor Hendrik Keppelfox als kapitein, in plaats van wijlen Willem Orok en de Staten Generaal 9 Mei 1675 voor denzelfde als kapitein in plaats van Michiel Gorgas, die betrekking reeds 22 Febr. bediend hebbende. (Deze beide laatste uit Commissieboek van den Raad van State, Rijksarchief). FRED. CALAND.

Etgen Buijck (?). — Van verschillende zijden is mij de vraag gedaan waarom ik „Odillia of Etgen Buijck Sybrands dr., die gehuwd was met Pieter Jans ds Witt", geen plaats heb gegund in mijn *Genealogische en biographische mededeelingen over de voorouders en afstammelingen van Joost Buyck Sybrantszn., ridder, schepen, raad en burgemeester van Amsterdam van 1552 tot 1578.* (Bij C. L. v. Langenhuysen 1902).

Hierop het volgend antwoord:

Zonder opgave van bron zegt het Algem. Nederl. Familieblad van 20 Maart 1884, dat „Pieter Janszn. de Witt gehuwd was

met Ottilia of Etgen Buyck, dochter van Sybrant, van 1511 tot 1528 regent van het gasthuis te Amsterdam, en van zijn tweede vrouw Hillegonda of Hil Jacobs Meyster."

Deze mededeeling is zoo onhistorisch mogelijk, want behalve dat de vrouw van Sybrant geen Hillegonda, maar Aleijdt of Aal Meyster heette, zoo had Sybrand slechts ééne dochter, genaamd Nelle, gehuwd met Claes Jeroens. De schrijver van de genealogie van het geslacht de Witt in genoemd tijdschrift heeft waarschijnlijk Kok Vaderl. Wbk. nageschreven, waarin men, volgens Ter Gouw in zijn Gesch. v. Amst., VIe Dl., blz. 276, noot 4, lezen kan dat „Pieter Jansen de Witt gehuwd zou zijn geweest met eene zuster van Joost Buijck." De heer Ter Gouw laat echter onmiddelijk volgen „maar bewijs is niet gegeven en ook niet gevonden." Zeer juist! want Etgen was noch kind van Sybrand, noch zuster van Joost, noch zelfs genaamd Buijck.

Haar familienaam is mij onbekend, doch de naam harer moeder was N. Jacobs Buijck. Zij was de zuster van de moeder van Joost Buijck, zooals blijkt uit een brief van Pieter de Witt, bewindhebber van de Oost-Ind. Comp. December 1703, aan de weduwe van Cornelis Buyck, geb. de Ridder, luidende: . . . . „Joost (Buyck) met mijn bet-overgrootmoeder, de huijsvrouw van Pieter Jans de Witt is geweest susterlingh, dat is tweesustere(n) kinderen". (Arch. Sasse van Ysselt, Rijksarch. Haarl.)

Indien wij nu weten dat Joost een kind was van Alijdt Jacobs Meyster, zoo heette de bet-overgrootmoeder van Pieter de Witt . . . Jacobs Meyster. Met wien zij gehuwd is geweest heb ik niet kunnen uitvorschen.

Het verdichte „Etgen Buyck" behoorde dus niet te huis in mijn genealogie hierboven genoemd.

Amsterdam. BERNARD J. H. DE BONT.

Walyen. — Willem Schimmelpenninck, geb. 15 Nov. 1765, overl. op den Hoek bij Deventer 7 Oct. 1837, huwde 5 Mei 1789 Machteld Aleida *Walyen*, overl. 26 Mei 1852.

Wie kan mij opgeven het wapen dezer vrouw alsmede de namen harer ouders?

M. H.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Geschiedenis van het Hoogheemraadschap Delfland. — Bij Gebr. van Langenhuysen te 's Gravenhage verscheen in 1847: „Geschiedenis van het Hoogheemraadschap en van de lagere Waterbesturen in Delfland, door Mr. A. A. J. Meylink. Voor rekening van den Schrijver."

Volgens ingewonnen informatie bij de nog bestaande firma (sedert in andere handen overgegaan) werden 4 afleveringen afgedrukt, respectievelijk van 5, $6^1/_2$, 19 en $10^1/_2$ vel van 16 pag., dit maakt dus 41 vel of 656 pag. Mij kwam nooit anders onder de oogen dan één deel van 328 pag.; ook de bibliotheek van het Hoogheemraadschap bezit niet meer. — Vrage: Kent een onzer navorschers een ex. in twee deelen? Of is wellicht de onvoltooide 2de helft nà den dood van den schrijver vernietigd? De firma kan in deze geen licht geven. Voor spoedig bericht houdt zich aanbevolen.

's Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

J. J. Starter. — Wie der lezers van De Navorscher kan mij inlichtingen verschaffen omtrent de volgende edities van Starters werken:

Jan Soetekauw en Melis Thijssz, een half bakke Vrijer, 1631.
idem te Amsterdam, J. Czn Stichter, z. d. (Nijhoff, Cat. No. 254).
Jan Soetekauw, Amst. G. H. van Breugel, 1626.
idem Dordr. Wed. Andries Reyersz. 1633.
Melis Thijsz., Dordr., Wed. Andries Reyersz., 1633.
Steekboekje, 1727. Het exemplaar van dezen druk, bij Van Vloten vermeld, was indertijd het eigendom van den Heer Roos te Aardenburg.

Zij, die zeldzame en onbekende drukken van Starters werken mochten bezitten, zullen mij zeer verplichten door mededeeling en toezending.

Amsterdam, Achtergr. 73. M. M. KLEERKOOPER.

De Bink steken. — Dit is eene bekende Haarlemsche uitdrukking voor heimelijk de school verzuimen.

In het „Swart register beginnende den 14 July 1687" van het Weeshuis der Ned. Herv. Gemeente te Haarlem, vond ik o.a. de volgende mededeelingen:

1688. 3 Mey. Is Jan Ottense over wegh loopen en binck steecken bij de Regenten gecondemneert om gegeselt te werden gelijck ook binnens kamers is geschiet.

1694. 3 Aug. Is Abram Gerritz, out 16 jaren, strengelijk int school gegeselt omdat [hij] drie à 4 dagen was weggeloopen en de bink gestoken heeft.

Uit deze mededeelingen blijkt dus, dat reeds in de 17e eeuw deze uitdrukking te Haarlem gebezigd werd.

In Van Dale's Groot Woordenboek der Nederl. taal komt de volgende verklaring voor:

Bink, m. (— en) botterik, lomperd, knoeier, knol (slecht paard), (gew.) den *bink* (ook *pink*) steken, heimelijk de school verzuimen, (gew.) broekspijp.

Dr. G. J. Boekenoogen zegt hier o.a. van in „De Zaansche Volkstaal": *Een bink maken*, niet op het werk komen, een schoft, halven of heelen dag verzuimen, van werkvolk. Daarnaast, den bink steken, pinkiesteek doen, meestal van kinderen, *heimelijk school verzuimen.*

In de „Nederl. Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden" van Dr. F. A. Stoett komt deze uitdrukking niet voor.

Kan een der lezers van „De Navorscher" mij zeggen of dit een bepaald plaatselijke uitdrukking en hoe ze te verklaren is.

Haarlem. W. P. J. Overmeer.

Belastingnamen in Kennemerland. — In het kabinet van Nederlandsche en Kleefsche oudheden van M. Brouërius van Nidek en en I. le Long bladerende, vind ik ter plaatse, waar gesproken wordt over belastingen, welke in de middeneeuwen in Kennemerland geheven werden, o.a. het volgende opgeteekend:

„Maar bijna ieder dorp in Kennemerland had de gewoonte om aan deze belastingen eenen verschillenden naam te geven; dit dorp bijv. noemde deze heffing „ponden", een ander . . . . weer andere dorpen noemden dezelve „prikken en oogen" en weer anderen „hik en prik".

Wanneer nu een man of eene vrouw of bestorven kind niet meer dan 150 guldens bezat, mogt men hem niet hooger belasten dan met een zoog.: „prik".

Door een „hik" werd een vierde gedeelte van een „oog" verstaan en was dus tweemaal zoo veel als een „prik", daar dit laatst het agste gedeelte van een „oog" was. De geen daarom, die 300 guldens bezat, werd op een „hik" gesteld. Zo moest verder iemand, die 450 guldens gegoed was „hik en prik" betalen, die 600 guldens bezat een „half oog", die 750 guldens bezat een „half oog en prik" enz." . . . .

Hieruit zien wij, dat diegenen, welke het minst met aardsche goederen bedeeld was als belasting een „prik" moest opbrengen. Een „prik" was dus de kleinste belasting en dus algemeen gesproken een gering bedrag. Mijns inziens is het dus niet onmogelijk, dat ons tegenwoordig nog gebruikte woord „prikje" in den omgang „prikkie" genoemd, voorkomende in uitdrukkingen als deze: „Nu, dat is ook voor een prikkie (geld)," in verband staat met het hierboven bedoelde „prik" (kleinste belasting).

Kan een der lezers mij ook zeggen, of mijn vermoeden waar is of heeft het bedoelde prik iets te maken met het werkwoord prikken?

Amsterdam. R. T. MUSCHART.

Een kat in den zak koopen (LII, 164). — Voor de beantwoording dezer vraag worde verwezen naar het spreekwoordenboek van Dr. F. A. Stoett No. 935, waar men tevens kan zien, dat de uitdrukking reeds in de middeleeuwen bekend was en dus niets te maken heeft met de linnen-benaming. Ook bestaat ze in andere talen, waardoor het verband met die benaming nog onmogelijker wordt. RED.

Fransche Bijbel. — Mr. Daniel Fruytier, predikant te Vlissingen 1740, geb. te Middelburg 1695, had uit zijns vaders [Daniel Fruytier, een groot koopman, een rijk en vermogend man, Rekenm. der O. I. C., Kiesheer en Ambachtsheer van Ritthem] aanzienlijken boedel geërfd, een kostbaren geschreven bijbel, in oud-Fransch, op pergament, in twee deelen, in groot folio. „Een overheerlijk stuk, waarvoor hem dikwijls *vele duysenden guldens* geboden zijn, dog dat hij liever heeft willen

bewaren, gelijk hij het nog bezit. Het schrivt is verwonderlijk schoon, hier en daar met groote gouden letteren, en enige kleyne figuren versiert, als een Christus aan het kruys, en dergelijken, die onnavolglijk en verrukkend geschilderd zijn." Vlissingsche Kerkhemel, door Godewardus Vrolikhert, 1758."]

Zou dat overheerlijk stuk nog bestaan? En waar?

FRED. CALAND.

H. Oem Hz. — Onder de geleerde mannen en jonkvrouwen van Dordrecht noemt Balen in zijne beschrijving dezer stad, pag. 215, Heer Herman Oem Hermansz, schrijver der: „Annales Ecclesiae, in quibus Titulus de Ortu & Progressu urbis Primariae Dordracencis Zuyd Hollandiae M. S. et Familiae Dordracenae" en van de „Aanteykeningen opte Beschrijvinge van W. van Goudhoeven, nopende de kerkken, kloosters, kappellen enz. in Dordrecht en deszelfs Bijvang begrepen."

Balen vermeldt er bij: „Vooralsnoch ongedrukt." Kan een der lezers van „De Navorscher" mij mededeelen of dit betrekking heeft op beide werken of slechts op het laatstgenoemde en tevens of het eerstgenoemde, gedrukt of in handschrift, nog bestaat en waar het zich bevindt?

Gorinchem. W. F. R. VAN NAERSSEN.

Kronyken van Zeeland. — 1634, 15 Aug. „De wed[e] en erfgenamen van Simon Moulart, is geaccordeert octroy, om alleene met seclusie van alle andere in Zeeland, te mogen drukken seecker boek, getituleert de Kronyke van Zeeland, daer autheur van is Jacobus Endius, in zijn leven Heer van Haemstede."

1634, 20 Sept. „De heeren van der Goes hebben de vergaederinge aengedient, dat onlangs bij eenen Romans de Cronyke van Zeeland van Jan van Reygersberg, is gedoen herdrucken, met eenige bijvoeghselen van nieuws daer bij gedaen; onder andere dat de Stad van Middelburgh zoude wesen geprevilegeert kennisse te nemen van alle civile zaecken over geheel bewesterschelt, en ten tweede, dat de poirters van Middelburgh in geheel Zeelant niet en zouden zijn arrestabel; met eenige meer andere poincten, de provintie van Zeeland in 't generael raekende dewelke sij (voor zooveel hun aangaat) geensints konnen advou-

eren. Waarop wesende gedelibereert: hebben de andere leden van de Staten verklaert, in deselve bijvoegselen oock verscheyden swarigheden te vinden, ende dat men overzulx behoorde te dencken op middelen, hoe men het best de gemeente hiervan zoude konnen disabuseren, alzoo 't selve boeck, gedediceert zijnde aen de heeren Staten van Zeelant, alle de weerelt lightelijck impressie zoude werden gegeven, als of de voors. heeren Staten de voors. bijvoegselen toestonden. Dan hebben die van Middelburgh verklaert hiervan rapport te sullen doen aen haere principalen, ende op morgen hun advies daerop inbrengen; zeggende bij provisie, verwondert te sijn, dat men deze hoogste vergaderinghe van tlant, daerinne zulcke sware poincten van belästinge als anderszints, moeten verhandelt worden, occupeert met zoo geringe zaeken(form.) Zierickzee hebben daerbij gevoeght, dat zij in proces zijn met Middelburgh, dat deselve proces hebben, dat niet alleen de persoonen, maer oock de goederen arrestabel zijn." (*Resolutiën der Staten van Zeeland.*)

FRED. CALLAND.

Een Utrechtsch boek te Leeuwarden. — In de bibliotheek van 't Friesch Genootschap, te Leeuwarden, bevindt zich een foliant, getiteld: *Willem Karel Hendrik Friso, Prince van Oranje en Nassau. Voornamelijk in den jare 1747, 1748, 1749 en 1751. Stukken, platen, couranten enz., verzameld door Jhr. G. J. Beeldsnijder van Voshol en de vrije Ness, Lid der Ridderschap* [enz.] *1847. Eerbiedig aangeboden aan Z. M. Willem II der Nederlanden.* In deze verzameling aangaande Prins Willem IV ligt een brief van jhr. A. G. A. van Rappard, het aanbod afwijzend: „dat Zijne Majesteit niet veel houdt van soortgelijke aanbiedingen, welke altijd toch min of meer een verpligting tot wedererkentenis doen ontstaan", enz. De heer v. R. had Koning Willem II gepolst en bevonden, dat hij zich „niet had bedrogen in (zijne) meening omtrent Zijner Majesteits denkwijze" enz. (Den Haag, 3 Jan. 1847. – In 1851 heeft de heer Beeldsnijder, te Utrecht, den lijvigen bundel aan den heer W. Eekhoff meêgegeven voor het Friesch Genootschap. In een los register, achterin, deelt de heer Eekhoff dit mede, met de bijvoeging: „Intusschen had de Heer Beeldsnijder zich in de

Staten van Utrecht geschaard aan de zijde der liberale partij, die op herziening van de Grondwet aandrong, hetgeen den Koning toenmaals nog zeer onaangenaam was." Dat slaat natuurlijk op den tijd vóor 1848. En zoo heeft dit boek een dubbele historische beteekenis.

Utrecht. N. D. Doedes.

Een wereldtaal (LII, 390). — In het Hôtel de l'Europe te Utrecht werd de eerste vergadering gehouden van de Nederl. „Esperantisten." De vergadering werd geopend door den heer Dreves Uitterdijk, van Hilversum, die er op wees dat er reeds drie bladen betreffende „Esperanto" in het buitenland het licht zien en wel: „Lingo Internacio" (Hongarije); l'Espérantiste" (Frankrijk) en „La Lumo" (Canada).

Na eenige besprekingen werd besloten over te gaan tot oprichting van een Bond van Nederl. Esperantisten-Vereenigingen.

Tot directeur werd benoemd de heer Dreves Uitterdijk en tot secretaris de heer W. Greve, te Kampen. De zetel van den Bond zal gevestigd zijn te Kampen.

Men is voornemens een blad uit te geven, om een leiddraad te vormen voor de beoefenaars van het Esperanto. De plaats waar de volgende vergadering zal bijeen komen, zal later worden bepaald. (*Hdbld.*)

Vraag: Hoe verhoudt zich de hier opgerichte Bond tot de internationale beweging en de Vereeniging, waarvan de oprichting in de vorige aflevering van dit tijdschrift werd aanbevolen.

F. E.

Redoute (LII, 129, 372). — De bouw van den Campanile te Venetië was in 888 begonnen en in 911 voleindigd, maar herhaaldelijk is de reusachtige toren gedeeltelijk herbouwd en hersteld, nog in 1511 zelfs. De Logetta van Sansovino was in 1540 gebouwd. Het was oorspronkelijk een „Ridotto", plaats van samenkomst voor den adel, rijk versierd met beelden van Minerva, Apollo, Mercurius, de Godin van den Vrede, met marmeren reliefs en een zeer laat bronzen hek van Antonio Gai. Later hield de Procuratore er zich op gedurende de zitting van den Grooten Raad.

M.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Panthalon of Forte-Piano (LII, 84). — Een panthalon is geen forte-piano, een clavecimbaal is weder iets anders.

Alle zijn het snaar-instrumenten, waarin voor elke toon één of meer snaren aanwezig zijn, terwijl bij luiten, violen en dergelijke instrumenten elke snaar voor de voortbrenging van verschillende toonen dienst moet doen.

Bij een clavecimbel (in het Fransch clavecin, in het Engelsch harpsichord) worden de snaren tot klinking gebracht door tangenten, stukjes vogelpennen, verbonden aan het uiteinde der toetsen welke de snaren van onderen op raakten. Was de vorm van het instrument die van een liggenden harp, dan heette het een staartstuk, was de vorm vierkant, dan heette het een vierkant of een spinet, al naarmate het klavier rechts of links was geplaatst. De staartstukken hadden voor iedere toets meestal drie metaalsnaren, twee gestemd in unisono, één een octaaf hooger.

Bij het oudere clavichordium waren de tangenten stukjes metaal. Het instrument had daardoor een pinkelend geluid, scherper dan dat van de clavecimbel.

Beide soorten, in haar wezen eigenlijk één, ontstonden uit het hakkebord, dat onder den naam cymbaal nog in gebruik is bij de Zigeunerkapellen, zooals die hier in West-Europa in café-chantants te hooren zijn. Het is een platte vierkante kast in den vorm van een parallelogram of van een trapezium. De aan de platte bovenzijde gespannen metalen snaren, worden aan de bovenzijde aangeslagen met houten hamers, uit de vrije hand bespeeld.

In het begin der achttiende eeuw werden de afmetingen van dit hakkebord zeer vergroot door Pantaleon Hebenstreit, die zich een groote virtuositeit verwierf op het instrument. Hij bracht er bovendien twee klankbodems in, één voor darm, de ander voor metaalsnaren. Aan het Hof van Lodewijk XIV ver-

kreeg dit instrument den naam Pantaleon (pantalon) naar den uitvinder.

Betrekkelijk spoedig raakte het na verloop van een zestig jaar in onbruik, omdat de bespeling te veel krachtsinspanning vorderde van den bespeler en omdat door die krachtsoefening de darmsnaren te spoedig braken.

Zie hier dus twee soorten toetseninstrumenten, 1° het clavichordium en de clavecimbel, 2° het hakkebord en de pantalon. Het kenmerkende onderscheid is dat bij het eerste soort de snaren van onderen, bij het tweede soort de snaren van boven worden aangeslagen. Bij het eerste soort geschiedt de aanslag door tangenten, bij het tweede door hamers.

In het begin der achttiende eeuw werd door Schrôter geconstrueerd een hamermechaniek, voor snaaraanslag aan de onderzijde. Dit hamermechaniek werd gaandeweg verbeterd en leidde langs de forte-piano en het Hammerclavier (Vgl. Beethoven's Sonate für das Hammerclavier op. 106, gecomponeerd in 1818) naar de hedendaagsche piano's.

Toen na het midden der achttiende eeuw de pantalon geheel in onbruik geraakte, verviel in het spraakgebruik het criterium van hameraanslag *van boven;* alleen het denkbeeld van hameraanslag in het algemeen bleef over, wat ook, tegenover de clavecimbel, het geval was bij de forte-piano. Vandaar dat beide woorden geidentificeerd werden en in 1774 gesproken werd van een „panthalon of forte-piano.

Haarlem. J. W. ENSCHEDÉ.

GESCHIEDENIS.

AANTEEKENINGEN BETREFFENDE DE BAT. OMWENTELING

VOORNAMELIJK BINNEN UTRECHT.

DOOR EEN OOGGETUIGE. [1])

1799. *28 Aug.* Ten 4 uuren kwam weer een battaillon Fransche infanterij binnen. Ten 5 uuren vergaderde het battaillon burgers op de Neude in de wapenen. De Generaal Gouvion zig meede derwaarts begeven hebbende, wierd er een kring geformeert. De Generaal deed een aanspraak, waarin hij de burgers aanmoedigde, om overal, waar de nood hen mogt roepen, het vaderland ten dienste te staan, en met goed en bloed te helpen verdedigen, welke de Luit-Kolonel Oostrum uit naam van alle burgers met een voldoende verzekering beantwoordde. Daarna wierden na alle poorten en het Stadhuis eenige manschappen gezonden om dezelve te bezetten in plaats van de Franschen, welke noch dien avond moesten vertrekken. Ten 8 uuren begaf zig het battaillon, dat 's middags was binnengekomen, alsook alle Franschen van ons garnisoen, eenige wijnige, die ter bezetting van het hooijmagazijn, het hospitaal en nog enkele posten meer achterbleven, uitgezondert, na buiten de Waardpoort; vanwaar zij een half uur daarna onder een groote toevloed van menschen in 9 schietschuiten afvoeren na Amsterdam. Ten half 10 vertrok de artillerie en de bagage van het bataillon, dat 's morgens vroeg uitgemarcheert was, ook na Amsterdam; en ten 10 uuren begaf zig de Generaal Gouvion meede derwaarts, allen om verder Noordholland in te marcheren.

29 Aug. De Engelschen hielden zig alleen druk bezig met troepes aan land te zetten, ook Cavallerij en Artillerij. Wij brachten te Utrecht dien dag in stilte door, welke 's avonds wierd afgebroken door het aankomen van eenige rijtuigen met vluchtelingen uit Noordholland, welke ons met allerhande tij-

[1]) Vervolg van Nav. LI, blz. 62.

dingen, zoo valsche als echte opvulden. Deze vluchtelingen wierden *30 Aug.* noch door verscheijde anderen opgevolgt, die weer andere oorlogsberichten medebrachten. Hierdoor kwamen weer attroeperingen. De geruchten, die verspreijd wierden, waren zo verward, dat men kwalijk wist, het waare van het valsche te onderscheiden. Hetgeen alleen voor echt gehouden wierd, was dat de Hollanders geslagen waren. Men bespeurde toen ook de uitwerkselen van de couriers en expresses, die toen ter hunner bestemde plaatsen konden gearriveert zijn. Want al wat wapenen droeg, moest na Noordholland marscheeren, Franschen, Hollanders en zelfs ook de burgers der Nationale burgerwacht. De Franschen wierden gecommandeert door Generaal Brune, de Hollanders door Generaal Daendels. Het Fransche hoofdkwartier was te Haarlem en het Hollandsche te Schermerhorn. De Engelschen behielden nog wel hunne vorige positie, maar zij zonden patrouilles uit tot in het gezicht van de Hollandsche voorposten. Dit deed het Departementaal Bestuur van Texel zijne vergadering verleggen van Alkmaar na Haarlem. Vele burgers waren reets op marsch na Noordholland, om zig onder het commando van Generaal Daendels te begeeven, aan wien het opperbestuur over de geheele Nationale burgerwacht door het Uitvoerend Bewind was opgedragen. Dit toneel van bitter lijden begon alhier 's avonds ten 6 uuren. De burgers op de Neude in de wapenen gekomen zijnde, wierd hen aangezegt, dat een gedeelte van hen na Noordholland moest marcheeren, en dat daartoe verkozen waren de geheele grenadier- en jager-compagniën en bij loting 10 man van elke compagnie fuseliers. Ziedaar de wereld in rep en roer! De burgers te velde trekken, en dat onder de orders van een Generaal Militair! Het was onvergeefelijk! De loting geschiedde en het lot viel juist op veelen, die het minst daartoe geschikt waren, zo uit hoofde van hun lichaamsgestel als van hun neering of beroep. Eensklaps geraakte de stad in een toestand, die moeielijk met de pen is uit te drukken. Men zag onder de menschen en wel onder de bloedverwanten en huisgenoten van hun, wien deeze heldenplicht te beurt was gevallen, allerhande gemoedsbewegingen, maar niets kon eenige verandering in het gevallen besluit teweeg brengen. De avond werd dan door die ijverige landsverdedigers doorgebracht met zich tot de marsch gereed te maken, met

hunne goederen in te pakken, met bij hunne vrinden hun laatst vaarwel te zeggen, met in de herbergen een goede teug op hunne reijs te nemen.

31 Aug. 's morgens omtrent 5 uuren trokken de helden de Waardpoort uit met een moed, met een dapperheid, met een onversaagdheid, onbeschrijfelijk! Nooit waren bij het uittrekken van een regiment of bataillon zoveel menschen tegenwoordig geweest. Een half uur daarna voeren zij in 70 schuiten, onder een vervaarlijk geschreeuw en gejuich na Amsterdam, duizenden van beklemde harten achterlatende, want het was alsof zij hunne laatste voetstappen in de stad gezet hadden. Nadat onze vrijheidshelden vertrokken waren, wierden wij verrast door die van Arnhem, welke te 11 uuren in 3 schepen buiten de Tolsteegpoort aankwamen. Zij wierden bij de burgers ingekwartierd, zijnde niet zoo opgeruimt als de onze. Doordien de dorpschuiten ook geprest waren om gewapende corpsen te vervoeren, zo bleven alle schuiten van de dorpen tusschen Utrecht en Amsterdam gelegen, die met den marktdag van heden hadden moeten binnenkomen, achterwege. De marktdag over het algemeen was nauw de helft van een gewonen.

Op deezen dag kwam de Engelsche generaal Don, met zijn adjudant en bediende, allen geblinddoekt, in het Hollandsch hoofdkwartier te Schermerhorn, met depeches voor Generaal Daendels en voor het vertegenwoordigend Lighaam. Generaal Daendels, zig niet bevoegd reekenende, om met hem in eenige onderhandeling te treeden, liet hen door een escorte geleiden na Generaal Brune, die tot Commandant-Generaal voor de gecombineerde Fransche en Bataafsche armee was aangestelt en die toen zijn hoofdkwartier te Alkmaar gevestigd had. Van dit alles gaf generaal Daendels kennis per expresse aan het Vertegenwoordigend Lighaam, hetwelk daarop vier leden uit haar midden committeerde, om zig met een lid van het Uitvoerend Bewind en den Agent der Marine na Alkmaar te begeven, en aldaar met den Engelschen afgezant, aan wien Brune gewijgert had de nodige passen te verlenen, om zig na 's-Hage te begeeven, te besoigneren. Dan, toen die Commissie

1 Sept. in Alkmaar arriveerde, waren de conferentieën tusschen Brune en de Engelsche afgezanten reets afgelopen, en deeze weer nu hun leger teruggetrokken, zonder de algemeene

zaak bevorderd te hebben. De komst van Generaal Don in het Hollandsch hoofdkwartier bracht op verscheyde plaatsen allerhande uitwerkselen teweeg door de geruchten die daaruit voortkwamen. In zommige steden wierd verspreid en zelfs gelooft, dat de Engelschen kwamen om de Republiek op te eischen, hetgeen de Prinsgezinden weer in beweging bracht te Monnikendam. Aldaar kwamen zij al zoover, dat zij de Oranje vlag op den toren stelden, waarop de stad door militairen werd ingesloten, hetwelk de voorbarige Prinsgezinden weer tot kalmte bracht. Op de vloot begon het volk ook te revolteren; maar toen eenige belhamels van het schip van Story over boord wierden geworpen, was het oproer spoedig gestild. Om hierin verder te voorzien, deed het Uitvoerend Bewind uit naam van het Vertegenwoordigend Lighaam een aanschrijving aan alle Departementale Bestuuren, om de Gemeente Bestuuren van hun Departement, zowel der steden als der dorpen te gelasten, alle manschappen, die vóor het jaar 1787 en na het jaar 1795 wapenen gedragen hadden en niet tot de Nationale burgermacht behoorden, in requisitie te neemen, om in hun eigen stad of dorp de inwendige rust te bewaren en alle oproerigheden te keer te gaan. Alhier te Utrecht waren de geruchten aangaande de komst der Engelsche afgezanten (want hun vertrek kon nog niet bekend zijn) als gunstig en voordeelig opgevat. Ten 6 uuren 's morgen vertrokken de Arnhemsche burgers evenals de vorige in schuiten van buiten de Waard afvarende. Ten 10 uuren kwam buiten de Cathrijnen een schuit van 's Hage met Fransche militairen en volgeladen met bagagie. Vervolgens kwamen binnen ten 11 uren de burgers van Gorinchem, en eindelijk 's avonds ten half 12 een artillerij-trein. Door het geraas en het gekletter van de paarden en wagens, zo in het midden van de nacht kwam er eenigszins leven in de stad.

2 Sept. 's Morgens ten 6 uuren vertrokken de Zutphensche en Gorinchemsche burgers na gewoonte in schuiten; ten 9 uuren de artillerijtrein en even daarna de Fransche militairen met hunne bagage. Maar daarop wierd de halve Compagnie van onze burgers-Constapels gecommandeert om nog deezen avond te marcheren. Zij trokken ten 8 uuren de Waardpoort uit met een voorbeeldelose heldenmoed. De marsch van al deze uitgetrokkene corpsen was eveneens na Noordholland. De leegers

van beyde Partijen aldaar kregen dagelijks aanmerkelijke versterking. De Hollandsche armee was in drie divisieën verdeelt, van welke de eerste gecommandeert wierd door Daendels zelve, de tweede door den Generaal Major Van Zuilen van Nijveld, en de derde door den Generaal Major Van Guericke. De Generaal Van Zuilen had zijn hoofdkwartier te Alkmaar en de Generaal Van Guericke te Avenhorn. Van de Engelschen was de eerste divisie 20000 man sterk, reets geheel aan land gezet en de tweede aan De Helder aangekomen. Deeze was 15000 man sterk en wierd gecommandeert door den Hertog van Yorck, tweede zoon van den Koning van Engeland. Er was seedert de dag van de landing niets voorgevallen, als eenige schermutselingen tusschen de voorposten, waarbij eenige manschappen van het tweede regiment Hollandsche Cavallery gekwetst wierden, welke met de bagagie op 8 wagens door Utrecht passeerden na Bommel, alwaar hun depot in garnizoen lag. Maar

3 Sept. wierd in den tijd van een oogenblik de gansche Hollandsche vloot een prooij voor de Engelschen. Zedert drie à vier dagen hadden de Engelschen zig op eenige afstand vertoont in het gezicht van de Hollandsche vloot. Maar toen kwamen 5 zware vijandelijke oorlogschepen op de Hollandsche vloot afvaren, waarop de schout bij Nacht Story sein gaf om zig tot de defensie gereed te maken. Dan op de meeste schepen wierd het volk oproerig, volstrekt wijgerende iets tegen de Engelschen te ondernemen. Die oproerigen gingen zoover, dat zij de geenen, die zig bereidwillig toonden, over boord wierpen. Weshalven de Schout bij Nacht zich in de uiterste noodzakelijkheid bevond van de gansche vloot in de handen der Engelschen over te geven [1]. Voorwaar, een onherstelbaar verlies; want nu was

---

[1] Dezelve bestond uit de navolgende schepen: Washington, S. b. N. Story, Capt. van de Capellen, 74 stn. en 400 man; Leyden, Capt. van Braam, 64 stn. en 400 man; Cerberus, Capt. De Jongh, 64 stn. en 400 man; Admiraal de Ruiter, Cap. Huyg, 64 stn. en 350 man; Gelderland, Capt. Waldeck, 64 stn. en 350 man; De Batavier, Capt. Van Senden, 50 stn. en 350 man; De Beschermer, Capt. Eijlbracht, 50 stn. en 300 man; Mars, Capt. Bok, 44 stn. en 250 man; Embuscade, Capt. Riveri, 44 stn. en 250 man; Amphitrite, Capt. Schutter, 32 stn. en 200 man; en Galathé, Capt. Droop, 18 stn. en 90 man.

Al deze officieren zijn door de Engelschen op hun woord van eer ontslagen. Van dezen zijn den 24 Sept. de Capiteyns Riveri, Droop, Waldeck en Kolff te Amsterdam en de Capiteyn Schutter te IJsselsteijn in arrest genomen en na 's Hage vervoert, om zig over het revolteren van hun volk te verantwoorden. Zij zijn alle voor een bijzondere krijgsraad terechtgestelt; en het heeft geduurt tot 29 Sept. van het volgende jaar 1800,

Holland zeemagt niets meer. Een verlies van verscheidene millioenen, dat niet te vergoeden was, want 's Lands kas was uitgeput en die der burgers niet minder. Het vertegenwoordigend Lighaam had reeds noodig geoordeeld de opbrengst van de vierde termijn van de heffing op de bezittingen; in het laatst afgelopen jaar gearresteert, een maand te vervroegen, en derhalve dezelve in deeze lopende maand in plaats van in Oct. te voldoen, uithoofde van de verbasende sommen gelds, die vereischt werden om de legers in N-Holland van de nodige mond- en krijgsbehoeftens te kunnen voorzien. Zoowel de stad als landbewoonders aldaar waren genoegzaam van al hunne eetwaren beroofd. Dezelve moesten dus van alle kanten toegevoert worden. Om al die toevoer te volbrengen, was er gebrek aan paarden, zodat op verscheidene plaatsen de paarden der eigenaars geprest wierden. Te Utrecht vond men ook raadzaam dezen weg in te slaan. Alle burgers, eigenaars van paarden zijnde, zo van playsier als van labeur, wierden vanwegens de Raad der Gemeente gelast de zuivere opgaaf te doen van het getal hunner paarden, vermits dezelve volgens hunne beurten ten dienste van de legers gerequireert zouden worden. Niettemin kon die requisitie voor een bepaalde som afgekocht worden, want geld was altijd nog wel zoo aangenaam als paarden. Maar het bleef niet bij de paarden alleen; ook schepen, schuiten, wagens, karren, voerlieden, werden requireerd, en het meest de landlieden moesten zig die requisitie getroosten, want de legers in N. Holland kregen nog alle dagen versterking, zo van burgers als van militairen. O. a. passeerden de burgers van Amersfoort onze stad, en voeren dadelijk van buiten de Waart af na het leger. Alle burgers wierden gevoegt bij de reserve armee, welke gecantonneert was in en omtrent Alkmaar en Haarlem. De burgers van Utrecht waren in Haarlem en oefenden zig aldaar twee 's daags in den wapenhandel. Daarop kwamen de Franschen ook van alle kanten bij menigte opmarcheeren.

Toentertijd bevond zig het zo genaamd legertje van den Erfprins van Oranje, meest uit uitgewekene en afgezette Hol-

---

eer zij hun vonnis gekregen hebben. Als wanneer zij alle infaam gecasseert zijn, uitgezondert de Schout bij Nacht Story, en de Capiteyns Van de Capellen, Van Braam en Waldeck, die zig hadden weten te zuiveren.

landsche militairen bestaande, te Lingen. De Commandant van hetzelve had reets lang gewacht op een gelegenheid om een inval in de Republiek te doen. Daar nu bijna alle troepes na de kanten van N.-Holland optrokken, zijnde de geheele Hollandsche divisie van Generaal Dumonceau uit Vriesland en Groningen ook derwaarts opgemarcheert, begreep hij zig die evacuatie ten nutte te moeten maaken. Hij zond

2 Sept. een gedeelte van zijn corps na Westervoort, een dorp aan de grensen van het Graafschap Zutphen, om te beproeven, na welcke kant die dorpelingen zouden overhellen, en dan, zijn oogmerk bereikt hebbende, zijne zaak verder door te zetten. De boeren, die zoo deerlijk door het pressen van hunne wagens en paarden geplaagt wierden, lieten hen overhalen en zettenden de oranjevlag op den toren. Evenwel liep de onderneming vruchteloos af. De tijding daarvan te Arnhem aangekomen zijnde, trok een corps burgers met geschut na Westervoort, en na een kort gevecht, waarbij nog een burger ongelukkig het leven verloor, wierden die van het Oranjeleger op de vlucht gedreven. Nadat de burgers van Arnhem vertrokken waren, besloot de Raad der Gemeente aldaar, in de onderzekerheid wat het einde daarvan zou wezen, en ontbloot van alle gewapende macht, den Raad der Gemeente van Utrecht per expresse daarvan kennis te geeven, met instantelijk verzoek om door eenige gewapende burgers geassisteert te mogen worden. Het was 's avonds omtrent 10 uuren toen die expresse te Utrecht aankwam. De Raad der gemeente vergaderde onmiddelijk op de komst deezer, en besloot aan de eisch van het Bestuur van Arnhem te voldoen; weshalven

5 Sept. s morgens bij het aanbreken van den dag aan 250 burgers wierd aangezegt, zig gereed te maken om ten 10 uuren na Arnhem te vertrekken. Op het bepaalde uur waren de burgers op de Neude bijeen. Ten 11 uuren marscheerden zij na buiten de Wittevrouwen, vanwaar zij op 36 wagens, postwagens en boerenwagens afreden na Arnhem onder een verbasende toevloed van menschen, van welke sommige hunne vrienden en naastbestaanden als voor eeuwig vaarwel zeiden. Te midden van deze aandoeningen kwam de tijding, dat de vloot in 's vijands handen was gevallen, waardoor die aandoeningen er niet minder op werden. Behalve de bovengemelde schepen van de vloot waren vervolgens nog 8 schepen door de Engelschen verovert, als de

Verwachting van 66 stukken, de Broederschap van 54, de Hector van 44, de Helder van 32 en Jollach, Minerva, Venus en Alarm, alle van 24 stukken geschut. Daarenboven nog de Oostindische schepen Duifje, Expeditie, Constitutie, schoone Antoinette, de Unie en nog 4 kleinere. De Engelschen waren toen meester van de Zuiderzee, en vonden nergens meer een vijand.

6 Sept. viel tusschen de legers nog niets voor. Een Engelsche patrouilje had te Winkel de Oranjevlag op de toren gezet; maar zij wierd kort daarna door de Hollanders er weer afgehaalt. Daartegen kwam een proclamatie van Generaal Daendels, die zijn hoofdkwartier ook na Alkmaar had overgebracht, waarbij gelast wierd, alle gebouwen welke met Oranjevlaggen pronkten, dadelijk in brand te steken of te doen afbranden zonder eenige uitzondering.

7 Sept. wierden onze Utrechtsche ingezetenen eenigsints gerust gesteld door een tijding uit Arnhem, dat de Oranje-militairen uit Westervoort op de vlucht gedreven werden.

8 Sept. leverde meer op zo in het oorlogstoneel, als te Utrecht. Wat het eerste belangt, dit was maar een actie tusschen wederzijdsche patrouilles omtrent Oudcarspel en Dirkshoorn. De Engelschen verloren 3 dooden, 7 gekwetsten, 10 paarden en een man krijgsgevangen. Van onzen kant werden 3 jagers gekwetst. Nu tot onze stad overgaande; ten 1 uur kwamen binnen uyt Leyden de Amsterdamsche Stadsoldaten: deeze hadden die stad. moeten ruimen, om plaats te maken voor een groot gedeelte van de burgers, waaronder ook onze Utrechtsche helden, welke om hunne heldhaftigheid in het vreeten, zuipen, zwieren, hoereren en niet in het nodige, van Haarlem na Leyden teruggezonden waren.

10 Sept. waren reets zoveel troepes tot versterking van de legers in N. Holland gearriveert dat Generaal Daendels zig in staat bevond, om een algemeene aanval op den vijand met vrucht te ondernemen. Hij droeg hetzelve aan Brune voor, die daarin toestemde. Alle nodige orders te voren afgevaardigt zijnde, was 's voormiddags ten 10 uuren het moment, dat de algemeene attacque moest begonnen worden. De divisie van Generaal Dumouceau maakte het centrum, die van Daendels de rechtervleugel, en de Franschen door den Franschen Generaal Van Damme gecommandeert, de linkervleugel van de armee

uit. Verscheide zeer hevige en bloedige gevechten vielen er voor. Al schielijk na den aanval wierden de Engelschen door de divisie van Daendels uit de dorpen Haringcarspel en Dirkshoorn verjaagt. Omtrent de middag wierd de post te Crabbendam door de divisie van Dumonceau vermeestert. Het 3e battaillon jagers kreeg daarbij zeer veel dooden en gekwetsten, als ook de geheele tweede halve brigade. Ten 2 uuren na de middag werden Petten en Schagen door de Franschen ingenomen. Het tweede battailon van de 42e halve brigade verloor daarbij veel volk. Generaal Davids werd zo zwaar gekwetst, dat hij een uur daarna overleed. Daarop deeden de Engelschen zo een woedende aanval op de divisie van den Generaal Daendels, dat dezelve geheel in wanorde geraakte, en nog het meeste de colonne van Generaal Bonhomme. Het geheele 2e battaillon van de 6e halve brigade tot deeze colonne behorende, ging hals over kop op de vlugt. De Engelschen waren aan de kant van de rechtervleugel zover doorgedrongen, dat bij het einde van het gevecht alle gewonne posten weer verlaten wierden en onze gansche armee tot haar vorige positie terugkeerde. Derhalven veel bloed vergoten en weinig voordeel behaalt. Veele van die vluchtende en deserterende manschappen van het bovengemelde battaillon, zowel officieren als gemeenen, wierden hier en daar opgevat en te Haarlem en Alkmaar in arrest gezet. Het verlies van de Hollanders bestond in de navolgende dooden en gekwetsten. Van het 2e battaillon der 1e halve brigade waren gesneuveld de Luit. Van den Boom; van het 1e batt. der 2e halve brigade gesneuvelt de Luits. Montagne, en Van der Kluijs, en gekwetst de Capitijn Macpherson die door de Engelschen was krijgsgevangen genomen, de Capitijn Hubert, de Luits. Groesink, Usenklo, Van der Wolk en Haak en de Adjudant Speelman; van het 2e battn. der 2e halve brigade gesneuvelt de Capitijns Van der Marck en Van Overveld, en gekwetst de Capitijns Van der Hucht en Van Thielen en de Luits. de Moeree en Weeber, welke laatste ook door de Engelschen was krijgsgevangen gemaakt; van het 3e battn. der 2e halve brigade gekwetst de Luits. Pfeiffer en Das; van het 1e battn. der 6e halve brigade gekwetst de Luits. Verster en Kok; van het 2e battn. der 6e halve brigade gesneuvelt de Luit. Buschman; van het 3e battn. derzelve brigade gekwetst de Majoor Hoynck v.

Papendrecht, de Capitijn Martens en de Luits. Lederack en Stok; van het 1e battn. der 7e halve brigade gekwetst de Capitijns Favauge en Van Geen en de Luit. Van Geen; van het 2e battn. der 7e halve brigade gekwetst de Luit. Murray; van het 3e battn. jagers waren gesneuvelt de Major Tulleken en gekwetst de Capitijns Bok, Mulder en Buschman; van het 4e battn. jagers gekwetst de Major Witte en de Luits. Grond, Obbens en Van Blom; van het 1e regt. cavallery gekwetst de Luit. Van Hasselt; en van het Corps Rijdende artilleristen gekwetst de Luit. Maas. Van de onderofficieren en gemeenen in het algemeen waren gesneuveld 89 man, en gekwetst 466 man, en 374 man waren door de Engelschen krijgsgevangen gemaakt. Van de Franschen waren 4 officieren en 36 gemeenen gesneuvelt, en 36 officieren en 713 gemeenen gekwetst. Daarentegen hadden de Engelschen maar 34 dooden en 144, waaronder 17 officieren, gekwetsten en 19 man waren den Franschen in handen gevallen. Het was in Alkmaar een akelig toneel den ganschen dag door het binnenbrengen van al die gekwetsten. De Hollandsche zwaar gekwetsten bleven te Alkmaar, maar de overige wierden na Haarlem en Amsterdam vervoert. De Fransche gekwetsten wierden te Amsterdam in het groote werkhuis gebracht, dat tot een Fransch hospitaal was ingericht. Nog 15 schuiten met deze ongelukkigen kwamen

11 Sept. aldaar aan, waarvan 5 schuiten vol na Leyden wierden gezonden. Na het gevecht hadden de Engelschen hunne voorposten geplaatst van Petten af langs den Zijpschen dijk, den Eenigen Burg, St. Maarten, Valkoog, Schagen, Harinkhuisen en Zijdewind; waarop Schermerhorn en Averhorn door de Hollanders ontruimt wierden, en de Generaal Daendels zijn hoofdkwartier van Alkmaar na St. Pancras verplaatste. De Engelschen bemerkende dat de Hollanders eenigzints teruggeweken waren, gingen al verder en verder en deeden requisitien, die met geen mogelijkheid konden volbracht worden, o.a. te Medemblik. Aldaar verscheen een detachement Engelsche Cavallery voor het Raadhuis met twee schriftelijke orders van Abercrombi, waarbij gerequireert wierd het leveren van brood, meel, haver, graanen, hooij, stroo en brand en het transporteeren te water en te land. Dit alles afgeslagen zijnde, kwam

12 Sept. een Engelsche expresse met een brief aan den Raad

der Gemeente te Medemblik; waarbij wierd afgeeischt het leveren van brood, zoveel er maar dagelijks konde gebakken worden, met bedrijging van militaire executie. Uit vrees voor de gevolgen wierd hetzelve toen voor een deel aangenomen. Van Enkhuizen waren ook eenige schepen met allerhande levensmiddelen vrijwillig na het vijandelijk leger opgezonden. Of dit een trek was van Prinsgezinden om de Engelschen aan te moedigen, dan of dit geschiedde uit voorzorg om niet even als Medemblik bedrijgt te worden? Althans een sterk verbod van het uitvoerend Bewind deed die onderneming in haar voortgang stuiten. De berichten deezer gebeurtenissen wierden ons door vluchtende Noordhollanders overgebracht, en ook door 4 licht gekwetste Fransche officieren, die tot het battaillon behoorden, hetwelk alhier in garnizoen had gelegen, en die tesamen in een wagen met 4 paarden binnenkwamen.

13 Sept. Na die bovengemelde nadelige tijdingen wierden wij nog meer ontrust door een gerucht dat de geheele Republiek door Pruissische troepes zou ingenomen worden. Hetzelve verspreidde zig zo algemeen door de stad, dat het eenigszins geloof begon te verdienen. Intusschen was de zaak niets anders dan dat eenige Pruissische regimenten tusschen Rees en Emmerick de Rijn passeerden om Cleefsland te bezetten, hetwelk door de Prinsgezinden als een invasie in ons land wierd uitgekreten. Dergelijke uitstrooisels deden de Prinsgezinden om beweging te verwekken, op verscheide plaatsen, ja zelfs in het leger. Aldaar woelden de militairen van zommige corpsen, welke van dezelfde reuk waren, zodanig, dat er zelfs

14 Sept. een valsch alarm uit voortkwam, hetwelk een klijne actie tengevolge had. Deze viel voor te Warmenhuizen met de grenadiers van de 6e halve brigade en eenige jagers van het 4e battaillon onder commando van capitijn Goudoever. De Engelsche bezetting aldaar wierd verdreven en de Hollanders vatteden post bij Tutjenhorn. De Engelschen lieten 3 dooden en 4 gekwetsten achter; en van de Hollanders waren 1 jager gesneuvelt en 2 gekwetst. De oorzaak van dat valsch alarm en de daarop gevolgde actie was een sergeant der jagers, welke voor die overtreffende ijver in het hoofdkwartier te Alkmaar met den kogel gestraft wierd. Alle opgevatte en gearresteerde vluchtelingen van het gevecht van den 10 deezer wierden ook

uit Haarlem, Amsterdam enz. na het hoofdkwartier overgevoert. Dit geschiedde alles op last van Generaal Brune, die over alles willekeurig regeerde. Hij liet o. a. alle burgers, ook die van Utrecht, weer tot Alkmaar terugkoomen, om hen tot battaillons te formeeren. Hij inspecteerde ze zelf, doch vele hunner, in die dienst geen behagen scheppende, kosen het hasepad. Dit ging zover dat het Vertegenwoordigend Lighaam nodig oordeelde

15 Sept. alle Colonellen van de gewapende Burgerwacht bij circulaire missives te gelasten alle gevluchte, gedeserteerde of onwillige burgers op te vatten en na het hoofdkwartier te Alkmaar over te zenden, om onder de nationale armee gestoken te worden. Ja het Vertegenwoordigend Lighaam ging zelfs een stap verder, en nam

16 Sept. een resolutie waarbij een burgerlegioen van 3000 man zou opgericht worden. Elke stad of dorp moest na evenredigheid van hare bevolking een bepaald getal manschappen daartoe leveren. Hetzelve zou evenals het Bataafsche armee onder het oppercommando van Brunc in het leger moeten dienen. Deze resolutie wierd genomen juist in de tijd dat de vloot met 6000 man Russische landtroepes aan de Helder gearriveerd was, waarop men verwachtte, en niet zonder grond, dat de vijand met hun gecombineerd leger eerstdaags een geduchten aanval zoude onderneemen. Over deze resolutiën en ook over de behandeling van de burgers in de armee ontstonden verregaande morringen op verscheide plaatsen, zowel in het leger als bij die zig nog bij hunne haardsteden bevonden, en de bloedverwanten van deeze. Die in het leger morden over hunne behandeling, zij moesten dienen evenals de militairen, en genoten bijna geen salaris. Veele van hen, waaronder die van Utrecht, hadden reets 6 à 8 dagen onder de bloote hemel moeten doorbrengen, zonder eens uit hunne klederen te geraken. Zij kregen slecht eeten, somtijds maar eens daags, doordien zij van de burgers waren gescheiden en in casernes geplaatst. Dit alles maakte hun hoofd oproerig en deed het leger ontvluchten. Die nog bij hunne haardsteden waren, tenminste te Utrecht, geraakten aan het mompelen, uit vrees van schielijk gerequireert te zullen worden; vermits de burgers van de tweede wapening hunne officieren verkosen hadden en

17 Sept. hunne wapenen gehadt hebbende, dadelijk op de wacht moesten trekken. Te Amersfoort waren reets 6 burgers op last van den Raad der Gemeente opgevat, welke alhier passeerden om na het leger vervoert en onder de militie geplaatst te worden. Te 's Hertogenbosch was reeds een begin van oproer ontstaan. De meest daaraan schuldigen waren de geweeze Stedehouder De Roock en de Veerman Van Hees, welke gevat en door onze stad na het hoofdkwartier te Alkmaar vervoert wierden. Te Utrecht begon de Raad der Gemeente ook op deese wijse te werk te gaan met burgers op te zoeken, wijl elk Departement haar aandeel burgers in de armee voltallig moest houden, en volgens bevel van het Uitvoerend Bewind hierin ten strengste moest handelen. Er waren ook al verscheide van onze burgers teruggekomen. De een hield zig verborgen; de ander nam de vlucht en verliet de stad; een derde gaf voor ziek te zijn; een vierde vervloekte het om weer na de armee te gaan en deed opentlijk zijn handwerk. Dan, dit alles liet men nog ongemerkt voorbijgaan. Die opgezocht wierden, waren degeene, welke zig bij de allereerste uitmarsch hadden schuilgehouden. Dit deed zommige van die vluchtelingen zich weer na het leger begeven, uit vrees van als onwilligen onder de militie te moeten dienen.

Zedert de komst van de Russen was er nog niets in het leger voorgevallen, als alleen een klijne schermutseling tusschen de Fransche en Engelsche patrouilles, waarvan de Engelschen de gekwetste Franschen, die in hunne handen gevallen waren, in het Hollandsch hoofdkwartier St. Pancras teruggebracht hadden. Maar *18 Sept.* schenen de Engelschen, toen met de Russen gecombineert, een aanvang te willen maaken. Zij geraakten in beweging en trokken op Hoorn aan; zij vermeesterden die stad, en namen de bezetting, twee compagniën Hollanders van 7e halve brigade, krijgsgevangenen, welke ontwapent zijnde, na de Herder vervoert wierden. Zij plaatsten de Oranje-vlag op den toren, en vonden daarbij helpers en aanhangers. Zij wierpen de Vrijheidsboom omver, en deeden onvoldoenbare requisitiën. Dit alles diende onze Commandanten tot een waarschouwing van op hunne hoede te zijn. De gecombineerde Engelsche en Rissische troepen deeden

19 Sept. 's morgens vroeg een generale attacque op onze gecombineerde armee, welke niet ten hunnen voordeele eindigde.

Bloedige gevechten vielen er den ganschen dag voor, waarvan zommige zeer hevig waren. De Russische Colonne viel op de Franschen aan en verdreef hen van nabij Camp door Schoorl tot in Bergen. Doch de Franschen aldaar versterking vindende, brachten daarop een algemeene slachting onder de Russen teweeg. De gansche Russische colonne wierd ingesloten! het grootste gedeelte wierd gedood of gekwetst [1]) en de overige, omtrent 1500 man, wierden krijgsgevangen gemaakt. Hunne commandant, Generaal Herman, viel in de handen der Franschen; en Generaal Van Essen verloor het leven. 14 Canonnen, 2 hauwitzers en een groot aantal caissons en verdere ammunitie, alsook 5 vaandels wierden door de Franschen verovert. De divisie van Dumonceau wierd door de Engelschen aangetast en teruggedreven van Crabbendam tot in Schoorldam; doch aldaar stonden zij den vijand en geraakten telkens met hen in gevecht, waarvan de uitslag was dat de Engelschen terugweken met achterlating van 300 man, die door de Hollanders wierden krijgsgevangen gemaakt. Dumonceau zelf was ligt in de borst gekwetst. De divisie van Daendels wierd deerlijk uit elkander geslagen en op de vlucht gedreven tot St. Pancras met achterlating van alle geschut. Het 4e battaillon jagers ageerde tegen de Engelschen tusschen Schoorl en Groet, en verweerde zig dapper, ofschoon er twee compagnieën in handen der Engelschen geraakten. Dan tegen den avond de Hollanders zig herstelt en daarbij eenige versterking bekomen hebbende, vielen zij de Engelschen onverwachts op het lijf waardoor zij weer hunne vorige positie hernamen en in 't bezit geraakten van al hun geschut. Het Hollandsche hoofdkwartier, werd toen van St. Pancras na Broek in Waterland overgebracht.

19 Sept. het getal gekwetsten was zeer groot, doch is nooit bekend geworden, zo min als dat der krijgsgevangenen. O.a. waren ook 6 burgers van Zwol in 's vijands handen gevallen. De Engelschen, die te Hoorn waren, op de tijding dat de Russen door de Franschen geslagen waren, zig niet langer zeker wanende, verlieten

20 Sept. weer die stad; waarop de Franschen dadelijk, daar

[1]) Tot aandenken aan de bij Bergen gesneuvelde Russen is in Nov. 1901 een monument opgericht, waarvan de afbeelding voorkomt in: Eigen Haard, jg 1901, blz. 639.

weer binnen trokken, en de H.H. Crommelin, Tulleken en Patijn, die zig wat Engelschgezind gedragen hadden, in arrest lieten neemen [2]). Zij deden hen vervolgens na het hoofdkwartier te Alkmaar en vandaar naar 's Hage vervoeren. De Franschen kregen nog aanhoudend versterking.

Wat de gekwetsten en krijgsgevangenen betrof; met deze wierd gehandelt op de volgende wijze. Alkmaar, Haarlem en Amsterdam konden niet meer bergen; eenige wijnige zwaar gekwetsten, die niet vervoert konden worden, uitgezondert. Deeze wierden nog te Amsterdam verblijf verschaft, maar de overige wierden vervoert, de Hollanders na Leyden, Woerden, ja zelfs na Rotterdam, en de Franschen na Utrecht. De eerste van deeze arriveerden

21 Sept. in vier schuiten. Zij wierden geplaatst in het Jobsgasthuis, hetwelk tevoren was opgeruimt, zijnde de zieke Franschen, die nog aldaar waren achtergebleven, overgevoert na Leyden. De gekwetste Engelschen en Russen, die door den vijand waren achtergelaten, wierden te Amsterdam in de barakken in de Plantagie gebracht. De volgende dag

22 Sept. kwamen alhier weer schuiten met Fransche gekwetsten aan, en terwijl men bezig was met dezelve te ontladen, hoorde men alweer het canon bulderen, zijnde vreugdeschoten over het Fransche Nieuwjaarsfeest, hetwelk op die plaatsen, alwaar zig nog Franschen bevonden, geviert wierd. De krijgsgevangenen moesten alle volgens Brune na Rijssel vervoert werden, over Utrecht. Aangaande dit vervoer kreeg de Raad der Gemeente bericht, dat nog deeze avond het grootste gedeelte van hen zouden binnen komen om te overnachten. Derhalven vergaderden de Franschen en de burgers op de Neude in de wapenen 's namiddags ten 2 uuren. Ten 4 uuren marcheerden zij na buiten de Waard om de krijgsgevangenen over te neemen en te escorteren. En de burger-constapels bleven met hunne canonnen op de Neude, zo er mogelijk de eene of andere overweldiging mogt gebeuren. Het was juist Zondag en overschoon weder; zoodat de algemeene wandeling was van de Waardpoort na de Rodebrug en terug. Een onnoemelijk getal nieuwsgie-

---

[1]) De laatstgenoemde twee zig hebbende gezuiverd, zijn twee dagen daarna uit hun arrest ontslapen.

rigen, zelfs vele, die van de omliggende dorpen gekomen waren, vergaderden aldaar bijeen. En de avond kwam maar de krijgegevangenen niet. Een sergeant, door de Franschen hun tegemoet gezonden, kwam omtrent 8 uuren terug met de tijding, dat daar vele van hen reets onderweg bezweken waren, en hetzelve bij verder marcheeren met verscheyde anderen te verwachten was, zij allen te Loenen, Loenersloot en Breukelen zouden blijven overnachten. 's Anderendaags

23 Sept. werd de voorstelling ten 11 uuren herhaalt, met dit onderscheid, dat de burgers hen op de Neude bleven afwachten. Het was omtrent half een, toen zij arriveerden en op de volgende wijse de stad ingebracht wierden:

1. Een halve Compagnie Amsterdamsche burger-cavalleristen.
2. Een escorte Fransche Dragonders.
3. Twee pelottons Amsterdamsche burger-infantery.
4. Vier postwagens met Russische officieren.
5. Een escorte Fransche Dragonders.
6. Omtrent 700 Russische infanteristen.
7. Een escorte Fransche Dragonders.
8. Twee pelottons Amsterdamsche burgers.
9. Een postwagens met Engelsche officieren.
10. Ruim 100 man Engelsche infanterij.
11. 13 Boerenwagens met zieken en vermoeiden.
12. Een halve Compagnie Amsterdamsche burger-cavalleristen.

Nadat alle krijgsgevangenen op de Neude aan de burgers waren overgegeven, wierden de Russen in de Buurtkerk, de Engelschen in de Mariekerk en de officieren in de Muzlekzaal geleid. Voor de deuren van beyde kerken wierd een kanon geplaatst met een wacht Utrechtsche burgers van de tweede wapening 's Avonds ten half 6 kwamen nog 3 schuiten aan met omtrent 100 krijgsgevangenen, Russen en Engelschen, zij waren geëscorteerd door twee compagnieën Amsterdamsche burgers. Ten 6 uuren vertrok de helft van onze Franschen na Noordholland.

24 Sept. omtrent 9 uuren wierden de krijgsgevangenen naar den Bosch vervoert op dezelfde wijze, als zij gekomen waren, wel te verstaan met Utrechtsche burgers in plaats van de Amsterdamsche.

25 Sept. kwamen nog 80 krijgsgevangenen binnen, 60 Russen en 20 Engelschen, als de vorigen door Amsterdamsche burgers geëscorteert. Zij wierden

26 Sept. door Utrechtsche burgers na den Bosch geëscorteert. 's Namiddags kwam de Russische generaal Herman binnen in een wagen met 4 paarden, geëscorteert door een sterk detachement Fransche dragonders. Na in het oude Kasteel van Antwerpen onder de nodige bewaking overnacht te hebben, wierd hij

27 Sept. op dezelfde wijze weer weggevoert, niet na Rijssel, maar na Parijs. Het was nu klaar, dat de vijand een groot verlies geleden had, hetgeen de Russen nog meer dan de Engelschen getroffen had. Daarop begonnen zij

28 Sept. een gedeelte van hunne cavallerij en artillerij in te schepen. Uit dit een en ander kwamen veele uit elkander loopende geruchten voort; o. a. dat de Engelschen door gebrek aan toevoer zig genoodzaakt vindende ons land te verlaten, bezig waren met hunne troepen weer in te schepen. Dan die geruchten bleken niet waar te zijn, want

29 Sept. namen de Engelschen bezit van Enkhuizen. Zij ontwapenden de bezetting; zij herstelden de vorige Prinsgezinde Regeering; zij hakten den Vrijheidsboom om, enz. En

30 Sept. deeden die ingescheepte cavallerij en artillerij een landing op de Lemmer in Vriesland. Na een kortstondig kanonvuur, hetwelk de bezetting, alleen uit burgers bestaande, hals over kop de vlucht had doen neemen, vermeesterden zij het dorp.

1 Oct. trokken de Franschen weer Enkhuizen binnen, nadat die stad tevoren door de Engelschen verlaten was, want zij verzamelden hunne gansche magt bijeen, om een algemeene aanval op ons leger te wagen, hetwelk geschiedde op

2 Oct. Het was omtrent 's morgens ten 7 uuren dat de Engelschen in groote menigte kwamen aanmarscheren op onzen linkervleugel, de Franschen en het centrum, de divisie van Dumonceau. Terstond nam het gevecht een aanvang, hetwelk tot 9 uuren eenig voordeel gaf aan onze gecombineerde troepen Zij maakten zelfs 100 Engelschen, waaronder eenige Bergschotten, krijgsgevangen. Maar van dien tijd af tot het vallen van den avond keerde het fortuin. Er vielen verscheyde gevechten voor, die allen ten onzen nadeele afliepen. O. a. een bloedige batailje, tusschen Bergen, Schoorl en Egmond op Zee, waarbij de Franschen een volkomen nederlaag leden, zoodanig, dat zij tot aan deze zijde van Egmond teruggeslagen wierden. Hun

generaal Lamaison kreeg een wonde in de dij. De divisie van Dumonceau wierd, na veel geleden te hebben, teruggeslagen tot Alkmaar. Onder de retraite wierd het 1e bataillon der 6e halve divisie deerlijk gehavent. De 2e halve brigade, welke bij Crabbendam zig zo moedig had gedragen, kreeg weer verscheide dooden en gekwetsten. De eenigste, die den vijand nog eenige afbreuk deed, was de compagnie Rijdende artilleristen onder Capitijn Cordes. Door de nederlaag van de Franschen en de retraite van Dumonceau waren de Engelschen verscheide mijlen geavanceerd; en daar zij al hunne veroverde dorpen en posten bleven bezetten, geraakte de divisie van Daendels in groot gevaar van ingesloten te worden; weshalve Brune order gaf, om Alkmaar te ontruimen en met de gansche armee eenigszins terug terug te trekken, hetwelk

30 Oct. geschiedde. Het hoofdkwartier van Brune wierd toen gevestigt in de Beverwijk, dat van Dumonceau te Knollendam en dat van Daendels te Purmerende, welke stad, alsook Monnikkendam, Edam enz., door de divisie van Daendels bezet wierden. Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen waren dus aan de Engelschen overgelaten, welke ook achtereenvolgens daar introkken. Het hoofdkwartier van den Hertog van York wierd na Alkmaar overgevoerd, alwaar de Hertog zelf, alsook de Erfprins van Oranje 's namiddags binnenkwamen.

Al deze gebeurtenissen van daags te voren wierden ons dien avond alhier te Utrecht aangebracht, eerst door een expresse en daarna door Amsterdamsche burgers. De expresse had een order voor alle Franschen, om direct na het leger te marscheren. Dit veroorzaakte eenige beweging, vermits de burgers opgecommandeert wierden, om de wachten en posten, die door de Franschen bezet waren, van hen over te neemen. De Amsterdamsche burgers brachten 's avonds ten half 11 uuren 40 gekwetste Russen binnen, in 30 schuiten, welke, na in de provoost de nacht te hebben doorgebracht

4 Oct. op dezelve wijze als vroeger, na Rijssel vervoert wierden. Tegen den middag kwamen de 100 Engelsche krijgsgevangenen van het gevecht van den 2en deezer, waaronder 5 officieren, binnen, ook door Amsterdamsche burgers geëscorteert. Deeze wierden

5 Oct. na Rijssel gebracht.

Nu willen wij voor een korte poos de gebeurtenissen in Vriesland gaan beschouwen. In die dagen hadden de Engelschen aan de Lemmer zig maar alleen beziggehouden met klijne batterijen op te werpen; maar op deeze dag begonnen zij het dorp Sloten te beschieten, hetwelk zij schielijk vermeesterden, want zij troffen geen tegenweer aan, daar de gansche Hollandsche macht in Noordholland vereenigt was en ook aldaar het noodzakelijkste vereischt wierd, waarvan wij ten volle overtuigt waren, zo door al hetgeen reeds was voorgevallen, als door hetgeen daarop de volgende dag

6 Oct. gebeurde. Deze was de dag, die alles besliste — die het Vaderland verloste — die den vijand vernielde. De Engelschen, door gebrek aan levensmiddelen en fouragie zig in nood bevindende, deeden 's morgens ten 7 uuren eene wanhopige, doch woedende aanval op ons leger, voornamelijk op de linkervleugel, de Franschen en op een gedeelte van het centrum, de divisie van Dumonceau. Deeze aanval wierd gevolgt door verscheiden bloedige gevechten, waarvan een zware batalje tusschen Bakkum, Castricum en Limmen de hevigste was. In het eerst scheen de overwinning na de kant van den vijand over te hellen; maar naderhand nam de oorlogskans een keer, en de vijand kreeg de volkomen nederlaag. Dit was nochtans niet zonder zwaare bloedvergietingen aan onze zijde. Het 1e en 2e battaillon der 1e halve brigade Hollandsche Infanterij wierden in de batalje bij Castricum deerlijk gehavent, als ook de Hollandsche Husaren, doch na evenredigheid kregen deze veel meer gekwetsten dan dooden. Het einde was, dat de Engelschen, die reets door Egmond op Zee tot aan de Beverwijk waren doorgedrongen, en daarbij al eenige Hollanders en Franschen hadden krijgsgevangen gemaakt, totaal wierden verslagen. Zij retireerden hals over kop in de grootste wanorde en verlieten Alkmaar, waarbij zij groot verschil kregen met hunne geallieerden de Russen. De Franschen te zamen met eenige Hollanders vervolgden hen tot een uur boven Egmond op Zee; en de divisie van Dumonceau marscheerde ook een goed eind weegs voorwaarts. Het geluid van het geschutgebulder wierd alhier te Utrecht door de wind overgebracht. Hetzelve was duidelijk te hooren, voornamelijk 's namiddags omtrent 1 uur, doordien het Zondag was, en daardoor eenigszints stil in de stad. De burgers kwamen hunne

huizen uit en vergaderden in troepjes met veel bekommernis en aandoening. Want op datzelfde oogenblik kwamen tusschen de 30 en 40 gekwetste paarden de Waardpoort in, kort daarna twee wagens gekwetste Fransche jagers; een half uur daarna 15 jagers, met verschijde losse paarden; omtrent half 3 een gekwetste officier in een koets met 4 paarden bespannen en laatstelijk ten 4 uuren eenige officiersbagagie, alles behorende tot het 5e Regiment Fransche jagers te paard. Dit baarde een verschrikkelijke onrust in de stad, te meer, toen 's avonds ten 7 uuren 8 caissons van de Hollandsche artillerijtrein uit Amersfoort binnen kwamen, en daardoor het gerucht zich verspreidde, dat de trein geborgen wierd uithoofde van het verder doormarscheren van de Engelschen in Gelderland. Intusschen was de uitkomst geheel anders. Evenwel brachten wij al volgende dag *7 Oct.* nog in dezelfde ongerustheid door, wegens de krijgsbewegingen, welke wij zagen gebeuren. In de eerste plaats bleef de Hollandsche post achter, waaruit de prinsgezinden, die niets te verliezen hadden, zig de nadering van hunne verlossers beloofden. 's Voormiddags ten 9 uuren vertrok al hetgeen daags te voren was ingekomen van de Fransche jagers na haar depôt te 's Hertogenbosch. Te 11 uuren wierden alle nog overige burgers van de Nationale Burgerwacht gecommandeert om 's anderen daags 's morgens ten 7 uuren na Zwol te marscheren. Daar nu door de meesten blijken van onwil gegeven wierden, zo wierd ten 12 uuren door de stad de trom geroert en afgelezen, dat alle burgers, die wijgerden te marscheeren, als deserteurs zouden gestraft worden, d.i. als emigranten beschouwt, en derhalven, met een bannissement hun leven lang. Daarop kwamen ten half 1 weer 10 caissons uit Amersfoort; de wagens wierden in het Starrebosch en de paarden in de stallen op het Vreeburg gebracht. De opruiming van de artillerijtrein wierd dus voor zeeker gehouden. 's Avonds ten 6 uuren kwam weer een battaillon Fransche infanterij binnen, hetwelk geheel uit Namen kwam. Ten 10 uuren voer hetzelve van buiten de Waart in gepreste Amsterdamsche volkschuiten na het leger. Ten 11 uuren kwamen 40 wagens, met matrassen beladen, de Waardpoort in, welke het hospitaal moesten dienen. Eindelijk ten 12 uuren 's middernachts kwamen twee schuiten met Engelsche gekwetsten aan, welke weer in de provoost wierden gebracht. Zij

waren door Amsterdamsche burgers geëscorteert, die dus moesten ingekwartiert worden, terwijl alle burgers in diepe rust waren. De nacht voorbij en de dag van

8 Oct. begonnen zijnde, wierden door Amsterdamsche burgers de groote overwinningen van ons leger allengs bekend; maar toen ten 7 uuren de bepaalde tijd daar was, dat de burgers op de Neude gecommandeert waren, om na Zwol te marscheren, verschenen er 40 in plaats van 300. Het wierd 8, het wierd 9 uuren, maar het bleef bij 40. Daarop wierden Commando's afgezonden, om de achtergeblevenen met geweld uit hunne huizen te haalen; doch de meeste waren niet te vinden. En die nog onderschept wierden, bleven hardnekkig wijgeren van zig na de Neude te begeven. Omtrent 11 uuren kwamen de commando's op de Neude terug, 8 van de 260 burgers meedebrengende. Maar in die tusschentijd waren er weer eenige van de Neude verdwenen, voorgevende niet te willen gaan of alle moesten gaan. Om kort te gaan, ten half 12 vertrokken er omtrent 30, op boerenwagens gezeten, van buiten de Wittevrouwen af, onder het geschreeuw van een menigte uitjouwers. Het waren de geruchten van de nadering der Engelschen, welke de burgers huiverig maakten tot marscheren, uit vreese van genoegzaam zonder militairen tegen de Engelschen te moeten ageeren. Die vrees was inderdaad niet ongegrond, want eenige corpsen burgers wierden gecommandeert om

9 Oct. met het gering voorschot van een battaillon jagers, dat uit hoofde van haare zwaare verliezen uit Noordholland was weggezonden, de Engelschen aan de Lemmer aan te vallen, om hen zoo mogelijk weer in zee te drijven, doch het mislukte. De Engelschen sterker zijnde dan men verwachtte, was de uitslag van de actie dat 26 jagers in hunne handen vielen. Er viel dien dag ook een gevecht voor in Noordholland, waarbij de Engelschen door een gedeelte van de divisie van Dumonceau uit Dirkshorn verdreven wierden met achterlating van 2 officieren en omtrent 40 gemeenen. Na deze actie bleef Dumonceau zijn hoofdkwartier aldaar behouden. De volgende dag

10 Oct. geraakten de partijen weer aan elkander. De divisie van Daendels, die in de veldslag van den 6^{en} deezer wijnig deel had gehad, waagde een kans om tot Winkel op te marcheren. Doch te Opmeer wierd zij door een klijn corps Engelschen

geattacqueert, die echter schielijk op de vlucht gejaagt wierden met achterlating van 1 officier, 20 gemeenen en 13 paarden. Winkel naderende, vonden zij de Engelschen aldaar vrij sterk geposteert, en door het afbreeken van twee bruggen ongenaakbaar; weshalve de onze hen met eenige bommen begroeteden, waardoor zij uit Winkel verdreven wierden. De onze hadden 2 dooden en 14 gekwetsten en 6 Engelsche krijgsgevangenen. Winkel wierd door 2 battaillons bezet; en het 3de battaillon jagers, hetwelk zedert de battailje van 10 September om haar groot verlies had rust gehouden, wierd met 2 Compagnieën van het 1º regiment Cavallerij na Tutjenhorn gezonden om de Engelschen vandaar te verjagen, hetwelk hen na een actie van omtrent een half uur gelukte. De Luitenant Cornelius van de Cavallerij met 25 ruiters nam bij die gelegenheid een vijandelijk corps van omtrent 50 man krijgsgevangen. De Engelschen, die in Oud en Nieuw Nieuwdorp en aan het Nieuwdorper verlaat waren, zig toen aldaar niet langer vijlig achtende, trokken uit die dorpen terug tot in Colhorn; ook wierd Hoorn dien dag door hen verlaten, en de volgende dag

11 Oct. Enkhuizen en Medemblik. Brune nam toen zijn hoofdkwartier te Schoorl, Daendels te Nieuwdorp, en Dumonceau te Hoorn. Alle krijgsgevangenen, wier getal zedert de veldslag van den 6den deezer op omtrent 1200 man beliep, wierden gedeeltelijk over Leijden en 's Hage en gedeeltelijk over Amsterdam en Utrecht na Rijssel vervoert, maar de gekwetsten wierden te Leijden en Rotterdam in de hospitalen geplaatst. Zedert den 7den deezer waren 42 schuiten met Fransche en Hollandsche gekwetsten aangekomen. Van de krijgsgevangenen kwam het eerste transport, uit 300 Engelschen en 150 Russen bestaande,

12 Oct. alhier binnen. Zij waren door Amsterdamsche burgercavallerij, en infanterij geëscorteert. Dan kwamen nog 40 anderen binnen in 2 schuiten, die te veel waren afgemat, om de marsch verder te kunnen vervolgen. Zij wierden alle even als de vorige, in de Buurtkerk, Mariekerk en de Muziekzaal gebracht. Vervolgens wierden binnengebracht 5 Thielsche burgers, door Holland sche Cavallerij, die gewijgert hadden om uit te trekken. Tegen den avond kwamen binnen 2 bataillons Fransche infanterij, die omtrent 11 uuren buiten de Waard afvoeren na het leger. De Franschen kwamen nog aanhoudend opmarcheren, zelfs geheel

van de Fransche grens. En om hunne marsch des te meer te bespoedigen, wierden er schipbruggen over de rivieren gelegt. Er passeerden dien dag elf schepen met pontons en een corps pontonniers, komende van de Vecht af om een schipbrug over de Leck te leggen. Nog passeerde door de stad het laatste gedeelte van het artillerij-park uit Amersfoort na het Starrebosch. Aldaar werd een artillerij-knecht, die gedeserteert was, voor de tijd van 4 dagen aan een stuk geschut gekluistert. Het geheele artillerijpark, was herwaarts overgebracht, doch niet om voor de naderende Engelschen geborgen te worden. Integendeel, deeze hadden op het hooren van de nederlaag van den 6^{en} deezer de Lemmer weer verlaten en waren het Zeegat weer ingegaan met al hun ammunitie en bagagie. En niettegenstaande dit alles, wierd

13 Oct. weer bij tromslag door de gansche stad bekend gemaakt, dat alle burgers, die bij de laatste oproeping waren achtergebleven, moesten compareren in de manegie 's namiddags ten 4 uuren, om aldaar de orders wegens het marscheren na Zwol af te wachten. Er verschenen aldaar omtrent 50; al de overigen bleven weer thuis. Hun wierd aangezegt 's anderen daags 's morgens na Zwol te marcheren met bedrijging van, bij nalatigheid, aan den lijve te zullen gestraft worden. Evenzoo was het 's morgens afgeloopen met de escorte om de krijgsgevangenen na den Bosch te vervoeren. 100 Burgers waren daartoe gecommandeert en 30 te voorschijn gekomen; zodat de Amsterdamsche Cavallerij gerequireert werd om die 30 man te versterken. Omtrent 8 uren waren deeze vertrokken, ten 9 uuren de Amsterd. Infanterij en ten 11 uuren de 5 Thielsche burgers met hunne escorte. Al deeze onwillige burgers wierden eerst eenige dagen te Alkmaar in een huis gearresteert gehouden en dan vervolgens onder de Nationale militie gestoken. Aldaar waren reets 180 van die onwilligen binnengebracht. Tegen den avond kwam alweer een battaillon infanterij binnen, hetwelk ten half 10 nog vertrok in een genoegzaam getal schuiten. Terwijl deeze afvoeren, kwamen weer drie schuiten met afgematte en licht gekwetste krijgsgevangenen de Vecht af, die aan het Mariewaterpoortje ontladen wierden.

14 Oct. kwamen 's namiddags ten 4 uuren nog twee bataillons Fransche infanterij binnen, die evenals de vorige 's avonds

ten half 10 in schuiten wierden gepakt en terstond na het leger afvoeren. Onze armeeën wierden dus aanhoudend versterkt, hetgeen hen allengs deed avanceeren en den vijand tot retireren noodzaakte. De linkervleugel was al doorgedrongen door Petten heen, het Centrum tot in de Zijp, en de rechtervleugel een half uur boven Winkel. Dit was echter niet te werk gegaan zonder eenige schermutselingen, die alweer 60 Engelschen en 36 Russen in handen van de onze gelevert hadden, welke

15 Oct. 's avonds ten 6 uuren alhier door een escorte Amsterdamsche burgers wierden binnengebracht. Om die groote menigte troepes het nodig onderhoud in mond- en krijgsbehoeften te verschaffen, waren de kosten onberekenbaar en niet te bestrijden zonder den burger alweer lastig te vallen. Een nieuwe geldheffing was dus onvermijdelijk. De laatste termijn van de vorige heffing was pas in September voldaan en toen wierd alweer een nieuwe door het Vertegenwoordigend Lighaam gearresteert; een heffing van één percent op de bezittingen, te fourneeren de eerste termijn voor den 1 Dec. en de tweede voor den 16 Jan. des volgenden jaars. Daarenboven waren de magasijnen ledig en de monteringen van zommige corpsen, die aan allerhande weer en wind waren bloot gestelt geweest, versleten. Om in dit gebrek ten spoedigste te voorzien, nam het Uitvoerend Bewind

16 Oct. een besluit, dat in alle steden van het gansche Land commissiën zouden rondgaan om van de burgers af te vergen een kapot, rok of hemd om te dienen tot kleeding van de meest nooddruftigen in de armee. Maar daarop ging men nog verder: eerst kwam men om geld, vervolgens om kleeren; maar toen kwam het neer op de burgers in persoon. Het Vertegenwoordigend Lighaam decreteerde,

17 Oct. dat elke grondvergadering van het gansche land moest leveren 3 man tot completering van de Nationale armee; derhalven onze stad Utrecht 63 grondvergaderingen bevattende, was ons aandeel 189 man. Hemel en aarde moesten bewogen worden, om burgers te doen uittrekken; en hier wierden er 189 tot de Militaire dienst gevordert: evenwel waren nog de 50 burgers, die in de manegie geweest waren, dog ook geen meer, na Zwol vertrokken; en men had ook eene geringe escorte bijeen verzamelt, die de laatste krijgsgevangenen na

Den Bosch vervoerde. Met het aanwerven of requireren van die 189 nieuwe soldaten wierd niet veel spoed gemaakt, uit hoofde dat de pontonniers, die van de Leck weer na Amsterdam vertrokken, en dien dag van daar weer herwaarts teruggekomen waren, ons verhaalt hadden, dat te Amsterdam de tijding was aangekomen, dat de zaaken in Noordholland een gunstige keer stonden te neemen. Inderdaad, het was maar al te waar; want na over en weer elkander eenige malen geblinddoekte officieren toegezonden te hebben, kwam eindelijk

18 Oct. de Engelsche Generaal Knox in het hoofdkwartier te Alkmaar, om met Brune over het aftrekken en inschepen van de geheele Engelsche en Russische armee te handelen.

(Wordt vervolgd).

EEN ENGELSCH VOLKSLIED VAN 1688.

A NEW SONG OF AN ORANGE.

Tho that excellent old tune, »Of a Pudding," etc.

Good people come buy
The fruit that I cry,
That now is in season, tho' Win-
[ter is nigh,
'T will do you all good
And sweeten your blood,
I'm sure it will please you when
[once understood,
'T is an Orange.

To make claret go down,
Sometimes there is found,
A jolly good health to pass plea-
[santly round;
But yet I'll protest,
Without any jest,
No flavor is better than that of
[the taste
of an Orange.

Its cordial juice
Does much vigor produce,
I may well recommend it to every
man's use;
Tho' some it quite chills,
And with fear almost kills,
Yet certain each honest man
[benefit feels
by an Orange.

Perhaps you may think
At Whitehall they stink,
Because that our neighbors come
over the sea;
But sure 't is presum'd
That may be perfum'd
By the scent of a clove when once
[it is stuck,
in an Orange.

If they'd cure the ails
Of the Prince of Wales,
When the *Milck of Milch Tyler* does not well agree;
Though he's subject to cast,
They may better the taste,
Yet let'em take heed lest it curdle [at last
with an Orange.

Old stories rehearse,
In prose and in verse,
How a Welsh child was found [by loving of cheese,
So this will be known
If it be the Queen's own;
For the taste it utterly then will [disown
of an Orange.

Though the mobile bawl,
Like the Devil and all,
For Religion, Property, Justice, [and Laws;
Yet, in very good sooth
I'll tell you the truth,
There nothing is better to stop [a man's mouth
than an Orange.

We are certainly told
That by Adam of old,
Himself and his bearns for an [Apple was sold;
And who knows but his son,
By serpents undone,
And his juggling *Eve* may chance [lose her own
for an Orange?

Medeged. uit: Political ballads of the XVIIth and XVIIIth centaries. Annotated bij W. Walker Wilkins. London 1860. Vol. I, p.p. 278 seqq.

EEN „PAEPSCH" LIEDJE.

Een klein bundeltje „oorlogsbulletins" uit de 16e eeuw op de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek aanwezig, bevat o.a.

1. Een waerachtich nieu Liedeken, van het overgeven der stadt Hulst, in handen van onsen Edelen, ende valianten Gouverneur, Cardinael Albertus. Op den 18 Augustus 1596. Op de wijse: Den Prince van Conde, etc. Gheprint Thantwerpen, by Anthoni de Ballo op ons lief Vrouwen Kerchof onder den Thoren in den gulden Sampson M. D. XCVI.

2. Een waerachtich nieu Liedek[en], van het innemen der stadt van Hulst. Op de wijse vanden Prince van Conde.

Den Cardinael hooch verheuen,
Hij is van Edelbloet,
Godt wilhem gratie gheuen,
Dat hij wel regeeren moet,
Altyt tot Godts eeren,
Tot 's menschen salicheyt,
Om 't Christen gheloof te ver- (meeren,
Dits den wil vande Majesteyt.

Dezen Hertoch moetmen prijzen,
Hij is wel prijsens weert,
Men moet hem eer bewijsen,
Den Edelen Heer Albert,
In alle sijn manieren,
Onderhoudt hy Godts ghebodt,
Wij moeten hem obedieren.
Want een dienaer is hij van Godt.

Godt wil oock wel bewaren,
Alle Gouverneus en Colonel,
En al des Conincx dienaren,
Strijdende teghen de Rebel,
Tsijn der Christenen vyanden,
Sy sijn hertneckich opstinaet,
T'sijn bedervers der landen,
Sy sijn van Cayins saet.

Men salse noch meer wtstrijcken,
Ghelijck men heeft ghedaen,
Met alsulcken practijcken,
De men den Legher gaen,
Eendeels sijn sy ghetoghen,
Al na den Brabantschen cant,
Hier inne sijn de rebellen bedro-
(ghen,
Te wijl trock La Berlet int lant.

Als sy inde Polders waren,
Gheus en achtent niet een stof,
Sy leyden int openbaren,
Nu zijnse op hun Kerckhof,
Sy sijn daar wijse begheerden,
Want daer niet een af compt,
Sy dreychden den onuerueerden,
En hebben hun te vroech be-
(roemt.

Waer syn nu u bontghenooten,
Daer ghy u op hebt betrout,
Sy moesten u eerstmaal blooten,
En hebben u afghecout,
U ghelt dat ghy hebt creghen,
Van Contrebutie groot,
Nu zijnse u selven teghen,
En laten u inden noot.

Den Coninck van Navarren,
Hy en staet u nu niet by,
Maar hy heeft u helpen scheeren,
Hy brengt u aen den buy,
Hy laat u nu alleene,
En laat u int verdriet,
Hy seyt tot u elck eene,
Piept al ick en soeck u niet.

De Jofvrou inde Roose,
Daer uwen troost op staet,
Sy helpt u wel een poose,
Soo langhe alst u wel gaet,
Ghy staet op hulp van menschen,
Daerom sijdy verdwaelt,
Ghy en hebt gheen goey de-
(fensen,
Die hooghe climt leeghe daelt.

Ghy hebt u hooch vermeten,
Nu werdy voor t'hooft ghesme-
(ten,
Van Enghelant, Vranckrijck,
U micken werden staken,
Den Coninck tot gramschap ver-
(weckt,
Wat suldy nu gaen maken,
Met den Peys hebdy ghegheckt.

Alsmen u vraechde na vrede,
Ghy en hadt gheen Peys van
(doen,
Soo lang' alsmen u niet en dede,
Soo waerdy stout en coen,
Men sieghet haest verkeeren,
Al sijdy hert en versteent,
Men salt u nu anders leeren,
T'wert nu te recht gemeent.

Schaemt u ghy Gheuse Staten,
Dits u een eeuwich verwijt.
U natuerlijck Heer te verlaten,
Dies ghy meyneedich syt,
Men en can u niet verschoonen,
Dat ghy uwen Heere verlaat,
Maer hy sal u nu wel loonen,
Met den loon als daer toe staet.

Ghy en hout niet op van spotten,
U Overste seer vercleent,
Dit syn de Patriotten,
En heetense t'goet Ghemeent,
Diet over al turbeerden,
T'is wonder dat ghij u niet en
[schaemt,

T'syn de Ghereformeerden,
Hun selven soo ghenaemt.

Sy syn seer leughenachtich,
En hebben noch meer ghebrecx,
Sy sijn oock seer tweedrachtich,
En hebben te vele becx,
Sy nemen Landen en Steden,
D'welck hun niet toe en behoort,
Sy leven in veel boosheden,
Onder t'decksel van Godts woort.

Men sacht te Hulst wel blijcken,
Noch salmen u hebben badt,
Nu moetty gaen henen strycken,
En roepen nau met de cadt,
Den Hulst heeft u ghesteken,
Hy compt u bitter op,
Aan u Staten en salt niet ghe-
brecken,
Sij crijghen van t'selve sop.

Den Hulst begonst te beuen,
Hy wert sijn tacken quijt,
Men en heefter niet seer gheke
[uen,
Daer gheuiel eenen grooten strijt,
Auont ende noene,
Men en deden nyet dan slaen,
Al stont den Hulst wat groene,
Hy is verdort seer saen.

Aan den Hulsboom ghincmé[n]
[houwé[n],
Met alsoo grooten ghewelt,
Met onse groote cartouwen,
Die den boom hebben gheschelt,
Hy quam in groot benouwen,
Om dat hy soo wert ghequelt,
Den Hulst begonst te flouwen,
Hy is daer neder gheueld.

Sy hebben den put ghegrauen,
Daer sy in gheuallen syn,
Daerom sy de Stadt opgauen,
Syn Hoocheyt seyde myn,
Sy hebben om gratie ghebeden.
Gratie is hun geschiet
Ons Hertoch mijndet met reden
Hun mijnen en hielp hun niet.

Sy moetent nu al verlaten,
De Foorten met de Stadt,
Ten mach hun al niet baten,
Al droncken sy dickwils sadt,
En quamen soo wt met hoopen,
Als sy droncken waren som,
Men dedese wederom loopen,
Maer met al keerden sy weerom.

Waer me suldy u schouwe vaghen,
Nu ghy den Hulst zijt quijt,
U maken noch meer plaghen,
In Spaignien en is gheen profijt,
U Schepen aldaer ghesonden,
En hebben ghehaelt cleyn eer,
Soo ghy dat hebt gheuonden,
Soo gaet te Calis meer.

Te recht ist Calis Malis,
Ghy en sijter niet om verheucht,
Want nu t'principael is,
Dat ghyer niet comen en meucht,
Om d'Engelsche Quene te belie-
[uen,
Doedy u selsen schaey,
U selfs Cooplien meest ontrieuen,
T'broot weerdy wt u schrapraey.

Die dit eerst heeft ghesonghen,
In spijt van den Vyant,
Hy wou dat alle quaey tonghen,
Weren met Hulst verbrant,
En alle die soo lieghen,
En brenghen quaey tijdinghe
[voort,
Hun selven meest bedrieghen,
Om Hulst sijn sy ghestoort.

Prince Godt van hier bouen,
Die ons victorie gheeft,
In eeuwicheyt moetmen u louen,
Die ons vyanden vernedert heeft,
Sy waren soo hooch van moede,
Sy sijn van Godt gheplaecht,
Dit Godts gheessel en roede,
T'is nu te laet beclaecht.

Fecit G. van M.

Ghevisiteert ende toeghelaten bij mij SiluasterPardo, Licentiaat in den H. Godtheyt, Canonick van der Domkercke Thantwerpen, ende visitateur van den Boecken.

Tot heden werd dit vrij geestige liedje nergens gepubliceerd, noch Blommaert in zijn „Politieke Balladen, Refereinen, Liederen en Spotgedichten der XVIe eeuw," noch v. Vloten in de „Nederlandsche Geschiedzangen" kende dit zeldzame liedje.

Even zeldzaam zijn de volgende „oorlogsbulletins", waarvan v. d. Haeghen in zijn Catalogus er slechts een enkele, Knuttel twee noemt. De volledige titels, met bibliografische aanteekeningen voorzien, geef ik hieronder.

Nieuwe tijdinghe van die van Culenborch. Item. Die supplicatie van die adelen Raet, ende van der borgheren van Culenborch. [2 houtsneetjes.] Gedruct int jaer 1566.

Waerachtich verhael van de stercke belegeringe en [de] inneminge der machtighe Schantze van S. Andries, ghelegen in Bommeler Weert. Gheschiet den 8 May Anno 1600. 4 Wachters in een toren (houtsnee). Ghedruckt nae die Copye uyt Legher in Bommeler-weert.

p. 2. blanco.

p. 6. Extract van eenen brieff gheschreven wt Bommel (door N. N. Schepen te Bommel).

p. 7. Een brief: Laus Deo den 8 May des auons te halfachten wt t' Legher in Bommeler Weert.

Articulen Gheaccordeert ende ghegunt bij zijn Excellentie aende Officiers en Soldaten van S. Andries Fort, by Rossum, gelegen inde Bommeler-Weert den 6 Mey. Anno M. C. C. C. C. C. C. Tot Middelburgh. By Symon Moulert, op den Dam in de Druckerije. Anno M. D. J. C.

p. 2.
p. 8. } blanco, voorts de 17 artikelen.

Een sekere ende warachtighe goede nyeuwe tijdinghe van het belech van het Eylandt van Malta, met die schoone victorie dye na Christenen (door Gods gratie) vercreghen hebben teghen den

gheduerighen Christene[n] vyant den Turck, voor het fortres van Sint Elmon. Overgheset wt dat Italiaens int duyts. (Houtsnee, belegerd kasteel: op den voorgrond een kanon afgeschoten; stormladders, soldaten). Gheprint by my Jan van Ghelen.

Bevat: Copie van een brief van Jan Valet aan Don Gartia de Toledo (Malta 17 Juni 1565) en Relaes gedaen bij Orlando, Magro, matroos.

Achteraan: Gheprint Thantwerpen op de Lombaerde Veste inden Witten Hasenwint by mi Jan van Ghelen. — Met Preuilegie. Daaronder een aardig vignet: een egel en draak.

8 pag. 8⁰, alleen de 3e pag. gemerkt A ij.

In den tekst 2 vignetlettertjes (afgesleten).

Articulen, ende Contracten Ghesloten tusschen den Graue van Fuentes, ende den Marischal van Balaigny, int ouerleueren van het casteel van Cameryck.

6 pag. Klaarblijkelijk mankeert het titelblad.

p. 8. Wapen van den drukker: Fortitudo mea deus 1576.

Een nieu tijdinghe van Grueninghen. (Lansknechten). [1]) O God wilt den benaude hulp en trooster zijn. Die niet en soec. ken dan u Eer te verbreyden: Ende de Godloosen, wenden u aenschijn. Die van u wetten en wech willens scheijden.

Samenspraak tusschen maecht van Grueninghen en maecht van Leeuwaerden.

8 pag. 8⁰ A IJ (p. 3), A IIJ (p. 5), A IIIJ (p. 7).

Op pag. 8 een bijzonder mooi stad- en riviergezicht „Die I sell" Met scheepjes en een waterpolo (?) (houtsnee). (Deventer?) *Zeer zeldzaam.* [2])

Een Vvarachtighe geschiedenisse van de beleghheringhe van Steenwyck hoe wonderlyck dat Godt daer in ghewrocht heeft en[de] die vyanden doe wycken: Soo sijn die van Steenwijck verlost door Gods ghenaden. (Lansknechten) Ghedruckt Int Jaer Ao. M. D. LXXXI.

---

[1]) Als in „Een warachtighe gesch. v. h. bel. v. Steenwijck", maar slechtere afdruk.

[2]) Zal gepubliceerd worden in de Groningsche Volksalmanak.

Bibl. v. d. Haeghen.

Achteraan (p. 8) nog een houtsnee van twee handen, die een hart vasthouden, waaruit een oranjeboom opschiet.

Cort Verhael vanden aenslach ende veroueren der Stadt van Lier geschiet den XIIIJ October MDXCV. (Houtsnee vechtende soldeniers) Gheprint Thantwerpe[n] by my Anthoni de Ballo op onzer lieuer Vrouwen Kerckhof onder den Thoren in den gulden Sampson.

Op de keerzijde (p. 2) een onduidelijke houtsneê : lansknechten te paard : op den achtergrond een toren met 4 bazuinblazende wachters.

p. 3. Het verhaal van den aanslag op Lier.

p. 8. De name[n] van de Capiteynen van den vijant die de gevangenen verclaren in desen aenslach ghebleuen te sijn : etc. (Hierbij *geschreven*: is niet waer aldus) [Knuttel no. 937].

8⁰ 8 pag. Gem A IJ (3) A IJ (5).

Waerachtich Verhael vant ouerleueren der stadt van Hulst in Vlaenderen ae[n] dalderdoorluchtichste Hoocheijt van den Cardinael en Eerts-hertoghe Albertus van Oostenrijcke, Gouverneur-Generaal van de Nederlanden. Geschiet den XV dach Augusti 1596. (houtsnee vechtende lansknechten). T'hantwerpen, Ghedruckt by my Jan van Ghelen in de Camerstrate in de witte[n] Hasewint 1596.

p. 2. Een groote fraaie houtsnee van vechtende lansknechten. p. 3 begint 't verhaal, boven de blz. een vignet. Pag. 8 het wapen van den drukker, onduidelijk. Het randschrift is: Fide nunquam polluta." In 't medaljon twee hazewindhonden op de achterpooten staande tegen een boom, waaraan een schild met monogram van J. v. Gelen.

8⁰ pag. 8. AIJ. (3).

Hilversum. Medegedeeld door H. E. GREVE.

OUDHEIDKUNDE.

HET BAKKERSGILDE TE BRIELLE.

In dit Maandschrift, jg. 1881, blz. 197—202, deelde ik het Privilegie mede, in 1565 aan het Brielsche bakkersgilde, waartoe de bakkers en molenaars behoorden, gegeven. Ik laat thans eenige ordonnanties volgen, betrekkelijk dat gilde later gepubliceerd.

13 Febr. 1574. Es geordonneert by den bailliu, burgemeesters, oudt ende nyeuw gerechte der stede van den Brielle, ende dat overmits de groote clachten, dier gecommen zijn van den burgers ende ingesetene over den molenaers deser stede, dat zyluyden hen dagelicxs vervorderen meer uuyt de sacken van tcooren, twelck hemluyden ter molen gebracht wordt, te steelen oft nemen dan hemluyden van rechts wegen competeert, dat van nu voirtaen allen burgers ende ingesetenen, die zijn kooren will laeten wegen in de wage, eer hijt ter moelen doet, zullen betaelen, van uuyt- ende inwegen, van de sack een oertgen, achtendeelen, midden, spinden naer advenant.

22 Oct. 1576. Alsoe men verstaet, dat veel ende diversche persoenen, backers ende andere, haer coeren laeten malen opte coerenmolens ten plattenlande, tenderende tot diminutie ende verminderinghe van den incommen van der stede moelens binnen deser stede, die alsnu de voorseyde stede ancommen ende by hemluyden verhuyert zijn: soe is geordonneert by den bailliu, burgermeesters ende gerechte derzelver stede ende werdt geïnterdiceert ende verboeden, dat gheenen burgers ofte ingesetenen deser stede haer coeren zullen laeten voeren ofte brenghen ter moelen omme gemalen te worden anders dan upte molens binnen deser voorseyde stede, ten waere dat by nootsaecke zulcx behoerde te geschieden, in welcken gevalle zy eerst ende allvooren consent zullen versoucken van den burgermeester deser

stede. Ende wye contrarye dede, sall verbueren het coeren ende een boete van drie Carolusguldens, rechtevoort off te panden.

30 Maart 1577. Alsoe dagelicx onder den backers deser stede groote abusen gepleecht werden int backen van tarruwenbroot ende middelbroot, sulcx dat eenige van de voorseyde backers hen vervorderen terruwenbroot voor middelbroot te vercoopen, twelck sulcx nyet en behoort ende tenderende is tot achterdeel van den schamele gemeente deser stede, ende omme sulcx de voorseyde abusen ende faulten te voorcomen ende daerinne promptelicken te remediëren: soe is geordonneert by den stedehouder van den bailliu, burgemeesters ende gerechte deser stede, dat van nu voortzaen allen backers binnen deser stede, eenich middelbroot backende, tzelve gehouden sullen wesen wit te backen, ongesmeert ofte gesalft, updat men tzelve sall connen onderkennen. Ende soe wye tzelve middelbroot anders dan alsulcx gebacken hen vervorde[ren] te vercoopen, sullen verbeuren tvoorseyde broot ten behouve van den armen ende noch een boete van twee ponden Hollandts, deen helft ten behouve van den offitier ende dander helft ten behouve van den anbrenger, ende noch daerenboven een halff jaer gesuspendeert te sijn van haer neringe.

17 Jul. 1613. Alzoo volgende dordonnantie, opt stuck vant backen vant broot binnen deser stede van den Brielle gemaect, geene backers ander terwenbroot moegen backen dan van Zeeuschen ende witten terwe, binnen den lande van Voorne gewasschen, ende dat d' voorseyde ordonnantie niet soo wel achtervolcht ende naergecoemen es geweest als d' voorseyde backers volgende d' selve ordonnantie gehouden ende schuldich waren, ende dat daerop by de gemeene backers es versocht ordre, ten eynde d' voorseyde ordonnantie soowel by den eenen als den anderen naergecoemen ofte dat eenen yder geadmitteert soude werden oosterschen ende anderen terwe te moeghen backen ende vercoopen: soo es by mynen heeren den bailliu burgemeesteren, oudt ende nieuwe gerecht der voorseyde stede naer de jegenwoordighe gelegentheyt ende constitutie van de zaecken van de stadt thoegelaten ende geadmitteert allen den backers deser stede oosterschen ende anderen terwe te moeghen backen ende vercoopen op alsulcken gewichte als by d' ordonnantie es gestatueert, midts dat den oosterschen ende anderen slechter terwe,

niet gewasschen ende gegroeyt in den lande van Voorne, Hollant ofte Zeelandt, een vierdepaert meer sal weghen als het broot, gebacken van den voorseyden Voorenschen ende terwe, in Hollant ofte Zeelandt gewasschen; ende en sullen die backers niet vermoeghen oosterschen terwe te vermeyngen onder andere terwe ende daervan broot te backen, op peyne van de verbeurte vant broot ende daerenboven dertich stuvers aen gelde op elcke bacte, ende soo dickwils als zy achterhaelt werden. Ende d' wylen oock geclaecht werdt, dat het roggenbroot seer versnoot ende maeger gemaect werdt, overmidts daerinne veel semelen ofte gruys werdt gedaen: soo es oock verbooden ende geïnterdiceert, dat geene backers voortzaen eenige semelen ofte gruys int roggenbroot sullen moeghen doen, maer haer roggenbroot backen alleen van claren rogge, op peyne van wie bevonden werdt contrarie gedaen te hebben, van te verbeuren het broot ende daerenboven een boete van vier guldens op elcke bacte, rechtevoorts aff te panden, t'appliceren d'een helft voor die brootwegers, die de bekeuringhe sullen doen, ende d'ander helft voor den officier, die d' executie doen zal.

8 Febr: 1624. Publicatie jegens de molenaers.

Alsoo veele ende diversche klachten gecomen sijn over de grote disordere, die by de molenaers wert gepleecht, als t' gemalen cooren niet soo volcomentlijcken van gewichte t' huys brengende als wel behoort, stridich jegens d'ordonnantie, waerop de molens in pachte sijn uutgegeven, welcke clachten soodanich sijn streckende tot groot nadeel van een ider ingeseten, ende voornementlijck voor den cleynvermogenden, te meer ten aensyen van de seer groote duerte van den tarwe ende rogge: omme daerinne te voorsien ende de voorseyde clachten wyders te voorcomen ende de blamen van de molenaers wech te nemen, soo es by bailliu, burgemeesteren ende regierders deser stede geordonneert ende gestatueert, gelijck sy ordonneren ende statueren midts desen aen de respective molenaers, dat se van nu aff gehouden sullen sijn gestadelijcken den tonne met meel in de wage te houden, omme aldaer dengenen, die sijn tarwe ofte rogge laet wegen, te vergoeden dat te cort bevonden wert aen 't meel, uutgenomen een pont voor lekagye van stuven, voor een sack van twee achtendelen, minder ofte meerder naer advenant. Sullen mede de molenaers gehouden sijn, het coorn met

haere waegens, diet begeert gewogen te hebben, in de wage te brengen, gelijck mede als gemalen es omme te herwegen, ende selve meel alsdan huys te brengen, op de boete ende penen, in de ordonnantie begrepen, die contrarie desen bevonden wert; van alle welcke eenen igelijcken wert verwitticht ende gewaerschout, waernaer hy hem sal hebben te reguleren.

26 Jul. 1631. Ordonnantie opt backen ende vercoopen vant terwen- ende roggenbroot.

Alsoo bailliu, burgemeesteren ende regierders der stede van den Brielle raetsaem bevonden hebben, dat insonderheyt overmits de jegenwoordige dierte van de graenen hooch noodich dient voorsien op den prijs ende geldinge vant broot, hebben derhalven haer E. midts desen geordonneert, dat de brootwegers voortaen preciselijcken alle merctdaegen op de leye sullen doen schryven ende stellen den prijs ende merct van de terwe ende roggen, goet reguaert nemende dat geene backers haer broot tot hooger pryse vercoopen ofte geven als by ordonnantie gespecificeert ende uytgedruct staet, telcken [reyse] op een boete van drye Carolusgulden boven de verbeurte vant broot, dat alsdan in haere huysen sal werden bevonden, te appliceren volgens voorgaende ordonnantie: ordonnerende mede midts desen dat de backers van nu voortsaen het terwen- ende roggenbroot sullen backen op eenderley gewichte, te weten, het terwenbroot op anderhalff ende drye ponden gewichte ende het roggenbroot op twee ende vyer ponden gewichte, twelck met het verhoogen ende verlaegen van den prijs ende merct van de terwe ende roggen in de geldinge oock op- ende affgaen sal in manieren als volcht:

Als men den besten terwe, hyer te lande gewassen, ende de sac, wesende twee achtendeelen, coopt om seventhyen schellingen, soo sal een bolle broots, van den besten terwe gebacken, wegende drye pont, vercoft werden om drye stuyvers ses penningen, ende van minder gewichte naer advenant.

Ende soo menigen schellingh als de voorseyde terwe min ofte meer gelt, sal de voorseyde bolle broots een duyt min ofte meer moeten gestelt werden.

Ende het broot, gebaecken van slechten inlantschen terwe, sal altijt een oortgen minder vercoft werden als tvoorgaende broot.

Ende het broot, gebaecken van rooden, sal noch een oortgen minder vercoft werden als van den voorseyden slechten inlantschen terwe.

Als een last rogge gelt vyerensestich goutgulden, soo sal een roggenbroot van vyer ponden vercoft werden voor twee stuyvers acht penningen. Ende soo menige ses goutgulden als de voorseyde roggen op- ofte affslaen sal, sal voorseyt broot een duyt hooger ofte laeger vercoft werden.

Verbiedende voorts wel scherpelijck midts desen, dat geene backers haer broot tot hooger ofte laeger pryse ofte minder gewichte als voorseyt vercoopen ofte eenige toegiften, hoedanich dieselve sijn, sullen mogen geven, op de verbeurte voor deerste reyse van drye Carolusgulden, de tweede reyse ses Carolusgulden, ende voor de derde reyse op verboth van neringe ende correctie naer gèlegentheit van saecken.

Ende belangende tbaecken ende vercoopen vant wittebroot sullen de backers haer hebben te reguleren achtervolgens dordonnantie, totnochtoe geobserveert, dewelcke midts desen niet wert gederogueert, maer verstaen te blyven in haer volcoemen cracht ende vigr.

Aldus gedaen ende gearresteert opt stadthuys der stede van Brielle, ende naer voorgaede clockegeslach gepubliceert op den XXVI Julij XVI^{C} eenendertich.

Medegedeeld door H. DE JAGER.

Een confirmatiebrief d.d. Sept. 1491. — Onlangs trof ik onder oude acten en papieren een stuk aan, waarvan de inhoud wellicht den lezers van „De Navorscher" interesseeren kan en naar aanleiding waarvan ik enkele opmerkingen wensch te maken en vragen te doen. Dat stuk luidt als volgt:

EXTRACT.

Maximiliaen bij der gratie Goidts Rooms Coninck altyt vermeerder 's Rycx, Coninck van Ungeryen van Almatien, van Coratie enz., Ende Philips by der selver gratien Eertshartog van Oostenrijck Hartoghe van Bourgen van Lothrn van Brabant, van Limburch, van Luxemburch, ende van Gelre, Graven van Vlaenderen, van Tijrol, van Artoys, van Bourg^{en}, Paletinen, van Henegouwe, van Hollant, van Zeelandt, van Namen ende van

Zutphen, Mercgrn des Heylichs Rijcx, Heere van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen.

Allen dengenen die dese onse brieven zullen sien Saluijt van wegen ons Lieven ende getrouwen Neve ende Stadthoudere generaal In onsen Landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, Johan Grave tot Egmondt heer tot Baer enz. Is ons verthoont geweest, hoe wij Coninck ende wijlen onse seer Lieve gesellinne van ons Coninck vrouwe, ende moeder van ons Ertshartoge, die Hertoginne Marie, wiens ziele Godt genadich zij, met onsen openen Brieven In daten van den eersten dagen van Junio Int Jaer duysent vier hondert negen ende tseventich, ende omme die redenen wille Ent Lange daer Inne begrepen ende verclaert, opgedragen ende verpacht hebben gehadt In eenen eeuwelicken ende erfflicke pachte onsen Lieven ende getrouwen Ridder Heer Cornelis van Dorp synen Erven ende nacomelingen, off dieghenen die hij dat met synen Brieven, onder Synen segel In al, off In veele soude willen ende mogen transporteren ende overdragen heuren erven ende naecomelingen off zaeke van hem hebbende, een vúytgors ende Slijck met synen aenwassen ende toebehoorden, geheeten den Ommeloop van onder Puttermoer met troijvelt, bordelkene, thielmonde ende Jacht, belegen, te weeten op die westzijde een diepte geheeten die oude Wiele, loopende tusschen denselven gorsse, en den Coorendyck, van daer voort totter diepte geheeten de Bordelkene Loopende aen die suytsyde langes de Jacht, streckende van daer voort tot over dat moer tot int diepe loopende voor Stryemonde, van daer streckende Inder ouder Mazen daer men van Dordrecht vaert, ende Loopende vand selver onder Mazen tot aanden Pitsendyck toe, van Pitte affgaende langes den Ghelmsche Dyck, totten Schuddebeursen Dyck toe, ende van daer voort loopende totten Ouden Dyckstoel van groote ende cleyne Puttermoer voor die somme van zesse ende dertich ponden van XL grooten tpont onser Vlaemscher munten, die hy off sy gehouden zouden wesen jaerlicx daeraff te betalen euwelick ende erffelyck tot proffyte van Ons, onsen Erven ende nacomelingen, ende ondere seeckere andere condicien en voorwaerden begrepen inde voorsn anderen brieven, daer aff de copie auctentyck geteyckent In onse Camer van Reeckening Inden hage hier nae volcht.

Maximiliaen en Marie byde gratie Goidts Hertogen van Oosten-

rijck, van Bourg[n] Ende achter tInterinement van desen brieven staet geschreven aldus, Gecollationeert tegen tRegister gehouden in de Camer van Reeckening alhier inden Haghe aldaer den Inhouden van desen vuyten Originelen geregistreert es, bij mij geteykent, L. de Teijlingen, Nu is gebeurt dat de voorns Heer Cornelis van Dorp met zynen brieven gezegelt met zynen zegel, ende geteyckent met synen handteycken In dato van XII[en] dage van Julio Int Jaer duijs[t] IIII[c]LXXIX — opgedragen ende getransporteert heeft tot behoeff van wylen Heer Pieter Lanchals In syn leven Ridder Hoffmeester van ons Coninck, synen erven ende nacomelingen een vierendeel van voorsn vuytegorsse ende Slycke, welcke Pieter Lanchals dat selve vierendeel voorts opdroech ende vergaff met zynen brieven onsen Lieven en getrouwen Raedt ende Rentmr. generael van Hollant en de Vrieslant Thomas Buekelaer, Ende die voorsn Heer Cornelis van Dorp heeft noch met anderen tween synen brieven gezegelt en geteyckent als vooren In dato, Te weeten den eene van VIII[en] ende den anderen van XII[en] dagen van Aougst Int voorsn Jaer LXXIX opgedragen ende getransporteert, tot behoeff van onsen Lieven en getrouwen Raedt ende Meester van onzen Reeckencamer Inden Haghe mr. Jacob Cruesinck ende Boudin hert Boudinsz, en oock voor hen en heuren nacomelingen elcken een vierendeel van voorsn Vuytgorsse en Slycke, welcke drye vierendeelen van denzelven Vuytgorsse en Slijcke den voors Grave van Egmondt suppliant verkregen heeft, by vercoopinge opdracht ende overgeven van voorsn Thomas Buekelaer, mr. Jacob Cruesinck ende Boudin Hart, alst blijcken mach bij heuren brieven daerop gemaekt, welcke voorsn drie 4 pn naer uuytwysen van voorsn opene brieven hier vooren geinsereert, behoorden te hebben en gebruicken van thienden die Inden vsn gorssen en slijcken vallen souden, den tijt van thin Jaeren naar dat die bedyckt zouden wesen, Ende want deselve Uuytgorssen ende Slycken gelegen syn op die Stroome van zee, ende nijet wel dyckbaer en syn, dan tot groote en sware costen ende Lasten, soo en waert den voorsn supplt nyet wel mogelyck die tot dyckaedse te brengen, het en zy dat ons gelieven wille hem die voorsn thienden die Inde voorsn gorssen vallen zullen naer dat zy bedykt zullen wesen te gonnen en te geven In een erffpacht voor hem synen Erven en nacomelingen en saecke van hem hebbende, ende oock die

hooghe heerlyckheyt middel en laege Justitie aldaer, alsoo hy secht, ons zeer ernstick daerom biddende, Soo Ist, dat wy die saecken voorsn overgemerct, sunderlinge die groote en getrouwe diensten die de voorsn Grave van Egmondt onse Neve ons hier voortyts gedaen heeft, en noch daglicx doet In meniger manieren, Ende daerop gehoirt tadvys van onsen Lieven en getrouwen die Luyden van onsn voorsn Reeckening In den Haghe, ende van onsen Lieven en getrouwen Ridder ende Rentmeester ons voorsn lant van Putte Heer Gerrit van Abbenbrouck, en oock van die Luyden en Gecommitteerden opt Stuck van onsn domeynen ende finantien, hebben den voorsn Grave van Egmondt onse neve supplt genegen wesende tot zynen voorsn bede van versouck, Bij deliberatie van onse besundere Lieve en getrouwe die Cancellier ende Luyden van onsen grooten Raede Inden gevalle als boven, geconfirmeert gevesticht en gelieft, confirmeren, vestichen en believen uuyt sunderlinger gratie mits desen onsen brieven die vsn verkoopinge en opdracht enz. Gegeven In onse Stadt van Mechelen den XVIII^en^ dach van Septemb^s^ Int Jaer ons Heeren duysent vier hondert een en tnegentich.

* * *

Het is mij opgevallen, dat Maximiliaan in dit stuk den titel voert van Koning van Hongarije, Dalmatië en Croatië Van Hongarije was toen Wladislaus II koning, die werd opgevolgd door Lodewijk II, en eerst in 1526 trad Ferdinand van Oostenrijk als koning van H. op, die Jan Zapoly tot mededinger had. Kan iemand mij zulks ophelderen?

In de omschrijving der ligging van den gors met hetgeen er toe behoorde wordt de „oude Wiele" genoemd; ik veronderstel, dat dit een gedeelte was van den vroegeren loop van het water genaamd de Widel of Wiel, dat bij Geervliet, Abbenbroek en Zuidland (voorheen Blinkvliet, naderhand Westerrijk geheeten) liep. Wat de diepte genaamd de „Bordelkene betreft, die kan ik niet thuis brengen.

Zes en dertig Vlaamsche ponden zouden eene som zijn van *f* 216, indien ik het goed heb, dat het pd. Vl. *f* 6 was, is dit zoo? En weet iemand mij in te lichten omtrent laatstgenoemd water?

Spijkerbosch onder Olst. VAN HOEVELL.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN

AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIËN OP CEYLON

DOOR MR. H. F. DE VOS. [1])

SPITTEL.

Jan Lourens Spittel, geb. te Weimar (Turingsche Staten), 8 Jan 1734, † 24 Juli 1805, naar Indië A° 1760 met het schip „Laprienenburg", tr. (1) te Galle 16 Jan. 1763 Johanna de Vries van Galle. Bij wie:

I. Balthazar Nicolaas, ged. te Galle, 8 Febr. 1767.
II. Johanna Elizabeth, tr. te Colombo 17 Dec. 1786 Johannes Mijring van Amsterdam.
III. Anna Sophia, ged. te Galle 26 Dec. 1768.
IV. Catharina Dorothea, ged. te Galle, 3 Jan. 1773, tr. (1) te Colombo 6 Juni 1790 Antony Stroom van Zulz, Luit. der Artillerie en (2) te Colombo 22 Mei 1796 Jacob Philip Emanuël Maas, Koopman te Trincomalie.

Jan Lourens Spittel, tr. (2) te Galle 27 Aug. 1775 Wilhelmina Dijkhoff, geb. te Colombo 1 Oct. 1746, d. v. Jan Lubbert Dijkhoff, geb. 14 Nov. 1716, † 21 Sept. 1770 en wed. v. Matthijs de Vries, Assistent der O. I. C. Bij wie:

V. Diederich Willem (volgt).
VI. Rudolphina Wilhelmina, geb. te Colombo 10 Feb. 1782, ged. aldaar 17 Feb. 1782.

Diederich Willem, geb. te Colombo 21 Nov. 1778, ged. aldaar 27 Dec. 1778, tr. (1) te Colombo 15 Sept. 1799 Johanna Elizabeth Philipsz, ged. te Colombo 29 Nov. 1772, d.v. Henricus Philipsz, Predikant en v. Susanna Scharff. Bij wie:

I. Gerrardus Adrianus (volgt).

---

[1]) Vervolg van Nav. LII, blz. 442.

II. Henricus Christoffel, geb. te Colombo 16 Juni 1805.
III. Johannes Cornelis, geb. te Colombo 6 Juni 1810.
IV. Wilhelmina Cornelia, geb. te Colombo 7 Oct. 1812.
Diederich Willem, tr. (2) Petronella Agatha Adamsz. Bij wie:
V. Maria Johanna Wilhelmina, geb. 18 Mei 1816.

Gerrardus Adrianus, geb te Colombo 22 Juni 1803, tr. te Colombo 18 Dec. 1833 Christina Petronella Jansen. Bij wie:
I. Gerrardina Frederica, geb. te Colombo 18 Nov. 1834.
II. George Michael, geb. te Colombo 16 Sept. 1836.
III. Cornelia Henriette, geb. te Colombo 27 Sept. 1838, tr. 30 Jan. 1861 Jan Leonard Kalenberg van Dort.
IV. Johanna Christina, geb. te Colombo 6 Mei 1841.
V. John, geb. te Colombo 7 Jan. 1844.
VI. Arnoldina Henrietta, geb. te Colombo 8 Aug. 1849.
VII. Frederick George, geb. te Colombo 26 Jan. 1853.

JONKLAAS [1]) (LI, 204).
Simon Ysbrandtsz Jonklaas (z.v. Ysbrandt Jongklaas en v. Lysbeth Rijk, d. v. Cornelis Rijk (Claaszoon) en v. Trijntje Landmans), tr. te Colombo 29 Nov. 1767 Catherina Gertruida Jansz van Colombo. Bij wie:
I. Pieter Cornelis.
II. IJsbrand Nicolaas, ged. te Negombo 22 Juli 1770.
III. Johannes Hendrik, tr. Catherina Henrietta Camp, ged. te Colombo 23 Oct. 1796 d. v. Johannes Camp v. Amsterdam, Assistent d. O.-I. C. en van Susanna Margarita von Hagt. Bij wie.
I. Henricus Cornelis (volgt).
II. Anna Elizabeth, geb. 7 Nov. 1814, tr. Pieter Gerrard de Vos.
III. Louisa Adriana, geb. 18 Juli 1817.
IV. Adelaide Charlotte, geb. 1 Aug. 1819.
V. Louisa Rudolphina, tr. te Colombo 22 Jan. 1846 Charles G. . . . . Ebert.
Henricus Cornelis, geb. 15 Juli 1813, † 27 Maart 1894 (1) Bij wie:

---

[1]) De Ceylonsche tak spelt den geslachtsnaam aldus.

1. Felicite, geb. te Colombo 14 Sept. 1841, tr. William Henry Wright. — Hij trouwde (2) 13 Juli 1846 Agnes Susan de Vos, geb. 23 Sept. 1826, † Mei 1880. Bij wie:
2. Algernon.
3. James Dunbar, tr. Agnes Beven.
4. Alice tr. Bernard Adriaan Toussaint.
5. Oswald, tr. . . . . Altendorff.
6. Richard William, geb. 18 Sept. 1858, tr. te Galle 23 Juni 1886 Harriet de Vos.
7. Edith, tr. Philip Ondaatje, Advokaat.

FOENANDER.

Pieter Foenander, geb. te Högbo nabij Gefle (Zweden), † te Köping, tr. 3 Juni 1752 Elizabeth Marie Hammar v. Strebs, geb. 1725, † 1790. Bij wie:

I. Samuel Pieter, geb. te Kellingnore (Kalmar?) 4 Maart 1753, naar Indië 1 Apr. 1780 uit Texel met 't schip „Bovenkerker Polder", † 30 Juni 1800. Hij was de stichter van den Ceylonschen tak.

II. Johannes, geb. 9 Oct. 1756.

III. Theodore, geb. 15 Dec. 1758, koopman te Kalmar, tr. 1787 Anna Barbara Foenander.

IV. Maria Elizabeth.

ROOSMALEN-COCQ (XLVIII, 343—45).

Petrus Jacobus R.-C. met het schip „Schagen" naar Indië, A° 1764.

Gerrardus Cornelis, (II) ged. te Colombo 25 Jan. 1787.

Pieter Johan, (III, 3), tr. Henrietta Dorothea Fretz.

Pieter James (VIII, 3), was niet een z. v. Robert Carl. R.-C.

John (Edward) (VIII, 8), en Maria Fretz waren ouders v.

1. Robert Charles Fretz R.-C.
2. John Joseph R.-C.

Adriana Jacoba Constantia, (X), tr. Francis Willem Francke.

Henrietta Carolina (XI, 2), tr. (1) Antony Samuel White en (2) Edmund Brooke.

Eliza R.-C, eene d. v. Stephen Henry Roosmale-Cocq en v. Maria Henrietta Schneider, tr. te Colombo 15 Mei 1854 F. Solier.

AGOTHA (XLVIII, 502, 3).

Nicolaas Johannes Agotha, tr. Maria Elizabeth van Hek. Bij wie:

1. Johanna Jacoba, ged. te Galle 12 Juli 1708.
2. Maria Elizabeth, ged. te Galle 26 Oct. 1710, tr. Gerrit Verschragen. (Verg. t. a. pl. blz. 503, reg. 8 v. b).
3. Nicolaas Johannes, ged. te Galle 31 Dec. 1713.

Fredrik Nicolaas Agotha en Louisa Perpetua van Oudshoorn van Sonneveld waren ouders v. Hendrik Jacobus, ged. 6 Sept. 1705.

DORMIEUX (XLVIII, 509—11; LI, 85).

Abraham Dormieux ging naar Indië in 1676, in niet 1696.

Abraham Dormieux, geb. te Negapatnam. Zijne 2de vrouw Petronella Verschuur (huw. te Colombo 19 Sept. 1717) Kinderen o.a.:

1. Pieter Abraham, ged. te Colombo 19 Juni 1718.
2. Abraham, ged. te Colombo Juli 1720.
3. Antoni Henricus, ged. te Colombo Oct. 1721.

Voor „Carsier" lees „Cassier".

Anna Cornelia Dormieux was driemaal gehuwd, nl. (1) met . . . . Mom; (2) met Joan Adriaan van Lier; (3) 2 Apr. 1758 met Willem Visser van Amsterdam (wedr.), Onderkoopman d. O.-I. C.

Een Isaac Dormieux van Amsterdam, Assistent d. O.-I. C., tr. (2) te Colombo 17 Sept. 1719 Clara van Oyen van Colombo, wed. v. Jacob Emans, Boekhouder d. O.-I. C.

HESSE (XLVIII, 511).

Hendrik Nicolaas Hesse, tr. (1) te Colombo 3 Febr. 1686 Johanna Margaretha van der Leen.

Maria Munster, geb. 1676 (niet 1876), tr. (2) als wed. Hesse, te Colombo 22 Apr. 1708 Swens Anderson van Stokholm, Hoofd-Administrateur te Colombo.

WOUTERS (XLVIII, 511).

Gualterus Woutersz, tr. Hester Otley; zij waren ouders o.a. van Maria Briglandia, ged. te Colombo 14 Mei 1713.

SCHORER (XLVIII, 514, 647).

Ofschoon de grafschriften (Lapidarium Zeylanicum bl. 14)

naast elkander zijn geplaatst, denk niet ik dat Cornelis van der Parra vader was van Susanna Margaretha.

BRENGMAN (XLVIII, 513).

Elbrecht Brengman, tr. (1) Agatha Otley, zuster van Hester Otley.

Geertruida Brengman, tr. (2) als wed. Overbeek, te Colombo 22 Mei 1735 Johannes Jacobus Croes, van de Kaap de Goede Hoop, Onderkoopman d. O.-I. C.

VAN RANZOW (XLVIII, 513, 514; L, 44).

Ferdinand Anthon Graaf van Ranzow en Josina Schokman waren ouders van o.a.:

1. Antonetta Cornelia, ged. te Negombo 8 Sept. 1737.
2. Frederich Anthon, ged. te Colombo Oct. 1747, † jong

Willem Gustaaf ged. te Colombo 21 Dec. 1738.

Daniël, ged. te Colombo 24 Dec. 1741, tr. aldaar 14 Jan. 1768.

Anna Sophia van Lier van Colombo, wed. v. Jean Elie du Mourin, Onderkoopman.

Johanna Robertina, tr. te Colombo 9 Dec. 1792 Udo Brandtz v. Groningerland, Luit. d. Mil.

Daniël Ditlof, tr. (3) te Colombo 9 Aug. 1795 Maria Coeldwel v. Bombay. Bij wie:

(5) Carl Lodewijk, ged. te Colombo 17 Juni 1796.

(6) Augustina Carolina, geb. te Colombo 7 Aug., ged. aldaar 17 Sept. 1797.

(7) Gertruida Henrietta Adriana, ged. te Colombo 25 Dec. 1799.

(8) Ferdinand Willem, ged. te Colombo 23 Aug. 1801.

August Carl Friedrich graaf van Ranzow (L. 44), was Luit. ter zee en te Holzmunden geboren en tr. te Colombo 27 Dec. 1789 Elizabeth Cornelia Engelbregt v. Galle. Bij wie, o.a.:

(2) Johanna Catharina Dorothea, ged. te Colombo 26 Mei 1793.

(6) Antonetta Eliza Frederica, ged. te Colombo 20 Oct. 1799.

GRATIAEN (XLVIII, 638).

Gustavus Adolphus Gratiaen en Susanna Gertruida Jongbloet waren ouders van:

1. Catharina Johanna Carolina, ged. te Ponnekail 13 Aug. 1786.
2. Frederica Wilhelmina, ged. te Tutucorin 8 Nov. 1789.

DE BREARD (XLVIII, 641, 42).

Marie Joseph Benjamin de Breard en Susanna Francina Rudolph waren ouders o.a. van:

Elizabeth Carolina, ged. te Colombo 28 Maart 1801.

SLUYSKEN (XLVIII, 642, 43).

Pieter Sluysken van Amsterdam en Susanna Petronella Medeler waren ouders o.a. van:

(2) Gertruida Hendrina, ged. te Colombo 6 Aug. 1769.
(5) Johan Jonas, ged. te Colombo 4 Juni 1782.

EVERHARDI

Daniël Herman Everhardi, geauthorizeerde te Kalutara O.-I. C., tr. Elizabeth du Port, ged. te Negombo 17 Aug. 1755, d. v. Johannes du Port en v. Margarita Cramer. Bij wie:

I. Albert Gerardus Adolph, ged. te Kalutara 17 Jan 1783, tr. te Colombo 28 Nov. 1806 Wilhelmina Gijsberta Frederica van Zitter, ged. te Galle 26 Oct. 1783, d. v. Willem Gijsbertus van Zitter en van Johanna Catherina Cronenburg.
II. Johan Herman Arnold, ged. te Kalutara 18 Dec. 1785.
III. Anna Christina Helena, ged. te Kalutara 24 Juli 1789.
IV. Justinus Fredrick Casper, ged. te Kaletura 9 Maart 1792.
V. Wilhelmina Margarita, ged. te Kaletura 22 Febr. 1793 (doopheffers Willem Fredrick Neuburg en Wilhelmina Everhardi.)
VI. Anna Catharina, tr. Pieter Philip van Houten.

VAN DER WALL.

Antony van der Wall, Administrateur te Tutucorin, † 1799, tr. Thomasia Margarita Schaarken, d. v. Jan Schaarken en Thomasia de Vos. Bij wie:

I. Antony Roelof, ged. te Calpentijn 15 Oct. 1769.
II. Jan Gerrit, ged. te Calpentijn 15 Oct. 1769.
III. Johan Gerrard Maximus, ged. te Tutucorin 29 Sept. 1771.
IV. Bartholomeus Jacobus Dirk, ged. te Tutucorin 29 Sept. 1771.

V. Johannes Andreas, geb. 21 Oct. 1772, ged. te Tutucorin 20 Juni 1773.

VI. Christina Thomasia Arnoldina, ged. te Tutucorin 15 Mrt. 1774.

ROERBACH.

Christiaan Roerbach van Weingarten, Kwartier-meester d. O.-I. C., † vóór 10 Juli 1785, tr. te Colombo 10 Mei 1772 Francina Perera. Bij wie:

I. Joan Engelbert, ged. te Colombo 20 Febr. 1773.

II. Christina Elizabeth, ged. te Colombo 24 Sept. 1775.

III. Johanna Petronella, ged. te Colombo, 10 Nov. 1776, tr. Jacobus Kessels van Maastricht.

KESSELS.

Jacobus Kessels van Maastricht, tr. Johanna Petronella Roerbach. Bij wie:

I. Petronella Rudolphina Elizabeth, ged. te Colombo 7 Aug. 1796, tr. . . . . . . van Dort.

II. Henricus, ged. te Colombo 29 Apr. 1797.

III. Julia Theodora, ged. te Colombo 23 Aug. 1801, tr. Pieter Lodewijk de Vos.

FOCK.

Pieter Fock v. Utrecht, tr. te Galle 18 Febr. 1735 Catherina Ribera v. Galle. Bij wie:

I. Cornelis Jansz, Garnizoenschrijver d. O.-I. C., ged. te Galle 21 Febr. 1740, tr. (1) Johanna Correa; (2) 9 Juni 1765 Helena Heijzer, ged. te Colombo 28 Sept. 1749, d. v. Jan Pieter Heijzer en v. Helena Willemsz; (3) te Galle 22 Juli 1770 Johanna Catharina Valkenburg v. Bimblipatnam, (4) te Galle 30 Aug. 1772 Catherina Elizabeth Hogermuts v. Galle, wed. Abraham Blommaert. Uit het 2de huw.:

(1) Pieter Bernard, ged. te Colombo 13 Maart 1768.

(2) Helena Cornelia Catherina, ged. te Galle 17 Dec. tr. 1769, tr. aldaar 16 Maart 1788 Johannes Martinus Anthonisz v. Jaffna, Boekhouder der O.-I. C.

II. Cornelia Catherina, ged. 26 Sept. 1751.

III. Johanna Maria, ged. 8 Dec. 1754.

SCHUTTRUP.

Abraham Schuttrup v. Amsterdam, † vóór Dec. 1742, tr. Cornelia Elders. Bij wie:

Pieter Elders, Commandeur te Galle O.-I. C., tr. Anna Marie van der Linden, geb. te Batavia 14 Sept. 1719, † te Galle 7 Oct. 1764. Bij wie:

I. Maria Cornelia, geb. te Galle 30 Nov. 1742, ged. aldaar 20 Dec. 1742, † aldaar 5 Aug. 1785 (Lap. Zeyl. 50).

II. Pieter, ged. te Colombo 4 Nov. 1746.

AUGIER.

Jan Jacob Augier v. Amsterdam, Onderkoopman en Secretaris v. den Raad v. Justitie te Colombo, tr. aldaar 8 Juni 1788 Anna Diedrica Fretz, ged. te Galle 31 Mei 1772. Bij wie:

I. Justina Susanna, tr. 11 Aug. 1815 Elias van Schuler, ged. te Galle 17 Maart 1793, † 3 Apr. 1817.

II. Maria Diederica, ged. te Manapaar 5 Jan. 1794.

PIACHAUD.

Jacob Piachaud (wellicht z. v. Francois Piachaud, majoor), tr. Augneta Margareta (Maria Agneta?) van Andringa, geb. te Colombo 12 Sept 1801, ged. te Colombo 18 Oct 1801, d. v. Otke van Andringa v. Enkhuyzen, Equipagiemeester, te Colombo, O.-I. C. en v. Magdalena Elizabeth Strobach. Bij wie:

I. Raoul, tr. (1) Sarah Helen . . . ., † te Colombo 17 Mei 1860 en (2) 12 Nov. 1861 Selina, d. v. Henry Anthony Kriekenbeek en v. . . . . Holloway.

II. Charlotte Josephine, tr. te Colombo 16 Jan 1854 John Lewis Hampton, Planter te Dimbule, Ceylon.

III. Eugene Evelyn geb. 1831, † te Colombo 24 Oct. 1899, tr. te Colombo 3 Jan. 1854 G. W. Rudd.

IV. Julia, tr. te Colombo 11 Juli 1844 W. C. Hall.

V. Clara Anna Amelia, tr. te Colombo 10 Maart 1857 James Wright.

VI. Pauline Elizabeth, † te Colombo 6 Juni 1900.

VII. Eene dochter tr. . . . . . Rudd.

(Wordt vervolgd).

Brabantsche Gemeentewapens. — Slaat men in het werk van D'Ablaing van Giessenburg, getiteld: „Nederlandsche Gemeentewapens", de wapens op der navolgende gemeenten in Brabant:

Eindhoven, Hoogeloon, Oerle, Oostelbeers, Aarle Rixtel, Deurne, Liempde, Nunen, Someren, Tongelre, Veghel, Helvoirt, Udenhout en Vught, dan ziet men, dat deze allen hetzelfde gemeen hebben nl. een klimmende leeuw. Op drie uitzonderingen na, voeren zij ook dezelfde kleuren nl: de leeuw goud op blauw veld. De 3 uitzonderingen zijn Udenhout en Vught, welke de kleuren hebben gewisseld en dus de leeuw blauw op gouden veld voeren, benevens Someren, voerende de leeuw goud op rood veld.

De 4 eerstgenoemde gemeenten behoorden oudtijds tot het kwartier van Kempenland, de daarop volgende 7 behoorden tot het kwartier van Peelland, en de 3 laatstgenoemden behoorden tot het kwartier van Oosterwijk, welke 3 kwartieren van Maasland te zamen de Meyery van 's Hertogenbosch uitmaakten.

Mijn vraag is nu deze. Weet iemand mij mede te deelen, waarmee het feit, dat al deze gemeenten eenzelfde wapenfiguur gemeen hebben, in verband staat?

Amsterdam. R. T. MUSCHART.

GESCHIEDENIS.

Amsterdam en Heer Gijsbrecht van Amstel (LII, 405). — Den Heer R., schrijver van het artikel in dit tijdschrift onder bovenstaanden titel, wordt vriendelijk aangeraden ter hand te nemen: *Geschiedenis van Amsterdam door J. ter Gouw*, *Amsterdam*, *Scheltema en Holkema 1879*, *Deel I,* en daarvan met ernst aandacht te lezen het Voorbericht bl. I tot XV en verder bl. 1 tot 180. Daaruit zal hij vernemen, dat er meer noodig is tot eene grondige studie der historie van Aemstel en Amsterdam dan Mieris' Charterboek alleen, ook al verstaat men „een weinig middeneeuwsch Latijn". Verder zal de geachte inzender ervaren, dat er niet één „Heer Gijsbrecht van Amstel" geweest is, maar vier, dat de fabel omtrent „Jan Persyn, Heer van Amsterdam" op een misverstand berust, dat de wapens van Amsterdam, Ouder- en Nieuwer-Amstel en Waverveen niets hebben uit te staan met dat van den Heer van Waterland; enz., enz.

Na eene oordeelkundige lezing der aangehaalde bladzijden zal hij zijne boutade aan 't eind van zijn artikel: „Alle phantasien (sic) van dichters zoowel als van prozaschrijvers, over betrekkingen tusschen Heer Gijsbrecht van Amstel en Amsterdam missen dus allen historischen grond" als zeer onoordeelkundig wel willen terugnemen.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Nardingerlant (LII, 409). — Niet de bezetting door Holland van deze landstreek was oorzaak, dat ze in 1280 definitief in 't bezit is gekomen van den Graaf van Holland; maar Graaf Florens van Holland *kocht* 6 Mei 1280 die landstreek van de abdij te Elten, tegen een jaarlijkschen uitgang van 25 Utrechtsche ponden." Het recht van Gijsbrecht van Amstel op dit land was voorbehouden", zegt Baron Sloet uitdrukkelijk blz. 289 van zijn Oorkdbk. van Gelre en Zutphen", waar hij den *verkoopbrief* mededeelt. De abdis-verkoopster (Godeland of Godelinde; in den

transportbrief Gydelendis) bedong voor hare abdij bij den verkoop van Naarderland, de koptienden van heel Gooiland uit. De overdracht van Nardingerlant aan den Graaf van Holland was derhalve eene zuiver financieele, en geene politieke transactie, bij welke de slimme Florens mooglijk wel, ten aanzien van Gijsbrecht in troebel water heeft gevischt.

Bergeik. JAC. ANSPACH.

Amsterdam en Heer Gijsbrecht van Amstel (LII, 405). — Op pag. 410, regel 5 v. b. tusschen de woorden: Graaf van Holland *en* voor zooveel, in te voegen: en als zoodanig in dienst van Holland. Op p. 411, regel 6 v. o. tusschen de woorden: als besloten plaats *en* met de drie, in te voegen: of oppidum is aangelegd en dus ook de paal. Op p. 412, regel 9 v. o. tusschen de woorden: bleef noemen *en* ofschoon hij, in te voegen: en de Graaf en de Bisschop gingen zoo ver, dat zij zelven tot 1296 hem nog wel Heer van Amstel noemden.

De overige misstellingen, waarover de welwillende lezer gestruikeld moge zijn, gelieve hij den haastigen zetter te vergeven, zij zullen naar gewoonte in de Errata achter afl. 12 gerectificeerd worden. — R. —

Fransche grootspraak of historische feiten? (LII, 327, 328) — Naar aanleiding van deze door de redactie van „de Navorscher." gestelde vraag ten opzichte van het beweerde verbranden van Hollandsche oorlogsfregatten door de Franschen gedurende hun moord- en plundertocht naar Bodegraven en Zwammerdam in December 1672, meen ik de attentie te moeten vestigen op twee bijna woordelijk gelijkluidende pamfletten, die zich in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage bevinden en die beide zijn van de hand van een zekeren A. T. Verduyn. Het eene is in briefvorm en getiteld: „Oprecht historisch verhaal van 't geen „voorgevallen is in Bodegraven en Swammerdam door 't invallen „en doorbreken der Franssen: waerin getoont wordt haer grou- „welijcke wreedtheden, soo in 't Moorden als Branden" en het andere meer in den vorm van eene publicatie, getiteld: „Spiegel „der France Tyranny, gepleeght op de Hollandtsche Dorpen". —

De schrijver dezer pamfletten dan vertelt, na eerst eenige woorden aan de samenstelling van het Fransche leger gewijd

te hebben dat se „haer voornaemste desyn daerop toegeleyt was „om de Stadt Leyden te vermeesteren en den Haegh geheel uyt „te plunderen en alles te verbranden, en door Vier, Moort en „Vrouwen-kracht alles menschen en beesten te vernielen en „alles af te branden tot voor de poorten van Leyden." Zoover zou het echter gelukkig niet komen; tusschen Segvelt en de Mye werd het Fransche leger door de Sluiswetering gestuit en niettegenstaande de pogingen om dit water te overbruggen, moest het grootste gedeelte onverrichter zake naar Woerden terugkeeren. Een 3500 man echter kwamen aan de overzijde en trokken naar Zwammerdam en Bodegraven. Doch laat ons den heer Verduyn zelf aan het woord laten: „en de Fransse soo „haest die over de Sluisweteringh waren, stelden haer kours „na den voorz. Uytlegger, doch den voornoemden Kapiteyn heeft de Fransse met syn geschut te rugh gedreven; den Bailluw van „Nieukoop, Collonel over het Regiment Huysluyden van Nieukoop „en Sevenhoven, die hadde den 27 dito des avonts, door twee „Boden, d' een na d' ander de komste der Fransse, en de gelegent- „heydt van het IJs, aen de Bevelhebbers van het Leger, leggende „tot Bodegraven, doen bekent maecken en assistentie van Solda- „ten versocht, om de Fransse te stuyten, en yder een is daer „van gevoelen, soo die van Nieukoop 500 Soldaten tot secours „hadden gehadt, sy souden de Fransse voor de Sluisweteringh „gestuyt hebben: soo hadden die twee schoone Dorpen, met „hare Inwoonders behouden gebleven. Den Bailluw van Nieu- „koop, siende dat hy geen secours en kreegh, bracht onder „drie Kapiteinen met een Luytenant, omtrent vier Compagniën „Huysluyden van Nieukoop in de wapenen, daer by dat haer „een Compagnie Huysluyden van Arlanderveen voeghden, en die „verdeelende op verscheyden posten, hebben sy den aenval der „Fransse afgewacht: de Fransse den Uytlegger verlatende, hebben „doen den eersten aanval op Nieukoop gedaen, soo in het Noord- „eynde aen het Dorp, als in het Zuyd-eynde wel op vijf bysondere „plaetsen; maer de Huysluyden vol couragie en met goede ordre „zijn de Fransse in 't velt te gemoet getreden en hebben haer „terug geslagen en drie Soldaten gevangen van de Fransse „medegebracht."

Nadat de Franschen dus voor de Nieuwkoopers en Aarlanderveenders „manhaftige Batavieren" hadden moeten wijken, trokken

zij langs de Myekade naar Bodegraven en Zwammerdam. Over de verwoesting, die zij daar aangericht hebben, kunnen we zwijgen, Den 30sten December trokken zij naar Woerden terug, na alles tot aan „de Goutse sluys" toe verwoest te hebben en na „huysen, „schueren en hooybergen, oock de schepen die tot Swammerdam „lagen voort in brandt gesteecken [te hebben], soo datter niet „is staende gebleven als het huys van de Schout tot Swammer- „dam en drie a vier kleyne huysen daer den brandt niet op „heeft willen vatten". — Van oorlogsfregatten wordt in het geheele verhaal niet gesproken. —

Ook de Hollandtsche Mercurius" doet op December 1672, blz. 219, het verhaal van het verwoesten dier beide dorpen en voegt er aan toe: „Eenige Hoy-schepen, soo daer bevroren lagen, „wierden mede door de Fransse verbrandt."

Mij dunkt dat, wanneer er werkelijk oorlogsschepen bij die gelegenheid verbrand waren, dit zeker wel zoozeer de aandacht zou getrokken hebben, dat zij naast de hooischuiten vermeld zouden zijn.

Naar het mij voorkomt moet het verhaal van het verbranden der oorlogsfregatten geheel aan de Fransche neiging tot grootspraak toegeschreven worden.

Nadat de Franschen, wellicht voor het eerst van hun leven met een uitlegger op gevoelige wijze hadden kennis gemaakt, hebben zij in hun opwinding ook andere schuiten voor uitleggers aangezien en lag het nu niet voor de hand om deze schuiten, nadat ze verbrand waren, oorlogsschepen, bij vergrooting „oorlogsfregatten" te noemen?

Het zou de moeite waard wezen te weten, aan welke bron de heer P. de Ségur deze mededeeling ontleend heeft.[1]) Ook zou ik zijn gezicht wel eens willen zien, wanneer hij den Rijn bij Zwammerdam of Bodegraven bekeek en men hem de vraag stelde, hoe hij dacht dat daarin een oorlogsfregat manoevreeren moest!

Den Haag, J. H. de Sitter.

---

[1]) Antwoord: Aan brieven van Furenne, de Luxembourg en den Intendant Robert aan den Minister Louvois, berustende in het Archief van het Ministerie van Oorlog te Parijs. Red.

Wie Vroedschapsleden waren van 1799 en later. — In den eersten tijd der oude Republiek werden de burgemeesters — evenals thans — meermalen buiten de vroedschap benoemd, maar na het ontstaan der regenten-familiën, die de betrekkingen vermeesterden en het behoud daarvan door onderlinge verbintenissen zich verzekerden, steeds gevonden onder hen, die reeds leden der vroedschap waren. Lodewijk Napoleon stelde in de besturen der steden aan burgemeester, wethouders *en* vroedschappen; zijn broeder, de Keizer, maire, adjunctmaires *en* municipale raden. Spreekt men nu van de vroedschap uit Lodewijks of van den municipalen raad uit 's Keizers tijd, behooren dan de burgemeesters, wethouders, maires en adjunct-maires al dan niet tot die collegiën gerekend te worden, stemden zij daarin evenals de vroedschappen en municipale raden?

In de Alkmaarsche resolutieboeken gedurende het Koningrijk Holland worden de bedoelde functionarissen onder de presente leden der vroedschap opgeteld, de stemmingen over hetgeen te beslissen was echter niet vermeld; de resolutiën tijdens de fransche overheersching ontbreken, zoodat wij van den toenmaligen toestand nog minder vernemen.

Koning Willem I benoemde in December 1816 en Februari 1824 de leden van den raad, en uit dezen in het eerste geval 4 burgemeesteren, in het laatste één burgemeester en 2 wethouders.

C. W. B.

OUDHEIDKUNDE.

Intocht te Kleef (LII, 167). – Vermoedelijk is hier geen sprake van een feestelijken intocht van Keurvorst Frederik Wilhelm binnen Kleef, maar van den gecostumeerden optocht aldaar gehouden, bij gelegenheid van het huwelijk der prinses Albertine Agnès van Oranje, de zuster der keurvorstin, met Graaf Willem Frederik van Nassau, Stadhouder van Friesland, en waarvan de beschrijving voorkomt in „de Hollantse Mercurius," Mei 1652, blz. 27 en vgg.

In den medegedeelden brief van graaf Johan Maurits zal dan ook wel gelezen moeten worden: . . . . den neulich alhier *vor* unss gehaltenen of zug in plaats van „*von* unss."

Eene afbeelding van dien optocht is mij niet bekend, maar blijkbaar hebben enkele der voorstellingen op het titelblad van „de Hollantse Mercurius", jaargang 1652, daarop betrekking.

's Gravenhage. J. H. Hora Siccama.

Valsche gebitten (LII, 121). – In: W. Goeree, Natuurlyk en schilderkonstig ontwerp der menschkunde enz. enz. 't Amsterdam bij W. Goeree . . . 1682, leest men op pag. 144: Maaxel en Dienst der menschelijke ledematen.

„De Voor-Tanden met groote Bressen uytgevallen zijnde, werden somtijds door de Konst soodanigh van ivoir wederom ingeset, dat ten minsten de Mismaaktheyd daar eenigsints door weggenomen is, en dat mer gemeene spijs mede bijten kan. Eenige doen dit met Gouddraad, andere setten se bij paren, of meer aan malkander los in de kassen, welke laatste maniere het uytvallen seer dikwijls onderworpen is, en gemeenlijk des avonds voor 't slapen gaan moeten uytgelangt en in slagorden geset werden.

Wij hebben een Genees-Heer gekend, die aan de Maaltijd sittende, over een Historitje dat van een Juffrouw verteld wierd, die een Visgraad uyt de keel door d'ordinantie van een Klisterie quydt wierd, soo hartelijk Lagte, dat hem al sijn

ingesette Tanden op sijn Tafelbord vielen, en onder 't Lachen genoeg met grabbelen te doen had, eer hij die verstrooyde Soldaaten wederom in Rijen en Gelederen, dat is, op haar plaats, in sijn Tandeloosen mond gemoffeld had."

Hieruit blijkt dat valsche tanden reeds in de 17de eeuw in zwang waren.

Mededeg. door J. L. KLEINTJES.

CONDITIONS DE PENSION DE M. MOREAU à ROTTERDAM.

Kostschool-conditiën in de 18e eeuw (Vgl. LII, 119). – On paye pour la Pension, le Thé, l'Instruction de la Lecture en Hollandois par an . . . . *f* 300,–

On paye pour le Lit, les Draps, Serviettes et Essuymain, une fois . . . . *f* 21,—:–

On aporte une Cuillière, une Fourchette et un Couteau d'argent, un Pot de Chambre et deux assiettes d'étain; et cela demeure, quand on s'en va, ou l'on paye pour toutes ces choses *f* 21.–

On donne pour les servantes pour l'entrée dans la Pension *f* 3,—.—; au nouvel an *f* 3,—.—; et à la Foire *f* 3,—.–

On paye pour le Blanchisage et Raccommodage de Linge par an *f* 35,—:—. Pour la Place à l'Église par an *f* 6—6:–. Le Catéchiste, les Maîtres d'Écriture [1]), de Chiffre[2]), de Dessin, [3]) de Musique [4]), de Géographie etc. se payent apart. [5])

Les vacances sont 8 jours à Noël et 3 semaines à la Pentecote.

Ceux, qui ne prennent point de vacance à Noël, peuvent avoir 4 semaines à la Pentecôte, mais pas au delà.

La Demi Pension.

On paye pour la demi Pension, le Thé, le Feu, l'Instruction de la Lecture en Hollandois par an . . . . . . *f* 150.—:—

On aporte une Cuilliere, une Fourchette et un Couteau d'Argent, 2 Assiettes d'étain, 6 Serviettes, 6 Essuymain, et

---

1) 24 f. par an, 4 leçons par semaine.

2) 9 florins par an, deux leçons par Semaine.

3) 9 Sols par leçon.

4) 2 ducats 12 leçons, lorsqu'on apprend seule; à 2 c'est 10 Sols par leçon.

5) 36 florins par an, 3 leçons par Semaine.

Het door mij in noten gebrachte, is met inkt aan den rand van het gedrukte programma geschreven.

cela demeure, quand on s'en va, ou l'on paye pour toutes choses. . . . . *f* 21.—:—.

On donne pour les Servantes pour l'Entrée *f* 1—10:—, au nouvel an *f* 1—10— et à la Foire *f* 1—10.—

Bovenstaand programma, waarvan ik een gedrukt exemplaar bezit, is vermoedelijk uit de tweede helft der 18e eeuw.

A. J. S. v. V.

Agent (De) der nationale opvoeding in de Bataafsche Republiek (L, 154). — „De Agent der nationale opvoeding . . . ., „ten einde alle erreur wegens den aart van zijnen Post weg te „neemen, adverteert bij dezen uit naam van het UITVOEREND „BEWIND aan allen, wien zulks zoude mogen aangaan, dat door „hetzelve BEWIND aan Hem is toevertrouwd het Oppertoever„zicht over alle Academiën, Gymnasia, Latijnsche, Fransche, „Militaire, Zeevaartkundige — en andere schoolen; over alle „Academische en andere Bibliotheken, kruidtuinen &c.; over „de schouwburgen; Gods- en Gasthuizen en andere openbare „gestichten; over alle Collegia Medica, of andere Corporatiën, tot „de Genees- Heel- en Vroedkunde betrekking hebbende, en over „al wat eenigzins tot Kunsten en Wetenschappen of tot de „Geneeskundige Staatsregeling kan gebragt worden (alles voor „zo verre 't geen eigendom van byzondere Personen of Gezind„heden is.) — Als mede, dat de Professien, Ampten en Bedie„ningen, aan deeze Instituten, Collegien enz. verknogt, onmidlijk „tot zijn Departement behooren, en ter zijner dispositie, met „uitsluiting van alle mindere Bestuuren, staan, waarom hij alle, „zo Gewestelijke als stedelijke, en andere Administrative Be„stuuren wil gewaarschuwd en vermaand hebben, zich in geenen„deele in zaaken, zijn Departement aangaande, te mengen.

Uit naam van den Agent voornoemd,
J. van Heekeren Jr.
Secretaris.

(Utr. Cour. van 4 Mei 1798.) Medeged. door F. E.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN

AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIËN OP CEYLON

DOOR MR. F. H. DE VOS. [1])

VAN DER STRAATEN.

Engelbert van der Straaten van Singen (Baden), † 5 Dec. 1790, naar Indië Ao 1742 met het schip „Rijnsburg," tr. te Colombo 5 Nov. 1747, Susanna Thijsz v. Colombo. Bij wie:

I. Pieter Lodewijk (volgt.)

II. Engelbert, ged. te Colombo 29 Sept. 1748, † tr. Batavia (?) 1776.

III. Johanna Susanna, tr. te Colombo 19 Jan. 1766 Engelbert Haese v. Neveringen, Luit. d. Mil.

IV. Jacobus ged. te Colombo 22 Oct. 1752.

V. Philippus Albertus, ged. te Colombo 20 Oct. 1754.

VI. Maria Dorothea Elizabeth, ged. te Colombo 3 Oct 1756.

VII. Sara Wilhelmina, ged. te Colombo 20 Sept. 1767.

VIII. Maria Christina, tr. te Colombo 9 Mei 1784 Frans Wentzek Nietsch v. Koekoeksbat (sic).

Pieter Lodewijk, † 11 Dec. 1799, tr. te Colombo 1 Febr. 1767 Anna Catharina Kuijter, geb. 28 Apr. 1746, † 27 Apr. 1791.

Bij wie:

I. Pieter Engelbert (volgt).

II. Anna Suzanna (Maria), geb. 7 Mei 1770, ged. te Colombo 13 Mei 1770, † 17 Mei 1770.

III. Vincent Willem (volgt).

IV. Theodorus Jacobus, geb. 18 Mei 1771, ged. te Colombo 26 Mei 1771, † 19 April 1833.

---

[1]) Vervolg van Nav. LII, blz. 501.

V. Susanna Catharina, geb. 29 Mei 1773, ged. te Colombo 6 Sept. 1773, † 7 Febr. 1775.
VI. Elizabeth, geb. 15 Febr. 1776, ged. te Colombo 25 Febr. 1776, † 24 Maart 1795, tr. te Colombo 7 Juli 1793 Petrus Flanderka van Lankow, Vaandrig d. O-I. C.
VII. Philippus (volgt).
VIII. Lodewijk (volgt).
IX. Edward Arnoldus, geb. 11 Jan. 1785, † 5 Nov. 1789.
X. Coenraad Sebastiaan geb. 15 Juli 1787, † 11 Mei 1788.

Pieter Engelbert, Boekhouder, O-I C., geb. 21 Juni 1768, tr. [1] te Colombo 17 Juni 1791 Anna Catharina Weyman v. Colombo; [2] Maria [Elizabeth] Kriekenbeek, geb. te Colombo 25 Aug. 1782, d. v. Rijcloff Johannes Kriekenbeek en v. Elizabeth de Jong. Bij wie [2de huw.]:

I. Johan Lodewijk.
II. Pieter Edward.
III. Philippus Josephus, tr. Wilhelmina Johanna Gertruida Andree, ged. te Galle 28 Febr. 1800, d. v. Willem Hendrik Andree en van Clara Elizabeth van Hoven. Bij wie:
  [1] Eduard Joseph Philip, geb. 1 Mei 1819, tr . . . . Barnby.
  [2] Eliza, geb. 26 Maart 1821, tr . . . . Austin.
  [3] Clara Maria Mathilda, tr. 25 Oct. 1841 Charles Daniel Ludovici.
IV. Charles Alexander, geb. 21 Mei 1802, † 7 Jan 1858, tr. te Matara 24 Nov. 1829 Anna Sophia Carolina Lorenz, geb. 24 Dec. 1807, † 24 Juni 1858, d. v. Johan Friedrich Lorenz en v. Maria Elizabeth Andreae. Bij wie:
  [1] Maria Alexandrina Wilhelmina geb. 26 Dec. 1830, tr. 5 Dec. 1853 Henry Robert Fretz.
  [2] Johan Friedrich Lorenz, geb. 27 Dec. 1853, † 16 April 1877.
  [3] Clara Wilhelmina Johanna, geb. 30 Juni 1836, tr. 1844 Henry Bowden.
  [4] Caroline Charlotta Margarita, geb. 17 Apr. 1840.
V. Petronella Wilhelmina, geb. 3 Sept. 1704, tr. 3 Sept. 1824 John Riemers.

Pieter Engelbert tr. [3] Susanna Catharina Denoe. Bij wie:

VI. Petronella Theodora, geb. 15 Jan. 1809, † 32 Dec. 1888,

tr. [1] 12 Febr. 1827, Johan Marinus Sissouw en [2] 24 Oct. 1830, François Albertus Wilhelmus Prins, geb. te Galle 5 Febr. 1802, ged. aldaar 26 Mei 1805, † 26 Maart 1868.

VII. Margarita Wilhelmina, geb. 21 Juli 1811, tr. 21 Oct. 1830 John Neil Keith.

VIII. Johan Engelbert, geb. 14 Dec. 1813, tr. Sophia Melchers. Bij wie:

[1] Lucy Marianne, geb. 14 Juli 1841.

[2] Anna Charlotte, geb. 11 Nov. 1842, tr. 27 Juli 1859 John Henry Eaton.

[3] Clara Jane, geb. 1 Juni 1846, tr . . . . Spaar.

[4] Arthur Melchers, geb. 27 Maart 1850, tr. 15 Aug. 1874 Emelia Catharina Eaton, geb. 23 Juli 1846. Bij wie:

[*a.*] Arthur Maurice, geb. 5 Mei 1875, † Oct. 1877.

[*b.*] Lena Amilia, geb. 23 Oct. 1876.

[*c.*] Violet Elleine, geb. 16 Maart 1879.

[*d.*] Euphemia Beatrice, geb. 14 April 1881.

[5] Augusta Cornelia, geb. 13 Jan. 1852, tr. 4 Maart 1872 Arthur Henry Green.

[6] Richard Osmund, geb. 11 Nov. 1853.

[7] Emilia Sophia, geb. 5 Maart 1855.

[8] William Morgan, geb. 18 Nov. 1858, tr. Anna van der Wall.

IX. Emilia Josephina, geb. 2 Jan. 1815, † 4 Maart 1848, tr. 23 Juli 1834, Albert Pompeus, geb. 11 Mei 1811, † 9 Jan 1863.

Vincent Willem, geb. 9 Dec. 1770, † 20 Mei 1845, tr. Anna Wilhelmina Thomasz, ged. 24 April 1783, † te Mutwal, 24 Juli 1852, d. v. Andries Thomasz en van Apollonia Wilhelmina van der Putte, † te Colombo 3 Sept. 1825. Bij wie:

I. Petronella Wilhelmina, geb. 16 Dec. 1798, † 16 Febr. 1826.

II. Elizabeth Catharina, geb. 6 Juni 1800, † 22 Aug. 1822, tr. 7 Juni 1821 Dr. John Cummins Buckley, 16de Reg^t^.

III. John Lewis [volgt].

IV. Stephen Charles [volgt].

V. Anna Helena Maria Catharina, geb. 25 Febr. 1806, † 4

Juli 1842, tr. 14 Nov. 1838 James Carroll 18de Royal Irish Regt.

VI. Clara Maria Louisa, geb. 12 Maart 1808, † 30 Aug. 1840, tr. 7 Juli 1835 Robert Exshaw Smith, 3de z. v. H. Smith, Majoor.

VII. Anna Louisa, geb. 1 Mrt. 1809, † 7 Mrt. 1810.

VIII. Charlotte, geb. 20 Oct. 1810, † 15 Jan. 1812.

IX. Julia Louisa, geb. 7 Dec. 1811, † 11 Jan. 1865, tr. 12 Mrt. 1824 Charles Edward de Breard.

X. Seraphine Wilhelmina, geb. 8 Aug. 1813, † te Colombo 26 Mei 1834, tr. Gerrit Willem Stork, † 22 Aug. 1894.

XI. Antoinette Helena, geb. 26 Jan. 1815, † 7 Apr. 1868 tr. 28 Oct. 1839 Charles Beling, † 6 Sept. 1854.

XII. Eugene Lucretia, geb. 14 Sept. 1816, tr. 18 Nov. 1839 George C. R. Thompson, Lt. St. Ordnance Dept.

XIII. John Willem Edward, geb. 7 Oct. 1818, † te Colombo 23 Juni 1852.

XIV. Patrick Cummins, geb 12 Sept. 1820, † 15 Aug. 1832.

XV. Henry John William, geb. 3 Jan. 1823, tr. 25 Febr. 1843 . . . . Shee, † 8 Aug. 1843.

XVI. Willem tr. . . . . . Orsini.

Philippus, geb. 11 Sept. 1778, tr. 6 Juli 1800 Caroline Kriekenbeek, geb. te Colombo 28 Sept. 1784, d. v. Rycloff Johannes Kriekenbeek en van Elizabeth de Jong. Bij wie:

I. Pieter Engelbert, geb. 30 Apr. 1802, † 1 Juli 1876, tr. 19 Febr. 1829 Caroline Elizabeth Pompeus, geb. 7 Aug. 1812, † 4 Mei 1873. Bij wie:

1. Edward Arthur, geb. 8 Mei 1840.
2. Clara Rudolphina, geb. 9 Aug. 1843.
3. Richard Lionel, geb. 1 Jan. 1846.
4. Sara Henrietta, geb. 11 Febr. 1848.
5. Cecil Alexander, geb. 30 Aug. 1849, tr. 1 Juli 1872 Georgiana van Geyzel, geb. 29 Mrt. 1848.
6. Frances Eleanor, geb. 22 Oct. 1850, † 1852.
7. Alice Lucretia, geb. 26 Oct. 1852, † 26 Sept. 1890, tr. Frederick James de Hoedt, geb. 19 Febr. 1844, † 4 Febr. 1887.
8. Edgar Leopold, geb. 9 Mei 1854.
9. Vincent Patrick, geb. 6 Aug. 1856.

Lodewijk, geb. 5 Juni 1783, tr. 29 Jan. 1809 Clara Henriette Margareta Koening, geb. 13 Nov. 1787. Bij wie:

I. Pieter Engelbert, geb. 2 Nov. 1811, † 4 Sept 1863, tr. 25 Jan. 1834 Agida van Dort, geb. 28 Jan. 1808, † 7 Apr. 1793. Bij wie:

1. John Godfried Lewis, geb. 21 Dec. 1834, † 4 Mrt. 1899, tr. 25 Jan. 1860 Nancy Sara van Dort, geb. 26 Nov. 1839, † 17 Mei 1896. Bij wie:

a. Pieter Willem, geb. 11 Juni 1861, tr. 27 Mrt. 1890 Ada Laura Gratiaen. Bij wie:

aa. Walter, geb. 14 Aug. 1891.
bb. Carl.
cc. Meta.

b. Agnes Sophia, geb. 12 Jan. 1864.
c. Edwin Arthur, geb. 27 Oct. 1867.
d. Philip Everhard, geb. 5 Mei 1872.
e. Charles Mackenzie, geb. 4 Febr. 1877.

2. John William, geb. 18 Mei 1841 tr. (1) Francis Victoria Drieberg, geb. 8 Jan. 1845, † 15 Aug. 1872. Bij wie:

a. Frances Ethel, geb. 19 Apr. 1867, tr. James van Langenberg, Advokaat.
b. Agnes Lilian, geb. 5 Juli 1868, tr. . . . Beven.
c. William Pieter, geb. 4 Mei 1870.

John William, tr. (2) Lilian Bartholomeusz. Bij wie:

d. Frances }
e. Lilian } geb. 1 Mrt. 1877.

3. John Dionysius, geb. 15 Apr. 1843, tr. (1) Margaret Rose Mackenzie, geb. 18 Mrt. 1843, † 29 Aug. 1878. Bij wie:

a. Margaret Elizabeth, geb. 12 Juli 1868, tr. Frederick Charles Loos.
b. Engelbert Hugt, geb. 24 Juni 1872.

John Dionysius, tr. (2) Mary Dolman, † Juni 1889. Bij wie:

c. Gwendolyn, geb. Juni 1887.
d. Eleanor Hadys, geb. Aug. 1888.

II. Vincent William, geb. 25 Jan. 1813.

III. Philip Joseph Lewis, geb. 4 Aug. 1821, † 29 Aug. 1871,

tr. (1) 24 Jan. 1842 Sophie Maria Louisa Spenser, geb. 28 Nov. 1825, † 24 Maart 1867. Bij wie:

1. Anna Maria Louisa, geb. 20 Apr. 1844, tr. 4 Aug. 1864 James Robertson Loos.
2. Lucy, geb. Oct. 1845, † Juli 1846.
3. Eliza Sophia, geb. 1 Febr. 1847, tr. 24 Juni 1864 Frances Theodore Staples.
4. Richard Frederick, geb. 2 Dec. 1849, † 13 Febr. 1873, tr. 5 Juli 1871 Eleanor Frances La Brooy. Bij wie:
   a. Philip Edwin Richard, ged. 15 Juni 1872, tr. 13 Juni 1899 Ethel Cramer.
5. Vincent Robert, geb. 27 Febr. 1851.
6. Pieter Daniel, geb. 15 Aug. 1853, tr. 27 Dec. 1877 Ada Austin. Bij wie:
   a. Norman, geb. 10 Juni 1880.
   b. Pearl.
7. Charles Godfried Lambert, geb. 5 Nov. 1855.
8. Eleanor Lorenz, geb. 8 Apr. 1861, tr.... Christoffelsz.
9. Ada Lilian May, geb. 16 Mei 1864.

Philip Joseph, tr. (2) Maria Daniel.

John Lewis, geb. 21 Juni 1802, tr. 5 Febr. 1857 Elizabeth Louisa Magdalena Susanna Kriekenbeek, geb. 21 Febr. 1805, † 31 Jan. 1855, d.v. Willem Abraham Kriekenbeek, en v. Francoise Ursala Frederica Even du Hil. Bij wie:

I. Anna Elizabeth Ursula, geb. 27 Jan. 1828, ged. te Colombo 17 Febr. 1828, † 31 Jan. 1855, tr. 25 Sept. 1845 Charles Arnold Kriekenbeek M. D. † 20 Mrt. 1878.
II. Caroline Catharine, geb. 27 Febr. 1829, † 14 Juni 1842, tr. (1) George Thomas Frederick Leembruggen en (2) . . . . . Ball.
III. Henry John William, geb. 22 Apr. 1830, † te Badulla 17 Jan. 1853.
IV. John Lewis, geb. 20 Juni 1831, † St. Helena 15 Juni 1864.
V. Henriette Frances, geb. 24 Juni 1832, tr. 5 Juni 1850 James Theodorus Toussaint, geb. 21 Aug. 1810, † 19 Aug. 1877.
VI. Gerrit Stephen, geb. 29 Mrt. 1834.
VII. Antoinette Elizabeth, geb. 10 Nov. 1835.
VIII. Amelia Lucretia, geb. 15 Apr. 1838, † 12 Sept. 1895,

tr. 18 Aug. 1856 Charles Arnoldus Kriekenbeek, wedr. v. haar zuster.

IX. Lucilla Theodora, geb. 4 Juni 1840, tr. 27 Jan. 1864 Julian Edward Lewis van der Straaten.

X. Carolina Catherine, geb. 6 Jan. 1842.

XI. Francis Leopold, geb. 11 Apr. 1844.

Stephen Charles, geb. 30 Apr. 1804, † 8 Apr. 1854, tr. (1) 18 Juli 1831 Henriette Frances O'Connor, † te Jaffna 29 Dec. 1846. Bij wie:

I. Vincent Hammond, geb. 21 Dec. 1834, tr. Marcianna Rosella Morgan, d.v. William Morgan, en v. . . . Melchers.

II. Marcus Lewis Hall, geb. 21 Febr. 1836, † 23 Sept. 1893, tr. Sally Mackenzie.

III. Julian Edward Lewis, M. D., geb. 13 Jan 1838, tr. 27 Jan. 1864 Lucilla Theodora van der Straaten. Bij wie:

1. Vincent Charles Julian, geb. 9 Dec. 1864, tr. 21 Mei 1888 Mary Clark Ward. Bij wie:
   a. Julian James Maitland, geb. 8 Mrt. 1889.
   b. Walter Herman Edward, geb. 23 Sept. 1892.
2. Ursula Lucilla, geb. 15 Juli 1866, tr. 6 Juli 1893 Glanville St. Clair van Royen.
3. Harriet, geb. 17 Sept. 1871, † 26 Jan. 1872.
4. Harriet Amelia, geb. Juni 1873, † 22 Dec. 1873.
5. Albert Edward, geb. 19 Nov. 1875.
6. Marcus Owen, geb. 17 Mrt. 1877.
7. Lucilla Julia Louisa, geb. 11 Jan. 1880.

IV. Isabella Eugene, geb. 18 Juli 1839, religieuse in Ierland.

V. Laura Helena, geb. 30 Dec. 1840, tr. 18 Jan. 1864 Haddon Robert Vincent Smith, geb. 28 Apr. 1836, z.v. Exshaw Smith en v. Clara Marie Louise van der Straaten.

VI. Anna Maria, geb. 29 Dec. 1843, tr. 12 Mei 1864 Felix Staples Stork.

VII. Henrietta O'Connor, geb. 29 Dec. 1846.

Stephen Charles tr. (2) Elizabeth Keegel. Bij wie:

VIII. Josephine Maria, geb. 18 Juli 1849, tr. Daniel Jayetilleke.

IX. Anastasia, geb. 4 Jan. 1851, tr. Ernest Daniel.

X. Casimir Charles, geb. 4 Mrt. 1852, tr. Eliza Lyford.

XI. Gertruid Florinda, geb. 16 Aug. 1853, tr. Alaric Stork.

(Wordt vervolgd.)

Von Bexhövede (of **Buxhövede**). — In zijn Oorkondenboek van Gelre en Zutphen" blz. 398, in eene aanteekening, zegt Baron Sloet, dat Albert I van Bekeshovede (Buxhövden) a° 1198 – 1229 bisschop van Lijfland was. Mr. P. Bondam, Gelderland's geschiedschrijver, betoogt daarentegen in zijn Charterboek (uitgave van 1783) blz. 377—8, dat die Albertus een Geldersch edelman moet geweest zijn, en wel uit het geslacht der Veluwsche van Apeldorns. Ook F. A. Brockhaus' Real-Encyclopädie, XIII, (1854), art. Riga, S. 2, noemt den „Livländischen Bischof Albert *von Apeldorn*, früher Domherrn zu Bremen", in 1201 den stichter dezer hoofdplaats van Lijfland. De Geldersche Volksalmanak 1887 blz. 12 vg. toont nochtans aan, dat Albert tot het geslacht der Maas-Waalsche van Apeltern's moet behoord hebben.

Vast staat het, dat Albert verscheidene broeders had, omtrent wie de oude Kroniek van Lijfland zich zeer beslist verklaart, en die allen in „Geldersche Volksalmanak" t. a. pl. worden opgeteld. Onder deze broeders komt een Johan voor, die bij eene bestorming van den burcht te Dorpat (castrum Tarbartense), het eerst den wal beklom [frater Episcopi Alberti, miles praeclarus, vallum primus scandere coepit]. Deze Johan nu, wordt in onderscheiding zijner broeders, aangeduid als „Johannes *de Appeldern*". Dus zijn broeder Albert moet ook een van Appeltere geweest zijn, en wel de zoon van een vermoedelijken Johan, gehuwd met zekere Aleidis, aangaande wie gezegd wordt, dat zij uitgehuwlijkt is geworden aan een Geldersch edelman, bij wien zij Albert en zijne broeders won. Dit een en ander staat te lezen in eene oude geslachtkundige schets (Schema Genealogicum), als kantteekening gevonden in een perkamenten handschrift der Kroniek van Albert von Staden, welk handschrift door Johan Daniel Gruber in 1740 is uitgegeven, onder den titel „Chronicon Livoniae vetus, Sylva Documentorum".

In eene oorkonde uit den jare 1200, te vinden in Sloet's Oorkondenboek, blz. 395, verhaalt Theoderich II (von Ahre), bisschop van Utrecht, dat het klooster van Augustijner monniken Bethlehem (of Bielhem) buiten Doetinchem, door brand vernield, maar fluks herbouwd door Albert, bisschop van Lijfland, als zijn „venerabilis frater et coöperator", op diens verzoek op nieuw gewijd is geworden. Bisschop Albert bezocht derhalve, misschien wel meer dan eens, de Nederlanden, nadat hij (in 1198) tot bisschop was gewijd.

Hoe komt men dan nu aan Albert I von Bekeshovede (Buxhövden)? Er bestaat een geslacht van heeren, baronnen en graven von Bexhövede of Buxhövede, wier wapen is te vinden in „Baltisches Wappenbuch" van Von Klingspor. De bakermat van dit geslacht is het aartsstift Bremen, van waar het naar de provinciën der Oostzee toog; zie de Zeitschrift van de „Deutsche Herold" (Berlijn) 1902 no. 4 (April 1902) S. 60. Hardwich II, aartsbisschop van Bremen, die in 1198 onzen Albert, destijds kanunnik van het aartsstift aldaar, ter bekeering der Heidenen, met den titel van Bisschop, naar het sedert 1159 aan Bremensche kooplieden bekend geworden Lijfland afzond, was zijn naastbestaande bloedverwant van moederszijde.

Heeft bijgevolg bisschop Albert zijn vaderlijken geslachtsnaam Apeltere met die zijner bloedverwanten van moederskant (von Buxhöveden) verwisseld? Maar hoe komt dan Brockhaus in 1854 aan Albert von Apeldorn?

Heeft hij alzoo een Bremenschen geslachtsnaam aangenomen, of heeft het nageslacht hem dien toegekend, hij is dan toch altoos een Gelderschman geweest. En behoort dus niet tot de voorzaten van het geslacht von Buxhövden, van vaderskant tenminste niet.

Bekeshovede (Buxhövden) kan „beekhof" beduiden.

Bergeik. JAC. ANSPACH.

Van Cruiningen (zie Alg. Reg.). — Smallegange in zijne Cronyk van Zeeland, zegt bl. 714:

„Wouter, de 2e zoon van Godefroy, Heer van Assche, was Heer van Cruningen *uit den hoofde van syne vrouw*, *eenigste erfgenaem v. Cruiningen*". Hij leefde in den jare 1214."

Deze Wouter of Walter was driemalen gehuwd. [1]) Volgens een charter, medegedeeld in deel II (1191—1225), bl. 405 van de „Table chronologique des chartes et diplômes imprimés, concernant l'histoire de la Belgique, par Alphonse Wauters, Bruxelles 1871", luidende: Walter de Cruyningen abandonne aux moines de Ter-Doest, en remission de ses péchés et ceux de ses *trois* femmes: *Bele* ou *Isabelle*, *Herkenrade* et *Imaïne*, 146 mesures

[1]) Navorscher XXXVIII bl. 229, spreekt H. Anspach slechts van 2 vrouwen, volgens het Oorkondenboek van Holland & Zeeland, waar heer Mr. v. d. Bergh het geheele latijnsche charter mededeelt I no. 243.

de son marais (moeren) avec la dîme et la juridiction en cet endroit." Actum curtem de Monstr. hoc [1]), anno Domini MCCXIIIj mense April.

(Cronica et cartularium Monasterii de Dunis p. 184.— Voir ibidem p. 820).

Boxhorn noemt Wouters zoon Godefroy, aldus genaamd naar zijn grootvader Godefroy, Heer v. Assche een man van „grooten aensien" in Zeeland en Smallegange betitelt hem evenals zijn vader Heer v. Cruningen en van Wissendonk [2]); deze voerde volgens Butkens „Trophées de Brabant" 4e boek door Boxhorn in zijn 2⁰ deel bldz. 607 aengehaelt: „un chevalier armé à cheval, portant en l'escusson une fascé (fasce) à un sautoir, brochant sur (le) tout, et au contreséel est le dit escusson posé sur la poictrine d'un aigle. Ses fils furent etc." Hij voerde dus niet het wapen van zijn geslacht van Assche of van Mechelen, maar dat van het Zeeuwsch-Vlaamsche geslacht *van* of *van der Maelstede.* Was dat nu zijn moeders wapen, dat hij aannam om redenen met haar, de eenige erfgenaam van Kruiningen, dat geslacht uitstierf, dan volgt m. i. daaruit, *dat het oude geslacht van Kruiningen een tak was van het overoud geslacht v. of v. d. Maelstede*, dat vermoedelijk eenmaal het kasteel van dien naam stichtte, in welks nabijheid of onder wiens rook het dorp Hulst verrees, dat als hoofdplaats van het ambacht van dien naam in 820 reeds genoemd wordt.

In het reeds genoemde werk van Butkens, deel II bl. 137, wordt in een charter van Jan. 1272 de naam van *Imaine* als vrouw van Maelstede genoemd: „Imaine dame de Maelstede, veuve de Henri Berthout, fonda une chapellenie dans le monastère des

[1]) Monsterhoek. – In den Tegenw. staat der Ver. Nederlanden, deel 10 bl. 287 leest men: „Voor deezen stond er (d. i in Kattendijke) ook een monniken klooster, naar 't welke de binnendijk aan de Westzijde, die nu geslegt is, nog den naam heeft van den ***Monniken dijk.*** Dr. R. C. H. Römer, Geschiedkundig overzigt van de kloosters en abdijen in Holland en Zeeland, spreekt in deel I bl. 146, 147, 309 en 310 van dit uithof te Kattendijke en noemt het „uithof Monsterhoek van de Cisterciencer-abdij ter Doest bij Brugge". – Ik meen jaren geleden in de kerk te Kattendijke nog een paar grafsteenen van geestelijken uit dat uithof gezien te hebben.

[2]) Wissendonk of Wissendung. 1258 4 April Godefroy de Cruningen déclare avoir prêté foi et hommage à Henri duc de Brabant, qui lui a donné en recompense 200 livres de vieux blancs pr. les quelles il a assigné au duc, dans l'aller de Wissendung, des biens d'un revenu annüel de 20 livres, biens qu'il doit lui et ses héritiers relever en fief du dit duc. Datum Middelbourgi feria V post octavas paschae. (Butkens, Trophées de Brabant preuves I, IV p. 97).

réligieuses victorines de Malines et en donna la collation au couvent. Datum a°. dni. MCCLXXj mense Jan°.

Zou men nu door dezen gelijken doopnaam niet mogen besluiten, dat de hierboven laatstgenoemde vrouw van Wouter van Assche (misschien was zij wel zijne eerste vrouw, wie zal dat uitmaken?), ook Imaine genaamd, was eene dr. uit het huis *van* of *van der Maalstede* en dan de moeder van Godefroy, die daarom het wapen van *van* of *van der Maalstede* aannam en voerde en Heer van Kruiningen werd, na dood zijns vaders, die de eenige erfgenaam van Kruiningen getrouwd had. Was hij niet de zoon van Imaine van Maalstede-Kruiningen, dan zou hij m. i. wel het wapen van zijn geslacht van Assche hebben gevoerd en niet dat *van* v. of *v. der Maelstede*, van een geslacht, waarmede hij dan in geen de minste bloedverwantschap zou staan.

s'-Gravenhage. FRED. CALAND.

Boschuysen (LII, 130). — Rietstap, in zijn Armorial Général, geeft het wapen op als: de vair plein. De genealoog van Boschuysen bij van Leeuwen was vermoedelyk geen heraldicus hij is waarschijnlijk de eenige, die spreekt van lampen. Men noemt de figuren van vair in den regel klokjes, ook wel hoedjes. Maar in dit geval behoort men die figuren geen naam te geven en evenmin van de plaatsing te spreken.

Volgens de genealogie van Heerman van Oostgeest bij van Leeuwen, B. I. pag. 982, stammen de Boschuysens af van Willem van Guynes, Rentmeester van Kennemerland in 1360. In Frankrijk voerde de Guines: vair van goud en blauw. Er is dus grond om te veronderstellen, dat de opgaaf van Rietstap juist is. En als men een zegel van een van de Boschuijsens na 1360 opzoekt (dat een welwillend lezer van De Navorscher, die daartoe in de gelegenheid is, misschien wel doen wil), zal men hoogstwaarschijnlijk ontdekken, dat het wapen van Boschuysen eenvoudig is: van vair.

— R. —

FICTIEVE GESLACHTSWAPENS.

De heraldiek of wapenkunde, die den oorsprong, het doel, den ouderdom en de verandering der geslachtswapens kennen leert,

evenals elke andere wetenschap uit van vaste beginselen. Zij leert de regels, die aan het samenstel der wapens ten grondslag liggen, en waarnaar deze moeten worden beschreven, verklaard, beoordeeld, ontworpen, uitgevoerd en toegepast.

De oorsprong der wapens, d. w. z. de tijd, dat men begon ze als onderscheidingsteekenen van de geslachten te voeren, is niet met zekerheid vast te stellen. Toch mag men wel aannemen, dat ze, — het moge zijn hier en daar vroeger — tegen het einde der 12e eeuw, als gevolg der kruistochten meer algemeen in de Europeesche landen in gebruik kwamen. Daarbij heeft men natuurlijk alleen te denken aan wapens, die of door den landvorst bij oorkonde of diploma waren verleend, of sinds onheugelijke tijden gevoerd [1]) en wellicht uit eigen brein ontsproten en bedacht waren.

Maar men kan ook een wapen bedenken voor een ander, gelijk in onze dagen in de officieele wereld nog wel geschiedt, wanneer de een of de ander om geldige of (gelijk in Duitschland) om geldelijke [2]) redenen in den adelstand verheven wordt, en hij geen wapen kan aanwijzen, dat zijne voorouders voorheen gevoerd hebben. In dat geval wordt het wapen voor hem ontworpen en vastgesteld, door een of ander regeeringslichaam, dat in dergelijke zaken advies geeft, en in welks register of archief naam en wapen van den nieuw geadelde worden ingeschreven.

Voorbeelden van dergelijke verheffingen in den adelstand met nieuw bedachte wapens, waarbij veeltijds in het wapen gezinspeeld werd op belangrijke bewezen diensten, zijn o. a. die van de Nederl. admiralen Tromp en de Ruyter. Dat het verzinnen van dergelijke wapens een zekere mate van vindingrijkheid

---

[1]) „In Engeland geldt als regel, dat het feitelijk bezit en voeren van een wapen, door hoeveel geslachten heen en sinds hoeveel tijd ook, geen *regt* geeft op dat wapen. Om wettig te zijn moet het door het „Herolds' College" ingeboekt of opnieuw verleend worden. Bij verleening aan het hoofd eens gezins gaat het wapen op al zijne kinderen of verdere wettige nakomelingen over; doch zoo broeders de aanvrage doen, moeten zij ieder afzonderlijk ingeschreven en erkend worden." In Ierland volgt men geen dier bepalingen, maar is het bewijs van gedurende zekere tijdruimte een wapen gevoerd te hebben voldoende."

(Rietstap, Handb. der Wapenkunde. Aanvull. en verbeteringen blz. 517.)

[2]) Onadelijke personen zijn in Duitschland, in later tijd, zeer veelvuldig met wapens begiftigd geworden. Deze gunstbewijzen gingen van de keizers uit, doch het is mij niet gebleken of hierbij fiscale oogmerken ten grondslag lagen, gelijk in Frankrijk onder Lodewijk XIV. (Rietstap, t. a. pl.)

vereischt, behoeft geen betoog, maar dat is niet, wat wij eigenlijk onder ons opschrift verstaan.

Van geheel anderen aard zijn de wapenschilden, uitgedacht om staatslieden, veldheeren en andere personen, „die aan dên openbaren weg timmeren," zooals men het weleens uitdrukt, te hekelen en in een bespottelijk daglicht te stellen. Het welbekende satirieke weekblad „Punch" gaf in de jaargangen 1898 tot 1901 onder het opschrift: „*Ready made coats* (of arms)" daarvan geestige staaltjes. Zoo herinneren wij ons b.v. het wapen van: Félix Faure, den vorigen President der Fransche Republiek [1]), van Prof. John Morley, een der voorstanders van de Pro-Boer beweging in Engeland [2]) en van Dr. Leyds, den gezant der Zuid-Afrikaansche Republiek bij verschillende Europeesche hoven. [3]) De teekening dezer schilden is gevolgd naar Burke's Genealogical and heraldic dictionary. Alle wapens zijn gevierendeeld om over des te meer figuren te kunnen beschikken als bruikbare stof voor caricatuur. De schildhouders, helmtopsieraden en deviezen of wapenspreuken zijn telkens gekozen met zinspeling op de veronderstelde eigenschappen of de staatkundige positie van den veronderstelden eigenaar. Zoo is het wapen van President Faure, met den Russischen beer en het Russische wapen als supports, voorzien van de zinspreuk: Moi et Nicolas; dat van Dr. Leijds heeft een dansenden Franschman en een verheugden Rus, beiden met anti-Engelsche oorlogsberichten in den zak, tot schildhouders en voert de spreuk: „I'm a bit of myself!" Bij deze soort van wapenafbeeldingen speelt natuurlijk de satire de hoofdrol. Er is hier geen sprake van ernstig bedoelde heraldieke illustratiën, ontworpen volgens de strenge regels der wapenkunde; zoowel de teekening als de uitleg, die deze vergezelt, is er op berekend om den lachlust te wekken ten koste van dengeen, voor wien het wapen bestemd is.

Hierbij is dus wel „fictie" in het spel, maar niet de fictie van een brein, dat de wapenkunde beoefent om haar zelve, en dat geen wapens ontwerpt of toelaat, waarbij hare voorschriften zijn veronachtzaamd of verkeerd toegepast. Bedenkelijker wordt

---

1) Punch van 26 Nov. 1898.
2) Idem van 13 Sept. 1899.
3) Idem van 6 Dec. 1899.

de zaak, wanneer wapenkundigen van het meest onvervalschte allooi zich te buiten gaan in het bedenken van geslachtswapens voor heidenen en bijbelsche personen, wier leven voor een zeer groot deel met den sluier van het mysterieuse bedekt is.

Een bij uitstek bevoegd beoordeelaar, de wapenkundige J. B. Rietstap, bespotte reeds in zijn: Handboek der Wapenkunde (Gouda 1857), de onvergeefelijke dwaasheid der oude heraldici, die wapens bedachten voor Adam en Eva, Jozef, Koning David en Jezus Christus; die aan de kleuren en de stukken symbolieke beteekenissen toekenden, inplaats van ze te houden, voor wat zij bij den aanvang waren, hulpmiddelen ter herkenning van het eene geslacht van het andere en die den oorsprong der wapenkunde opvoerden tot het beleg van Troje!

Van dien aard nu zijn de wapens, die voorkomen in: Das erneuerte und vermehrte Deutsche Wappenbuch, in welchem des H. Römischen Reiches hohe Potentaten, Fürsten, Grafen, Herren, Freyherren, Edle, Stände und Städte usw. Wappen, Schilde, Helm, Kleinodien wie auch deroselber Namen, Herrschafften, Herolds Farben, usw. aussgebildet zuersehen. Nürnberg beij Paulus Fürst 1657. Erster Theil.

Na het voorwerk, behelsende allerlei over de afleiding en de beteekenis van het woord „Wapen" bij verschillende volkeren, den oorsprong en ouderdom der wapens, door wie zij rechtens kunnen worden verleend, en hoe men een wapen kan verkrijgen, volgen op 4 bladen 24 afbeeldingen van gefingeerde wapens, en wel op plaat 1, de drie oudste wapens (der eerste wereld, van Adam en van Noach) en de wapens der drie goede Joden (Jozua, Koning David en Judas Maccabeus). Op de 2e plaat die der 3 goede Jodinnen (Hester, Judith en Jael) en der 3 goede Heidenen (Hector van Troje, Alexander de Groote en Julius Caesar). Op de 3e plaat de schilden der 3 goede Christenvorsten (Karel de Groote, Koning Arthur en Gottfried van Boullion). De 4e plaat eindelijk vertoont de wapens der 3 goede Christenen (Helena (van Konstantinopel?), Brigitta, Elsbeta) en der zoo geliefde 3 oostersche koningen (Caspar, Balthasar en Melchior).

Het pleit niet voor den wetenschappelijken zin van den nieuwen uitgever: Paulus Fürst, dat hij gemeend heeft het vermaarde wapenboek van Siebmacher, waarvan bovengemeld werk een vermeerderde uitgaaf is, met deze fantastische schil-

den te verrijken. En het is hem des te minder te vergeven omdat zij noch oorspronkelijk, noch geestig bedacht zijn. De teekenaar heeft de traditie gevolgd van oudere voorbeelden, met varianten hier en daar in de kleur of in de toekenning van het beweerde wapen. Zoo wijst hij aan Caspar toe een schild met 9 sterren, aan Balthazar de halve maan met den ster en aan Melchior den moor met de banier en het schild, in omgekeerde volgorde als de oudere overlevering ze voorstelt. Karel de Groote voert een gedeeld schild met den halven keizerlijken adelaar en de 6 leliën (het Germaansche en Frankische rijk); koning Arthur drie kronen (Engeland, Schotland en Ierland?) enz. enz. F. E.

Gijsbrecht II, heer van Nyenrode. — Onder de bewijsstukken, door den heer J. J. de Geer vermeld achter zijne Nalezingen op de proeve eener geschiedenis van het geslacht van Nyenrode (Berichten van het Hist. Genootschap te Utr. dl. V. 1e stuk), voor een deel tot kennis van den schrijver gekomen uit een inventaris, afkomstig uit de verzameling van Cornelis van Alkemade, vonden wij niet opgenomen een, waarvan een oud afschrift in het gemeente-archief van Alkmaar dus luidt:

Hartoighe Willem &a maken cont &a dat wij schuldich sijn gebleven onsen lieven ende getrouwen heeren Ghijsebrecht van Nijenrode onsen bailliu van Kenemerlant ende van Vrieslant alse van coste die hij gedaen heeft opten huyse ter Nijenrode bij onsen beuele mit xl gesellen, die hij daer op hadde liggende, alse op segghen tot ons lieffs ende getrouwen heeren van IJselsteyn ende heeren van Egmonde alse van negen weecken ende gereeckent is van elcken manne des dages iiii grooten maecken[de] iiiiç ende xx st. Voort soe hebben wij ontfaen van onzen bailliu voors bij meyster Dirx Hant van Thienen ons klerx dien ons goede reeckeninge off doen sall ij^{c} l schilden eenen schilt gereeckent voor xxiiii vleemsche grooten dit compt te samen dat wij heeren Ghysebrecht voors. schuldich sijn vi^{c} ende lxx schilden. Ende van alsoe veele r. Gegeven inden Hage saterdages nae Katerinen int jaer lvi. [1356].

Jussu Dni Comit. Ad. rt.. Dni de Egm. Baer
T. de Thienen. G Dns de Yselst.

C. W. B.

Wapen van (van) Couwendael. — Welk wapen (in blaauw drie, 2 en 1, gouden adelaars ?) voerde met zekerheid de familie (van) Couwendael, waarvan mij bekend zijn:

Broeder Gillis van Couwendale, pater der cellebroêrs te Bergen-op Zoom, $158^2/_3$ naar Poortvliet gezonden om daar de pestlijders bij te staan, tegen f 6 per week (hij bleef er acht weken.) (Ermerins, Zeeuwsche Oudheden, VIII, blz. 77).

Jacobus Couwendael, Tielanus, 20 jaar oud als philos. stud. te Leiden ingeschreven 1622 (Alb. L. B.)

Aegidius (Gillis) (van) Couwendael, trouwde te Nijmegen trouwb. aldaar 29 April 1666 (procl. Wamel en Tiel) Ida Fock *) van Nijmegen, dochter van Simon en Theodora Roukens; hij werd als proponent beroepen te Wamel en Dreumel 1666 en st. 1677 (de Jongh, geld. pred.)

Willem van Couwendaal, van Tiel, burger van Nijmegen 18 Dec. 1667 (burgerboek aldaar).

Jacob van Couwendael, beziender van den grooten Gelderschen tol, 1678 geëligeerd tot broeder in de illustre confrerie van St. Anthonie te Tiel, 1681 decanus daarvan. (Vriendelijke mededeeling van den heer H. J. van Wessem, te Tiel.)

Anna van der Maat, weduwe van Gillis van Couwendael, woonachtig te Tiel, trouwde 13 Juni 1685 te Nijmegen (procl. Tiel), Gerard van den Heuvel j. m. van Nijmegen (trouwboek aldaar). B. VAN EMDEN Hz.

Gulden Vlies. — Kan iemand mij wellicht mededeelen, wie van degenen, die tegenwoordig waren bij het bezoek van den Hertog van Alva in 1573 te Amsterdam, Ridders waren van het Gulden Vlies?

Was de zoon van den Hertog van Alva, Don Frederik, in 1573 al Ridder van het Gulden Vlies? En wanneer is hij dat geworden? — R. —

Hoofden van Geslachten. — Ik heb altijd in de meening verkeerd, dat hoofden van geslachten in de Nederlanden slechts kinderen der verbeelding waren van dichters en romanschrijvers,

*) Hare zuster, Emilia Fock, trouwde 9 Juli 1673 te Tiel (trouwb. ald.) Johan van Heer(d)t, j. m. van Tiel, dien ik niet met zekerheid op de mij bekende genealogieën en kwartierstaten van Van Heerdt kan te huis brengen.

— van hen, die de geschiedenis zoo aangenaam mogelijk trachten te verhalen, daarbij ruim baan latende aan hunne phantasie, en die zoodoende geen zeer vertrouwbare gidsen zijn op het pad der historische waarheid, in het kort, van allen, die het met de waarheid zoo nauw niet nemen. Maar niet zoo heel lang geleden heb ik gevonden, dat in de toelichting bij de uitgaaf van een van de bronnen onzer geschiedenis, ook gesproken wordt van hoofden van geslachten, en nu zou ik waarlijk moeten gaan twijfelen aan de juistheid van mijne meening. Heb ik het misschien altijd mis gehad?

Dat wij, volgens ons recht, tegenwoordig geen hoofden van geslachten hebben, weet iedereen. Maar wil iemand, die het weet, zoo vriendelijk zijn mij in De Navorscher mede te deelen, op welken *rechtsgrond* men in de Nederlanden spreekt van hoofden van geslachten, hetzij in de middeneeuwen, het zij later? Wie waren rechtens hoofden van geslachten? En wat behoorde tot hunne bevoegdheid? — R. –

Van Linden van Voorst (LII, 331). — Ter aanvulling en verbetering van noot 1 op blz. 331 wordt medegedeeld, dat de daar bedoelde Madame de Linden de Voorst was Frederica Louise van der Does van Noordwijk. geb. te 's-Hage, 21 Febr. 1730, den 13 Juni 1754 te Noordwijk gehuwd met Otto Frederik van Lijnden, heer van Nederhemert en de Voorst, geb. 18 Jan. 1716, die in den zomer van 1787 Willem van Lynden, heer van Hemeren, was opgevolgd als Burggraaf van Nijmegen.

Het huwelijk bleef kinderloos, doch zij hadden als dochter geadopteerd de in het Journaal vermelde Otteline Frederique Louise van Lynden van Reede, geb. te 's-Hage, 24 Jan. 1773, dochter van Arend Willem van Reede en Helwig Adriana Amarantha van Lynden tot de Parck. Zij huwde 20 Febr. 1791 met Willem Gustaaf Frederik Graaf Bentink. M.

Van Zitter. — Op blz. 136 van afl. 3 komt, onder *Van den Broeck* voor: *Geertruida Cornelia van Zitter*, ged. te Galle 28 April 1754, dr. van *Claes van Zitter* en van *Cornelia van Duuren.* Deze Geertruida komt evenwel *niet* voor onder de kinderen van Claes van Zitter, op blz. 222 van Afl. 4. Hoe zit dat?

L. N.

KERKGESCHIEDENIS.

Begraven van R. K. Priesters in Protestantsche Kerken. — LII, 435). — Naar aanleiding van eene mededeeling op een bidprentje van anno 1791, waaruit blijkt, dat pastoor Petrus Woortman in de Oude Kerk te Amsterdam is begraven, vraagt de heer J. D. Ketelaar of 't meer voorkwam, dat „Roomsche priesters in Protestantsche Kerken begraven werden", en of „de *ongewijde* aarde geen bezwaar was", en of „'t Protestantsche Kerkbestuur gelegenheid gaf misschien om vóór 't begraven de wijding der te bezigen ruimte te doen geschieden?"

Dat de laatste vraag ontkennend moet beantwoord worden, mag men wel aannemen. Het was van een Protestantsch Kerkbestuur ten jare 1791 niet te verwachten, dat het eene Roomsche plechtigheid als de grafwijding is, binnen de muren der Oude Kerk zou toelaten. En of 't geen bezwaar is voor een Roomsch priester in ongewijden grond te rusten? Natuurlijk hebben de Roomsche priesters, en de leeken ook, hunne rustplaats liefst in de kerk of op een gewijd kerkhof. Maar indien dit niet geschieden kan, moet met het onmogelijke rekening gehouden worden; dan *wordt in de lijkkist*, die het stoffelijk overschot bevat, (bij de kerkplechtigheden voor den of de overledene, door den priester, die de uitvaart doet) *een weinig gewijde aarde gestrooid.* Men noemt dit beaarden. Zie mijn *Roomsche Woorden* op „beaarden."

Intusschen is het duidelijk, dat in een tijd, toen alleen in de kerken begraven werd, en de Roomschen op tal van plaatsen geen kerk hebben mochten, de Katholieken wel moesten gebruik maken van de Protestantsche begraafplaatsen.

Den Haag. A. W. STELLWAGEN.

R. K. priesters begraven in Protestantsche kerken (LII, 435). — Na de groote omkeering in de tweede helft der 16e eeuw kwamen de kerken in gebruik — niet in eigendom — bij

de gereformeerden, wier godsdienst die van den Staat werd, met bezoldiging van hunne predikanten en verdere kerkdienaren uit de openbare kassen. Daaruit werden ook subsidiën verleend voor het onderhoud der kerkgebouwen, voor zoover de daaraan verbonden inkomsten ontoereikend waren. Een aanzienlijk deel dezer inkomsten werd gevormd door de grafgelden, want de toen „publieke" kerken waren met hare hoven de publieke begraafplaatsen. De graven in de kerken bleven bij den veranderden staat van zaken behooren aan hen, die ze door vererving of aankoop eenmaal verkregen hadden [1]), zoolang als daarvoor òf eene kleine jaarlijksche contributie òf een omslag bij eene noodige „verhooging" (zandaanvulling) voldaan werd. Bij wanbetaling of onbekend raken der eigenaars werden de grafsteden nog eenige jaren met rust gelaten en daarna verkocht aan hen die het bezit verlangden, onverschillig welk geloof de gegadigden beleden. Zoo sliepen protestanten, roomschen en zelfs israëlieten vredig onder dezelfde gewelven.

Roomsche priesters vonden aldus ook in de publieke kerken hunne rustplaats, aanvankelijk in graven hunner geloofsgenooten, later in zelfgekochte pastoor- of priestergraven. De oude kerken bleven voor hen plaatsen, waarvan de grond eenmaal gewijd was; maar daar, waar de toeneming der bevolking het aanleggen noodig maakte van nieuwe begraafplaatsen, welke derhalve geene wijding ontvangen hadden, werden de hiervoor bestemde dooden der catholieken vóór het sluiten der lijkkist beaard. Zie het „Begraven" genoemde artikel van mr. N. de Roever, in den in 1890 verschenen tweeden bundel van zijn „Uit onze Oude Amstelstad."

C. W. B.

LASTBRIEF VAN PRINS MAURITS TOT DE KERKVISITATIE
IN DE GRAAFSCHAPPEN VAN BUREN, LEERDAM EN DE HEERLIJKHEID IJSSELSTEIN.

Maurits by der gratien Godts Prince van Oraenge, Grave van Nassau, Catzenellenbogen, Vianden, Dietz, Lingen, Moers, Bueren, Leerdam enz. enz. . . . . .

[1]) Het ongeschonden laten der op oude priestergraven gebeitelde miskelken — zooals in Alkmaars Groote Kerk — strekt, dunkt mij, wel ten bewijze, dat men de graven meer dan het kerkgeraad als particulier eigendom beschouwde.

Alsoo wy by missive in dato den XXen Septembris lestleden, hebben geconsenteert, dat de predicanten staende in onse Graefschappen van Bueren, Leerdam ende Heerlyckheyt vanIJsselsteyn, hen souden voegen by het Classes van Gorichem, ende hen onderwerpen het Synodus van Zuythollant, ende dat by provisie ende sonder prejudicie van onse hoocheyt gerechtichteyt, ende ter tyt wy anders souden hebben geordonneert. Ende dewyle de voorsz predicanten dyenvolgens hebben gecompareert op het voorsz Synodus van Zuythollandt om te letten, opde beweringe van de schadelycke ende droevige confusien, inde gereformeerde kercken in dese landen ontstaen, dat by de gedeputeerde van het voorsz. Synodus onder andere is goet gevonden, dat in de voorsz. Graefschappen ende Heerlyckheyt, soude gecommitteert worden Adriaan Claessen vroetschap tot Delft, N. Goeree vroetschap tot Rotterdam ende N. Bolleman Borgermr. tot Schiedam om (volgens haeren particulieren gegeven last) te letten opde disordre vande kercken aldaer, Ende wy geerne sien souden dat in onse voorsz. kercke goede ordre gestelt wierde, Soo ist dat wy hebben geconsenteert ende bewillicht, dat de voorz. drye gecommitteerde hen derwaerts souden mogen vervoegen, om opde voorsz. desordre te letten, ende dit voor deze reyse sonder in consequentie getogen te worden, ende sonder prejudicie van onse voorsz. hoocheyt. Doch verstaen wy dat de voorz. gecommitteerde ter voorn. plaetsen nyet sullen verrichten ofte besoigneren, dan met kennisse ende toestaen van Mr. Suerius Raedt inden Rade van Brabant die wy tot dyen eynde specialyck uyt onsen naeme neffens de voorsz. andere gedeputeerde hebben gecommitteert ende geauthoriseert als wy committeren ende authoriseren by dese. Lastende de drossaerden ende alle officieren der gemelde Graefschappen ende Heerlyckheyt van IJsselsteyn hen hierinne alle hulpe ende assistentie te bewysen. Des toirconden hebben wy dese met onsen naeme onderteeckent ende onsen segel hier onder op doen drucken. Gedaen in 's Gravenhage den XXVen Decembris XVjc achtien.

(get.) Maurice de Nassau.

(onderstond) Ter ordonnantie van Syne Vorstl. Genade

P. de Jonghe.

Naar het origineel, op papier, met 's Prinsen opgedrukt zegel, medeged. door de Red.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

IETS OVER BOILEAU EN ZIJNE SATIREN.

Terwijl de *Mémoires* van Madame de Motteville, La Rochefoucauld, de Saint-Simon, en de brieven van Mad. de Sévigné den tijdgeest onder de regeering van Lodewijk XIV tot in de kleinste bijzonderheden afbeelden, leveren hunne dichtende tijdgenooten daarvan een naar hun karakter verschillend ideaal. Geen wonder, dat de eeuw van den Roi Soleil, ook ten opzichte der Fransche letterkunde, de gouden genoemd wordt! Vier genieën: Molière, Racine, La Fontaine en Boileau bestegen er bijna gelijktijdig den Franschen Parnassus. Doch zonder den laatste zouden de eersten zulk een letterkundigen naam niet hebben verworven. Molière zou geen *Misanthrope*, Racine geen *Phèdre* of *Mithridate* en La Fontaine zou meer *Contes*, minder *Fables* hebben geschreven. Boileau spoorde hen aan tot tot hoogere geestesinspanning. Hij werkte met Pascal aan de zuivering en regeling van de Fransche taal. En terwijl gene zich beijverde zuiver en bevallig te schrijven, deed hij hunne werken door de tijdgenooten beter waardeeren.

Nicolas Boileau Despréaux [1]) werd den eersten November 1636 geboren, en wel in de Rue de Jérusalem, tegenover het huis, dat later de bakermat zou worden van Voltaire. Zijn vader, Gilles Boileau, uit wiens tweede huwelijk met Anna de Nielle onze held de jongste spruit was, bekleedde den post van griffier aan de Eerste Kamer van het Parlement. Nicolaas was het elfde (volgens Sainte-Beuve evenwel het vijftiende) kind des griffiers. Hetzelfde huis, waarin hij het levenslicht aanschouwde, had eens den schrijvers van de beruchte *Satire Menippée* tot werkplaats gediend. De oude Boileau, die vóor zijn tweede huwelijk in de Rue Quincampoix had gewoond, was, om meer nabij het Parlement te zijn, verhuisd naar de Rue de Jérusalem, en had van gemelde woning slechts éene ruime kamer in huur. Van de tien kinderen uit het eerste huwelijk waren er destijds acht in leven, van wie er twee, Jérôme en Anna [2]), buiten 's huis woonden, terwijl spoedig na het tweede huwelijk twee

---

[1]) Dezen bijnaam gaf zijn vader hem naar eene weide bij zijn buitentje te Crosnes.

[2]) Jérôme was advokaat; Anna was gehuwd met den griffier Dongois.

meisjes in een klooster geplaatst werden. Deze leegte in den huiselijken kring werd echter spoedig aangevuld. Nog vóór dat de familie Boileau verhuisde, had het jeugdige vrouwtje haren echtgenoot reeds met een drietal nieuwe spruiten verblijd (?). En nadat de nieuwe woning twee jaar betrokken was, was het drietal een vijftal geworden, waarvan onze Nicolas de jongste.

De eerste levensjaren van den toekomstigen dichter waren verre van zijne gelukkigste. Hij verloor zijne moeder, toen hij nog geen achttien maanden telde, en ontbeerde dus haar leiding, welke op zijn volgend leven van niet weinig invloed had kunnen zijn. Hoe zeer hij dit verlies later betreurde, bleek bij het overlijden van Brossette's moeder, toen hij dezen zijne deelneming in diens smart betuigde. Doch het gemis van een vrouwelijke omgeving is het meeste merkbaar in de werken, die Boileau naliet; overal bespeurt men de afwezigheid van eene moeder, echtgenoote of beminde.

Zijne schooljaren hebben in zijne werken bijna geen spoor nagelaten; tenzij men zijne kennis van de klassieke talen, in die periode ontstaan en ontwikkeld, als zoodanig aanmerken wil. Na in 1754 de tonsuur te hebben ontvangen om voor den kansel te worden opgeleid, zette hij zich bij het verlaten der school in 1652 tot de studie der Godgeleerdheid.

Hij nam plaats op de banken der Sorbonne, doch in die kweekschool van dorre dogmatiek voelde hij zich spoedig niet op zijne plaats. Zijn afkeer van de nietige, kleingeestige geschillen, waarmede de theologen van dien tijd zich gewoonlijk bezig hielden, deed hem aan de scholastiek den rug toewenden. Om toch een vak te kennen, waarmede hij zijn brood zou kunnen verdienen, liet hij zich door zijn zwager Dongeois opleiden voor de pleitzaal en werd in 1656 op de advocatenrol ingeschreven. Zijn vaders dood, die in het volgend jaar voorviel, vergunde hem vrijelijk zijn roeping te volgen.

Hij woonde nu in bij zijn oudsten broeder Jérôme, op wien het griffiers-ambt was overgegaan. Een dakkamertje boven de vliering, die door een anderen broeder bewoond werd, was zijn studievertrek. Dáar bestudeerde hij het karakter der buren, van wie er later verscheidenen in de Satiren zouden afgeschilderd worden. Dáar ook ontvluchtte hij het booze humeur en het knorrige gelaat zijner schoonzuster. Zijne neiging tot de letteren deed hem den omgang

zoeken met de meest ontwikkelde schrijvers van zijn tijd. Mannen als Fléchier, de abt Furetière, de Jezuieten Bourdaloue en Rapin, doch vooral La Chapelle, Racine, La Fontaine en Molière waren bijna dagelijks bij hem op bezoek. Wanneer het laatstgenoemde viertal bij hem te gast was, lag gewoonlijk *La Pucelle* [1]) op tafel; en hij, die op de eene of andere wijs tegen de taalregelen zondigde, moest als boete daaruit een twintigtal verzen voorlezen. Eéne bladzijde lezens stond met een doodvonnis gelijk! Daar de vlieringzolder, waarheen Boileau later verhuisd was, niet bijzonder voor hunne samenkomsten geschikt bleek, huurde hij in de Rue du Colombier een klein vertrek, waar zij ongestoord konden disputeeren. Het clubje bleef aldus bestaan tot omstreeks 1665, toen het wegens een geschil tusschen Molière en Racine werd ontbonden. Behalve Molière, die zich voortaan des te inniger aan het tooneel hechtte, bleven de anderen Boileau getrouw bezoeken.

Van de vele anekdoten, die van dezen vriendenkring in omloop zijn, wil ik er een enkele mededeelen. De la Chapelle, een achterneef van Boileau, was de vroolijkste van het troepje en had een bijzondere voorkeur voor champagne. Hij had daarbij de eigenaardige gewoonte om zijne vrienden ten huize van Molière ten eten te noodigen. Hij bracht er dan meestal twee of drie mede, waarna hij een goed diner liet opdisschen en den wijn niet spaarde. Het tafelgesprek, dat zich gemeenlijk tot letterkundige onderwerpen bepaalde, eindigde bij zulke gelegenheden veelal in een kruisvuur van bon-mots en geestige reparties. Molière, die in den laatsten tijd zijns levens zeer sober was en die zich vroegtijdig ter ruste begaf, woonde slechts het begin van die festijnen bij. Op zekeren avond, dat zij weder bezig waren in de eetzaal goeden sier te maken, kwam de huisknecht van Molière, die reeds in slaap was, dezen plotseling wekken. Er was geen oogenblik te verliezen! De la Chappelle had al de gasten weten te bepraten, om zich naar de rivier te begeven, die dichtbij was, en zich daarin gezamenlijk te verdrinken; zeggende, dat niet geboren te zijn het hoogste geluk was, en een schielijke dood op één na het hoogste! Molière deed hen evenwel opmerken, dat zulk een grootsch voornemen

[1]) *La Pucelle*, heldendicht van Chapelain, telde in druk 12 boeken ieder van 1200 verzen(!) in uiterst drogen stijl; het oorspronkelijke handschrift telde er evenwel tweemaal zooveel.

niet in het nachtelijk duister begraven, maar bij het volle daglicht verdiende uitgevoerd te worden. De anderen stemden dit toe, begaven zich in huis, en dronken er den overgebleven wijn verder op.

Met Pascal, Montaigne et La Bruyère had Boileau niet weinig op. Vooral voor den schrijver der Lettres Provinciales koesterde hij een achting en bewondering, welke hij het minst in tegenwoordigheid van Jezuïeten poogde te verbergen. Ook was hij in het algemeen zeer ingenomen met Corneille's treurspelen, hoewel hij niet schroomde sommige gedeelten, zelfs een geheel stuk *(Agésilas)* streng af te keuren. Boileau's satiren bezorgden hem natuurlijk vele vijanden, van wie Fontenelle, Cotin, Quinault, Chapelain en Perrault als de voornaamste verdienen vermeld te worden. Met laatstgenoemde verzoende hij zich naderhand, doch niet vóor 1694.

Boileau is nooit gehuwd geweest. De eerste zijner beminden, Marie Ponchez (in de wandeling Mademoiselle de Bretonville geheeten), was de nicht van den huisheer, bij wien hij woonde. Zij pleegde als buurmeisje zijne schoonzuster nu en dan te bezoeken. Om haren oom, een priester, te believen, keerde Boileau terug op de banken der Sorbonne, die hij evenzeer verafschuwde als de balie. Bij den dood van haren voogd was beider vermogen evenwel niet toereikend om overeenkomstig de eischen van hun stand eene huishouding in te richten. Mademoiselle de Bretonville nam den sluier aan, terwijl Boileau op zijn verzoek met het prioraat van Saint Paterne werd begeven. Hoewel hij dus hiervan de inkomsten genoot, was hij niet te bewegen om het geestelijk gewaad aan te nemen, en deed later ten voordeele van zijne beminde van de kloostergelden afstand. Er verliepen vele jaren, eer hij de herinnering aan haar uit zijn hart kon verbannen.

Het tweede voorwerp zijner aanbidding was zekere mademoiselle Cramoisy, de dochter van een bekend boekhandelaar uit de Rue SaintJacques, welke den zoon van den voornamen griffier als een rijke partij beschouwde. Intusschen was Boileau, zooals hij bemerkte, niet de eenige, die in de gunsten van deze jonge dame deelde, zoodat hij, na haren ontrouw ontdekt te hebben, haar vaarwel zeide met het volgende quatrain:

„Pensant à notre mariage,
Nous nous trompions très lourdement,
Vous me croyiez fort opulent;
Et je vous croyois sage."

Sinds dien tijd achtte hij geene der dochteren Eva's één blik waardig.

Twee zijner broeders, Gilles en Jaques, hadden met hem de gave van het satirische gemeen; de eerste was bekend wegens zijne geestige épigrams, de laatste wegens zijne kwinkslagen en gevatheid in 't antwoorden. Van beiden had hij vroeger dikwijls te lijden gehad. Het talent „du petit drôle" wierp een schaduw op hun eigen roem. Van den oudste zeide hij eens:

„Un poëte agréable, un très bon orateur,
Mais je n'y trouve point un frère."

Boileau's letterkundig leven kan in drie perioden verdeeld worden. Tot de eerste (van 1660—'68) behooren de eerste negen Satiren, tot de tweede en de beste (van 1669—'77) worden gerekend *L'art poétique* de eerste negen *Epîtres* en de *eerste vier* zangen van den *Lutrin.* In de laatste periode vervaardigde hij, na eene tusschenruimte van vele jaren, de laatste twee zangen van den *Lutrin*, de tiende, elfde en twaalfde Satire, de laatste Epîtres en eenige Odes.

Terwijl de letterkundige kringen in Frankrijks hoofdstad nog onder den indruk verkeerden, dien de opvoering van Molières jongste blijspel: *Les précieuses ridicules* verwekt had, droeg de jonge Boileau zijn eerste Satire aan den abt Furetière voor. Hoewel niet een der beste, was zij het eerste dichtwerk van eenige beteekenis van den vier-en-twintigjarigen jonkman. Zij werd in 1660 geschreven en is eene navolging van de derde Satire van Juvenalis, waarin deze de afzondering beschrijft van een wijsgeer, die Rome heeft verlaten, wegens de schandelijke misdrijven, welke in die wereldstad aan de orde van den dag waren en wegens de kwellingen, waaraan men er blootstond. Zoo schetst Boileau de klachten van een dichter, wien het woelige leven te Parijs verdriet en die daarom elders een rustiger wijkplaats gaat opzoeken. De beschrijving der verdrietelijkheden van Parijs, die hij aanvankelijk hierbij had ingevlochten,

bespaarde hij tot de zesde Satire, dewijl hij anders de eenheid van het onderwerp benadeeld zou hebben.

In de tweede Satire, in 1664 vervaardigd en aan Molière opgedragen, beklaagt de schrijver zich over de moeielijkheid van het vinden van geschikte rijmwoorden, iets waaraan men in dien tijd bovenal aandacht en zorg besteedde. Hij wijdt terloops eenige regelen aan een drietal onbeduidende poëten van zijn tijd, waardoor hunne namen aan de vergetelheid ontrukt zijn:

„Si je veux d'un galant dépeindre la figure,
Ma plume pour rimer trouve l'abbé De Pure;
Si je pense exprimer un auteur sans défaut,
La raison dit Vergile et la rime Quinault."

Een vijftigtal regels verder komt de beurt aan een ander:

„Bienheureux Scudéri, dont la fertile plume
Peut tous les mois sans peine enfanter un volume!
Tes écrits, il est vrai, sans art et languissans,
Semblent être formés en dépit du bon sens:
Mais ils trouvent, pourtant, quoiqu'on en puisse dire,
Un marchand pour les vendre, et des sots pour les lire.
Et quand la rime enfin se trouve au bout des vers,
Qu'importe que le reste y soit mis de travers?

Boileau toont zich hier reeds behendig rijmer, bevallig en kieskeurig van uitdrukking, terwijl zijne herhaalde klachten over de moeilijk te vinden rijmwoorden niets dan voorwendsels zijn:

„De choquer an auteur qui choque le bon sens,
De railler d'un plaisant qui ne sait pas nous plaire."

De derde Satire, eene navolging van de achtste van Horatius, dagteekent van 1665 en is gewijd aan de beschrijving van een gastmaal, gegeven door iemand van weinig smaak, die zich niettemin inbeeldt dat zijn oordeel over hetgeen tot de goede sier behoort veel gewicht in den schaal legt. Boileau laat een lekkerbek (naar men beweert Du Broussin) tegen wil en dank een diner bijwonen, waarbij hem allerlei slecht of zonderling toebereide spijzen werden voorgezet, onder het voeren van de dwaaste gesprekken. Toen deze gastronoom vernam, dat Boileau bezig was eene dergelijke satire te schrijven, ging hij hem een bezoek brengen en poogde hem van dit plan te doen afzien. zeggende, dat dit geen onderwerp was om meê te gekscheren, „Choisissez plutôt les hypocrites", zeide hij hem in ernst, „vous

aurez pour vous tous les honnêtes gens; mais pour la bonne chère, croyez moi, ne badinez point là-dessus."

De vierde satire, welke in ouderdom op de tweede volgt en in 1664 door den schrijver voor het eerst werd voorgedragen, handelt over het thema: Alle menschen zijn dwazen, hoewel ieder zich zelven voor zeer wijs rekent. Het is een der minste uit den geheelen bundel, zoowel wat het onderwerp als wat de wijze van behandeling betreft.

In de vijfde satire, die van hetzelfde jaar als de derde is, betoogt Boileau, dat ware adel minder in de geboorte van den mensch, dan wel in zijne deugden gelegen is en logenstraft daardoor genoegzaam het stelsel, hetwelk hem zoo dikwijls werd toegedicht, namelijk: de grooten der aarde te verheerlijken ten koste der geleerden. Nergens word „le noble fainéant" zoo diep vernederd en geminacht.

De onaangenaamheden, waaraan een rustig burger in het woelige Parijs is bloot gesteld, vormen, zooals vroeger gezegd is, den inhoud der zesde satire. Deze is maar weinig belangrijker dan de tweede of de vierde. Juvenalis heeft ten opzichte van Rome hetzelfde onderwerp met meer bevalligheid behandeld. Vele critici hebben aan Boileau verweten, dat hij zijn tijd aan de beschrijving van dergelijke beuzelingen verspilde. Ook wij stemmen gaarne in met de afkeuring, door Voltaire in de volgende woorden neêrgelegd:

„Qu'il peigne de Paris les tristes embarras;
Qu'il décrive en beaux vers un fort mauvais repas;
Il faut d'autres objets à notre intelligence".

In de zevende satire, de derde in ouderdom (1663), houdt Boileau in navolging van Horatius eene samenspraak met zijne Muze over de al of niet voortzetting van zijne satiren. Wat haar inhoud betreft, is zij dus nog onbeduidender dan de vorige; ook de woordenkeus en de versbouw laten nog al te wenschen over.

Genoemd zevental maakte met het *Discours au Roy* de eerste erkende editie van Boileau's werken uit. Zij verscheen in 1666 te Parijs bij Billaine in 12mo-formaat, en ontlokte aan hen, die er in tentoongesteld werden, een storm van verwijten en smaadredenen tegen den schrijver. Deze verwaardigde zich niet hunne schotschriften of beleedigingen op ernstigen toon te beantwoorden; doch schreef de satire, die ot zijn geest gericht is, de negende,

waarin hij, onder voorwendsel van zich zelven te richten, zich tegen zijne vijanden verdedigt. Na deze apologie, waarop wij later terugkomen, te hebben vervaardigd, koos hij een onderwerp dat meer algemeen in den smaak zou vallen; nl.: de mensch, waarover de 8e satire handelt, welke ook ten volle aan die verwachting voldeed.

De twee laatstgenoemde satiren, in 1666 geschreven, zagen in 1668 afzonderlijk het licht. De satire over den mensch verscheen het eerst en maakte spoedig een verbazenden opgang. Zij is, niet zonder nevenoogmerken, opgedragen aan Morel, een leeraar der Sorbonne, die wegens zijne buitengewoon groote kakebeenen den bijnaam had van Ezelskinnebak. Van de vele geestige zetten, die in deze satire voorkomen, deelen wij er eene mede, die opnieuw getuigt, hoe scherp Boileau de wuftheid zijner vrouwelijke tijdgenooten wist te hekelen:

Assez de sots sans moi feront parler la ville,
Disoit, le mois passé, ce marquis indocile,
Qui depuis quinze jours dans le piège arrêté
Entre les bons maris pour exemple cité,
Croit que Dieu, tout exprès, d' une côte nouvelle
A tiré pour lui seul une femme fidèle."

Hij eindigt met deze gevolgtrekking, welke hij den ezel in den mond legt.

„Oh ! que si l'âne alors, à bon droit misanthrope,
Pouvoit trouver la voix qu'il eut au temps d' Esope;
De tous côtés, docteur, voyant les hommes fous,
Qu'il diroit de bon coeur, sans en être jaloux,
Content de ses chardons, et secouant la tête:
Ma foi, non plus que nous, l' homme n' est qu'une bête."

De negende en belangrijkste der satiren, waarop hiervoren terloops is gewezen, is geheel in den geest van Horatius en werd voorafgegaan door een kleine rede in proza, welke in de meeste uitgaven vóor de eerste satire gedrukt is. De dichter verdedigt zich daarin, met beroep op Lucilius, Persius, Juvenalis, Horatius, Regnier en andere satirici meer, over de vrijheid, waarmede hij zijne tijdgenooten aan bespotting prijs gaf.

In de satire zelve wordt hun nog eens duchtig de les gelezen. „Rien n'est beau que le vrai" was de maatstaf, waarnaar hij een gansche reeks van poëtasters als Chapelain, Saint-Amand,

Desmarets, Scudéry, Cotin, Quinault als bezitters van onrechtmatig verkregen reputaties, oordeelde. De banbliksem, dien hij den „beaux esprits" van zijn tijd naar het hoofd slingerde, was een protest in 't algemeen tegen den wansmaak der auteurs „à la mode", die de gedachte en het woord tot dienaars van een grillig spel verlaagden, die de natuur zóo opsierden of minstens in een keurslijf knelden dat het beeld tot een caricatuur werd. Waarheid is de schoone, die hij in zijne verzen huldigt.

„C'est elle qui m' ouvrant le chemin qu'il faut suivre,
M'inspire dès quinze ans la haine d'un sot livre."

Met welk een vuur, uit diep gevoelde verontwaardiging ontsproten, springt hij in de bres voor Corneille, toen Richelieu verbood de Cid op te voeren:

„Envain contre le Cid un ministre se ligue,
Tout Paris pour Chimène a les yeux de Rodrigue.
L'Académie en corps a beau le censurer,
Le public révolté s' obstine à l' admirer."

Voor zijne vrienden had Boileau alles over. Zonder hem zou La Fontaine geen penning aan de Fabelen hebben verdiend. Op zijn aandringen betaalde de uitgever er een kleine som voor. Hij ook was de voorspraak van Corneille, die in den laatsten tijd zijns levens in groote armoe verkeerde en zwaar ziek lag, terwijl de betaaltijd van zijn pensioen nog ver af was. Boileau begaf zich naar Versailles en bracht van den koning de belofte mede tot een voorschot van 200 louis d'or, welke nog denzelfden avond den armen dichter in handen kwamen. Patru, die door ombarmhartige schuldeischers vervolgd werd, redde hij met zijn eigen vermogen. Hij kocht zijne meubelen en boeken, welke reeds in beslag waren genomen, terug en liet ze hem tot zijn dood in vruchtgebruik.

Tusschen de negende satire en de volgende ligt een zes-en twintigjarig tijdperk van rust, d. i. van achteruitgang. De tiende satire, waarmee de laatste periode van Boileau's letterkundig leven aanvangt, liet lang op zich wachten.

In 1677 werd Boileau gelijktijdig met Racine belast de veldtochten zijns konings te boek te stellen, en volgde hij als zoodanig de achterhoede van het leger in Vlaanderen. In 1679 overleed Boileau's oudste broeder Jérôme, met wien hij ondanks de kibbelzucht van zijne schoonzuster bevriend was gebleven en

steeds samen gewoond had, uitgezonderd de drie of vier jaren, die hij in de Rue du Colombier doorbracht. Het minder aangename gezelschap van Madame Jérôme poogde hij te ontvluchten door bij zijn neef Dongois, den oudsten zoon van Boileau's oudste zuster (Anna), zijn intrek te nemen.

Intusschen werd hij door allerlei kwalen, die van dag tot dag toenamen, aangetast. Het asthma kwelde hem sedert zijn vijf en twintigste jaar en ontaardde thans in een volkomen stemverlies. Van kindsbeen aan hardhoorig en steeds nog lijdende aan de gevolgen van de operatie, die hij in zijne jeugd had ondergaan, was Boileau er in den omgang met anderen er niet aangenamer op geworden. En het is wel te begrijpen, dat de familie Dongois alleen wegens het uitzicht op zijne nalatenschap den korzeligen, doofstommen man in huis hield. [1]) Zijne brieven uit dit tijdperk bevatten dan ook niet veel anders als klachten over ziekten, die hij had doorgestaan of waaraan hij nog lijdende was. De betrekking van koninklijk geschiedschrijver benevens het verblijf aan de badplaats Bourbon, waartoe hij wegens het verlies zijner stem verplicht was, lieten hem, zooals hij voorgaf, weinig tijd tot dichten. Anders oordeelde over het eerste een beambte van de schatkist, welke beweerde van hem en van Racine geen handschrift gezien te hebben, tenzij onder kwitantiën. In 1684 werd Boileau op verlangen des Konings korten tijd nà La Fontaine tot lid van de Fransche Akademie verkozen, eene onderscheiding, welke mannen als Pascal, Descartes, Molière en Menage nimmer hebben genoten. Lodewijk XIV, die hem bijzondere achting toedroeg, noemde hem dikwijls schertsender wijs: „mon controleur général du Parnasse François." Eens vraagde de vorst, naar men zegt, Boileau's oordeel over eenige door hem zelven vervaardigde verzen, waarop de ander gevat ten antwoord gaf: „Sire, rien n'est impossible à Votre Majesté; Elle a voulu faire de mauvais vers et Elle y a réussi."

Ruim vier jaar had hij bij Dongois gewoond, toen diens oudste dochter met een aanzienlijk advokaat, Des Voisins genaamd, in

[1]) Boileau's vermogen bestond destijds, behalve uit een paar rentebrieven, uit een kapitaal van 1200 kronen als nalatenschap zijns vaders; van den Koning genoot hij een pensioen van 2000 livres en sedert 1677, het jaar van zijn benoeming tot koninklijk geschiedschrijver, van 2000 kronen, nog later verhoogd tot 10.000 pistolen.

het huwelijk trad en daar het jonge paar bij de ouders kwam inwonen, moest Boileau kamer en bed afstaan. Het duurde niet lang, of twee huwelijksspruiten kwamen de huiselijke drukte vermeerderen, zoodat de dichter, om althans zomers eenige rust te kunnen genieten, in 1685 te Auteuil een landgoed kocht, dat hij nog in hetzelfde jaar betrok. Pas waren de ongeriefelijkheden der verhuizing voorbij en begon hij van zijn nieuwe bezitting te genieten, of het verlies der stem, waaronder hij het meeste placht te lijden, overviel hem opnieuw en noopte hem ten spoedigste naar de baden van Bourbon terug te keeren. Als ongeneeslijk moest hij evenwel den terugweg aannemen! Deze ongesteldheid verschoonde hem nogthans van de taak om, evenals Racine, in het koninklijk gevolg de veldtochten van de Fransche legers bij te wonen. Racine was als hoveling ginds ook meer op zijne plaats, terwijl Boileau in zijne natuurlijke oprechtheid wel eens de eene of andere onhandigheid beging.[1])

De tuin van het buiten was zijne geliefkoosde uitspanningsplaats. Hij verzorgde zelf zijne perzikken en abrikozen, en zamelde in den herfst met de meid en de knechten de vruchten in. De lucht te Auteuil deed hem goed; hij leefde er als het ware van op, zooals men uit de brieven, vandaar geschreven, bespeuren kan. Evenals de Muider Drost schiep Boileau er behagen in, zijne vrienden op zijn aangenaam gelegen landgoed te onthalen. Doch de schoone jonkvrouwen, die den Muiderkring door heur zoeten zang en fijne graveurstift in verrukking brachten, ontbraken hier. Slechts een enkele bezoekster waagde zich nu en dan met hare kinderen in de nabijheid van den grijzenden zestiger, namelijk Madame Racine, met wier kroost hij menigmaal kegelde. Zij heeft hem niet kunnen weêrhouden een plan uit te voeren, dat hij reeds lang te voren beraamd had. Hij had als stof voor een der volgende satiren de gebreken der vrouwen gekozen, en toen nu een zijner vrienden hem een verlovingsbrief toezond, beantwoordde hij dien met de tiende satire (1693). Dat de schoone sekse, waarvoor hij een uit teleurgestelde liefde ontsproten afkeer koesterde, niet hoog bij hem stond aangeschreven, weten wij uit de 8e satire en blijke opnieuw uit de volgende verzen:

---

[1]) Wat er van beider geschiedschrijving van de regeering van Lodewijk XIV zou geworden zijn, weet men niet. Het handschrift ging in 1726 teloor bij een brand.

„On peut trouver encor quelque femme fidèle.
Sans doute, et dans Paris, si je sais bien compter,
Il en est jusqu'à trois que je pourrais citer."

Was dit oordeel wel zoo geheel onjuist in een tijd, dat, terwijl de huwelijken à la Georges Dandin aan de orde van den dag waren, de beruchtheid van het „Parc-aux-cerfs" de beroemdheid van Versailles evenaarde?

In deze satire treft men dezelfde gedachte aan, die een zeventigtal jaren vroeger een Nederlandsch dichter bezield heeft naar aanleiding van een nog steeds heerschend misbruik der mode. Vers 195 en volgende leest men:

„Si tu veux posséder ta Lucrèce à ton tour,
Attends discret mari, que la belle en cornette
Le soir ait étalé son teint sur la toilette,
Et dans quatre mouchoirs, de sa beauté salis,
Envoie au blanchisseur ses roses et ses lis."

En had Huyghens niet denzelfden wansmaak op het oog, waar hij in zijn „geestigh Voorhoui" het leven eener jonge aanzienlijke dame tentoonstelt:

„'s Morgens raeckt men aan de waarheyt,
Wat het Meisken voor gestel,
Wat voor haer, en ofs' ook haer heit
Wat gedaante, vleesch, of vel;
's Morgens, eer de lippen kleven,
Eer de plaester staet te pronk,
Eer de poeijer-doosen geven,
Dat den Hemel noyt en schonck."

Ofschoon men in deze satire de fijne en menigvuldige overgangen van humor in ernst en omgekeerd moet bewonderen, staat zij wat opvatting en wijze van behandeling betreft o. i. beneden de achtste en de negende.

Een proces, dat men den leden der familie Boileau, welke voorgaven van adel te zijn, [1]) aandeed, en waarbij hunne adelijke afkomst betwist werd, gaf Boileau aanleiding tot het schrijven van de elfde satire, waarin hij over de ware en de valsche eer spreekt. Zij ontstond in 1698 en verraadt de neerslachtige,

[1]) Zij beweerde af te stammen van zekeren Jean Boileau, notaris en schrijver des konings, geadeld in 1371. Zij was geparenteerd aan het geslacht der Amelot's en door dezen aan de Rohan-Saubise.

korzelige gemoedsstemming, waarin de schrijver destijds verkeerde. Terwijl de lichaamsgebreken steeds waren toegenomen, betreurde hij sedert 1699 tevens den dood van zijn vriend Racine. Nadat hij in persoon zijn overlijden aan Lodewijk XIV had bekend gemaakt, waarbij hij zeer koel door den monarch was ontvangen, verscheen hij niet meer te Versailles. „Qu'irois j'y faire?" zeide hij; „je ne sais plus louer."

De twaalfde satire werd in 1705 vervaardigd, doch verscheen eerst na den dood des schrijvers buiten 's lands in druk. Boileau had op eigen kosten, uitsluitend voor zijne vrienden, 9 afdrukken ervan laten maken. Zij zou werden opgenomen in de uitgave van 1710, de laatste, welke de schrijver zelf trachtte te bezorgen. Doch eenige zijner vijanden wisten bij een koninklijk besluit te bewerken, dat zij niet mocht worden gedrukt, omdat sommige leerstellingen der Jezuïeten er in veroordeeld werden. Zij heeft tot onderwerp het dubbelzinnige (l'Equivoque), doch is zoo ondubbelzinnig vervelend, dat we er verder over zullen zwijgen.

Na veel sukkelens deed een borstkwaal, gepaard met waterzucht hem op vier en zeventigjarigen leeftijd bezwijken. Hij stierf den 13 Maart 1711, bijgestaan door zijn biechtvader Lenoir, bij wien hij inwoonde. Hij had aan zijne dienstboden verschillende legaten vermaakt, en een groot deel van zijn bezitting, 50000 livres, aan de armen der 6 kleine parochiën van het stadje Auteuil. Volgens zijn uitdrukkelijk verlangen werd hij in de Sainte-Chapelle begraven. Het toeval wilde dat zijn stoffelijk overschot kwam te rusten onder den „Lutrin", dien hij door een epos vereeuwigd heeft.

F. EVERTS.

Sakerdanenhout (LII, 84). — Oudemans' Middenned. wdb. noemt Sakardanenhout een soort van Kajatenhout. Van Dale verwijst: Cajatenhout, zie Jatihout. En verklaart:

Jati-hout, jatti-, djati-, dgati-hout, het om zijne goede eigenschappen vooral voor den scheepsbouw gebruikte hout van Tectona grandis, een zware boom, die op Java in uitgestrekte bosschen en ook op de Soenda-eilanden en in Britsch-Indië voorkomt. Vroeger (en ook nu nog wel) was het bekend onder den naam Kajaten of Kiatenhout, terwijl het tegenwoordig ge-

woonlijk met den uit het Engelsch ontleenden naam teakhout wordt genoemd." (v. Dale, Gr. wbd. i. v.)

Zou 't niet goed wezen, als we den Engelschen hun woord teruggaven en den ouden naam in eere herstelden?

R. G. v. RIJN.

Spijker = pakhuis. – Weet een der lezers mij mede te deelen, om welke reden men oudtijds de pakhuizen ook „spijkers" noemde?

Amsterdam. R. T. MUSCHART.

Geraret. — In C. Commelin, Beschrijving van Amsterdam, IIIe boek, blz. 201, in een noot onderaan, leest men „een *geraret* gemaeckt mit onse L. V. gilden an die eenre, en . . . ." enz. De beteekenis van „geraret" wordt er bij aangegeven en wel een contract.

Weet een der lezers mij mede te deelen, waar dit woord geraret vandaan komt?

Amsterdam. R. T. MUSCHART.

De Fransche Revolutie voorspeld (LII, 156). – In eene aanteekening, door mij gemaakt, (ik weet niet meer, waaruit genomen) staat, dat het bedoelde glas is verwijderd in 1787, met opzet vóór de komst van het als noodlottig aangeteekende jaar, „om den toeloop van het volk."

E. LAURILLARD.

Het Zieken te 's-Gravenhage. — Weet een der lezers mij mede te deelen, waaraan de Haagsche straat „het Zieken" haar naam te danken heeft?

R. T. MUSCHART.

Dillen (?) Navorscher, jg. 1902, blz. 204 wordt melding gemaakt van het op zee begraven van een lijk, dat op een „dillen" gebonden was, achter welk woord de uitgever van het reisverhaal een vraagteeken plaatste. Mij dunkt dat dit „dillen" niets anders is als het Hollandsche „deel" met een Duitsche draai. De houtzagers spreken altijd van de „deelen", uit een balk gezaagd. Zoolang zoo'n „deel" nog in de houtloods ligt, draagt hij dien naam; wordt hij echter in gebruik genomen dan heet hij een plank. Men hoort nooit spreken van een deelen schutting, maar wel van een planken dito. Over een sloot legt men geen

„deel", maar een plank. Zoo hebben zij dan ook dien dooden korporaal gelegd op een plank.

Hoe curieus is dat geld, den dood meêgegeven! Het doet denken aan obool — het veergeld voor Charon.

Doorn. J. HARTOG.

Harnassen (LII, 367). — Dit woord, blijkbaar eene marteling, aanduidende, komt voor in het stuk „Scherpsrechtersrekening," Noch Weylandt, noch v. Dale, zeggen wat het beteekent. Wie weet het?

O. H. J. S.

Meros. In het redactioneele stuk over de Utr. gijzelaars in 1673 komt (blz. 311) voor: „met Meros niet en soude willen ter hulpe komen." De red. zet ter verklaring van Meros achter dit woord tusschen haakjes: „lees: meer ons". Zie hier echter de juiste verklaring van deze uitdrukking. Meros is eene stad, welke genoemd wordt in het zegelied van Debora (Richteren, 5). In bl. 23 staat: Vloekt Meros, zegt de engel van Jehovah, vloekt hare inwoners geduriglijk, omdat zij niet gekomen zijn tot de hulp van Jehovah „tot de hulp van Jehovah, met de helden" Hierop ziet de uitdrukking van Van Lodenstein.

O. H. J. S.

Bruikweerland (LII, 374). — Oudemans' Midenned. Wdb. geeft: *Bruikgoedt.* „Pachthoeve, een goed, dat men wel in bezit maar niet in eigendom heeft. U. W.—*Bruyckwaer*, *bruikweer.* [1]) Het gebruik van het land, in tegenstelling van den eigendom. Inf. — [2]) De have enz., waarmee de pachter zijn landneming bedrijft. Ibid. — De verklaring zal dus in deze richting te zoeken zijn. RED.

Geschiedenis v. h. Hoogheemraadschap Delfland door Mr. A. A. J. Meylink (LII, 545). — Een compleet ex. (ter Utr. Univ.-bibliotheek) is saamgesteld als volgt: tekst, blz. 1—208; bewijsstukken, blz. 1—448. Maakt samen 656 blz. De vrager heeft dus slechts de Bewijsstukken (die afzonderlijk gepagineerd zijn) van blz. 1—328? RED.

KUNSTGESCHIEDENIS.

TURFSCHIP VAN BREDA.

Mercurij den XXIX Dec. 1621.

Gelesen de requeste van Joncker Mauritz de Heraugieres, soon ende eenich erffgenaem van wijlen Joncker Charles de Heraugieres, in zijn leven Gouverneur der stadt Breda, versoeckende, omme redenen ende consideratien in de selve requeste verhaelt, maer voornementlijck, ten aansien van zijn suppliants vaders saliger lange trouwe diensten, dat haere Ho : Mo : gelieve hem suppliant te vereeren met het silver vergult schip, dat zijn vader heeft doen maecken, na de forme van het turfschip, daarmede de stadt Breda ingenomen is geweest, omme hem ende zijne nacomelingen te dienen tot eene eeuwige memorie van tselve innemen, welck schip verseth zijnde hare Ho : Mo : hebben doen lossen, Ende hierop gedelibereert zijnde, hebben hare Ho : Mo : in consideratie van de groote ende notabele diensten bij des voorsz. suppliants vader den lande gedaen, ende omme andere goede redenen, hare Ho : Mo : daertoe moverende, den suppliant met tvoorzs. vergulde schip vereert, ende den agent Valckenburch gelast (in wyens handen tvoorsz. te bewaren gegeven is geweest) hem tselve te laten behandigen onder handtastinge bij den heere president hem aff te nemen, dat hij tvoorsz. schip nyet en sal versetten ofte vercoopen, sonder haeren Ho : Mo : voorgaende consent.

Veneris den lesten Dec. 1621.

Dheere Lijcklama rapporteert, dat hij bij hem bescheyden heeft, Jor. Mauritz de Heraugieres, en den selven behandicht het vergult schip van de inneminge der stadt Breda, volgende de resol. van haere Ho : Mo : volgende dewelcke deselve Hierau-

gieres met hanttastinge belooft heeft, dat hij tvoorsz. vergult schip nyet en sal versetten, ofte vercoopen sonder voorgaende consent van hare Ho: Mo: verclaerende dat d' voorsz. Heraugieres hare Ho: Mo: voor dese gunste ende faveur dienstelijck doet bedancken, met verclaringe dat hij altijt willich ende bereet sal zijn deselve met zijnen ootmoedigen dienst te verschulden.

(Resolutiën Staten-Generaal, Rijksarchief 's Gravenhage).

Wat is van dat schip geworden? Leeft die familie nog?

FRED. CALAND.

Graftombe Willem I te Delft. —

Mercurij den 25 Augustus 1621.

„Gesien ende geexamineert de voorgestelde inscriptie te snijden op het monument van zijne prinselycke Ex^cie. hoochloffel. memoriën, gemaect in de nyeuwe kercke binnen Delff, ende gehoort het rapport van (den) heere Joachimi, van de buytenwercken, die daerane noch behoeren gemaect te worden, als namentl. eenen voet van marmersteen, is geaccordeert dat men de voorsz. inscriptie alsoo sal doen snijden ende de buytenwerken doen maecken mette meeste mesnage."

Saterdach den 25 Sept. 1621.

„Dheere Joachimi heeft voorgestelt dat het epitaphium van zijne pr. Ex^cie. hoochl. mem. tot Delff gemaeckt, sulcx is dat het ten beyden zijden moet opgescreven werden, versoeckende derhalven te verstaen het goet gelieven van haere Ho: Mo: oft men ten beijden zijden een gelijck opschrift sal snijden, oft verscheijden, en(de) in sulcken gevalle in wat spraeck, daerop goet gevonden is, dat men verscheyden opschriften sal maecken, ende den professorem Heusium versoecken een te concipieren."

(Resolutiën der Staten-Generaal).

Medegedeeld door FRED. C.

Horlogemakers (LI, 399; LII, 165). — In 1604 werd te Brielle tot het avondmaal toegelaten Isaäc Jorisze „uurwerckmaker" (Kerkeraadsacta van 6 Jan. 1604). Tot de nieuw aangenomen lidmaten der Herv. Gemeente te Brielle in 1629 behoorde Henric Jobsse „uyerwerkmaker" (Kerkeraadsacta van 1 Nov. 1629).

H. DE JAGER.

GESCHIEDENIS.

Revolutiedagen te Utrecht. — Onderstaande mededeelingen zijn afkomstig uit de familiepapieren van een sinds lang overleden, geacht Utrechtsch ingezetene, die omstreeks 1848 zijne herinneringen, loopende over de jaren 1784—1815, voor zijne nabestaanden opteekende. Het belangrijkste is wel hetgeen hij mededeelt over het voorgevallene te Utrecht in de jaren 1795—'96, toen de Republiek der Vereen. Nederlanden, na een bestaan van twee eeuwen, moest plaats maken voor haar meer democratische zuster „de Bataafsche".

Laten wij thans zijn wedervaren uit die jaren volgen, zooals dit door hem op schrift is gesteld. [1])

* * *

„Onder het naderkomen van het alles voor zich heên drijvend Fransche leger, hetwelk met zooveel hoop en vertrouwen werd te gemoet gezien, maar hetwelk zo velen zoude te leur stellen en de ruïne van zovelen ten gevolge hebben, liep het jaar 1794 ten einde, totdat eindelijk in het begin van 1795 deze stortvloed van half nakende soldaten onder den naam van Carmagnoles en Sanculottes ons land overstroomde, welke alles zoude omkeeren en gedurende 18 jaren ons al die rampen en onheilen zoude brouwen, welke helaas ons land onder dezelve geleden heeft; het onweder trok van Provincie tot Provincie en van stad tot stad, totdat eindelijk deze commissionairs der Nijverheid, verzeld van Gelijkheid en Broederschap of den Dood, onder de gedaante van blaauwe huzaren, den 17 Januari ook onze stad binnen trokken; het was op den middag omstreeks 12 ure. Ik was toen een jongen van 10 jaren en dus kan ik mij alles, wat toen voorviel, als in een spiegel voor den geest brengen. Op het hooren der mare dat de fransche huzaren op de Neude stonden, stoof ik, na bekomen authorisatie,

[1]) Nav. XLIV en v.v. komt een artikel voor over de komst der Franschen binnen Utrecht, welks inhoud geheel verschilt met bovenstaand.

de deur uit, om mijn oogen aan deze nieuwe vertooning te vergasten; weldra was ik op de Neude, er waren daar een honderdtal gezeten op uitstekend schoone paarden, maar ten minste waren zij eender gekleed, ofschoon in geen nieuwe plunje. Wat ik dáár zag en hoorde, zal, al wierd ik 100 jaren oud, ik nooit vergeten, die uitbundige vreugde van een ontelbare menigte volks, welke op allerhande wijze aan die vreugde lucht gaven, die door dansen, anderen door zingen, anderen weder door de nieuw aangekomen broeders de handen te kussen en te drukken, anderen weder, die zoo ver gingen om de bemodderde laarzen en rijdbroeken deezer vrijheidszonen te kussen en aan hun hart te drukken, ook vrouwen uit den minderen stand, welke zich aan deze beslikte voorwerpen vergasten. Er waren er ook vele met vlessen, welke van mond tot mond tussen inwoners en Huzaren rondgingen, en welke de buitengewone koude en geledene vermoeijenissen aan de laatsten bijzonder wel deed smaken, schoon de eerste ook al geen afkeer daarvan hadden. De aandrang was zoo groot, dat de Huzaren, die ook met hunne paarden verder moesten en op de Neude niet konden stallen of blijven, genoodzaakt waren op de gewoone wijze als op de parade plaats heeft, met uitgetrokken sabels ruimte te maken en den drom van bewonderaars en voet- en beenkussers van beiderlei geslacht, waaronder ook ik wierd medegesleept, gelegenheid werd gegeven deze wonderzonen der vrijheid, meer op een afstand te beschouwen en mij de kans gaf, daar ik mij digt aan de huizen had aangesloten om bij eene 2e beweging der bewonderaars ten tweede male in den maalstroom van het gedrang of onder den voet te geraken en in de gedaante van eene schol van mijne eerste inspectiereis bij mijne ouders terug te komen. De fransche broeders, welke nu door de gemaakte ruimte in staat waren gesteld van te zwenken en af te marcheeren, maakten daarvan gebruik, en daar de hoofden van de paarden naar de Voorstraat gerigt waren en ik dus veronderstelde dat zij naar de stallen agter ons naar den wal, en bij het Bureau van Inkwartiering in het yzerhek bij ons op de straat zouden moeten wezen, pakte ik mijne biezen door de minder bezochte Ballenmakersstraat, teneinde te huis te zijn, wanneer zij de straat over ons huis zouden uitkomen. Als een pijl uit den boog was ik de gemelde straat door en

binnen weinige oogenblikken in huis, waar ik met veel ophef en voorbarigheid, aan kinderen vooral aan jongens eigen, alles boodschapte wat ik gezien had en mijne ouders en oom voorbereide op het heerlijk tooneel, hetwelk hun weldra vertoond zoude worden. Ik had mij echter niet zoo behoeven te reppen, want de weg, welke een kavallerist van de Neude tot aan ons huis stapvoets gemakkelijk in 2 minuten kon afleggen, daartoe werd door hun een half uur besteed, zodat ik in de pijnlijkste onzekerheid geraakte, of men ook eene andere straat was ingeslagen en alzo in mijne berekening gefaald hebbende, mij de herhaling van het aanschouwde tooneel zoude ontgaan. Nadat ik intusschen door mijnen vader was gezonden naar een oude nigt op het prekerskerkhof, met het berigt van de aankomst onzer bevrijders en waarvan ik in vollen draf terugkwam, zag ik na verloop van eenigen tijd de twee huzaren, die de voorwacht hadden, de straat over ons inrijden, gedragen door eene opgepropte menigte volks. Het duurde 10 minuten eer zij de straat uit waren en voorbij ons huis heentrokken. De woeste vreugde der volksmenigte was er niet op verminderd, daar vrouwen met jenevervlessen aanhoudend de nieuwe logeergasten toebragten en daarbij schenen te begrijpen dat de mutsen bij zoodanige gelegenheid niet op hunne hoofden maar in hunne handen of elders te huis behoorden, terwijl zij van het omhelzen der laarzen schenen te zijn afgestapt en daarvoor kussen en omhelzingen in plaats hadden gesteld. Eenige uren daarna kwamen de voetknegten (Infanterie) in eenen deplorabelen toestand meest met verscheurde en versleten kleederen, dito broeken en veelen van het een of ander geheel ontdaan, met wollen dekens om het lijf en over de schouders der meeste, met slechte en versleten kousen aan, velen zonder schoenen met allerhande lappen om de voeten gewonden. De een een chacot, de ander een helm, velen met driekanten-hoeden door ouderdom langs het hoofd afhangende; sommigen met slaapmutsen maar alle vol moed en vrolijk met goede muziek aan het hoofd, speelende: Ça ira, de Marseillaansche marsch en andere gelijk de laatstgenoemde voor het gehoor wegslepende marschen, maar alle een onaangename lucht van zich gevende, welke ik veronderstel uit gebrek aan verschooning te zijn veroorzaakt. Het getal was zeer groot, want de geheele stad wemelde van deze sprinkhanen, welke

wel niet het te veld staande kruid — daarvoor was het te vroeg in de tijd — zouden verslinden, maar wel het brood en vleesch en andere eetbare waren zouden opeeten [1]).

Dat het getal der aangekomenen uiterst groot was, zal uit dit volgende kleine verhaal blijken: Dinsdagmiddag daaraanvolgende was er voor het eerst revue; het spreekt van zelve dat ik daarbij moest zijn. Om een denkbeeld van de groote menigte te geven, zij het voldoende te weten dat het hoofd van deze inspectie begon aan de Wittevrouwenbrug, den Drift, het Janskerkhof in de rondte, de brug over voorbij het oude postkantoor, Keistraat, Agter St. Pieter, de Runnebaan, de brug over de Hamburgerstraat, de Korte Nieuwstraat, het Munsterkerkhof, de Domsteeg, Stadhuisbrug, Westzijde der Oude Gracht tot aan de Bakkerbrug, Vinkenburgsteeg, de Neude, de Voorstraat en Boothstraat man aan man in twee gelederen. Ik kwam later als gewoonlijk thuis, maar evenwel voor etenstijd. Het was een indrukwekkend gezicht voor een kind en daarbij dan de muziek; een en ander had mij zoodanig voor dergelijke schouwspelen ingenomen, dat ik weinig absent was bij al degeene, welke in 't vervolg van tijd tot tijd gegeven werden, maar tevens waren het tegelijk maar vertooningen, welke helaas de zaden van verwildering opwekken, en later bij mij en duizend anderen van mijnen en ook van rijper leeftijd deden ontkiemen en welig opschieten.

De soldaten, welke bij ons werden geinkwartierd zijnde 2 sergeanten, waaren goede geschikte menschen; de een was een burgerman met een lakensche soubise(?) met groene kraag over zijn monteering. Zijn naam was du Bois, de ander geleek naar een boer en was minder beschaafd. Daarna kregen wij voor langen tijd wel voor bijna een jaar een geemployeerde, genaamd Greteauval, een zeer beschaafd man, maar driftig, die als kind bij ons in huis was en wien het ons leed deed te zien vertrek-

---

Op den 17en Januari 1745 kwam de bekende Generaal Daendels met de Franschen te Utrecht; hij vertoefde daar niet, maar nam zijn hoofdkwartier te Maarsen. (Vervolg op Wagenaar XXVIIIe deel.)

Den 1en Januari, Februari d.a.v. waren reeds tienduizend man bij de ingezetenen ingekwartierd, de bezetting klom tot zestien duizend man. Soms werd de bezetting op minder gebracht, doch in de eerste 13 maanden zijn nooit minder dan tien duizend dier Vrijheidszonen bij de burgers gehuisvest geworden. Alleen de kosten aan deze inkwartiering verbonden, kwam Utrecht op 17 maal honderd duizend gulden te staan, waaronder niet zijn begrepen de onkosten voor de paarden. (Utrechtsche Volksalmanak voor het jaar 1846).

ken. Tegelijk met hem een kapitein der Artillerie, Matthieu genaamd, een beschaafd, bedaard, stil man, met wien mijn vader veel op had en welke waarschijnlijk dezelfde is, als de generaal der Artillerie Mathieu, van wien in leger berichten van later tijd bij herhaling met lof is melding gemaakt en meer anderen van minder belang, maar van geen hunner hadden wij overlast.

Mijn Vader, en Oom, welke naar de ouderwetsche wijze in huis een japon van roode of blauwe stof met zwarte gedrukte bloemen droegen, met een groenen sjerp om het lijf vastgemaakt, mijn vader meestal met een paruik. Maar Oom, wien het meer om het gemak en de warmte te doen was, met een zwart fluweelen muts op het hoofd, welke de opmerkzaamheid trok van een onzer eerste fransche logés. En zich in zijne oogen een zoo vreemde kleeding niet kunnende verklaren, vroeg hij aan mij, die nu het practicale der fransche taal tepas begon te komen, daar ik de geheele avond met die menschen zat te praten, of die twee oude Heeren pastoors waren. Toen ik dit met neen beantwoordde, daarbij voegende dat het mijn vader en mijn oom waren, kon hij volstrekt van de smaak tot zulk een kleeding geen denkbeeld maken en lachte hartelijk, toen ik hem zeide dat dit zoo hier te lande het gebruik was.

In den loop van dit jaar en wel spoedig begon men het stadhouderschap af te zweeren, dit geschiedde bij trompetgeschal op de Neude. Ik was daar ook, en jong en oud juichte deeze uitbanning toe, maar kort daarna kwamen er tijdingen uit Frankrijk, waarbij aan ons volk werd bekend gemaakt dat, hoezeer de Vrijheid wel geen handelsartikel was, de bevrijdingsonlusten bij moderatie waren gesteld op honderd millioen guldens anders niet. Daar waar zoodanige somma gevorderd word en betaald moet worden, diend dezelfde voorhanden te zijn en daar ze niet voorhanden is, moet er in de kasten rondgeschommeld worden. Dit was dan ook in ons ongelukkig land het geval. De Fransche grossiers in Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap of.... je weet wel, hielden van geen boekhouden, maar leverden hunne waar à contant, zoodat die geenen, welke in dien tijd over ons als vrije mannen regeerden, een soort van wet of besluit uitvaardigden, waarbij aan iedere ingezetene werd gelast al zijn tafel- en ander groot zilverwerk in een zeer bepaalden tijd op te brengen en dat voor onze stad te bezorgen in de muziek-

zaal, waar onze commissie was vereenigd en belast met het aan te nemen, te wegen en hetzelve in tegenwoordigheid der eigenaars in stukken te slaan of door hun het bedrag van het gewigt in geld dadelijk te doen betalen dan kon met het weder meede naar huis nemen en wierd er ten teeken dat de waarde er van was opgebragt, **een stempel voorstellende de Vrijheidshoed op een speer opgeslagen.**

Mijn vader en moeder hadden ook nog al wat voorraad en daar de contanten schaars waren, zo waren zij genoodzaakt twee baliemanden daarmede te vullen en hetzelve te verzenden om het nooit terug te zien en zo werden zij om een hersenschim beroofd van hetgeen zij door vlijt en spaarzaamheid zich hadden aangeschaft of van ouders of familie hadden geërfd, en zo wierden zij teruggebragt op 2 zilveren kandelaars, ik geloof 12 paar zilver en 3 serviessen (?), tabaksdoos en tafelconfoir, voor welker waarde mijn vader het geld gaf. Deeze voorwerpen zijn nog mijn eigendom, daarop kan men nog den stempel der vrijheid gewaar worden. Voor het opgebragte kreeg men **eene obligatie** op de Provintie, welke kort daarna 30 % waardig waren, — het was een treurige dag [1].

Tot afwisseling waren dan weder revue's, parades, exercitien in het Starrenbosch, feesten op de Neude, waar met klein geweer, en als het zoo met den datum uitkwam, zelfs op Zondag, gevuurd werd, ja zelfs met canon, zodat bij duizenden van glasruiten in de huizen rondom de Neude werden verbrijzeld en eene oude zieke vrouw, de grootmoeder van den stalhouder Boscher, van schrik stierf. Alle deeze zaken woonde ik bij zo veelen als er maar gebeurden. 's Avonds parade der burgerwacht met muziek en fakkellicht, hoe schoon, welk een gedrang

---

[1] Ten gevolge der verplichtingen, die de Franschen ons opleiden, waren de Lands- en Provinciale kassen uitgeput, zoodat men de toevlucht tot buitengewone heffingen moest nemen. Daar er dadelijk geld moest wezen ging men tot eene vrij willekeurige maatregel over door 's lands ingezetenen te noodzaken al hun ongemunt goud en zilverwerk of de waarde daarvan aan den lande op te offeren en wel als in mindering, of als voorschot op de belasting die zij later zouden hebben op te brengen. Het gewone tafelzilver, zoo veel ieder tot zijn gebruik noodig had; gedenkpenningen, munten en wat tot lijfsieraad diende, mits voor ieder persoon de waarde van f.300,— niet te boven gaande, was van deze belasting uitgesloten. Tengevolge nu dier publicatie van 26 Maart 1795, waaraan de meeste lieden gehoorzaamden, offerden zij in hun naiveteit vele interessante zaken op, waardoor tal van waardevolle souvenirs zijn opgeruimd geworden. (Verg. Nav. XLVI, 326 en L II, 173.

en vreugde, maar welk eene verwildering! Terwijl er nu een schutterij was moest de jeugd ook leeren exerceeren, ik moest ook meede doen met honderden anderen. Mijne ouders werden in dit opzigt met den stroom medegesleept en ik leerde met meer jongens uit onze en eene aangelegen wijk het geweer hanteeren onder het opzigt van een verloopen smit en stangenmaker, welke van tijd tot tijd zijne instructiën met vloeken en vuile redenen doorspekte, welke niet in de ooren der kinderen hadden moeten klinken. Dat duurde ruim een jaar, lang genoeg om een stinkenden walm in de harten der kinderen na te laten; de vertoonplaats was nog wel op het koor der Jacobiekerk. Kort na het binnentrekken der Franschen was er des nachts — heerlijke verrassing — eene **Vrijheidsboom** uit den grond verrezen, met de roode Jacobijnemuts er op en veel nationaal lint er aan. Dit was maar voorloopig en als voorbehulp; in het midden van den volgenden zomer werd besloten om een dergelijke Vrijheidsboom in de plaats te zetten . . . . ."

* * *

Hiermede besluiten wij deze aanteekeningen, die niet onaardige staaltjes bevatten van zeden en gebeurtenissen uit den veel bewogen revolutietijd in de stad Utrecht, waar, gelijk op vele andere plaatsen, afpersing méér dan geweld door de Franschen als dwang- en zoenmiddel gebezigd werd.

Vrijenban bij Delft. C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

OUDHEIDKUNDE.

BRIELSCHE VERORDENINGEN

13 Febr. 1607. *Nopende het souten, packen ende vercoopen van den gesouten tonnevisch.* [1])

Alsoo totnochthoe groote disordre es geweest opt souten, packen ende vercoopen van den tonnevisch, lengen, coolen, hooffden, schelvisch [2]) ende alle [3]) gesouten visch, tot groote prejuditie ende naedeel van de neringe deser stede ende de coopluyden, hen daermede generende, soo es by den bailliu, burgemeesters, out ende nyeuw gerechte der stede van den Briele, naer voorgaende advys van diversche viscoopers ende styerluyden, omme d'abbusen ende faulten te remediëren, tot dienste, nut ende oorbaer derselver stede ende vorderinge van de neringe gekuert, geordonneert ende gestatueert tgunt hyernaer volcht:

1. Eerst dat van nu voortaen geene styerluyden eenich sout mede in see sullen mogen nemen, om visch mede te souten, dan goet sint Ubis sout [4]), twelck by de kuermeesters, daertoe gestelt, sall worden gevisiteert ende gekuert. Ende soo den kuermeester tselve soude mogen bevinden te sijn contrarie dese ordonnantie, dat de voorseyde styerluyden tselve an lant sullen moeten laeten, op peyne van te verbueren op elcke tonne souts, die contrarie desen in see sall worden genomen, twaelff stuvers, te betalen

---

[1]) Deze ordonnantie werd, gewijzigd, ook gepubliceerd den 17den Aug. 1607 en den 23sten Jan. 1616.

[2]) Later is hier bijgevoegd: „macreelen." — [3]) De ord. van 1616 heeft: „alle andere."

[4]) In plaats van wat volgt heeft de ord. van 1616: „Ende opdat men daervan mach zijn verseeckert, sullen de coopluiden ende reeders doen verclaringe aen handen van den magistraet, dat zy geen sout in de schepen sullen leveren, om visch mede te souten, dan goet sint Ubis sout, welcke verclaringe zy gehouden sullen zijn alle jare te vernuyeuwen."

deen helft ten laste van de reeders, ende d'ander helft ten laste van de styerluyden, t' appliceren een derdepaert ten behouve van den officier, een derdepaert voor den kuermeester ende een derdepaert ten behouve van den armen.

2. Dat mede het sout, comende uuyt Hollant ofte andere plaetsen, sall moeten sijn goet sint Ubis, well geconditioneert sout, ende dat de tonnen sullen moeten sijn voll, opdat de vennoots ende andere reeders daerby geen schade en lyden. Ende [1]) sullen tot dyen eynde de styerluyden geene alsulck sout in haer schepen mogen nemen, voordat hetselve by de kuermeesters als vooren sall sijn gevisiteert. Ende soo sy tselve bevinden geen sint Ubis sout te sijn, sullen die [2]) behoorlicken vol maecken, op gelijcke peynne ende t'appliceren als vooren [3]). Ende sullen de kuermeesters hebben van elcke tonne souts, die van buyten comt in tonnen, van keuren een oortgen, ende vant hondert vant tsout, dat binnen deser stede tschepe wert gedaen, ses stuyvers [4]), midz dat sy gehouden sullen sijn, soo wanneer de styerluyden tsout sullen tschepe doen, altemet een tonne ofte twee op te slaen. Ende sullen de styerluyden gehouden sijn, als sy haar sout tschepe doen, den kuermeester an te spreecken. Ende sall t' voorseyde kuergelt betaelt worden by de reeders, die t' sout leveren.

3. Dat mede de styerluyden nyet en sullen vermogen eenigen visch te souten ofte te packen dan die levendich vant mes gesneden wort, ende die gesneden sall sijn drye graten achter den navele, well meer maer niet min, dat het navelbloet bequamelijck daeruuyt es. Ende sullen deselve moeten vlecken tot de staert toe uuyt. Ende [5]) sullen nyet mogen souten ofte packen onder den voorseyden visch eenige stucken, vellen, gullen ofte andere die t' parckement duer is, ofte opte solderinge ofte laenen heeft gestaen. Ende sooder eenige onder soude mogen werden bevonden, sullen die uuytschieten; ende dit alles op peynne van by de

---

[1]) De ord. van 1616 heeft: „Ende en."

[2]) De ord. van 1616 heeft in plaats van *die*: „de tonnen."

[3]) In plaats van „op gelijcke — vooren" heeft de ord. van 1616: „ende aen lant lacten ende nyet gebruycken dan tot souten van haringh."

[4]) De ord. van 1616 heeft in plaats van „ses stuyvers": „vijff grooten Vlaems." Wat op „stuyvers" verder in het artikel volgt wordt in de ord. van 1616 gemist.

[5]) De ord. van 1616 heeft: „Ende en."

styerluyden op elcke tonne te verbueren XX stuyvers, t' appliceren als vooren [1]).

4. Maer sullen alle de voorseyde stucken, vellen, gullen, visch die tperckement duer es ende andere nyet well geconditioneerde visch packen ende souten in tonnen alleen, ende alleen vercoopen, sonder dat onder de voorseyde stucken, vellen, gullen ende visch die t' parckement duer es, sall mogen werden gepackt de visch, die op de solderinge ofte laenen gestaen heeft; maer sullen die oock souten ende packen in tonnen alleen, ende die alleen [2]) vercoopen, op peyne ende t' appliceren als vooren.

5. Ende degeene, die alhyer haer visch sullen laten packen, sullen gehouden sijn de packinge te doen binnen den tijt van acht dagen. Ende wat bethoont wert by certificatie ofte verclaringe van de kuermeesters te cort ende minder te sijn, sullen de styerluyden den coopluyden tselve vergoeden ende voldoen. Ende sullen leveren van December tot Paesschen twaelfftalff tonnen in plaetse van XIIII voort last gepackt, well meer maer nyet min; ende van Paesschen tot December twaelff tonnen, te weten, Fransche ende Eyngelsche packagie.

6. Sullen de voorseyde styerluyden gehouden sijn op elck last visch te versouten swinters van December tot Paesschen opt last drye tonnen, ende van Paesschen tot December somers opt last vijftalve tonne, well meer maer nyet minder.

7. Es mede geordonneert, dat van nu voortaen noch by de reeders ofte iemant anders eenige voorcoop en sall worden gedaen, op peynne van te verbueren op elcke tonne dertich stuyvers die contrarie desen in voorcoop sall worden vercoft, halff tot laste van den cooper ende halff tot laste van den vercooper, t'appliceren een derdepaert ten behouve van den anbrenger, een derdepaert ten behouve van den officier, die de executie sall doen, ende t' leste derdepaert ten behouve van den armen. [3]) Maer sall den styerman, uuyter see comende,

---

[1]) In plaats van „als vooren" heeft de ord. van 1616: „een derdepaert voor den officier, een derdepaert voor de keurmeesters ende een derdepaert ten behouve van de armen, ende de schade aen den coopman te vergoeden tot verclaringe van de keurmeesters."

[2]) Na 1616 werden de woorden „ende die alleen" doorgeschrapt en vervangen door: „mitsgaders aen te wysen ende apart te."

[3]) In plaats van wat volgt heeft de ord. van 1616: „De styerluyden, uut der zee comende, sullen gehouden zijn de helft van haren visch, wel meer maer nyet min, die hen Godt verleent heeft, in den affslach binnen deser stede op te veylen, die eerst inne-

de helft van sijnnen visch, well meer maer nyet min, die hem Godt verleent heeft, in den affslach binnen deser stede ofee opt Hooft int openbaer vercoopen. Ende sullen de reeders vermogen de ander helft an haer te houden. Ende soo sy bevonden worden meer te houden als d'een helft, sullen verbueren op elcke tonne twaelff stuijvers, t'appliceren als vooren.

8. Ende soo eenige coopluyden [1]) eenigen visch coften opt Hooft, sullen de styerluyden gehouden sijn deselve visch tot haren coste te leveren binnen de stadt opte Caeye, soot den coopman begeert.

9. [2]) Ende soo eenigen visch in den afslach opgehouden worde ende nyet en wilde vercoft wesen, sal men denselven visch daernaer mondelinge mogen vercoopen, tsy onder de reeders ofte anders. Ende sooder iemant bystonde, die daerby begeerde te wesen, sall mogen comen in de herberge ofte ten huyse van de reeders, daer men den visch vercoopen sall, sonder dat den styerman henluyden gehouden sall sijn an te spreecken.

10. Ende wat angaet de lengen, stapelvisch ende colen, sullen de styerluyden gehouden sijn te leveren hondert ende vyer voort hondert op haer behoorlijcke mate, die mede voor de helft in den affslach sullen werden gebracht als vooren.

---

compt eerst, ende soe d'andere daeraenvolgende. Ende soe die nyet vercoft wil wesen, sal den eersten wederomme van nyeus ende d'andere daeraenvolgende zijnnen visch andermaal opveylen. Ende die nyet connende vercoopen, sullen die nyet mondelinge mogen loven ofte vercoopen binnen deser stede, maer die onvercoft ende onverlooft mogen wechseynden daer het henluiden belieft. Ende soe bevonden werde dat die mondelinge vercoft ofte verlooft soude zijn, eer die vervoert wert, sullen verbeuren op elcke tonne zes stuyvers, te betalen by cooper ende vercooper, elcx de helft, te appliceren als vooren. Ende soe den visch buyten vercoft wert, sullen de reeders binnen deser stede d'ander helft betalen tot alsulcken pryse als die buyten gelt ende den styerman vry gelt daervan thuys brengt."

I.m. van dit art. werd later geschreven: „Op huyden den XXIXen December 1654 es dese keuse nopende het opwaerts seylen van de stuyerluyden met haren gesouten visch by bailliu, burgemeesteren ende regierders deser stede gerenoveert ende de boete, daerby tot laste van de contraventeurs gestatueert, geangmenteert op de somme van vijftich gulden, ende es dienvolgende goetgevonden de voorseyde keure te doen affigeren ende den heer officier belast deselve behoorlijcken te doen observeren."

[1]) In de ord. van 1616 staat hiertusschen: „by noot van ijsganck ofte anders."

[2]) Dit art. is later doorgeschrapt en vervangen door: „De visschers, die eerst innecomen, ende de navolgende daeraen, sullen gehouden zijn binnen XXIIII uuren elxc naer haer aencomste, wel eer maer nyet later, de helft van haren visch aff te slaen ende te vercoopen, sonder dat zy sullen vermogen haren visch op te houden, maer sullen die moeten ende gehouden zijn in den affslach te vercoopen, op peyne van vijffentwintich guldens, te verbeuren over schip ende goet, t'appliceren als vooren." In de ord. van 1616 komt dit art. niet voor.

11. [1]) Ende off den styerluyden eenigen visch vercoften, die den cooper binnen deser stede nyet en wilde laten packen, sall den styerman gehouden sijn eenige thoonsticken te openen, te weten, van een last een tonne, van twee last twee tonnen ende soo voorts, nae de quantiteyt van lasten, daernaer hy gehouden sall sijn sijnnen visch te leveren tot discretie van kuermeesters, midz dat de openinge sall geschieden binnen deser stede, ofte sall anders geen actie ofte naeclage daerthoe hebben.

12. Es mede verstaen, gekuert ende geordonneert, soo eenige visch, lengen, coolen [2]) ofte anders in voorcoop contrarie dese ordonnantie werde gelevert, sullen op elcke tonne verbueren XXX stuyvers, sulcx jegens den voorcoopers gestatueert is. Ende sal dese ordonnantie nyet eer innegaen als Paesschen eerstcommende. [3])

Ende ofte eenige duysternisse in dese ordonnantie bevonden soude mogen werden, soo reserveren den bailliu, burgemeesteren, out ende nyeuw gerechte de interpretatie ende naerder verclaringe thenwaerts.

[Art. 5 van deze ordonnantie werd later doorgeschrapt en vervangen door het volgende, dat ook in de ord. van 1616 staat: „Ende sullen de styerluyden mogen volstaen, mitz stellende de helft van haeren visch, wel meer maer nyet minder, met opengeslaegen tonnen int openbaer in den affslach te coope [4]); ende sullen [5]) gehouden zijn de helft van den visch van de reeders, die nyet verbonden es in den affslach, soe goet ende wel geconditioneert te leveren als de helft van haren visch, die in den affslach wert vercoft. Ende soe d'selve by den keurmeesters mochte werden bevonden soe goet nyet te zijn, sullen gehouden zijn tselve te vergoeden met visch ofte met gelt, mitz dat de stuyrluyden gehouden ende verbonden blyven alhyer met haren visch inne te comen ende die binnen deser stede in den affslach te vercoopen, sonder dat zy sullen vermogen voorby de stadt ende op andere plaetsen haeren visch te vercoopen ofte aff te

---

[1]) Dit art. komt in de ord. van 1616 niet voor.

[2]) De ord. van 1616 heeft: „coolen, macreel, schelvisch, hooffden ofte anders."

[3]) De laatste zinsnede komt niet voor in de ord, van 1616.

[4]) Na 1616 werd hier ingevoegd: „twelck de cuypers sullen gehouden wesen te doen, op peine van geen meer opslachgelt te genieten anders als van de tonnen, die sy openende toegeslaegen hebben."

[5]) Na 1616 werd hier tusschengevoegd: „de voorseyde styerluyden."

slaen, op een peyne van vijffentwintich guldens, te appliceren als vooren."

Na 1616 werd tusschen de artikelen 4 en 5 het volgende geplaatst: „Sullen mede de styerluyden van de suyre visch cortinge moeten lyden volgens de coustuyme van andere plaetsen, te weten, als de visch minder als X gulden gelt per ton XX sc., als de vis gelt X gulden ende daerboven XXX ss., ende als de vis gelt XIIII gulden ende daerboven XXXVI sc., ende van de stucken [1]) nae discretie van den cooper ende vercooper. Ende wert mits desen den keurmeesters wel scherpelijc verboden op de privatie van haer dienst geenen stucke visch onder de duyzent te coopen, maer sal deselve aen den afslach moeten gebracht werden."

Aan art. 7 werd later toegevoegd, wat ook de ordonnantie van 1616 heeft: „Ende alsoe totnochthoe int vercoopen van den visch [2]) groote abuysen zijn geschiet tot prejuditie van de gemeene coopluiden ende vennoots, soe es geordonneert, dat voortzaen den coopman int mijnnen van den voorseyden visch sal betalen [3]) twoort, dat hy mijnt [4]), sonder eenige woorden tot voordeel te hebben. Ende soe den styerman de coopluiden eenigen visch [5]) contrarie desen ende minder lieten ofte de coopluiden d'selve ontfingen anders als voorseyt es, tzy dierectelicken ofte indierectelicken, sullen cooper ende vercooper elcx verbeuren op elcke tonne visch, [6]) die contrarie desen vercoft ofte gecoft sal werden, twaelff stuvers, t' appliceren als vooren."]

9 Maart 1609. *Nopende tvisschen in de graften deser stede indt landt van Voorne.* [7])

Alsoo totnochtoe groote disordere es gebruyct geweest indt visschen in deser stede graften [8]) ende de binnenlandtsche visscheriën, waelen ende andere wateren, sulcx dat veele ongeschickte persoonen hen nyet en hebben geschaempt ende ontsien te bevisschen ende met groote ongeregeltheyt met segens, schep-

---

1) Er staat: „stancken."

2) Na 1616 werd hier ingevoegd: „ende harinck, die de visschers innebrengen."

3) Na 1616 werd „betalen" veranderd in: „genyeten."

4) De ord. van 1616 heeft „spreeckt" in plaats van „mijnt."

5) Na 1616 is hier ingevoegd: „ofte haringh." — 6) Na 1616 is hier bijgevoegd „ofte haringh."

7) Deze keur werd in 1610, 1616, 1633 en 1646 „gerenoveert."

8) Later is hier bijgevoegd: „speuywater."

netten, schaekels ende werpnetten den visch te vangen met groote meenichte uuyt deser stede vesten [1]) ende de perticuliere visscherieën, sonder daeraen recht ofte huere te hebben, maer oock op onbehoorlicke tyden als den visch payt ende ontydich es d'selve op te vangen ende in sulcke meenichte uuyt te visschen dat geschapen waere, tensy dat daerinne werde geremediëert, de stadtsgrachten geheel gelde te maken ende tlandt ende de stadt van de commoditeyt van de reviervisch te discommoderen: omme waerinne te versien ende remediëren, soe es by den stedehouder van den bailliu ende leenmannen van den lande van Voorne, burgemeesteren, oudt ende nyeuwe gerechte der stede van den Briele geordonneert,gekeurt ende gestatueert,ordonneeren, keuren ende statuëren midtz desen, dat nyemant van nu voortaen, van wat staet ofte qualyteit hy sy, tsy [2]) dat hy heeft huere ofte ander recht tot eenighe visscheryen [3]), en sal mogen visschen met segens, schepnetten, schaeckels ende werpnetten ofte andere instrumenten [4]), als den visch paeyt ende ontydich es, te weten, in de maenden van Februarij, Martij ende April [5]) op peyne van de instrumenten, daermede sy sullen visschen, ende een boete van ses ponden, van XL grooten tpondt [6]); ende buyten dvoorseyde maenden wert well expresselijcken verbooden, dat nyemandt in deser stede grachten, al waert dat hy huere ofte recht daertoe hadde, en sall mogen visschen [7]) met segens, treck- ofte schepnetten, maer alleene met schaeckels, werpnetten ende den hengelroe, die van ouden tyde es toegelaten ende geadmitteert geweest, ende dat heuschelijcken sonder daerinne eenige exactie te plegen, op peyne, soo wie contrarie desen vischt ofte doet visschen, van te verbeuren sijn recht ende daerenboven een boete van ses ponden, te XL grooten tpondt: verbiedende wel scherpelijcken midtz desen, dat nyemant, wie hy sy, hem en sal vervorderen te bevissen eenighe van des

[1]) Later is hier bijgevoegd: „speuywater."

[2]) Te lezen: „tenzy."

[3]) De woorden: „tsy – visscheryen" zijn later doorgeschrapt.

[4]) Later is hier bijgevoegd: „ten waere denselven daertoe hadde behoorlijcken consent van den burgemeester, op peyne van daerover te verbeuren een boete van ses ponden, te XL grooten, soo dickwils als hy contrarie desen bevonden sal worden gevischt te hebben."

[5]) Later veranderd in: „Martij, April ende Mey."

[6]) Later bijgevoegd: „telcken reyse."

[7]) Wat volgt werd later veranderd in: „dan met segens ende netten, die volgende d'ordonnantie van de verpachtinge zijn thoegelaten, ende den hengelroe etc."

Graefflickheyts-, stadts- ofte particuliere visseryen, sonder daeraen huere ende pacht te hebben, op peynne van te verbeuren dinstrumenten, daermede hy sal hebben gevist, ende daerenboven een boete van negen ponden, van XL grooten tpondt. [7]) Ende wat aengaet de gemeene visseryen, die nyemandt in eygendom thoecomen, als slooten, waterynghen ende anders, werdt wel expresselijcken verbooden, dat nyemandt daerinne sal mogen visschen met schepnetten, alsoo men bevindt dat met deselve den visch t'eenemael verdestrueert ende opgevangen werdt, op peyne van te verbeuren dvoorseyde schepnetten ende daerenboven een boete van negen ponden, te XL grooten als vooren, tappliceren dvoorseyde boeten een derdepaert voor den aenbrenger, een derdepaert voor den armen ende een derdepaert voor den officier, die d' executie sal doen.

Eodem die. *Nopende t' affslaen van den verschen visch.*

Alsoo totnochtoe groote disordre ende abuysen sijn gecommitteert geweest int affslaen ende vercoopen van den verschen visch, als cabeljau, schelvis, schollen, scharren, bolck, bot, rotchen ende andere verschen visch, dye men gewent es in den affslach te vercoopen, tot groote prejuditie ende nadeel van den styerman, sijnne gesellen ende oock van deser stede neeringe, waerinne nootlijcken ordre diende gestelt, soo es by den stedehouder van den bailliu, burgemeesteren, oudt ende nyeuwe gerechte der stede van den Briele, omme dvoorseyde abuysen voor te comen, tot oorbaer ende prouffyte van de gemeene visscherie, gekeurt ende geordonneert, keuren ende ordonneren midtz desen, dat van nu voortaen elcke soorte van visch, als levende visch, die root ende slap es, styve coonen, witte coonen ende settevisch, elcx apart sal worden vercoft. Ende en sullen gheene styerluyden, in gheender manieren ende onder wat pretext tselve soude mogen sijn, den voorseyden verschen visch mogen setten, maer sal den cooper alleen hebben twoordt, dat hy spreeckt, ende noch een woort daertoe, ten ware daer ware een oneffen woordt, twelck sal staen tot discretie van den styerman, omme den cooper tselve te laten volgen ofte nyet, sonder dat den

[7]) Later is hier bijgevoegd: „Ende sal niemant eenige schoutges ofte schuyten in de tadtsgraften mogen houden leggen, op peine dat deselve by sheeren dienaers van daer sullen werden gehaelt ende gehouden voor verbeurt binnen den tijt van XXIIII uyren."

voorseyden styerman anders als voorseyt es sal vermogen tot nadeel van de gemeene maets den visch vercoopen ofte laten volgen, ofte dat den cooper van den styerman sal mogen eyschen eenige woorden, maer geset te werden, op peyne van te verbeuren een sestepaert van de coopmanschap, dye contrarie desen geset ofte anders in coope gelaten soude mogen sijn, te betaelen deen helft by den vercooper, ende dander helft by den vercooper, t' appliceren een derdepaert voor den aenbrenger, een derdepaert voor den armen ende een derdepaert voor den officier, die d' executie sal doen.

8 Dec. 1612. *Nopende t' keuren, packen ende havenen van den gesouten visch ende haringh.* ([1])

Alzoo totnochthoe soo groote ordere niet en es geweest int keuren, packen ende havenen van den gesouten visch ende haringh als den dienst ende vorderinge van deser stede neringe ende de coopluyden, hen daermede generende, es vereyschende: soe es by mynen heeren den bailliu, burgemeesteren, out ende nieuwe gerechte deser stede, naer voorgaende advys van eenighe coopluyden, keurmeesters ende cuypers, hem d' voorseyde neringe verstaende, geceurt, geordonneert ende gestatueert, keuren, ordonneren ende statueëren midts desen tgunt hiernaer volcht:

1. Eerst dat de keurmeesters deser stede werden midtz desen gelast ende geauthoriseert tot het keuren ende branden van den tonnevisch, die men zal begeren te branden, sonder dat zy daerinne zullen moegen leggen ofte packen zuyeren visch, vellen, gullen, die het parckement deur es, ofte zijn mate niet en heeft.

2. Item dat yemant van de coopluyden binnen deser stede eenigen visch aen de coopluyden van binnen ofte buyten vercoften, ofte van deselve ofte stuyerluyden ofte visschers gecoft hebbende ende hebbende een vryman ofte cuyper, die continueerlijck voor hem warct ([2]), mede keurmeester zijnde. Ende sal denselven keurmeester niet moegen werden gebruyct overt keuren van den voornoemden gecoften ofte vercoften visch ofte ([3]) haringh.

3. Dat de keurmeesters geen visch ofte haringh sullen moegen packen dan met open plaetzen ofte opte publycke straten.

[1]) Deze ordonnantie werd, zeer gewijzigd, gepubliceerd 1 Mei 1618.

[2]) De ord. van 1618 heeft: „werct." — [3]) De ord. van 1618 heeft: „ende."

Ende en sal geen visch gekeurt werden dan by twee ofte drie neutrale keurmeesters, geen vryluy van cooper ofte vercooper zijnde, ofte werckende in de plaetze van cooper ofte vercooper.

4. (¹) Item dat den santvisch, geen corvers wesende, sal moeten overstaen vier etmalen; ende dat opt last zal versouten werden vier tonnen ofte daerontrent, sonder dat denselven visch sal moegen werden thoegesmeten, sonder den voorseyden tijt respectivelijck overgestaen te hebben, op peyne van den brant daerop niet gestelt te werden.

5. De corversvisch sal moeten overstaen, gesouten ende gewassen wesende, drie nachten, midtz dat denselven int zout niet en zal werden geleyt off d' selve zal overgestaen hebben eenen nacht ofte twee nachten, soot den coopman begeert, aleer denselven gesouten zal werden; ende sullen daerop versouten met packen vierdalve tonnen.

6. Als denselven visch zynen behoorlijcken tijt heeft onder t' sout ende overgestaen, sullen de keurmeesters s' daechs te vooren, als den visch sanderen daechs zal thoegesmeten werden, den visch coemen verschicken ende verleggen, midts dat den vryman, keurmeester wesende ofte niet, in de plaetze daer hy werct, tzelve niet zal moegen doen dan ten overstaen van één ofte twee neutrale keurmeesters (²), die hem zullen helpen schicken. Ende sullen die cuypers (³) hem laeten onderwysen van de keurmeesters, hoe zy den visch leggen ende schicken zullen, ende t' sout behoorlijck stroeyen op de groote ende cleyne visch naer advenant, alles met alzulcken bequamen zout als de keurmeesters oorbaerlijcxst duncken zal. Ende zoo zy den visch bevinden gecrompen te zijn, sullen d' selve visch bequamelijck uuytnemen ende vast aen boort leggen ende packen op haren eedt. Ende zullen de cuypers (⁴) tot allen tyden gehouden zijn de keurmeesters te gehoorsamen ende te coemen daar zy ontbooden werden ende eedt doen om dese ordonnantie getrouwelijck naer te coemen.

7. D'voorseyde visch als vooren sulcx geleyt ende geschict zijnde, sullen de keurmeesters sanderendaechs coemen in de

---

[1]) Dit en het volgende artikel werden later doorgeschrapt.

[2]) Later is bijgevoegd: „ofte assistenten."

[3]) „Cuypers" is later doorgeschrapt en vervangen door: „assistenten."

[4]) Later is „cuypers" doorgeschrapt en vervangen door: „assistenten."

packplaetze, ende soo zy bevinden sulcx oorbaer te zijn datter meer visch op moet wesen, dat zy denselven visch ten overstaen als vooren sullen opleggen ende hoeghen.

8. Ende dat niemant eenige visch sal moegen packen, zonder mede onder eedt te zijn; ende sal yder gehouden wesen zijn merck binnen de tonne ende opten opperboedem te stellen, sulcx int regardt van den haringh wert gedaen. Ende zal niemant geenigen brant moegen stellen dan met stadtsbrant ende den coopmansteycken met zijn merckyser.

9. Ende sullen de keurmeesters genieten voor haerluyder loon van alles, dat gebrant werdt vant last tot twaelff tonnen vijff stuyvers. [1])

10. Item dat de keurmeesters gehouden sullen zijn te coemen keuren in schepen ofte plaetzen, daer questie op eenige zeestucken valt. Ende zullen genieten voor haerluyder loon van elcke tonne die, zy sullen keuren, tot drie tonnen thoe, van elcke tonne een grootgen, ende boven de drie tonnen tot het halff last thoe, voort halff last gerekent, twee stuvers, ende boven thalff last, voor een geheel last gerekent, vier stuyvers.

11. Item dat d'selve mede sullen keurders wesen van de stapelvisch, cabeljaeu ende lenghen, ende zullen hebben voor haerluyder loon vant hondert twee stuyvers.

12. [2]) Omme dese ordonnantie wel ende getrouwelijck naer te coemen, zullen de keurmeesters ende cuypers doen den behoorlijcken eedt: Dat sweeren wy keurmeesters ende cuypers van den haringh ende visch te wesen, dese ordonnantie wel ende getrouwelijck naer te coemen ende te achtervolgen [3]), sonder eenige gunste, fraulde ofte dissimulatie te plegen, den haringh ende visch wel te havenen, te packen ende inne te springen, ende voorts alles te doen, dat goede keurmeesters ende cuypers behooren te doen. Dat sullen wy niet laten om lieff ofte om leet, om giften ofte om gaven noch om geender-

---

[1]) Eene aanteekening van 1630 luidt: „Is de voornoemde keurmeesters op henluyden ernstich versouck, heden den XIIIIen Septembris 1630 aen de heeren magistraten gedaen, t'voorseyde loon, overmits de soberheyt ende ten aensyen van den degenwoordigen costelijcken tijt, in plaetse van vijff stuvers verhooght op acht stuvers van t' last, ende t' cuypen ende springen, soowel van haringh als visch, in plaetse van XXIIII stuvers op dertich stuvers daegs."

[2]) Dit art. werd ook in 1618 gepubliceerd.

[3]) In 1618 werd er tusschengevoegd: „voor soe veele die ons aengaet."

hande oorsaecken. Soo waerlijck moet ons Godt Almachtich helpen.

[In plaats van de artikelen 4—8 heeft de ordonnantie van 1618 deze artikelen:

Dat de keurmeesters ende hare assistenten sullen letten, dat den visch wel schoon worde gewassen, ende laten versypen twee nachten, eer men d'selve souten sal.

Dat denselven visch nyet en sal werden gesouten dan met goet blanck sint Ubiszout tot probatie van de keurmeesters.

Dat alle cleynne visschen (geen mate zijnde), vellen ende suyren visch wel sullen werden uutgeschoten ende alleen gesouten, oock alleen gegeven werden den datum.

Dat geen visch sal werden geschict dan naerdat se drye nachten heeft gesouten geweest.

Dat den visch van nyemant anders sal werden geschict als van de geswooren keurmeesters, ofte by noot dat die nyet mogen vaceren, by de geswooren assistenten.

Dat één van de keurmeesters, vryman zijnde in een plaetse, geen visch alleen in deselve plaetse sal mogen schicken, maer tot hulp nemen een ander keurmeester ofte assistent.

Dat den geschicten visch des anderen daechs nyet sal werden thoegesmeten, voor ende alleer d'selve van twee keurmeesters sal wesen gevisiteert, off die nyet te laech gesact es, om verhoocht te werden, ist noot.

Dat geen vrymans ofte cuypers, int springen van den visch, geen van deselve tonnevisch sullen mogen verminderen, al waert dat haer dochte, dat d'selve te hooch geschict ware; maer sullen tselve de keurmeesters aendienen, om by haer vermindert te werden, ist noot.

Dat niemant, hetzy eygenaer van plaetse ofte visch, ofte geen coopluiden noch cuypers, de keurmeesters int packen, schicken ofte keuren van eenige visch, yets sullen mogen tegenspreecken ofte berispen, maer d'selve laeten begaen volgende haren eet.

Ende omme alle suspitie wech te nemen, sullen geen brantysers nochte datumysers in geen packplaetsen mogen vernachten; maer sullen van de keurmeesters gebracht werden in statskeurhuys, soe haest zy daermede gebrant hebben. [1])

[1]) Na Mei 1618 werd hier het volgende bijgevoegd: „Dat de keurmeesters, wanneer swinterdaechs de vis ofte het sout in de tonne bevrosen is, sullen mogen dselve voor goet

Belangende de natte visch ende makreel. Den natten visch sal oock nyet werden geleyt noch thoegesmeten, dan in presentie van één ofte twee keurmeesters ofte assistenten.

Ende sullen alle gullen, vellen ende suyren visch werden uutgeschoten ende in een tonne alleen geleyt ende gebonden niet meer als met zesthyen houpen sonder datum.

Den makereel sal van eenen geswooren keurmeester ofte vryman werden gepact ende gelaecht drie lanck, ende gesouten op yder last twee tonnen souts, ende nyet meer, op peyne van nyet gedatumt te werden.]

1617. *Noopende den affslach binnen den cruse.*

Alsoe deser stede soe by wylen Dirck Heere van Monjouwe in den jare duysent drye hondert tweeenveertich ende daernaer by Caerle, Roomsch Keyser, in den jare XVc vijffenvijfftich geoctroieert ende gepriviligeert es, dat nyemant geenen verschen visch coopen noch vercoopen noch leveren en mach [1]) binnen der heerlicheyt van den lande van Voorne buyten den cruyse ten Brielle, ende dat alevenwel bevonden wert, dat verscheyden visschers haren verschen visch [2]), schol, both ende anders vercoopen opten stroom, contrarie d'voorseyde octroeyen ende privilegiën: soe es by den officier, burghemeesteren, oudt ende nyeuwe gerechte der voorseyde stede gekeurt, geordonneert ende gestatueert, keuren, ordonneren ende statuëren midts desen, dat nyemant, wie hy zy, zijnnen verschen visch [3]), schol ende both zal mogen vercoopen opten stroom, zoe verre de heerlicheyt van Voorne strect; maer dat zy gehouden ende verbonden zijn met haren voorseyden visch ten affslage te comen binnen den cruyse, gestelt door [4]) der voorseyde stede, op peyne van voor d'eerste reyse te verbeuren zes Carolusguldens, voor de tweede reyse

ende wel geconditionneert ende bequaem keuren, om dselve naerder op te hoogen, ende alsoo gesprongen sijnde, toegeslagen te worden, tensy dselve vis eerst ende alvoren wel is geconditionneert, behoorlick gecrompen ende haer seet genomen heeft, alle twelcke de keurmeesters wert gelast op haren eet, sonder aensien van personen ofte coopluyden nae te comen. — Item de vis, gevangen in de maent van December ende na Nieuwejaarsdach ingecomen, sal mogen werden gebrant met den nieuwen datum, mits dat sulcx sal blijcken by behoorlijcke certificatie. Ende sal alle vis, in see gevangen vóór December, gebrant werden met den ouden datum."

1) Later bijgevoegd: „op stroom nochte." 2) Later bijgevoegd: „als cabeljau, schelvisch."

3) Later bijgevoegd: „als cabeljauw, schelvisch."

4) Later is „door" doorgeschrapt en vervangen door: „opt hooft."

twaelff guldens ende voor de derde reyse gelijcke twaelff guldens ende opte verbeurte van den visch, t'recht van den affslach ende arbitrale correctie, ende t' elcken met de costen, daeromme gedaen.

Alsoe mede contrarie d'ordonnantie, opten XXIII Januarij XVIc XVI gepubliceert [1]), verscheyden visschers met haren gesouten visch voorby de stadt loopen ende op ander plaetsen haren visch affslaen, soe wert mede geordonneert, dat zy haren voorseyden visch binnen deser stede ten affslage zullen brengen, op een boete van XXV guldens, te executeren volgende d'voorseyde ordonnantie.

[In 1624 werd bevonden, dat „eenighe styerluyden met haere vennoots" in strijd handelden met de ordonnantie en den 7den Julij van dat jaar werd door den baljuw, burgemeesters en regeerders van Brielle het volgende geordonneerd: „dat van nu aff niemandt van de stierluyden ende haere vennoots sullen vermogen opwaert te vaeren met haere schepen, voor ende aleer syluyden achtervolgende de ordonnantie haeren visch alhyer ter affslach sullen hebben gebracht, op peyne, wie contrarie desen bevonden sal werden te doen, verbeuren sal (in plaetse van XXV guldens, daertoe gestatuëert) de somme van hondert [2]) Carolusguldens, te betalen by de styerluyden ende vennoots, daertoe consent dragende, te appliceren de voorseyde boeten d'een helft ten proffite van den officyer ende d'ander helft ten proffyte van den armen.]

18 Junij 1633. *Ordonnantie, concernerende die van het cuypersgilde binnen der stede van den Brielle.*

Alsoo totnochtoe groote disordere ende ongeregeltheyt es geweest onder den gemeenen gildebroeders van het cuypersgilde binnen der stede van den Brielle, nopende het wercken, soo in als buyten de packplaetsen binnen derselver stede, streckende niet alleen grootelicx tot discommodatie van de gemeene coopluyden ende by gevolge tot verloop ende declinatie van de neringe ende negotie alhier, maer insonderheyt tot prejuditie ende groot naedeel van verscheyden gildebroeders vant voor-

---

1) Zie deze ordonnantie onder 13 Febr. 1607.

2) In 1654, toen de ordonnantie „gerenoveert" werd, veranderd in: „vijftich".

noemde gilde: omme waerinne te voorsien ende behoorlijcken te remediëren, soo es by burgemeesteren ende regierders deser stede, ter instantie ende ernstigen versoucke van die vant voorseyde cuypersgilde, goetgevonden te maecken dese naervolgende ordonnantie, waernaer een ieder gildebroeder hem van nu voortaen sal hebben te reguleren:

1. Eerst dat van nu voortaen alle gildebroeders, vrye wercklnyden zijnde, sonder tegenspreecken van de onvrye[1]) gildebroeders, sullen mogen wercken alle tgunt beneden es thalf last, tzy van haringh ofte visch; maer wat daerenboven ende meer es als een half last, sal den vryman gehouden sijn daerom te laten smacken [2]), op peyne van telcken ten behouve vant voorseyde gilde te verbeuren een boete van twintich stuivers.

2. Ende sal eenen igelijck gildebroeder gehouden sijn te comen smacken [3]) op alsulcken precisen uure, als hem by de vrye werckluyden door den knecht vant gilde sal werden geprefigeert, op peyne van niet alleen by den gebrekigen te verbeuren een boete van thyen stuyvers, maer dat degene, die eerst naert smacken byquame, van soodanigen werck sal sijn en blyven versteecken ende dat hem de steenen sullen werden onthouden.

3. Ende oft gebeurde dat soodanige gildebroeders, die haere gesette uure versuymden ende jegens de gedaene cavelinge ende smack noch eenige querelen ofte moeyte wilden maecken, sullen de hooftluyden deselve daerover mogen verbieden te wercken in eenige plaetsen, t' sy voor den tijt van vijff ofte ses weecken, ofte deselve anders te corrigeren als de hooftluyden ende t' gemeene gilde naer gelegentheyt van saecken sullen bevinden te behooren.

4. Item oft geviel dat een vryman lyet smacken, soo sal hy gehouden wesen te verclaren, hoeveel volcx hy naer den eysch vant werck van node heeft. Ende soo het geviel, datter meer werck van dyen dach quame, soo sullen de hoogste oogen volgen; ende denselven dach overstreken sijnde, sal den vryman gehouden sijn wederom op nieus te doen smacken. [4])

5. Ende omme alle twist ende moeyte te schouwen, soo

---

[1]) Er staat: „ovrye."

[2]) [3]) [4]) Er staat: „smucken."

wert geordonneert, dat een vryman, meer plaetsen hebbende als hy can bedienen, in sulcken gevalle gehouden sal sijn noch een gildebroeder als vryman tot hem te nemen ende behooren aen te geven wye hy daertoe begeert, sonder voor dyen dach om meer werck te mogen smacken, ten waere naer eenich cleyn werck van weynich importantie.

6. Imant van de gildebroeders, hebbende eenich werck oepen staen, sullen gehouden sijn weder daerom te smacken, daeruut te gaen ende haer oude werck behoorlijcken te vervolgen.

7. Ende imant van de gildebroeders, eenich werck hebbende, sijn gehouden [1]) t' selve werck behoorlijcken ende op het alderspoedichste te voltrecken, sonder t' selve te verachteren [2]), ten waere by siecte, indispositie ofte andere merckelijcke ende suffisante redenen, ter contrarie op peyne van telcken reyse daerover te verbeuren een boete van dertich stuyvers.

8. Item imant van de coopluyden, hebbende [3]) te doene eenich werck buyten haer packplaetsen, sal den vryman gehouden wesen om soodanigen werck behoorlijcken te laten smacken.

9. Item off eenich coopman eenige mackerelen in sijn plaetse hadde ende daervan meer als drye tonnen wilde gewrocht [4]) hebben, sal den vryman gehouden sijn daerom mede te doen smacken.

10. Imant van de gildebroeders, des somers ten harinck varende ende willende in datselve jaer mede harinck wercken, sal gehouden sijn te betalen ten proffyte vant gilde XVIII stuyvers.

11. Ende soo in dese ordonnantie eenighe duysterheyt mochte bevonden werden, tselve sal staen tot interpretatie [5]) ende verclaeringe van de heeren burgemeesteren ende regierders voornoemt.

Aldus gedaen ende gearresteert by burgemeesteren ende regierders der stede van den Brielle opt raethuys derselver stede op den achthyenden Junij XVIc dryeendertich.

Medegedeeld door H. DE JAGER.

---

[1]) Er staat: „gehoeuven."
[2]) Er staat: „veruchteren."
[3]) Er staat: „hebben."
[4]) Er staat: „gevrocht"
[5]) Er staat: „interpretantie."

ONTWERP EENER SCHOOLMEESTERS AANSTELLING.

Inder manieren vpte voirworden ende condicien hier naer verclaert, soe hebben die burgermeisteren, scepenen ende raede der stede van Alcmair angenomen ende annemen mit desen, voir hoir ende hoir nacomelingen, mr. Johan Hobingius, van Wesel, artium medicarumque rei doctorem, om te wesen regierder ouer tchoir, groote ende clein scholen binnen der voors. steden, den tijt van ses jaeren an een geduerende, ingaende ende gedurende omnium sanctorum Anno vijfftienhondert seuen ende dertich ende expirerende omnium sanctorum alsmen scrijven sal dusent vijffhondert driende veertich. Ende teinde den voirs. jaeren dien den anderen een halff iair te voeren op te seggen. Gemaect op articulen als hier nae volgen:

Primus articulus.

Eerst ende voir al so sal die voors. regent gehouden wesen, all zijn discipulen, so wel die scholieren van binnen deser stede geboren als dair buyten, wel ende nairstelicken instruiren ende leren, niet alleen gude cunsten omme latijn te connen schrijven, spreecken ende verstaen, mer oick in guede zeden ende manieren, op dat die selue zijne discipulen moegen weten, hoe ende in wat manieren dat sij hem seluen hebben en houden sullen eerlicke ende betamelicke, als dat behoirt, niet allein binnen hair huysen offt woensteden, mer oick inder kercken ende op de straten, op dat andere grooue ende ongeleerden jongeren, niet ter scholen gaende, van hem luyden gesticht ende geleert mogen worden in alle gude probiteiten ende geleertheiden, ende geen occasij en mogen nemen vut den voirs. scholieren tot enige improbiteiten, insolencien ende andere quade maniren ende ongeregeltheiden.

Secundus articulus.

Ten anderden soe consentiren geuen ende gunnen die voirs. heren deser stede den voirn. regent alle die vruchten ende profijten, die vut die groot ende oick vut die clein scholen comen sullen dese voirs. ses jaren lanck gedurende, ende geloven dair en bouen die selue rectoir oic te geven in elck vande voors. ses jaren vijff pd. grooten vlaems, tpont ses karolus gulden, den gulden

voir twintich stuvers gerekent. Des soo sal die voors. rectoir gehouden wesen, te houden tot sijnen coste ende laste een lectoir offt twe, wel geleert, ende sal die selue mogen acceptieren ende amoueren tsijnder belieuen ende tot discretie van de burgermeisteren inder tijt der selve stede.

Tercius articulus.

Ten derden soo beloeuen die voirs. heren die selue regent mit syn lectoirs ende hoir commensalen vrij te houden van alle excijsen ende scattinge, ende onderhouden hem alle der scholen priuilegien, mit hulp ende bijstandt om alle die bijscholen aff te doen off dair van sijn betalinge te vercrijgen.

Quartus articulus.

Ten vierden soo en sullen die interni oft indigene niet meer gheven dan nair ouder gewoenten, te weten elck vierdel jairs twe stuvers ende een halven, tsij dat sij vant choer bliuen alsdan worden sij gerekent voir aduenen, dats utheimschen; ende dat die voirs. rectoir dat voirs. loon een vierendeel jairs te voeren sal moogen anticipieren, als van den externen sgelijcken oick van den internen jongeren oft scholieren inder gemeinre scholen, ende die in die bij schoelen gaen sullen des gelijck en doen bij consent vanden voirs rectoir.

Quintus articulus.

Ten vijften willen die voors. heren, dat die voirs. rectoir sonderlinge respect ende toesicht sal hebben totten choir binnen der parochiekercken van Alcmair, ende laiten geen knechtgens, clein noch groot, inder bij scholen gaen, mar houden die altsamen int schoel dair hij regent ouer is; ende sgelijcken, dat sij aldaer wel geleert werden lesen ende scrijuen ende in goede manieren, so opter straten als binnen thuys, opdat niemants geen oirsaick mach hebben mit recht te seggen, men leert nu int groot school niet, Ergo soo moet ick mijn kindt in een ander school doen gaen. Ende offt dair sommige enckelen waren, die ymmers in die groete schoel niet en wilden ter schoelen gaen, die selffde sullen gehouden wesen, so wel van buyten als van binnen, die voirs. rectoir sijn leges te gheven, te weten elcke virendeel jaers een stoter, dat hij mede een vierendeel jairs te voeren sal mogen ontfangen. Off sullen gehouden wesen ten minste syn moede te hebben. Des toirconde ende omme dat wij burgermeisteren, scepenen ende raedt der stede van Alcmair

willen dit contract vast, onverbreeckelic ende van waerden gehouden hebben, ende dasset sijn volcomen effect sortieren sal, soe voir ons, onse nacomelinge ende onsen rectoir, soe hebben wij onser stede segel ter zaeken hier beneden opt spacia van desen gedruct, opten (*niet ingevuld*) Anno vt supra.

(Gemeente-archief van Alkmaar). C. W. B.

Paushuizen te Utrecht als logement. — „Willem Grave-„laar, door koop Eigenaar geworden zijnde, van de van ouds „vermaarde en alom beroemde Huizinge genaamd Groot Paus-„huizen, staande en gelegen in 't beste en aangenaamste gedeelte der Stad Utrecht, voorzien van een wel aangelegde en zeer „groote Thuyn, Coepel en groote besloten Binnenplaats tot ber-„ging van Reiskoetsen en ander Rijtuig, adverteerd hier mede, „dat hij die Huizinge cum annexis heeft doen approprieeren, „zoo tot het houden van Logement als tot het geeven van aller-„hande Maaltijden, zoo ter gelegenheid van 'Promotien als van „alle andere Dinées en Soupées, alsmede omme in de daar toe „expres ingerigte groote en brillante zaal te geeven Dans- en „andere Partijen, met verdere kennisgeving, dat hij in een daartoe „geschikte en ruime Zaal zal houden, Publicque Tafel, dat daar „ook bij is een zeer geschikte kamer tot het houden van Pu-„blicque Verkoopingen . . . . . recommandeerende zig derhalven „jegens primo May 1799, wanneer het een en ander aanvang „bij hem neemen zal, in ieders gunst en recommandatie . . ."

(Utr. Courant van 24 April 1799.)

De nieuwe kastelein schijnt al spoedig de afgunst van vakgenooten te hebben gaande gemaakt, althans in eene advertentie van 3 Juni deszelfden jaars looft hij een premie uit van 10 ducaten aan hen, die den verspreider aanwijst van het gerucht, dat hij door „subiete zelfmoord deezer waereld zou zijn overleden."

F. E.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GENEALOGISCHE AANTEEKENINGEN OVER DE FAMILIE DE SITTER.

In De Navorscher, deel VII, blz. 352, werd de vraag gedaan wat van den zeekapitein Pieter de Sitter bekend en vanwaar de thans te Groningen gevestigde familie de Sitter herkomstig is. Als antwoord op deze vragen wordt in ditzelfde tijdschrift deel VIII, blz. 57, na eenige mededeelingen over den bedoelden Pieter de Sitter, de meening uitgesproken, dat hij de vader zou zijn van Willem de Sitter, die den 26sten October 1704 te Groningen huwde met mejuffrouw Lubbina Johanna Hendrica Princen, uit welk huwelijk de thans levende leden van de familie de Sitter rechtstreeks afstammen. Deze meening wordt alleen gemotiveerd door het feit dat de oudste dochter van Willem de Sitter, Pieternella Agatha gedoopt werd; zij zou dan genoemd zijn naar haren grootvader Pieter en een van de schepen, waarover hij het commando gevoerd had, n l. d'Agatha.

Deze meening nu is onjuist. In zijn *„Aanvullng van de genealogie* [1]) *van het geslacht de Sitter"*, verschenen te Groningen, Mei 1887, toonde Mr. W. de Sitter zeer juist aan, dat Pieter de Sitter twee — misschien drie — zoons gehad heeft, onder wie echter geen Willem was, zoodat voor de hierboven medegedeelde gissing geen plaats meer was.

Doch de meening, die Mr. W. de Sitter geeft, na het foutieve in de vroegere aangetoond te hebben, is evenmin zonder bezwaar te aanvaarden. Hij toch meent dat de echtgenoot van Mej. Princen, Willem de Sitter geweest is, die te Rotterdam geboren werd uit het huwelijk van Mattheus de Sitter en Jannetje

[1]) In 1885 werd door Mr. W. de Sitter, toenmaals lid der Eerste Kamer der Staten-Generaal, met medewerking van M. de Sitter, kapitein der Infanterie te Arnhem, eene ***Genealogie van het geslacht de Sitter*** in het licht gegeven. Een uittreksel hiervan verscheen in het „Stam- en Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche Familien" bewerkt door A. A. Vorsterman van Oyen.

Willems en aldaar gedoopt werd 31 Januari 1683. Voor deze meening is geen enkel motief te vinden.

In October 1704 huwde te Groningen een Wil*h*elm de Sitter, van wien ongeveer niets bekend was; in Januari 1683 werd te Rotterdam geboren een Wi*ll*em de Sitter, van wien ook zeer weinig aan het licht was gekomen, behalve dat zijn afstamming ongeveer een eeuw lang met vrij groote zekerheid te volgen is. Deze twee gebeurtenissen hebben, dunkt mij, te weinig wel elkaar gemeen, om ze zoo maar, zonder nadere toelichting met elkaar te verbinden en uit te maken dat de Wi*ll*em, die te Rotterdam geboren werd, dezelfde is als de Wil*h*elm, die te Groningen huwde.

* * *

Wanneer ik wel overweeg wat over dezen Wilhelm geschreven is, kom ik tot de overtuiging dat geen der personen, die getracht hebben hem de juiste plaats in onze genealogie te geven, gebruik gemaakt hebben van de — zij het ook weinige — officieele gegevens, die wij van hem hebben. Al wat wij tot heden met zekerheid van hem weten is, dat Wilhelm de Sitter en Mej. Lubbina Johanna Hendrica Princen den 10den October 1704 voor „Borgemeesteren ende Raadt" in Groningen compareerden tot vaststelling hunner huwelijksche voorwaarden; dat de eerste afkondiging van hun huwelijk den 11den October plaats had en dat zij den 26sten daarop volgende in het huwelijk verbonden werden.

Intusschen geven deze akten twee zeer duidelijke aanwijzingen ten eerste wordt Wilhelm de Sitter in de akte van zijn huwelijks-afkondiging „van Amsterdam" genoemd; in de tweede plaats wordt hij in de beide stukken Wil*h*elm geheeten. Gaarne geef ik toe dat, bij de onzekerheid der spelling dier dagen, dit geen argument zou zijn, als er geen andere waren; maar nu dit argument niet alleen staat en het een paar akten geldt, waartoe hij zeer zeker zijn eigen medewerking verleend en waarbij hij zelf zijn eigen naam opgegeven heeft, mogen wij het niet verwaarloozen. Maar waarom werd van de aanwijzing dat Wilhelm de Sitter „van Amsterdam" was geen gebruik

gemaakt en werd er wel te Gouda en te Rotterdam naar zijn geboorte gezocht? Ik kan mij dat niet verklaren.

Een onderzoek, door mij te Amsterdam ingesteld, heeft dan ook het gewenschte resultaat gehad. Den 30sten Januari 1663 huwden te Amsterdam Pieter de Sitter en Aagje Kracht. Uit hun huwelijk werd o.a. geboren een zoon Wilhelmus, die den 13den September 1671 in de Noorderkerk aldaar gedoopt werd. Deze nu was het, die te Groningen met Mej. Princen huwde. De verklaring van den naam zijner dochter Pieternella Agatha is thans ook duidelijk: zij werd eenvoudig naar haar grootouders genoemd. — Mijns inziens lijdt het geen twijfel of deze eenvoudige verklaring is de ware.

Toegerust met deze gegevens, levert het thans geene moeilijkheid meer op de genealogie van dien tak der familie de Sitter, waarvan thans nog afstammelingen bestaan, samen te stellen en opklimmende te volgen tot het moment, waarop hij, om geloofsredenen uit Vlaanderen gevlucht, zich hier te lande gevestigd heeft. De hoofdlijn van dien stamboom wordt aldus:

Nicolaas de Sitter, van Yperen,
huwde met Barbara Willekens
te Amsterdam, 9 April 1595.

|

Uit dit huwelijk een zoon, Nicolaas,
ged. 16 Febr. 1596. Deze Nicolaas
huwde met Sara Cornelis te Amsterdam
25 Jan. 1626.

|

Uit dit huwelijk een zoon, Pieter,
ged. 23 Nov. 1636. Deze Pieter
huwde met Aagje Kracht te Amsterdam, 30 Jan. 1636.

|

Uit dit huwelijk een zoon, Wilhelmus, ged. 13 Sept. 1671. Deze
Wilhelmus huwde te Groningen
met Lubina Johanna Hendrica Princen 26 October 1704.

Vanaf dit huwelijk tot op heden levert de genealogie van de familie de Sitter geen zwarigheden meer op.

Het mag werkelijk verwonderlijk heeten, dat Mr. W. de Sitter deze oplossing niet gevonden heeft. Den draad toch heeft hij in handen gehad, daar het huwelijk van Nicolaas de Sitter en Sara Cornelis, zoowel als dat van Pieter de Sitter en Aagje Kracht, ja zelfs twee kinderen uit dat laatste, hem bekend geweest zijn. [1])

Met deze feiten voor oogen aarzel ik geen oogenblik de rechte lijn van afstamming van de familie de Sitter, zooals die in de genealogie van die familie in 1885 gepubliceerd werd en overgenomen werd in het bekende werk van Vorsterman van Oyen, voor onjuist te verklaren. Verschillende stukken van de rechte lijn, zooals zij daarin aan gegeven wordt, kunnen misschien in een ander verband van waarde zijn, de aaneenschakeling, zooals die aangenomen werd, is foutief.

's-Gravenhage. J. H. DE SITTER.

Bijlagen.

Kerkelijk Inteekenregister (D. T. B. No. 407), te Amsterdam.
den 24en Martij 1595.

Compareerden voor Jan de Vrij Egbertsz ende Herman Gysbertz van de Pol, Nicolas de Zuttere, de jonge, van Yperen oudt 30 jaren wonende tot Leyden alwaer hem opgeleght wordt syne geboden mede te laten doen ende daervan alsnoch in te brengen geassisteert met Nicolas de Zuttere syn vader ter eenre ende Barbara Willikens van Antwerpen wede van van Lodewick Muitings verclaerende twaelf jaeren wede geweest te hebben woonende in de warmoesstrate in de gulde tralie, geassisteert met Johanna Willekens haer zuster ter andere zyde ende gaven aen versoeckende als boven.

Ende naerdien sy by de waarheyt verclaerden dat se vrye persoonen waeren ende malcanderen in bloede of in vriendschap door huwelijk aengecomen niet bestonden syn hun hare geboden verwilliget.

(w.g.) Nicolaes de Zuttere. (w.g.) Barbara Wellekens.

Huwelijks-proclamatie-register te Leiden.
24 Maart 1595
Nicolas de Zuttere de jonge van Yperen
mit

[1]) *Aanvulling van de genealogie van het geslacht de Sitter* blz. 4: „Pieter de „Sitter huwde te Amsterdam in 1663 met Aaegje Craeght uit welk huwelijk bekend zijn „twee zoonen: *a.* Cornelis de Sitter geb. te Amsterdam 11 Sept. 1675, aldaar zeer jong „overl. en *b.* Cornelis geb. te Amsterdam 9 Jan. 1628. Van hem is niets meer gevonden."

Barbera Wellekens weduwe van Lodewyck Martinus wonende te Amstelredamme zyn opgeteykent opte getuigenisse van seeckere attestatie vanwege hemselven overgelevert onder de honderde rekeningen van Mostart No 2 tot Amsterdam.

Trouwboek der Oude Kerk (D. T. B. No. 969) te Amsterdam.
Appryl anno 1595
den 9
Appryl Niclaes de Sutere
ende
Barbera Wylchys

Doopboek der Oude Kerk (D. T. B. No. 3) te Amsterdam
den 16 febrvary 1596
Niclaes de Suteren
dye moeder barbra Wylchins
dye getugen Janeken Wylchins
het kynt Niclaes

Kerkelyk Inteekenregister (D. T. B. No. 431) te Amsterdam
den eersten Januari 1626
Compareerden als vooren Claas de Sitter van A[msterdam] vergulder out 29 jaar geen ouders hebbende geass[isteert] met syn neve Joost Hondius, woonende in de warmoestraet en Saare Cornelis van A[msterdam] out 20 jaren geass[isteer]t met haer moeder Aeltie Harpers woonende op boomsloot.
Versoeckende enz.
(w.g.) Nicolaes de Sitter (w.g.) Sara Cornelus.

Trouwboek der Oude Kerk (D. T. B. No. 970) te Amsterdam.
den 25en January 1626
Nicolaes de Sitter
Sara Cornelis

Doopboek der Oude Kerk (D. T. B. No. 7) te Amsterdam.
23 Nov. 1636
Claes de Sitter)
Sara Cornelis) Pieter
Jan en Mary Cornelis
Ael Hermes.

Kerkelijk Inteekenregister (D. T. B., No, 483) te Amsterdam.
11 Janwaris 1663
Compareerden alsvoren Pieter de Zitter van A[msterdam] zywinckelier out 26 jaar geassist[ee]rt met Niclaas de Zitter syn vader, woont in dn conynestraat ende Aeghje Craght van A[msterdam] out 20 jaar geassist[ee]rt met Willem Craght haar vader, woont agter de oude kerk.
Versoeckende enz.
(w.g.) Pieter de Zitter (w.g.) Aegien Cracht.

Trouwboek der Nieuwe Kerk (N. T. B. No. 991), te Amsterdam.

30 January 1663
Pieter de Zitter
Aeghje Cragt.

Doopboek der Noorderkerk (D. T. B. No. 76), te Amsterdam.

13 September 1671
Pieter de Sitter } Wilhelmus
Aegien Kracht }
Willem Janse Kracht
Pieternellen van Leeck.

Register der Kerkelijke Proclamatiën te Groningen.

Saturni, den 11 October 1704.
Wilhelm de Sitter van Amsterdam, present, en juffer Lubbina Johanna Hendrica Princen van Groningen pro qua De heer Reynold Princen als broeder.
Copulatum per Dominum Themmen den 26 October 1704, Akerk.

Corn. van der Lijn. — Op bl. 51 van: *De Gouverneurs-Generaals en Commissarissen-Generaal van Nederlandsch-Indië historisch-genealogisch beschreven door Mr. A. van Rhede van den Kloot*, 's Grav. 1891, leest men ten aanzien van Cornelis van der Lijn:

„v. d. L. was gehuwd 1°. te Batavia in April 1630 met Levijntje Polet, geboren te Breda; 2°. in September 1656 (ondertrouwd te 's Gravenhage 3 Sept. 1656) met Geertruid van Nierop [1]), weduwe van den raad van Ned.-Indië Maximiliaen le Maire.

Uit het eerste huwelijk:

1. Joost v. d. L., geboren te Batavia omstreeks 1640;

Uit het tweede huwelijk:

2. Johanna v. d. L., gehuwd in 1684 (ondertrouwd te 's Gravenhage 24 Sept. 1684) met Mr. Jacob Martini.

3. Anthonij Cornelisz. v. d. L., geboren omstreeks 1663 overleden te Alkmaar 6 Nov. 1698, begraven aldaar 11 Nov. 1698, raad in de vroedschap der stad Alkmaar."

---

1) Moet zijn: Mierop.

Uit beide huwelijken zijn meer kinderen geboren dan de hier genoemden.

Nauwelijks was de afgetreden gouverneur-generaal in zijne geboortestad teruggekeerd, of hij zag zich verplicht om grafsteden aan te koopen (24 Sept. 1651), waarin 3 dagen later zijne vrouw en dochter werden ter aarde besteld. De aanteekening daaarvan luidt:

„27 — de huysvrouw van den hr. generael Ln, acht poozen 28 : — : —

27 — de dochter van den hr. generael v : Lijn 4 : — : —"

Blijkens het geringe bedrag was de dochter nog zeer jong, — misschien is de moeder als gevolg harer geboorte overleden.

Een in Indië geboren zoon Cornelis overleed den 21 Januari 1658 en werd 7 dagen daarna begraven. *In Thalia Alcmariana* van den rector Reinerus Neuhusius (Amst. 1658 en 1661) komt een gedicht voor: *In obitum Ingenti & magna spei Adolescentis, Cornelii van der Lyn, Cognati Magni Oriental. Indiarum quondam Praefectis Generalis Filis Convictorus charissimi.*

Nog is voor eene dochter uit het eerste huwelijk te houden Levina, op wie wij straks terugkomen.

De kinderen uit het tweede huwelijk waren:

A. Cornelia, gedoopt 1 Juli 1657, jong gestorven.

B. Cornelia, „ 23 Maart 1659, gehuwd 1699 met Johan Martini.

C. Johanna. „ 4 November 1663, gehuwd (zie boven) met mr. Jacob Martini.

D. Anthonie, gedoopt 29 Juli 1665, lid der vroedschap van Alkmaar 1693, overleden 6 November 1698, ondertrouwd 26 April 1693 met Machteld van Oudenstein (begraven 14 Dec. 1695), ouders van:

a. Geertruid, gedoopt 14 Januari 1694, gehuwd 5 Juli 1716 met Pieter Six.

b. Mr. Jacob, gedoopt 6 December 1695, lid der vroedschap van Alkmaar 1727, overleden 8 October 1731, ondertrouwd 14 Maart 1723 met Amarantia Maria Reynst, overleden in Augustus 1733, ouders van:

1. Mr. Anthonie Pieter, gedoopt 24 Februari 1724, lid der vroedschap van Amsterdam 1754, overleden in 1763, gehuwd 12 December 1747 met Magdalena, dochter van

jhr. Cornelis van Teylingen en Christina Kinschot.

2. Anna Maria, gedoopt 12 April 1725.
3. Macheld Geertruid, gedoopt 7 Juli 1726.

E. Een kind, waarvan de doopaanteekening ontbreekt, werd den 8 Maart 1668 begraven.

Geertruid van Mierop werd te ruste gelegd den 27 Juni 1673, voor grafgeld, 4 maal klokluiden, te laat komen en plaatsing van haar wapen werd aan de kerk betaald f49. Haar echtgenoot werd lid der vroedschap den 26 Februari 1668, was burgemeester voor de jaren 1668, 69, 71, 72, 74, 75, 76 en 78; hield in die kwaliteit, als kolonel der schutterij, in 1672 eenigen tijd met 2 compagniën garnizoen te Leiden, en overleed den 27 Juli 1679, begraven wordende den 1 Augustus. Grafgeld, 3 maal luiden, te laat komen en wapen met kas f 52. De in Indië geboren zoon Joost of Justus was zijn ouders reeds in den dood voorgegaan, zijnde den 29 Januari 1672 in het graf zijns vaders ter aarde besteld. Grafgeld, 3 maal luiden en te laat komen f 27.

De broeder van den Landvoogd van Indië, Hendrik van der Lijn, dien wij enkele malen, o. a. in de aanteekening van de begrafenis zijner vrouw, generaal genoemd vonden, ondertrouwde den 4 November 1657 met Geertruid, dochter van den hoofdofficier Jacob van Veen [1]) en Heyltgen of Helena van Foreest, welke vrouw hij verloor in October 1675 (begraven 5 November).

Uit dit huwelijk zijn geboren:

1. Adriana, gedoopt 19 October 1662, gehuwd in Maart 1686 met Hendrik Vuyst.
2. Jacobus, gedoopt 6 Februari 1664.
3. Adriaan, „ 6 December 1665.
4. Levina, „ 20 November 1667, ondertrouwd 16 April 1690 met Adriaan du Lavay, wonende te Zegveld, die in Maart 1696 door burgemeesteren van Alkmaar aangesteld werd tot Collecteur der stads-imposten op gemaal, turf, brandhout en koorn, en in November van datzelfde jaar overleed, den 17 te gelijk met een, vermoedelijk te Zegveld geboren, zoontje begraven wordende. Twee dagen vroeger hadden burgemeesteren

[1]) Een Simon van Veen, gehuwd met Maria van Mierop, was dus verwant aan de beide broeders Cornelis en Hendrik van der Lijn.

de met twee dochtertjes bezwaarde en bovendien zwangere weduwe begiftigd met de door haar man vervulde betrekking, waarvan zij in April 1711 afstand deed.

5. Cornelis, ondertrouwde den 12 December 1694 met Catharina de Bruyn, stelde zich den 24 Maart 1696 met Anthonie borg voor den collecteur du Lavay, volgde in December 1698 Anthonie op als lid der vroedschap, werd in 1713 hoogheemraad der Uitwaterende Sluizen en overleed den 25 April 1719. Aangezien geene aanteekening van zijnen doop te vinden is, zou men kunnen vragen: was hij een broeder van Anthonie of van Levina, m. a. w. een zoon van Cornelis of van Hendrik van der Lijn? Te beslissen valt in laatstgenoemden zin, omdat het graf van Cornelis (Hendrikszoon) den 13 Februari 1723 werd ten name gesteld van Levina, als afstammelinge der familie van Veen, en ook zij daarin den 2 Juni 1736 onder de dubbele zerk werd begraven.

Maria Walburg, Geertruida Cornelia en Cornelia Hendrina Martini, de laatste weduwe van Gijsbert Hasemaker, met wien zij den 26 Maart 1724 gehuwd was, stonden als mede-erfgenamen van Cornelis van der Lijn (den gouv.-gen.) den 16 Februari 1723 aan Amarantia Reynst hun aandeel af in diens dubbele graf, waartoe als eenige medegerechtigde werd genoemd Geertruid van der Lijn, gehuwd met Pieter Six. Maar de overboeking bleef achterwege, omdat de burgemeester Mr. Theodorus Saskerus en vrouwe Cornelia Maria Bijl geboren Quaadt zich ook als erven van den vroegeren eigenaar opdeden. Saskerus ten onrechte: hij was den 18 Juni 1719 ondertrouwd met de tweede, den 23 Januari 1695 Levina Catharina gedoopte, dochter van Adriaan du Lavay en Levina van der Lijn en behoorde dus tot den tak van Hendrik, wiens graf later het zijne geworden en waarin zijne schoonmoeder, zijne vrouw den 4 Juli 1737, hij zelf den 20 Juli 1762 begraven is.

Beter gegrond achten wij de aanspraak van Cornelia Maria Quaadt, in 28 Maart 1700 ondertrouwd met Willem Bijl. Haar vader Salomon Quaadt was den 19 Februari 1679 gehuwd met eene Levina van der Lijn, blijkbaar eene andere als de in 1667 geborene, en dus geene dochter van Hendrik maar van Cornelis; en wegens haar naam met meer waarschijnlijkheid te brengen tot de kinderen van diens eerste dan van het tweede huwelijk.

Huibert Jacobsz. van der Lijn werd in 1598 klerk ter secretarie en notaris te Alkmaar en overleed aldaar in Januari 1642. Men zou hem voor den vader kunnen houden der gebroeders Cornelis en Hendrik, hadden dezen den naam Huibert in hunne kinderen bewaard; maar zulks is niet het geval geweest.

C. W. B.

Brabantsche Gemeentewapens (LII, 502). — Ik kan op de vraag van den heer R. T. Muschart, waarom zoo vele gemeenten in Noord-Brabant een klimmenden leeuw voeren, het volgende antwoorden:

Toen bij de ontluiking van het schependom schepenen behoefte kregen aan een zegel, zochten zij naar een zegelbeeld. Steden lieten dikwijls eene meer of minder trouwe afbeelding van een hunner poorten in het zegel graveeren, dan wel een geheel gephantaseerd stuk vestingwerk als symbool harer sterkte. Andere plaatsen vertoonden in haar zegel een rebus zooals b.v. 's-Hertogenbosch en Helmond. Weer anderen lieten den patroon der kerk in haar zegel afbeelden en zoo zocht en vond ieder een zegelbeeld naar zijn gading.

Talrijk zijn de voorbeelden, zoo hier te lande als in het buitenland, dat schepenen het wapen van den vorst of van den heer, die ten tijde van de vervaardiging van het zegel regeerde, dan wel de wapens van beiden in het schependomszegel lieten afbeelden. Zoo treft men in de zegels van vele Brabantsche plaatsen het wapen van den hertog van Brabant aan.

Toen de Hooge Raad van Adel in 1815 de gemeentebesturen verzocht om de teekening en beschrijving van het gemeentewapen „ter conformatie en registratie", zonden vele der besturen, die meestal het onderscheid tusschen zegel en wapen niet kenden, in plaats van eene teekening en beschrijving van het wapen, een afdruk van het zegel in. De destijds geheel onbevoegde Raad van Adel knoeide dan het zegel in een wapen om en gaf daaraan de kleuren van het Rijkswapen: blauw op goud. En langs dien weg werd menige gemeente, die destijds het wapen van den hertog van Brabant: een (gouden) leeuw op (zwart) veld tot haar zegelbeeld verkoos, in 1815

begiftigd met een gouden leeuw op blauw veld als wapen.

Schepenen van Eindhoven kozen in de 13e eeuw niet de wapens van den vorst en van den heer tot zegelbeeld, maar alleen de wapenfiguren van deze beide machthebbenden: den Brabantschen leeuw en daarnaast de drie hoorns uit het wapen van Hornes. Hoewel Eindhoven van ouds een wapen had, dat op tal van gedrukte wapenkaarten is afgebeeld, knutselde de Hooge Raad van Adel uit het zegel een wapen, dat een heraldiek caricatuur mag worden genoemd: gedeeld I in blauw een gouden leeuw, II in blauw drie gouden horen, de beide blauwe halve schilden gedeeld door een gouden streep! Gelijksoortige grappen heeft de Hooge Raad van Adel destijds met verschillende gemeentewapens uitgehaald.

Aarle-Rixtel, Deurne, Helvoirt, Oirschot en Someren kozen het wapen van den Hertog van Brabant tot zegelbeeld, toen deze gevierendeeld van Brabant en Limburg voerde. Al deze gemeenten kregen tot wapen: gevierendeeld elk kwartier vertoonende een gouden leeuw op blauw veld, de kwartieren gescheiden door gouden lijnen. De Limburgsche roode leeuw op zilveren veld, die een gouden kroon droeg en een dubbelen staart had, verloor bij de „conformatie en registratie" zijn kroon en zijn dubbele staart werd een enkele. Dat Someren thans de gouden leeuwen voert op roode kwartieren, is een pure vergissing of de vrucht der phantasie van Somerens vroede mannen van 1815. Dieden en Oyen, die vroeger tot Gelderland behoorden, kregen langs den vooromschreven weg het wapen van den hertog van Gelre tot blazoen, evenwel ook alles goud op blauw en met de beruchte streep als scheidsmiddel.

Helmond. AUG. SASSEN.

Walyen (LII, 444). — Matthias Walyen, geb. 1667 † 1721, geh. 1694 met Geesje Schimmelpenning, wv. o. a.:

Magteld Walyen, geb. 1704. 1 geh. 1732 met Willem Walyen, geb. 1713, † 1745, wv. o. a.:

Hendrik Walyen, geb. 1734, geh. 1762 met Aleida Paschen, wv.:

Willem Walyen, geb. 1763

en vermoedelijk *Machteld Aleyda Walyen*, geb. . . . . † 26 Mei 1852, geh. 5 Mei 1789 met Willem Schimmelpenninck,

Een wapen van de familie Walyen is mij niet bekend. Naar gissing is ze afkomstig uit Waliën, eene heerlijkheid van een tak der Van Heeckeren's (in N.-Br. ?).

Docrn. G. TEN CATE.

Van Alteren. — Het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg kwam onlangs door aankoop van de firma Frederik Muller en Co. in het bezit van een in plano gedrukt bericht omtrent het vinden, in het begin van Januari 1647, op het strand te Domburg, van een aantal Romeinsche godenbeelden, altaren, munten, penningen enz.

Het heeft tot opschrift: „Extraordinairie Antique ontdeckinghe gevonden aen de zeestrandt te Domburgh, in Walcheren in de Graef-schap Laterdal, Tegenwoordigh toebehoorende de Ed. Heer Ludwigh van Alteren, Heere van Jaersveldt etc."

Allerzonderlingst is de aanwijzing der plaats van ontdekking: „In de Graefschap Laterdal." De eenige verklaring, die ik daarvoor weet te geven, is het navolgende: Lodewijk van Alteren, heer van Jaarsveld, was eigenaar van het huis Laterdale, tegenover de kerk te Domburg, waarover ik het een en ander heb medegedeeld op blz. 22 van *Domburg en zijn geschiedenis.* Dit huis behoorde weleer aan leden van een bastaardtak van het geslacht van Borssele van der Veere, die zich van Schellay of van Laterdale noemden. De naam Laterdale vindt zijn oorsprong in dien van het Schotsche graafschap Lauderdale, waarmede Paulus van Borssele in het laatst der 15e eeuw beleend was, maar wiens laatste nakomelingen niet meer in het bezit van dat graafschap waren en dus nog veel minder de heer van Jaarsveld. (Vergelijk Ermerins, *Zeeuwsche Oudheden*, I, 80).

Van 1619—27 was Simon Lodewijk van Alteren (misschien de vader van bovengenoemden) in het stadsbestuur te Middelburg, doch kreeg over 1622 geen belooning, alzoo hij afwezig was geweest. In 1631 wordt hij vrijheer van Jaersvelt genoemd.

Is er omtrent de familie van Alteren iets meer bekend?

Domburg. H. M. KESTELOO.

Sichterman (LII, 375 vv.). — „Wordt geadverteerd dat door mij ondergeteekende Deurwaarder der stad Utrecht, van wegen Sybilla Volkera Sichterman, Weduwe wijlen R. T. van Idde-

kinge, voor zich en nog als instaande, en de rato caveerende voor haare Zuster, C. Sichterman, getrouwd met A. Falooner, Graaf van Kington, Mr. M. Sichterman voor zich en mede de rato coveerende voor zijne zuster Sybilla Sichterman, Mr. H. J. Wieringa, als in Huwelijk hebbende B. J. van Iddekinge, meede de rato caveerende voor deszelfs Behuwd-Broeders J. A. van Iddekinge, S. F. van Iddekinge en P. R. van Iddekinge, T. E. Garlacus, als in Huwelijk hebbende T. A. Gockinga, te zaamen Erfgenaamen ab-intestato van wijlen Gerard Jan Sichterman, in leven Collonel ten dienste deezer Landen, den 19 Maart 1796 binnen de Stad Utrecht overleeden, en alzo Impetranten van Mandament van Beneficie van Inventaris, rakende de Nalatenschap van evengemelden Gerard Jan Sichterman, — op den 10 Februarij 1798 van den Stadhuize alhier (more solito) en affixie van biletten, is gepubliceert den bovengemelden Mandamente van Beneficie van Inventaris; — en voords alzo alle bekende en onbekende Crediteuren en Schuldeischers — geïnthimeerd en verdagvaard om op Dingsdag den 6 Maart 1798.... te compareeren, ten Huize door den overledene gepossedeert geweest zijnde, staande binnen Utrecht aan de Oostzijde van de Boothstraat — — — en aldaar ten overstaan van Scheepenen — — — te zien procedeeren tot inventarisatie en estimatie van de voorschr. Nalatenschap en te zien stelle Borge — — — en voorts te Procedeeren naar behooren. J. W. W. van Gelder."

(Utr. Courant van 26 Febr. 1798.) Medeged. door F. E.

Witte. — Naar aanleiding van een vraag door mij gesteld in Navorscher LI, p. 580, betreffende de familie „de Wit" (waarop ik nimmer eenig antwoord mocht ontvangen) in oude papieren zoekende, vond ik dezer dagen een notitie, die mij wel is waar voor mijn onderzoek van geen nut is geweest, maar die ik belangrijk genoeg acht om aan de lezers van De Navorscher voor te leggen. Ik geef ze zonder eenig verder commentaar.

Ex Originali,

Edele, Erntfeste, voornehme seer discrete Heere J$^{oz.}$ Henrick Zoudenbalch, Dijckgraeff van Leckendijck tot Utrecht.

Mijnheer:

Ik hebbe nu uit revideren van mijne genealogische memoriën bevonden, dat niet alleen uyt de authentycke annotatiën van

de Heeren Wauter Broek ende Mr. Arnoud van Buchel zal$^{r.}$ maer oock bij het anniversarium van St. Servaesclooster, mitsgaders bij de inscriptie staende in pede vant altaer in de Capelle van wijlen de Heeren Domdeken Gerardus Albus in St. Marie-Kerck gefundeert, volcomentlijck blyckt, dat denselven Heer Gerrit de Witte te vorens Proost des voors. Kercke, geweest is uyt den geslachte van Zoudenbalch. Staende noch daerenboven in het voors. anniversario, dat vrouw Margaretha Zoudenbalch, sijn suster, abdisse St. Servaes geweest sij: mitsgaders op de altaer voet dat in den jare 1308 Frederik Zoudenbalch haerl. vader overleden is, ende A^{o} 1312 de voor[noemd]e Heer Gerrit Zoudenbalch indertijt Domdeken t' Utrecht, ende Canonick ten Dom, St. Peters, en Ste Marien voors. Sijn moeder, vrouw Alida Heer Vrederick Zoudenbalchs wijff, was, soo men gelooft tot den geslachte van d'oude de Witten t'Utrecht van dewelcke oock, volgens Ued^{ts} versoeck hiernevens gaet een wtschrift van mijne observatien. Waermede eyndigende bevele ik UEd^{t} in schut des Alderhoochsten en blyve — Mijn Heer — UEd^{ts} Dienstwill. dienaer ende Vriendt,

Utr. desen VIII Meij 1647. C. Booth."

Witte — Wittekijn — Albus.

1. Onder de oude uytgestorven familien van Utr. wordt mede bevonden een voornaem geslacht genaemt Wittekijn, de Witte, ende in eenige latijnsche brieven *Albus*, gesproten wt die van Altena en voerende als diselve twee salmen, ruggelings nevens elcander, doch verschillende in coleur van die van Altena, die de salmen van keel (ofte rood) voeren in een gulden schildt, ende desen verguld in een bleauw schildt.

2. Quae de Godefrido Candido quidam ad annum 1096 notarunt, suspectae apud me sunt fidei: multoque magis, quae de Gerardo Candido ad annum 1076.

3. Is oock onseker van wat [geslachte ?] geweest syn de drie navolgende also Henricus Albus ministerialis Ep. Godofridi de Renen a^{o} 1164.

Johannes Albus civis Trajectens. A^{o} 1280 en Wilhelmus dictus Witte Sororius Giselberti de Sevender famuli A^{o} 1313.

4. Van de Witten van Altena syn geweest Henrick de Witte, Johan de Witte, ende haerl. broeder Mr. Hermannus Albus Canonicus Trajectensis et officialis Archidiaconi Traject. D.

Gisberti de Perweys A° 1263, 1267, familiaris D. Theodorici de Altena Cp[i] S. Salvatoris et Canonici Traject.

5. Henrick die Witte, die met Hr. Robbert van Arckel, Hr. Jacob van Lichtenberg, Adam Zoudenbalch, Alfer van Lichtenberg, ende Tideman Scrodekijn borge werdt van Hr. Jan van Arckel, Bisschop t' Utrecht a° 1346 — ut in notis Buchelii ad Hedam p. 251.

6. Ick hebbe onder my een transportbrief by Henrick de Witte a° 1359 besegelt in roden wasse tot behoeve syne dochter,

Elborge de Witte, wiens suster vrouw Aleydis Witten, abdisse sint Servaes was.

7. Henrick de Witte Burgem[r] t' Utrecht a° 1350 ende 1356 te vorens a° 1332 ende verscheijden naervolgende jaren schepen aldaer, hadde by Juffr. Sophie synen wijve onder andere kinderen [1])

8. Henrick de Wit de quo No. 10.

Jan de Witte die vele jaren schepen t' Utrecht was, heeft by Joffr. Margriete Vroeden synen wijve verweckt

9. Henrick de Wit Janssoon, Homan t' Utrecht a° 1413, 1415 en overste ouderman a° 1426.

Vranck de Wit Janssoon Schepen t' Utrecht a° 1411 overl. a° 1421 in de Calander broederschap.

Vrederick de Wit (Janss.) coos de partije van Bisschop Zweder, ende was daerover noch anno 1448 wtlandich, — wonende te Gorichem.

Vrouw Wendelmoet Witten, priorinne te Wittevrouwen sterft op St. Gillisdach 1462.

10. Henrick de Witte Henricks soon (supra No. 8) was Burgemeester t' Utrecht a° 1373, 1380, 1384, 1388 was oock in de cleijne Calander broederschap, ende sterf a° 1404. Hij heeft by Joffr. Haze van Sterrenberch syn nawijve vele kinderen gewonnen, ende onder deselve

Hendrick de Wit Schout t' Utrecht de quo No. 12,
Frederick de Witte a° 1432 overleden.
Peter de Witte a° 1446 overleden.
Johan van Sterrenberch.
Hr. Jacob de Witte Canonick ten Dom a° 1435.

---

[1]) Sij hadden ook een suster Elborch de Witt. Sij worden alle drie benevens haer vader en moeder vermeld in een Schepenbrief van het jaer 1380. Hierdoor scheijnt te volgen dat Henrick de Witte no 6 en no 7 gemelt een en de selve persoon is geweest.

Vrou Hillegond de Witte Abdisse van St. Servaes sterft in Decembri a° 1450.

Joffr. Wendelmoet Witten Nonne St. Servaes.

Joffr. Geertruyd – en meer kinderen.

12. Hendrik de Witte, werdt Schout t' Utrecht in februario 1455, te vorens van den jaere 1406 aff veeltyds Schepen geweest synde, oock heemraed a° 1417 ende Dyckgraef a° 1426 (sedert welcke tyt hy de brisure wt syn wapen uyt gelaten heeft) hij sterft den 29 Sept. 1455, was mede geweest in de Calander Broederschap voorseyt met

13. Henrick de Witte syn soon ende leenvolger, die was Schepen t' Utrecht a° 1457 ende sterf sonder hoir, comende desselfs leengoederen op syn suster.

14. Joffr. Alijdt, ofte Adelise, de Wit, die by haer man Amelis van Zuylen van Nyveld won

Juffr. Beatrix huysfrouw van Gysbert van Nyenrode voor haer ouders gestorven.

Juffr. Hillegond had te man Hr. Gerrit van Zuylen van Nijvelt, Ridder, Heer van Hoeflaken.

Juffr. Hadewich troude Johan van Hardenbroeck, Heere van Hardenbroeck.

15. Joffr. Mechtelt Hendrrik de Witten dochter meester Jans wijf van Loenresloot, of die de suster of nichte van Juffr. Alydt voors. geweest sij, is my als noch onseker.

16. Heer Gerrit de Witte, Domdeken t' Utr. (soone van Heer Frederik Zoudenbalch) overleden a° 1312 en te Ste Marie in de Capelle by hem gefundeert, alwaer hy te vooren proost was, begraven, mitsgaders

Jan de Witte (Henricx Vrencken soon) grootvader van Jan de Wit Gerlofs soon oversten ouderman a° 1494 werden beyde gelooft van 's moeders syde gesproten te syn wt de Witten, wt den huyse van Altena voornt.

Dit navolgende is my gecommuniceert en heb ik geschreuit ouwde aantekening Anno 1480.

Steven de Witt heeft nagelaten drie soonen genaemt Johan de Ouwde, Henrik en Johsn de Witt den jongen. Ian de oudste is getrouwd geweest aan Geertruyt van Zuylen van Nyveld en hebben gewoont te Houten, doch syn sonder kinderen overleeden.

Hendrik syn broeder was getrouwt aan Mechtelt van Zuylen van Nijvelt, en hebben gewoont binnen Utrecht, de welke Johan van Renesse hr. van Wulven segt syn nichte te syn, dese is mede sonder kinderen overleeden. Ian de Witt de jonge was getrouwt aan Christina Zas, die gebrouwen heeft in 't Wijstraet binnen Utrecht daar de Byl uythangt. Hy heeft by Christina voornoemt verweckt: Dirk, Steven, Gysbert, Jacoba en Alyd de Witt.

Dirck voors. trouwt Anne Boll overleden sonder kinderen 1560. Sy was een dochter van Geurt Boll Burgemr. t' Utrecht en van Bertraid de Lange. Item Gijsbert syn broeder mede sonder oir gestorven. Item Alid haer suster was getrouwd aen N. Hensbeek. Item Jacoba de Witt haer suster was getrouwt aan Daniel van den Berch, welckers descendenten elders beschreven staen en is de brouwerije voors hem met het overlyden syns huysvrouwen ouwders te loote gevallen Anno 1544, dei anno 1558 gekoft heeft Cornelia huysvrouw van Elias van Weede, die de penningen in den boedel heeft gebracht, welke naderhand gekomen is aen Anthonis de Ridder, die getrouwt was aen Elisabeth suster van Cornelia voornt. beijde dochters van Daniel van den Berch voors. welke Antonis de Ridder met syn huysvrouw verkreeg van syn schoonmoeder in twee half jaaren te betalen een duysend twee hondert gulden.

Item Steven de Witt haer broeder, soon van jonge Jan voornt. Ridder van Jerusalem trouwt Cornelia Foock, hij is overleden 5 Juni 1571 hebben beyde nagelaten een soon Jan de Witt, die op den 30 Sept. 1622 tot Romen overleeden is met twee dochters, waarvan de een getrouwt was met N. van de Poll, welkers soon wederom getrouwt is geweest. Item de andere dochter van Steven voors. trouwt met N. Foeyt waervan een soon met twee dochters syn gecoomen als volgt:

N. de Witt. Stevens dr. tr N. Foeyt	Juff . . . Foeyt tr N. v. Leeuwen.	. . . . v. Leeuwen tr Juff. Heyltie v. d. Poll.	. . . v. Leeuwen,
	. . . . Foeyt tr Juff . . .	. . . . . Foeyt Burgemr. v. Utr. tr Juffr . . . ver Eem.	Nicolaas Foeyt Burgems. t' Utr. tr juffr . . Parmentier
	Juff . . . . Foeyt. tr N. van Dalen	. . . . v. Dalen. Raetsheer tr Juff . . . . Christine v, Dalen, tr Jan de. Swesereng.	. . . de Swesereng tr Alid Catharina de Wijs

Tot zooverre de notitie van den Heer C. Booth. Elders vind ik nog vermeld:

„De besitters van de alinge tiende van Papendorp, met allen synen toebehooren en de daer of niet uytgesondert, also die leggende is by de stadt t'Utrecht, daer de hofstede van Lubbenes en de Heeren van den Dom t'Utr. aan de oostzijde, en de gemeene wech aen de westzijde naestgelegen zijn, leenroerig aen de Domproostdije t'Utrecht.

Johan van Steen Jacobszoon van der Aa word door opdracht van Johan van Sleen, Canonick der Kercke van St. Peters t'Utr. bij Johan van Montfoerde by der ghenade Gods Domproost t'Utr. beleend ao 1400 des Woensdaghes na Sint Servaesdach.

Peter Ruysschen word door opdracht van Jan van Sleen Jacobszoon van der Aa bij Johan van Montfoerde bij der ghenaden Gods Domproost t'Utr. beleend a° 1402 op St. Clementsdach.

Jan die Wit Andrieszoon borgher t'Utrecht word door opdracht van Peter Ruysch bij Johan van Montfoort bij der ghenaden Gods Domproost t'Utr. beleend a° 1408 op der Elvedusent maechdendach.

Jan die Wit maect Margriet en Janna Sinen tween bastart dochteren, die hi bi Nellen heeft, de nahant alsoveer als hi aflivich wert sonder blikende boort, onder voorwaerde soo eenich van dezen tween dochteren storve sonder boorte biharen getruweden man, die soudt op die ander erven, die dan in levenden live waer. Ende waer dat si beide aflivich werden ende gheen gheboorte by haren truweden man en lieten, so soude de tienden erven op Andries die Wit, Jans vader, of op sinen rechten leenvolger, behoudelyc dattet op Willem die Witt, Jans broeder niet comen noch volgen en sall. Dit geschiedde ten tyde van Johan van Montfoerde by der ghenade Goods Domproost t'Utr. a° 1411 t'saterdaghes na zendeJelijsdach. Margriet ende Johanna Jans Witten twee dochteren die hi bi Nellen had worden op voorscr. voorwaerden ghezamelijc verlyd by H. Jan van Montfoerd a° 1413 t'smanendaghes na zente Jelij's dach.

Idem ontfangen op voorgaende voorwaerden den selven tiend van Papendorp van Sweder van Culemborch bij der ghenade Gods Domproost t'Utr. a° 1416 des Dinxdagen na Sente Peters dach ad vinicula.

Margriet de Witt huwde Jan Vuijstinck [1]) en Janna de Witt stierf ongehuwd a° 1433.

Uit het huwelyk van Jan Vuystinck en Margriet de Witt werd geboren Huge, die na den dood van zijn moeder met het tiend verlijd werd 3 Oct. 1450, hij maakt zijn vrouw Joncfrouwe Adriaen [2]) hieraan den lyftocht. Uit dit huwelijk zijn twee dochters Joncfrou Margriet Jan Jacobz. wyf van Amerongen, die nae dode hoirs vaders leenvolgster is 14 Mei 1480, en Joncfrou Elsabe Lambert Foeyt's wijf, die nae doode Joncfrouwe Margriet Jans wijf van Amerongen hoire suster 6 October 1482 met het tiend beleend word".

Tot 1690 bleef dit goed in de familie Foeyt, waarna het door erfenis aan Jacob van den Borch kwam; deze liet het aan zuster Anna Marie van den Borch, die het bij procuratie van 6 Oct. 1720 overdeed aan Johan Servaas des H. R. R. Baron de Milan Visconti tot Nijveld.

de Bilt. Medegedeeld door J. W. Des Tombe.

Van Aerssen (Verg. Algem. Reg.) — „Alle degeenen welke iets „te pretendeeren hebben van, ofte verschuldigd zijn aan, als „meede ook eenige Gelden, Goederen of Papieren onder zich „mogten hebben eenigszints aangaande of concerneerende de „nagelaatene gerepudicerde Boedel van Jonkvr. Louise Fran- „çoise van Aerssen, op den 12 Sept. 1801 binnen IJsselsteyn „overleeden, gelieve daarvan opgave, afgifte en betaalinge te „doen uiterlyk voor 1° Mey 1802, aan den Heer en Mr. G. M. „'t Hoen, woonende op 't Buitenhoff te 's Hage, en aan de Heer „H. ter Brugge Secretaris van en woonende te IJsselsteyn, in „qualiteit als by het collegie van Schepenen van IJsselsteyn „aangestelde Curators in gemelde gerepudicerde Boedel."

(De Nieuwe Haagse Nederl. Cour. van 31 Maart 1802).

F. E.

---

[1]) Van des Strijp gezegd Vuysting of Vuystinck

[2]) Adriana van de Wateringe.

TAAL EN LETTERKUNDE

AANWAS MAAR GEEN AANWINST [1].

TAALKUNDIGE AANTEEKENINGEN VAN WIJLEN DR. A. DE JAGER.

Talrijk zijn de ingevoerde woorden, die in oorsprong noch vorm onnederlandsch kunnen heeten, doch van eene andere zijde geene aanbeveling verdienen: het zijn dezulke, die niet nieuw of ongewoon zijn, maar die men bezigt in eene nieuwe, of althans bij ons ongewone beteekenis, eene beteekenis, voor welke somwijlen in de vorming des woords of in zijn gebruik in de vreemde talen wel eenige grond kon liggen; doch die in ieder geval tegen het gebruik aandruischt en lichtelijk aanleiding kan geven tot onduidelijkheid, ja tot verwarring. Wij maken onderscheid in de beteekenis van aandeel en deel, aanstoot en stoot, het feest en de feestelingen, nagedachte en bijgedachte of bijbedoeling, het vergelijk en de vergelijking, en dit onderscheid valt zóó in het oog, dat het geene opzettelijke aanwijzing behoeft. Intusschen hebben vaderlandsche schrijvers telkens het eerste woord in den zin van het tweede.

Aandeel. Bild. N. Uitspruitsels, 16:

Men ziet den woesten troep. —
Een aandeel zwaait den thyrs. —
Een ander slingert zich met slangen om de leden.

Aanstoot. Stuart, Rom. Gesch. XV. 368: terwijl hij zelf eerlang den laatsten aanstoot kreeg, om zijnen toeleg uit te voeren. Prof. Lauts, Het April-Ministerie enz. (Amst. 1856), 45: Wij juichen het beginsel toe, dat de beide adressen heeft in de pen gegeven; wij achten de Predikanten, die den eersten aanstoot hebben gegeven, daarom hoog.

---

[1]) Vervolg van Nav. LI, blz. 500.

Het feest. Bild. Mengelp. I. 77:

Zijn Helden volgen hem. Het feest is aangezeten.

Nagedachte. Toussaint, Het Huis Lauern. I. 73: die rondborstige gulheid, die bij eene verzoening geene nagedachte kent.

Het vergelijk. Feith, Dicht- en Proz. Werken, XI: 21:

Aartsvaderlijke tijd! —
Ach! moest het tafereel van uw gelukkig leven
Hier op dit kerkhof voor mijn smachtende oogen zweven —
Rampzalig vergelijk!

Aanhankelijkheid zal wel iets geheel anders zijn dan afhankelijkheid, aanspraak dan beslag of beroep, aanvoering dan uitvaring (van drift), hoogheid dan trotschheid, instelling dan oorsprong; nochtans vindt men de eerstgenoemde naamwoorden in de beteekenis van de tweede gebruikt.

Aanhankelijkheid. Da Costa, Vijf en twintig Jaren, 19:

— slaafsche aanhanklijkheid aan de oppermacht
[van 't Geld.

Aanspraak. Bild. Mac-Benac, 130: Deze wetten nemen toch den geheelen mensch in aanspraak, om Gods evenbeeld te worden. J. F. van Oordt, in de Vaderl. Letteroeff. 1846, no. 7. Mengelw. 309: Wij hebben er gekend, die .... het niet ontveinsden, hoezeer het hunne belangstelling in aanspraak nam. Bosb. Toussaint, De Delftsche Wonderdokter, II. 170: hen, die niet al te vast op het gebruik van hun eigen tijd kunnen rekenen, omdat iedereen hen in aanspraak neemt. Beets, Twaalf Preêken, 274: menige aanspraak zal op onze menschlievendheid gedaan worden. Zie ook Bellamy, Pz. II, 170.

Aanvoering. Scheltema, Geschied- en Letterk. Mengelwerk, D. II. St. III. 283: Uit de menigte van aanvoeringen (invectives) tegen onze Moria, zij alleen vermeld, enz.

Hoogheid, hoog. Bosb. Toussaint, Het Huis Lauern. I. 231: viel de Vicaris met hoogheid in de rede. D. II. 422: riep Karel van Egmond met hoogheid. A. Simons, De waarde van den Mensch, 4:

Van hier, laatdunkende! die hoog op voorgeslacht,
Den adeldom der ziel, hare afkomst dwaas veracht.

Instelling. Van der Palm, Verhandelingen, IV. 387:

Dat de Vaderlandsche Hooge Scholen nimmer van hare grootsche instelling ontaarden.

Kennissen. Dit meervoudige naamw. onderscheiden wij van kundigheden; het eerste slaat op personen, het laatste op hoedanigheden; waarom, in navolging van het Fransche connaissances, in beide gevallen kennissen gebruikt? Bilderd. Mengel. en fragmenten, 8: een man van algemeene kennissen. Dez. Opstellen, II. 69 : in den tegenwoordigen staat der kennissen. Dez. Brieven, IV. 69 : een... oud man, van veel kennissen en uitnemenden goeden wil. Dez. Kerkredenen van Merle d'Aubigné, 39: die kennissen, die u onderscheiden. Ald. bl. 172: verleidende begaafdheden, kennissen, en winderige begrippen. De Toekomst, 1867, 10: of het (kind) in evenredigheid met de kennissen zijner schoolmakkers kan opwegen.

Eenklank zegt, naar de analogie van ons tweeklank, drieklank, een enkelvoudig geluid; geeft het geene verwarring, het woord te doen dienen ter vertaling of vervanging van harmonie? Van Rijswijck, Dichterl. Bespiegeling op het Onze Vader, 23:

De lichten, die uw plaats vervangen,
Herhalen d'eenklank der gezangen.

Handel. van het Elfde Taal- en Letterk. Congres, III: om (ons leersysteem) met de hedendaagsche belangen .... beter in eenklank te brengen.

Voeg. Dit woordeke is bekend in verschillende beteekenissen, doch die steeds herkenbaar zijn door de wijzen, waarop wij het werkw. voegen plegen toe te passen: is het oorbaar, dit naamw. te bezigen voor het Fransche vogue, dat noch in zin, noch in afkomst, met voegen eenige overeenkomst heeft? — De Toekomst van 1868, 437: Zulk een stelsel ... had slechts noodig, dat men het doorgrondde, het aanpredikte en het in voege bracht. De Bo, Westvl. Idioticon, I. 1339: Dat gebruik is reeds lang in voege niet meer. De mode brengt wonder dingen in voege.

Doorsnede heeft men in de vorige eeuw bij ons gezegd, in navolging van het Hoogd. Durchschnitt, anders Durchmesser. Noodig was die overneming niet; wie geen diameter wilde, kon middellijn nemen. Het woord had echter niets

ongerijmds; de diameter snijdt den cirkel door. Maar wat te denken bij de doorsnede van de zedelijke denkbeelden of de menschelijke natuur? Pierson, Intimis (4e dr.), 288: zedelijke denkbeelden . . . die in doorsnede als de zedelijke denkbeelden van onzen tijd kunnen gelden. Ald. bl. 352: Wat de menschelijke natuur in doorsnede is, wij moeten beginnen met het uit ons zelven op te maken. — Voor in doorsnede zegt de Nederlander: gemiddeld, door elkander gerekend; en dat is verstaanbaar voor ieder.

Onechteling. Echteling is bekend voor echtgenoot; onechteling zou dus ongehuwde moeten beteekenen; intusschen heeft men deze afleiding gebezigd voor „in onecht geboren." David, Vaderl. Hist. V. 241: dat de onechtelingen hunne goederen zouden mogen vermaken. — Duidelijker zegt men daarvoor anders onechte of basterd.

Het woord klein duidt in kleinkind, kleinzoon, kleindochter, den graad van bloedverwantschap aan, en wordt dan in eene zeer bijzondere beteekenis genomen. De vrijheid onzer dichters ging wat ver, met het woord op andere wijze te koppelen, en te zingen van

Kleinkroost, kleintelg. Westerman, Gedichten, III. 154 (tot eene grootmoeder):

De weelde is onverkort, die ge in het kleinkroost smaakt.

Van der Hoop, Columbus, 7:

ô Kleintelg van den Vorst, die enz.

Kroost en telg zijn overdrachtig en te onbepaald van beteekenis, om eene juiste afstamming aan te duiden.

Eigendommelijkheid. Feith, Dicht- en Proz. Werken, XI. 131:

(Hij) rooft, terwijl zijn pen in schijn haar' roem verbreidt,
Haar juist haar eigen geest en eigendomlijkheid.

Fokke, Nagel. Verhandelingen, 117: de magnetische verschijnselen met al derzelver eigendommelijkheden. Van Senden, Nag. Leerred. II. 37: dat de overblijfsels van de laatste omwenteling zich . . . door kenmerkende eigendommelijkheden onderscheiden. A. des Amorie v. d. Hoeven, Redevoeringen, 266: Zoo bezit . . . het echt genie zijne eigendommelijkheid. Halbertsma, Aantt. op Maerlant, Inl. 16: dat de eerste groote meesters, die schreven in de dialect . . . hare

eigendommelijkheden getrouw hebben teruggegeven. Zie ook ald. bl. 31. — Het bijv. nw. eigendommelijk is niet minder vaak gebezigd. Vervolg op Wagenaar, Vad. Hist. XXXI (1803), 189: dit eigendomlijk Goed des Volks. Van der Palm, Salomo, II. 281: de eigendommelijke kracht der woorden. Zie ook ald. bl. 349, en Al de Leerred. van Van der Palm, VII. 3. Borger, Leerredenen, I. 199: leerstukken, die aan het Christendom eigendommelijk zijn. Kinker, Gedichten, II. bl. 118: de eigendommelijke taalkennis. Bosb. Touss. Het Huis Lauern. II. 217: het eigendommelijke vaderland. [1])

Eigendommelijkheid heeft men afgekeurd, omdat de klemtoon niet op het zakelijk deel des woords valt. Terecht is daarop aangemerkt, dat die toonverplaatsing van eigen op dom naar den regel is, volgens welken bij naamwoorden van meer dan ééne lettergreep, die door een' uitgang tot adjectieven worden, het accent verspringt, b.v. vóórdeel, voordéélig; ómslag, omsláchtig; áánspraak, aanspråkelijk; hóófdzaak, hoofdzákelijk, enz. Doch het genoemde woord, reeds niet wegens welluidendheid aan te bevelen, zondigt tegen zijne beteekenis. Het kon gelden, toen eigendom beteekende eigenschap, wat voorheen inderdaad het geval was, — doch nu eigendom geheel iets anders is geworden, namelijk bezit of bezitting, nu behoorde men in plaats er van eigenschappelijkheid [2]) te zeggen. Beter nog dan beide is eigenaardigheid.

Loop. Van der Palm, Redevoeringen, V. 153: na alvorens een geregelden loop van geneeskundige studiën aan eene onzer Vaderlandsche Hoogescholen te hebben afgelegd.

Loop voor cursus is eene loffelijke poging, om dit Latijnsche woord door een inheemsch te vervangen. Gang, dat bij ons voor een' geregelden afloop van zaken in zeker tijdvak niet ongewoon is, ware onzes inziens verkieselijk. De gang der zaak en de loop der zaak duidt niet hetzelfde aan; het eerste

[1]) Men vindt het adjectief ook nog: Stuart, Vad. Hist. I. 1. Dermout. N. Leerredenen, I. 6, 98, 268. Mr. A. Boxman in Van Kampens Magazijn, III. 63. Ypey, Gesch. der Ned. Taal, II. 26, 425. Van Senden, Nagel. Leerred. I. 281. Halbertsma, Aantt. op Maerl. Inl. 6, 66. Van Oosterzee, Redevoeringen, II. 106. Henry, Leven van Calvijn, door Huet, I, 104.

[2]) Eigenschappelijk bezigde Bilderdijk, Verscheidenheden, II. 100 en 102.

duidt meer eene regelmatige, het laatste eene toevallige toedracht aan. Men zegt bovendien ook reeds leergang.

Luid. Broers, Filips van Marnix, I. 178: Dra is er hooge luid van trompetten. Luid bezigen wij van den inhoud van eene wet of ander dergelijk stuk; van een muziekinstrument gesproken, zegt men geluid.

Op de vermelde substantieven laat ik eenige werkwoorden, bij welke hetzelfde verschijnsel plaats vindt, volgen:

Aanwandelen. Wie komt daar aanwandelen? vragen wij, en elk verstaat ons. Maar wij bezigen dit woord niet van lust of moedeloosheid of vrees of loomheid of iets dergelijks, dat ons overvalt of bekruipt of bevangt, zaken, waaraan wij het denkbeeld van wandelen moeijelijk kunnen verbinden. Adelung eigent anwandeln inzonderheid aan de volkstaal en het komische; onze schrijvers gebruiken bij voorkeur het woord in den deftigen stijl. Van der Palm, Salomo, VI. 9: den liefelijken slaap zich van lieverlede te voelen aanwandelen. Ald. 234: de loomheid, waarmeê de slaap ons aanwandelt. Zie ook bl. 365 en 's Mans Bijbel voor de jeugd, St. VII bl. 147, St. XII, bl. 4; Redevoer. II. bl. 140, IV. bl. 83; Al de Leerred. XII, bl. 60. Ter Haar, in het tijdschrift Nederland, 1851, No. 1, bl. 2: tot dat eindelijk zekere loomheid mij aanwandelde. Beets, St. Uren, III. 414: als hem de verzoeking aanwandelt. D. IV. 168: als dat gevoel hem aanwandelt. Bij den laatsten schrijver ook het subst. aanwandeling. Ald. I. 280: niet vrij van aanwandeling van hoogmoed. D. II. 49: eene aanwandeling van dezelfde menschenvrees.

Afgeven (zich). Scheltema, Geschied- en Letterk. Mengelw. D. IV. St. II. 189: Zij het mij vergund, mij in eene breedere voorafspraak af te geven, dan ik anders wenschen zou. Bilderd. Mac-Benac, 225: is den Vrijmetselaren ten regel gezet, zich met geen politiek . . . af te geven. Dez. Bijdragen tot de Tooneelp. 91: een nayverigen Staatsdienaar, die zich meê met dit vak van lettervlijt afgaf. Van Lennep, Eliz. Musch., I. 80: zoo zij zich afgeeft met wat gy knoejeryen gelieft te noemen. [1])

[1]) Zie ook bl. 31.

Een brief, getuigschrift, verlofpas of toegangkaart wordt bij ons afgegeven; zich zelven af te geven verstaan wij niet, en Gottsched noemde sich mit einer Sache afgeben een leelijk misbruik.

Beademen kan niet anders zijn dan den adem over iets laten gaan: hoe heeft men het dan kunnen nemen voor beamen, d. i. amen op iets zeggen, toestemmen? Van Lennep, Acad. Idyllen, Voorb. 7: dat ik juist niet al de redeneeringen... volmondig beademe of als de mijne aanneme. Prof. Van Swinderen in het Tijdschr. voor Onderwijzers, Gron. 1834, 138: de generaal van den Bosch beademde onze keus. Nederl. Stemmen, IV. 184: Immers ook de Nederlandsche Stemmen beademen veelzins de bekende klagt, enz. Stemmen en Beschouwingen, II. 175: Doch wanneer wij aldus met hart en ziel elke stem beademen, enz. — Het omgekeerde, beâmen voor beademen, ware verklaarbaar.

Beklemmen. Feith, Dicht- en Proz. Werken, VII. 83:

Uw honend onbescheid en trotsche taal beklemmen
Een vonnis, daar mijn hart in weigerde te stemmen.

Beklemmen is in de klem zetten; vandaar, in het nauw brengen; hoe kan dit van een vonnis gezegd worden? Dit dringt men aan.

Bekletteren. Bilderd. Gedaanteverw. v. Ovidius, 181:

— daar hy 's hemels hoogte onzinnig dorst bekletteren.

Kletteren en bekletteren kennen wij als geluidnabootsende woorden; de regen klettert en beklettert het dak; bekletteren in den zin, waarin Bilderdijk het bezigde [1], is Hoogd. en zou, bij ons overgenomen, beklitteren moeten heeten, van klit, Hoogd. Klette; want het niet fraaije woord zegt eigenlijk *als een klit* aan iets kleven of blijven hangen.

Bekostigen. Bilderd. Kallimachus, 90:

— dat wie zijn' plicht voldeed,
De vruchten zaamlen moog van zijn bekostigd zweet.

Wij bekostigen wat wij betalen: het zweet, dat eene zaak ons kost, wordt alzoo niet bekostigd, maar te koste gelegd.

Beleven. Kist, Verhandel. en Redev. 314: als zij het ver-

[1] Zie Proeve over den invl. van Bilderdijks Dichtwerken bl. 114.

stoorde wederom herstellen, de doode schepping b e l e v e n. Feith, De Eenzaamh. en de Wereld 152:

De hoop die ons bezielt, de kracht, die ons b e l e e f t.

Wij b e l e v e n eene zaak; maar dat de zaak o n s z o u b e l e v e n, d. i. ons het leven of levenskracht geven, kunnen wij met ons taalgevoel niet overeenbrengen.

B e m e r k e n. Meerman, De Groots Vergel. der Gemeeneb. II. 75: Met recht b e m e r k e n de Schrijvers, dat, van alle soorten van weelde, dat der welriekende zalven het nutteloosste is. Groen v. Prinsterer, Nederl. Ged. I. 49: verpligt, in het belang des Vaderlands te b e m e r k e n, dat enz. Ald. 99: Thans zij het genoeg voorloopig te b e m e r k e n, dat zij enz. Bl. 113: De Heer Lemkes heeft met grond b e m e r k t, dat ongehoorzaamheid eene verderfelijke kwaal is [1]. Van Oosterzee, Leven v. Jezus, I. 235: Luther b e m e r k t, dat niemand Cicero's brieven regt verstaat. — De afleiding b e m e r k i n g is gebezigd door Meerman, a. w. II. 423: voor dezelfde b e m e r k i n g e n vatbaar. Van der Palm, Al de Leerr. I. 270: eene andere b e m e r k i n g wilde ik u mededeelen. Dez. Redevoeringen, I. bl. 186: Het is eene zeer gewone b e m e r k i n g enz. Bl. 237: k zal . . . tot weinige en algemeene b e m e r k i n g e n mijne rede bepalen. Broes, Leerredenen, II. 150: allerlei b e m e r k i n g e n over Gods wijsheid. Groen v. Prinsterer, Ned. Gedachten, I. 49: Die b e m e r k i n g geldt thans met dubbele kracht. Van Lennep, Ferd. Huyck, I. 75: Mijn b e m e r k i n g geldt enz. [2])

B e m e r k e n is bespeuren, gewaar worden; o p m e r k e n is acht geven, nauw letten op iets; bij het laatste wordt de aandacht meer gespannen dan bij het eerste, wat met het eigenaardige van het voorvoegsel *op* overeenstemt. Men behoorde dus het eerste van het tweede te blijven onderscheiden.

E r v a r e n. Hofdijk, Ons Voorgesl. II. 265: Hij heeft onze nieuwsgierigheid opgewekt, en nu wijte en danke hij 't zijn eigen praatziek zwak, wanneer wij hem vergen om zijne woorden nader toe te lichten. Hij doet dat en op die wijze e r v a r e n wij het volgende.

E r v a r e n beteekent bij ons ondervinden, en wel met het bijdenkbeeld van met bewustheid; een e r v a r e n man is

[1]) Zie ook Groens Beschouw. v. Staats- en Volk-regt, I. 72.

[2]) Broes bezigde ook b e m e r k e n s w a a r d i g, De Kerk en de Staat, III. 170.

iemand, die met voordeel voor zichzelven veel ondervonden heeft; het werkw. blootelijk te nemen voor hooren of vernemen, en dus in veel flauwer beteekenis, strijdt met ons gebruik.

Onnederlandsch is voorts

Zich kennen voor zich toekennen of voor zeker zijn van iets. Bosb. Toussaint, Het Huis Lauern. I. 98: hij kende zich genoeg in de gunst der dame. Ald. 134: zij kende zich geen moed genoeg. Ald. 223: Boudewijn kende zich een overwigt op alle geesten.

Tellen. Feith, Dicht- en Proz. Werken, VIII. 122:

'k Heb mogelijk te veel op 's Konings deugd geteld.

Bilderd. Ibn Doreid, Bericht, 1: wie in de wareld telt daarop?

Voor het Fransche compter sur quelque chose zeggen wij rekenen of staat maken, nimmer tellen.

In bladeren. Nolet de Brauwere, Proza, I. 17: hij beweerde de voortbrengselen van velen onder hen (t. w. dicht- en prozaschrijvers) nimmer met een goed oog te hebben ingebladerd.

Wat hen zegt een boek of geschrift in te bladeren is niet zeer duidelijk te verstaan; de bedoeling schijnt: te bladeren in het boek; maar mag het eene zoo maar voor het andere genomen, en dus voor in een boek schrijven of lezen, ook gezegd worden: een boek in te schrijven of in te lezen?

Ontparelen. Hilman, Verspr en Onuitgeg. Gedichten, II. 8:

Dit tuigt de traan, die 't moederoog ontpaerelt.

Ontparelen zegt in overeenstemming met ontketenen, ontboeijen, enz. van parels ontdoen of berooven; hoe kan het woord dan gelden voor: zich tot parel vormen, in de gedaante eener parel aan het oog ontvallen?

Gelijk terug in de besproken werkwoorden teruglaten en terugstaan [1], is tegen ongepast gebezigd in de volgende uitdrukkingen:

---

[1]) Zooals gemeld is, bezigden Feith en Berman teruglaten voor achterlaten, en schreef Bilderdijk terugstaan voor achterstaan. De woorden achter en terug komen wel eenigszins overeen, maar verschillen toch. Een uurwerk gaat achter, als het ten opzichte tot den tijd nagaat, doch de wijzer gaat terug, als hij achteruitgaat, in plaats van vooruit; terug is achterwaarts. Zijne goederen bij den dood teruglaten zegt men niet, omdat ze wel worden na-, maar niet achterwaarts gelaten. Een voorwerp kan evenmin gezegd worden terug te staan voor een ander., in plaats van achter.

T e g e n z i e n. Stuart, Rom. Gesch. XVI. 75 : zoodat de menigte zelve nu duidelijk in hem den Opperheer t e g e n z a g.

T e g e n k l e u r e n. Hilman, Verspr. en Onuitgeg. Gedichten, II. 361:

Waar in boschjes schalks verscholen
  Kostbre boomen, rijk aan vrucht . . .
Ons op 't vriendlijkst t e g e n k l e u r e n.

Iemand t e g e n k o m e n is hem toevallig aantreffen doch; h e m t e g e m o e t k o m e n is hem met opzet naderen; van daar ziet men in iemand den Opperheer t e g e m o e t, niet t e g e n. — Dat de bloemen voor ons k l e u r e n, d. i. kleuren aannemen, gaat aan; doch dat zij zulks doen t e g e n ons, is niet te rijmen.

U i t r e i k e n. Van Limburg Brouwer, in De Gids, 1858, I. 15: Zijne beschouwing over de vorsten uit het huis van Bourgondië.... r e i k t volkomen u i t, om de dwalingen te wederleggen.

U i t r e i k e n voor toereikende zijn, toereiken, moge in het Hoogd. gangbaar zijn: wij kennen het alleen in den zin, die beter met u i t, dan met t o e overeenkomt; men denke aan u i t d e e l e n en t o e d e e l e n, enz.

U i t v o e r e n. Bild. Ziekte der Geleerden, 140:

— mijn Zangster, zwijg, en v o e r dit beeld niet u i t.

Brieven van Thorbecke, 20: Hier en daar zou men de voordragt minder ineengedrongen menschen, om gewigtige denkbeelden meer u i t g e v o e r d te zien.

U i t v o e r e n is niet gelijk met u i t w e r k e n; het eerste is het verrichten eener zaak, het laatste het voltooijen er van. Een beeld wordt u i t g e v o e r d door wie de vervaardiging onderneemt, het wordt u i t g e w e r k t door wie er de laatste hand aan legt.

De werkwoorden u i t z i e n en u i t z o e k e n of u i t k i e z e n hebben, evenals z i e n en z o e k e n of k i e z e n zelve, in onze taal hunne eigene en duidelijke beteekenis; het eene voor het andere te gebruiken, is dus ongeraden. Gelijk meermalen maakten de Overzetters van den Statenbijbel zich aan een germanisme schuldig, door de uitdrukking over te nemen

Z i c h i e t s of i e m a n d u i t z i e n; [1]) iets, waarin zij

[1]) Men zie 1 Sam. 16:16, 17, en Kantteekening op Jez. 57:34.

gelukkigerwijze geene navolging vonden. Schrijvers der vorige eeuw voerden uitzien wêer voor uitkiezen in, zonder dat daarvoor iets kon pleiten. Staring, Gedichten, I. 111:

— Schout en Doctor . . .
Zien wachtend, reeds de beste stukken uit.

Beets, Stichtel. Uren, IV. 187: de plaats, die Jezus tot zijnen hemelvaart had uitgezien.

Verbreiden (zich). Fockens, J. H. van der Palm geschetst, 119: Ik . . . moet, ten slotte van dit vertoog, mij over dit gewigtig punt nog een weinig verbreiden.

Eene zaak verbreiden zegt onze taal voor haar uitstrekken, bekend of ruchtbaar maken; in navolging van onze naburen zich te verbreiden voor in eene zaak uit te weiden, is onnederlandsch in vorm en beteekenis.

Verkappen. Bosb. Toussaint, Het Huis Lauern. I. 288: Ik raad u zelfs niet op te gaan naar de plaats, waar ik prediken zal, dan verkapt. D. II. 199: ik had afkeers schuwheid moeten verkappen onder het kleed van courtoisij. Ald. 297: Zoo verkapt als ik nu ben, alleen en zwervende, enz.

Verkappen kan zijn opnieuw kappen, of van kap of kapsel veranderen; voor verkleeden of verbergen, vermommen, bezitten wij eigenaardiger termen.

Verplaatsen, vertreden. Bilderd. Fingal, I. 135: het voordeel dat (in de kolom) ligt, bestaat in den spoed waarmeê zy de vallenden verplaatst. D. II. 169: eene uitdrukking door eene andere van gelijke kracht... verplaatst. Dez. Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenh. II. 13: wanneer het (woord te) door het lidwoord het verplaatst kan worden. Dez. Ibn Doreid, 37: byzondere klanken . . . met zekere andere klanken verplaatst. Dez. Navonkeling, I. Voorbericht: het eenig beroep . . . hetgeen niets ten volle in mijn gemoed verplaatsen kon. Dez. Gesch. des Vaderl. XI. 166: als men in dien tijd de ledige vloekwoorden der Roomsche Kerke . . . veelal door willekeurige woorden verplaatste. Dez. Mengelp. I. 157:

Zij vallen dorrende af, wanneer de koelte blaast,
Door nieuwe loverpracht en jeugdig groen verplaatst.

Dez. Affodillen, I. 69:

Het Vaderlijk gezag, verbasterd en geschonden,

Vernietigd, en verplaatst door nietige verbonden. [1])

Dez. Nieuwe Vermaking, 14:

Zoo klonk 't lied in Isrels ooren van den grooten Godsprofeet
(Die) 't Siddrend volk voor 's Heeren aanzicht en by 't volk
[hun God vertrad.

In Davids Vad. Historie vindt men plaatsvertreder; D. III. 267: de persoonen die . . . het geregt van den graef of van een zijner plaetsvertreders moesten bywoonen. Bl. 268: De graef of diens plaetsvertreder. D. X. 340: in hoedanigheid van (des Konings) plaetsvertreder en kapitein-generael.

Verplaatsen en vertreden voor vervangen zijn het Fransche remplacer en het Hoogd. vertreten, zonder eenige noodzaak of nuttigheid, tegen ons taalgebruik in, overgenomen, zeer tot nadeel der duidelijkheid.

Niet minder stuitend zijn de 3 volgende gallicismen:

Verfranschen voor uit het Fransch overzetten. Schuermans, Algem. Vlaamsch Idioticon, 250: Sleeckx verfranscht kleuteren door travailler pour s'amuser. Ald. 251: Sleeckx verfranscht het door habile. Bl. 266: knoffen, dat Sleeckx verfranscht door manger avidement.

Het woord is gebruikelijk voor Fransche manieren of zeden aannemen. [2])

Vervoegen, in meer dan éène beteekenis bekend, voor rejoindre, d.i. zich bij iemand voegen, op den weg inhalen. David, Vad. Hist. VII. 613: te Ste. Menehould werd de stoet vervoegd door den graef van Estampes. VIII. 323: Ook had hy in tyds zyne neven . . . opgeroepen om hem met krygsmagt te komen vervoegen. X. 359: Jan van Marnix was te Austruweel, waer hy . . . door de twee andere schepenen vervoegd werd. — Sleeckx, Tybaerts en Kie, 84: Nog een paar dergelijke (slechte nachten) en ik ga nog spoediger mijn waarden Erasmus vervoegen, dan wij dachten. Versnaeijen, Achter de Gordijn, 240: toen ik in den tuin Paul vervoegde, had hij enz. Rens, Gedichten, 4:

[1]) Zie ook Vad. Oranjez. 4 en Bild. op Huygens V, 239. Verplaatsing vindt men in een Verslag van B., 8 Mei uitgebracht bij de 2de klasse van het Kon. Ned. Instituut, bl. 7: wat staat ons tot rigtsnoer te nemen zoo in de verklaring en verplaatsing der te verwerpen woorden, als in enz. Zie ook nog Bormans, Verslag, bl. 549.

[2]) Nolet de Brauwere, Proza, I. Voorb. 10, bezigde verneor duitschen.

Dus roept hy, en rept zich, zoo vlug als de wind,
En komt het gezelschap vervoegen.

Vertellen voor remettre, Nederl. uitstellen, te minder noodig, omdat onze taal nog bovendien verzetten bezit. Bosb. Touss. Het Huis Lauern. I. 261: mijne reize naar Italië verstellende tot na de vierdagen.

Minder talrijk dan de zelfstandige naamwoorden en werkwoorden, zijn de bijv. naam- en bijwoorden, die met eene onzes inziens ongepaste verwisseling van beteekenis gebruikt zijn.

Volstandig. Mr. L. Ph. C. van den Bergh, Bloemlez. uit Shakespeare, 5: Hoe hoog ook zijne tooneelstukken ... geschat werden, bestond er bij 's Dichters leven ... nog geen volstandige uitgaaf van. Lager ald: eene volstandige verzameling zijner werken.

Volstandig is bekend voor standvastig, bestendig. De Duitscher bezigt zijn vollständig in anderen zin, t. w. van volledig, compleet. Ons woord nu in dezen zin te gaan bezigen is onnoodig en verwarrend.

Voornaam, voornaamheid. Van Oosterzee, Redevoer. II. 95: zijn doorgaand stilzwijgen . . . maakt den indruk eener voorname onverschilligheid. Opzoomer, Nog eens: Oud of Nieuw, 4 : Klinkt het niet wat al te voornaam? Busk. Huet. Schetsen en Verhalen, I. 194: Wat kijkt ze voornaam! Het was of er een princes binnenkwam. De Gids. 1864, I. 521 : tikte hij zeer voornaam flaauwelijk aan zijn hoed. fr. Rauwenhoff, Leerred. 173: eene dorre woestenij, waarover wij zeer voornaam een minachtenden blik lieten gaan.

Van Koetsveld, Fantasie en Waarh. I. 84: als de Baron met zekere geaffecteerde voornaamheid zich laat zien. Busken Huet, a. w. bl. 205 : met zekere voornaamheid op het gros des menschdoms nederzien. Brieven van Mr. I. da Costa, II. 255: waarheden, waarop ... met spot of voornaamheid wordt nedergezien. De Gids van 1870, II. 341 : met onvruchtbare voornaamheid op onze armoede neêrziende. De Veer, Frans Holster, III. 422: iets wat zijne tante zeer goed wist, maar met haar eigenaardige voornaamheid negeerde.

Voornaam voor trotsch te bezigen, achten wij geen gelukkig denkbeeld; voornaamheid in de maatschappij en

t r o t s c h h e i d zijn, althans te onzent, geene zoo nauw verwante of elkander steeds vergezellende zaken, dat het eene zoo maar voor het andere mag genomen worden.

V o l e i n d i g d. Pierson, Een Pastory in den Vreemde, 31: hoe was zij het v o l e i n d i g d e beeld van jeugd en van leven!

In v o l e i n d i g d voor geacheveerd herkennen wij den Franschman; onze taal zegt in goeden zin voor dit woord: welgeslaagd, uitmuntend, enz.; in kwaden zin: uitgemaakt, volslagen, of iets dergelijks; v o l e i n d i g d zegt bij ons alleen voltooid, afgewerkt, en laat de waarde der bewerking onbeslist.

U i t g e z o c h t. Bosb. Toussaint, Het huis Lauern. I. 287: een u i t g e z o c h t e booswicht.

Bij u i t g e z o c h t denken we nu eenmaal aan iets, dat ten goede uitmunt, dat, zooals Weiland zegt, „uitnemendheidshalve uit andere dingen is gekozen." Het woord te gaan toepassen op een' booswicht, is dit gebruik miskennen.

IJ l i n g s. Feith, Dicht- en Proz. Werken, VII. 51: Er wordt een gordijn opgehaald, en Jedidia ziet ij l i n g s de bloedige... lijken zijner Broederen door elkander liggen.

IJ l i n g s is wat in der ijl, d. i. met haast, geschiedt, en dus geheel iets anders dan eensklaps, plotseling, onverwachts.

N o o d e. Bosb. Touss., Het Huis Lauern. I. 100: voor wie het nut en n o o d e is ontzag te hebben.

N o o d e voor van noode, d. i. noodig, kan niet gezegd worden; het woord n o o d e alleen beteekent: niet licht, ongaarne.

A a n s p r a k e l o o s, a a n s p r a k e l o o s h e i d. Bilderd. Voorb. van Vr. Bilderdijks Gedichten, 2: dat (hart) welks a a n s p r a k e l o o z e uitstorting (deze Gedichten) zijn. Vr. Bilderd. Nagel. Gedichten, 159: De a a n s p r a k e l o o z e veldviool. Steenmeijer, Mozes, 121: wandelende in a a n s p r a k e l o o z e eenvoudigheid van ziel en zin. Dez. Leerred. 5: denzulken, wier wandel soms a a n s p r a k e l o o s regtmatig heeten mag. Ald. 186: In a a n s p r a k e l o o z e regelmatigheid wandelen zij. Ald. 192: de goede, a a n s p r a k e l o o z e zijde van hunnen wandel. Beets, Stichtel. Uren, II. 367: die u met getrouwheid dient, a a n s p r a k e l o o s, onzichtbaar en in stilte. — Bilderd. Chalmers' Bewijs enz. 68: De Evangelisten . . . leggen dit (verhaal) af met die a a n s p r a a k l o o s h e i d en argelooze gerustheid, enz. Da Costa, Voorrede van Vr. Bilderdijks Nagel.

Ged. 7: die begaafde Poëtesse, in hare stille aansprakeloosheid.

Aansprakeloos beteekent zonder aanspraak. Nu heeft dit zelfstandige woord, evenals Anspruch in het Hoogd., o. a. den zin van datgene, wat men meer of minder recht heeft om te eischen, anders pretensie genoemd. Maar bij ons is het woord in dien zin niet van zoo algemeen gebruik als bij onze naburen, en slechts in enkele zeggingen gangbaar: aanspraak hebben, maken of voorwenden op iets. Vandaar dat aansprakeloos geene goedkeuring verdient voor het Hoogd. anspruchlos, d. i. zedig, zonder aanmatiging, in welken zin sommige schrijvers, zooals uit de aangeh. plaatsen blijkt, niet alleen het genoemde bijv. nw., maar ook het daarvan afgeleide aansprakeloosheid hebben ingevoerd.

Spoorloos. Gedurende de 17de en 18de eeuw vindt men bij onze schrijvers dit woord in zwang. Eigenlijk zegt het: wat geen spoor, d. i. gebaand pad of weg heeft. Zoo sprak men van eene spoorlooze zee, een spoorlooze weg. Overdrachtig op verschillende zaken of toestanden, ook wel personen, toegepast, gold het woord voor uitsporig, buitensporig, d.i. wat van de goede zeden of de betamelijkheid afwijkt, anders door ongebonden, onzinnig, loszinnig, aangeduid. Blijdschap, zoowel als smart, liefde zoowel als haat, het hart zoowel als het verstand, de jeugd en de ouderdom, een mensch en een volk, alles en een ieder kon spoorloos geoordeeld worden. Sedert meer dan eene halve eeuw echter verstaat men dit woord geheel anders. De aangenomen beteekenis van het woord spoor voorbijziende of miskennende, dacht men er bij aan het achtergelaten merk van iets, dat verdwijnt, en men gewaagt nu van een spoorlooze verdwijning, een spoorloos voorbij- of verloren gaan, en dergelijke. Deze nieuwigheid, uit verwarring van begrippen ontstaan, en tot onduidelijkheid leidende, zal wel niet zijn aan te bevelen, maar zooveel doenlijk te vermijden [1]).

Medegedeeld door H. DE JAGER.

Zeer breedvoerig is over dit woord gehandeld in de door mij uitgegeven „Laatste Taaloefeningen" van Dr. A. de Jager (Brielle, Overbeeke), bl. 33—41. Bij de ald. op blz. 40 en 41 aangeh. plaatsen kan men voegen: Dr. Rogge, Joh. Wtenbogaert, I. 78: De oudste actenboeken van de Haagsche Gemeente zijn spoorloos verdwenen.

Harnassen (LII, 367, 545). — De Scherprechtersrekeningen van 1764, waarvan hier sprake is, betreffende executiën der muitelingen van het O. I. Compagnieschip Nijenburg, die na onder het plegen van allerlei gruwelen dit schip te hebben afgeloopen, toch eindelijk in handen der Justitie vielen.

Met de harnassen, in deze rekeningen genoemd, worden bedoeld de ijzeren, eenigszints op harnassen gelijkende, beugels, waarin de lijken der geexecuteerden gesloten en aldus opgehangen werden aan de in de zeeduinen bij Kijkduin opgerichte galgen.

Afbeeldingen dezer executiën en der bedoelde beugels (ook op de prent harnassen genoemd) worden vermeld in Muller's Cat. v. Ned. Hist. prenten sub ns. 4154 en 4156. — In de Ned. Jaarboeken van 1763 en 1764 zijn uitvoerige relazen over deze gebeurtenis te vinden.

Dordrecht. MR. S. VAN GIJN.

Spijker (LII, 544). — Dr. A. de Jager handelde in „De Taal- en Letterbode", V. 61—63, over het w.w. spijkeren, en men leest aldaar het volgende:

„De vraag is, vanwaar komt het nederl. woord spijker, hoogd. speicher, neders. spicker, spiker? Daar Adelung geene afleiding wist te geven, achtte ook Weiland den oorsprong onzeker. Dit was in allen gevalle verstandiger, dan met Winschootens Seeman te gissen, dat „een spijker ook genaamd werd een pakhuis" omdat „sij eertijds van hout te saamen gespijkerd wierden, gelijk ook alsnog op veel plaatsen aan de Oostzee geschied.". Bilderdijk bracht in zijne Geslachtlijst het woord tot den wortel spijs."

„Onze naburen wijzen een' beteren weg aan. Von Schmid, in zijn Schwäbisches Wörterb. (naar ik meen het eerst) verklaart speicher door graanschuur, van het lat. spica, d.i. eigenlijk wat spits of puntig is en zoo de graanhalm. Stürenburg gaf in zijn Ostfriesisches Wtb., gelijke uitlegging, en de nasporingen van de Hoofdlieden in het vak bevestigden haar. Jacob Grimm verklaarde in zijne Grammatik, III. 417, speicher gevormd naar het lat. spicarium,, en de oudduitsche vormen van het woord, spihari en spichari, door Graff, in zijnen Sprachschatz, VI, 326, opgegeven en met voorbeelden gestaafd, lichtten die verklaring nader toe."

„Als een opmerkelijk bewijs dat reeds het latijnsche zelfst naamw. bij uitbreiding der beteekenis tot berg- of verzamelplaats van allerlei voorwerpen werd gebezigd, dient de aanhaling van Von Schmid uit een oud geschrift, waar spicarium voorkomt voor „eine Menagerie". Met het woord spijker komt in beteekenis overeen magazijn, dat oorspronkelijk beteekent bewaarplaats; zie Von Schmid, S. 414 en prof. Dozy, Oosterlingen, bl. 60. Ook Bilderdijk zag die beteekenis, maar niet duidelijk genoeg om er zich toe te bepalen; zie zijne Geslachtl. op het woord." H. D. J.

Cock-ayl. — In een der boeken van J. ter Gouw, het Boek der Opschriften, de Uithangteekens enz. — ik kan de passage niet meer terugvinden, wordt aangehaald een fragment van een Hollandschen blijspeldichter, waarin wordt melding gemaakt van een koffiehuis, waar men o. a. drinkt „een glaasje cock-ayl". Kan men mij ook zeggen wat dat voor een drank is?

Sedert een aantal jaren zijn verschillende Amerikaansche dranken ook in Europa inheemsch geworden, waaronder de cock-tails eene voorname plaats bekleeden — een of ander aromatisch bitter wordt toegevoegd aan champagne, gin, whisky enz., dus gin-cocktail, whisky-cocktail, brandy-cocktail enz.

Was cock-ayl ook iets van dien aard?

Kan de naam door onze Hollandsche voorvaderen in Amerika zijn bewaard gebleven? H. Z.

„Cock-ayl" = Cockale; ale, mixed with the jilly or minced meat of a boiled cock besides other ingredients." (Murays New english dictionary. II. 569.). Het woord heeft dus niets te maken met de andere genoemde dranken of likeuren. Red.

Geraret (LII, 544). — In Commelin III. bl. 201 2e druk staat geen geraret, maar geraet. Dit zelfst. naamw. is afgeleid van 't middelned. werkwoord geraden, den ouden vorm van raden, thans beraden. Geraden heeft o. a. ook de beteekenis van overleggen, beramen, in orde brengen (zie Verdam. Middelned. Woordenb. in Voce). Geraet of gerade (zie ald.) bet.: raad, hulp, bijstand. In de nood staat later ook Gerart, blijkbaar eene drukfout.

J. E. TER GOUW.

Kiekjes. -- Zeer dikwijls zoekt men later naar de afkomst van eene uitdrukking.

De spraakmakende gemeente en de couranten spreken tegenwoordig van „kiekjes", een kiekje nemen enz., wanneer zij zeggen willen „photographietjes", „het nemen van een photographietje". Nu zoude men allicht denken, dat dit nieuwe woord afkomstig was van kijken — een kijkje nemen, maar dit is niet het geval.

In Leiden van af 1872 tot ongeveer 1886 — maar dat weet ik niet zeker — bevond zich een photograaf (Singel over de buitensocieteit van Amicitia) genaamd Kiek, die zich in eene groote mate van populariteit bij de studenten mocht verheugen, Er was geen feest of gebeurtenis van belang in de studentenwereld of de deelnemers lieten zich in een groep bij Kiek photographeeren ten einde eene blijvende herinnering te behouden van de gewichtige of vroolijke gebeurtenis hunner samenkomst. Het atelier was een kermiskraam met achterliggend plaatsje en geen bijkomende omstandigheden, zooals slechte verlichting, regen, halfduister beletten ooit Kiek een photographie te nemen. Die kleine photo's kregen al spoedig den naam van hunnen gemoedelijken maker en na eenige jaren waren de „kiekjes" ook buiten Leiden bekend. H. Z.

GESCHIEDENIS.

Amsterdam en Heer Gijsbrecht van Amstel (LII, 405, 503). — Zeer gaarne wil ik den geachten inzender mededeelen, dat ook de beweringen van den heer J. ter Gouw t. a. p. en elders mij voor een gedeelte aanleiding gegeven hebben tot het schrijven van het bedoelde stukje. Zeer terecht zegt de geachte inzender, dat men voor eene grondige studie der historie van Aemstel en Amsterdam meer noodig heeft dan het Charterboek van v. Mieris alleen; — maar zonder deze Charters kan men het daarin toch ook niet ver brengen. Voor hetgeen ik echter wenschte te zeggen, kon ik alleen maar van het Charterboek gebruik maken, en wat ik gezegd heb, staat voor den deskundige, grootendeels met ronde woorden, in deze stukken te lezen. Als men de moeite wil doen, de op het Sticht en Holland betrekking hebbende stukken van de 2de helft der 13de eeuw in chronologische volgorde te plaatsen, — daarbij *niet* de datums van v. Mieris nemende, maar ieder stuk zijn eigen datum latende, dien alleen overbrengende in onze tijdrekening, wel in het oog houdende, dat in het Sticht het jaar onveranderlijk den 25 Maart begon en in Holland met Paschen, beiden *na* onze tijdrekening, — dan zal men ontdekken, dat het reeds eene, voor die dagen, vrij groote reeks stukken is, die een *zekeren* datum aan de geschiedkundige feiten verschaffen, en waarvan zelfs ieder zinnetje van onschatbare waarde is voor de kennis van de geschiedenis van het Sticht en van Holland. Den inhoud van deze stukken kan men zoo maar niet eenvoudig wegredeneeren, of daaruit lezen, wat er eigenlijk niet staat. En als men spreken wil van zegels en wapens, om daaruit zijne bewijzen te putten, dient men het doel van beiden wel in het oog te houden en te letten op het gebruik, dat van deze beide, zoo zeer van elkander verschillende zaken, in de middeleeuwen gemaakt werd. De meer

moderne opvattingen omtrent zegels en wapens, ontstaan toen beiden hunne eigenlijke beteekenis reeds verloren hadden, dienen geheel en al terzijde gezet te worden, als men de zaken van de middeleeuwen wil behandelen.

Ten opzichte van het Latijn wensch ik den geachten inzender te doen opmerken, dat de meeste charters van de 13e eeuw in het Latijn gesteld zijn. Verder, dat de mannen van de 13e eeuw wat hunne goederen en inkomsten betreft, grootendeels en wat hun *persoon* betreft, *geheel en al* beheerscht werden door het leenrecht. Wat wij weten van het middeneeuwsche leenrecht, is in het Latijn geschreven. Bijna alles, wat de 13e eeuw aangaat, is in het Latijn geschreven. Ik geloof dus waarlijk, dat ik niet te veel zeg, als ik beweer, dat iemand, die het Latijn *niet* verstaat, wel over de 13e eeuw kan phantaseeren, maar dat hij *niet* in staat is *zelf* de historische waarheid op te sporen.

— R. —

Quint Ondaatje, „expediteur van requesten". — Van dezen boezemvriend van Bellamy en uit den Patriottentijd zoo bekenden volksleider, „wiens daden van onmiskenbaren invloed „op den toestand van Nederland maar vooral van beslissende „gevolgen voor Utrecht geweest zijn",) lezen wij in de Utr. Courant van 4 Juli 1800 de volgende

ADVERTENTIE.

⁂ Mr. Pieter Philip Juriaan Quint-Ondaatje, zowel door eigene ondervinding in den post, dien hij zelf in den Haage heeft bekleed, als door de onderrichting en wedervaaring van anderen, overtuigd zijnde geworden, dat het wenschelijk ware voor de Ingezetenen van dit Gemeenebest, welke aan eenige politique Collegien, in den Haage resideerende . . . . . eenige Requesten te presenteeren hebben, dat er een Bureau aldaar wierde opgericht ter Expeditie van dezelven, doch zonder eenige meerdere kosten voor de Requestranten, dan die, welke de redelijkheid en billijkheid zelve tot schadeloosstelling voor de in deezen te besteeden tijd, moeite en activiteit niet kunnen wraaken: — dat daarenboven veele Ingezetenen of van geene Practisijns, zich met het indienen en expedieeren van Requesten chargeerende, in den Haage zijn voorzien, of door de beducht-

[1]) G. W. Vreede, Voorrede voor Q. Ondaatje's Memorials, uitgeg. door Mrs. C. M. Davies. (Werken v. h. Hist. Gen. te Utrecht.)

heid, dat hierop te groote kosten loopen zouden, te rugge worden gehouden om zich daarvan te bedienen: — dat het gevolg van het een en ander is, dat verscheiden van dezelven hunne Requesten zelve inzendende bij die Collegien, waar aan dezelve zijn geädresseerd, niet bedagt zijn, dat de dispositien, appoinctementen of besluiten, daar op vallende, aldaar blijven liggen tot — en niet uitgeleverd worden voor — dat de *Leges* daar van aan de respective Secretaryen zijn voldaan, of wel de bezorging en expeditie hunner Requesten aanbeveelen aan goede bekenden, die te meermaalen in het een of ander nalaatig zijn; en dat uit dit alles dikwijls de grootste vertraagingen in zaaken van meerder of minder belang, tot aanmerkelijk nadeel der Requestranten, gebooren worden — dat ook eindelijk veelen, en wel in het bijzonder dezulken, die thans, tot bespaaring van kosten, hunne Requesten zelve stellen, dit zeer gaarne aan een anderen, meer in staat om hetzelve door een langdurige oeffening en routine beter te doen, zouden overlaaten, indien zij van te vooren zich verzekerd konden houden, dat de kosten daarvan hen niet te zeer zouden bezwaaren; — heeft begreepen, om alle deeze redenen, aan het Publiek geen ondienst te zullen doen, indien hij zich aan hetzelve bekend maakte en zijnen dienst aanboodt als EXPEDITEUR VAN REQUESTEN, mits aan de hiervooren gemelde *Politique* Collegien en niet aan den *Hove* van het voormalig gewest *Holland*, of daar voor te Subïntreeren Gerechtshof geädresseerd; want de Expeditie van *justiëele* of rechtszaaken zal en behoort hij bij uitsluiting aan die geenen over te laaten, die de Practijcq gewoon zijn te beöeffenen; – en hij adverteert dierhalven het Publicq, dat hij, met den 19 der maand Junij 1800 in den *Hage* opgericht heeft een BUREAU *tot de* EXPEDITIE *van* REQUESTEN, op het welk hij dagelijks vaceert tot het ontvangen en indienen van Requesten, die hem hetzij dan gesteld, en op behoorlijk Zegel gegrosseerd, of enkel gesteld en om door zijn Bureau op het noodig Zegel gegrosseerd te worden, mogten worden toegezonden; — dat hij voorts de dispositien, appoinctementen of besluiten daarop, zooveel zulks mogelijk is, zal trachten te bespoedigen — dezelven met betaaling der Leges, van de respective Secretaryen doen ligten, en ze vervolgens aan de Requestranten met de naaste Post terug zenden; — dat hij ook eindelijk, voor zodaanige Ingezeetenen, die of zelve hunne Re-

questen niet mogten verkiezen te stellen, of daartoe ter hunner woonplaatze geene Practisijns mogten hebben ofte zich om andere redenen daarvan niet mogten willen bedienen, de voorsz. Requesten zelve zal vervaardigen, mits, van den aart en middelen van het te doene verzoek, naauwkeurig en naar waarheid geïnformeerd. — En, ten einde de oprichting van dit Bureau niet aan deszelfs éene einddoel, de bespoediging der afdoening, maar ook aan het andere, de bespaaring van kosten, beantwoorde, zal hij binnen den kortst mooglijken tijd een *Tarief* in gereedheid brengen, waarnaar hij zijne expeditiegelden op alle respecten zal berekenen; waarvan hij aan een ieder, des begeerende, opening zal geeven; dit inmiddels aan de Ingezetenen van dit Gemeenebest verzeekerende, dat hij niets meer dan een maatige, redelijke en betamende schadeloosstelling van dezelver zal vorderen.

Men wordt verzogt de brieven te adresseeren bij den Burger van der Craght, in het Noordeinde „Lett. F. No. 107."

Dat Ondaatje, na den 13 Dec. 1799 zijne dimissie als Secretaris-Generaal der Politie en binnenl. Correspondentie te hebben genomen, zich den 18 Juni 1800 met zijn practijk neerzette in Den Haag, weten wij uit zijne autobiographie, voorkomende achter de bovenvoormelde Memorials, blz. 275. Maar hoe hij daarna trachtte zijn brood te verdienen, was tot nu toe onbekend. „Zilver of goud", zoo schreef hij den 21 Sept. 1799 aan . . . . „bezit ik niet" (Memorials etc. blz. 225 noot), wel had hij „to provide for the requirements of a large and increasing family" (Memorials, blz. 226).

In dezelfde Courant van 1 Nov. 1802 d. a. v. maakt Ondaatje bekend per advertentie dat zijn huisgezin met der woon naar Utrecht gaat, en hij zelf dus niet in persoon in Den Haag kan wezen. „Maar de Correspondenten kunnen verzekerd zijn, dat „hunne belangens, onder zijne medewerking en onder het toe„zicht van deskundigen en in zijn practijk geroutineerden, alhier „(d. i. 's Hage) met dezelfde zèle en assiduiteit in de expeditie „als te vooren zullen worden behandeld. Hij moge, en dit is „gansch niet onwaarschijnlijk, tot eenige transactie van afstand of „compagnieschap worden overgehaald, zijne Meesters of Cliënten „zullen alsdan bij gebruikelijk Circulairen als naar gewoonte in „tijd hiervan worden geadverteerd. — Hij ontvangt na den

„1 Nov. aanst. de Brieven aan zijn adres te Utrecht in de Voor-
„straat schuins over de Bodestraat „(Boothstraat ?)" enz.

Toch blijkt het uit dit spoedig gevolgd vertrek (6 Nov. 1802) naar Utrecht, alwaar hij zijn huisgezin had „in den schoot zijner vrouw's familie [1]) overgebracht", dat de nieuw bedachte werkkring van „Expediteur van Requesten", gevoegd bij zijn tractement als Solliciteur bij de Marine, waartoe hij den 1 Sept. 1801 werd aangesteld, niet genoeg opleverde om hem en de zijnen voor broodsgebrek te vrijwaren.

RED.

Een Bataafsch Republikein onder protest.

Extract uit het Register der Resolutien van het Departementaal Bestuur van Overijssel.

Zwolle den 17 November 1802.

Bij resumtie nader zijnde gedelibereerd over eene Missive van J. C. F. van Heerdt, daarbij aanneemende zijne aanstelling als Lid van de Magistraat van de stad Campen, met bijvoeging: „dat daar door geenszins begeerde te hebben geavoueerd of ge-
„legitimeerd de vernietiging zijner wettige aangeboren, ouder
„dan de Bataafsche Republiek zelve, en in derzelver natuur
„onvervreemdbare Rechten, als Ridder deezer Provintie."

Is goed gevonden, den schrijver te kennen te geven, dat hij nader, gaaf en zonder bijvoeging van eenig protest of conditie verklaare dat den hem opgedragen post aanneemt en hij tot daaraan toe niet zal kunnen worden beëedigd enz.

Accordeert met voorsz. Register
(w. g.) George Royer.
Medeged. door de RED.

---

[1]) Den 7 Mei 1794 was hij te Calais gehuwd met Christine Hesse, dochter van Adriaan Hoevenaar, wier 3 kinderen uit haar eerste huwelijk hij als de zijne aannam.

OUDHEIDKUNDE.

HET BRIELSCHE GILDE VAN ST. CHRISTOFFEL.

Aan de Privilegiën in 1550, 1565 en 1579 aan bovengenoemd gilde gegeven en medegedeeld [1]), voeg ik hier de volgende ordonnanties toe.

24 Junij 1591. Geordonneert dat van nu voortsaen denghenen, die upte Kaye wercken ende turff dragen, nyet meer van de sack turffs zullen mogen eyschen oft nemen van de sacke uuyt het schip upte wagen te dragen als een deuyt, sonder yemanden meer aff te nemen ofte te travaillieren, up pene van geleyt te werden te water ende te brode, tot discretie van mynen heeren.

30 Oct. 1593. Ordonnantie voor de slepers upte Kaye binnen deser stede.

1. Omme goede ordre ende geregeltheyden binnen deser stede onder den slepers upte Kaye te onderhouden: soe es by mynen heeren burgemeesteren ende regierders der stede van den Briele geordonneert, dat alle de slepers deser stede, naedat de wachtclocke offgeluyt zal wesen, gehouden zullen zijn te cavelen wye van henluyden voor es. Ende soe wye daer nyet by ofte present en is, die en zal gheen buerte hebben, voor ende aleer denghenen, die eerst zullen geworpen [hebben], haer voorseyde buerte hebben ofgedaen.

2. Item indien daer eenige slepers haer buerte lieten overgaen, die en zullen nyet eer buerte hebben, voor ende alleer die andere hebben gesleept.

3. Item indient gebuerde, datter yemant quame, die een tonne ofte anderhalff versochte om te slepen, dieghene, diet sijn buerte is, die sal gehouden wesen dieselffde te slepen.

[1]) Jaarg. 1880, blz. 116–118, Jaarg. 1881, blz. 421–431 en Jaarg. 1887, blz. 518–522.

4. Ende indiender eenige excybare [1]) goederen waren te slepen, zoe zal die man, diet sijn buerte es te slepen, vóór eenige andere dingen dezelffde slepen.

5. Item soe wye eenige wagens heeft ende tgebuerde datter eenige schuyten van buyten anquamen met cooren ofte andere eetbare waren om op te voeren, dieselffde sullen mogen smacken ende hare buerte laeten varen vant voorseyde slepen.

6. Ende en sullen gheen lantluyden van buyten s' Maendaechs van de marckt gheen cooren an de Kaeye scheep brengen voor eenige vreempde luyden. [2])

Aldus gedaen ende geordonneert den XXIIIen Octobris 1593.

7. [3]) Item en sal nyemant mogen slepen, hy en sy in t' gilde. Ende wie contrarie dese ordonnantie dede, en sal binnen den tijt van XIIII dagen nyet mogen slepen ofte mennen ofte doen slepen ofte doen mennen, up correctie volgende de slepers previlegie.

17 Sept. 1594. Roerende de sackedraegers.

Alsoe mijnnen heeren burgemeesters ende regierders der stede van den Briele omme seeckere exactiën ende ongeregeltheden, gepleecht by de sackedraegers deser stede int affnemen vant loon, dat zyluyden van de burgers deser stede zijn genietende, deselve sackedragers ontnomen ende affhandich gemaect hebben heurluyder ordonnantie ende verbooden te caevelen, gelyck zy totnochtoe gedaen hebben: hebben over sulxcs geordonneert, dat alle degenen sullen mogen wercken, diet goetduyncken sal omme alsulcken loon als zyluyden met de burgers best sullen connen accorderen, sonder daeromme den anderen met woorden ofte met wercken yet te misdoen ofte misseggen, up pene dat den contraventeurs ende overtreders arbitralicken gestraft ende gecorrigeert sullen werden nae gelegentheyt der saecke ende sulcxs mijnnen heeren bevinden sullen te behooren.

Ordonnantie vant dragen ende tloon van den turff. [4])

---

[1]) Men zal te lezen hebben: „excijsbare."

[2]) Aan dit art. is later toegevoegd: „Ende dese ordonnautie en sal nyet verder strecken dan over de bierscheepen ende marctschepen, sonder eenige andere vervallende saecken daerinne begrepen te zijn, in welcken gevalle de burgers sullen mogen nemen diet haer gelieft."

[3]) Dit art. is later aan de ordonnantie toegevoegd.

[4]) Deze ordonnantie volgt op eene publicatie van 1629 en gaat aan eene publicatie van 1640 vooraf.

Alsoo mijnne heeren burgemeesteren ende regierders der stede van den Brielle tot kennisse gecomen es de exactiën ende ongeregeltheden, gepleecht by de sackedragers deser stede int affnemen vant loon, twelck sy de burgers ende gemeynte affpersen int dragen van den turff: soo es goetgevonden, omme hierin beter ordre ende reglement te houden als totnochtoe geobserveert es, op het dragen van den voorseyden turff te concipiëren ende arresteren de naervolgende ordonnantie, waernae de dragers haer voortaen sullen hebben te reguleren:

Eerst van de Cruystrate tot het Craenslop ende int Craenslop. Is geordonneert dat men betalen sal, aen de oostzyde, van de tonne turff 8 penningen, ende aen de westzyde van deselve straet, van de tonne een blancque.

Van de Cruystrate tot het Moriaenslop. Aen de westzyde, daerinne begrepen St. Nicolaesslop, St. Anthonisstrate ende rontomme die Plaetse in de Cappoenstraete, twaelff penningen.

Aen de oostzyde, daerinne begrepen die Vischstraete, die Cuyperstrate, van elke tonne turffs acht penningen.

Van de kettingk in de Langestraete tot die Oude Verckemerct ende rontomme het Brielsche kerckhoff, tot de grutmeulen toe, een stuyver.

Vant Moriaenslop tot de huysinge, genaemt de witte Swaen, daerinne begrepen Butterslop ende achteromme, van de tonne twaelff penninghen.

Vant Craenslop tot het Suytensche gasthuys toe sal men geven van de tonne turffs, aen de oostzyde, acht penningen.

Aen de westzyde ende achteromme, van elcke tonne thyen penningen.

Van de Suydtensche gasthuys tot die Suydtpoorte, aen de oostzyde ende westzyde als vooren.

Vant Molenslop tot die Piermansche poorte toe, van elcke tonne turffs 7 duyts.

Het Noorteynde, beginnende vant Swaenslop tot de huysinge, genaempt de vergulde Coopvaerder, vijff duyts, ende dan voorts het Noorteynde uyt tot het Maerlant, van de tonne een halve stuyver.

Opt Maerlant, aen beyde zyden, tusschen den dam ende Waterpoorte, van yder tonne een halve stuyver, ende int Dijckslop, beginnende van de huysinge van Aren Janse lijndrayer, totte Noortpoorte, van de tonne vijff duyts.

Van de Maerlantschen dam tot die Langestraetsche poorte toe, daerinne begrepen die Kerckstraet, ende voorts tot die Oude Verckemerct toe, van de tonne turffs een halve stuyver.

Van turff op de wagens te dragen, van elcke tonne ses penninghen, soo op de Kaeye als Maerlant.

Voor welck voorseyde loon de dragers sullen gehouden wesen den turff te dragen soowel op de eerste solder als neffensvloers, ten waere op de tweede solder sullen in dien gevalle van yder tonne genieten een duyt meer.

Ende soo wanneer eennigh werck sal voorcomen, sullen alle de gildebroeders, die vry sijn ende geen werck hebben, gehouden zijn daeromme te cavelen ende smacken, soowel om het swaere als lichte werck. Ende soo wye hem alsdan sonder wettige oorsaec absenteert, sal voor dien dach om geenderhande werck mogen smacken.

Lastende [ende] bevelende midts desen die vant Crystoffelsgilde niemande int dragen van den turff eennich meerder loon textorqueren ende aff te eyschen als hyervooren gespecificeert es, op peyne van voor deerste reyse binnen den tijt van ses weecken op de Kaeye niet te mogen wercken, voor de tweede reyse acht dagen gestelt te werden te water ende te broode, ende de derde reyse op peine van uyt het gilde geset te werden ende nimmermeer wederomme in te comen, in conformiteyt als by onse voorgaende ordonnantie gestatueert es, waernae een yder hem sal hebben te reguleren.

Medegedeeld door H. DE JAGER.

Gezelschapsspel. — „Van tijd tot tijd kwamen er zoogenaamde „*Apropo*-spellen in 't licht, doch geene van allen voldeed immer „aan het oogmerk, te weeten Nut en Vermaak; allen immers „waren opgevuld met dubbelzinnige of zelfs zeedenloose Vraagen „en Antwoorden. — Dan een minnaar van vermaak en tevens „van goede zeden, heeft zich verleedigd om een nieuw verbeterd en van alle ergernis gezuiverd *Apropo-spel* saam te „stellen, bestaande in 100 kaartjes, behelsende 50 subtile vraa„gen en 50 sneedige antwoorden, die alle, hoe men de kaartjes „ook doorschudde, op elkander passen, iets waardoor vooral een „jongman en jonge dochter op de aangenaamste wijze de lange „avonden kunnen doorbrengen, ja zelfs een heel gezelschap

„kan amuseeren. Dit nieuw verbeterd *Apropo-spel*, welke zeer „wel tot kermispresentjes is geschikt, is voor den matigen prijs „van 8 stuivers te bekomen bij C. Romijn, in de Beurssteeg „no. 14 te Amsterdam enz.“ (Utr. Cour. van 19 Sept. 1800).

Men vraagt wat waren Apropo(s)-spellen? Moeten daaronder wellicht worden verstaan gezelschapsspelen, bestaande in het onderling vragen- en antwoorden-schrijven op dicht gevouwen papiertjes, gelijk er tegenwoordig nog wel gespeeld worden, welke heeten: protocollen? F. E.

„Rumfordsche Soup”. — „Dewijl een aantal menschenvrienden „reeds een werkdadige poging doen en alle ingezetenen door „toezending van tekenlijsten gelegenheid geven tot medewerking „der algemeenmaking en bereiding der *Rumfordsche soup*, en „thans dadelijk een begin tot de toediening in de door het „Bestuur aangewezen locaalen wordt gemaakt, zal het voor het „denkend publiek van belang zijn met de Rumfordsche economie „in het algemeen en de bereiding van gemelde soup in 't bij- „zonder nader bekend te worden. De beschrijving hiervan zal „elk onderzoekend huisvader, of hij, die den behoeftige door „een weldadige poging nuttig wil zijn, met genoegen vinden in „de Blaadjes *Iets voor de armen*, uitgegeven bij de Wed. J. Doll, „in de Kalverstraat te Amsterdam en is alom verzonden. Zijnde „de Schrijver in den voorleden jaare de eerste geweest, die in „onze taal en op een eenvoudige wijze dit nuttig plan het „publiek heeft doen kennen. De prijs der 5 Bladen compleet „is 9½ stuiv. ieder apart 2 stuiv., zijn ook te bekomen bij „Terveen te Utrecht.” (Utr. Cour. v. 26 Dec. 1800).

* * *

Rumfordsche soep schijnt in 1800 een uit Engeland ingevoerde nieuwe spijs te zijn geweest, om hare voedzaamheid en goedkoopte waarschijnlijk aanbevolen tot volksspijs. Welke waren hare bestanddeelen? Wordt zij nog wel, in gaarkeukens b.v., verkrijgbaar gesteld? En wie was Rumford, de man, naar wien zij genoemd is? F. E.

De eerste twee vragen kunnen wij niet beantwoorden; wel de laatste. De soep is genoemd naar haren uitvinder: Sir Benjamin Thompson, Graaf von Rumford, geb. te

North Woburn Mass. 1753, † te Auteuil bij Parijs 1814. Hij heeft zich naam gemaakt als ontdekker van de natuurkundige theorie: warmte is een wijze van beweging, als Engelsch veldoverste in den Amerikaanschen onafhankelijksoorlog en vooral als hervormer van het armenwezen in Beieren, aan welke verdiensten hij den grafelijken titel te danken heeft. Red.

Krankzinnigen- of verbeterhuizen te Utrecht in 1800. — ⁂ „Alzo *Hendrik van Dalen* eigenaar geworden is en met „November aanstaande zal aanvaarden het huys, genaamd *de „vuurige colom*, alwaar sints veele jaaren, *beslotene commissaalen*, „die door *krankzinnigheid* of *wangedrag* daarin worden geplaatst, „gehouden zijn en nog gehouden worden, en hij met consent „van den Raad van Rechtspleging te Utrecht, met het houden „van zoodanige *commissaalen* zal continueren, als zich vleiende „daartoe genoegzaame bekwaamheid te bezitten, dewijl boven- „gemelde sints verscheidene Jaaren, en nog, diergelijke affaire „in de Lange Smeesteeg is doende; verzoekende dat een ieder, „die iemand bij hem gelieft te besteeden, zich in November „aanstaande aldaar addresseere, recommandeerende zich in de „gunst der zodanigen. De Brieven franco." (Utr. Cour. v. 22 Sept. 1800).

⁂

In de Utr. Cour. van 2 Oct. 1801 adverteert W. van Ingen Sr. dat hij „'t gerenommeerde Verbeeterhuis, genaamt *de vuurige colom* binnen Utrecht" heeft aangekocht, zich aanbevelende in de gunst van ieder, die zich verplicht ziet personen te laten „confineeren". Zij die door arm- of godsdiensthuizen zijn uitbesteed, worden niet te aangenomen „als niet overeenkomende met de inrigting."

⁂

Bestaat dit huis *de vuurige colom* nog, en waar? Uit den inhoud der advertentie blijkt dat te Utrecht toenmaals krankzinnigen en verkwisters of zoogen. „stadskinderen" bij elkaar werden opgesloten en in bepaalde huizen uitbesteed. F. E.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GENEALOGISCHE EN HERALDISCHE AANTEEKENINGEN
AANGAANDE HOLLANDSCHE FAMILIEN OP CEYLON
DOOR MR. F. H. DE VOS. [1])

SMIT.

Joseph Smit van Dusseldorp † vóór 1801, tr. (1) te Colombo 12 Sept. 1790. Maria Christina Haas, v. Colombo, (2) Petronella Henrietta Vollenhoven, ged. te Galle 12 Aug. 1781, d. v. Henricus Vollenhoven, v. Utrecht, en v. Elizabeth Noorman, ged. te Kalutara Oct. 1740, d. v. Jan Coenraad Noorman, en van Maria Helena Rodriguez. Bij wie:

I. Johanna Catherina, ged. te Galle, 12 Sept. 1801.
II. Josephine Henrietta, ged. te Galle Oct. 1802.
III. Edith Elizabeth Petronella, geb. te Jaffna 24 Apr. 1805 † Nov. 1858, tr. 10 Juli 1820, Andries Cornelis de Vos.

Joseph Smit tr. (3) 3 Dec. 1809 Caroline Elizabeth Niesing (Francke) v. Tutucorin, ged. aldaar 16 Febr. 1792, d. v. Nicolaas Niesing (Francke), en v. Elizabeth Dandigs. Carolina Elisabeth Niesing (Francke) hertr. als wed. Smit met . . . . . . Read.

THIELMAN.

Jan Thielman, v. Hamburg, 1ste Resident d. O.-I. C. v. Ponnekail tr. te Colombo 30 Juni 1726, Maria van Halen v. Colombo. Bij wie:

I. Johannes, ged. te Colombo 4 Mei 1727, tr. Wilhelmina Cornelia de Meij.
II. Elizabet, ged. te Colombo 19 Sept. 1728.
III. Elizabet, ged. te Tutucorin Sept. 1731, tr. te Colombo 8 Oct. 1744, Henricus Leembruggen van Leiden, Opperkoopman, d. O.-I. C.
IV. Christoffel, ged. te Tutucorin 12 Nov. 1733.

---

[1]) Vervolg van Nav. LII, blz. 517.

VAN HALEN.

Jan van Halen, v. Maastricht, tr. te Colombo 17 Apr. 1695 Catharina Gallecam v. Colombo. Bij wie:

I. Elizabeth, ged. te Colombo 18 Maart 1696, tr. te Colombo 21 Juni 1711 Jan Juriaan Ritmeijer v. Minden.

II. Maria, ged. te Colombo 28 Sept. 1699, tr. te Colombo 30 Juni 1726, Johannes Thielman v. Hamburg.

III. Johannes, ged. tr. Colombo 9 Oct. 1701.

IV. Magdalena, ged. te Colombo 16 Nov. 1704.

V. Helena, tr. Johannes Swankert.

DE LANNOY.

Adam de Lannoy, tr. Wilhelmina Theodora Theobeere. Bij wie:

I. Carel Johannes, ged. te Colombo 16 Sept. 1770.

II. Wilhelmina Paulina, ged. te Colombo 11 Oct. 1772.

III. Juliana Theodora, tr. Balthazar Steufsij.

IV. Barend Wijbrandus, ged. te Colombo 9 Juni 1776, tr. 29 Juni 1806, Maria Justina Kriekenbeek v. Colombo.

GILBERT.

Jan Jacob Gilbert, v. Geertruidenberg, Boekhouder, tr. te Colombo 10 Juli 1768 Bernarda Susanna Kriekenbeek. Bij wie:

I. Gertruida Petronella, ged. te Colombo 27 Nov. 1774, † 18 Maart 1840, tr. Carl Frederick Schröter, Predikant.

II. Johannes, ged. te Colombo, 19 Mei 1776.

III. Jacobus Cornelis, ged. 17 Aug. 1777, tr. Charlotta Thomasia Nagel. Bij wie:

1. Thomas Bernard, tr. (1) Bridget Prior (Jans dochter) ged. te Colombo 19 Febr. 1797, wed. v. . . . Burke Luit. d. C. R. R. Bij wie:

Victoria, tr. Ebenezer Grace.

VEENEKAM.

Carl Lodewijk Veenekam, v. Mecklenburg, Vaandrig d. O.-I. C. tr. (1) te Colombo 29 Jan. 1792, Anna Engeltina Theunisse v. Colombo. Bij wie:

I. Anna Henrietta Carolina, ged. te Colombo 3 Febr. 1793.

II. Johannes Rudolphus Fredericus, ged. te Colombo 13 Mei 1797.

Carl. Lodewijk, tr. (2) te Colombo 11 Mei 1805, Maria Elizabeth Weerman, wed. van Pieter Adolf Lofman.

Sophie Veenekam, wellicht eene dochter uit het 2de huwelijk, tr. Johan Hendrik Ludovici.

PAFF.

A. Johan George Paff, v. Lich, tr. te Colombo 20 Mei 1792, Anna Maria Sophia Muller, v. Colombo.

B. Frederik Melchior Paff v. Pietervijl, tr. te Colombo 14 Juli 1765, Cornelia Jacoba Homan, v. Colombo. Bij wie:

I. Jacobus Fredericus, ged. te Colombo 7 Dec. 1766.

II. Geertruida Wilhelmina, ged. te Colombo 27 Maart 1768.

III. Godlob Hendrik, Vaandrig der Burgerij, ged. te Colombo. 25 Nov. 1770, tr. aldaar 29 Juli 1798 Cornelia Petronella Nieuwenhoven. Bij wie:

(*a*) Johannes Philippus, ged. te Colombo 30 Juni 1799.

IV. Susanna Cornelia, ged. te Colombo 4 Apr. 1773.

* * *

Bijvoegsels en verbeteringen op Nav. dl. XLIX.

VAN OUTSHOORN VAN SONNEVELT.

Bl. 109 reg. 6, v. b. staat Tierer: lees Fierer.

" " " 12, v. o. staat Jutocoreen: lees Tutucoreen.

REX.

Bl. 110 reg. 15 v. b. staat Ree: lees Rex.

Willem Rex, Schoolmeester te Galle en zijne vrouw Christina Victors waren beide te Amsterdam geboren. Zij huwden te Colombo 5 Sept. 1677.

Een Willem Rex, Boekhouder te Malacca 1721, tr. Catharina Bronken.

MARTHEZE.

Bl. 111. Claas Martheze was te Manaar geboren.

Claas Martheze en Maria Elizabeth van Hek waren ouders van 1. Nicolaas Johannes Agotha. 2. Isaäc Constantijn.

Bl. 111 reg. 15 v. o. staat: Jutucoreen; lees Tutucoreen

Anna Martheze tr. (2) Alexander Ravens, Onderkoopman.

Cornelis Bartholomeus Martheze tr. Elizabeth Assentia Wegelop te Colombo 27 Maart 1763.

Isabella Bernarda Martheze, tr. Andreas Spoor te Colombo 8 Mei 1763.

Bl. 112. Nicolaas Bernardus Martheze, tr. Anna Aletta de Gooyer van Nagapatnam, te Colombo 16 Maart 1749.

Eene Anna Marie Matheze tr. (1) Jan Claasz (2) te Colombo 30 Nov. 1760 Augustinus Pieris v. Colombo, Onderchirurgijn.

FROBUS.

Bl. 112. Louisa Frederica de Wilde, ged. te Galle 23 Nov. 1721, was d. v. Nicolaas Frederik de Wilde en v. Margareta Pietersz.

Lourens Christiaansz Frobus, tr. (2) te Colombo 16 Juli 1775 Christina Elizabeth Hugonis v. Jaffna, die hertr. als wed. Frobus, te Colombo 3 Dec. 1780, m. Rudolph Samuel Favel v. Petterlingen (Bern), Onderkoopman d. O.-I. C.

Arnoldina Maria Frobus, geb. te Matara, tr. te Colombo 1 Sept. 1782 Hermanus Meijer v. Jaffna, Beëedigd klerk. Hij tr. (2) te Colombo 4 Juli 1784 Maria van Charlet v. Colombo.

Frederiek Christiaansz Frobus werd te Galle ged. 5 Apr. 1742.

Johanna Maria van Coeverden, ged. te Galle 23 Febr. 1749, was d. v. Abraham van Coeverden en v. Maria v. Duuren.

WENDT.

Bl. 113 . . . . . . Wendt, † 1805, tr. . . . . . Bij wie:

I. George (volgt).

II. Johan, geb. 10 April 1768, † 6 Febr. 1807, Schoolmeester te Lautz (Lauenburg), tr. 12 Oct. 1798 Louisa Lemberg. Bij wie:
(1) eene dochter;
(2) Anna Dorothea, geb. 27 Aug. 1799.
(3) Florentina, geb. 1801.

George, geb. te Lauenburg (Pruisisch Pommeren) 5 April 1765, † te Colombo 23 Jan. 1815, uit Amsterdam met het schip „Vasco da Gama", te Colombo aangekomen 4 Oct. 1792, tr. aldaar 8 Juni 1800 Maria Rock, geb. 4 Jan. 1779, ged. te Colombo 27 Maart 1779. Bij wie:

I. Susanna Catharina Maria, geb. te Colombo 22 Sept. 1800 tr. aldaar . . . . . de Neys.

II. George Frederick, geb. te Colombo 23 Nov. 1801, ged. te Colombo 18 Dec. 1801, † te Colombo 28 Febr. 1872,

III. John Frederick Willem (volgt).

IV. Margareta Wilhelmina, geb. te Colombo 1 Aug. 1805, ged. aldaar 1 Sept. 1805 tr. . . . . . Rekkerman.

V. August Joseph, geb. te Colombo 14 Maart 1807, ged. te Colombo 5 April 1807, † te Colombo 1 Aug. 1829.

VI. Daniel Hendrik, geb. te Colombo 31 Dec. 1808, ged. te Colombo 5 Febr. 1809.

John Frederick Willem, geb. te Colombo 6 Sept. 1803, ged. 25 Sept. 1803, † te Colombo 17 Mei 1867, tr. Ninette Kriekenbeek, d. v. Johannes Arnoldus Kriekenbeek en v. Sara Jacomina Louise Zezilles. Bij wie:

(1) George tr. . . . . . . Anderson. Bij wie o.a.: Henry Lorenz, Advokaat, tr. Amabel de Saram.
(2) Liza tr. Charles Lambert Ferdinandsz, Procureur Generaal.
(2) Jane Henrietta, tr. 30 Juli 1862 Alexander Godlieb Maartensz, Chirurgijn.
(4) Louisa, tr. John van Twest.
(5) eene dochter.

STORK.

Bl. 244. Jan Philip Stork, Opperhoofd v. Calpetty, tr. te Colombo 9 Sept. 1770 Petronella Elizabeth Fabricius. Bij wie:

I. Gerrardus Wilhelmus, ged. te Calpetty 30 Juni 1771.

II. Balthazar Abraham, ged. te Calpetty, 12 Febr. 1773, tr. Christina Wilhelmina Daman. Bij wie:

(1) Johanna Petronella Wilhelmina, ged. te Colombo 30 Aug. 1795.
(2) Agnita Gerrardina, ged. te Colombo 5 Febr. 1796.
(3) Johan Herman, ged. te Colombo 18 Nov. 1798.
(4) Johanna Carolina, ged. te Colombo 13 Dec. 1801.

III. Wilhelmus Jacobus (Johannes?) ged. te Colombo 5 Juni 1774.

IV. Johannes Justinus, tr. 8 April 1804 Agneta Emirentia van Cuylenburg.

MOTTAU.

Bl. 245. Andreas Mottau, geb. te Wesel, naar Indië met 't schip „Christophorus Columbus."

Reg. 15 v. b. staat: voor Coohin, lees: Cochin.

Elizabeth Petronella Rofferman, ged. te Colombo 23 Juli 1769, was d.v. Hermanus Frederick Rofferman v. Baatbergen en Johanna Rodriguez.

Reg. 8 v. o. staat: 16 Nov. 1779, lees: 16 Nov. 1799.

Bl. 246, reg. 8 v. b. staat: Jan Elizabeth von Hagt, lees: Jeanne Elizabeth von Hagt.

SCHRADER.

Bl. 249, reg. v. b. staat: voor 27 Mei 1707, lees: 27 Mei 1797.

NIEUWENHOVEN.

Bl. 446.

Margareta Wilhelmina Henrietta Nieuwenhoven, werd ged. Juli 1800.

Cornelia Petronella Nieuwenhoven, tr. te Colombo 29 Juli 1798 Godlob Henrik Paff v. Colombo, Vaandrig der Burgerij, ged. te Colombo 25 Nov. 1770, z. v. Frederik Melchior Paff v. Peterwijl en v. Cornelia Jacoba Homan v. Colombo.

DEUTROM.

Bl. 446.

Christina Helena Deutrom, geb. te Colombo 3 Mei 1789, 8ste kind v. Jan Jansz. Deutrom en v. Susanna de Livera.

CUIJCK VAN MIEROP.

Bl. 449.

Anna Isabella Cuyck van Mierop, tr. (1) Gabriel Krop en (2) te Colombo 31 Dec. 1761 Philippus Jacobus van Houten, geb. te Huijsen, wed. v. Regina Jenke.

KELLAR.

Blz. 451.

Daniel Christiaan Kellar en Johanna Sibilla Ephraims, waren ouders o. a. van:

I. Johan Henry, geb. te Galle 27 Nov. 1807, ged. aldaar 29 Nov. 1812.

III. Johanna Carolina, geb. te Galle 16 Juli 1825, ged. aldaar 30 Juli 1826.

Willem Henry Kellar en Frederica Charlotta Catharina Ephraims waren ouders o. a. van:

Lourel Charlotte, geb. te Galle 19 Febr. 1843, ged. aldaar 7 Mei 1843.

POULIER.

Bl. 522.

Adriaan Poulier, tr. 26 Juli 1772 Rebecca Christina, d. v. Julius Johannes Belisse v. Hamburg en v. Cornelia van Cleef.

LUDOVICI.

Bl. 524.

Maria Evelijn Toussaint, was d. v. Frederiek Toussaint en v. Wilhelmina Frederica Kriekenbeek.

Fretz.

Bl. 525. Diederich Thomas Fretz, was z. v. Jan Fransz Fretz v. Hessen en v. Agnita Gertruida Herpel en wellicht broeder v. Frans Philip Fretz (t. a. pl. bl. 526).

Van der Smagt.

Bl. 564.

Arij Carelsz. van der Smagt, naar Indië Ao. 1727 met het schip „Beukenrode".

Bl. 565.

Arij Pieter van der Smagt, tr. te Colombo 13 Juli 1766 Maria Francina Goldestein. Bij wie:

(1) Carel Wilhelmus, ged. te Colombo 17 Dec. 1767.

(2) Isaac Carel Frederick, ged. te Colombo 17 Dec. 1769.

(3) Johanna Maria, tr. te Colombo 8 Oct. 1786 Justinus Pompeüs v. Jaffna, Assistent d. O.-I. C.

(4) Martina Charlotta Augusta, ged. te Chilaw 13 Sept. 1772, tr. te Colombo 18 Maart 1798 Johan Gerrard Andries, Schrijver d. O.-I. C.

(5) Mauritz Godlob, ged. te Chilaw 3 Maart 1775.

(6) Assentia Gertruida, ged. te Chilaw 22 Juli 1777, tr. te Colombo 8 Juni 1806 Philippus Leonardus Krom v. Jaffna.

(7) Dorothea Wilhelmina (Francina), ged. te Chilaw 15 Sept. 1780, tr. 22 Juli 1804, Carl Willem Hofman v. Colombo.

Maria Catharina van der Smagt, tr. (1) Johan Marten Reijnhardt v. Tille, en (2) te Colombo 25 Juni 1769, Dominicus Franciscus Goedvriend, v. Gent, Kapitein d. O.-I. C.

Fabritius.

Bl. 565.

Arnoldus Wilhelmus Fabritius, tr. (1) Catharina Elizabeth Cronenburg. Bij wie:

(1) Arnoldina Wilhelmina, ged. te Bijtevelt, tr. (1) te Colombo 23 Dec. 1753 Hermanus Meuts v. Amsterdam, Onderkoopman d. O.-I. C., en (2) te Colombo 14 Maart 1756, Joan Hugonis v. Stokholm.

Arnoldus Wilhelmus Fabritius, tr. (2) te Colombo 24 Jan. 1740 Catharina Elizabeth Dormieux v. Trincomalie.

Gregorius Valentijn Fabritius, werd te Colombo ged. 22 Nov. 1744.

Abraham Mauritz Fabritius, tr. te Colombo 24 Juni 1764 Wilhelmina Cornelia de Meij, wed. v. Johannes Thielman, Soldijboekhouder te Tutucorin.

Een Wilhelm Hendrik Fabritius, v. Haarlem, Onderkoopman d. O.-I. C. tr. te Colombo 31 Oct. 1723 AnnaHenrietta Diemer v. de Kaap de Goede Hoop.

FYBRANDSZ.

Blz. 565.

Joan Joachim Fybrandsz, ged. te Colombo 5 Maart 1724 was de z. v. Joan Fybrandsz en Anna de Silva. Hij tr. te Colombo 25 Oct. 1750 Catharina Elizabeth Dormieux.

Bl. 566.

Gerrard Joan Fybrandsz, werd ged. te Colombo 30 Jan. 1752 en tr. aldaar 12 Oct. 1777 Agnita Cornelia Toussaint.

Joan Joachim Fybrandsz (Gerrardszoon) werd ged. te Colombo 11 Sept. 1785.

Catharina Adriana Petronella Fybrandsz, werd ged. te Colombo 7 Nov. 1787.

Johanna Gertruida Fybrandsz, ged. te Colombo 15 Juni 1755, tr. te Colombo 17 Febr. 1771 Jacobus de Bordes v. Amsterdam en (2) te Colombo 29 Juli 1781 Mattheus van der Spar.

Catharina Elizabeth Fybrandsz, werd ged. te Colombo 19 Sept. 1756.

Antonius Henricus Fybrandsz en Johanna Arnoldina Fybrandsz, werden ged. te Colombo 29 Jan. 1758.

Joan Joachim Fybrandsz, werd ged. te Colombo 4 Febr. 1759.

* * *

BUITENMULLER.

Johan Godlieb Buitenmuller, v. Ludwigsburg, Luit. b. h. Regt. v. Wurtemburg, tr. (1) te Galle 1802 Wilhelmina Magdalena Andree van Cochin, wellicht d. v. Johan Frederick Andree, (XLIX, 450). Bij wie:

Maria Wilhelmina, ged. te Galle Mei 1803.

Johan Godlieb Buitenmuller, tr. (2) Justina Maria de Moor, wed. van Marken (XLVIII 44.)

HALWACHS.

Carl Friederich Willem Halwachs, v. Vlissingen, Kapt. b. h. Regt. v. Wurtemburg, tr. te Galle 1795 Anna Diederica Fretz (XLIX, 525). Bij wie:

I. Diederich Carl Thomas, ged. te Galle 30 Juli 1797.
II. Joan August Coenraad, ged. te Galle 21 Oct. 1798.
III. Henrietta Beata Christina, ged. te Galle 11 Apr. 1802.
IV. Frederick Justinus Wilhelmus, ged. te Galle Juni 1803.
V. Cornelia Adriana Carolina, ged. te Galle 30 Maart 1806.

WOLFDAAL.

Johan Hendrik Wolfdaal, v. Elven, tr. te Colombo 10 Dec. 1786, Sara Susanna Lourensz. Bij wie:
I. Johannes Wilhelmus Dolvenus, ged. te Colombo 23 Sept. 1787.
II. Anna Maria Engelina, ged. te Colombo 5 Juni 1791.
III. Sara Charlotta, ged. te Galle 13 Juli 1794.
IV. Wilhelmina Elizabeth Cornelia, ged. te Colombo 12 Juni 1796.

VOGELSANG.

Johan Vogelsang v. Amsterdam, Baas der Scheeptimmerlieden O.-I. C. tr. (1) . . . . en (2) te Galle 12 Sept. 1784 Sophia Henrietta von Berghein v. Galle. Bij wie:
I. Pieter Willem, ged. te Galle 18 Nov. 1787.
II. Willem Bernard, ged. te Galle 8 Mei 1794.

LUNEL.

A. Frans Lunel, v. Amsterdam, Baas der Scheepstimmerlieden O.-I. C. te Tutucorin, tr. (1) te Colombo 6 Nov. 1735 Christina Adriaansz, ged. te Colombo 30 Aug. 1716, d. v. Willem Adriaansz. v. Rekem en v. Christina Schade. Bij wie:
I. Agida Maria, ged. te Colombo Aug. 1736.
II. Catharina, ged. te Colombo 30 Juli 1738.
III. Christina, ged. te Colombo 17 Apr. 1740.
IV. Johannes Ferdinand, ged. te Tutucorin 25 Oct. 1754.

Frans Lunel, tr. (2) Hendrina (Henrietta?) Otmar (L. 536) v. Tutucorin, ged. te Tutucorin 12 Sept. 1733, d. v. David Otmar en v. Louisa Perera. Bij wie:
V. Hendrina Margareta, ged. te Tutucorin 22 Oct. 1758.

B. Arnoldus Lunel, v. Trincomalie, tr. (1) 30 Juli 1769 Petronella Henrietta Brinkman, v. Colombo, ged. aldaar 12 Mei 1759, d. v. Frans Nicolaas Brinkman v. Esserhausen en v. Hendrina Carlier. Hij tr. (2) te Galle 17 Nov. 1782, Cornelia Elizabeth Bartels, wed. v. Etienne Guinot v. Leuven, Kapitein d. O.-I. C. Bij wie:
I. Hendrik Antony, ged. te Colombo 20 Mei 1784.

(Wordt vervolgd.)

AANWAS MAAR GEEN AANWINST. [1]

TAALKUNDIGE AANTEEKENINGEN VAN WIJLEN DR. A. DE JAGER.

De tot hiertoe medegedeelde woorden en uitdrukkingen komen, zoo ver ik heb kunnen nagaan, niet voor in geschriften, in het licht verschenen sedert de herleving der vaderlandsche letterkunde in 't laatst der achttiende eeuw. Thans laat ik nog eenige woorden volgen, met welke dit wel het geval is en die dus van van ouder dagteekening zijn.

D e n k m a a l. Scheuchzer en Donat, Bijbel der Natuur, vert. door L. Meijer, D. I. Voorr. des Vertalers, bl. 34 (Amst. 1784): De arbeid van wijlen den Heer Donat... is een blijvend d e n k m a a l van deszelfs geleerdheid. Vr. Bilderd. Rodrigo de Goth, I. 2:

Des overwinnaars naam zal steeds uw kruin bevlekken,
En gy mijn zegepraal ten eeuwig d e n k m a a l strekken.

Beets, Navolg. van Lord Byron, 15:

— benglende over 't graf,
Hing daar de zware keten af,
G e d e n k m a a l, zoo wreedaardig,
Een moord en zulke moorders waardig.

Hofdijk, Van Lennep herdacht, 13:

Zelf heeft hy, in eigen arbeid,
Zich een d e n k m a a l opgericht.

Van d e n k m a a l [2]) voor gedenkteeken geldt hetzelfde als van b l e n d w o l k en h a m e l r u m p, dat namelijk één der samenstellende deelen, m a a l voor t e e k e n, ons vreemd is.

[1]) Vervolg van Nav. LII, blz. 607.

[2]) Men vindt 't woord nog bij Van den Bergh, Fantazij en Leven, 175; Dez. Bloemlezing uit Shaksp. 69, 71, 127; Spatsier, De Deserteur uit kinderliefde, 70; Dautzenberg, Ged. Opdr. VI; De Toekomst, 1868, 6.

Geschir. Toussaint, Leycester in Nederland, II. 186: zilveren beelden en gouden mis-geschir. Dez. in Nederland, 1874, D. I. 274: zorg voor kelderprovisie en kostbaar drinkgeschir.

Monter, opmonteren. Beets, Cam. Obsc., 136: William was . . . zeer monter [1]) en opgewekt. Bekker en Deken-Willem Leevend, II. 330: Het bezoek . . . heeft my heel opge, monterd. [2]) H. J. Royaards, in de Handel. der Maatsch. der Ned. Letterk. Levensb. 96: na de eerste ontmoeting was hij . . . vaak weder opgemonterd en spraakzaam.

Schammel. Toussaint, het Huis Lauern. II. 323: wien hij zijn' eigen' zetel aanbiedt, voor zich zelven slechts een' houten *schammel* aanschuivende. Dez. Leycester in Nederland, I. 101: op een lagen houten schammel gezeten.

Van geschir voor vaatwerk, monter, opmonteren voor vroolijk, opvroolijken, schammel voor voetbank of schabel, is hetzelfde te zeggen als van boog, frak enz.

In trein brengen. Van der Palm, Redev. V. 164: de Agent liever verkoos elk der grootere deelen van (het ontwerp) afzonderlijk te doen bewerken, en het een na het andere, zoo mogelijk, in trein te brengen.

Wij kennen het woord trein, doch in geheel anderen zin dan in de uitdrukking in trein brengen, navolging van het Fransche mettre en train, in zwang of gebruik brengen.

Uitspotten. Toussaint, Leycest. in Ned. III. 261: wie mij eens had gezegd, dat ik een' ander tot bruigom zou wenschen, zou ik hebben uitgespot in 't aangezigt.

Uitspotten, Hoogd. ausspotten, luidt in het Nederlandsch bespotten. Men vindt 't woord reeds bij Van Beverwyck, Schat der Ges. 63.

Uitname. Hoffham, Nagel. Geschriften, 208: Mevrouw Acco is eene uitnaame des regels.

Uitstuiver. Feith, Zedelijke Verhalen, I. 263: Dan ben ik een rijke uitstuiver uws.

Uitname voor uitzondering is van het Hoogd. Ausnahme, en uitstuiver voor uitzet van het Hoogd. Aussteuer.

---

[1]) Van monter vindt men nog een voorb. in Da Costa, Kompl. Dichtw. III. 412.

[2]) Zie ook Dez. Cornelia Wildschut, I. 116, IV. 36.

O m z o n s t. Bild. Mengelp. I. 184:

— in de zedelijke plichten,
Zijn alle pogingen o m z o n s t.

Dez. in den Muzen-Almanak, 1826, 203:

Uw razen, Vriendtjen, is o m z o n s t,
Wy laten niemand in.

Van der Hoop en Schull, Vertellingen, 21:

die held verdient,
Dat hem het lot verstrekk' ten vriend,
En hij niet lang o m z o n s t verzucht.

O m z o n s t voor te vergeefs, vindt men nog bij Van der Hoop, Leyd. Ontzet, 21, en Riemsnijder, Dichtl. Rhaps. 9. Het woord z o n s t is ons zoo weinig eigen, dat buiten de vermelde spreekwijs niemand er in het Nederlandsch eene beteekenis aan zal toekennen, iets wat toch wel vereischt zal worden om de adverbiale spreekwijs te wettigen.

G e r e c h t i g e n. Potgieter in De Gids, 1861, II. 788: de blaam, waartoe die zelfde kerken van buiten g e r e g t i g d e n.

Er bestaat geen reden om r e c h t i g e n met het voorz. g e te vermeerderen tot g e r e c h t i g e n [1]).

M e d e g e v e n. Toussaint, in de Aurora 1845, bl. 213: zoo zij den schijn aannam van m e d e te g e v e n in de eene of andere dwaasheid.

M e d e g e v e n (donner dans) voor vervallen tot, is zuiver Fransch, bij ons onverstaanbaar.

O n t m ij d e n. Da Costa, De Chaos en het Licht, 10:

— de eens gezette tijden
Vermag geen hoogheid zelfs van Brittenland te o n t m ij d e n.

Dit reeds door Focquenbr. gebezigde woord schijnt gesmeed naar o n t w ij k e n, waarbij echter de kracht van het voorzetsel is uit het oog verloren. Voor o n t m ij d e n zegt men v e r m ij d e n.

Z i c h v e r g a d e r e n voor vergaderen, komt voor in den Statenbijbel, en bij Ten Kate, Tassoos Jeruzalem, I. 39:

— hoe de beulen z i c h v e r g a â r e n.

Afkeuring verdient ook z i c h b e w o n d e r e n o v e r i e t s voor *zich* v e r w o n d e r e n o v e r i e t s, als onbestaanbaar met het onderscheid, dat tusschen b e w o n d e r e n en v e r-

---

1) Kiliaan heeft g e r e c h t i g d.

wonderen is gevestigd. P. Nieuwland, Otia exegetica of Uitlegk. vermaakelijkheden, II. 316: Ik heb mij bewonderd over den misslag van sommige schrijvers.

Hetzelfde geldt van zich teekenen voor zich kenmerken of onderscheiden, waartoe behoort uitteekenen voor aanwijzen, kenmerken en uitmunten, uitsteken, van waar wederom het adjectief *uitgeteekent* voor hevig, fel. Bild. Mengelp. I. 11:

Zijn schedel teekent zich door drie verheven lichten.

Dez. Poëzy, I. 49:

En teeknen met het oog de plaats uws tweestrijds uit.

Dez. Schemerschijn, 106:

Gy, gy teekent uit wie vallen enz.

Da Costa, Voorlez. over het O. T. II. 151:

Zoo blijve ik tot een schrikbeeld uitgeteekend,
En treff' mij aller nageslachten smaad!

Bild. Gesch. des Vad. II. 205: Borsele en Renesse worden inzonderheid by Melis uitgeteekend, waarvan de eerste enz. D. III. 2: Slechts drie Vorsten levert dit land ons op; dan waarvan wy den tweeden mogen uitteekenen als een waardig afstammeling enz. — Dez. Onderg. der eerste War. Voorrede, 9: 't onderwerp dat my boven alle andere .. scheen uit te teekenen. Dez. Mengelingen, IV. 161:

– zelfs in 't felst van 't uitgeteekendst lijden.

Deelen aan iets voor deelen in iets. Macquet, Dichtl. Uitspann. I. 129:

– als de mensch aan 't hoogst geluk mag deelen.

D. II. 48:

— hoe by God
Door 't hartelijk berouw genade werdt gevonden,
En door boetvaardigheid gedeeld aen 't heerlijkst lot.

Ald. 310: — (zy) deelen aen 't genot.

D. III. 43:

— deelen aen 't geluk van alle zaligheid.

Ald. 76:

Waer door hy 't hart belas, en deelde aen Eva's gunsten.

Blz. 79:

Ach! liever deelde ik nooit aan deze zoetste vreugd.

Blz. 157:

(Zy) deelt in eeuwigheid aen 't onverganglyk goed.

Bewust. Feith, Dicht- en Proz. Werken, VIII. 23:

— Is mijn min aan 't hof bewust?

Het deelwoord bewust beteekent bekend, doch met toepassing op een' persoon; wij zijn bewust van de zaak, of de zaak is ons bewust: de zaak is hier of daar bewust laat zich derhalve niet zeggen. [1])

Ontvangbaarheid voor ontvankelijkheid is niet goed te keuren. Toussaint, het Huis Lauern. I. 225: hare ontvangbaarheid voor indrukken.

Nachtelijk. Muntinghe, de Psalmen uit het Hebr. vertaald, I. 46:

Ja, ging ik zelfs door nachtelijke dalen.

Vereul, Reinoud van Adelfing, 68: 't somber nachtlijk uur. Van der Palm, Redev. IV, 115; het nachtlijk gezigt. Feith, Dicht- en Proz. Werken, XI: 53: 't geloei der nachtelijke winden. Dez. Oden en Gedichten, III. 27:

Hoe diep ze in schuld en ramp verloren
Daar nachtlijk door de ruimte ruisch.'

Kinker, Gedichten, I. 15: het nachtlijk kleed der schepping. D. II. 25: het nachtlijk duister. Bild. Vermaking, 171: 't middernachtlijk woud. C. Simons, in den Rec. ook der Rec. 1840, no. 12, Mengelw. 326: (van Young)· den nachtelijken Zanger. Beets, Twaalf Preeken, 137 nachtelijke donkerheid. Da Costa, Hesperiden, 13: nachtelijke dagen. Dez. 1648 en 1848, 6: nachtelijk geheim. Van Lennep, Gedichten (2e dr. 1853), bl. 135.

't Nachtlijk duister was geweken.

Van Oosterzee, Redev., II. 49: menig nachtelijk uur. Bellamy, Proeven, II. 235: middernachtlijk [2]).

Van nachtelijk is hetzelfde te zeggen als van avondlijk.

Onderzonsch. Huisinga Bakker, Poëzy, III. 154:

Verandering is de aert van 't onderzonsche leven.

Onderzonsch is in vorm gelijk te stellen met ondermaansche, en de spreekwijze onder de zon is even

---

[1]) Over bewust zie men Bilderdijk, Korte Aanmerkingen op Huydecopers Proeve, bl. 34.

[2]) Nog vindt men 't woord bij Tollens, N. Ged. I. 37, Dermout, N. Leerred. I. 62, kist, Leerred. over verscheiden onderwerpen, II. 277, Bouman, Gesch. der Geld. Hoogesch. I. 340, Van Kampens Mag. I. 385.

bekend als onder de maan; doch het denkbeeld van onbestendigheid en vergankelijkheid, aan het adjectief verbonden, is om wel bekende redenen eigenaardiger ontleend van de maan dan van de zon.

Hierlandsch. Halbertsma, Aanteek. op Maerl. Spieg. Hist. D. IV. Inl. 128: Ik weet niet wat de Vlaamsche stoop inhield; de hierlandsche houdt 2 mingelen.

Hierlandsch kan niet gelijk gesteld worden met binnenlandsch; binnenland is een erkend woord, hierland niet.

Vraagswijze. Proeve over de Uiterlijke Welsprekendheid, 1855, bl. 34: stukjes die vol zijn met vraagswijze voorstellen.

De uitdrukking vraagswijze, beter vraagsgewijze, d.i. op de wijze eener vraag, kan wel als bijwoord, doch niet als bijv. naamw. voorkomen, daar wijze een substantief blijft [1].

Ondachtig. Beets, Gedichten, 28:

Dat zy de erinnering aan smart of leed niet duldde,
En hem ondachtig aan de droefheid heeft gemaakt.

Ondachtig zou moeten luiden ongedachtig; dachtig is niet in gebruik; het voorzetsel ge mag er niet in gemist worden.

Onderhavig. Ypey en Dermout, Gesch. der Ned. Herv. kerk, I. 342: dat zij hun kerkelijk gezag niet te zeer onderhavig deden worden aan de burgerlijke regering. Wiselius, Mengel- en Tooneelpoezy, IV. Voorr. 16: Dit .... in de hier onderhavige opzichten, en alzoo nader te verklaren enz. [2])

Onderhavig voor onderhevig, d. i. onderworpen, is eene noodelooze afwijking van ons taaleigen, en toenadering tot het Hoogd. haben; het woord den zin toe te kennen van tegenwoordig of voorwerpelijk, is bovendien eene aanleiding tot verwarring.

Neven. Bild. Verspr. Gedichten, I. 187: de neventoon

[1]) Men zie over dit woord „Latere Verscheidenheden" bl. 416, en de door mij uitgegeven „Laatste Taaloefeningen" van Dr. A. de Jager (Brielle, Overbeeke, 1878), in welk werkje breedvoerig gehandeld is over bijwoordelijke samenstellingen met het naamw. wijze (bl. 19–32).

[2]) Zie ook Bouman, Gesch. der Geld. Hoogesch. I. 144, noot en 180; Van Beverwyck Schat der Onges. I. 18, 28; Dez. Heelkonst, 92; Archieven van Amst. 38; Valentijn, Werken van Ovid. I. 59. Over het woord is gehandeld door Siegenbeek in Taalk. Magazijn, II. 40.

Dez. Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheid. III. 59: nevenwerkwoorden. Beets, Cam. Obs c. 113: nog een klein nevenkamertjen. Bl. 114: nevenvertrekjen. Henry, Leven van Calvijn door Huet, I. 103: verschillen in nevenzaken. Brill, Ned. Spraakl. Syntaxis, 170: de nevenschikkende zamenschikking; de nevengeschikte zindeelen. Hofdijk, Ons Voorgesl. II. 73: nevengraven. Bl. 95: nevengebouwen. Bl. 20 3: zijn kleine nevenman. Bosscha, Kroon en Ministers, 101: nevenbedoelingen. Bild. Fingal, II. 174: nevendenkbeelden. Broes, De Eng. Herv. Kerk, I. 26: nevenoorzaken.

De woorden neventoon, nevenman enz. verdienen afkeuring als gevormd van een onnederlandsch woord neven; onze taal zegt in zulke woorden bij.

Vergelukken, vergelukking. Baron van de Capellen, in de Amsterd. Courant van Junij 1826: Ik begroet u en vergeluk u als een waarnemend Gouverneur-generaal. Van Wijn, Huisz. Leeven, II. 338: schreef ik, met vergelukking nopens dien vond en dankzegging voor het medegedeelde.

Niemand zal weten dat vergelukken en vergelukking genomen is voor gelukwenschen en gelukwensching, ten zij wij het uit den zin opmaken [1]).

De eerste, de laatste. De Jonge, Gesch. v. h. Ned. Zeewezen, D. VI. St. I. 195: De Adjudant-Generaal sprong de eerste uit de sloep. Van der Palm, Al de Leerr. XIII. 272: hij sprong in zee, niet alleen om de eerste aan Jezus zijne hulde te betalen. Van Oosterzee, Redev. II. 334: bleef hij er de laatste van alle badgasten. [2])

Zoo wij iets eer verrichten dan een ander, zeggen wij, dat wij dit het eerst doen, die andere het laatst, en natuurlijk: het verrichten der daad heeft den voorrang, en het eerst moet dus bijwoordelijk zijn. Het Fransch verbindt dit eerst aan het voorwerp en verbuigt dit dan daarnaar:

---

[1]) Van Someren, Ged. I, 38, bezigde begelukken.

[2]) Zie ook Feitama, Telem. 102, Tooneelp. II. 218; Wagenaar, Vad. Hist. VI, 302, XII, XIII, 247, XVIII, 475; Van Alphen, Dichtw. II, 26; Immerzeel, Ged. II, 69; Meerman in Verhand. der Leidsche Maatsch. I. 502; Wagenaar, Amst. I. 479; Stuart, Rom. Gesch. VII. 263, VIII, 361; Bild. Treursp. II. 161; Bijdr. Tooneelp. 170; Van Lennep, Leven van Mr. D. J. v. Lennep, II. 354; Beets, Versch. V. 60; David, Vad. Hist. I. 21, 247, VI. 321; Versnaeijen, Jac. van Maerlant 141; Nolet de Br. Proza, II, 90.

hij sprong de eerste, wij blijven de laatsten. Zullen wij nu het goede voor het minder goede verruilen? Ook is er bij ons een wezenlijk onderscheid tusschen: ik ben het eerst en ik ben de eerste; wij blijven het laatst en wij blijven de laatste.

Vroegmaal, vroegstuk. Storch, de Herberg op de Heide, door Steenbergen van Goor, III. 189: de lepels en messen . . . waarmede zij het toebereide vroegmaal zouden nuttigen. Toussaint, het Huis Lauern. I. 5: een jonge maag heeft wel een krachtig vroegstuk noodig. Bl. 38: terwijl deze zich schadeloos stelde voor het afgebroken vroegstuk bij Meester Barendz. [1])

Voor *ontbijt* heeft men vroegmaal en vroegstuk verkozen; de reden hiervan blijkt niet, daar het eerstgemelde woord de zaak duidelijker uitdrukt dan de beide andere, al doen onze naburen het er mede; het *ontbijt* duidt aan, waarmeê men begint, wat niet altijd met het vroege het geval is.

Evenals tusschen aandeel en deel, aanstoot en stoot, maken wij onderscheid tusschen bevinding en ondervinding, de gevoelens en het gevoel, een ingeland en een inlander, schade en jammer. Dat 't onderscheid niet in 't oog is gehouden, bewijzen de volgende plaatsen:

Wagenaar, Vad. Hist. XI, 373: Ook heeft de bevinding sedert geleerd, dat de staat zo wel voordeel als last gehad heeft enz. Bellamy, Proeven voor het Verstand, I 14: met de pen in de hand, om van elke bevinding rekenschap te geven. Bl. 15: een . . zamenstel van wezenlijke bevindingen en aanmerkingen. [2])

Tichler, de Biddende Christen, 149: Ik nader heden met ... dankbare gevoelens tot U.

Bogaers, Jochebed, 17:

— Ziet, mannen! hoe vermetel
Het d'ingeland braveert enz.

Toussaint, Lauernesse, I. 112: Het zou schade zijn zoo hij een ketter ware. D. II. 5: schade slechts dat hij niets weet. Bl. 424: Het is schade, dat Wouter . . nu niet te hoof is.

Inrukken. Feith, Dicht- en Proz. Werken, X. 7: eer ik

---

[1]) Vroegstuk bezigde ook Spatsier, De Deserteur uit Kinderliefde, 14 en 52.

[2]) Zie ook De Gids, April 1862, bl. 514.

den beloofden Lierzang hier inruk, wilde ik gaarne enz.

Inrukken is een krijgsmanswoord, de dichter meer kalm en vreedzaam voegt of vlijt zijn lierzang in den bundel.

Stemmen. Bild. Edipus, 69:

Ik stem noch wederspreek zijn reden.

Helmers, Holl. Natie, 24:

— de wreedheid stemt zijn bede.

Om dezelfde reden waarom men niet schrijven kan zeggen voor toeschrijven, mag stemmen niet voor toestemmen worden gebruikt [1]). Ik stem iemand, dien ik mijne stem geef; keur ik iets goed, dan stem ik het toe: dat toe duidt die goedkeuring aan en mag dus niet ontbreken.

Maken Bild. Ziekte der Gel. 60:

Wat make ik, Hemel, in dit Treurtooneel van schrikken!
Dus riep ik; maar enz.

Dez. Redev. van Chrysostomus, 21: terwijl Paulus . . . . de ijdele gesprekken maakt te vermijden. Da Costa, Poëzy, 1, 30:

Maak gy hem zalig zijn, ten spijt van 't nijdig lot.

Maken kan niet steeds met doen verwisseld worden. Wat maakt gij daar? verschilt met wat doet gij daar? Iemand maken zijn, voor *doen* zijn, is onzin. Iets maken is iets vervaardigen; iets doen, wat verrichten, bezig zijn met iets. Van daar ook dat het hulpwerkwoord, om een werkwoord bedrijvend te maken, altijd doen is: iemand doen werken, enz. en nooit iemand maken werken. [2])

Missen. Feith, Dicht- en Proz. Werken, VII. 52:

Aan dezen broedrenkring mist nog een enkle broeder.

D. X. 81.:

De zinnen worden stomp en missen aan hun taak.

Ontbreken. Bild. Gesch. des Vaderl. VII. 97: Hy althands toen zy zich daar over had uitgelaten, wilde van zijn kant niet ontbreken.

De werkwoorden missen en ontbreken gebruiken wij niet onverschillig. Wij missen eene zaak, de zaak ont-

---

[1]) Men vindt het reeds bij Van Merken.

[2]) Zich niets daaruit maken, dat is het niet tellen, is een germanisme, gebezigd door Van Kampen in zijn Magaz. II. 370: dat de inwoners door de gewoonte omtrent de aardbevingen geheel onverschillig zijn, en zich niets daaruit maken.

breekt ons of aan ons; men kan dus niet zeggen: de broeder *mist aan* den kring, in plaats van: de kring mist den broeder, of hij wordt in den kring gemist. Zegt men: wij ontbreken, dan beteekent dit: wij zijn afwezig, niet: wij schieten te kort; daarvoor zegt men: wij zijn of blijven in gebreke.

Verspreken. Van der Palm, Bijbel voor de Jeugd, V. 79: gedachtig aan zijn verbond, getrouw aan 't geen Hij eens versproken had. Brester in den Muzen-Almanak, 1830, 221:

Als marktdoctoor kwam 't najaar aan,
Dat wonder veel versprak:
Welks heelkunst slechts in ijdlen waan
En in beloften sprak.

Verwerken. Streso, Constantijn en Charlemagne, 78: dat Licinius die lijfsgenade door zijne laatste trouweloosheid had verwerkt.

Wat gezegd is van verplaatsen en vertreden, geldt ook verspreken[1]) en verwerken.

Bekwaam. Kinker, Gedichten, I, 8:

Geen woest, geen blind instinkt, noch lijdelijk verrukken
Was ooit bekwaam, dat hoog gevoelen uit te drukken.

Bild. Wit en Rood, II. 197:

Ze is lief, beknopt en recht bekwaam
Ter plaatsing in een vensterraam.

Feith, Oden en Gedichten, III. 146:

Om ons voor wreeder smart in 't eind bekwaam te maken

De Duitscher gebruikt zijn bequem in gevallen, waarin ons *bekwaam* niet geoorloofd is; hij bezigt zijn woord voor allerlei geschiktheld of vatbaarheid; wij het onze bijzonder voor persoonlijke geschiktheid of bedrevenheid in het verrichten van eenige werkzaamheid. Een man is bekwaam voor zijne taak, maar vatbaar voor smart; en eenig voorwerp is geschikt ter plaatsing hier of elders. De opheffing dier onderscheiding zou de taal niet doen winnen in keurigheid.

Zorgelijk. Bild. Wit en Rood, II. 12:

't Vloeit alles in zijn kring, onwrikbaar uit zijn plicht,
En houdt zich allerzijds in 't zorglijkst evenwicht.

Zorgelijk voor zorgvuldig, zorgaanwendend, nauwlettend, heeft Weiland mede in dien zin opgenomen in zijn Woordenboek;

[1]) Men vindt dit woord ook bij Russingh, Gezangen, I. 23.

doch in zijne Synonymen kent hij er alleen de beteekenis aan toe van zorgverwekkend, zorgbarend, kommerlijk. Onzes inziens wordt alleen de laatste omschrijving door het gebruik gestaafd, en is uit dien hoofde het gebruik des woords in eerstvermelden zin niet aan te raden.

Z i c h voor elkander. Kleyn, Oden en Ged. I. 31:

Zie, hoe ze z i c h omhelzen!

Feith, Oden en Ged. I. 109: [1]

Uw werken, groot en kleen,
Gaan voor mijne oogen heên.
Zij volgen z i c h en spoên,
Gelijk de baren doen.

Bild. Treursp. I. 93:

— Men ziet z i c h aan en mompelt.

Helmers, Gedichten, I. 3:

'k Laat op dit nietig stof, dat wij een wereld noemen,
De wezens van één uur z i c h onderling verdoemen;
Door woede, dweeperij of heerszucht aangesard,
Om eenen molshoop 't staal z i c h drukken in het hart.

Staring, Gedichten, III. 103:

Maar 't Bijgeloof zorgt, nu en dan, dat Gekken
Z i c h onderling ten plaag verstrekken.

Van Halmael, Oldenbarneveld, 21:

— eens minden we o n s zoo teeder.

Bogaers, Dichtbloemen, 64:

Nu volgen z i c h de dagen.

Van der Palm, Redev. III. 312 [3]. Dat wij dan . . . over onze geschillen o n s edelmoediglijk verdragen. Van Kampen, Gedenkboek, 564: somtijds hadden van de vrienden . . . velen z i c h voor het laatst gezien. De Jonge, Geschied. van het Ned. Zeewezen, I. 39 [4]: elkander bij te blijven, en in nood z i c h onderling bijstand te bieden. Lublink Weddik, Leven en Bedrijf van Luther, I. 206: Zoude het een bloot toeval geweest zijn, dat deze beide mannen... te Wittenberg z i c h leerden kennen, z i c h daar juist in dien tijd vonden? — Van Lennep, De Pleegzoon,

[1] Zie ook ald. 187, D. II, 4, D. III, 49, 171. [2] Zie ook D. II. 6, en Bild. Vorsp. Ged. I. 73, Hollands Verloss. 1. 12, Krekelz. III. 12, 162. [3] Zie ook D. V. 98, en Bijb. v. d. Jeugd, XV. 77.

[4] Zie ook D. II. St. II, 235.

I. 281: beide hadden reeds . . . sterk naar elkander verlangd en waren recht . . gelukkig van zich weder byeen te vinden. [1]) Toussaint, Het Huis Lauern. I. 79: woordekens, die geliefden zich zoo gaarne toefluisteren. Beets, St. Uren, I. 234: Hy wil dat zy zich ontmoeten, en zy ontmoeten zich als rijken en armen. [2])

Aangaande het gebruik van het voornaamwoord zich voor elkander [3]) voegen wij ons bij hen, die het hebben afgekeurd. De onderscheiding toch tusschen die twee woorden, het eene voor wat de Franschen *réflechi*, het andere voor wat zij réciproque noemen, bestaat en heeft, wegens hare duidelijkheid, wezenlijk nut; iets, hetwelk blijkt uit vergelijking van onze spreekwijzen met die van andere talen, welke *elkander* niet bezitten en zich dus met zich alleen moeten behelpen. Redenen voor het onverschillig bezigen der woorden zijn ook niet denkbaar, ten ware misschien, dat zich in de dichtregels wel eens beter mocht vlijen dan elkander of elkaâr; of evenwel die kleine moeijelijkheid een op goede gronden steunend taalgebruik mag omverstooten, valt te betwijfelen; ware dichters daarenboven, die hunne taal meester zijn, behoeven, om goede verzen te leveren, tot dergelijke vrijheden hunne toevlucht niet te nemen. Door niemand is ook, voor zooveel wij weten, aangetoond, dat het woordeke zich in zijn aard of afleiding geschikt is, om voor elkander in de plaats te treden. Stemt het met de etymologie des woords overeen te zeggen: zij wasschen zich, voor zij wasschen (elk) hemzelven, dan sluit dit die beteekenis: zij wasschen (elk) den ander uit.

ADDENDA.

Uitspieder bezigde Broes, Leerredenen, II. 260.

Vernoodrijpt vindt men bij Ockerse, Vruchten en Resultaten, III. 53: Hoe vele jonge slagtoffers, b. v. van eene vrouwelijke modekleeding, zag ik vernoodrijpt wegsterven.

Medegedeeld door H. de JAGER.

---

[1]) Zie ook D. II: 6, 64, 239, 242, 260, 267. — [2]) Zie ook D. III. 174.

[3]) Voorbeelden vindt men nog bij Hamaker in Van Kampens Mag. II. 273, X. 92 en Nolet de Brauwere, Proz. II. 101.

BLADWIJZER.

A.

Aanteek. betreff. de Bat. omwenteling, 453-79.
Aanteekeningen (Geneal.) over de familie de Sitter, 574-79.
Aanteekeningen (Geneal. en herald.) aang. Holl. familiën op Ceylon, 36—44, 105-107, 130-37, 213—26, 379—83, 436-42, 494-501, 511—17, 622-30.
Aanwas maar geen aanwinst, 593—607, 631.
Aarle Rixtel, wapen, 502, 584.
Aarsen, A., 327, 370.
Adelscertificaat Spierinck, 137.
Adelstand (Het ontstaan van den) in Frankrijk, 211.
Admiraal-generaal, Inkomen, 325.
Adresbord, 31.
Aerssen (Geslacht van), 210, 592.
Agent (De) der nation. opvoeding in de Bat. republiek, 510.
Akkerman, J., pred., 54.
Alkmaar (Joodsche familiën te), 387.
» Schoolmeestersaanaanstelling, 571.
Alteren (Van), 585.
Ameland, heerlijkh., 318.
Amstelveen, wapen, 410.
Amsterdam, beschreven, 194, 195.
Amsterdam, Musico's 117.
» wapen, 411.
Amsterdam en Heer Gijsbrecht v. Amstel, 405-15, 503, 611.
Anspach, Jac., 504, 519.
Anti-cholera-recept (Ouderwetsch), 373.
Antwerpen, markgraafsch, 319.
Aprilbeweging, 164, 373.
Apropo(s)-spellen, 619.
Ardes (Het wapen van E.), 31.
Arends, Algem. Geschiedenis des Vaderlands, 328.
Arntzenius' Dichterlijk tafereel der stad Leyden, door Bilderdijk geparodieerd, 140—56, 259-92.
Articulen gheaccordeert aan de officiers ... van S. Andries, 483.
Articulen in 't overleveren v. h. casteel v. Cameryck, 484.
Audebert, D., horlogemaker, 165.

B.

Bake, C., 257.
Bakkersgilde (Het) te Brielle, 486—90.
Baljuws van Voorne en Brielle, 257.
Bambeek (Van), 102.
Banckert . . ., zeekapt., 299.
Beausar, J., pred., 55.
Beekhuizen, landg., 355 n. 1.
Beeldsnijder v. Voshol, G. J., bibliophiel, 449.
Been, Joh. H., 423.

Begraven van R. K. priesters in Protest. Kerken, 528.
Beker (Zilveren) v. Delfland, 82.
Belasting op musico's, 118.
» » ongemunt goud en zilver, 173.
Belastingen, 113.
Belastingnamen in Kennemerland, 446.
Bemanning der Nederl. vloot, 300, 301, 302.
Berg, W. v. d., pred., 423, 426.
Bergen (Gevecht bij), 466.
Beveland (Noord-), domein, 320.
Bexhövede (Von), 518.
Bidprentje, 435.
Biema, E. van, 11.
Bilderdijk, W., Parodie op Arntzenius, 140–56, 259—92.
Bilderdijkiana, 140–56, 259–92.
Bildt (Het), jacht, 323.
Biljoen, kasteel, 330, 333, n. 1.
Bink (De) steken, 446.
Blankentoren te Zutphen, 168.
Blücher, Majoor, 247 n. 1.
Boek (Een Utrechtsch) te Leeuwarden, 449.
Boekdrukkers (Amsterdamsche), 86–89.
Boekdrukkunst (Uitvinding der), 256.
Böhm, M. J. von, toonk., 168–72.
Bohnstedt, Wed., zilversmid, 172.
Boileau (Iets over) en zijne satiren, 531–43.
Bonhomme, Gener., 461.
Bont, Bern. J. W. de, 444.
Borculo, heerl., 322.
Bordelkene, diepte (?), 491.
Bosch, Huis ten, 321, 323, 327.
Bosch-en-hoven, buiten, 235 n. 1.
Boschuysen, 130, 385, 521.
Boskoop (De Herv. kerk te), 46—59.
» brand te, 50.
» kettersche boekjes, 51, 52.
» predikanten, 52—59.
Brake (Braque), commanderij, 319.
Brandweerpublicatie v. 1759, 256.
Breda, baronnie, 318, 323.
» Letterk. genootschap, 161—64.
Bredevoort, kasteel, 321.
Brielle, Gilde v. S. Franciscus, 359, 60.
» Begraven, 361—65.
» Schutterij, 123—28.
» Zouten enz. van tonnevisch, 555.
» Visschen in de stads grachten, 560.
» Vischafslag, 562.
» Keuren, pakken enz. v. gezouten visch, 563.
» Vischafslag buiten den »cruse«, 567.
» Kuipersgilde. 568–70.
» Gilde v. St. Christoffel, 616–19.
» Maerlant, 618.
Broek, G. G. v. d., pred., 56.
Brouwer, . . ., pred., 427.
Bruikweerland, 374, 545.
Brune, Gener., 454, 455, 464.
Buit, . . ., pred., 427.
Buiten van A. Pels, 168.
Burch, M. v. d., pred., 427.
Buren, graafsch., 319.
» kasteel, 328.
Burgerlegioen, 464.
Buijck (Etgen), 444.
Bijbel (Fransche), 447.
Bijdrage tot de genealogie v. Gorkum, 383.

C.

Caland, Fred., 139, 211, 227, 228, 378, 385, 386, 443, 448, 449, 521, 547.
Calker, ... v., medailleur, 244.
Cappellen, A. Ph. v. d., 332 n. 2.
Carency, heerlijkh., 209.
Casimir (Von), 45.
Castricum (Slag bij), 473.
Cate, G. ten, 585.
Chapelain, La pucelle, 533 n.
Clifford (De „garde d'honneur" P. J.), 61.
Clopper-le Gouche, 385.
Cock (de), 386.
Cock-ayl, 609.
Conditions de pension de M. Moreau, 509.
Confirmatiebrief (Een) d d. Sept. 1491, 490.
Corneille, Le Cid, 539.
Corsa, J., glasschilder, 156.
Craanenburg, Geestelijke dochters, 121.
Cranendoncq, baronie, 320.
Crom (Matth.), 59.
Cruiningen (Van), 519.
Cuik en Lith, zoutpacht, 321.
Culemborg (Een vrouwenoproeer te) 1650, 115.
» belasting, 116.
» graafsch., 321.
Curateele (Onder) zetting, 121.

D.

Daasburg, heerl., 320.
Daendels, Gener., 454, 455, 460.
Damme, Gener. van, 460
Davids, Gener., 461.
Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire intern., 401.
Delft (Het Gemeenlandshuis te), 70 - 84.
» **(Graftombe Willem I te),** 547.
Descendenten v. J. A. Sichterman, 375.
Desseny de Fonteny, papierfabr., 166.
Deurne, wapen, 502, 584.
Deventer (Het belegerd), 109.
Dibbits, L., pred., 57.
Dieden, wapen, 584.
Dieren, kasteel enz., 321, 323.
Diest, heerl., 319.
Dillen, 544.
Documenten (Twee merkw.) voor de geschiedenis van Utrecht, 63—69.
Doedes, N. D., 450.
Doesburg, verponding, 319.
Don, Gener., 455.
Dongen, heerl., 319.
Doopboeken (Uittreksels uit de) van Hattem, 90—99.
Douwe, G. J., pred. 52.
Drinkliet, 108.
Drostambt te koop, 205.
Du Chesne, horlogemaker, 166.
Dumonceau, Gener., 459, 461, 466.

E.

»Economie« (»Rumfordsche), 620.
Eemnes, kasteel, 237, 240 n. 1.
Egmond (Gevecht bij), 471, 472.
Eindhoven, wapen, 502, 584.
v. Embden, Darwinisme en democratie, 129.
Emden Hz., B. v., 526.
Engelrave, P. Rem.pred., 47, 53.
Enschedé, J. W., 452.
Erfstadhouder, Inkomen, 325.
Esperanto, wereldtaal, 450.
Essen, Gener. v., 466.
Everaars, F., pred. 55, 56.
Everts, F., 129, 172, 328, 374, 543.
Evertsen, Jan, Admir., 17, 18.
Excellentie (Titel van), 386.

F.

Falck, O.W. Majoor, 327.
Familiën (Joodsche) te Alkmaar, 387.
Familiewapen, 385.
Felonie (Misdrijf van), 408.
Filigraanwerk (Zilveren), 172.
Fouache, ..., pred., 426.
Fox (Van Keppel), 443.
Fragment genealogie de Huyter, 85.
Franchimont, 35.
Fregatten bij Bodegraven verbrand? 328.
Fruin, R., 209.

G.

Galland, G., 168.
Gallus, Es., pred., 53.
Garde d' honneur (De) P. J. Clifford, 61.
Gardes d' honneur, 61—63.
Gebitten (Valsche), 370, 508.
Geertruidenberg, heerl., 321.
Gemeenlandshuis (Het) te Delft, 70—84.
Gemeentewapens (Brabantsche), 502, 583.
Genealogie (Fragment) de Huyter, 85.
Genealogie v. Gorkum (Bijdrage tot de), 383.
Gera(r)et, 544, 609.
Geschiedenis eener weddenschap, 423—35.
Geschiedenis v. h. Hoogheemraadschap Delfland, 445, 545.
Geschiedenisse (Een warachtighe) van de belegeringhe v. Steenwijck, 484.
Geslacht van Aerssen, 210.
» **de Bère,** 226.
» **Cool,** 442.
» **Liens,** 377.

GESLACHTEN.

v. Aagt, 134. — v. Abbenbrouck, 492. — Adamsz, 495. — Adriaansz, 219, 630. — Aerds, 98. — v. Aersen, 210, 211, 592. — Agotha, 497. — d' Alaide, 41. — Albers, 92. — Albus, 587. — v. Alckemade, 85. — Alderkerck, 81. — v. Aldeweereld, 376. — Aldewerelt, 85. — Aldons, 122, 223. — Alewijn, 61. — v. Altena, 588. — Altendorff, 486. — v. Alteren, 585. — Altetus, 91, 92. — v. Amstel, 405—14. — v. Andel, 431. — Anderson, 224, 626. — Andreae, 512. — Andree, 512, 629. — Andries, 628. — Andriesen, 40. — Andringa, 438. — v. Angelbeek, 225. — Annocqué, 383, 384. — Anthonisz, 220. — Apeltern, 518. — Appels, 385. — v. Arckel, 588. — Ardes, 32—34. — v. Arnhem, 44, 45, 334. — v. Assche, 520. — Augier, 38. — Augustijnzen, 102. — d' Aumale, 341. — Austin, 214, 512, 516.
Baak, 382. — Backer, 332, n. 1. — Backers, 383. — Baerle (Maerle), 377. — Bagilet, 221. — Ball, 616. — Balthus, 97. — v. Bambeek, 102. — Bangeman, 100. — Bangeman Huygens, 100. — Barendsz. 136, 221, 382. — Barensfeld, 63. — Barnby, 512. — Bartels, 630. — Bartholomeusz. 515. — Bartlo, 340 n. — Bas, 102. — Basse, 215. — Bastert, 61. — Bauert, 136. — Bax, 225. — Beaton, 21 n. — Beaumont, 130. — Bel, 61. — Beling, 514.

— Belisse, 627. — Bell, 222. — v. d. Belle, 102. — v. Bemmel, 44. — Bentinck v. Buckhorst, 249 n. — Bentinck, 527. — v. d. Berch, 590. — v. Berch Eick, 330 n. 1. — de Bère, 226, 384. — v. d. Berg, 137. — v. d. Bergh, 443. — von Bergheim, 440, 630. — Berghuijzen, 215. — Beringa, 384. — Berthout, 520. — Bertram, 43. — Beven, 496. — de Bevere, 40, 133. — v. Bexhövede, 518, 519. — Bierens, 41, 42. — Billing, 225, — Blaauw, 61. — v. Bleiswijk, 85. — Bles, 106. — Bleijdesteijn, 61. — Blom, 216, 377. — Bloteling, 215. — Boban, 110. — Böcklin, 104. — Bodel, 378. — Boer 50. — de Boer, 217. — Boesses, 337 n. 2. — v. Boetzelaar, 340 n. 1. — du Bois de Lassossay, 134, 216. — Bok, 462. — Boll, 590. — Bolleman, 530. — Bollomey, 376, 377. — v. Bommel, 227. — Bonck, 93. Bonn, 339 n. — Boogaart, 40. — v. d. Boom, 461. — Boomgaard, 43. — Boon, 440. — Booth, 587. — v. d. Borch, 592. — de Bordes, 106, 629. — v. Bornbergen, 115, 117. — Borssele v. d. Veere, 585. — Borwater, 106. — Bosch, 44 — v. d. Bosch, 215. — Boschuijsen, 130, 385, 521. — v. Bosinchem, 407. — v. Bosvelt, 73 n. 2. — Bourbon, 206—'09. — v. Bourgondië, 208. — Bouty, 137, 224. — Bowden, 512. — Boymans, 61. v. Braam 416. — v. d. Braemsloot, 207 n. 1. — Brandtz. 498. — Brants, 331 n. 2. — de Breard, 381, 382, 499, 514. —. Berckhout, 384. — v. Breest, 55. — Brengman, 498. — Brewster, 23. — Brinkman, 630. — v. d. Broeck, 221, 441. — v. d. Broeke, 61. — v. Bronckhorst, 59. — Bronken, 624. — Bronsen 18. — Brooke, 496. — Brossette, 531. — Brouwer, 98. — ter Brugge, 592. — v. d. Brugge, 130. — de Bruno, 441. — Bruijneck, 42. — Buckley, 23, 513. — Budde, 110. — Buechem, 442, 443. Buekelaar, 492. — Buitenmuller, 629. — Burchgrave, 252—55. Burgersdijk, 50, 51. — v. d. Burgh, 19. — Burke, 623. — Burnat, 441. — Buschmann, 461. — Buteux, 240, n. 2. — Buultjes, 219. — Buxhövede, 518, 519. — Buijck, 443, 444. — Buijs, 72, 77, 381. — Bijl, 40. — v. Bylandt, 338 n. — Bijleveld, 309.

de Cauw, 106, 436. — Cadensky, 218. — Caldera, 135. — Callièses, 83. — v. Camarthen, 230. — v. Cameryk, 379. — Camp, 37, 44, 495. — del Campo, gend Camp, 233, — Canet, 375, 376. — Capper, 214, 217. — Carency, 206. — Carlier, 630. — Carmichael, 21 n. — Carrol, 514. — Cartensz, 220. — von Casimir, 45. — Caspersz, 40, 436, 438. — Cassies, 215. — Cau, 330 n. 1. — Centen, 16. — de Chandieu, 239 n. 1. — v. Charlet, 224, 439, 625. — Cheval, 37. — Christoffelsz, 516. — Cincq, 72. — v Citters, 329, 442. — Claessen, 530. — Clant, 61. — Clarck, 375. — v. Cleef, 627. — Clement, 240 n. 2. — Clifford, 61—63, 328 n. 1. — Cloeck, 105. — Cloesterman, 384. — Clopper, 385. — de Cock, 42, 386. — Coeldwel, 498. — Coere, 437. — v. Coeverden, 625. — v Comel, 416. — Conderlag, 43. — de Coninck, 72, 77. — Conradie, 106. — Conring, 377.

— Cool, 442. — Coops, 96. — Cordes, 472. — Cornelius, 476, — Correa, 500. — da Costa, 136. — Coster, 39. — de Coster, 220, 221. — de la Court, 439. — v. Couwendael, 526. — Craenhals, 366. — Craght, 578, 79. — Cramer, 38, 131, 134, 216, 499, 516. — Cramoisy, 534. — de Crécy Verjus, 84. — Croes, 498. — Crommelin, 467. — v. Crommon, 314. — Cronenburg, 499, 628. — Croonenberg, 222. — Cruesinck, 492. — v. Cruiningen, 519. — Cruynwinkel, 42. — v. Culemborch, 591. — Cuijck v. Mierop, 627. — v. Cuylenborgh, 121. — v. Cuylenburg, 137, 438, 626.

Dabbadie (d'Abbadie), 227. — Daendels, 90, 91, 92, 93. — v. Dalen, 590, 621. — Dallens, 377. — Dalmahooy, 90. — v. Dam, 438. — Daman, 626. — Danckelmann, 246 n. 2, 247, 250. — Dandigs, 622. — Daniel, 516. — Daniëls, 98. — Dankaerts, 386. — Das, 461. — Dedel, 238 n. 1. — Dekker, 428. — Delff, 81. — Denoe, 512. — D'Estandau, 106. — Des Voisins, 540. — Deutrom, 222, 627. — Deyman, 73 n. — Diaz, 437, 438. — Diaz da Fonseca, 216. — Diederichsz, 131, 439. — v. Dielen, 225, 226. — Diemer, 629. — Dies, 107, 216. — Dinckgreve, 90, 91, 92 — v. Dishoeck, 375. — Dispontyn (Desfontijn ?), 82 n. 2. — Doebratsz, 43, 131. — v. d. Does v. Noordwijk, 527. — Dögen, 167. — Dolman, 515. — Dommer, 61. — Dompseler, 90. — v. Dongen, 90. — Dongois, 540. — Dons, 223. — v. Doornum, 92. — Dormieux, 36, 106, 135, 497, 628, 629. — v. Dorp, 491. — Dorst, 90. — v. Dort, 132, 515. — v. Dorth, 334 n. 1. — Doublet, 384. — Drabbe, 377. — Dreves Uitterdijk, 450. — Drieberg, 515. — Drost, 90, 382. — Drijffhout, 78 n. — Drijschut, 440. — Duarte, 387. — Du Bois, 16. — Dufloo, 225. — Duion, 92. — v. Dunningen, 122. — Dupais, 440. — v. Duppen, 385. — v. d. Dussen, 69. — v. Duuren, 136, 221, 441, 527, 625. — v. Duvenvoirde, 137, 138. — Duvoisin, 336 n. 1. — v. d. Duyn, 80. — v. Duynen, 207. — Duyst v. Voorhout, 85. — v. Dijk, 92. — Dijkhoff, 494.

Eaton, 513. — Ebert, 495. — v. Echteren, 94. — ver Eem, 590. — v. Eersten, 384. — v. Eeverslage, 442. — Eggers, 440. — v. Egmont, 102. — Eilbracht, 241, 246, n. 2. — Eleman, 12. — Elsenklo, 461. — Emans, 214, 215, 497. — Emde, 93, 228. — Engelbregt, 220, 221, 498. — Engelen, 338 n. — Ephraims, 627. — Erb, 104. — Erfson, 42, 43. — Erpel, 238 n. 1. — Everhardi, 499. — v. Eyl, 386.

Faber, 39. — Fabricius, 240 n. 2, 626. — Fabritius, 628, 629. — Fagan, 134. — Fagel, 314. — Falck, 338 n. — Falooner, 586. — Favauge, 462. — Feith, 236 n. 2, 339 n. — Felsinger, 133. 134. — Ferdinandsz, 626. — Fernandes, 387. — Fernandes du Pas, 387. — Fernando, 136. — Ferrera, 41, 42, 215. — Fierer, 624. — Flanderka, 132, 133, 512. — Flok, 220. — Fock, 500, 526. — Fockens, 36. — Foenander, 131, 132, 133, 496. — Foeyt, 590, 592. — da Fonseca, 43. — Fonteijn, 220. — Foock,

590. — v. Foreest, 581. — Francen, 214. — Franchimont, 224, 436. — Francius, 133. — Franck, 243 n. — von Franck, 243 n. Francke, 214, 379, 437, 496. — Francké, 213, 214, 217. — Franckena, 221. — Fransz, 134. — Fremcke, 222. — Fremin, (Fremy). 81 n. 2. — Fremke, 379. — Fremoira, 50. — Frêse, 94. — Fretz, 213, 214, 218, 496, 501, 512, 628, 629. — Friedel, 41. — Fritsius, 41. — Frobus, 625. — Fruytier, 447. — Fryer, 381. — Fijbrandsz, 106, 629.

Gabion, 94. — v. Gaelen, 98. — Galecam, 215, 224, 623, v. Galen, 94, 95, 96, 97, 98. — v. Gansepoel, 10. — Gansevanger, 439. — Garlacus, 586 — Garvin, 132, 133. — Geeling, 96. — Geelvinck, 314. — v. Geen, 462. — de Geer, 377. — de Geer tot Remhuyze, 62. — Geerligh, 95. — op Gelder. 94, 95, 96, 97. — v. Gelder, 96, 586. — Gelings, 95. — Gerken, 386. — Gerrits, 97, 215. — Gewyns, 85. — v. Geyzel, 440, 514. — v. Ghesel, 62. — v. Ghiessen, 137, 138. — Goelens, 442, 443. — Giethoorn, 133. — Giffening, 133, 213. — Gigas, 97. — Gilauw, 136. — Gilbert, 39, 623. — Gildemeester, 436. — Gilhuis, 62. — Glavimans, 62. — von Gleichen, 101. — v. Gobelschroy, 110. — Gockinga, 314, 586. — de la Goddelierre, 238, n. 1. — Goedvriend, 628. — Goeree, 530. — v. Goethem, 139. — Gogerley, 219. — Goldestein, 136, 137, 628. — Gomez, 131. — de Gooyer, 624. — v. Gorcum, 383, 384. — Gorgas, 443. — Gosuinus, 95. — Gotter, 441. — Goubet, 138. — le Gouche, 385. — Goudoever, 463. — Goudsteen, 92, 98, 99. — Goulliard, 441. — Goutier, 223. — de Goyer, 309. — v. d. Graaf, 111. — v. d. Graaff, 94. — v. d. Graeff, 78 n. 80. — Graafland, 105, 240 n. 2. Graafland (Hooft), 62. — Grace, 623. — Gratiaen, 498, 499. 515. — Gravelaar, 573. — v. 's Gravensande, 85. — Green, 513. — Gregory, 22. — Grenier, 218. — Gressel, 98. — Greve, 94, 95, 96, 97, 98, 450. — Greven, 99. — Grevering, 380. — Groesink, 461. — Grond, — 462. — de Groot, 73. — de Groot v. Embden, 50. — Guinot, 630. — v. Guiskamp, 367. — Güler von Wineck, 332 n. 1. — Gurney, 23. — v. Guynes, 521.

Haak, 461. — Haak Forsburg, 378. — de Haart, 106, 216. — Haas, 622. — v. Haeften, 240 n. 2. — v. Haeften v. Wadenoyen, 331 no. 2. — Haese, 511. — von Hagt, 37, 44, 495, 626. — Hahn, 173—75. — v. Halen, 215, 622, 623. — Hall, 501. — v. Halmael, 62. — Halwachs, 629, 630. — v. Ham, 438. — Hamel, 309. — Hammar, 496. — Hampton, 501. — Hans, 383. — v. Hardenbroek, 341 n. 589. — Hardy, 217. — v. Haren, 229, 239 n. 1, 339 n., 340 n. — Harmensz, 36. — Harms, 94 — Harpers, 578. — Hart, 492. — Hartpiek, 215. — Hartsinck, 340 n. 1. — Hartz, 134, 135. — Haselkamp, 338 n. — Hasemaker, 562. — Hasselaar, 237, 240. — v. Hasselt, 462. — Hastings, 246 n. 2. — Hazebroek, 62. — Heckers, 242 n. 2. v. Heeckeren, 336 n. 2, 585. — v. Heemskerck v. Beest, 242 n. 2.

v. Hees, 465. — Heidegger, 376. — v. Hek, 38, 131, 497, 624. — Helmers, 442. — Helmolt, 377. — v. Hemert, 62, 240 n. 2. — Hendeling, 137. — Hendrichs, 35. — Hendriksz, 385. — v. d. Hengel, 309. — Hensbeek, 490. — de Heraugières, 546. — Herdinck, 206 n. 1. — Herpel, 628. — v. Herpenstein, 39. — Hesius, 385. — v. Hesse, 380, 497. — v. Hessen Philipsthal, 102. — Heupner, 379, 380. — v. d. Heuvel, 385, 526. — Heydelberg, 437. — Heylever, 90, 91. — v. Heyningen, 50. — Heijzer, 500. — Hickler, 133. — du Hil, 516. — Hillebrandt, 437. — v. Hinlopen, 225. — de Hoedt, 514. — Hoek, 226. — v. Hoek, 227. — 't Hoen, 592. — Hoepels, 215. — Hoevenaar, 615. — Hoffman, 40, 219. — Hofland, 40. — Hofman, 628. — v. Hogendorp, 229, 232, 241, 248, 331, 338, 339, 340. — Hogerlinde, 215. — Hogermuts, 500. — Hogerwaard, 376. — v. Hohenlohe, 340 n. — v. Hohenlohe-Langenburg, 72, 73. — Holegate, 218. — Hollingerus Pijpers, 162. — Holloway, 501. — Holst, 133. — Homan, 624, 627. — Hondius, 578. — Honigh, 431. — Honthorst, 309. — Hooft, 338 n. 1. — v. Hoorn, 334 n. 1. — Hoppenbrouwers, 162. — Houline, 381. — v. Houten, 499, 627. — v. d. Houten, 61. — Houwert, 309. — v. Hoven, 512. — v. Hoya, 101, 102. — Hoynck v. Papendrecht, 461. — Hubert, 461. — Hubner, 93. — v. d. Hucht, 461. — Huët, 162. — von Hüffel, 104, 105, 227. — Hugonis, 625, 628. — Huigert, 222. — Hunter, 135. — Huygens, 100, 101. — Huysman, 225, 375, 376. — de Huyter, 71—78, 85. — Huyzer, 440.

v. Iddekinge, 586. — Imbyze v. Batenburg, 331 n. 2. — v. Imhoff, 376. — v. Ingen, 96, 97, 242 n. 2, 621. — Ingenhousz, 162.

Jager, 62. — Jansen, 78 n., 382, 495. — Janssen, 78 n. — Jansz. 222. — Jayetilleke, 517. — Jenke, 627. — de Jode, 387. — Johnson, 218, 380 — de Jong, 37, 40, 438, 512, 514. — Jongbloed, 437, 438, 498. — de Jonge, 377. — de Jonge v. Ellemeet, 227. — de Jonghe, 530. — Jonklaas, 44, 495, 496. Jonxis, 119. — Joosten, 219. — Jordens, 96, 97, 110. — Joseph, 135. — Jung, 104.

Kahle, 442. — Kalden, 42. — Kaldenbach, 162. — Kalenberg, 495. — Karius, 367. — v. d. Kasteele, 131. — ten Kate, 62. — Keegel 517. — Keith, 381, 513. — de Kelcq, 40. — Kelder, 98. — Keldermans, 222. — Kellar, 220, 627. — v. Keppel Fox, 443. — v. Kerbus, 42. — Kerfbijl, 379. — v. Kerkhoven, 41. — Kessels, 500. — Ketting, 34. — Keur, 216. — Kilouts, 95. — King, 214. — Kinschot, 581. — v. Klaaveren, 378. — Kleybert, 39. — v. Kleyburg, 258. — Kloecke, 36. — Kloege, 441, 442. v. d. Kluijs, 461. — Koch, 217, 218. — Kock, 120, 135. — Koening, 515. — Kohlbrügge, 331 n. 2. — Kok, 461. — Kolff, (Bouvy), 62. — Koopman, 62. — Kops, 62. — Koster, 50. — de Kouter, 226. — Kracht, 576, 577, 578, 579. — Kraijenhoff,

220, 225. — de Kretzer, 41, 223, 224. — Kriekenbeek, 39, 213, 214, 216, 217, 501, 512, 514, 516, 517, 623, 626, 627. — Krom, 628. — Krop, 627. — Krul, 45. — Kruyzen, 36. — Kuhn, 442. — Kuyper, 16. — Kuijter, 511.

La Brooy, 516. — Lach, 226, 227 — Ladiger, 439. — Lafleur, 94. — de Lalaing, 209. — Lambertsz, 38, 220. — Lanchals, 492. — v. Lanckom, 121. — Landmans, 495. — de Langé, 73, 219, 590. — v. Langenberg 515. — v. Langenhoven, 224. de Lannoy, 623. — Lanson, 441. — La Roche, 208. — du Lavay, 581, 582. — Lebeck, 131, 213. — Lechleitner, 61. — Lederack, 462. — Ledulx, 224. — v. Leeck, 579. — Leembruggen, 37, 38, 106, 107, 134, 214, 215, 219, 379, 516, 622. — v. d. Leen, 497. — Leendertz, 8. — de Leeuw, 45, 309. — v. Leeuwen, 590. — Legerman, 198. — Leicester, 138. — Lemberg, 625. — v. Lennep, 333 n. 1. — v. d. Leur, 225. — Lever, 105. — v. Leyden, 237 n. — v. Lichtenberg, 588. — Lichtveld, 225. — Liens, 377, 378. — v. Lier 36, 497, 498. — Lightenvelt, 365, 366. — Ligtveld, 42. — Limburg-Bronckhorst, 101. — Lindeman, 223, — v. d. Linden, 501. — Lindenburg, 49. — v. d. Lingen, 45 — v. Lininschoten, 309. — v. Lith de Jeude 337 n. 2. — de Livera, 135, 627. — Livingstone, 21. — Lobeck, 133. — Lochveld, 381. — v. Lodesteijn, 309, 312. — Lodewijk, 441. — Loffmann, 380, 623. — v. Loghem, 110. — v. Loon, 78 n. 1. — Loos 42, 515, 516. — Loosje 428. — Looteman, 19. — Lorenz, 512. — Loten, 130. — Louisz. 220. — Lourensz. 43, 223, 630. — v. Löwendal, 100. — v. Luchtenburch, 75, 76. — Ludekens, 132, 217. — Luden, 61. — Luders, 430. 440. — Ludovici, 512, 623, 627. — Lugt, 223. — Lunel, 630. — Lust, 215. — Luijck, 137. — Luijken, 237. — Lyclama. 546. — v. d. Lijn, 579, 83. — v. Lijnden, 134. — v. Lijnden tot de Parck, 527. — v. Lijnden v. Hemmen, 331 n. 3, 342. — v. Lijnden v. Reede, 527. — v. Lijnden v. Voorst, 331, 527.

Maartensz, 134, 626. — Maas, 462, 494. — v. d. Maat, 526. — Macaré, 330 n. 1. — Mack, 381, 437. — Mackay, 331 n. 2. Mackenzie, 515, 517. — Macpherson, 461. — v. d. Maelstede, 520, 521. — v. Maerssenbroek, 315. — Magnus, 41, 42, 215. — le Maire, 579. — Marcels, 442, 443. — v. d. Marck, 461. — v. d. Marck Bouwens, 242 n. 2. — Marcourt, 102. — Marcus 43. Margenout. 135. — Marmont, 113. — Martens, 462. — Martheze, 38, 624. — Martini, 579, 580, 582. — Matthieu, 552. — Matthijssen, 228. — Matthijsz, 221. — Maymat, 109. — v. Mechelen, 520. — Medeler, 499. — Medenblik (Ravestein), 49. — Meerwald, 439. — Mees, 339 n. — Meessen 78 n. — Meiboom 33. — Mekern, 105. — de Mel, 134. — Melchers, 513, 517. — de Melder, 440. — Mes, 437. — v. Messen, 302. — Meulman, 62. — Meurling, 219. — v. Meurs, 50, 102, 139. — Meuts, 628. — de Meij, 416, 622, 629. — von Meijbrink, 440. — Meijenberg, 38. — Meijer, 217, 625. — Meyners, 330 n. 1.— Meyntz, 62. —

Meyster, 444. — de Milan Visconti, 592. — v. d. Miele, 102, 103. — v. Mierop, 579, 581. — Milhuyzen, 43. — de Moeree, 461. — Mol, 41. — Molckman, 378. — Molly, 382. — Mom, 36. Montagne, 461. — Montanier, 214. — Montanus, 438. — Montfoort 591. — de Moor, 42, 136, 438, 629. — Mooyaart, 135. Morgan, 43, 381, 517. — Morlet, 109. — Morth, 380. — Mortier, 43. — Morsel, 240, n. 2. — Mottau, 626. — du Mourin, 36, 498. — Muitings, 377. — Mulder, 462. — Muller, 37, 44, 134, 440, 624. — Müller, 188, 189. — Munster, 225, 497. — Munter, 342 n. 1. — Muntz, 106. — Murray, 462. — Musch, 80. — v. d. Mijll, 102, 103. — Mijring, 494.

Nagel, 416, 623. — Nassau la Lecq, 248, n. 3. — de Neck, 439. — v. Neck, 385. — Nederhorst, 51. — Nel, 43, 218. — Neurburg 499. — v. Neukirchen, gen. Nijvenheim. 331 n. 2. — de Neijs, 625. — de Nielle 531. — Nieper, 36. — Niessing (Francke), 622. — de Niesse, 134. — Nietsch 511. — Nieuwenhoven, 624, 627. — Nieuwenhuis, 57. — Nieuwenhuijzen, 39. — Nieuwland, 63. — Nihoet, 383. — Niljet, 383. — Ninaber 62. Nipoort, 309. — Nobel, 338 n. — Noe, 379. 382. — Noorman, 622. — Nosse, 62. — v. Nijenrode, 525.

Obbens, 462. — Obble, 221. — O'Connor, 517. — Oem 448. — v. Ommeren. 168. — v. Ompteda, 386. — Ondaatje, 496, 612. — Oorloff. 43. — v. Oostcapelle, 206. — Oostdijk, 40. — Oppenheimer, 381. — Ormea, 309. — Ornia, 45. — Orok, 443. — Orsini, 514. — v. Os, 122. — Otley, 497, 498. — Otmar, 630. — Otters, 92, 93. — v. Oudekercke, 78 n. — Oudens, 31. — v. Oudenstein, 580. — v. Oudshoorn v. Sonneveld, 497, 624. — Overbeek, 390, 498. — v. Overveld, 461. — v. Oijen, 137, 215, 497.

Paff, 624, 627. — Paget, 375. — v. Pallandt, 334 n. 1. — Paravicini di Capelli, 439. — Parmentier, 590. — v. d. Parra, 498. — Paschen, 584. — Patras, 376. — Patijn, 467. — Peelen, 62. — v. Peene, 222. — Peldt, 10. — Pelgrom, 375, 376. — Pelichet, 94. — Pels, 168, 370. — Peltzer. 226. — Perera, 219, 223, 380, 381, 437, 439, 500, 630. — Perrégaux, 113. — v. Persijn, 32, 409—15. — de Perweijs, 588. — Peters, 96, 98. — du Peyrou, 332 n., 342 n. 1. — Pfeiffer, 107, 213, 461. — Philipsz, 494. — Piachaud, 501. — Pierez, 43. — Pieris, 624. — Pietersz, 215, 219, 222. — Piphron, 41. — Piron, 377. — de Plaines, 209. — Planta, 386. — v. d. Plas, 42. — Pochont, 131. — Poelgheest, 137, 138. — v. d. Pol, 577. — Polet, 579. — v. d. Poll, 329, 590. — Pompeüs, 107, 513, 514, 628. — Ponchez, 534. — du Port, 499. — Potger, 41. — Potken, 136. — de Pottere, 226. — Poulier, 627. — Princen, 574, 575. — Prins, 43, 513. — Prior, 623. — Prisse, 329. — Pronk, 436 — Putmans, 78 n. 1. — v. d. Putte, 513. — du Puy Montbrun, 211. Pijnsz. 85. — Pijster, 219.

Quaadt, 582. — Qualenbrinck, 224. — Quint, 313, 315.

v. Rabenhaupt, 226. — Racket, 136. — Radermacher, 331 n. — de Ransonière 84. — v. Ranzow, 36, 106, 220, 498. — Rasen (Raes ?), 206. — Ravens, 624. — Read, 622. — Reael, 240 n. 2, 374. — v. Rechteren v. Collendoorn, 340 n. 1. — Reckerman, 436, 437, 625. — Recourt de la Chaume, 107. — de Reder, 42. — v. Reede, 527. — v. Reede v. Oudshoorn, 37. — Reintjes, 380. — v. Renesse, 590. — de Reus, 16. — Rex, 624. — Reyne, 40. — Reijnhardt, 628. — Reijnst, 580, 582. — v. Rhee, 226. — v. Rheede, 331, n. 1. — de Riaz, 120. — Ribera, 500. — Ribery, 217. — Richard, 166. — de Ridder, 444, 590. — Riemers, 512. — v. Riemsdijk v. Gemert, 331 n. 2. — Riffets, 1—10. — v. Rinckhuyzen, 62. — Ring, 377. — Ritmeijer, 623. — Ritscher, 106. — Rizzio, 21, 22. — Rock, 625. — Rode, 38. — Rodriguez, 387, 622, 626. — Roeberts, 98. — Roëll, 62. — Roerbach, 500. — Rofferman, 626. — de Rohan-Saubise, 542 n. — de Roman, 233. — v. d. Rondewerken, 38, 136. — de Roock, 465. — Roos, 41. — Rooseboom, 32. — Roosmale-Cocq 213, 214, 496. — Rootbeen, 139. — Roozendaal, 49. — de Rosairo, 38, 440. — Rose, 42. — v. Rosenroll, 59. — v. Rossum, 39, 40. —Roukens, 526. — de Roy, 309. — Rudd, 501. — Rudolph, 223, 381, 382, 499. — Rühne, 43. — v. Ruiven, 302. — Rumpf Schultens, 228. — Runstorff, 216, 379, 383. — Ruysch, 591. — de Ruyter, 39. — Rycke(n), 162, 227. — Rijk, 495. — v. Rijn, 385. — Rijnsdorp, 33. — Rijnhardt, 443. — Rijnders, 216.

Saalvelt, 441, — Saffée, 172. — de Saint Amant, 384. — Saint Clair v. Royen, 517. — Salder, 438. — de Salengre, 73, 74, 77. — v. Salis, 59. — de Sallemard, 209. — de Salve, 38. — Samlant, 214. — Sandelijn, 375, 377. — v. Sandick, 229, 232, 241, 242 n. 2, 320 n. 1, 339 n. — Sansoni, 132. — v. Santen, 81 n. 2. — v. d. Santheuvel, 232. — de Saram, 626. — Sautijn, 224, 240 n. 2. — Scharken, 441, 442, 499 — Schade, 630. — v. Schagen, 80. — Schaghen, 377. — Scharff, 438. 494. — v. Schaumburg, 122. — Scheer v. Lauk, 61. — v. Scherpenzeel, 334 n. 1. — Scheuer, 58. — Schimmelpenninck, 444. — Schimmelpenninck v. d. Oye, 242 n. 2. — Schimmelpenning, 584. — v. Schinne, 375. — Schinner, 109. — Schley, 18. — Schmaus, 111. — Schmid, 229, 232, 332 n. 1. — Schneider, 496. — Schnek, 62. — Schoe, 134. — Schokman, 131, 383, 498. — Scholten, 226. — Schonck, 47. — Schoorel, 49. — Schorer, 131, 213, 497. — Schornen, 383. — Schrader, 134, 441. — Schrassert, 96. — Schrautenbag, 416. — Schrey, 35. — Scrodekijn, 588. — Schroder v. Tekelenburg, 215. — Schröter, 623. Schroter, 39, 40. — Schrijver, 134. — v. Schuler, 37, 216, 501. — Schultink, 94. — Schuttrup, 501. — Schwartzenberg-Hohenlansberg, 233. — Seaton, 21 n. — Secats, 215. — Sela 222. — Senarclens, 239 n. 1. — Serrurier, 78 n. 1. — v. Sevender, 587. — Severin, 338 n. — Shee, 514. — Shepherd, 133. — Sichterman,

375—'77, 585, 586. — Sieling, 136. — Sievertsz, 437, 438. — Siller, 43. — Silliars, 38. — de Silva, 38, 223, 629. — Singer, 43. — Sissouw, 437, 513. — de Sitter, 574—'79. — Six, 580, 582. — Sleen, 591. — Slicker, 376. — v. Slingerland, 442. — v. d. Sluys, 377. — Sluysken, 499. — v. d. Smagt, 40, 134, 137, 628. —. Smit, 437, 622. — Smith, 220, 514, 517. — Snoek, 102. — Sohsten, 130. — Solier, 496. — Somers, 437. — v. Son, 341 n. — Soncken, 85. — Sonnemans, 377. — v. Sonneveld, 139. — de Souza, 224. — v. Spaan, 248 n. 3, 330 n. 2, 331, 333 n. 1, 335, 340. — v. Spaan v. Ringenberg, 340 n. 1, 341 n. — v. Spaan v. Verstonden, 336 n. 2. — Spaar, 36, 513. — v. d. Spar, 135, 380. 629. — Speelman, 461. — Speldewinde, 135, 441. — Spender, 104. — Spenser, 516. — Sperling, 107. — Spierinck, 78 n. 1, 137, 138. — v. Sprang, 131. — v. Spree, 443. — Steufsij, 623. — Spittel, 494, 495. — Spoor, 624. — Sprecher. 332 n. 1. — Staal, 132. — Staats, 379. — Staghouwer, 18. — Staples, 516. — Steenhuyzen, 38, 216. — Steenkelder, 379, 441, 442. — Steenkuyl, 382. — v. Steennauw, 38. — Stern, 382. — v. Sterrenberg, 588. — Stiermans, 136. — Stinstra, 15. — Stok, 462. — Stork, 213, 514, 517, 626. — Storm v. 's Gravesande. 240 n. 2. — Story, 62. — v. d. Straaten, 131, 132, 133, 227, 511—'17. — v. d. Straeten, 217. — Strobach, 437, 438, 501. — Stroom, 494. — Stuart, 43, 225. — v. Suchtelen, 110. — Suerius, 530. — Suete, 85. — Swaeff, 77 n., 78 n. — v. Swalem (v. d. Swalme ?) 383. — Swan, 219. — Swankert, 623. — de Swesereng, 590. — v. Swinderen, 253, 254. — Swing, 134. — Swinnas, 136.

Taffaré, 138. — Tauben, 223. — de Tavarez, 138. — Tavel, 625. — Terling, 222. — Termaat, 56. — Terpstra, 110. — v. Teylingen, 39, 73 n. 2, 492, 581. — Theobeere, 623. — Thesingh, 233. — Theunder, 436. — Theunissen, 623. — v. Thielen, 461. — Thielman, 215, 622, 623, 629. — v. Thienen, 525. — Thierbach, 382. — Thomasz, 513. — Thompson, 514. de Thonars, 242 n. 2. — Thijsen, 37. — Thijsz, 511. — Tinne, 339 n. — Toorzee. 42. — Torck, 334 n. 1. — de la Tour, 209. — du Tour, 239 n. 1. — Toussaint, 135, 383, 440, 496, 516, 627, 629. — Trip, 377, 385. — Tulleken, 91, 92, 93, 99, 462, 467, — v. Twest, 626.

Uhlenbeck, 436.

Valckenier, 105. — de Valck, 228. — Valkenburg, 500. — Vas, 41. — v. Veen, 581. — Veenekam, 623. — de Veer 385. — v. d. Velden, 428. — Velkeners, 44. — Veldhuijzen, 50. — v. Veltdriel, 139. — Velthoven, 129. — v. d. Venne, 105. — Verburg. 385. — Vereul, 62. — Verhagen, 134. — Verhammen, 62. — Verhel, 220. — Verschragen, 497. — v. Verschuer, 331 n. 2. — Verschuur, 131, 497. — Verster, 461. — Vertangen, 37, 38. — Verweg, 338 n. — Verweij, 122. — Verwijk, 134. —

de Vierendeel, 102. — Victors, 624. — Vinkeles, 61. — Visboom, 225. — Visser, 221, 497. — v. Vlierden, 92, 93. — v. d. Vliet, 61, 309. — Vogelaar, 41, 438. — Vogelsang, 630. — v. Volkom, 162. — Vollenhoven, 622. — Voogt 133. — Vool, 49. — v. Voorhout, 71, 85. — v. d. Voort, 69. — de Vos, 37, 41, 136, 220, 222, 439, 440, 441, 442, 495. 496, 499, 500, 622. — Vreinckx, 96. — de Vries, 18, 494. — Vrombout, 370. — de Vrij, 577. — Vuijst, 581. — Vuijstinck, 591.

de **W**aas, 137, 217. — v. Waas, 443. — Walbeoff, 134, 214, 218. — Walhain, 378. — v. d. Wall, 242, n. 1, 499, 513. — Walyen, 444, 584. — Warner, 440. — v. Wassenaer, 80, 249, 309, 406. — Wasserbach, 101. — v. d. Wateringe, 591 n. 2. Weeber, 461. — v. Weede, 590. — Weerman, 623. — de Wees, 224. — Wegelop, 624. — Wegeweart, 34. — Wendt, 135, 625, 626. — v. Wese, 44. — Wellekens, 576, 577, 578. — Westenberg, 98, 99. — Westenenk, 110. — v. Westerholt, 336 n. 2. — Westerouen v. Meeteren, 331 n. 2. — Westpalm, 338 n. — Weijgel, 369. — Weijland, 377. — Weijman, 512. — White, 496. — Wieringa, 586. — Wilbeck, 49. — de Wilde, 215, 625. — Wildeman, 97, 228. — Wildervanck, 376. — v. Wilgen, 48. — de Wilhelm, 309. — Willemsz. 500, 575. — Wilmot, 214. — Windeck, 104. — de Wit, 62, 586—92. — de Witt, 226, 443. — Witte, 428, 462, 586—92. — de Witte, 228. — Wittekijn, 587. — Wolf, 382, 436. — Wolfdaal, 381, 630. — v. d. Wolk, 461. — Wolkers, 380. — Wouters, 40, 221, 497. — Wright, 496, 501. — Wuyster, 162. — Wylchys, 578. — Wijnand, 62. — v. Wijnbergen, 342 n. 2. — de Wijs. 590. — Wijtmans, 385.

v. **Y**sendoorn, 431.

Zas, 590. — Zeshuizen, 440. — Zezilles, 626. — Ziep, 40. v. Zinnicq, 105. — v. Zitter, 136, 218, 220, 221, 222, 499, 527. — Zorn, 104. — Zoudenbalch, 586, 587, 588. — de Zousa (Souza) 41. — v. Zuidoord, 309. — de Zuttere. 577, 578. — v. Zuijlen v. Nijevelt, 341 n. 589, 590. — Zijbrandsz, 223. — ter Zijde, 41. —

Geslachtwapens (Fictive), 521.
Gezelschapsspel, 619.
Gilde, (Brielsch) v. S. Christoffel 616—19.
» » » **Franciscus**, 359.
Gimberg, J., 168.
Goejanverwellesluis, 230.
Gouda, Meideun, 374.
Gouvion, Gener., 453.
Gouw, J. E. ter. 186, 371, 503, 609.
Graftombe v. Willem I te Delft, 547.
Grave, heerl. 320.
Gravenhage('s-), Brandweerpublicatie, 236.
» Binnenhof, 323.
» Buitenhof, 324.
» Bibliotheek, 324
» Maneges, 324.
Grenier, Gener.-maj., 329 n. 1.
Greve, H. E., 485.
Groe, L. v. d., pred., 55.
Groningen. Hof, 323.
Grootspraak (Fransche) of historische feiten? 327, 504.
Gucht, M. v. d., tapissier, 81 n.

2, 82, n. 1.
Guericke, Gener., 457.
Guilhiermoz, P., Essai sur l'origine de la noblesse en France au moyen age, 211 n.
Gulden Vlies, 526.
Guyot, H. D., 375.
Gijsberti Hodenpijl, C. F. 113, 554.
Gijsbrecht II v. Nijenrode, 525.
Gijzelaars (Utrechtsche) in 1673, 308—15.

H.

Haen, Es. de, pred., 53.
Hahn, J. D., prof., 174.
Ham, K. G. F. W., 58.
Haren, . . . v., Friesch gedep., 304 n. 4.
Harnassen, 545, 608.
Harte, . . . 45.
Hartog, J, 370, 545.
Hasselaar, G., burgem., 11, 12, 293.
Hattem (Doopboeken van), 90—99.
Hebenstreit, Pantaleon, toonk., 451.
Heeres, J. E., 187, 343.
Helvoirt, wapen, 502, 583.
Henkels, J., horlogemaker, 165.
Herman, Gener., 466, 471.
Hertogenbosch ('s-,) Schutterij, 365.
» Oproer, 465.
Hobingius, J., rect., 571.
Hodenpijl (C. F. Gijsberti), 113, 554.
Hoe in 1795 een componist ducaten uit vaderlandsch-liefde poogde te slaan, 168—72.
Hoefer, F. A., 90.
Hoeufft, J. H., letterk., 163.
Hoevell, C. A. v., ridm. 415.
Hoevell, R. W. J. F. v., 111, 366, 417, 493.
Hogendorp, G. K. v., 114.
Hogendorpen (De), 233.
Honsholredijk, kasteel, 321, 333.
Hoofden v. geslachten, 525.
Hooft, P. C., Emblemata amatoria, 374.
Hoogeloon, wapen, 502.
Hooger-onderwijs-reclame in 1756, 119.
Horlogemakers, 165, 547.
Hottentotten (Gewoonten der) 348—58.
Hüffel (Von), 104, 227.
Huis (Het) ten Bosch te Huur, 327.
Hulst, H. v. d., horlogemaker, 165.
Hulster-ambacht, heerl., 321.
Hypnotisme, 23.

I.

Iets over Boileau en zijne satiren, 531—'43.
Iets over vrouwen in de 17e eeuw, 1—10.
Iets voor de armen, 620.
Intocht te Kleef, 167, 508.

J.

Jaarsveld, heerl., 585.
Jager, A. de, 593, 631.
Jager, H. de, 127, 140. 258, 259, 360, 361, 490, 547, 570, 607, 609, 619, 642.
Janssen v. Raay, 372.
Japikse. N., 293.
Jentinck Phz, H, pred., 58.

K.

Kaap de Goede Hoop, 348.
Kampen, J. v., bouwk., 167.
Kampen, . . . v., schout b. n., 296, 297.
Karreman, J., 185.
Kat (Een) in den zak koopen, 164, 447.
Keppel Fox (Van), 443.
Kerk (De Herv.) te Boskoop, 46—59.
Kervenheim, 44.
Kesteloo, H. M., 585.
Ketelaar, J. D., 370, 374, 435.
Kiekjes, 610.
Kinker's parodie op Alrik en Aspasia, 141.
Klaassen, H. A., 373.
Kleef, Amphitheater, 249.
» Huis Bellevue, 249 n.
Kleef (Intocht te), 167.
Kleerkooper, M. M., 445.
Kleinoodiën (De) en juweelen van Maria Stuart 20—31.
Kleintjes, J. L., 509.
Klinkert's Verzameling van Bilderdijks werken, 151, 152.
Klokopschrift, 49.
Klönne, B. H., 373.
Kluit, Jan, Geschiedschr., 423.
Kniphuisen Azn., H.L., pred., 59.
A. M., pred., 59.
Knox, Gener., 479.
Kok, Lofdicht op Bilderdijk, 149, 150.
Koningskroon (Roomsch-), 119, 418—22.
Kooy, A., horlogemaker, 165.
Kortenaar, Adm., 15.
Kosthuis voor gepensioneerde officieren, 120.
Kosthuis-conditiën in de 18e eeuw, 509.
Krankzinnigen- of verbeterhuizen te Utrecht in 1800, 621.
Kroese, J. P., horlogemaker, 165.
» en Zn., » 165.
Kronijken van Zeeland, 448.
Kroon (R. konings-), 119, 418—22.
Kruidborg, buitenpl., 321.
Kunstweefsels-industrie (Zijden), 165.
Kuvel, A. A., pred., 423—35.
Kuyck, L. J., 114, 120, 138.
Kwakel, 108.
Kwartiergeld (Officiers-), 325.

L.

La Chapelle, letterk., 533.
Lampetkan (Zilveren) v. Delfland, 83 n.
Lanjuinais, Jos. de, Le monarque accompli, 157—60.
Lastbrief v. Prins Maurits tot kerkvisitatie in Buren, enz. 529.
Laterdale (Lauderdale), 585.
Laurillard, E., 371, 544.
Leerdam, graafschap, 319.
Leeuwarden, Prinsenhof, enz. 323.
Leeuwen, C. v., pred., 54.
» Mz., C. v., pred., 54.
Lennep, J. H. van, Oprichter van De Navorscher, 157.
Le Pic, Gener., 61, 62.
Leti, G., Leven van Filips II, 258.
Lettersnijder (Een onbekende?) 166.
Leven (Het) aan scheepsboord) 200—05.
Leg- en andere penningen alsmede penning-varieteiten enz, 179—15.
Leicester, 138.
Lemmer (De), ingenomen, 471, 473, 475.

Liedeken (Een nieu) v. h. overgeven v. Hulst. 480 - 83.
Liedje (Een Paepsch), 480—85.
Liempde, wapen, 502.
Liesveld, kasteel, 318.
Ligtenvoorde, heerl., 322.
Limburg-Bronckhorst, 101.
Linden (v.) v. Voorst, 527.
Linnen (Sileziër), 164.
Lolcama, G. A., pred., 58.
Loo ('t), Kasteel, 321, 323.
Loon op Zand, drostambt, 205.
Lijkenvet, 118.
Lijn (Corn. v. d.), 579—83.

M.

Maanen, C. F. v., Minister, 114.
Maartensdijk, kasteel, 378.
» (St.) heerl., 320.
Magnusbandjes, 166.
Mandaat van betaling uit den Spaanschen tijd, 366.
Marchisatas (plooikragen), 258.
Maria Stuart's kleinoodiën en juweelen, 20 - 31.
Marmont (Mededeelingen over maarschalk), 111.
Marnix, vertaler niet dichter van het Wilhelmus? 157.
Marseille (aarde-) werk, 122.
Maximiliaan, koning v. Hongarije (?) 493.
Mededeelingen over maarschalk Marmont, 111.
Meerhout en Vorst, heerl. 319.
Meideun, 374.
Meinerswijk, heerl., 386.
Meisje (Een) als matroos, 17.
Meisjeskostschool-conditien v. omstr. 1770, 119.
Menschensmeer, 118.
Meros, 545.
Mertens, L. L., 404.
Mesmerisme, 23.
Meurs, P. A. N. S. v. 103, 139.
Meijer, W., 35.
Meijlink (A. A. J.), Geschied. enz. 445, 545.
Middelburg, Huis, 166.
Miedema, Lucie, 10.
Miele (Offic. v. d.), 102, 103.
Monarch, (De volmaakte) gevonnisd, 157 - 60.
Monster- en Poeldijk, domein, 320.
Monsterhoek, klooster, 520 n. 1.
Montfoort, heerl. 321.
Moulart, S., boekdr., 448.
Müller, (J. F.) Reisindrukken, 205, 343—59.
Munten van Luik, 185.
Muschart, R. T., 327, 369, 385, 382, 447, 502, 544.
Musico, 117.
Mystificatie v. de Konst- en Letterbode, 161 - 64.

N.

Naaldwijk, heerl., 321,
Naerssen, W. F. R. v., 448.
Nardingerlant, 409, 503.
Nauta, R. D., 31.
Navorscher (De oprichter van De), 157.
Nederlanders te Altona en Hamburg, 19.
Nederzettingen (Nederl.) in den vreemde, 103.
Nievaart, heerl., 320.
Nunen, wapen, 502.
Nijenrode, Gijsbr. II v., 525.
Nijmegen, kermis, 251 n. 1, 329.

O.

Occultisme, 23.
Oem Hz. (H.), 448.
Oerle, wapen, 502.
Officier van der Miele, 102, 103.

Officieren „bij de Débris", 120.
Officieren (Hollandsche), in Deenschen dienst 1—10.
Oirschot, wapen, 584.
Ompteda, 386.
Ondaatje (Quint), expediteur v. requesten, 612.
Ontstaan (Het) van den adelstand in Frankrijk, 211.
Ontwerp eener schoolmeestersaanstelling, 571.
Oort, R., pred., 423.
Oostelbeers, wapen, 502.
Oosterhout. heerl., 319.
Oostrum, Luit.-kol., 453.
Oploo, heerl., 320.
Oprichter (De) van De Navorscher, 157.
Oproer op de Ned. vloot, 456.
Opstand der Kennemers, 407.
Oranjewoud, kasteel, 318, 323.
Ordonnanties (Brielsche), 123—28, 361—'65.
Onderwijscursus in de 18e eeuw, 122.
Oudens, F. P., 31.
Ouderkerk, wapen, 410.
Overmeer, W. P. J., 446.
Oyen, wapen, 584.

P.

Panthalon of forte-piano, 84, 451.
Papier-fabriek (Geschilderd-) in 1776, 166.
Patenten, 369.
Paushuizen te Utrecht als logement, 573.
Pels (A.), 168, 370.
Perrin, Cl. V., Gener., 111.
Petten (Gevecht bij) enz., 461, 462.
Plooi- of stolpkraag, 258.
Postenoorlog (Uit den) in Vlaanderen, 415.
Posthumus, Lofdicht op Bilderdijk, 149.
Priesters (R. K.) begraven in Protest. kerken, 528.
Prins v. Oranje, Inkomen, 324.
Prinseland, domein, 319.
Protocollen, gezelschapsspel, 620.
Prijzen van porcelein en aardewerk in 1756, 122.

Q.

Quint Ondaatje, expediteur v. requesten, 612.

R.

Reckheim, kasteel, 337 n. 1.
Redoute, 129, 372, 450.
Reepmaker, Jac., 102, 105.
Regiment v. Baden-Durlach, 242 n. 2, 243 n.
» von Quadt, 242 n. 2.
» von Eckartsberg, 251 n. 2.
» Grenier, 329.
» v. Pallandt, 102, 103.
» Suljart, 329 n. 1.
» v. Welderen, 241 n. 2
Regt, W. M. C., 35, 46.
Reineri, IJsbr., pred., 53.
Reisje naar het stadhouderlijk hof te Nijmegen in 1787, 229—51, 328—42.
Republikein (Een) onder protest, 615.
Revolutie (De Fransche) voorspeld? 156, 544.
Revolutiedagen te Utrecht, 548—54.
Reygersberg, J. v., Cronyke v. Zeeland, 448.
Richard, J. J., pred., 57.

Riffets, Adriane, 1—10.
Rockanje, Orangisten te, 423.
Roerich, H., La communauté réformée de Hambourg-Altona, 19.
Roëll, H. H., 63.
Rooms-koningskroon, 119, 418—'22.
Rootbeen, 139.
Roschius, G., pred., 53.
Rouker, R., horlogemaker, 116.
Rozendaal, heerl., 319.
Rutgers v. Rozenburg, D., 104.
Rijn, G. v., 544.
Rijnsburg, Schout, 32, 33.
» Abdis v., 46, 47.
Rijwiel-prototype? 129, 370.

S.

Sakkerdanenhout, 84, 371, 543.
Salis, (Ul. von), 59.
Sandick, H. W. van, 229, 328.
Sassen, Aug., 584.
Schaking in de 18e eeuw, 252—'55.
Scheuer, J. J., pred., 58.
Schimpdicht (Een) van 1830, 114, 327.
Schoolmeestersaanstelling (Ontwerp eener), 571.
Schoonhoven, filigraanwerk, 172.
Schouten's Verzameling van Bilderdijks werken, 151.
Schoutsambt (Verkoop van een), 205.
Schröder, F. L., dramaturg, 250 n.
Schutterij-inspectie (Voorval bij de) te 's Bosch in 1830, 365.
Schutterijen, wapenschouwing, 123.
» burgerwacht, 124.
Schijtgeel, 84, 371, 372.
Scotenus, J., Rem. pred., 54.
Siccama, J. H. Hora, 508.
Sichem, heerl., 319.
Sichterman, 585.
Sion, buiten, 236 n. 3.
Sitter, J. H. de, 255, 506, 577.
Smallenburg, N. v. Catz, pred., 55.
» W. v. Catz, Herv. pred., 48, 49, 55, 56.
Smit, J. A., lettersnijder, 166.
Snoukaert v. Schouburg, A. C., 103, 105.
Soep (Rumfordsche), 620.
Soest, Baarn, enz., domein, 321.
Soestdijk, Gevecht bij, 238 n. 1.
» Kasteel, 239 n. 2, 323.
Someren, wapen, 502, 584.
Song (A new) of an Orange, 479.
Sonneveld (Van), 139.
Spotwapens in de „Punch" 523.
Spijker, 544, 608.
Staaltje (Een) van vaderlandsliefde in den revolutietijd, 173.
Staat van bezittingen enz. **van prins Willem V** 1777—'86, 315—26.
Stadhouder v. Gelderland } 325
» » Holland
» » Friesland
» » Groningen
» » Overijsel
» » Drenthe
» » Utrecht
» » Zeeland
„Stadskind" verklaard, 121.
Starter (J. J.), dichter, 444.
Starter, Jan Soetekauw en Melis Thijsz., 445.
» Steekboekje, 445.
Steenbergen, heerl., 319.
Stellingwerf, Admir., 17.
Stellwagen, A. W., 528.
Stemrecht voor studenten en bedeelden, 176—78.
Stiburch en Butgenbach, heerl., 320.

Stoepleuning of? 374.
Straaten, H. de Voogt van der Hzn., 227.
Straten (D. van der), 227.
Stuart (Maria), De kleinoodiën en juweelen van, 20—31.
Stuart-relieken, 30.
Suikergeld, 325.
Swanenburg, G. D., pred., 55.
Swart, W., pred. 58.
Swemmerkoets, 89.

T.

Taal (Voor de Internationale), 389—404.
Taffaré, 138.
Tak (Een vergeten) van het Huis van Bourbon, 206—09.
Tets v. Goudriaan, A. W. N., Minister, 114.
Thiébault, Gener. 111.
Titel v. Excellentie, 386.
Tol, H. van, pred., 55.
» A. A. v. pred., 55.
» T. v, pred., 55.
Tollens' Verzameling van Bilderdijks werken, 146 n.
Tombe, J. W. des, 592.
Tongelre, wapen, 502.
Turcoin (Gevecht bij), 415.
Turfdragers, 616—19.
Turfschip van Breda, 546.
Tijdinghe (Nieuwe) van die v. Culemborch, 483.
Tijdinghe (Nieuwe) van het belegh van . . Malta, 483.
» (Een nieue) van Grueningen, 484.
Tijdschrift-redactie (Hoe een) in 1814 gemystificeerd werd, 161—64.

U.

Udenhout, wapen, 502.
Uittreksels uit de doopboeken van Hattem, 90—99, 228.
Uitvinding der boekdrukkunst, 256.
Utrecht, Franschen te, 63—69, 548—54.
» Collegium chirurgicum 122.
» Redoute, 129.
» de Bak, 129.
» Concert in den Dom, 171.
» Filigraanwerk, 172.
» Stemrecht-adres, 176.
Utrecht, Geldleening, 313.
» Engelsche en Russische krijgsgevangenen, 467, 468, 476.
» Milit. revue, 551.
» Zilver- en goudstempel, 553.
» Jongens-exercitiën, 554.
Vrijheidsboom, 554.
» Paushuizen, 573.
» Krankzinnigen- of verbeterhuizen in 1800, 621.

V.

Valck-Valcken? (Wie zijn de) 161.
Valcoogh, D. A., Regel der duytsche schoolmeesters, 257.
Valewink, A. J., 117.
Valsche gebitten, 121.
Vatebender, A. J., pred., 55.
Veder, W. R., 422.
Veen, J. S. van, 156.
Veere, markgraafsch., 320.
Veghel, wapen, 502.
Velden, A. v. d., Genealog.

Nachrichten über einige der ältesten Familien der Neustadt Hanau-Weimar, 103.
Veltdriel (Van), 139.
Verdugo, Franc, de, 366—67.
Verf, J. M., pred., 57, 58.
Verhael (Cort) van den aenslach op Lier, 485.
» (Waerachtigh) van 't overleveren van Hulst, 485.
Verkoop van een schoutsambt, 205.
Verordeningen (Brielsche), 555—70.
Verweij, A., pred., 54.
Venne (Van de), 105.
Venray, verponding, 321.
Vianden, graafsch., 320.
Vlies (Gulden), 526.
Vlissingen, heerl., 320.
Vloot (vermeestering der Holl.), 457, 459.
Volkslied (Een Engelsch) van 1688, 479.
Voogt v. d. Straten Hzn., H. de, 227.
Voorval bij de schutterij-inspectie te 's-Bosch in 1830, 365.
Voorvallen (Zeldzaame) in de Bourtange, 1790, 252—55.
Vos, A. pred., 427.
Vos, F. H. de, 36, 105, 130, 213, 379, 436, 511, 622.
Vraag, 129.
Broederschapsleden (Wie) waren in 1799 en later, 507.
Vrombout, Wed., dentiste, 370.
Vrouwen (Iets over) in de 17e eeuw), 1—10.
Vrouwenoproer (Het) te Culemborg, 1650, 115.
Vrijberghe, B. v. Gedeput., 11, 294 n. 1.
Vught, wapen, 502.

W.

Walyen, 444, 584.
Wapen gevraagd, 45, 105.
» **(Het) van Elias Ardes,** 32.
» **(Het) van Prins Hendrik d. Nederl.,** 99.
» **Bangeman,** 100.
» **van (v.) Couwendael,** 526.
» **Gerken,** 386.
Wappenbuch (Das erneuerte und vermehrte Deutsche), 1657, 524.
Warwick (gevecht bij), 416.
Waschstel (Zilveren) v. Delfland, 83 n.
Wassenaar-Obdam, J. v., Adm., 11—19.
Wassenbeeldenspellen te Haarlem, 372.
Wateringen, enz., domein, 321.
Waterlooswerve, abdij, 206.
Waverveen, wapen, 410.
Webster, C., pred. 54.
» G., pred. 54.
Wereldtaal (Een), 450.
Werkgeverscontracten (Twee) van Amsterd. boekdrukkers-patroons, 86—89.
Westervoort (Gevecht bij), 459.
Wie zijn de Valck-Valcken? 161.
Wildeman, M. G., 70, 227, 228, 445.
Wilhelmuslied, 157.
Willem V (Staat v. bezittingen van), 315—26.
Willemstad, heerl., 320.
Williams, J., horlogemaker, 165.
Winkler, Joh., 108.
Witsenburg, A. v., pred., 46, 56.
Witt (De) en Wassenaer v. Obdam vóór den slag van Lowestoff, 293—308.

Witt, Jan de, Raadpens, 12, 14, 293—308.
Witte, 586—92.
Woortman, P., R. K. pr., 435.
Wornhout, domein, 321.
Worst, soort van rijtuig, 341.
Woude (J. v. d.) en A. van Kleiburg, baljuws enz., 257.
Woutman, C., pred., 58.

WOORDEN EN UITDRUKKINGEN AFGELEID EN VERKLAARD.

Aandeel, 593. — aanhankelijkheid, -spraak, 594. — aansprakeloos, -heid, 607, 608. — aanstoot, 593. — aanvoering, 594. — aanwandelen, -wandeling, 598. — afgeven (zich), 598.
Beaarden, 528, 529. — beademen, -klemmen, -kletteren, -kostigen, 599. — bekwaam, 640. — belasting namen in Kennemerland, 446. — beleven, 599, 600. — bemerken, 600. — bevinding, 638. — bewonderen (zich) over iets, 633. — bewust, 635. — bink (de) steken, 446. — blendwolk, 631. — bruikweerland, 374, 545.
Cock-ayl, 609. — competentia, 411. — concessio, 411. — conjurati, 408.
Deelen aan iets, 634. — denkmaal, 631. — dillen, 544. — doorsnede, 595.
Eenklank, 595. — eerste (de), de laatste, 137. — eigendommelijkheid, 596, 597. — ervaren, 600.
Feest, 594.
Gera(r)et, 544, 609. — gerechtigen, 633. — geschir, 632. — gevoelens, 638.
Hamelrump, 631. — harnassen, 545, 608. — hierlandsch, 636. — hoogheid, 594.
Inbladeren, 601. — ingeland, 638. — inrukken, 639. — instelling, 594.
Kat (Een) in den zak koopen, 447. — kennen (zich), 601. — kennissen, 595. — kiekjes, 610. — kleinkroost, -telg, 596. —
Loop, 597. — luid, 598.
Maken, 639. — medegeven, 633. — meros, 545. — missen, 639. — monter, 632. — munitiones, 411.
Nachtelijk, 635. — nagedachte, 594. — neven, 636. — nevenman, -toon, 637. — noode, 606.
Omzonst, 633. — ondachtig, 636. — onderhavig, 636. — onderzonsch, 635. — onechteling, 596. — ontbreken, 639. — ontmijden, 633. — ontpareld, 601. — ontvangbaarheid, 635. — opmonteren, 632.
Panthalon, 451.
Redoute, 129, 372, 450.
Schade, 638. — schommel, 632. — spoorloos, 607. — spijker, 544, 608. — stemmen, 639.
Teekenen (zich), 634. — tegenkleuren, -zien, 602. — tellen, 601. — trein (In) brengen, 632.

Uitgezocht, 606. — uitname, 632. — uitreiken, 602. — uitspieder, 642. — uitspotten, -stuiver, 632. — uitteekenen, 634. — uitvoeren, 602. — uitzien (zich iets, iemand), 602. —
Verbreiden (zich), 603. — verfranschen, 604. — vergaderen (zich), 633. — vergelukken, -king, 637. — vergelijk, 594. — verkappen, 603. — vernoodrijpt, 642. — verplaatsen, -treden, 603, 604. — verspreken, 640. — vertellen, 605. — vervoegen, 604. — verwerken, 640. — voeg, 595. — Volapük, 400. — voleindigd, 606. — volstandig, 605. — voornaam, -heid, 605. — vraagswijze, 636. — vroegmaal, -stuk, 638.
Ylings, 606.
Zich, 641, 642. — zorgelijk, 640.

IJ.

IJsselstein, heerl., 320.

Z.

Zeeroovers (Gevecht met), 343—47.
Zeeslag bij Lowestoff, 11—19.
Zeeslag (Een verloren), 11—19.
Zeist, Kamp te, 112, 241.
» Hernhutters, 244.
Zevenbergen, heerl., 321.
Zieken, Het, 54.
Ziethen, Luit. v., 247 n. 1.
Zilveren filigraanwerk, 172.
Zitter (Van), 527.
Zuylen v. Nijvelt, Gener., 457.
Zusters (Geestelijke) als heelmeesteressen, 121.
Zutphen (Blankentoren te), 168.
Zwaluwe, heerl., 321.

ERRATA.

Bladz. 43	reg. 10	v. o.	staat:	Fonseça; *lees:* Fonseca.
› 53	› 17	v. o.	›	Synoke; *lees*: Synode.
› 55	› 14	v. o.	›	Lelden; *lees:* Leiden.
› 62	› 6	v. b.	›	Bernard, Anton; *lees:* Bernard Anton.
› 73	› 14	v. b.	›	Langenbung; *lees:* Langenburg.
› 98	› 11	v. b.	›	Brouweirus; *lees*: Brouwerius.
› 102	› 19	v. o.	»	nata; *lees*: nat.
› ›	» 15	v. o.	»	Augustijnzen Gerbregt; *lees*: Augustijnzen X Gerbregt.
› 103	› 13	v. o.	›	eenige; *lees:* einige.
› 118	› 6	v. b.	›	betwijfelen; *lees:* twijfelen.
» 130	› 3	v. b.	›	Boschysen; lees: Boschuysen.
› 131	› 1	v. o.	›	Straeten; *lees*: Straten.
› 132	» 15	v. b.	»	Templer; *lees:* Templar.
› 135	›17,18	v. o.	›	*dd*, *ee*; *lees* resp.: *ff*, *gg*.
› ›	› 3	v. o.	›	Dorethea; *lees*: Dorothea.
› 136	› 14	v. o.	›	dr. Claas; *lees*: dr. v. Claas.
› 160	› 14	v. o.	»	rebellie; *lees*: burgerkrijg,
› 162	» 18	v. o.	›	Contate; *lees*: Cantate.
› 169	» 7	v. b.	›	van; *lees*: von.
› 247	› 14	v. b.	›	Sirtama; *lees*: Sirtema.
› 248	› 1	v. b.	›	tenta; *lees:* tente.
› 308	› 3	v. o.	›	Covenry's; *lees*: Coventry's.
› 310	› 15	v. o.	›	Utfecht; *lees*: Utrecht.
› 311	› 10	v. o.	schrap:	(lees: meer ons).
» 326	» 20	v. o.	staat:	sprooten; *lees*: sproot.
» ›	» 19	v. o.	›	onderhandeling tusschen; *lees*: onderhandeling voort tusschen.
› 327	› 19	v. o.	»	C. W. Falck; *lees*: O. W. Falck.
› 331	› 13	v. o.	›	Meesteren; *lees*: Meeteren.
› 339	› 19	v. o.	›	profesor; *lees*: professor.
› 340	› 17	v. b.	»	die; *lees*: dien.
› 385	› 3	v. b.	›	Verbeerg: *lees*: Verburg.
› »	› 9	v. b.	›	vergaderfng; *lees*: vergadering.
› 388	» 5	v. b.	›	Francisco; *lees*: Francisca.
› ›	› 6	v. b.	›	Isabella, Prancisca; *lees* Isabella. — Francisca.

Blz.	388	reg.	13	v. o.	staat	Huijgens; *lees*: Huygens.
»	»	»	4	v. o.	»	Pas en pleit; *lees*: Pas en Duarte pleit.
»	395	»	4	v. o.	»	Volapnk; *lees*: Volapük.
»	405	»	15	v. o.	»	17de. *lees*: 18de.
»	406	»	14	v. b.	»	Wassenaar; *lees*: Wassenaer.
»	»	»	17	v. b.	»	zegels; *lees*: zegel.
»	»	»	16	v. o.	»	Wassenaar; *lees*: Wassenaer.
»	408	»	10	v. b.	»	controversie; *lees*: controversio.
»	»	»	9	v. o.	»	autum; *lees*: autem.
»	410	»	5	v. b.	tusschen	Holland, en voor; voeg in: en als zoodanig in dienst van Holland.
»	411	»	6	v. o.	tusschen	plaats en: met; voeg in: of oppidum is aangelegd en dus ook de paal.
»	»	»	6	ald.	staat:	kruissen; *lees*: kruisen.
»	412	»	9	v. o.	tusschen	noemen, en: ofschoon; voeg in: en de Graaf en de Bisschop gingen zoover, dat zij zelven tot 1296 hem nog wel Heer van Amstel noemden.
»	432	»	8	v. b.	staat:	Lohengrim; *lees*: Lohengrin.
»	442	»	3	v. b.	»	Federik! *lees*: Frederik.
»	443	»	8	v. o.	»	ds Witt; *lees*: de Witt.
»	449	»	18	v. b.	»	Calland; *lees*: Caland.
»	497	»	12	v. b.	»	in niet; *lees*: niet in..
»	506	»	3	v. o.	»	Furenne; *lees*: Turenne.
»	545	»	5	v. o.	»	LII, 545; *lees*: LII, 445.
»	550	»	6	v. b.	»	kavallerlst; *lees*: kavellerist.
»	574	»	16	v. o.	»	Aanvullng; *lees*: Aanvulling.
»	580	»	16	v. b.	»	Ingenti; *lees*: Ingenii.
»	»	»	17	v. b.	»	Cognati; *lees*: Coganti.
»	»	»	18	v. b.	»	Filis Convictorus; *lees*: Filii Convictoris.
»	»	»	17	v. o.	»	geh. 1699; *lees*: geh. 30 Juli 1699.
»	581	»	3	v. b.	»	Macheld; *lees*: Machteld.
»	»	»	10	v. o.	»	6 Dec.; *lees*: 2 Dec.
»	582	»	4	v. b.	»	5. Cornelis; *lees*: 5. Johannes, ged. 30 Nov. 1668 (En dan nieuwe regel:) Een Cornelis enz.
»	591	»	9	v. b.	»	van Steen; *lees*: van Sleen.
»	592	»	2	v. o.	»	des Strijp; *lees*: der Strijp.